תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · נביאים

מלבי"ם על ישעיהו

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלבי"ם על ישעיהו

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-על-ישעיהו/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

הקדמה 5
פרק א 18
פרק ב 33
פרק ג 37
פרק ד 42
פרק ה 45
פרק ו 54
פרק ז 60
פרק ח 65
פרק ט 70
פרק י 76
פרק יא 85
פרק יב 90
פרק יג 91
פרק יד 97
פרק טו 104
פרק טז 106
פרק יז 111
פרק יח 115
פרק יט 116
פרק כ 123
פרק כא 124
פרק כב 128
פרק כג 132
פרק כד 137
פרק כה 143
פרק כו 146
פרק כז 151
פרק כח 155
פרק כט 164
פרק ל 171
פרק לא 179
פרק לב 182
פרק לג 186
פרק לד 192
פרק לה 196
פרק לו 199
פרק לז 204
פרק לח 210
פרק לט 217
פרק מ 221
פרק מא 231
פרק מב 240
פרק מג 248
פרק מד 256
פרק מה 266
פרק מו 276
פרק מז 279
פרק מח 283
פרק מט 289
פרק נ 299
פרק נא 303
פרק נב 309
פרק נג 312
פרק נד 316
פרק נה 321
פרק נו 325
פרק נז 328
פרק נח 333
פרק נט 337
פרק ס 346
פרק סא 351

פרק סב 355
פרק סג 358
פרק סד 364
פרק סה 366
פרק סו 372

הקדמה

אל תעופי על במתי עב, אל תשאי אבר, אל תנבאי, אל תטיפי, אל תחודי חידה, אל תמשלי משל, אל תדברי נשגבות, פקדתי, צויתי, השבעתי, כל חרט, כל עט, כל כנף, כל שבט סופר, אחזה ימיני לכתוב בה הבאורים האלה אשר אנכי נותן לפניכם היום, בחרט אנוש על ספר וגליון, "לא אל עם עמקי שפה וכבדי לשון את שלוחה" - כה דברתי אליה - "לא אל חכמים אל יושבי שער, לא אל נבונים אנשי לשון ומליצה", - כה דברתי אל עט וקסת - "לא אל חכמי חרשים והמה מועטים, כי אל המונים רבים, כעם ככהן כחכם כסכל, כי אל המונים רבים את שלוחה, אל הגוי כולו, אל בית ישראל; ועת תחוללי גויות, בם רוח מלפני יעטוף, עת תבראי גולמים, בם ישכנו נשמות אני עשיתי", - כה דברתי אל אברה חסידה ונוצה - "אל תלבישים רקמה, אל יעדו עדי, אל יתעטפו מחלצות, אל ימשחו פניהם בששר, פן יתנכרו בעיני עם הארץ, פן יהיו כעם נכרי או כבני אלים בעיניהם, הוציאים נא בכתנתם, פארי פשתים יהיו על ראשם, כתנות אור ישאו, כי כן תלבשנה בנות המון מעילים, למען יצטיירו, למען יתהלכו באשר יתהלכו, המונים סביבם יתאספו, פה אל פה ידברו בם, במראה אליהם יתועדו, במראה ולא בחידות".

כאשר בעת הסתיו כל בנות השיר ישחו, בימי שלג כל בני הזמיר ידמו, בעוד תבשל האם ההרה ללדת, האדמה המלאה לה זרע והריון, את חמוקי בטנה, תחת מכסה שלג ומעטפות קרח, בעוד כל משוררי הטבע בחורי עפר וכיפים יתחבאו; כן נאלמה דומיה כנף רננים בת הזמיר הזאת, כל עוד הרעיון אשר תחתיה הרה ללדת, כל עוד לא באו עד משבר, לא שלחו חבליהן העצמים אשר בבטן המחשבה המלאה, כל עוד ספרו ירחים תמלאנה עד תכרענה ילדיהן תפלחנה, כל עוד דבקה לארץ בטנה אל ביציה על עפר תחמם. - אך כמעט קט מלטה בקעה דגרה בצלה, כמעט קט ואפרוחיה לבשו נוצה עטו כנפים התכסו רקמה, כמעט קט נולדה המחברת. הוקם הבית; ואנכי פניתי כה וכה לבקש חתולים או מעיל קטן לנער היולד, ולבי הלך הנה והנה למדוד את תכנית הבית מוצאי ומבואיו ואולמיו, והנה חמקה עברה הבת השובבה, רוח האביב צרר אותה בכנפיה ותנשא בין ארץ ובין השמים, עת הזמיר הגיע אל הדרור מנעים זמירות, בהביטו הארץ תחתיו והנה התעטפה לרגליו במעטה פרחים ושדי תרומות. - כמעט התרגש צור לבבי בקול כנפי הכרוב המשיקות אשה אל אחותה, כי רוח החיה בהמה, ונפשי רגע שטה עפה דאתה על כנפי רוח על גפי פת שמים הזאת המדברת גדולות, כמעט החל רוח השיר לפעמה, רוח המליצה לפרוט על פי נבליה, כמעט רפו ידי מלעצור בעד המעופפת הזאת מעופפת שחקים, ובפני תועפות מליצותיה לא עצרתי כח; והנה קול המונים רבים

- אליהם יחדתי דברתי בכל המחברת הזאת - קורא באזני, לאמר "נא אל תדבר אלינו נשגבות, אל תבוא לנסותינו בחידות, דבר אלינו יהודית באזני כל העם אשר על החומה". וכרגע התעוררתי מחלומותי אלה, הכנורות דמו, שרים ושרות נאלמו, וכחלום מהקיץ נפוצו חזיונות המליצה מעל פני, וארא והנה פני הכרוב פני אדם, עט וקסת ידי אדם תחת כנפיהם, וכל בעלי כנף להם כאחד האדם פה ולשון ושפתים.

מעתה אל תשתאה, אל תשומם, אל תסוג אחור, ידידי הקורא! כי מעתה כאחד האדם אדבר עמך, כאחד האדם אשר כגילך, מעתה אדבר עמך בכל לשון שאתה שומע, מעתה שפת לא ידעת לא עוד תשמע.

מבוא המחברת

הבאור הלז הוצאתיו עתה לאור שמש על חזון ישעיהו, וכמוהו החלקים אשר יבואו אחריו - אם רצון שוכני סנה יעזרני - הולך הוא בין בכללו בין בפרטיו במסלת הפשט הכבושה לרבים, מבקש את הדרך היותר קרוב להגיע בו אל אמתת כונת החוזה ברוח אלהים ומחשבותיו, כפי אשר יבקשהו מבקש האמת דורש הפשט הפשוט אשר לו משפט הבכורה. אינו מרחיק ללכת במעגלי הדורש, אינו מעמיק לחפור במעדר המחקר, אינו משרש כל נצר ונטע משרשיו השתרש בם מימי קדם, אינו אורג קורי עכביש לכסות בם מערומי דעות או חכמות התחדשו בדור האחרון. לא תמצא בו לא דרוש ולא מחקר, לא סוד ולא רמז, רק הפשט הפשוט, וכל זאת נעו מעגלותיו מדרך המפרשים הידועים לנו עד הנה, ועומד נפרד נבדל מהם כתורן על ראש ההר לבדנה.

עמודי התוך אשר הפירוש נשען עליהם, הם שלשה.

א) לא נמצא במליצות הנביאים כפל ענין במלות שונות, לא כפל ענין, לא כפל מאמר, ולא כפל מליצה, לא שני משפטים שענינם אחד, לא שני משלים שהנמשל אחד, ואף לא שתי מלות כפולות.

ב) לא נמצאו במליצות הנביאים ובמאמריהם, הפשוטים או הכפולים, מלות או פעלים הונחו במקרה מבלתי כונה מיוחדת, עד שכל המלות והשמות והפעלים שמהם הורכב כל מאמר, לא לבד שהם מוכרחים לבא במאמר ההוא, כי גם לא היה אפשר להמליץ האלהי להניח תחתיה מלה אחרת, כי כל מלות המליצה האלהית שקולה במאזני החכמה והדעת, ערוכים ושמורים מנוים וספורים במדת החכמה העליונה, אשר אך היא לבדה תשגיב בכחה לדבר כן.

ג] לא נמצא במליצות הנביאים קליפה בלא תוך, גויה בלא נשמה, לבוש בלא מתלבש, מאמר ריק מרעיון נשגב, דבור לא תשכון תבונה בו, כי דברות אלהים חיים כולם אל חי בקרבם, רוח חיים באפם, רוח איום אביר אדיר ונורא.

ההנחות האלה שלשתן אשר יסדנו יסוד מוסד אל מליצות והנביאים אשר רוח ה' דבר בם ומלתו על לשונם, יודה בם כל מאמין כי רוח ה' דבר בפי הנביאים ומלתו על לשונם, כל מאמין בלבב שלם בלא לב ולב כי הם דברי אלהים חיים, היעלה על לבך כי הדבור הנשגב אשר צוה שמים ונבראו, ארץ ותעמוד, אור ויהי, היה בפי נביאיו כבלויי הסחבות לכסות בם מערומי השיר והמליצה?, הדבורים החיים בם יפח נשמת חיים לפגרים מתים, התחשוב כי שבו כגופים דוממים מתים בפי מלאכי אל ונביאיו החיים?

אחר כי כמוך כמוני כלבבך כלבבי בלתי מכחיש השלשה יסודות אשר הנחנו, והנם עתה כחותם על לבך כטוטפות בין עיניך, נס נא עתה, דרוש מעל ספר ה' וקרא פרשה אחת מספרי הנבואה בכל מקום אשר תבחר, והעבר נא את דבריה במסורת הברית אשר כרתי עמך, אם לא תאמר עתה כי כל דברי הנבואה - הגם שדרשת אחר כל דברי המפרשים ראשונים ואחרונים - כדברי הספר החתום, כי לא תמצא מליצה אחת מן המליצות הנבואיות שימלטו משלשה אלה המחללים את שם קדשה. א] שימצאו בה מאמרים או משפטים או מלות כפולות. ב] שהמלות אשר באו בכל אחד מן המשפטים הכפולים היה ביד המליץ להציגם במשפט השני שכנגדו המגביל לו. ג] תראה בם רב דברים ומעט ענין, דבורים כבירים וכל רוח חכמה אין בהם, וזה נגד השלש פנות אשר הנחנו? - אני לא ארחיק ללכת עמך, כי נפתח את ספר ישעיהו שאנו עוסקים עתה בבאורו: "הוי גוי חוטא עם כבד עון וכו'", על אבן אחת שבעה עינים? מה הבדל בין גוי חוטא ובין עם כבד עון ובין זרע מרעים, וכן בין כל השבעה כפולים שבפסוק? וקראת הכתובים שאחריו וכולם משולשים משלש שלש כפולים, כל ראש, כל לבב, מכף רגל? פצע, חבורה, מכה טריה? לא זרו, לא חובשו, לא רוככה? ארצכם, עריכם, אדמתכם? כסוכה, כמלונה, כעיר? - זאת שנית, למה - בחר להניח שם גוי אצל חוטא ושם עם אצל כבד עון וזרע אצל מרעים, הלא כן יכול היה לאמר עם חוטא זרע חוטא בנים חוטאים, גוי כבד עון, זרע כבד עון, וכן כולם? כן היה יכול לאמר עזבו את קדוש ישראל נאצו את ה'?, ועתה תאמר כי נפלו המלות האלה מפי המליץ כפי ההזדמן, וזה הפך ההנחה השנית אשר הנחנו?. זאת שלישית, הכלים האלה ריקים מכל תוך, הדברים יגעים וכל רוח ורעיון ומושכל אין בקרבם? וכי יפגשך איש לועז, ויבקש כי תאמר לו בלשון עמו מה מצאת כתוב במקראות האלה מן פסוק ד' עד י', אז אם לא אויל שפתים אתה, לא תמצא

להשיב לו רק "ה' דבר, ישראל הרבו לפשוע ולכן הוכו במכאובים וחרב ארצם", ואם ישאלך שנית ומה קראת מן פסוק י' עד פסוק ט"ז, תענה "ה' אמר שנאתי קרבנותיכם, מועדיכם, בואכם חצרי, ותפלתכם"? כשאלות האלה ישאלך לבבך עתה אם לא חסר לב אתה, בכל פרשה ובכל מאמר בכל הספר מראש עד סוף, ועניית ואמרת פליאה דעת ממני, נשגבה לא אוכל לה, לא אוכל כי חתום הוא, לא ידעתי ספר.

אולם טרם אוליכך בין שורות הכרם אשר נטעתי, אשר שם עמל תשכח, אשר שם תמצא מרגוע לנפשך העיפה, שם תאכל ענבים כנפשך שבעך, וגם אל כליך תתן, חכה לי עוד רגע עד תשמע מה עשיתי לכרמי, רוב העמל אשר היה לי בעת הכינותי גדרו ומשוכתו, בעת עדרתיו זמרתיו שמרתיו, טרם הבשילו אשכלותיו ענבים, או אז ידעתי כי תשמרנו ותטרנו תנצרנו כאישון עיניך, כרם חמר תען לו גם אתה, והבאת עלי ברכה ולא קללה.

עד לא קרבתי אל המלאכה היקרה הזאת מלאכת הקדש לפרש ספרי ה' ולבארם, יצאתי תחלה לבקר לתור ולדרוש על גדרי השמות והמלות והפעלים אשר באו בספרי הקדש, עד שיתברר לי גדריהם ומהותם בידיעה ברורה, והעיון הזה השתרע כפי הדרישה על שמונה ענינים.

א] לתת גדר לכל שורש ושורש, והוא למצוא הנקודה האמתיית בה יתקבצו כל הוראת המתחלפות אשר יורה עליהם השורש הזה, עד שנוכל לגדרו בגדר לאמר כי הוא זה, ושישוה בזאת בכ"מ בואו בתנ"ך, ושכל ההוראות המסתעפות ממנו בדרך שאלה או שיתוף ידמו לפניו כקוים היוצאים ושבים אל נקודת מרכז השרפה.

ב] לבאר התחלפות כונת שורש מן השרשים לפי יחוסו, אם בא ביחוס הפעול או ביחוס שבו, או ביחוס שממנו, למשל יש הבדל בפעל שמח בין כשנקשר עם ב' או עם אל, או עם על (באור המלות לט, ב), פעל ענה יש בו הבדל בין אם נקשר עם ב', או למ"ד, או את (ג, ט) ודומיהם רבים.

ג] התחלפות הוראת הפעלים לפי צורת בניניהם, אם בא בקל או בפיעל או בהפעיל, יש הבדל בין יחלוף יחליף (ב, יח) בלע בקל בלע בכבד (ג, יב), נגע מגיע (ה, ח), צופה מצפה (כא, ו) ודומיהם.

ד] הבדלי השמות והמלות והפעלים הנרדפים, והם שני שמות שהוראתם אחת גוי עם (א, ד) זרע בנים, ה' קדוש ישראל, נאץ הכעיס (שם), נזור נסוג, מריע משחית, חטא עון (שם) ודומיהם רבים.

ה] הסגולות שיש לכל אחד מן הנרדפים שלא נמצא בזולתו, פעל ראה נקשר עם את ופעל הביט עם אל (ה, יב), פעל ראה אם נקשר עם אל מה דינו? (יז, ז).

ו] השתנות הוראת כל השמות והפעלים כשבאו אצל ה', עלילה אצל ה', גאות הבא אצל ה' (יב, ד), פעל ראה, ישב, שם כסא שבא אצל ה' (ו), שם כנפים למלאך, יחוס פנים ורגלים למלאך (שם):

ז] התחלפות הוראת השרשים בהשקף על המלות והשמות והפעלים שיתקשרו עמהם במאמר, אם בהרכבת המאמר בכלל, וקרוב לבא עתה, וימיה לא ימשכו (יג, כב), אם בהרכבת המאמר שני שמות או פעלים או שם ופעל, בדרך תואר ומתואר, פועל ופעול, סבה ומסובב ודומיהם, או סמיכת הפעל למלה מיוחדת, למשל יש הבדל בין פרש כפיו ובין נשא ידיו (א, טו). פעל מצא הנקשר עם יד יש לו הוראה אחרת (י, יד). פעל בקש הנקשר עם מלת מיד יש הוראה מיוחדת, ודומיהם רבים.

ח] קישור המאמרים והרכבתם וצירוף המשפטים וחבור המלות והסגולות הנמצאים בשימוש הלשון, למשל מה הבדל יש בין מספר מחובר אל המתואר ובין מספר מופשט מן המתואר? בין כשיקדים הנושא אל הנשוא או הנשוא אל הנושא? בין כשיקדים מלת היחוס קודם הנושא או הנשוא או מלת הצדדים, ובין כשיבוא אחריהם, ובזה יש כללים אין מספר אשר הוצרכתי אליהם ביחוד בפירוש התורה בחלק ההלכות לבאר עפ"י היסודות האלה דרשות חז"ל, וקוטב תורה שבע"פ, והדרכים אשר בהם הלכו המקבלים בהוצאת ההלכות מן המקראות.

אחרי עברתי משער לשער במחנה העברים, ודרשתי עד מקום שידי הקצרה מגעת, והוצאתי כל אשר היה בכחי להוציא באלה העניינים, אז נגשתי באימה את פני פרוכת הקדש, ואת פני האדון השוכן בארון הברית התנפלתי, יגול המסך יגול הפרוכת יגל עיני, ויראני את נוהו, אביטה נפלאות מתורתו, ואז החלותי לבאר ולפרש מקרי קדש, תנ"ך, עפ"י השלשה דרכים אשר יחדתי לשלשה חלקיהם, כפי שיעדתי להודיעך זאת ביחוד במכתב המבשר, אשר הוצאתי אל אצילי בני ישראל לוקחי המחברת. כי עתה לא באתי אך להראותך מבוא הספר אשר נתתי לפניך היום, למען תדע דרכיו ושביליו ואורחותיו, ובל תתעתע במעגלים הרבים ההולכים בלולים בתוך הגן הנה והנה. הנה אעשה לך ציונים אכין לך תמרורים להשכילך בדרך זו תלך, איעצה עליך עיני, כי אז תצליח את דרכיך ואז תשכיל.

הדבר הראשון אשר שמנו עין עליו, הוא למלאות התנאי הראשון אשר הצגנו בפתח דברינו, לפרש דברי המליצה באופן שלא ימצא בה כפל ענין במלות שונות, והם השני מינים.

א) הכפולים אשר המה נרדפים, והוא שהמלות אשר מהם הורכבו שני משפטים הכפולים, הם נרדפים בענינם, רצוני ששני המשפטים הורכבו ממלות שמובנם אחד, וזה או מלות מיוחדות כפולות באותו משפט, כמו מי פעל ועשה, ולכבודי בראתיו יצרתיו אף עשיתיו, וירד המונה ושאונה ועלז בה, וחלף ביהודה שטף ועבר ודומיהם רבים, או משפטים כפולים, כמו מהר שלל חש בז, על פרי בטן לא ירחמו על בנים לא תחוס עינם, אוקיר אנוש מפז ואדם מכתם אופיר ודומיהם. הנה לבאר הכפולים האלה נעזרנו ע"י ההבדלים אשר שמנו בין השמות והפעלים הנרדפים, כי עפ"י ההבדלים האלה נודע לנו שהמלות אשר יתדמה לנו שהמה נרדפים, הם מובדלים זה מזה באמת.

ב) הכפולים אשר אינם נרדפים, והם רוב דברי הספר, שהמשפטים הכפולים הם דומים בענינם הגם שהמלות אשר הורכבו המשפטים מהם אינם נרדפים למשל (קאפיטל מח) הראשונות מאז הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם פתאום עשיתי ותבאנה, מדעתי כי קשה אתה וגיד ברזל ערפך ומצחך נחושה. ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך, פן תאמר עצבי עשם ופסלי ונסכי צום. שמעת חזה כולה ואתם הלא תגידו השמעתיך חדשות מעתה ונצורות ולא ידעתם. עתה נבראו ולא מאז ולפני יום ולא שמעתם פן תאמר הנה ידעתין. גם לא שמעת גם לא ידעת גם מאז לא פתחה אזניך, הכתובים האלה כפולים, בין במלות, למשל מאז הגדתי, מפי יצאו, ואשמיעם?, בין במשפטים, למשל קשה אתה, גיד ברזל ערפך, מצחך נחושה? ואגיד לך מאז בטרם תבוא השמעתיך? - וכן יתר המשפטים. - בין במאמרים שלמים, שמי לא יראה שהפסוק הראשונות מאז הגדתי, עם פסוק ואגיד לך מאז וכו' כפולים וענינם אחד. אם כפל ענין שהענין כולו כפול, אין רוח בו. וכזה וכזה תראה בכל מקום אשר תפגוש, ובזה לא נוכל להעזר מן הבדלי המלות הנרדפים, כי כל אדם יודע הבדלם לבדם, אבל אינו יודע להבדיל את המשפטים הכפולים, וצריך להשכיל על באור מקראות כאלה מצד העיון והדרישה בענין הנבואה עצמה, ולדלות מים מבארות עמוקים לעמוד על עומק מחשבות המליץ וכונתו. והמלות עצמם הם יורו לנו את הדרך, למשל כשאמר עצבי עשם, פסלי ונסכי צום, אחר שההבדל בין עשה ובין צוה ידוע לנו, ידענו שבמשפט הא' מדבר שהעצב בעצמו העושה ובורא הדבר, ובמשפט הב' ידבר שהפסל רק מצוה ולא עושה, ובזה נעמוד ששני משפטים האלה הם שני צלעות מוגבלים לעומת השני צלעות המגבילות להם בחצי המאמר הראשון, ואגיד לך מאז, בטרם תבוא השמעתיך, כי גם בשני משפטים אלה ידענו ההבדל בין אגיד לך ובין השמעתיך, ובין מאז ובין בטרם תבוא, כמו שתראה בפרושי שם, וממנו תקיש על כל מקום.

הכפולים אלה הסירותי והמעקשים שמתי למישור באחד משלש פנים.
א] או שהראיתי שכל אחד משני המשפטים הכפולים מורה ענין מיוחד נבדל מזולתו, כמו אנחם מצרי ואנקמה מאויבי, את מי אשלח ומי ילך לנו, ויצא חוטר מגזע ישי ונצר משרשיו יפרה. וכן שני משלים הדומים שהנמשל בהם אחד, הראיתי שכל אחד מורה על נמשל מיוחד, כמו כנבול עלה מגפן וכנובלת מתאנה, הן כולם כבגד יבלו עש תאכלם ודומיהם.
ב] או שהראינו שהמליצות הכפולים הם שני ענינים שנתהוו זה אחר זה, או זה אצל זה בשני זמנים או שני מקומות מובדלים, כמו כסוכה בכרם במלונה במקשה כעיר נצורה, על הר נשפה שאו נס הרימו קול הניפו יד, לשלול שלל ולבז בז.
ג] או שהראיתי שהמשפט השני מוסיף תמיד על המשפט הראשון הכפול עמו, כמו הוי גוי חטא (ויותר מזה) עם כבד עון (ויותר מזה שהם) זרע מרעים (ויותר מזה שהם) בנים משחיתים (ויותר מזה) שעזבו את ה' וכו'. וכן אם יהיו חטאיכם כשנים (ויותר מזה גם) אם יאדימו כתולע.
ודע שזה כלל גדול ויסוד מוסד שהמליצה תעלה תמיד במושגיה מן הקל אל החמור, מן הקטן אל הגדול, מן המעט אל הרב, ולא בהפך, וכ"מ שתמצא בכתבי הקדש שתי מלות או ענינים שוים, בהכרח שהשני מוסיף על הראשון, או אמור בלשון המורגל, המליצה תדבר תמיד בדרך לא זו אף זו, ולא בדרך זו ואין צריך לומר זו, ואם תמצא מקום בתנ"ך שידמה שהמלה או המשפט השני קל וקטן מן הראשון, תדע בטח שלא הבנת פירוש הכתוב על מכונו, וכבר הזכירו כל זה בעלי הלשון, אבל לא שמרוהו ולא השתמשו בו, כי לדעתם הוא רק ברוב פעמים לא בכולם, ואנכי אומר שלא נמצא מקום אחד שיצא מכלל זה, וכ"מ שיתדמה שסותר אל הכלל, העירונו עליו, כמו כסדום היינו לעמורה דמינו, מאופל ומחשך עיני עורים תראינה. עד שדבר זה היה לנו לעינים לדעת על ידו גדרי השמות הנרדפים, שכל מלה המאוחרת ידענו בטח שכוללת יותר מן הקודמת לה, וכן המשפט המאוחר כולל יותר מן הקודם אליו, למשל והיה הנשאר בציון ומוסיף אף להנותר בירושלם יאמר קדוש, ידענו שמשפט השני כולל יותר מן הראשון, שמוסיף שגם להההמון יאמר קדוש, כשאומר להשמיד בלבבו ולהכרית (י, ז) ידענו שהכרתה כוללת יותר מן השמדה, ולזה כשבא בשלילה אמר (מח, יט) לא יכרת ולא ישמד ר"ל ואף לא ישמד, כי בזה תכלול השמדה רבותא יותר, כי הכל לפי ענין המאמר והכונה. - לא ינום ולא יישן (ה, כז), אל תתן שנה לעיניך ותנומה לעפעפיך (משלי ו, ד), כי פה מדבר מבחינת העדר מציאות השינה, ובזה העדר מציאות השינה הטבעיית רבותא

יותר, ובמשלי מדבר שלא יישן ברצון מוסיף שלא לבד שלא יישן שינת קבע אף לא ינום תנומת עראי, ושמור זאת.

אחר שמלאתי את התנאי הראשון, אודיעך איך שמרתי בפרושי גם התנאי השני אשר הצגתי בפתח דברי, והוא להראות שכל מלות הנבואה לא באו בהזדמן רק בכוונה מכוונת ובבחירה שכליית בחכמה ודעת ועצה עמוקה.

בכל מקום שבא בספר שני משפטים השונים במלותיהם וענינם אחד, הנה למלאות התנאי הראשון והוא לחלק בין שני המשפטים שלא יהיה ענינם אחד, היה די לנו אם היינו מבדילים בין מלה אחת מן המלות שהורכב המשפט מהם ובין מלה המגבלת לה במשפט השני, למשל בכפל שני המשפטים מהר שלל חש בז, היה די לנו אם נמצא הבדל בין שלל ובין בז, שהבזה הוא אחר השלל, כי בזה אין המשפטים כפולים, ואם היינו הולכים בדרך זה, היתה מלאכתנו זאת נקלה מאד, כי אז בשני משפטים נרדפים אשר כל אחד מורכב משתי מלות, למשל ואת פעל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו, יש לנו שני ברירות, או שנבדיל בין פעל ה' ובין מעשה ידיו, ובזה כבר יבדלו שני המשפטים, במה שהפעול של האחד אינו הפעול של המשפט השני, או שנבדיל בין לא יביטו ובין לא ראו, וגם בזה יבדלו המשפטים במה שאיכות הפעולה משונה בכ"א. ובמשפטים מורכבים משלש או ארבע ענינים, נוכל להבדיל ביניהם בשלש או ארבע אופנים. למשל במדבר פנו דרך ה', ישרו בערבה מסלה לאלהינו, שני משפטים האלה הנרדפים נוכל להבדילם, או, א] ע"י שנמצא הבדל בין פנו דרך ובין ישרו דרך, ונאמר שהמשפט השני כל חדושו הוא מ"ש ישרו. או, ב] שנבדיל בין במדבר ובין בערבה, ונאמר שחידוש המשפט השני הוא שיהיה הדרך גם בערבה. או, ג] שנמצא הבדל בין דרך ובין מסלה, ונאמר שחידוש המשפט השני הוא שיהיה גם מסלה. או, ד] שנמצא הבדל בין ה' ובין אלהינו, ונאמר שחידוש המשפט השני הוא רק שהדרך הזה יהיה גם לאלהינו. ובדרך הזה הלכו כל החכמים האחרונים אשר דרשו לבאר השמות הנרדפים, שהספיקו לעצמם אם מצאו הבדל אחד בכל המשפט, וחשבו שיתר המלות השונות בשני המשפטים באו לתפארת המליצה וכפי ההזדמן, ולכן גם הכללים אשר המציאו וההבדלים אשר נתנו, לא יכלו לברר במופת, כי היו דבריהם רק השערה דמיונית לבד.

אבל אנכי חק נתתי ולא יעבור כי לא באו בסוד ה' מלות או פעלים בדרך מקרה, רק בהשכל ובבחירה, ולכן העבודה אשר העמסתי עלי רבתה וקשתה ועלתה על כל מלאכת זולתי בכמו אלה, כי בשני משפטים הכפולים שכ"א מורכב משתי תיבות, כמו מהר שלל חש בז הוצרכתי לבאר שלשה דברים: א] להבדיל בין מהר ובין חש, ב] להבדיל

בין בז ובין שלל, ג] להראות שהמליץ היה מוכרח לשמש בפעל מהר אצל שלל, ובפעל חש אצל בז, ואם היה אומר חש שלל מהר בז היה מחטיא חקי הלשון וכלליו, וכן בשני משפטים שכל אחד מורכב מהרבה תיבות, הוצרכתי לברר שכל המלות שבאו בכל משפט, מוכרחים לבא רק במשפט ההוא ולא במשפט המגביל לו. ואתה תוכל לסדר לך, בכל שני משפטים כאלו, את חלקי כל משפט, נגד חלקי המשפט השני איש אל אחיו, ולדרוש על כל אחד מדוע לא בא במשפט השני, ולפי פרושי בכל מקום תמצא פשר דבר, למשל: במשפטים בעלי שני איברים:

ואשיבה א' שופטיך ב' כבראשונה

א' ויועציך ב' כבתחלה

אחרי כן יקרא לך

א' עיר ב' הצדק

א' קריה ב' נאמנה

א' מהר ב' שלל

א' חש ב' בז

א' אנחם ב' מצרי

א' אנקמה ב' מאויבי.

א' נצב ב' לריב

א' עומד ב' לדין

א' ההולכים בחשך ב' ראו אור גדול

א' יושבי בארץ צלמות ב' אור נגה עליהם.

בכל אלה תוכל לשאול הבדל כל אבר מאברי כל משפט מאבר המגביל לו במשפט השני, למשל מה ההבדל בין נצב ובין עומד? בין לריב ובין לדין? ואחר זאת לברר שהיה מוכרח לאמר רק נצב לריב ועומד לדין, ולא יכול לאמר עומד לריב או נצב לדין, כי היה נגד חקי הלשון, וכן תדין בכל מקום. וכזה תעשה בשני משפטים שכל אחד מורכב משלש איברים או יותר.

משפטים בעלי ג' איברים

א' ויספו ענוים ב' בה' ג' שמחה

א' ואביוני אדם ב' בקדוש ישראל ג' יגילו

א' בושת ב' עלומילך ג' תשכחי

א' חרפת ב' אלמנותיך ג' לא תזכרי עוד

בעלי ד' איברים
א' במדבר ב' פנו ג' דרך ד' ה'
א' בערבה ב' ישרו ג' מסלה ד' לאלהינו
למען א' תינקו ב' ושבעתם ג' משוד ד' תנחומיה
למען א' תמיצו ב' והתענגתם ג' מזיז ד' כבודה.
שבמשפט כזה בעל ד' איברים, תשקיף על ארבעה איברי כל משפט מדוע התיחדו רק במשפט זה ולא במשפט שכנגדו. דרך משל מדוע אמר בראשון למען תינקו ובשני למען תמוצו ולא בהפך? וכן מדוע אמר בראשון ושבעתם ובשני והתענגתם? מדוע אמר בזה משוד, ובזה מזיז? וכן ביתר איברי המשפט. ואם תקרא את פרושי תראה, כי לא באה שום מלה במקרה, אך הכל ברוח ה' עליו ובכח החכמה העליונה.
ובמאמר שנמצא בו שלשה משפטים כפולים או יותר, תסדר איברי כל המשפטים איש מול אחיו ותדרוש על כולם בדרך זה. למשל.
א' גוי ב' חוטא
א' עם ב' כבד עון
א' זרע ב' מרעים
א' בנים ב' משחיתים.
ותראה ג"כ ע"פ באורי כי לא היה אפשר לשנות דבריו, ולהחליף אחד מן הנושאים אל נשוא אחר או בהפך, כנ"ל.
אחר הראיתיך את כל אלה, אמסור לך עוד מפתח גדול, אשר זולתו ישארו הרבה שערים סגורים לפניך, מפתח אשר לא מצאוהו כל המבארים, ועל כן לא יכלו לפתוח הדלתות ולא באו תוך החדרים הפנימים, והוא שהיה דרך המליץ הגדול הזה לסדר מליצותיו ברוח ה' עליו, בצלעות מגבילות אשה אל אחותה, שימצאו במאמריו מליצות מורכבים מארבע צלעות או ארבעה משפטים, ומסודרים באופן שהצלע הראשונה תגביל אל הצלע השלישית, והצלע השנית תגביל אל הצלע הרביעית. כמו:
א' הזלים זהב מכיס
ב' וכסף בקנה ישקולו
ד' ויעשהו אל:
ג' ישכרו צורף
שהסדר הנכון הזלים זהב מכיס ישכרו צורף, וכסף בקנה ישקולו ויעשהו אל.

ודבר זה שידבר בכתבי הקדש במאמרים מגבילים, כבר הזכירוהו דורשי הלשון, אבל הם לא מצאו זאת רק ג' או ד' פעמים בתנ"ך, ואני מצאתיה בספר ישעיהו לבדו יותר ממאה פעמים, עד שנמצאו פרשיות שלמות המסודרות כן, כמו פרשת רני עקרה (סי' נד), וכן תראה (סא - סב) שש עשרה צלעות מגבילות, שמונה מול שמונה במקום אחד, וכולם ענין אחד, משולבות אשה אל אחותה.

א' שוש אשיש בה' ב' תגל נפשי באלהי
ג' כי הלבישני בגדי ישע ד' מעיל צדקה יעטני
ה' כחתן יכהן פאר ו' ככלה תעדה כליה
(כי) ז' כארץ תוציא צמחה ח' כגנה זרועיה תצמיח
(כן ה' אלהים יצמיח)
ט' צדקה י' ותהלה
י"א למען ציון לא אחשה י"ב למען ירושלים לא אשקוט
י"ג עד יצא כנגה צדקה י"ד ישועתה כלפיד יבער
ט"ו וראו גוים צדקך ט"ז כל מלכים כבודך.

בדלתות האלה המגבילות תוכל לחבר הצלעות א' ג' ה' ז' ט' י"א י"ג ט"ו מצד אחד ותקראם כאחד, שוש אשיש בה' כי הלבישני בגדי ישע כחתן יכהן פאר וכו'. והצלעות ב' ד' ו' ח' י' י"ב י"ד ט"ז מצד השני ותקראם ג"כ כאחד. עד שצלעות צד האחד הימיני מגבילות כנגד הצלעות של צד השני השמאלי, כמו שתראה היטב בפירושי שם.

ואם תרצה לבחון פה את אשר אמרנו למעלה כי גם איברי המשפטים מגבילות אשה אל אחותה, ומכוונות ושקולות במאזני צדק, תמצא פה בשמונה צלעות הכפולות האלה משני צדדים, שלשים ושמונה איברים, י"ט מצד זה וי"ט מצד זה, כזה:

א' שוש אשיש א' תגל נפשי
ב' בה' ב' באלהי
ג' כי הלבישני ג' יעטני
ד' בגדי ד' מעיל
ה' ישע ה' צדקה
ו' כחתן ו' וככלה
ז' יכהן ז' תעדה
ח' פאר ח' כליה
ט' כארץ ט' כגנה

י' תוציא י' תצמיח
י"א צמחה י"א זרועיה
כן ה' אלהים יצמיח
י"ב צדקה י"ב ותהלה
נגד כל הגוים
י"ג למען ציון י"ג ולמען ירושלם
י"ד לא אחשה י"ד לא אשקוט
ט"ו עד יצא ט"ו יבער
ט"ז כנוגה ט"ז כלפיד
י"ז צדקה י"ז ישועתה
וראו
י"ח גוים י"ח וכל מלכים
י"ט צדקך י"ט כבודך

ואחר שתעיין על באורי איך בארתי הכתובים האלה תמצא איך כל המלות שבאו בצד ימין א"א להניחם בצד שמאל שכנגדו, למשל א"א לומר עד יבער כנוגה צדקה, כי הנוגה אינו בוער, כי אין לו אור מצד עצמו, אי אפשר לומר כי עטני בגדי ישע, כי הבגד אינו עוטה בו מלמעלה רק המעיל, וכן כולם. וכדוגמא זה סדרתי הדלתות בישעיה (סי' נד) למען אעמידך על דברים אלה, ומעתה תהיה כחכם המבין מדעתו, עד שלא הוצרכתי להזכיר זאת בפירושי בכל פעם, כי סמכתי על המבין אשר עיניו בראשו.

אחר שמלאתי שני התנאים הראשונים, נשאר לי להודיעך איך מלאתי בפרושי זה גם התנאי השלישי אשר הצגתי בפתח דברי, והוא שלא תמצא מליצה ריקה מרעיון נשגב, כי מלבד באור הכפולים אשר דברתי מהם עד כה, הפירוש בכללו חדש הוא, כל מקומות הקשים והזרים מתבארים בלי דוחק, כל מקומות שידומה שדבר החוזה כאחד האדם ההמוני, הראיתי איך דבריו נשגבים ועצומים מאד, אם מצד מליצתם, אם מצד הכונה הנשגבה הצפונה בם, עד שאמרתי לעצמות היבשות חיו ויחיו ויעמדו על רגליהם חיל גדול מאד, לבשו עדי עדיים, לבשו הוד והדר. כן גם בקישור המאמרים והענינים, רחקתי מאד מדרך המבארים, עד שרוב הענינים ישתנה העתקתם עתה לפי פרושי, ממסת פירוש המפרשים אשר קדמוני, עד שכל דברי הנבואה מלאים יופי וחן ורגשות המליצה היותר נעימה מצד אחד, וסדר הגיוני וערך מחשביי, ודבור פילוסופיי מלא חכמה ודעת וסדר מצד השני. ואתה תראה כזאת וכזאת בכל סימן וסימן, בכל מקום אשר ישוטטון

עיניך הרואות. - מעתה אשים קנצי למלים, לבד עוד רגע אדבר עמך להודיעך את הסדר אשר שמרתי בהעלות מחשבותי והגיון לבי על ספר.

סדר המחברת

חשבתי מחשבות בל ינטשו יריעות הספר, בל יתארכו הדברים, עד כי יהיו למשא אל המביא לבית הדפוס, למשא אל כיס הקונה, ולמשא אל הקורא, כי לא נאוה שפת יתר לנדיבים אף כי לחכמים. לכן מלאתי בו שני טורי אבן, הטור האחד באור הענין, והטור השני באור המלות, טובים השנים מן האחד, כי אם יפול האחד השני יקימו. - בטור באור הענין, בארתי כוונת הכתובים בפרט ובכלל, כמעתיק ספר מלשון אל לשון בלשון קל וצח וברור ומרחיב הדברים קצת להודיע הכונה, הכפולים בררתי באופן שיתראה לכל שאין בו כפל, אבל הנרדפים לא בררתי ענייהם בטור הזה רק זכרתי ההבדל בסתם, וסמכתי כי יבא רעהו הוא הטור השני וחקרו. במקום שהכפולים מורכבים מנושא ונשוא, אם ראיתי כי לא יתבלע צחות הבאור במה שארמוז גם על שני הכפלים והשנויים, הזכרתים כלאחר יד, ואם ראיתי כי עי"ז יתבלבל הקורא, הנחתי באורם אל הטור השני, וכן במקום שבאור הכפל בכללו אינו שייך אל באור הענין הנחתיו ובארתיו בבאור המלות.

בטור השני, בארתי כל השפות הנרדפים הנמצאים בכל פסוק, והודעתי הבדלם, וגם בזה שמרתי חמשה תנאים.

א] שלא בארתי רק שני השמות הנרדפים שנזכר בכתוב זה, לא יתר השמות שהם נרדפים עמהם, למשל (א, ד) מה בין עם וגוי? - ולא בארתי שם נרדף לאום, עד שבאתי לסימן ל"ד, שם נרדפו גוים לאומים אז הזכרתי נירדף לאום, וכן כולם.

ב] לא הודעתי בכ"מ רק ההבדל המוכרח לצורך הבנת הכתוב שאני בבאורו, לא כל פרטי ההבדלים, למשל בפסוק למה תאמר יעקב ותדבר ישראל (מ) הזכרתי הבדל בין דבור ובין אמירה, ובאמת נמצאו ביניהם עוד הבדלים רבים אשר יתבאר כ"א במקום הצריך, כי פה לא הזכרתי רק ההבדל הפרטי הצריך לענין שאני בו.

ג] לא הארכתי בראיות, כי הבאתי ראיה אחת או שתים, ובכל זאת יבטח הקורא כי כל גדר וכל הבדל וכל כלל שנתתי הוא שמור אצלי בכל התנ"ך, ואעיר עליו בכ"מ אשר יתראה בראשית ההשקפה שהוא סותר אל החק שהנחתי, ולכן אל ימהר הקורא להשיב על דברי מאיזה מקום בתנ"ך עד יבואו דברי אי"ה בחלקים הבאים ויראה כי תקנתי הדבר במקומו בעזה"י. למשל מי אשר ישמע הגדר שנתתי על שם צורף והבדלו מן חרש,

הלא ישאל שהכתוב מבואר להפך, הפסל נסך חרש וצורף בזהב ירקענו, אבל אם יעיין על דברי אז ידום.

ד] במקום הראשון אשר פגעתי שני נרדפים בררתי ענינם, ולרוב הראיתי וציינתי שם יתר המקומות שבאו בספר הזה, ושמות שהם מועטים בתנ"ך ציינתי כל מקומותם בתנ"ך למען יהיו לאחדים בידך, וביתר המקומות ציינתי לעיין במקום הנזכר, למשל הבדלי גוי עם בארתי בסימן א' פסוק ד', ושם ציינתי מקומם בכל הספר, וביתר מקומות רשמתי לאמר עיין א' ד'. וכן כולם.

ה] בבאור הנרדפים והגדרים הכריחני הענין לכתוב הדברים ברור המקומות בלשון חכמים, ובשפת הפילוסופים ובעלי ההגיון, כי טבע ענינים האלה מחייב זאת להלבישם בלשון חכמים, גם תדע כי הגם שכבר קדמוני כמה חכמים לתת הבדלים בשמות הנרדפים, אשר מקצת ספריהם בידי והם ספר גן נעול וספר יריעות שלמה, בכל זאת לא סמכתי בזה על דברי שום אדם רק בחנתי כל דבר בעצמי, אם יתפרשו כל הכתובים ע"פ המסלה אשר סללתי לעצמי, ולכן דבר אין לי בזה עם אדם, לא בניתי ולא סתרתי ע"פ דברי זולתי, כי על כל חק וכלל עיינתי לעצמי ואת שיקול דעתי העליתי על ספר, ואם ימצא שגם זולתי העמיד את הכלל מסכים עם דברי, זה לאות כי הדבר הפשוט והישר ישקיף עליו כל בעל שכל בדרך אחד.

ואני תפלה ה' יגמר בעדי, ה' חסדך לעולם מעשי ידיך אל תרף: חותם י' כסליו התר"ה לפ"ק: מאיר ליבוש, מלבים, בתוך עמי אנכי יושב פה ק"ק קעמפין

פרק א

פסוק א

חזון ישעיהו נבואה זאת נבא בימי עוזיהו ושנה אותה בימי כל מלך ומלך.

על יהודה וירושלם, נבואה זאת מחולקת לשתים מן פסוק ב' עד פסוק כ"א נבא על שבט יהודה, ומן פסוק כ"א עד פסוק כ"ז נבא על עיר ירושלים, ומשם עד סוף הקאפיטל נבא על שניהם יחד:[הערה:המבארים נחלקו בזמן נבואה הזאת, מהם אומרים כי היא היתה הנבואה הראשונה, ומ"ש אשר חזה בימי עוזיהו, הוא ציון כולל לכל דברי הספר, ומ"ש בפרשה ו' ואשמע את קול ה' אומר את מי אשלח וכו', שנראה שאז היה תחלת השליחות, הוא כי מאז נבא בקביעות, מה שאין כן מה שנבא מתחלת מלכות עוזיה (כנראה קצת מדה"ב כ"ו כ"ב) לא היה בקביעות, וראיה לדעה זאת, א] ממ"ש אשר חזה בימי ובימי, שבהכרח מוסב על כלל הספר, ב] ממ"ש פה שחזה בימי עוזיה, ולקמן (ו')

היה בשנת מות המלך עוזיהו אולם דעת חכמינו זכרונם לברכה (במכילתא פרשת בשלח הביאה רש"י לקמן ו' וברבה קהלת ובסדר עולם רבה פי"ט) כי הנבואה שבפרשה ו' היתה תחלת נבואתו והיה בשנת עשרים ושבע למלכות עוזיהו שאז נצטרע והושם בבית החפשית, ונפסקה מלכותו ולכן קראה שנת מותו, ואין מוקדם ומאוחר בסדר הספר וכ"ה ברבה שמות פ"א, וראיה לדבריהם, א] ממ"ש אשר חזה על יהודה וירושלים והלא גם על עשרת השבטים נתנבא, וגם על כמה אומות, ב] ממ"ש חזון ישעיהו והיה לו לומר חזיונות לכלול את כולם, ג] למה שמבואר אצלי כי חזון הוא ענין פרטי מיוחד מעניני הנבואה, והלא תמצא שהתנבא נבואות שנקראים משא וזה לא נכלל במלת חזון, והיה לו לומר דברי ישעיה, כמו דברי ירמיהו לכלול את כולם. ע"כ]:

פסוק ב

שמעו, קורא לשמים ולארץ הנמצאים היותר מפורסמים והקיימים לעד, ישמעו ריב ה' עם עמו **כי ה' דיבר**, ומי לא ישמע? (מאמר זה ימשך עד פסוק ד'), ואלו הם דברי ה': **בנים**, הן מחק המוסר כי בן יכבד אב אף אם לא עשה עמו שום טובה רק שגדלו כאומן את היונק, וכ"ש אם הגבהו במעלה על יתר בניו שאז חייב בהודאה כפלים, ואנכי **בנים גדלתי** ואומנתי אותם, ויותר מזה כי רוממתי אותם על כל עם ולשון, והם תחת שנתחייבו עבודה והודאה כפלים עוד פשעו ומרדו בי:

פסוק ג

ידע, הלא ראינו שני מיני ההכרות האלה נתונים נתונים הם גם בטבע הבע"ח הבלתי מדברים, כי השור יכיר את בעליו רק ע"י שקנה אותו בלבד, והחמור שאין לו הכרה כ"כ עכ"פ יכירהו ע"י שנותן לו באבוס לאכול, אבל **ישראל לא ידע**, ר"ל בעת שקראתי אותם בשם ישראל לאות שהם חלקי וקניני ועבדי הם (וזה נגד בנים גדלתי), והיה להם להכיר בעליהם כשור מ"מ לא רצה לידע, וגם **עמי**, בעת שרוממתי אותם מכל העמים במה שקראתים עמי ונחלתי (וזה נגד בנים רוממתי), והיה להם להכיר עכ"פ הטובה הפרטית כחמור, מ"מ **לא התבונן**, לא רצה להבין [הערה:במראה הלטושה הזאת נביט בה כמה דברים. א] בטבע האדם ומדותיו, כי הגם שכל מוהר ומתן שיתן האב לבנו, כאין נחשב נגד הטובה העקרית שסבב לו שהביאו אל המציאות ואמנו וגדלו מכל מקום ראינו טבע האדם, כי יגדל אצלו אהבת הוריו עת יוסיפו להעניקו רכוש ועושר ורוממוהו מכל אחיו, משאם לא יטיבו לו באלה, כמאמר רחל ולאה (בראשית ל"א ט"ו) הלא נכריות נחשבנו לו, ב] הציור הזה ימצא קן לו בקרב איש ולב עמוק גם בהכרת הטובה וההודאה אשר חייב לבוראו יוצרו אביו קונהו. כי כל אשר הוסיף להיטיב עמו בהטבה פרטית נתחייב

לעומתו עבודה פרטית, כי בעבור זה נצטוה ישראל מצות יתרות על ב"נ, ובני אהרן על אחיהם בני ישראל, והכ"ג על אחיו הכהנים, כמ"ש בחה"ל שער העבודה, וכל זה קלע למטרה במ"ש בנים גדלתי ורוממתי, ג] יען שנפש האדם כוללת כל מעשי בראשית, ובכנפיה צרורות כל הכחות המפוזרות בכל החי מכל בשר למיניהם, כחותיהם והפוכי כחותיהם בארח נשגב ובדרך כללי, לכן כל כח אשר נמצאהו בנפש אחד הבעלי חיים, בהכרח כי נמצא הכח הזה ביתר שאת וביתר עז בנפש האדם, ואם נראה האדם מתעלם מדלות הכח הזה ממקורות נפשו, להזיל מים ממעינותיה, הנה חטא ואשם על נפשו, לכן חפש הנביא וימצא שני מיני הכרות האלה שכלל במ"ש בנים גדלתי ורוממתי בנפש השור והחמור, ויוכיח את עמו איך ישראל לא ידע? ובזה מלבד אשר חלפו חק הנמוסי והשכלי להשיב הודאה ליולדיו וטובה למטיביו, פרעו גם משפט הטבעי, אחרי מצאנוהו שתול בטבע החיים וכח נפשותיהם:ע"כ:] (ע"כ דברי ה' אל השמים והארץ, מעתה יתחיל הנביא את דבריו וימשוך הענין עד פסוק י'):

פסוק ד

הוי, היא מלת הקריאה, וכל הפסוק הזה נושא לפסוק שאחריו על מה תוכו, אומר הה, אתם גוי חוטא אתם עם כבד עון (אשר) עזבו את ה' וגו', אשאלכם על תועלת מה תוכו? - **עם כבד עון**, החוזה עולה במעלות ומגדיל איכות חטאיהם מדרגה אחר מדרגה, אומר, לא לבד שאתם **גוי חוטא**, שהחטא הוא בשוגג, אבל אתם **עם כבד עון** שהעון הוא מזיד, ולא לבד שעשיתם עון לפרקים, אבל אתם **זרע מרעים**, מרעים הוא שם התואר ומורה על שהתמידו ברעתם, ולא זאת שחטאתם למלא תאותכם או להשיג איזה תועלת, אבל אתם גם **בנים משחיתים** שם השחתה מורה שעושה רע שאינו משיג ממנו הנאה ותועלת כלל רק משחית נפשו הוא יעשנה, (ראה נא כי כמו שהעלה המליץ איכות חטאיהם ממדרגה למדרגה מצד החטא עצמו, כן הפליא עצה להעלות מדרגות החוטאים בדרך זה, **גוי**, **עם**, **זרע**, **בנים**, וכל המאוחר בסדר הזה חשוב מן המוקדם אליו, עם מעולה מן גוי, זרע מן עם, בנים מן זרע, כמ"ש בבאור המלות, כי זה מבואר שכמו שיגדל איכות החטא מצד עצמו כן יגדל מצד עושהו, שגם חטא קטן יגדל למעלה ראש אם עושהו אדם גדול, וסדר הכתובים לפ"ז אמר, הוי גוי חוטא, ואף כי, כי אתם עם, ויגדל החטא מצד עושהו וגם החטא עצמו הוא גדול יותר מצד שהוא עון מזיד וכ"ש כי אתם זרע ויגדל יותר מצד עושהו, ומצד החטא מרעים, וכן בנים משחיתים כנ"ל **עזבו את ה'**, מוסיף לאמר אם עכ"פ בכל גודל חטאתם לא היו עוזבים את ה' מכל וכל, והיה ענינם כפי שנאמר בהשמרונים את ה' היו יראים ואת אלהיהם היו עובדים (מ"ב י"ז ל"ג), אבל הם

עזבוהו בהחלט **נאצו**, מוסיף לאמר שאם עכ"פ לא היו מבזים את ה' ומכעיסים אותו ולא היה כונתם רק לפרוק עול, אבל הם היו בכונה להכעיס **נזרו אחור**, מוסיף שאם היה עכ"פ סיבת רעתם בעבור שחפצים להיות חפשי מכל עבודת עבודה, ולא היו עובדים לא את ה' וגם לא לאל אחר, היה עוד למוד זכות עליהם כי אהבת הבטלה ונטיית חפצם אל החפשיית הניאה לבבם מאת ה', אבל הם הלא נזורו אחור, שנסוגו מאלהי קדם אל האחור לצד אלהים אחרים לעבדם, בחשבם כי עבודת האליל היא יותר טובה מעבודת ה', וגדול עונם מנשא, עבודת האליל הכבדה יותר כי גם את בניהם ואת בנותיהם ישרפו באש לאלהיהם לא היה עליהם למשא, ובעבודת ה' יגעו ונלאו:[הערה:פלס ומאזני משקל ביד המוכיח האלהי, בו ישקול חטא יהודה וירידתם משמי הקדושה אל שאול הכפירה על כל מדרגותיו והנה שני סולמות מוכנים לפני השלמים לעלות בהר ה' ולקום במקום קדשו, בתחלה יעלה בשליבה התחתונה לעבדו מחמת הגמול ויראת העונש על ידי שיודע כי טובותיו גם רעותיו מיד ה' המה. ואחריו יעלה אל אהבת ה' ויראת הרוממות, לעבדו לא בעבור תקות גמול ויראת עונש, רק מצד שהוא צור היצורים. ואחר שהתנצלו בני ישראל את עדים נפלו תחלה מן המדרגה הראשונה אל שתחתיה, ולא היו עובדים מאהבת ה' ויראת הרוממות, ועל זה הוכיחם, **בנים גדלתי**, **ידע שור קונהו**, **ישראל לא ידע**, ואחריו נפלו גם מן המדרגה התחתונה ולא עבדו אף העבודה מיראת העונש ותקות גמול, וע"ז הוכיחם, **בנים רוממתי**, **ידע חמור אבוס בעליו**, **עמי לא** התבונן, (ועל זה אמר בספרי (פרשת האזינו) לא ידע לשעבר עמי לא התבונן להבא. להבא היינו מה שיכול להרע להם או למנוע הטוב). אחריו יצאו מדחי אל דחי למרות פי עליון בפועל, וחשב בזה שמונה ענינים א) חטא שוגג, ב) עון מזיד, ג) התמדתם בחטא, ד) עשותם בשאט נפש להכעיס, ה) הגדלת החטא לפי ערך הגדלת מעלתם, ו) הכביד חטאתם בהשקף על הענין שבין החוטא ובין ה' המצוה עליו שעזבוהו לגמרי, ז) שנאצוהו ובזוהו, ח) שהחליפו את עבודתו בעבודת אלילים שעל זה אמר נזורו אחור. עוד השקיף במ"ש נזורו אחור ענין נכבד, והוא, כי האדם מתחלת יצירתו בראשית הבריאה עד סוף כל הדורות, הוכן שיצעד במהלך השלמות ממדרגה למדרגה, תחלה אחר חטא אדה"ר היה ככל החי ההולך על ארבע, ואחריו בימי נח התעלה למדרגת מדבר ואז הותר לו בשר לאכול, ואחריו בימי האבות התחילו לעלות בהר הקודש להשיג מעלת הישראלי, וכן הגביהו עוף עד עת שעמדו בהר סיני בשעת מתן תורה שאז עלו למעלה ראש, ומשם נסעו ממעלה למעלה בהכנסם לארץ ואחר כך בבנין בית הבחירה, וכן היה ראוי שיתקרבו אל האלהים עד שיתוקן העולם בכללו, אבל הם נזורו אחור, רצה לומר שלא די שלא

הלכו לפנים עוד הלכו לאחור ושבו לאחוריהם, ממדרגת ישראל למדרגת מדבר ומשם למדרגת הבהמה, ומשם למדרגה גרוע ממנה, ידע שור וחמור ישראל לא ידע:

עוד כוון להעלות את מרים ולהשפיל כבודם במ"ש **עזבו את ה' נאצו את קדוש ישראל**, שהזכיר תחלה שם ה' ואחר כך שם קדוש ישראל, והוא ע"פ מה שבארתי בחבורי זה בכ"מ, כי בכ"מ שמזכיר שם ה' או שם אלהים סתם, ידבר על העצם הנשגב מצד שהוא בורא העולם או מנהיגו בכללו, אבל כשיזכירנו בכינוי אל ישראל, ידבר עליו מצד האהבה היתירה שהראה לעם סגולתו, ומצד הקשר בינו לבינם שבעבורו עשה כל מה שעשה מהאותות ומופתים ושינוי סדרי בראשית, והנה יותר יהיה לבוז ולקלון ועם הזה אם ינאצו שם קדוש ישראל, שהוא מאסם בהקדושה אשר אצל עליהם, ובזותם את הדיבוק אשר יש לו עמהם, מאשר ימרו שם ה' שהוא ההנהגה הכוללת לכל העמים, וזה שכתוב לא לבד שעזבו, אף גם נאצו, ולא לבד שם ה', אף גם שם קדוש ישראל, אשר בו יחדם והפלם מכל העמים, - ואחר שהעביר על פניהם שתים עשרה מדרגות בחטאם אשר בם ירדו פלאים עד שנזורו אחור לקצה השפלות, שם פניו להחליט עליהם היאוש והאבדון משני פנים א) מצד המפורסמות והשכל החולה אשר עומד על פתחי שאול ושתה קובעת כוס המות התעלה ארוכה לו? וכן הבא עד שאול המינות הישוב לראות באור החיים? וזה גלה ביחוס פסוק הקודם אשר שמהו נושא לפסוק זה, גוי חוטא! על תועלת מה תכו? ב) מצד הנסיון. החולה אשר אינו רוצה לבקש מרפא איך ירפא? וזאת הודיע ביחוס הכתוב שאחריו שהושם נושא לפסוק זה. על מה תוכו? הלא כל ראש לחלי ומכל מקום לא זורו ולא חובשו:ע"כ]:

פסוק ה

על מה תכו, מסיים את דבריו שקרא בפסוק הקודם, אומר א"כ אחר שהרביתם לפשוע עד תכלית המרי והמרד, אשאלכם נא **על תועלת מה תכו**? ר"ל כי המוכה ביסורים ומתעורר עי"כ לשוב עד המכהו בתשובה שלימה, אז ההכאה היא לו לתועלת, כי תרפא חולי נפשו, כאשר ירפאו הסמים המרים חולי הגוף, אבל אתם מה תועיל לכם ההכאה, הלא **עוד תוסיפו סרה**, ידעתי כי בכל זאת ודאי תוסיפו לסור מאחרי ה' ולא תשימו על לב לשוב, והראיה לזה כי הלא כל ראש לחלי וכו' ואעפ"כ לא זורו ולא חובשו, ולא התחלתם עוד לעסוק ברפואה כלל, כי אינכם שמים אל לב, וא"כ על תועלת מה תוכו **כל ראש לחלי**, תפס משל האומה הישראלית לאיש פרטי המוכה במכאובים מכף רגלו ועד קדקדו, והחולי הכללי הוא חולי הראש, כי כל ההרגשות יוצאות מן המוח, וכל האיברים מרגישים בצערו, והחולי אשר הוא במדרגה למטה ממנו הוא מדוה הלב

שהוא הוא הנותן חיות לכל האיברים ע"י מרוצת הדם השוטף דרך ורידי הדם מן הלב אל כל הגויה ואליו ישובו כולם, ובהיות הלב דוי הגם שהוא במדרגה אחר הראש, מ"מ ירגישו צערו בפרטות יותר מאשר ירגישו בצער כאב הראש, והחולי הפרטיי יותר הוא אם נתפשט החולי בכל אברי הגוף מקטן עד גדול עד שאין בו מתום, וכ"ז הוא משל ציורי אל כלל האומה, והנמשל יבואר בפסוק ז':

פסוק ו

מכף רגל כולל כל אברי הגוף.

אין בו מתם, אין בשום אחד מן האיברים אבר תמים שיהיה לו צורה אנושיית רק כולם מלאים פצע וכו' **פצע** הוא מכת חרב שנפתח הבשר **וחבורה** היא מכה שהדם נצרר בתוך הבשר, ורפואת הפצע הוא להניח תחבושת שיסגר המקום הנפתח וירפא, ורפואת החבורה היא להניח סמים מרככים שיפתח מקום שנצרר הדם והמוגלא שיצא המותרות לחוץ, וכשיש פצע וחבורה במק"א, אין לו רפואה, כי רפואת הפצע מזיק אל החבורה וכן להיפך, ור"ל פצע וגם חבורה במקום הפצע **ומכה טריה**, מכה שמוציאה תמיד השיקוי מעצמותיו, ורפואת המכה טריה היא לקחת סמים המיבשים ועוצרים בעד נזילת הליחות ורפואה זו מזקת גם להפצע גם להחבורה, ששניהם לא ירפאו אלא בעוד שהבשר רוטפש ורענן ורטוב, ור"ל שהמכות נעשות צרות זו לזו עד שרפואתם נמנעת -

לא זרו, לא נתפזר עליהם אבק סמים המרפאים **ולא חבשו**, לא נכרך עליהם מטלית כדרך שכורכים סביב המכה שלא תצא ממקומה למקום אחר מהגוף **ולא רככה**, לא נתרככה מכתם בשמן (דרך רפואת המכה, תחלה מרככים אותה בשמן עד שתתרכך, ואח"כ חובשים סביבותיה במטלית שלא תתפשט ממקומה, ואח"כ זורים אבקת סמים לרפואה, ע"כ אומר לא לבד שלא זורו, שהוא סוף עסק הרפואה אף גם לא חובשו, שזה נעשה קודם, וגם לא רוככה בשמן שהיא התחלת עסק הרפואה, ור"ל לא התחלתם לעסוק ברפואה כלל):

פסוק ז

ארצכם עתה התחיל לבאר הנמשל, מ"ש במשל כל ראש לחלי, היינו **שארצכם שממה**, שכמו שהראש הוא כלל הגוף כן המדינה היא כלל האומה, וכל איש ואיש מכללות האומה ירגיש בשממון אשר יקרה בכלל המדינה וראש הממלכה, ונגד מ"ש במשל כל לבב דוי, אומר **עריכם שרופות אש**, שבכל עיר ועיר נגע בה שרפת אש, כי כמו שהלב עם היותו במדרגה למטה מן הראש, מ"מ האיברים מרגישים צערו ביותר פרטות מאשר

ירגישו כאב הראש, כי במדוה הלב יקרה עילוף וחלישות לכל האיברים, כן שרפת הערים הפרטיים הגדיל השממון וההתעלפות לאישי המדינה, ונגד מ"ש במשל מכף רגל ועד ראש אין בו מתום, אומר **אדמתכם**, היינו אדמת כל אחד ואחד **זרים אוכלים פריה לנגד עיניכם**, עד שנגע החורבן והאבדון אל כל איש בפ"ע ולעומת מ"ש במשל לא זורו ולא חובשו, אומר **ושממה כמהפכת זרים** כמהפכה הנעשית ע"י זרם מים כבירים שוטפים, שמשחיתים כ"כ עד שלא נשאר אחריהם שום תקוה ותוחלת כן אין שארית ותרופה למכתם, (ומה נכונה מליצתו זאת, שתפס שני דברים מתנגדים להגדיל הכאב מאד, כי מאד יצר אל האדם עת יראה יגיע כפו ביד אויביו, משא"כ אם נשחת עד לכלה וגם לו וגם להם לא יהיה לא יצטער כ"כ, לעומת זה אמר זרים אוכלים אותה אולם מצד אחר יתנחם העם המנוצח מני צר עת יראה כי עוד נשאר שארית בארץ ועוד יש תקוה לבעליו בעתיד, לעומת זה אמר. כי יהיה **שממה כמהפכת זרם** שוטף שלא נשאר תקוה לבעליו, ויפה מליצתו במלת זרים הסובל שני הביאורים) והנה צייר בזה סדר החורבן והשממון שקרה לארץ יהודה מיום בוא מלך אשור לכבשה, כי בפעם הראשונה שבא שם בימי אחז (מלכים ב י"ז:ג') ואז הגלה עשרת השבטים, לא נגע השממון רק לכלל המדינה, ועדיין היו ערים שישבו בשלוה, ועל עת הזאת אמר ארצכם שממה ובפעם הב' שבא בימי חזקיהו ותפס את ערי יהודה הבצורות (שם י"ח) כבר נגע החורבן בכל עיר ועיר ועז"א עריכם שרופות אש, ועדין היו נמצאים יחידים שישבו בטח, אבל בפעם הג' כשהחל לצור על ירושלים, כבר נגע האבדון לכל איש ואיש בפ"ע, ועל זה אמר אדמתכם וכו':

פסוק ח

ונותרה, מצייר ירידת ציון מדרגה אחר מדרגה בשלשה זמנים הללו, כי בפעם הראשונה נותרה ירושלים בודדה גלמודה מרבת עם אשר היו מתקבצים אליה תמיד ונדמית כמו **הסוכה בכרם** שאין נמצא בתוכה רק שומר הכרם לבד, כן לא נמצא בה איש ממקום אחר רק אנשי ירושלים לבד, - אחר שבא לשם בפעם הב' נדמית **כמלונה במקשה**, סוכה העשויה בשדה קשואים, שגם השומר עצמו אינו יושב שם רק בלילה וביום היא שממה לגמרי (כי את הקשואים שהם קשים א"צ לשמור ביום מן העופות רק בלילה מפני הגנבים), כן אף אנשי ירושלים היו מתחבאים כל היום במערות וצחיחים מפני פחד אויב ולא נמצאו בעיר רק בלילה, ואחר הפעם הג' שצר על ירושלים עצמה עם מחנהו היתה דומה **כעיר נצורה** במצור:

פסוק ט

לולי ה' צבאות, אם לא היה משאיר לנו שארית מעט בחסדו, אז **כסדום היינו**, ר"ל אחר שהיינו דומים במעשינו כסדום, שגברה רעתם יותר מרעת אנשי עמורה **לעמורה דמינו**, היינו דומים בענין החורבן והאבדון לעמורה שלא נמלט מהם איש, ולא כסדום שניצולו שם לוט ושתי בנותיו (ובזה השלים הענין, ומתחיל ענין חדש תוכחת מגולה אודות הקרבנות והמעשים הנרצים אצל ה' איכות התשובה ועזיבת החטא, וימשך עד פסוק כ"א):

פסוק י

שמעו דבר ה', הוא דבר הנבואה, **קציני סדום** שרים הדומים לשרי סדום ברשעתם, כי רעת השופטים גבר בסדום יותר מבעמורה.

תורת אלהינו זאת התורה אשר שם משה, כי התוכחה שהוכיחם פה על ריבוי הקרבנות הוא מבואר בתורה שאין הקרבן מכפר בלא וידוי ותשובה וחרטה:

פסוק יא

למה לי, העם היו רגילים בעת ההיא להביא קרבנות רבים ושמנים וחשבו כי בזה ישיגו התכלית הנרצה יאמר לאיזה תועלת תביאו רוב זבחיכם אלה, אחר שמעשה הריקה מן הכונה היא גויה בלי רוח ונשמה, ומה בצע במעשה הקרבנות, והנה חלק את הקרבנות לארבעה מינים. (**המין הא'**) קרבנות נדבה, והם משני מינים, א. עולה, וכולה כליל, ב. שלמים ותודה, שאין מקטירים מהם רק החלב, על הא' אמר **שבעתי עולות אילים** על הב' אמר שבעתי **חלב מריאים**, ר"ל אחר שהתכלית המבוקשת מקרבנות אלה, היא להראות הכרת חסד ה' וטובתו והכנעתו לפניו, אתם שאינכם מכוונים זאת בהביאכם הקרבן, כמדומים אתם כי ארעב לשבוע חלב ובשר לשובע, משיב אני לכם, שבעתי בם, ואיני רוצה בהם עוד (**המין הב'**) קרבנות חובה הבאים לכפרת חטא, והם חטאות ואשמות, ועקרם הוא הדם הנזרק שבו תלוי הכפרה, אומר אחר שהתכלית המבוקשת בקרבנות אלה היא, שיתחרט החוטא ויתודה ויכנע וישוב, אתם שאינכם שבים בתשובה, כמדומים אתם כי אל דם הקרבן אני צריך, דעו **כי דם פרים וכבשים לא חפצתי** בו (**המין הג'**) הם קרבנות נדבה שעשאם ה' עליהם חובה והם עולות ראיה ושלמי חגיגה שהיו מביאים בעת עלייתם לרגל, שהגם שהם נדבה, ואם לא עלו לרגל אין חייבים בהם, מ"מ אם ראו פנים בעזרה ולא הביאו קרבן, לא לבד שלא קיים מ"ע של יראה כל זכורך, עבר ג"כ על ל"ת של ולא יראו פני ריקם, (רמב"ם פ"א מה' חגיגה), והנרצה בקרבנות אלה, שאחר שצוה להם לעלות לעיר הקדש ג"פ בשנה, ללמוד שם

יראת ה' ודרכיו מפי הכהנים והנביאים, כמ"ש למען תלמד ליראה את ה' אלהיך, לעומת זה צוה להם להביא דורון לפניו, אות הרצון והאהבה, כי חפץ בביאתם וכי לקח מידם עולה ומנחה ועז"א:

פסוק יב

כי תבאו לראות פני, בשלש רגלים, שאז הלא צויתיכם לעלות ולראות וא"כ הלא תאמרו הלא אז אתם מוכרחים ומצווים על הבאת הקרבן? אני משיב לכם **מי בקש זאת מידכם**, גם זאת בעצמו שתרמסו חצרי להתראות פנים מי בקש מידכם? ואחר שחיוב הקרבן הוא רק אם מתראה פנים בעזרה הלא טוב שלא תלכו לעזרה ולא תביאו קרבן **רמס חצרי**, ר"ל אחר שאינכם מכוונים בעליה זאת ללמוד שם יראת ה' א"כ אינכם עושים בזה שום מצוה רק מה שאתם רומסים חצרי בחנם, וא"כ:

פסוק יג

לא תוסיפו, אחר שגם זאת שתרמסו חצרי איני רוצה בו, והוא נגד רצוני, כ"ש שאין לכם להוסיף עוד על מה שאתם באים שם נגד רצוני **להביא עוד מנחת שוא** והבל, קרבן החגיגה והראיה שאיני רוצה בו כלל, כי **קטרת** הקיטור של המנחה **היא תועבה לי**, כמי שבא אל היכל המלך נגד רצונו ומוסיף חטא על פשע וממלא ביתו קיטור ועשן (**המין הד**') הם קרבנות מוספים שהביאו הצבור בשבתות וחדשים ומועדות, והיה להם תכלית אחרת מיוחדת מתיחסת עם ענין היום, כי כמו שהימים הקדושים האלה נבחרו, למען יפנו בם מהבלי העולם ויתקדשו לעבודת ה' כן נתנו בם קרבנות מיוחדים שהיו הציבור מתאספים לבהמ"ק לעמוד על הקרבנות ולהעצר לפני ה' בתפלה ועזיבת עסקי התבל והנה בימים האלה היו בהם שני ענינים, למדום חז"ל משינוי הכתובים, במקום אחד אומר עצרת לה' אלהיך ובמקום אחר אומר עצרת תהיה לכם, כי היו מחלקים את היום לשני ענינים חציו הראשון להעצר לפני ה', וחציו השני למשתה ושמחה, אולם גם מצות העונג והשמחה היה צריך שיהיה בקדושה לשם ה' בלבד, עז"א **חדש ושבת קרא מקרא**, שהם המועדות שאתם קוראים אותם מקרא קודש **לא אוכל און ועצרה**, ר"ל גם בחצי היום הראשון שבו אתם מתעצרים לפני בבהמ"ק, מ"מ **לא אוכל** לסבול העצרה הזאת אחר שלבכם מלא און עם העצרה אשר בפועל, ואין מעשה העצרה מסכים עם המחשבה שבלב:

פסוק יד

חדשיכם, ר"ל וכ"ש חצי היום השני שאתם מיחדים לצרכיכם לאכול ולשתות שלכן קראו חדשיכם שלכם לצרכיכם, זה שנאה נפשי לגמרי, כי אין בו לא מעשה טובה ולא מחשבה, אחר שאינכם מתענגים לשם ה'

היו עלי לטורח, הדבר מצד עצמו היא טירחא בעיני, מצד שהוא נגד רצוני וגם **נלאיתי נשא**, מצד אורך הזמן שאתם מתמידים ושונים בחטא, (כי משא כבד יהיה למעמסה אף זמן מועט, וגם משא קל ילאה הנושאו זמן ארוך, וכ"ש הנושא משא כבד זמן ארוך):

פסוק טו

ובפרשכם, אחר שהוכיחם עד הנה לאמר, כי הפועל הטוב מהבאת הקרבנות והעצרה בבהמ"ק לא יועיל אם לא תסכים עמו טוב המצפון והמחשבה הזכה, יאמר כי גם טוב המחשבה לא יועיל אם האדם מלוכלך בחטאים בפועל כי גם עת תפרשו כפיכם להתפלל, והוסיף לאמר.

גם כי תרבו תפלה, שגדר מלת תפלה היא שפיכת הנפש במחשבה זכה וראויה, שאז הלא הכינותם לבבכם אלי, מ"מ **אעלים עיני מכם ולא אוכל לשמוע** תפלתכם מצד **שידיכם דמים מלאו** במה שאתם שופכים דם נקיים, ובזה רוע המעשים ישחיתו זכות הכונה, כי מתנאי העבודה השלימה ששניהם הפעל והמחשב יתקדשו לפי ה', ואם תשאלו ובמה נכף לה' ונרצה לפניו? הגיד לך אדם מה טוב, ואיך תשובו לה' ומה המה תנאי התשובה וגדריה, תחלה:

פסוק טז

רחצו, כתמי העונות הקודמים, ע"י חרטה ועזיבת החטא, ולא די ברחיצה ושטיפה בעלמא, **רק הזכו** בזכוך היטב שיסור הכתם מכל וכל, ר"ל שובו מאהבה עד שיתהוו מן העונות זכיות ומתי די בחרטה לבד.? רק בעבירות שבין אדם למקום שאין העוון קיים עודנו, אבל בעבירות שהן קיימות עודנה שהן עבירות שבין אדם לחבירו, בזה **הסירו רע מעלליכם מנגד עיני**, ר"ל מעללים שעדן עומדים לנגד עיני, והחטא ישנו עוד במציאות, צריך שתסירו אותו, גזל ישיב, אונאה יחזיר, חבול ישלם, מוציא ש"ר יפייס - כ"ז לתקן חטא העבר. עתה יורה איך יתנהג השב בעתיד, **חדלו מלהרע** הוא סור מרע מעתה והלאה, ולא די בזה לבד רק:

פסוק יז

למדו עצמכם **להיטב** שהוא עשה טוב, ובחובתך נגד בן אדם רעך זאת עשה **דרשו משפט** בין הנגשים לריב לברר הדין עם מי, וכשתדעו מי הנגזל, אז אשרו את החמוץ בנתיב

משפטו, ולא לבד שתדרשו משפט עת יבואו שני הבע"ד להתייצב לפניכם, רק גם **שפטו** (משפט) **יתום** הגם שהוא קטן ואינו יודע לתבוע את בעלי דיניו לדין, ולא זאת שתשפטו משפט יתום שמשפטו קצוב ומבואר שהוא קם תחת אביו לנחלה, רק גם **ריבו** (ריב) **אלמנה**, האלמנה שגם היא אין לה יכולת לתבוע בעלי ריבה לדין וגם משפטה אינו ברור כמשפט יתום, כי יש במשפטי כתובתה טענות והכחשות ע"פ הרוב, אימר צררי אתפסה וכדומה, (כי זה ההבדל בין ריב ומשפט) מכל מקום ריבו אתם את ריבה טענו בעדה עד יצא לאור משפטה:

פסוק יח

לכו, בואו נא ונוכחה יחד, מדוע אינכם עושים כן? מדוע אינכם שבים אל ה' כאשר הוריתיכם.? מה תדאגו ותיראו לשוב, הלא גם **אם יהיו חטאיכם** צבועים ואדומים **כחוט השני** מה בכך **הלא כשלג ילבינו**? אם תרחצו ותזכו, כמ"ש רחצו והזכו, יתכבסו הכתמים וטהרתם מכל חטאתיכם, ולא זאת לבד אלא גם אם **יאדימו כתולע**, הוא התולעת אשר בדמו צובעים את צבע השני, (וכוון בזה לשני ההבדלים אשר בין התולע ובין השני הנצבע ממנו, א שהתולע הצבע האדום עצמי לו לא כן השני שקבל הצבע במקרה ע"י התולע, ור"ל גם אם תשתרשו בחטא עד שישוב עצמי לכם, וזה החוטא מסבת הכפירה והמרד שעז"א אם יאדימו בחוזק כתולע, ב שהתולע צובע אחרים לא כן השני, ור"ל גם אם חטאתם והחטאתם את הרבים, הגם שאז התשובה קשה מאוד (שעז"א יאדימו בהפעיל) מ"מ עת תשובו (גם אם לא ישוב להיות לבן כשלג עכ"פ) כצמר יהיו? וא"כ מדוע אינכם שבים בתשובה.? הלא אין לך דבר שעומד בפני התשובה.?, זאת שנית הלא בהכרח ראוי לכם לשוב, כי ראוי לכם לשום על לב את גודל התועלת אשר ימשך לכם מן התשובה וטיב המעשים כי:

פסוק יט

אם תאבו ותתרצו ושמעתם את דברי, הלא אז **טוב הארץ תאכלו**, וכן ראוי לכם לשום על לב הנזק אשר ימשך לכם מרוע המעשים ומניעת התשובה כי הלא:

פסוק כ

אם תמאנו, לשמוע ומריתם את פי כי הלא אז בחרב תאכלו, **כי פי ה' דבר** ולא יפול מדבריו ארצה, וא"כ מדוע לא תיראו שדון? מדוע לא תשובו אל ה'.? (והנה האדם ינוח מעשות דבר מה, אם מפני שהשגת הדבר ההוא ועשייתו כבד וקשה עליו, אם מפני שאינו מכיר תועלת בעשייתו והפסד בהנחתו, לעומת זה ערך ה' המתוכח את טענותיו, להראות. א שהשגת התשובה והדרך הטוב קלה על האדם, כמ"ש (דברים ל':י"א) כי

המצוה הזאת וכו' לא נפלאת היא ממך וכו', ב. שעזיבתה תסבב חרב, ומציאותה תסבב אושר וטוב לבעליה). (עד כאן נבא על יהודה, מעתה יתחיל נבואה על ירושלים וימשך עד פסוק כ"ז):

פסוק כא

איכה, מצייר במליצתו, כאילו איש פלוני אלמוני, ראה את ירושלים זה מקרוב, והיתה בתכלית הצדק והאמונה, ועתה בא שנית לתוכה וראה כי נהפכו כולם לרוע לה' ולאנשים, והוא מתפלא ושואל איך נהיה השינוי הזה פתאום, כי אם יקרה שהצדיק הגמור ישחית דרכו ויתהוה רשע גמור, בהכרח יהיה זה בהדרגה שתחלה יתחיל לעבור על חטאים קלים וכן יתמוטט מצדקתו לאט לאט עד שישוב להיות רשע גמור, אבל זה נמנע במציאות שברגע זה שהוא צדיק גמור יתהפך לאיש משחית, וא"כ ישתומם איך נהיה כשינוי הפתאומי הזה בירושלים?

היתה לזונה יען ששלימות האדם תלוי בשני ענינים, א. במעשים שבינו לבין קונו, ב. במעשה הצדק בינו לבין חבירו, לזה כפל דבריו ר"ל אם בשלימות שבין אדם למקום, הלא זה כרגע היתה **קריה נאמנה** לאלהיה בתכלית האמונה, ואיך בעוד שהיא נקראת בפי כל בשם קריה נאמנה נהפכה לבגוד בה' כזונה הבוגדת באלוף נעוריה? ואם בשלמות שבין אדם לחבירו, הלא היתה **מלאה משפט** בכל רחובותיה ולא תחשוב שהיה זה בזמן קדום רק **צדק ילין בה** שעוד בלילה הזו העברה, לן בה הצדק והיה בתוכה עד אור הבוקר, וא"כ איך **ועתה** בלילה הבאה (**ילינו בה**) **מרצחים לרצוח נפשות**?:

פסוק כב

כספך, הנביא משיב אל השואל המתפלא, אומר אל תדמה בנפשך שהיתה יציאה זו מן הצדק אל הרצח פתאום, לא כי הוא, כי כבר קדמו לנטות מני דרך הישרה מעט מעט עד שמרעה אל רעה יצאו, כי כבר מימים רבים לפנים היו מערבים סגים בכסף לרמאות בהם, ועוד קודם לכן היו מוכרי המשקים המשכרים מערבים מים ביין לרמאות, כי היה זה עון קל בעיניהם, ומזה יצאו מדחי אל דחי עד שהגיעו לבסוף אל תכלית הרשע לרצוח נפשות:

פסוק כג

שריך, ר"ל והסבה היותר ראשונה לפרצות העם, היו השרים והסגנים, שהם סרו מני דרך והתחברו אל הגנבים שנתנו להם חלק מן הגניבות למען יעלימו עין והגם כי זה לא היה כולל לכל השרים, כי לא כלם היו חברי גנבים, אבל **כלו אהב שחד**, באהבת השחד הושוו כל השרים, לא היה אחד נקי מחטא זה, וע"י שאהבו שוחד היו **רודפי שלמונים**,

היו עוסקים תמיד בבוא משפט לפניהם לעשות פשרה בין הצדדים, כי תחלה לקחו שוחד משני הצדדים, ולא יכלו לזכות ולחייב שום אחד מהם, ולכן היו מוכרחים לעשות ביניהם שלום ופשרה, באופן שנדמה לכ"א שהוא הרויח ע"י השוחד שנתן, אבל **את היתום** שלא נתן שוחד **לא שפטו** משפטו כלל ולא עסקו אף בפשר כי לא קבלו שוחד רק מצד שכנגדו **וריב**, ר"ל הנה משפט היתום הוא ביד הב"ד שהם אבי יתומים ומשפטו מבואר (כנ"ל י"ז) ובכ"ז לא שפטוהו, וממילא **ריב האלמנה** שמשפטה אינו מבואר לא בא אליהם כלל והנה המוכיח האלהי העוסק פה לרפאות שבר בת עמו, סדר את דבריו כרופא מומחה, המבקש מזור למחלה אנושה, כי אחרי ידרוש לדעת מהות החולי וענינו, יתור אחרי הסבה הקרובה אשר סבבה את המחלה, ואחריו יתור אחר הסבה הראשיית. כן אחרי הניח מהות החולי האנוש הוחלה הגויה הכללית המון בית ישראל, היתה לזונה ועתה מרצחים, ברר את הסבה הקרובה במ"ש כספך היו לסיגים, ואחריו את הסבה הראשיית לכל, שהוא שריך סוררים. אמנם כמו שהרופא הנאמן ברפואתו תחלה ישתדל להסיר את המחלה עצמה, ואח"ז ישתדל להסיר את הסבה הקרובה, ואחריו את הסבה הראשיית, לבל ישובו ויפריחו את הנגע, כן סדר את דבריו פה, תחלה מבאר איך ירפא את החולי עצמו, אומר:

פסוק כד

לכן נאם האדון, שכולם עבדיו והמורד בו ראוי לעונש **ה' צבאות**, שכל צבאות מעלה ומטה בידו לענוש **הוי**, הוא שם הקריאה **אנחם מצרי**, הצרים הם המצירים בפועל, והאויבים הם השונאים אותו, ויתיחס פה שם צרים על העוברים עברות בין אדם לחברו, שהם אינם אויבי ה' כי אינם עושים זאת להכעיסו רק להנאתם, אבל הם צורריו, אומר כי ימצא מנוחה מהם ויתנחם מן האבל שהיה לו מהם, ושם אויבים יתיחס פה על הכופרים בו ומכחישים יכלתו והשגחתו, ומהם יתנקם, ובזה ביאר איך יסיר המחלה, במה שהיתה קרית ירושלים לזונה מאלהיה, תרפא ע"י שיסיר הזונים מעליו ויתנקם מאויביו, ובמה שהיו בה מרצחים, תרפא ע"י שינחם מצריו עתה באר איך אחר שיסיר המחלה יסיר הסבה הקרובה שגרמה את החולי, שהוא מ"ש כספך היה לסיגים, אומר אח"כ.

פסוק כה

ואשיבה ידי עליך, פעם אחר פעם **ואצרף**, תחלה אצרוף את הכסף בכור לברר ולהבדיל הסיגים מן הכסף שלא יהיה מעורב עמו, ואחר שיוכר הסיג לבדו אז **ואסירה כל בדיליך**, לבל ימצאו בעולם כלל, ולא ימצאו המזייפים מתכות גרועות בהן יזייפו את הכסף, (ומאמר זה י"ל צורה ג"כ שהמשיל הרשעים בין הצדיקים כסיגים בין הכסף,

ואמר שיבדיל הערב מישראל ואחר שיוכרו לבדנה יכרית אותם ויחליפם מן העולם), עתה באר איך יסיר גם הסבה הראשיית לכל חטאת, שהיו השופטים הרעים, אמר

פסוק כו

ואשיבה שופטיך, הם השופטים בין אדם לחבירו **כבראשונה**, שהיתה מלאתי משפט, **ויועציך**, היועצים בדברים שבין אדם למקום **כבתחלה**, שהיתה קריה נאמנה, ע"י יועצים טובים **אחרי כן**, הוא מאמר מגביל ע"י **שאשיב שפטיך כבראשונה**, **יקרא לך עיר הצדק** בין אדם לחבירו, וע"י **שאשיב יועציך כבתחלה**, ן **יקרא לך קריה נאמנה** בדברים שבין אדם למקום:

פסוק כז

ציון, אחר שחתם את הנבואה שנבא מתחלת הספר עד הנה על יהודה וירושלים, וכשתשקיף היטב תראה כי רוב התוכחה שהוכיח מתחלת הספר עד (פסוק כ"א), שהיא הנבואה המיוחדת על שבט יהודה היה על מעשים שבינם למקום, אודות הקרבנות והתשובה והתפלה, ורוב התוכחה שהוכיח מפסוק איכה היתה לזונה עד הנה היה על עניניים שבין אדם לחברו מהזיוף ואונאה ונטיית המשפט, כי בין אנשי יהודה אשר ישבו חוץ לירושלים היה רגיל יותר החטאים נגד המקום, ובעיר המלוכה ירושלים היה רגיל יותר החטאים שבין אדם לאדם, מרוב המסחר והמרכולת שמה חתם החוזה עתה דבריו לאמר, כי כל אחד בדבר אשר חטא בו בעצמו יהיה תקנתו, וע"י שיתקן עותתו ישוב על כנו.

ציון, עיר המלוכה שחטאה בה שעותה משפט, **במשפט תפדה** עת תשוב לעשות משפט תמצא פדות והצלה.

ושביה, שבט יהודה שישובו אל ציון מן הגולה שהיה חטאם במה שעותו צדקה בין אדם למקום, הם (יפדו) **בצדקה**, ע"י שיצדיקו מעשיהם נגד קונם ובוראם:

פסוק כח

ושבר, שיעור הכתובים **ציון במשפט תפדה ושבר פושעים יחדיו**, ר"ל פדיית ציון ושביה ושבר של הפושעים והחטאים יהיו יחדיו בזמן אחד, שבעת שתפדה ציון ע"י משפט וצדקה, בעת הזאת יבוא ג"כ שבר של הפושעים, ועוזבי ה' יכלו אז מן העולם, ומתחיל עתה לבאר איך ישברו הפושעים בשני סוגיהם שהזכיר עד הנה, שהם הפושעים נגד ה' והחוטאים נגד בני אדם:

פסוק כט

כי יבשו, עוזבי ה' אלה הם יבושו אז מן האלים אשר חמדתם לעבדם והנה נמצאו אז שתי כתות יש היו עובדים האליל מצד החמדה שחושיהם וכח המדמה הטעו אותם שהאלים האלה הם דברים נשגבים ונמצא בם אלהות, ויש שבחרו בע"ז מצד בחירת השכל, בחשבם כי בידה להטיב ולהרע ואז היו מעמידים האלילים על הגנות שלהם למען על ידם יורק שפע וברכת שמים מהטל והמטר על גנותיהם, וחטא זה היה גדול יותר כי יד השכל והבחירה היה במעל הזה, לכן אמר כי אלה שבחרו הגנות שתטיב הע"ז להם יחפרו שהיא גדולה מבושה:

פסוק ל

כי תהיו, מבאר איך יהיה העונש מדה כנגד מדה, עד שהעונש יתדמה עם החטא בין באיכותו בין בכמותו, כי נגד האלים אשר חמדו בחשבם שיש בהם אלהות בעצמותם יהיו דומים **כאלה בעת שעליה נובלים**, שנפסק כחה העצמי הלחות והצמיחה אשר בה, ונגד הגנות אשר בחרו בחשבם כי הגנות יקבלו טל ומטר מן הע"ז, יהיו דומים כגנה החסרה מים, שיחסר לה השפע הבא לה מבחוץ, וכמו שהגנה אשר מים אין לה לא נשאר מן הירקות שורש וענף, ואבידתה רבה יותר מן האלה הנובלת שעכ"פ נשאר השורש, כן יצייר בזה עונש יותר גדול שיכרתו לגמרי, נגד מ"ש ותחפרו מהגנות, שהוא גדול מן הבושה והנמשל בזה כי הצלחת עם ה' תלויה בשני דברים, א. בגבורתם העצמיית הטבעיית אם יהיו גבורים עשירים וחכמים, ב. ע"י ההשגחה העליונה הדבקה עמהם, בזה מדד סאת ענשם במדת עונם, נגד שחמדו הע"ז וחשבו שיש כח אלהות בעצמותם, תחסר מהם כחם העצמיי כאלה וכאלון אשר בשלכת, ובזה עדן יש להם תקוה כי יושעו מברכת שמים מעל ע"י אל מושיעם, אבל ע"י שבחרו הגנות וחשבו ששפעם מן הע"ז וכפרו בטובת ה' עליהם, יחסרו מהם גם מי הישועה הנוזלים מן המקור העליון אשר לא יכזבו מימיו. ובזה באר שבר הפושעים נגד ה'. עתה מבאר עונש החוטאים נגד בני אדם:

פסוק לא

והיה החסן, הגזלה בעצמה אשר לקחוהו בתוקף וכח, תדמה לנעורת של פשתן המוכן להתלהב בקל מרשף אש **ופעלו**, הפועל את החסון שהוא הגזלן יהיה דומה לניצוץ המבעיר את הנעורת והניצוץ תלהיב את הנעורת ויחדיו יעברו ויחדיו כולם יכליון, והיא מליצה נפלאה לאמר, העון הוא המשחית את עושהו, ופועל העון הוא בעצמו מכין את העון ויוצר אותו לכלי משחית, אשר ישחיתנו ויאבדנו:

פרק ב

פסוק א

הדבר אשר חזה, בתחלת הסימן יספר איך באחרית הימים כל העמים ילכו בשם ה' ומן הסיפור הזה התעורר לקרא לבית יעקב שילמדו מוסר ממה שיעשו העמים וילכו תיכף באור ה'. אולם כרגע התבהל מחזותו מצב בני דורו, שהם לומדים תעתועי העכו"ם והבליהם, וינבא עליהם תוכחה ועונש עד סוף הסימן. ויען שהרואה תחלת הנבואה יטעה כי החזון הזה עקרו על העמים לעתיד, הודיע בנושא הנבואה **שחזה זאת על יהודה וירושלם**, כי ראשית הנבואה היא רק הוצעה אל מה שיוכיח מפסוק ה' והלאה:

פסוק ב

באחרית הימים, בימי המשיח **נכון יהיה**, יהיה מכונן בכל יופי והדר **הר בית ה'**, ההר שעליו יבנה בהמ"ק **ונשא**, על ידי הגבעות שסביבותיו שיעמוד לתלפיות עליהם יהיה מנושא עוד יותר **ונהרו**, ימשכו אליו כנהר המושך, וימליץ שהגם שיהיה המקום גבוה מאד ימשכו אליו מרוב חשקם כנהר הנמשך בטבעו אל מקום נמוך:

פסוק ג

והלכו, עם לעם **ואמרו** זה לזה לכו אתם ונעלה עמכם.

אל בית, מן ההר נעלה אל בית המקדש **ויורנו מדרכיו**, הדרכים, הם הגדולים וארחות, הם הקטנות המסתעפות מהם, ור"ל הגם שלא יורנו רק דרכיו הגדולים שהם שרשי הדת ועיקריו, מ"מ אנחנו מעצמנו **נלכה באורחותיו** הפרטיים ושבילים הקטנים, והוא שנשתדל להשיג גם פרטי הדת ענפיו וסעיפיו (גם אמר הגם שגם מן הדרכים הגדולים לא יראה לנו רק מדרכיו מקצת דרכיו, מ"מ נחנו בשקידתנו נשיג כל הארחות כולנה, שעז"א בארחותיו בב') **מציון**, ששם היה מושב הסנהדרין והכ"ג ומלכות ב"ד **תצא תורה**, לכל העולם כמ"ש כי יפלא ממך דבר למשפט וכו' וקמת ועלית וכו', וזה היה רק בציון, **ודבר ה'**, הוא דבר הנבואה (**תצא**) **מירושלם**, ששם היו הנביאים מתאספים, שואבים רוח ה' בכל העיר, כי הנביאים לא ישבו בלשכת הגזית וכל זה דברי העמים זה לזה:

פסוק ד

ושפט, ר"ל וכאשר יבקשו כן יהיה באמת, כי השופט בעת ההיא, והוא המשיח ישפוט ויורה ויוכיח, **בין הגוים**, כי הצורך אל תכסיסי מלחמה הם שני דברים, א. בין עם לעם אחר שאין דת ממוצע בין שני עמים שדתיהם שונות בהכרח החרב תשפוט ותכריע ביניהם, ב. שמירת הממשלה והסדר תוך המדינה בל ימרדו ויפרקו עול. לעומת זה אמר

כי אז יתבטלו הסבות האלה, כי בדברי ריבות הנופלים **בין הגוים** בין גוי לגוי ישפוט הוא, וכן **יוכיח** בתוכחה לבד יעצור עמים רבים ולא יעברו חק, ואחר שלא יצטרכו למלחמה ממילא וכתתו חרבותם וכו' ולא ילמדו עוד תכסיסי מלחמה כלל:

פסוק ה

בית יעקב, אחר ההוצעה הזאת קורא אל בית יעקב א"כ אתם **לכו מעתה באור ה'**, ולמדו ק"ו ממה שיעשו העמים לעתיד, וגם אתם לא ככל העמים תצטרכו לבקש מאופל ומחשך את ה' בציון, כי האור זורח על ראשכם רק אתם לכו באורו - בזה שם קנצי למלים בדברו זאת התרגש מאד כי חזה את בני דורו, שחלף שהיה ראוי שילמדו ממה שיעשו העמים לעתיד, הם לומדים הבלי העכו"ם בזמנם, מסב פניו אל ה' ואומר:

פסוק ו

כי נטשתה, אתה ה'! אם נטשת עמך צדקת מאד כי מלאו מקדם **עמך בית יעקב**, ר"ל שנטשת אותם שלא יהיו עמך, עם ה', וגם שלא יקראו עוד בית יעקב כי אבדו גם את יחוסם, ומבאר מה שנטשתם מהיות עמך **כי מלאו** ממעשה ארמיים שישבו למזרח א"י, **וענני כפלשתים**, שישבו במערב כמ"ש (לקמן ט' י"א), ומצד זה אינם עמך כי לא נחש ביעקב, ומה שנטשת אותם מהיות בית יעקב הוא כי **בילדי נכרים ישפיקו**, לוקחים נשים נכריות ומולידים מהן בנים וזאת ישפיק להם שאין לוקחים בת ישראל כלל, ובזה אבדו גם יחוסם מלהקרא בית יעקב כי ולד שפחה ועכו"ם כמותה:

פסוק ז

ותמלא, מפליג חטאם, אם מצד החטא עצמו אם מצד הסבה שגרמה את החטא על הסבה של החטאים אומר **ותמלא ארצו**, שע"י רוב כסף שהיו להם, וע"י רוב סוסים שע"י ירדו למצרים למען הרבות סוס, ע"י סבה זאת:

פסוק ח

ותמלא ארצו אלילים, וזה מגדלת החטא מאד שבא מצד היותם כפויי טובה ומרוב טוב והצלחה בעטו ומרדו. ובהשקף על החטא עצמו אומר, **למעשה ידיו ישתחוו**, ויותר מזה כי **גם למעשה אצבעותיו** בעצמו, וזה מורה על גודל סכלותם וא"כ אני אומר לך גם אם:

פסוק ט

וישח אדם, ויכנע בלבבו ורוחו ומצפונו, וגם אם **וישפל איש** בפועל בצום ובמעשים, מ"מ אני אומר **ואל תשא להם**, בל תמחול עונותיהם, כי הראוי כי:

פסוק י
בוא בצור, שיבואו בצורים מפני העונש ודלתות הכתוב מגבילים, **בוא בצור מפני פחד ה'**, **והטמן בעפר מהדר גאונו**, הצור הוא מקום משגב ושם יבואו להשגב מפני פחד העונש, והעפר אינו מקום משגב רק מקום סתר, שם יטמנו מפני יראת הרוממות, כעטלף הנחבא מפני אור השמש בגבורתו מעתה מתחיל לאמר כי כאשר גזר עליהם כן יהיה באמת, כי:

פסוק יא
עיני גבהות אדם, ישפלו ור"ל בני אדם הגבוהים בעצמותם מצד מעלתם בחכמה או בגבורה ישפילו עיניהם ויכניעו א"ע לפני ה' **ושח**, גם אנשים שאין להם מעלה עצמיית רק מעלה מקרית כמו העשירים והשרים שמעלתם מצד מקומם, ישחו קומתם לפני ה' **ונשגב**, לא יתנו שום רוממות בלתי לה' לבדו, ומה יהיה הסבה שיתעוררו לשוב ולהכנע? הוא:

פסוק יב
כי, יש יום מוכן לה' בו יפקוד, **על כל גאה ורם**, ר"ל בין על מי שמתגאה והוא רם באמת שהוא מאנשי המעלה, ובין **על המתנשא בלבבו** והוא **שפל** באמת שהוא מבני בלי שם ופסוק הזה הוא כלל, שיפקוד על הגדולים ועל הקטנים, ועתה מתחיל לפרוט:

פסוק יג
ועל כל ארזי הלבנון, הם המתנשאים במעלת עצמם בחכמה או תואר וקומה כארזים שגבוהים בעצמם, (וזה נמשל של גאה ורם) **אלוני הבשן**, קטנים מארזים (וזה נמשל של נשא ושפל):

פסוק יד
ההרים הרמים, המתנשאים במה ששוכנים על הרים רמים ובטוחים מצר ואויב, וזה משל אל הגבורים הגדולים (לעומת גאה ורם) **הגבעות**, קטנות מהרים (לעומת נשא ושפל):

פסוק טו
מגדל, שבוטחים במגדל עוז (לעומת גאה ורם) **חומה בצורה**, קטנה בבטחונה מן מגדל, (נגד נשא ושפל):

פסוק טז
אניות תרשיש, המתגאים בעושר שמביאים זהב מאופיר על ים תרשיש (כמ"ש במ"א ט' כ"ח) (נגד גאה ורם) **שכיות החמדה**, אשר יש להם דברים חמודים ומתגאים במו, והוא מדרגה קטנה מן אניות תרשיש בענין העושר (נגד נשא ושפל):

פסוק יז
ושח, השם ישוח גבהות בני אדם הגדולים במעלה עצמיית (נגד גאה ורם) **ושפל רום אנשים**, שמתרוממים במעלה מקריית (כנ"ל י"א) (נגד נשא ושפל), ונשגב רק ה' לבדו, אבל:

פסוק יח
האלילים כליל יחלוף, מן העולם, ר"ל לא ינהוג אתם כמו עם גבהות האדם שיכניעם לבד רק יעבירם כליל בכליון גמור:

פסוק יט
ובאו, לעומת מה שטען הנביא (בפסוק י') שראוי שלא ישא חטאם ושיבואו בנקרת הצורים מפני פחד ה', אומר כי כן יהיה באמת בעת שיקום לערוץ ולשבור רשעי הארץ, **מפני פחד ה'**, המאמרים מגבילים (כנ"ל י'):

פסוק כ
ביום ההוא, באור הכתוב הזה, כי עובדי האלילים הקדמונים היו מיחסים אלהות גם לתבנית בע"ח, חיות היבשה הישוב והמדבר והים ועוף כנף, עד שגם לשרצים המאוסים השוכנים במחילות עפר, חפרפרות ועטלפים, היו חולקים כבוד וממשלה והבלי עבודתם היה לפי אמונתם בשוא נתעה, כי הבע"ח או הכחות הרוחניים אשר אליהם יתיחסו, שולטים איש איש במקום מגורתו, חיות המדבר י"ל ממשלה על המדבר, חיות היבשה על היבשה, הדגה אשר במים מולכת על המים, התנינים על הימים, והשרצים האלה חפרפרות ועטלפים מושלים על מחילות האדמה ומערות צורים אשר שם שכונתם, והיה דרכם ליחד עבודה לכל אחד מן תבנית בע"ח בעת שהיו צריכים להפיק רצון מן המקום ההוא אשר החי הזה שולט שם, למשל בעת שהיו צריכים לשוט במים, היו משתחוים לאלהי דגון, בעת שהיו רוצים לחרוש האדמה היו מקטרים לתבנית שור, כי רב תבואות בכח שור, ובעת שהיו צריכים להחבא במערות ומחילות היו משתחוים לצורת השרצים האלה חפרפרות ועטלפים. עפ"י ההנחה הזאת אומר כי אחר שהאלילים כליל יחלוף, לא יעשו עוד כמו שעושים היום, שבעת שבאים להתחבאות במערות ומחילות משתחוים לחפרפרות ועטלפים, כי אז אף שיבואו במערות צורים

ובמחלות עפר מפני פחד ה', מ"מ לא לבד שלא יעשו פסילי השרצים האלה מחדש להשתחוות, כי **ביום ההוא ישליך האדם את אלילי כספו** ואפי' **אלילי זהבו** החשובים יותר אף אותם אשר **עשו לו** מכבר **להשתחות לחפר פרות** ישליכם אז ולא יעבדם בעת ההיא, ומה יהיה הסבה לזה שישליכם אז? כי.

פסוק כא

לבוא, הלא מה שיצטרך **לבוא בנקרת הצורים** יהיה **מפני פחד ה'**, מפני ענשו ויראת הרוממת (כנ"ל), ואיך אפשר שישתחוה לאל אחר, אחר שיכיר מלכות ה' ופחדו:

פסוק כב

חדלו, מדי הזכיר תעתוע אנשי דורו אשר המירו כבודם בתוהו להשתחוות לשרצים נמאסים כאלה, כאילו הרמשים האלה חשובים יותר מן האדם, אומר אם כן אתם עושים **חדלו לכם מלהקרא עוד בשם אדם אשר נשמה באפו**, כי אינכם בגדר אדם חי אשר בו נשמת חיים ואינכם ממינו כלל **כי**, אם אתם מין ממין האדם **במה נחשב הוא**, ומה מותר האדם מן הבהמה? (ור"ל כי כל משפט שנשואו סותר את נושאו הוא משפט כוזב, ובהכרח צריך להעביר אחד מקצות המשפט הנושא או הנשוא, והמשפט אשר הניחו התועים האלה "האדם צריך שישתחוה אל הבע"ח", נושא המשפט, שם אדם, שמורה הבדלו המיוחד, שהוא חי מדבר ונעלה מסוגו הכולל, שהוא חי, סותר אל נשואו שהוא "צריך להשתחוות אל הבע"ח", שזה מורה שהבע"ח מעולה מן האדם, כי הנעבד מעולה מן העובד אותו. ובהכרח להעביר או נשוא המשפט, שגזרו שהאדם יכבד את הבע"ח, ואם אינכם רוצים לבטל קצה הזה מן המשפט, בהכרח להעביר נושא המשפט, שם אדם), ועז"א חדלו לכם מלהקרא בשם אדם אשר נשמה באפו, כי אם תקראו בשם אדם, עם הנחתכם שהוא תחת הבע"ח, במה נחשב הוא ובמה נבדל מסוגו להקרא בשמו המיוחד שהוא שם אדם?:

פרק ג

פסוק א

כי הנה, מספר איך ערבה שמש האומה בזמן ההוא, ואיך חסרה מכל מיני השלמות המוכרחים להצלחת העם **מירושלם** עיר הממלכה, **ומיהודה** מכל השבט, **משען** גדול **ומשענה** קטנה, זה דרך כלל עתה מבאר דבריו וחושב כי הצלחת האומה תלויה בשבעה דברים, ומכל אלה לא ימצא ביניהם לא משען גדול ואף לא משענה קטנה. א. שימצא ביניהם עשירים נדיבי לב מחזיקים כושל. עז"א שלא ימצא **לא משען לחם** שהוא משען

גדול, ואף **לא משען מים**, שנמצא בזול ב. שיהיה להם גבורי חיל להצילם מאויב חיצוני, עז"א שלא ימצא ביניהם:

פסוק ב

גבור, גדול כשמשון בגבורתו, ואף לא **איש מלחמה**, המלומד בתכסיסי מלחמה שהוא משענה קטנה ג. שיהיה להם מנהיגים טובים, והם א. שופטים בין איש לרעהו בדברי ריבותם, ב., ד. נביאים מישרים אותם נגד המקום. עז"א שלא ימצא להם, לא **שופט** כללי כיהושע וחבריו, ואף לא **זקן** שקטן משופט והוא משענה קטנה וכן לא **נביא** ואף לא **קוסם**, היודע עתידות ע"פ משפטי הכוכבים שהיא משענה, ה. שיהיה להם שרים למשול בם ולעצור במעיזים ומרשיעים, עז"א שלא ימצא להם אף:

פסוק ג

שר חמשים, ר"ל כל שררה ומשרה ואף לא **נשוא פנים**, שאינו מושל, רק דבריו נשמעים מצד כבודו וזה משענה ג"כ לא יהיה להם, ו. יועצים היושבים ראשונה במלכות ומפקחים על עניני העם עז"א שלא ימצא להם **יועץ**, ויען שיועץ כולל היועץ הגדול והקטן נכלל בזה משען ומשענה, ז. שיהיה ביניהם חכמים בכל מדע בעיונית ובמלאכתיות, עז"א שלא ימצא ביניהם **חכם חרשים**, חכם גדול החורש בשדה העיון, והחורש במלאכת חרש וחושב, ואף לא **נבון לחש**, היודע איזה סודות וסגולות מקובלות לו, כמו ללחש חיות או כיוצא בו ג"כ לא ימצא ביניהם, ומי יהיה המנהיג אותם?:

פסוק ד

ונתתי, נערים יהיו השרים, **ותעלולים**, שהם המדות המגונות והתאוות הרעות **ימשלו בם**, בהנערים המושלים, באופן שהעם יהיו משועבדים אל ממשלת נערים אשר הם משועבדים אל תאות לבבם, עד שתאות הנערים היא תנהיג את ההמון כולו ובל תחשוב שהעם בעצמו יהיו בעלי נימוס וא"צ להנהגה, אומר:

פסוק ה

ונגש, יהיו נלחצים איש ע"י איש ואף ע"י רעהו וגם **הנער ירהב** ויתנשא **על הזקן**, אף שחייב לכבדו ממצות התורה, ואף **הנקלה ירהב על הנכבד**, הגם שהוא נגד הטבע השותלת הכנעה טבעיית שהנקלה יכנע אל הנכבד:

פסוק ו

כי יתפש, מספר איך תחת אשר בימים הקדמונים היה כ"א משתדל שיובחר לקצין והיה לכבוד לו ולכל משפחתו, עתה **עת יתפש איש באחיו בבית אביו**, ויאמר לו אתה הלא **שמלה לך**, ואתה לבוש במלבושי כבוד, לך יאתה כי **קצין תהיה לנו**, ויהי זה

לך ולמשפחתך לכבוד, וזאת שנית כי **הלא המכשלה הזאת** מהעזות והחוצפה המצויה ורעת ממשלת הנערים, הלא היא **תחת ידך**, אתה יכול לתקן המכשלה, ואם תמנע מההתמנות הנה ידיך עשו את המכשלה, ואתה הגורם (ותפס בדרך הלצה שמלה לך, כאילו מרוב שפלת האומה יספיק לשיהיה מי שיש לו שמלה, הנכבד ונשוא פנים בעם):

פסוק ז

ישא ביום ההוא, ישיב לו לאמר **לא אהיה חובש**, ר"ל הגם שבימים קדומים היה התמנות הקצין כבוד ותפארת, אז לא היו עזי פנים מצויים, והיה זה שררות, אבל עתה לא קצין אהיה רק **חובש**, שוטר החובש ואוסר בבית הסוהר, זאת תהיה מלאכתי עתה, כי רבו המעיזים זאת שנית, כי אהיה מוכרח להתבטל עי"כ מכל עסקי, עד שאח"כ ארד מנכסי. ושיעור הכתוב, **לא אהיה חובש**, עד שעי"ז ארד מנכסי, **ובביתי אין לחם ואין שמלה**, כי אהיה מוכרח לפנות מכל עסקי אל דין ודברים ומריבות עם, לכן אבקש, **לא תשימני קצין עם** ומה היה הסבה לירידתם פלאים כ"כ? הוא:

פסוק ח

כי כשלה ירושלם עיר הממלכה, ועי"כ כל **יהודה נפל**, כי יפלו המתנהלים עת יכשל המנהל **כי לשונם**, הנה במצות שבין אדם למקום היו צבועים, לובשים אדרת שער למען כחש כאילו הם עובדים את ה', אומר מה **שבלשונם ובמעלליהם** בגלוי ירמו כי הם **אל ה'**, ועובדים אותו, מה יועילו בזה אחר שלבם לא נכון עמו הלא זה רק, **למרות עיני כבודו**, בזה ימרו כבוד עיני השגחתו כאילו כעיני בשר עיניו הבלתי צופה תעלומות לב זאת שנית כי גם את בני אדם לא יוכלו לרמאות בזה, כי הלא:

פסוק ט

הכרת פניהם, סימני הצביעות והחנופה הנכרים על הפנים **ענתה בם**, הם יעידו על אשר בם במעמקי לבבם מהזיוף והחונף, כי כבר יוכר על הפנים הירא ה' באמת מן המזייף והצבוע וזאת שלישית, כי גם אם בדברים שבין אדם למקום נסתרה דרכם, הלא. **וחטאתם כסדום**, החטאים שידמו בם אל סדום, שהם החטאים שבין אדם לחברו שזה היה ג"כ חטאת סדום **הגידו לא כחדו**, הלא חטאים כאלה עושים בפרהסיא, ומי יטעה לחשוב שהם יראי ה' וזאת רביעית שגם אם תמצא ידם לרמאות ולזייף הלא אין מרמאים רק א"ע, כי **אוי לנפשם כי גמלו להם** לעצמם **רעה** ופורעניות, כי:

פסוק י

אמרו אל הצדיק, והודיעו אותו לאמר כי הצדק אינו דבר הנדרש לצורך תועלת חיצונית, להשיג ע"י כבוד או גמול, עד שהצדק יהיה רק אמצעי להשיג ע"י את הטוב המבוקש,

רק כי טוב, הצדק טוב מצד עצמו והוא תכלית לעצמו, עד שאין לבקש עמו טוב זולתו, **כי פרי**, מעללי הצדק נמשלים לעץ עושה פרי ותנובה, ומהו פרי העץ הזה, הגמול שישא בעד מעלליו, ר"ל גמול הצדק אינו דבר נפרד ממעללי הצדק, רק הם פרי הצדק ותולדותיו, כל הנוטע עץ הצדק יאכל פריו, וכן

פסוק יא

אוי לרשע רע, הרע המוצאת את הרשע אינו ע"י סבה חיצונית, רק הרשע עצמו הוא הרע היותר גדול מכל רע זולתו, כמ"ש ודעו וראו כי רע ומר עזבך את ה' אלהיך **כי גמול ידיו**, העונש המגיע אליו אינו ע"י סבות חיצוניות רק יעשה לו גמול שהכינו לו ידיו בעצמו, הרע עצמו אש היא עד אבדון תאכלנו:

פסוק יב

עמי נגשיו מעולל, שעורו, עמי מעולל ומתלוצץ על נגשיו הנוגשים אותו לפרוע מס, יען, כי **נשים משלו בו**, יען שהנושים ובעלי חובות משלו בכל נכסיהם, וכל אשר להם משועבד אל הבעלי חובות והנושים שלהם, ולכן משחקים על נוגשי המס בשאין להם מה לקחת מידם **עמי**, דע כי **מאשריך** המוליכים אותך בדרך המאושר הם **מתעים** אותך מני דרך, ולא זאת לבד אלא כי גם **הדרך הישר שהלכת בו עד הנה בלעו** והשחיתו עד שלא יוכל עוד כלל ולא תוכל לשוב אליו כי נבלע ואיננו ור"ל כי דרך התורה הוא הדרך הסלול הקבוע לרבים והם עקרי הדת ושרשיו, ומן הדרך הזה מתפשטים ארחות רבות ענפים וסעיפים, ומאשרי הזמן ההוא הטו את העם אל ארחות עקלקלות, והיו יראים פן יעזבו רוע דרכם ע"י הדרך הגדול שהוא עקרי הדת והאמונה, לכן השחיתו גם הדרך הזה במה שהתעום מעקרי האמונה ובזה סרו לאין מרפא. (ודבר פה נגד שני מיני ההצלחות, נגד הצלחה הגשמיית מהעושר והפרנסה אמר עמי נגשיו מעולל, ונגד ההצלחה הנפשיית בעבודת ה', אמר מאשריך מתעים):

פסוק יג

נצב, אומר בעת ירצה ה' לשפוט עמו על רוע מעשיהם ויראה כי עקר האשמה תלויה בהזקנים ובהשופטים אשר השחיתו את העם, לכן בעת שיעמוד כשופט על עמו יגביל ג"כ שופטים לפניהם יבא בריב עם הזקנים והשרים, ובזה צייר את ה' כשופט ובע"ד, וז"ש **נצב לריב ה'**, שעומד כבעל דין, וגם **עומד לדין עמים** שיעמוד גם כן כשופט, והנה כשופט יעמוד לדין עמים שהם ישראל, אבל עם מי ילך לדין? אומר:

פסוק יד
ה' במשפט יבוא, שיבוא במשפט לפני השופטים עם **זקני עמו ושריו**, לבקש עליהם דין ולערוך טענותיו נגדם, אל הזקנים (שהם המדריכים במצות שבין אדם למקום), יאמר והלא **ואתם בערתם הכרם**, שישראל מצד היחוס שבינם לה' נמשלו לכרם (לקמן ה'), ופרי הכרם הם המעשים הטובים, ואתם נוטרי הכרם עוד בערתם וקלקלתם אותו ואל השרים (שהם המדריכים בדברים שבין אדם לחברו), יאמר אתם הממונים להציל עשוק מיד עושקו, אצל מי נמצא **גזילת העני**?
הלא בבתיכם:

פסוק טו
מה לכם תדכאו עמי, ויאמר ה' יען כי גבהו בנות ציון, הכתוב הזה נקשר עם שלאחריו בדרך שאלה ותשובה, השם שואל מה לכם תדכאו עמי? ומשיב לעצמו יען כי גבהו בנות ציון. כי שרי ירושלים היו עושקים וגוזלים ולוקחי שוחד, והסבה לזה כי נשיהם בנות שחץ אבדו הון ברוב התכשיטין שחשב (מפסוק י"ח עד כ"ג), ולמלאות ספקם אלצו את בעליהן השרים אל העושק והגזל. עפ"ז שואל ה' **מה לכם תדכאו עמי**, למה לא תשבעו כסף? למה לא תאמרו הון?
נאם האדון ה' צבאות, ר"ל כן שואל האדון ה' **ויאמר ה'**, וישיב תשובה על שאלתו זאת שהוא **יען כי גבהו בנות ציון**, וכו' ועפ"ז גוזר עליהם ג"כ עונש שיען שגבהו **ותלכנה נטויות גרון**, בקומה זקופה ומבטת בעינים **הלוך וטפוף**, כמנהג הטף במרוצה **וברגליהם תעכסנה** מצלצלים להשמיע קול, לכן:

פסוק יז
ושפח, ידבק על קדקדם צרעת ממארת ואת פאת ראשן יעשה קרחה, (וזה הפך ממה שנהגו המה לגלות הקדקד ולהרבות מקום הפאות בשערות), הוא יגלה מקום שהיה מכוסה בשער ויכסה בצרעת מקום הקדקד שהיה מגולה:

פסוק יח
ביום ההוא, ואז יסיר כל התכשיטין ומיני הקישוט שהיו מתפארין בהם:

פסוק כד
תחת בשם, במקום שהיו מתבשמים שם בבשמים יהיה הבשר נימוק עד שא"א להתבשם שם **ותחת**, ובמקומות שהיו חוגרים שם בגדיהם בדוחק יהיה נקוף וכתות עד שא"א לחגור שם עוד **ותחת**, במקום שהיו מקשים שערותם שיעמדו תלתלים יהיה

קרוח בלי שער **ותחת**, במקום שהיו לובשים בגד רחב יחגרו שק קצר **כי תחת יפי**, קיא ומיאוס ומכוה יהיה בכ"מ שהיה שם איזה יופי:

פסוק כה

מתיך את ציון! אנשיך החלושים **יפלו בחרב** אויב בביתם, והגבורים יפלו בשדה המלחמה, (ותפס שם המקרה **וגבורתך**, לאמר כי לא יפלו במלחמה כגבורים המחרפים נפשם ביום קרב, שהם יפלו אבל גבורתם תקום לעד וזכר לדור אחרון, כי הם יפלו כחלשים רכי לב, עד שגם גבורתך, היינו הגבורה עצמה תפול ג"כ במלחמה, כי שם יראו כי אין גבורה אתך ליום קרב):

פסוק כו

ואנו, הפתחים של עיר ציון יתאבלו מאין יוצא ובא **ונקתה**, תתנקה מכל אשר לה כ"פ המפרשים ולדעתי כי מנהג עמי קדם היה שלא להתאבל על הגבור הנופל במלחמה שלא להרך את לב העם, ונהפך הוא כי יום מיתתו קבעו ליום משתה ושמחה להורות כי קנה לו שם עולם והוא האושר שלו והיו מענשים קרובי הגבור ואלמנותו אם התאבלו עליו. עפ"ז אמר, אז אשר כל הגבורים יתמו וכולם יפולו, ואלמנות הגבורים ישבו בדודות ופתחיהן אבילות באין בא לבקרם, עד **שפתחיה** (של האלמנה) **יאנו ויאבלו**, אז **ונקתה** מעונש גם אם **לארץ תשב** ותתאבל, כי לא יודע לאיש, ולא ירך לב מי בעבור זה והוא דיבור הלצייי, מצייר אבדן כל אנשי קרב ובני קשת, שבת אלמנות הגבורים באין חונן ומנחם. יאוש הכללי מעשות חיל עד שלא יקפידו על המסת לב העם, כי תאבד מהם תקוה:

פרק ד

פסוק א

והחזיקו, האלמנות תרבנה כ"כ עד שנשים רבות יחזיקו באיש אחד, ותאמרנה לו, שיפטור מחיוב המוטל על הבעל לתת להם לחם ושמלה, רק שישא אותם כדי לאסוף חרפתן, וזה עונש מדה במדה נגד גאותן בימי קדם ואם תשאול אחר שהגאוה תכנע, ועדי זהב וחלי כתם לא יהיה עוד מה יהיה אז כבוד בית ישראל.? אומר:

פסוק ב

ביום ההוא יהיה צמח ה', הוא הדור הנשאר, והצדיקים שימצאו בתוכו הם יהיו צבי וכבוד בית ישראל **ופרי הארץ**, הם מעשי הצדיקים ופרי מפעליהם יהיו **לגאון ולתפארת**: [הערה:דע כי קניני המעלות הם משני מינים א) מעלת הגשם בחמרו וחיצוניותו המושג

חוש ומדמה, כמו היופי החן והתואר ויפול עליהם לשונות צבי חמדה תאוה ודומיהם, ב) מעלת הדבר צד צורתו או מעלה מוסריית, שלא תושג רק באמצעות השכל והדעת כמו מעלת החכמה והזקנה. החוש לא ישפוט לכבד את החכמה או הזקנה, רק השכל יחייב זאת, השכל יגזור אומר, החכמה מכובדת מצד שהיא מעלה צוריית, הזקנה מכובדת מצד שהיא מעלה מוסריית, ועל מעלות אלה יפול לשונות של כבוד. מבואר כי שני לשונות שיחס אל צמח ה', **צבי וכבוד**, יחד אליו מצד שתי בחינותיו, צבי מצד חמרו, וכבוד מצד צורתו, רצה לומר צמח ה' שהיא פליטה הנשארת יהיה שלם אם בחמרו מהודר ביופי והדר לעיני רואים, אם בצורתו יהיה מכובד כי ישיג שלימות הנפשית והרוחנית - ודע כי גאון ותפארת שבמשפט השני, שיחס אל פרי הארץ, מגבילים עם צבי וכבוד גאון הוא גאון הדבר ועוזו המושג מצד החוש ומגביל עם צבי, שהוא גם כן חושיי, ותפארת, היא מצד מעלה צוריית, מושגת מן השכל כמו תפארת החכמה התבונה ויתר המעלות הנפשיות, ומגביל עם שם כבוד שבמשפט הראשון. - אולם ההבדל בין צבי וגאון. ובין כבוד ותפארת? דע כי קניני המעלות בין החומריות בין הצוריות יתחלקו לשתי חלוקות. א) המעלות שיש לאיזה עצם מצד התולדה והטבע, בין הגשמיות התואר היופי ודומיהם, בין הצוריות הזקנה ודומיה. ב) אשר קנה על ידי הבחירה והשקידה וההשתדלות, בין הגשמיות הלמד תכסיסי מלחמה, העושר ודומיהם, בין הצוריות העוסק בחכמה, המתקן מדותיו, הירא ה' ודומיה. וכבר הסכימו החוקרים, כי לא יתכן התפארת אל מעלה טבעיית, רק אל מעלה הנקנית בבחירה ורצון, כי כמו שלא נפאר הדבורה בשלמות מלאכתה בבית השעוה הששיות, השממית בכורי עכביש אשר תארוג חורי, כי הוא טבעי להם, כן לא יתפאר האדם בתואר ויופי או בזקנה. וע"כ יכבדו את הזקנים ויפארו את החכמים, וזה ההבדל בין כבוד ותפארת במעלות הבאים מצד הצורה, הכבוד ראוי אל מעלה טבעית, והתפארת אל מעלה בחיריית. וזה בעצמו גם כן ההבדל בין צבי לגאון במעלות החומריות, צבי יפול על מעלות חושיות גשמיות טבעיות, וגאון על מעלות גשמיות שקנה מצד שקידתו, כי לא יתגאה אדם במעלה טבעיית כמו שלא יתפאר בה, ואם יתגאה בה אינו גאון אמתי שכיון אליו פה. עפ"ז נבוא אל הביאור, החוזה צייר את הדור ההוא הנשאר פליטי חרב אחרי האבדון הכללי שהיה אז לבית ישראל, ליער צומח עצים או פרדס, שנכרתו כל שריגיו וענפיו גזעיו ושורשיו עד לכלה, ואחר שנחרב צמח שנית בחפץ ה' ויעש בדים ופארות, וזה קרא פה צמח ה' כי לא ידי אדם עסקו בו זאת הפעם אך ה' לבדו. והוא המשל אל הדור ההוא החדש אשר צמח בחפץ ה' תחת הדור הנכרת בידי חרב. וצייר את הצמח הזה שיהיה לצבי ולכבוד, רצה

לומר שימצאו בו שני מיני השלמיות, הגשמי בגבורה ועושר, והרוחני בחכמה ודעת ויראת ה', אבל לא ייחס אליו גאון ותפארת, כי לא צמח בהשתדלות אדם רק בדבר ה', מעתה מעתיק את עצמו בחזיונו ומצייר את הצמח הזה אחרי גדלו ויפרה ויוציא ציץ ויעש ענבים שזה קרא במליצתו פרי הארץ, שייחס הפרי אל הארץ לא אל ה' כמו הצמח, כי הפרי שיעשה יהיה מצד עצמו וכחו ומצד הארץ. וזה בנמשל, אחרי שיפרה הדור ההוא ויתחזקו במע"ט שיעשו הצדיקים, שזה פרי הצמח ותנובתו, ענפי הכרם אשר נטע ה', והמעשים מיוחסים אל הדור עצמו כי זה תלוי בכח בחירתם, ע"כ יחס עליהם הגאון והתפארת שייחסו אל מעשים בחיריים, שלעומת שהיו תחלה לצבי לגאון על ידי גבורתו ועשרו. ולעומת שהיו לכבוד יהיו לתפארת, שהכבוד לא יירשוהו רק המתכבד לבד, עתה על ידי מעלותיו הנפשיים יצדקו בו רבים ובו יתהללו:ע"כ]:

פסוק ג

והיה הנשאר בציון, הנשאר הוא הנשאר בכונה והנותר הוא שלא בכונה, והנה בציון שם היו יקירי ישראל בני המלכים ותופשי התורה שמהם השאיר האויב בכונה, כמו שנזכר (בדניאל א'), ולא לבד הנשאר בציון אף גם **הנותר בירושלם**, בכלל העיר ששם ישבו ההמון שמהם לא השאיר בכונה רק נותרו מקצתם במקרה, גם ההמון הזה **קדוש יאמר לו**, כי צדיקים יהיו כולמו **כל הכתוב**, ר"ל כי באמת לא ימלט שישארו רשעים ג"כ ולהם בודאי לא יאמר קדוש, לכן התנה רק **לכל הכתוב בירושלם לחיים**, רק להצדיקים שישארו לחיי עולם רק לאלה יאמר קדוש לא להרשעים שיכתבו לחרפות ודראון עולם (כמ"ש דניאל י"ב:ב') להם לא יאמר קדוש:

פסוק ד

אם רחץ, לא לכל הנשאר יאמר קדוש, כי מה שיהיו קדושים לא יהיה תיכף רק אחר שירחץ ה' תחלה צואת בנות ציון הנואפת, וידיח חטא בני ירושלים אשר שפכו דם נקיים, ובמה ירחץ עונות אלה?

ברוח משפט וברוח בער, ר"ל שהכליון שיבוא אז לא יהיה כליון כללי בלתי מבחין בין הטהור והטמא, רק יהיה ברוח וחפץ של משפט, שישפוט תחלה כל איש כפי מעלליו, ואחר שיתבררו הרשעים לבדנה, אזי יסלקם ברוח וחפץ של ביעור ואבדון:

פסוק ה

וברא, החוזה הפליא עצה לבאר במליצתו, כי לא כולם יתקיימו בירושלים, ולא לכולם יאמר קדוש, כי כמו שהצדיקים יתענגו על נועם ה', כן להבה תלהט רשעים, ומליצתו מותאמת עם נבואת מלאכי (ג') כי הנה היום בא בוער כתנור והיו כל זדים וכל עושי

רשעה קש ולהט אותם היום הבא, וזרחה לכם יראי שמי שמש צדקה ומרפא בכנפיה, צייר נשגבות במליצתו, כי הדבר ההוא אשר ילהט את הרשעים, בו בעצמו יתענגו הצדיקים, ונשא משל מן השמש, המאיר לעינים זכות, ומעור עיני העטלף והשבלול, וכן אור ה' אשר בו הצדיקים יראו אור, הוא עצמו ישרוף את הרשעים לאפר, כמו שהיה במצרים, אור לישראל וחושך למצרים עפ"ז צייר פה כבוד הצדיקים, במה שהיה בימי קדם במדבר, שילך ה' לפניהם בעמוד ענן יומם ולילה בעמוד אש, ואומר **ה' יברא על מכון הר ציון ועל כל הקרואים** שיהיו בתוכה, כולל הצדיקים גם הרשעים **ענן יומם ועשן**, ביום יהיה ענן שהוא ענין אלהי נכבד כעמוד הענן במדבר לצדיקים, והוא עצמו יהיה עשן המכלה ומעור עיני הרשעים הכהות וכן **בלילה יהיה נוגה אש**, עמוד אש מאיר לצדיקים והוא עצמו יהיה **להבה** שורף את הרשעים **כי על כל כבוד חפה**, החופה הנזכרת שתהיה אז מעמוד ענן ואש, לא יהיה בכ"מ רק **על כל כבוד** רק על כל מקום הראוי לכבוד רק שם יחופף, לא כן על אהלי רשעים לא יחופף רק ילהט כל הקרב אליו:

פסוק ו

וסכה, גם מליצתו זאת לקח מן הסוכות שהיו לישראל במדבר כי בסכות הושבתי (ויקרא כ"ג מ"ג) **לצל יומם מחרב**, ר"ל שישמרם ה' מרע תמידי כמו החורב וגם מרעה הבאה לפרקים כזרם ומטר **ולמחסה**, חסיה היא קטנה ממסתור, ואמר בדרך לא זו אף זו שיהיה גם **למסתור**, **מזרם** גדול, ואף **ממטר** שהוא הגשם היורד כדרכו ר"ל שישמרו מכל פגע, גם הודיע שהשגחת ה' תעשה דבר והפוכו כמו שתגן על חורב וזרם שענינם הפוכים בטבעם זה לח וזה יבש, (ועל צד המליצה יאמר שהצדיקים יהיו נשמרים אז בשמירה השגחיית כ"כ עד שיומלץ שהרע עצמו יהיה השומר את הצדיקים להצילם מרעתו.

הסוכה תהיה לצל יומם, וממה תהיה הסוכה **מן החורב**, החורב עצמו יסוכך ויגן על הצדיקים (**וסוכה תהיה**) **למחסה ולמסתור**, וממה תהיה הסוכה? **מזרם וממטר**, הזרם והמטר עצמו יסוככו על הצדיקים בל יגע בם רע):

פרק ה

פסוק א

אשירה, מוכיח את ישראל בדרך משל וחדה, ושר שיר **בעבור ידידו** ה' ב"ה השיר **אשר שר דודו ה'** בעבור כרמו **כרם**, המשיל דבר ה' עם ישראל כאילו היה לידידו ה' כרם, ששתלו על הר גבוה ותלול במקום שמן, אשר יחוייב מצד המקום שיצליח ביין חמר, גם לא חסר כל הצריך לתקוני הכרם:

פסוק ב

א. **ויעזקהו**, הקיפו בגדר להיות נצור מהיזק הבא מחוץ ב. **ויסקלהו**, פנה אבני מכשול מתוכו בל יעכבו בפני התפשטות השרשים, והוא סילוק ההיזק הבא מתוכו ג. **ויטעהו שרק**, נטעו על אופן שיוכל להיות בעל בדים ושריגים ע"י שנתן ריוח בין גפן לגפן ד. **ויבן**, בנה מגדל שישב שם שומר לשמרו מעופות ומגנבים ה. וגם **חצב בו יקב** וגת, בו ידרוך הענבים להוציא יינם, ובאופן זה **ויקו לעשות ענבים**, אחר שלא חסר לו שום דבר, והוא **עשה באשים**, סורי הגפן נכריה:

פסוק ג

ועתה, מזמין את **יושב ירושלים**, עיר הממלכה ועמהם **כל שבט יהודה** שעדיין לא חטאו, הם יהיו שופטים בין ה' ובין כרמו שהם עשרת השבטים ומלכות אפרים, לראות מי החייב בדבר, וטוען בפני השופטים לאמר

פסוק ד

מה לעשות עוד, לצורך תקוני הכרם אשר לא עשיתי ומדוע קויתי ונכזבה תוחלתי? (והנמשל מבואר בפסוק זיי"ן, עדת ישראל הם הכרם אשר נטע ה', בקרן בן שמן היא הארץ הקדושה המוכנת שישיגו שם שני מיני השלמיות, אם שלמות הנפשיי שבין האדם ובין קונו, באשר היא ארץ מקודשת מוכנת לטהרה וקדושה ונבואה, ואם שלמות ההנהגה בין אדם לאדם, באשר היא ארץ לא תחסר כל בה ולא יצטרכו לעשוק ולגזול או להסיג גבול, והם הענבים שקוה ה' שהם משפט וצדקה (כמ"ש בפסוק ז') משפט נגד האדם וצדקה נגד המקום. וגם עשה כל צרכי הכרם המבוארים במשל, א. שגדרם בגדר והבדל מן העכו"ם סביבותיהם בל יתערבו עמהם, ב. שסקל אבני נגף מקרבם במה שצוה להם להמחות הכנענים לבל ידיחום מה', ג. שייחד לכ"א נחלת שדה וכרם בפ"ע כי בזה נטעם שורק שיפרו משפט וצדקה בשיהיה דעתם פנויה לעבודת ה', וצרכיהם נמצאים מבלי צורך לעשוק, ד. שבנה מגדל בתוכו והוא הבהמ"ק בו ישב שומר ישראל לא ינום ולא יישן לשמרם מכל צר ואויב, ה. חצב יקב הוא השפע האלהי שירד חלף מעשיהם שהוא היין ותכלית המקוה מן המעשה, ובכ"ז עשה הכרם באושים כמ"ש ויקו למשפט והנה משפח):

פסוק ה

ועתה, אחר שברר לפני השופטים שהכרם בעצמו אשם ופשע בעצמו, מודיע את העונש אשר בדעתו לעשות לו, **הסר**, דרך הכרם שיעשו סביבו גדר אבנים בל יהיה למרמס, ויען שעדן אינו בטוח שיקפצו בהמות על הגדר עושין למעלה על הגדר משוכה של

קוצים לכלא גם רגל בהמה, אומר **שיסיר** תחלה **מסוכת** הקוצים ויהיה **לבער** לבהמות, ואח"כ **יפרץ גם הגדר** עצמו ויהיה למרמס והפקר, ובירושלמי ריש ב"ק הסר משוכתו והיה לבער זה השן, פרוץ גדרו זה הרגל (והנמשל כי יסלק מעליהם השגחתו הפרטיית הסוככת עליהם למעלה מן הפגעים הטבעיים ותולדות הימים, גם יחליש כח גבורתם הטבעיית אשר ע"י ישמרו מכל צר ואויב):

פסוק ו

ואשיתהו, ואח"כ אקבעהו שיהיה מקום שמם לנצח, ומצד זה **לא יזמר**, לכרות זמורות הגסים המכחישים את הגפנים וגם **לא יעדר** סביבו להסיר הקוצים והדרדרים עד כי יעלה שמיר ושית, וגם אצוה שלא ימטירו העבים עליו (והנמשל שאחר שיביא רגל זרים לארצם ויהיה למרמס ישבית את האומה מגוי, יכרית מהם מלך ושרים ומנהיגים, וגם הנבואה יסלק מהם שהוא המטר העליון, כת"י ועל נבייא אפקוד דלא יתנבאון להון):

פסוק ז

כי כרם, מתחיל לבאר הנמשל, **הכרם המשליי הזה בית ישראל המה**, אשר נטעם ה' בקרן בן שמן כמ"ש בפסוק ד', וכמו שבכל כרם ימצא נטע המובחר שבו ישתעשע בעליו, כן הוא בכרם הזה **איש יהודה**, כי ממנו הצמיח קרן לדוד ושבט מושלים **ויקו למשפט**, הם הענבים אשר קוה ה' משפט בין אדם לחבירו וצדקה בין אדם למקום, והם עשו באושים, **תחת משפט הנה משפח**, מדבקים הבתים זל"ז לגזול גבול העני, כמ"ש (פסוק ח' ט' י') **ותחת צדקה הנה צעקה** על היין, כמ"ש (פסוק י"א י"ב) (בפסוק הזה דבר דרך כלל, ועתה מתחיל לבאר תחלה מ"ש למשפט והנה משפח):

פסוק ח

הוי, בעלי זרוע היו מקרבים את בתיהם זל"ז באופן שגזלו גבול העני אשר בתוך, אבל את השדות לא הקריבו, כי שדה וכרם לא נחשב בעיניהם בעת ההיא לעבוד את האדמה, ע"ז קורא כמהתל עליהם **הוי**! קורא אני אל **המגיעי בית בבית** הלא טוב יותר כי **שדה בשדה יקריבו** לקחת מהעני גם גבול שדהו **עד אפס מקום** עד שלא ימצא העני שום מקום לא בעיר ולא בשדה, ובזה תרויחו **כי והושבתם** תשארו יושבים **לבדכם בקרב הארץ** והעניים כלה גרש יגרשו וזאת שנית הלא טוב לכם השדות והכרמים מן הבתים, כי הלא:

פסוק ט

באזני, קול קורא לאמר **ה' צבאות** הוא לשון שבועה שנשבע ה' בשמו הגדול, **כי בתים רבים לשמה יהיו**, ולא שיהיו לשמה מפני קטנם או גריעותם, כי גם (**בתים**) **גדולים**

וטובים (**לשמה יהיו**) מסבת **מאין יושב**, כי תצא חצי העיר בגולה, וא"כ למה לריק תגזלו בית העני להגדיל בתיכם, אבל בהשדות והכרמים בהם הלא תמצאו חפץ:

פסוק י

כי עשרת צמדי כרם, לא יעשו רק מדה אחת של יין, **וזרע חמר** לא יעשה רק איפה, שהיא עשירית מן הרגיל ומצד זה תצטרכו לכרמים ושדות גדולים. וכמהתל עליהם יאמר, הייתם מרויחים יותר בגזלת השדות מגזלת הבתים שיעמדו שממה. (עתה מתחיל לבאר מ"ש ויקו לצדקה והנה צעקה על היין):

פסוק יא

הוי! מצייר כי רואה אנשים משכימי קום, ושואל **הוי משכימי בבקר**, על מה הם משכימים? הילכו לבית ה' להתפלל? משיב לא, כי **שכר ירדפו!** רואה שנית כי אלה הם מאחרי שבת, ושואל **הוי מאחרי בנשף**, על מה? משיב, שם **יין ידליקם** מוסיף לחקור עוד מה יעשו בבית המשתה כל היום, היביטו שם פועל ה' ומעשהו.? משיב לא, כי:

פסוק יב

והיה, שם יהיה **כנור ונבל**, מצורף אל **יין משתיהם**, אבל **את פועל ה' לא יביטו**, שמה לחקור על הנהגת ה' והשגחתו, כי **מעשה ידיו לא ראו** מימיהם, ואיך ישימו עליו לב עתה במשתה היין:

פסוק יג

לכן בעבור כל הנזכר בעבור שעשו באושים, **גלה בבלי דעת**
וכבודו נכבדיהם **ימותו ברעב**, תחת שהשיגו גבולות להרבות עשרם, **והמונו ימותו בצמא** תחת שסבאו יין ושכר:

פסוק יד

לכן, מוסב על לבלי חק **השאול ירחיב פיו אל בלי חק**, אל מי שלא שם חק לתאותו, וכן גם השאול לא ישים גבול לתאותו לבלוע נפשות **וירד הדרה**, כשתשבת עיר, יתבטל תחלה שאונה, שהוא קול ההמולה הגדולה שבה קול ששון ושמחה וכדומה, ואח"כ המונה שהוא ההמיה המורגלת, ואח"כ הדרה שהוא המלך ושרים, עד שהסדר הוא שירד שאונה והמונה והדרה, והמליץ פה הפך הסדר לאמר שתושבת פתאום כאילו השאול פתח פיו ובלע כל העיר בפתע פתאום, עד שנשבת הכל פעם אחד, ועז"א **ועלז בה**, כאילו בעודם בשכרותם ועליזתם יפלו לשאול ולא ירגישו ועוד יעלזו וישחקו בבטן שאול, ומלת בה מוסב על השאול:

פסוק טו

וישח, האדם יכניע את עצמו בלב ובפועל, ועיניו ישפלו לפני ה' בתשובה וחרטה (עיין פירוש הפסוק למעלה ב' ט'):

פסוק טז

ויגבה, ואז ישובו לעשות ענבים שהם משפט וצדקה **ויגבה ה' ע"י המשפט**, שיעשו בין אדם לחברו, **ויקדש ע"י הצדקה**, שיעשו בין אדם למקום:[הערה:דע כי כל השמות והתוארים שאנו מיחסים אל ה' הם רק בערכנו, ואינם תלוים בעצמותו יתברך, למשל אנו קוראים אותו צבאות, שם זה מורה שהוא מנהיג ומקיים צבאותיו אשר ברא, הנה שם זה לא יתכן ליחס אליו רק אחר שברא שני חלקי הבריאה העליונים והתחתונים, אבל טרם נברא כל יצור לא היה מכונה בשם צבאות, ובכ"ז ידענו שלא נשתנה בעצמותו אחר שברא הבריאה וקנה שם צבאות, לעצמו ממה שהיה קודם הבריאה שלא היה מכונה בשם זה מבואר כי שם זה אין לו קשר בעצמות ה', ואנו מכנים לו שם זה רק בערכנו שמצד שאנחנו צבאותיו נקראהו ה' צבאות או אלהי הצבאות, דעתנו בזה שהוא מנהיג וקושר ומחיה ומקים צבאות הבריאה בכללה. ואחר ששם זה אינו מיוחס אליו רק מצד צבאותיו, מבואר כי כבוד השם הזה יתרבה או יתמעט גם כן מצד צבאותיו והנהגתם, רצוני שבעת שצבאות הבריאה מסודרים בסדר נכון ומונהגים בהנהגה נכונה, אז תפארת השם הזה שהוא שם צבאות מתגדל ומתרבה, ובעת שצבאות הבריאה מופסדים והורס סדרם, כן תפארת השם הזה מתמעט ומתקטן, ואחר שהקו אשר לפיהו יתוקן סדר ההנהגה המדיניית וקשר הצבאות בסדר נכון הוא המשפט, כי עת לא ישימו משפט לקו תפסד ההנהגה הכללית ושם צבאות יתמעט כבודו, אחר שהצבאות האלה אשר אליהם יתיחס זה השם הוא כחיות טורפות וזאבי ערב, עפ"ז יאמר.

ויגבה ה' צבאות במשפט, שעל ידי שישובו לעשות משפט יתרבה השם ויוגבה - וכן הקדושה שאנו מיחסים אל העצם הנשגב ומתארים אותו בתואר קדוש אין לו שום שייכות בעצמותו, כי הקדושה הוא ענין מיוחס אל האדם עת יעזוב עניניו הטבעיים ויעלה להתנהג בענין נעלה מן הטבע הבשריית, אבל השם, הוא לא יתלה אל מדרגה למעלה ממה שהוא, שבעבורו תיוחס לו הקדושה, אבל ניחס לו הקדושה מצדנו, שמצד שעקר הקדושה אצלנו שאנו עוזבים דרכים הטבעיים להתדמות אל דרכי היוצר הרוחניים, שעל קוטב זה יסבו כל המצות שבין אדם למקום כמ"ש והייתם קדושים כי קדוש אני בהכרח ניחס מקור הקדושה אל האל יתברך, נמצא שבעת שאין התחתונים מתנהגים בקדושה גם הוא לא יתואר בשם קדוש, אחר שתואר זה אין שייך בו, וזה

שכתוב והאל הקדוש נקדש בצדקה, שעל ידי הצדקה נגד המקום יקרא בתואר קדוש, בשהוא המקור והשורש לקדושתם:ע"כ:]

פסוק יז

ורעו, המליץ תפס פה משל משתי כבשות הצאן, האחת הורגלה לרעות על נאות דשא, והשניה שה שמנה אשר נתפטמה על האבוס, ובעת רעבון כשהאבוס ריק ואין בה אוכל להאבוסה תמות ברעב, אבל השה הרזה תמצא מחיתה גם אז בשדה במדבר וז"ש **ורעו כבשים כדברם** ומנהגם לרעות בשדה אבל **וחרבות מחים גרים יאכלו**, החורב והיובש שיתיבש המוח שבעצמות צאן הפטומות יאכלו וישחיתו את הגרם והעצם, שהצאן הפטומות מתוך שמלומדים במאכל דשן ושמן ועתה יחסר להם זה תחרבנה מוחות עצמותיהם ויכלו גם העצמות והנמשל שאחר שישובו לעשות משפט וצדקה ולא יגזלו איש את רעהו, אז הרגילים להתפרנס מיגיע כפם ימצאו מחייתם גם אז וירעו כמנהגם, אבל הרגילים להתפרנס מן הגזל עתה תחרבנה עצמותיהם השמנות, כי בקום המשפט על מכונו לא ימצאו חית ידם:

פסוק יח

הוי, שיעור הכתוב **הוי מושכי העון בחבלי השוא** (**ובחבלי**) **כעבות העגלה** (**מושכים**) **חטאה**, ובאור הדבר כי האדם יש לו תמיד מלחמה פנימית, עת יזדמן לפניו דבר הערב אשר הוא מוזהר ממנו, אז התאוה תעוררהו ליהנות מן הדבר, והשכל יזהירהו שלא ליגע בו מפני מצות ה', ועת תנצח התאוה ויעבור על המצוה נקרא **חטא** בכתבי הקודש, שחטא מן המטרה ועבר ואשם, והחוטאים באופן זה מלאים חרטה, כי אחרי ימלאו תאותם יפקחו עיניהם ויכירו את אשר הרעו ויש אנשים אשר עת תסיתם התאוה לעבור מצוה ויראו כי השכל עומד לשטן להם יקראו גם אל השכל לעזור אל התאוה, ע"י שיכפרו במצוה או במצוה עליה, בגמולו ובענשו וכדומה, וזה הנקרא בשם **עון** כי העוה דרכיו במזיד, וזה לא יתחרט לעולם, ועם הכת הזה התוכח הנביא פה, כמ"ש בפסוק שאח"ז האומרים ימהר יחישה מעשהו, שהם הכופרים בעונשי ה', יטעון עליהם שידרשו על עקר הסבה אשר סבבה התפקרותם, אם היה זה מחקר השכל לבדו ומופתי העיון, אבל באמת לא כן הוא עקר הסבה לזה היה בולמוס תאותם אל הדברים האסורים, זה משך אותם בעבותות חזקים כעבות העגלה, ואז משכו את העון שהוא טענות השכל לעזרת התאוה והחטא, אבל לא בחבלים חזקים רק בחבלי השוא שאין בם ממש וז"ש **הוי משכי העון**, מה שהם מושכים את העון שהוא טענת השכל, הם **חבלי שוא** וקורי עכביש אשר במעט קט ינתקו כי אין ממש במופתיהם, אבל (**בחבלי**) **כעבות העגלה**

(**מושכים**) **חטאה**, וזה הוא עקר סבת החטא, כי ראה נא ובחון את טענותיהם אשר יעריכו נגד הנביא המוכיח אותם, ראה נא חבלי שוא האלה, הנה הם:

פסוק יט

האמרים אל הנביא המנבא שישובו ומודיעם הפורעניות שיביא ה' עליהם, הם משיבים לו הלא לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא, וצריך שה' ימהר מעשיו שאז יהיה ראיה שהוא בהשגחה ובזה צריך, א. שימהרם בזמן, ב. **שיחיש** ויעשם בזריזות, לא כן עתה שמאחרם בזמן, וגם בעת שמביא הרעה מביאה במתינות נוכל לתלותה במקרה **ותקרב ותבואה עצת קדוש ישראל**, העצה הנאמרת אצל ה' בכ"מ היא התכלית אשר עבורו יפעל מעשהו, למשל מלך שמרדה עליו מדינה ומתיעץ איך יכבשם ואיך ישלח אנשי חיל ואיך ילחם אתם עד שיכנעו תחתיו, הנה הגדודים ששולח שמה ומלחמתו עמהם הוא המעשה שעושה להשלים העצה שהוא שיביאו צוארם תחת עולו, ובעת שילחם עמם נאמר שהשלים מעשהו, ובעת שיכבש אותם נאמר שנשלמה עצתו מבואר כי אצל ה' אשר אינו צריך לעצות ותחבולות, לא יפול שם עצה רק על התכלית הנרצה ממנו במעשהו, ובעת יגזור פורעניות על איזה אומה, שתכלית כונתו למען יכירו אלהותו ויכלתו, הפורעניות שמביא הוא מעשהו, וכונתו שיכירו כחו וגבורתו הוא עצתו. עפ"ז אומר אחר שתכלית כונתו שע"י העונש נשוב בתשובה צריך, א. שימהר המעשה בעצמה שהוא העונש, ב. שימהר גם העצה שנשיג שהוא העושה הכל, וז"ש **ותקרב** שלא תעמוד העצה במקום רחוק עד שאינה נראית כלל וגם **ותבואה**, שלא תעמוד במקום אחד רק תלך ותבא אלינו ועי"כ **ונדעה** בהשגה שכליית שכן הוא, לא כן עתה שבין מעשהו בין עצתו נעלמים מעינינו, זה טענתם טענת העון, והוא חבלי שוא ותהו, כי ידוע שה' מאחר העונש כדי שיהיה מקום לבחירה, או מצפייתו פן ישובו בתשובה, ועוד טעמים ידועים:

פסוק כ

הוי האומרים לרע טוב, שלש דבריו לעומת שלש ההבחנות אשר בכח האדם, א. הבחנה השכליית, להבדיל בין הטוב האמתי והרע האמתי, כמו המצוה והחטא, ב. הבחנת כח המדמה להבדיל בין המועיל והבלתי מועיל כמו האור והחושך, ג. הבחנת הנפש המרגשת בין הערב להבלתי ערב כמו הדבש והלענה, וכמו שיקרה בחליי הגופות שיטעמו המר מתוק והמתוק מר, או חולי העינים שידמו האור חשך והחשך אור, כן ימצא בחולי הנפשות שישוב אצלם הרע טוב והטוב רע ושיעור הכתוב, הוי קורא אני אל **האמרים לרע טוב ולטוב רע**, הלא הם **שמים אור לחשך וחשך לאור, מר למתוק ומתוק למר**, כי נדמו בחליים הנפשיי, כמחלה אנושה גופיית עד שנעדר מאתו כח ההבחנה

והרגשה אמנם לעומת שהחולים יסמכו על עדות הבריאים העומדים נגדם שמגידים להם שזה אור ומתוק, או חשך ומר, לא כן אלה, כי.

פסוק כא

הוי, הם **חכמים בעיניהם**, הגם **שנגד פניהם** עומדים **נבונים**, המשכילים ומבררים להם מה הוא הטוב ומה הוא הרע:

פסוק כב

הוי גבורים וכו' **מצדיקי רשע**, ר"ל עקר תפארת הגבורה הוא שיעשה משפט ויציל עשוק, וא"כ קורא הוי, **גבורים ואנשי חיל**, איך הם בעצמם הם **מצדיקי רשע ע"י שוחד**, **ולשתות יין למסך שכר**, הוא מאמר מוסגר, כמתלוצץ עליהם הסגיר בדבריו, גבורים, אבל לא לגבורה רק לשתות יין, אנשי חיל, אבל רק למסוך שכר, כי אין מכונים גבורתם לתכלית הנרצה, (ומבואר אצלי כי הגבור הוא הגבור בטבע, ואיש חיל אינו גבור רק יודע תכסיסי מלחמה, לכן מיחס אל הגבור שתיית היין בעצמו, ואל האיש חיל רק מזיגת השכר ועריכתו, תכסיסי השכרות נגד תכסיסי המלחמה) אומר איך הגבורים האלה הם **מצדיקים הרשע**, שרשעו גלויה ואין מחפשים כלל לתת טעם למה הצדיקו אותו, כי מבואר לכל שהצדיקו אותו רק **עקב שוחד** שנתן, וצדקת צדיק הגלויה יסירו ממנו:

פסוק כד

לכן, דלתות הכתוב מגבילים, **לכן כאכל קש לשון אש**, **שרשם כמק יהיה**, **כי מאסו תורת ה' צבאות** וכמו **שחשש להבה ירפה**, **פרחם כאבק יעלה**, **כי את אמרת קדוש ישראל נאצו** ר"ל כי במה שנאצו את אמרת קדוש ישראל שהוא דבר הנבואה חטאם גדול בשתים ממה שמאסו את תורת ה', א. כי המיאוס רק בלב והניאוץ הוא בפה, ב. שדבר הנבואה חמורה יותר כי באה בעונשים ואזהרות מיוחדים אליהם, ומצד שהוא קדוש ישראל והתיחדות השגחתו עליהם, ולכן עונש נאצות הנבואה קשה מעונש מיאוס התורה. ובזה מגביל עונש מיאוס התורה, שידמו עבורה כקש הנאכל מלשון אש. דמה המשל בשני ענינים, א. הקש הוא שורש השבולת, ב. האש ממיקו אבל אין נעשה אבק רק האפר נשאר במקומו. וכן שרשם כמק יהיה, א. שלא יגיע העונש רק אל השורש לא אל הפרח שהם הבנים, ור"ל רק אל החוטא עצמו, ב. שרק כמק יהיה דבר הנימוק ונשאר במקומו. אבל בעבור עונש ניאוץ הנבואה דמה אותם כחשש הנרפה מן הלהבה, א. החשש הוא ראש פרח השבולת, וכן פרחם כאבק יעלה שהם תולדותיהם שהם הפרח, ב. החשש הנאכל נעשה כאבק שהרוח נושאו ומעלהו באויר וכן מתבטל ממציאות לגמרי, וכן בנמשל אומר כאבק יעלה, עד שיגדל העונש לעומת החטא:

פסוק כה

ויט ידו עליו ויכהו כמשל אדם המכה שמרים ידו על חברו ומכהו, **וירגזו ההרים**, שתרעש הארץ ותבלע יושביה, ועי"ז ותהי נבלתם כסוחה וכרותה בקרב חוצות **בכל זאת**, ר"ל בכל המכות האלה, **לא שב אפו ועוד ידו נטויה**, להכותם בידי אדם על ידי אויבים וצוררים שקשה יותר, כמ"ש דוד נפלה נא ביד ה' וביד אדם אל אפולה:

פסוק כו

ונשא נס, הוא הדגל שמרימים לגדודים העומדים במקום **רחוק** שיתקבצו למלחמה, ומוסיף לאמר כי לא יהיה צריך כלל אל נס, כי רק **ושרק** שריקה בשפתיים לבד, ואף שיהיה האויב **מקצה הארץ**, מ"מ **והנה מהרה קל יבוא**, מהרה הוא שיצא תיכף ממקומו, וקל הוא זריזות ההליכה ומרוצתה:

פסוק כז

אין עיף, מצייר קלות מהלכתו שלא יקרה לו שום עיכוב שלא ייעף מצד עצמו, **ואין כושל**, מסבה חיצונית שיעכב דרכו, וגם **לא ינום**, התנמנמות מסבת יגיעה, ואף גם **לא יישן**, השינה הטבעיית ההכרחיית שבני אדם ישנים בלילה, עד שיוכל לילך ביום ובלילה ולא לבד שלא יקרה לו עיכוב מצד גופו, כי גם מצד מלבושיו לא יקרה לו עיכוב, כי **לא נפתח אף אזור** התחתון שתחת **חלציו** שיתעכב עי"כ, ואף גם **לא נתק שרוך נעליו**, אף שזה מצוי שינתק בהלכו דרך רחוקה, וגם אינו מתעכב ע"י כ"כ כי יוכל לילך בלא שרוך, מ"מ אפילו סבה קלה לא יקרה לו:

פסוק כח

אשר, מוסיף והולך בציור מהירת ההליכה שאף לא יצטרך לעכב עד שילטוש החצים, כי יהיו **שנונים** מכבר ערוכים למלחמה, ואף גם לא יצטרך לדרוך הקשת במלחמה כי **קשתותיו דרוכות** מעצמן, וכ"ז משל מליציי איך יצליח האויב דרכו ולא יצטרך להתעכב עד שיחפו פרסות סוסיו בברזל, **כי פרסות סוסיו נחשבו כצר**, כצורי החלמיש עד שלא יזוקו מן הסלעים ולא יצטרכו חיפוי, ולא זאת לבד אלא כי לא יצטרכו לסוסים כלל למשוך המרכבות, כי **גלגליו** ואופני מרכבותיו יהיו **כסופה**, והם בעצמם ישאו המרכבות באויר, וכ"ז ציור איך יתקיים מ"ש ימהר יחישה מעשהו מעתה מתחיל לצייר גבורת האויב ואכזרותו:

פסוק כט

שאגה לו, שאגת הלביא חזקה מן הכפיר שהוא גור אריות, אבל לעומת זה הכפיר מתמיד לשאוג בכל עת ולא כן הלביא, לעומת זה אומר, איכות שאגתו תהיה חזקה **כלביא**, **וישאג** בתמידות **ככפירים**

וינהם, הארי נוהם במרירות רק בעת שאין לו טרף אבל הוא **ינהם אף שיאחז טרף**, ר"ל הגם שישיג יחלק שלל לא תשבע נפשו, **ויפליט** את הטרף אל חוריו עד שלא יוכלו להצילו מידו, ומוסיף לאמר **ואין מציל**, שלא ימצא מציל במציאות כלל כי אין מי יעמוד נגדו:

פסוק ל

וינהם, אחר שצייר אימת האויב בציור ארי טורף ושואג, המציא אל הצרה ציור אחר מליציי, בציירו את האומה הנכבשת מן האויב כאניה המטורפת בים הגדול, הים הולך וסוער, הגלים נשאו דכים, והאניה חשבה להשבר, ועז"א **וינהם עליו ביום ההוא כנהמת ים**, כמו שהשתמש במליצה זו גם לקמן (י"ז י"ב) והמשורר בתהלות (צ"ג), להדמות שאון האויב כנהמת ים לגליו **ונבט לארץ**, מצייר איך בני האניה מתלבטים ויגעים לחתור לארץ ליבשה אל עיר מושב ולא יכולו, כי נקבצו כל הסכנות המוכנות לשבר את הספינה, א. **והנה חשך**, סביבם אפילה ואין יכולים לראות מקום החוף ב. **צר**, לקראתם צר וסלע גדול, ויראים שתשבר על הצורים ג. **ואור**, נגדם עב וענן היורד לשתות מימי הים והוא סכנה גדולה להספינה כידוע ד. **חשך בעריפיה**, כי הענן שהוא האור הנזכר שפך עליהם מטרו והפיץ ענן אורו בנפץ ושטף (וואלקענבראך), עד שנחשך להם מצד העריפות והמטר ואין תקוה להנצל, כי כל חכמת המלחים תתבלע אז וזה ציור יפה על גודל הצרה ותכלית היאוש:

פרק ו

פסוק א

בשנת מות, (עיין בהערה קאפיטל א'):

וארא את ה', העצם הנשגב לא יושג בעין בשר, והראיה הנאמרת פה היא ראיית השכל והשגה בלבד, ואחר שמן הנמנע להשיג את הבלתי בעל תכלית מצד עצמו רק מצד פעולותיו, מבואר כי ההשגה שהשיג לא היה מצד עצמותו רק מצד דרכי הנהגתו, (וכמ"ש חז"ל בסוף החולק, וארא את ה' והכתיב לא יראני האדם וחי? ל"ק כאן באספקלריה המאירה (ר"ל לראות אמתת העצם א"א) כאן באספקלריה שאינה מאירה

(היינו להשיג רק דמות כבודו על ידי מעשיו וקשר המסובבים עד הסבה הראשונה, כמשיג אור השמש לא בעצמו רק האור החוזר המתפלש מן הגשם המקבל האור, זה אפשר). ודע כי ההנהגה העליונה תתראה בשני פנים, א. ההנהגה הטבעיית הסדורה מראשית קבועה ועומדת לא תשתנה, והכלים אשר על ידם ינהיג ההנהגה הזאת הם צבא השמים, אשר ע"י מהלכם ותנועותיהם ימזגו היסודות יפרדו יורכבו ויוכנו לקבל מזגים וצורות שונות, ב. ההנהגה הנסיית ההשגחיית שיהרוס סדר הטבע בעת הצורך, וכלי ההנהגה הזאת הם צבא המלאכים, שהם גבוהים במעלה מצבא השמים והם ישדדו כח המערכת בפקודת רם ונשא, אולם הנהגה זאת אינה מתמדת, כי לא יבטל הסדר הטבעי רק לצורך גדול, החוזה פה ציייר תחלה ההשגה שהשיג מן ההנהגה הטבעיית, וצייר המנהיג העליון הזה כמלך **יושב על כסאו**, שיען שהנהגה זאת קבועה, ציייר המנהיג יושב, כי הישיבה תורה מנוחה וקביעות, והכסא הם צבא השמים כמו שכתוב השמים כסאי והארץ הדום רגלי, ה' בשמים הכין כסאו, עליהם יושב וישם משטרו על ההנהגה הקבועה הטבעיית המתמדת, **רם ונשא**, מוסב על ה' הנזכר, והוא מאמר מוסגר, כי יען תיאר אותו כמלך יושב על כסא בא להרחיק ענין ההגשמה בל יקחו הדברים על פשוטם, אומר השם הזה הוא רם ונשא ונעלה בעצמו מתוארים אלה שבאו רק לשבר האזן בלבד **ושוליו**, של הכסא ר"ל סוף ההנהגה הטבעיית הזאת **מלאים את ההיכל**, כי סוף ממשלת הכסא שהוא השתלשלות ההנהגה השמיימיות יורדת אל ההיכל להתפשט משם אל העולם השפל, כמ"ש והארץ הדום רגלי, ואמר **מלאים**, כי גם הנהגת הארץ אינה בדרך כללי רק בהשגחה אישיית ואין דבר ריק מהשגחתו:

פסוק ב

שרפים, עתה שב לבאר ההשגה השניה אשר השיג מן ההנהגה הנסיית הנעלה מן ההנהגה הטבעיית, הנעשית באמצעות השרפים, **עמדים ממעל לו**, שהם עומדים ממעל להכסא (לו מוסב על הכסא), כי הם המניעים את הכסא שהיא המערכת וגבוהים ממנה, ואמר עומדים, כי יען שהנהגה זאת אינה קבועה, הם עומדים מוכנים לעת יצטוו **שש כנפים לאחד**, ציייר מציאות המלאכים לבעלי כנפים, והוא עפ"י שלש בחינות, כי כבר בארתי בבאור המלות שהעברי ישמש בשם כנף על ג' ענינים, א. על הקצה והגבול, כנפות הבגד, ב. העלם וכיסוי, ולא יכנף עוד מוריך, ג. העפיפה, ומצד ג' בחינות אלה ייחס להם הכנפים כמו שחלקם בשתים יכסה פניו וכו', א. להורות שהם בעלי גבול ומדה שהגם שלא ימצא בהם כמה מתפשט חיצוני, באשר אינם בעלי גשם, יצייר אצלם כמה מתפשט פנימי, במה שכחם מוגבל בהכרח, וזה נודע מצד הפנים שלהם שיומלץ

על עלתם וסבתם, שמצד שיש להם עלה והם עלולים אינם בב"ת בהכרח, כנודע בחכמת מה שאחר הטבע, ועז"א **בשתים יכסה פניו** ב. להורות על ההעלם והכיסוי שעצמותם אינו מושג אצלנו, כי שכל האדם לא ישיג דבר הנעלה ממשיגי הזמן והמקום שהם תנאי להשגות האדם, ועז"א **בשתים יכסה רגליו**, מצד הרגלים שלהם שהם מסובביהם אשר לרגל', ניכר בהם כנפים על צד הכונה השניה המורה ההעלם והכיסוי, ג. להורות על העפיפה עצמה, שהוא ציור ענינם העצמי שרצים לעשות רצון קונם, ועז"א **ובשתים יעופף**, ותרגומו ובתרין משמש, וממה שיחס בכ"א שתי כנפים, הורה לנו ג"כ כי הגם שהם מופשטים מגשם מ"מ לא ימצא בהם האחדות הפשוט כמו שימצא בבוראם, וע"כ תפס מספר הזוגי בכנפיהם המורים על ענינם, ואמר בשתים יכסה פניו, כי מצד שמקבלים שפע וחיות וקיום מעלה אשר עליהם יוכר בהם הריבוי, אחר שמשכילים את עצמם ואת עלתם, וכן בשתים יכסה רגליו, מצד שהם משפיעים למסובביהם ענינם מורכב ממה שנמצא בכח עצמם וממה שנמצא בו בערך שהוא משפיע אל זולתו, וכן בשתים יעופף כי בענינו העצמי יתראה בו ההרכבה ענינו בו בעצמו וענינו לצורך התכלית המכוון בעפיפתו להשלים חפץ בוראו (וענינים האלה ממציאות המלאכים ושהם עלות ועלולים משפיעים ומקבלים ושכח השכלתם מורכב מצדדים אלה מוסכם מן הקבלה עם הפילוסופיא הקדומה היונית):

פסוק ג

וקרא זה אל זה, ותרגומו ומקבלין דין מן דין, מסכים לדעות המחקרים והמקובלים שהמלאכים כ"א נשפע מחברו, וכאילו השיג כי הזמינו זה את זה להשכיל גדולת יוצרם וקדושתו **קדוש קדוש קדוש**, לפי פשוטו הוא כענין מלך מלכי המלכים, ר"ל השם קדוש יותר ממי שהוא קדוש על כל הקדושים, ור"ל שאין קדוש כקדושתו ותרגומו קדיש בשמי מרומא עלאה בית שכינתיה קדיש על ארעא עבד גבורתיה קדיש לעלם ולעלמי עלמיא, ר"ל קדוש בשמים שנבדל מן הצורה קדוש בארץ שנבדל מן החומר, קדוש לעלמי עלמיא שנעלה מן ההעדר, ונראה שסוף הכתוב מבאר את ראשו, מ"ש ה', הוא קדיש לעלמי עלמיא ששם הויה מורה על הנצחיית בעבר הוה ועתיד.

צבאות, הוא קדיש בשמי מרומא שעקר שם צבאות על צבא מעלה (כדברי הראב"ע בפרשת בא) **מלא כל הארץ כבודו**, הוא קדיש על ארעא ובזה השלים כל דברי החזיון, שנגד ההנהגה הטבעיית אמר קדיש על ארעא כי עקרה בארץ ונגד הנסיית אמר קדיש בשמי מרומא, ונגד עצמותו מצד עצמו אמר קדיש לעלם, שגם טרם כל יציר נברא קדושתו לא תשתנה, גם יכלול בזה ג' ההשכלות שנמצא בשרפים כנ"ל. א. להכיר עלתם

שעז"א בשתים יכסה פניו, ע"ז קראו זל"ז להודיע כי קדיש ה' ונעלה מהשגתם במה שהוא היה הוה ויהיה ונעלה מהשגתם ואין לו קשר עמהם, ב. ההשגה שיש להם להכיר א"ע שעז"א בשתים יעופף, נגד זה קוראים קדיש בשמי מרומא שנבדל מן המלאכים עילוי רב, ג. להכיר את הנשפע מהם שהם התחתונים, אומר קדיש על ארעא, יכירו כי גם שם קדוש ה' ונבדל מכל.

מלא כל הארץ כבודו, ר"ל הגם שהוא קדוש בתכלית הקדושה והרוממות מ"מ כבודו ותהלתו מלא גם כל הארץ שהוא הקצה השפל מבריאותיו, כי השגחתו מלאה את כל אין דבר ריק ממנה:

פסוק ד

וינועו אמות הספים, ראה בחזיונו כי מרעש הקול אשר בא מחוץ לבית אל הבית, התפלצו סיפי השער וכל **הבית** התחיל **להתמלאות עשן**, הודיעו לו בחזיון הזה כי הבית הזה שהוא משל אל העולם השפל בכלל ואל כנסת ישראל בפרט, שעליו אמר ושוליו מלאים את ההיכל, נתמלא עשן מקצף ה' עליהם כמ"ש עלה עשן באפו, והראו לו עוד, כי תחלה התפלצו ספי ההיכל ושעריו, והוא משל אל הנביאים שהם הנמשלים לשומרי הסף כמ"ש צופה נתתיך לבית ישראל, כי בראשם תלוי האשם ראשונה, במה שלא הוכיחו ויסרו את ישראל:

פסוק ה

ואמר, אחר שראה החזיון שהתנענעו הספים, והבית נמלא עשן, והבין הנמשל, ואמר **אוי לי כי נדמיתי**, ר"ל כי נדמה ונמשל לי משל ודימוי בדמיון הזה שראיתי, שבו המשילו לי א. **כי איש טמא שפתים אנכי**, זה היה משל התנענעות אמות הספים שהנביא חטאו בשפתים שאינו מוכיח, ב. כי **בתוך עם טמא שפתים אנכי ישב**, שאין שומעים לתוכחה שזה היה משל הבית שנמלא עשן ואחר שה' קוצף עלי ועל עמי, **אוי לי כי את המלך ה' צבאות ראו עיני**, ואני ועמי אין ראוים לזה:

פסוק ו

ויעף אלי אחד מן השרפים, מלאך מיוחד להגעת הנבואה אל הנביאים וחז"ל (ברכות ה') קבלו שהוא מיכאל שר צבא ישראל **ובידו רצפה**, תרגומו ובפומיה ממלל, המשיל את הדבור שקבל המלאך מאת ה' להגיעו אל הנביא, לרשף אש, כאומר הגם שנדמה לו המלאך שרף אש, מ"מ היה הדבור נעלה ממנו עד שנכווה ממנו כמרשף אש (ע"ד שאחז"ל בכיוצא בזה כ"א נכוה מחופתו של חברו)

במלקחים, וכשקבל הדבור מעל המזבח ממקום הנורא מאלהי הצבאות השוכן שם, קבלו ע"י מלקחיים לבל יכוה בו, והיא מליצה מהנהוג אצל בני אדם שמקבלים רשף ע"י צבת בל יכוו בו, והזכיר המזבח יען הודיע לו כי הרשף הזה יכפר עונותיו שזה מיוחד אל המזבח העשוי להסיר עון ולהתם חטאת, וכ"ז משל והנמשל יבואר בפסוק ח':

פסוק ז

ויגע, שהגיע הרשף שהוא דבור הנבואה אל פיו ע"ד ראה נתתי דברי בפיך, **הנה נגע**, במה שנגע **זה על שפתיך**, ר"ל במה שתקבל הנבואה ותלך בשליחותי לנבאות ולהוכיח, עי"כ **וסר עונך**, הוא העון הנזכר (פסוק ה') שאמר איש טמא שפתים אנכי על שנמנע מהוכיח, ואף **חטאתך תכפר**, שלא ישאר אף חטא שוגג:

פסוק ח

ואשמע, עתה באר הנמשל שהזכיר בשני פסוקים הקודמים שהרצפה שהגיע השרף לתוך פיו הוא הדבור ששמע עתה מפסוק זה עד סוף הפרשה, שכל דבור זה היה ע"י המלאך **את מי אשלח**, לכל שליחות צריך שני תנאים, א. שיהיה השליח נרצה אל המשלח וראוי אל השליחות ועז"א **את מי אשלח**, ב. שתהיה השליחות נרצה אל השליח שיאבה ללכת בשליחות זה, ועז"א **ומי ילך לנו**

ואמר הנני שלחני, ר"ל מצדי לא יבצר כי **הנני** מוכן ללכת בשליחות, רק הדבר תלוי מצדך אם אני נרצה אליך ועז"א **שלחני** אם רצונך בכך

פסוק ט

ויאמר לך ואמרת וכו' **השמן לב העם הזה**, שיעור הכתוב, **לך ואמרת שמעו שמוע ואל** (**תאמר**) **תבינו**, (**ואמרת**) **ראו ראו** (**ואל תאמר**) **תדעו פן יראה בעיניו ושב ורפא לו** (תבת ואמרת נמשך לכל הכתוב והשמן לב העם הזה הוא מאמר מוסגר). באור הדברים, כי לב ישראל היה נסוג אחור בעת ההיא מקבל כל דבר חכמה ומוסר, ולא היו רוצים לשמוע לדבר הנביא כלל, יעץ לו ה' שבעת יבא אליהם לדבר עמהם יאמר להם בסתם **שמעו שמוע** או **ראו ראו** ולא יאמר להם **שיבינו** או **שידעו** כי אם יזכיר להם שנמצא בדבריו דבר בינה או דעה ימאנו מהקשיב ומלראות, ואם תשאל ומה ארויח במה שישמעו או שיראו אם לא יבינו וידעו. עז"א בזה תרויח פן ע"י שיראה בעיניו וישמע באזניו יתן לבסוף הדברים על לבו ויבין ג"כ (הגם שלא נתכון לזה) וישוב בתשובה וימצא רפואה לחולי נפשו. ובאר הטעם למה מצוה שלא יאמר להם שיבינו וידעו.? כי על ידי שהשמן לב העם הזה מכל חכמה ושכל זה הוא הסבה שגם אזניו הכבד ועיניו השע, ובאם ישמעו שנמצא בדבריך דבר חכמת בינה יכבידו אזניהם משמוע ויסתמו עיניהם מראות אבל

ע"י שתאמר להם רק שמעו שמוע ולא תאמר להם תבינו ותדעו, פן יראה בעיניו וממילא ובלבבו יבין וכו'. (ומה שסדר בדבריו ראיה שמיעה הבנה, כי תחלה נכיר את הבורא ע"י ראיית החושים מהמון מעשיו ובריאותיו, ואח"כ ע"י הקבלה הנמשכת מדור דור, ואח"כ ע"י מופתי השכל והדעת כמ"ש לקמן (מ"ם), הלא תדעו הלא תשמעו הלא הוגד מראש לכם. ע"כ סדר פן יראה ישמע יבין. ותחלה סדר בהפוך שמעו שמוע או עכ"פ ראו ראו שהיא התחלת ההשגה):

פסוק יא

ואמר עד מתי ה', אתנהג עמהם כן שאומר להם שישמעו ולא יבינו, הלעולם יהיו סוררים והולכים?

ויאמר עד אשר אם שאו ערים, השיב לו ה', כן תנבא והם לא יבינו, עד יחרבו עריהם ויתקיים כל הנאמר פה עד כאלה וכאלון, ואז ישאר זרע קודש מצבתה שהם ישמעו ויבינו וידעו **אם שאו**, תחלה יחרבו הערים, ועוד ישארו בתים יחידים, ואח"כ **גם הבתים יחרבו מאין אדם**, ועדן ימצאו רועים ועדריהם ואח"כ **האדמה** בכלל **תשאה שממה**:

פסוק יב

ורחק, העשרת השבטים שיגלה מלך אשור לא יגלו למקום קרוב שיהיה תקוה שישובו, כי ירחקם ה' לנהר גוזן וערי מדי **ורבה העזובה** גם הפלטה שישארו מדלת העם בארץ לכורמים ויוגבים יעזבו הארץ מעצמם:

פסוק יג

ועוד בה עשיריה, עוד ישאר חלק אחד מעשרה שהוא שבט יהודה, וגם היא תהיה לבער **כאלה**, **המשילם לאילנות אלה ואלון שעליהם רבים** (כמ"ש הושע ד' י"ג אלון ואלה כי טוב צלה) ומ"מ בסתיו העלים נובלים רק המצבת נשאר, כן הרשעים שהם הקליפות והעלים יבולו והמצבת תשאר. וזה מוסב על השאלה עד מתי ה'. והשיב עד יהיו כאלה וכאלון שתשאר רק המצבת, והם ישמעו לדברי הנבואה. ובאר הטעם כי זרע קדש מצבתה. כי המצבת שתשאר יהיה זרע קדש צדיקים בדורו של חזקיהו, שהם שבו אל ה' בכל לבם:

פרק ז

פסוק א

בן יותם, פי' חז"ל שהזכיר אבותיו, לאמר שזכותם הגינה בעדו **עלה רצין**, תחלה עלה רצין בפ"ע (דה"ב כ"ח ה') ופקח בפ"ע (שם ו'), וכ"א כבש את יהודה, אבל על ירושלים לא יכלו כ"א בפ"ע להלחם, כי הצילם ה':

פסוק ב

ויגד, אח"כ נודע לבית דוד כי ארם ואפרים נתחברו יחד, ויירא מפניהם **כנוע עצי יער**, אילני סרק שאין עליהם פירות יניעם הרוח יותר מאילני פירות שפירותיהם מכבידים עליהם, כן הם שהיו ריקנים מכל זכות ותקוה על ישועת ה', נעו מפחד אויב:

פסוק ג

שאר ישוב בנך, ישעיהו קרא שם בנו שאר ישוב להתעוררות ששאר ישראל ישובו אל ה', וצוה ה' שיקח אותו עמו לעוררהו ברמז, **תעלת הברכה העליונה**, היא התעלה והברכה שהסיב חזקיהו מפני מלך אשור, כמ"ש ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא המים העירה (מ"ב כ"ב), וחכמי ישראל לא הסכימו עמו בזה (ברכות ט"ז), ויתכן כי גם אחז יצא למקום ההוא לסתום המעין והברכה לבל ימצא האויב מים לשתות וצוה ה' לישעיהו שיעכב על ידו:

פסוק ד

השמר, מעשות שום דבר **והשקט**, ברוחך **אל תירא**, מן האויב **ולבבך אל ירך**, מעצמך (כמי שסבל רעות רבות שנעשה רך לב בטבע), **משני זנבות האודים**, המשיל מחנה ארם ומחנה אפרים **לשני זנבות אודים עשנים**, ר"ל אינם עץ חזק רק אוד אשר שני קצותיו אכלה האש, וגם לא ידמו כאמצעו של אוד שלא שלט בו האש רק כזנבות האוד וקצהו, וגם לא כאוד בוער באש שיוכל לשרוף הנוגע בו, רק כאוד שנכבה ומעלה עשן, שאינו יכול לסבב רק כאב עינים לבד, וגם אינו מתעשן ע"י אש, כי הוא מתעשן, **בחרי אף רצין וארם**, ע"י חרי אף רצין, ור"ל אינו מתעשן ע"י אף ה' כענין אשור שבט אפי רק על ידי אף בני אדם להבל נדמו:

פסוק ה

רעה, עצה רעה **לאמר**, יעצו לאמר:

פסוק ו
ונקיצנה, המשילו את ירושלים בגנות כמורסא מלאה מוגלא שמנקבים אותה בקוץ ומבקעים אותה ומוציאים המוגלא לחוץ כמו שהוא בלשון המשנה המפיס מורסא, וכן נכבוש אותה ונבזוז את רכושה אלינו **בן טבאל**, איש מבית אפרים שהיו חושבים להמליכו על ירושלים:

פסוק ז
כה אמר ה', אבל ה' אמר, לא לבד כי **לא תקום**, שלא יבצעו מעשיהם שיתקיים הדבר, אף גם **ולא תהיה** לא יהיה לה התחלה כלל כי לא ילחמו כלל:

פסוק ח
כי ראש, עיר מלכותו של **ארם** הלא היא **דמשק**, שהיה אז רעתה מפורסמת, ומרעת עיר הממלכה נוכל לדון על רעת כלל העם והמדינה **וראש דמשק** ומלכם הלא הוא **רצין** שהיה ג"כ רשע, ובודאי כל משרתיו רשעים, וכל בני מדינתו בני בליעל, ואיך יעיזו אלה למשול על ירושלים וגם אפרים אין לו זכות לזה, שהלא כבר נחתם גזר דינם ע"י עמוס שהתנבא בעת הרעש (שם ז' י"ז), וישראל גלה יגלה מעל אדמתו, ונבואה זו שגורה בפי כל מאז, שאמר עליהם כי בעוד "**ששים וחמש שנים**, מעת ההיא **יחת אפרים מהיות עם**", ואעפ"כ לא נתנו לבם לשוב מרשעם, כי הלא נודע רעת אפרים מרעת שמרון ופקח מלכה, כי הלא גם אחר נבואה זאת בכ"ז עדיין:

פסוק ט
ראש אפרים שמרון, ולא שינו את דרכם כי עדן שומרון ראש הממלכה של אפרים, וכן רמלי' הוא מלכה וזה סימן על רוע העם **אם לא תאמינו**, יען שראה הנביא בו שאינו מאמין לדבריו, קצף עליו ואמר, **האם לא תאמינו**, לדברי ה' בעבור **כי לא תאמנו אתם**? הכי בעבור שאתם אין אמון בכם תעיזו פנים לבלתי האמן גם לדברי ה'?:

פסוק יא
שאל לך אות, יען ראה בו שאינו מאמין **העמק שאלה**, שאל לך אות בעמק, שישנה דבר מן היסודות **או הגבה למעלה**, שיעשה לך אות בשמים, כהעמדת השמש וכדומה, כי המבקש אות, יהיה או לצרכו כדי שיאמין הוא, או כדי שיאמינו אחרים, וז"ש אם תבקש אות לצרכך העמק שאלה, כי בזה די לך, וטוב להקל בנס, ואם תבקשהו כדי שיאמינו אחרים הגבה למעלה כדי שיתפרסם לרבים:

פסוק יב

לא אשאל ולא אנסה, אם היה כונת דבריו שלא ישאל מפני שמאמין בלא אות ומופת היה צריך לומר לא אנסה ולא אשאל, והיה ענינו לא אנסה לצורך עצמי כי הוא מנוסה אצלי מכבר, ואיני מסופק כלל, ואף גם לא אשאל לצורך אחרים, יען שדבר ה' נאמן אצל כולם, אבל מסדר דבריו לא אשאל ולא אנסה מבואר שהיתה כונתו, לא אשאל לצורך אחרים, כי איני רוצה כלל שיתקדש שמו ושיאמינו בו אחרים, ואף גם לא אנסה לצורך עצמי, כי גם בכל האותות והמופתים לא אאמין לדבריו, (וכן מבואר במלכים ב' (ט"ז) שבאמת לא חשש לדבר הנביא שא"ל השמר והשקט ושלח שוחד למלך אשור, וזה היה לו וליהודה לצור מכשול, שעי"ז החל מלך אשור לבא על יהודה כפעם בפעם, וכמ"ש אח"כ מן פסוק י"ז עד סוף הפרשה):

פסוק יג

הלאות אנשים, שאתם מיחסים לאות ופסיקת הכח אל הנביאים, ולא תאמינו שיש בכח הנביא לעשות אות או מופת **כי תלאו**, עד שתיחסו לאות ופסיקת כח גם **אל אלהי**, לבלי האמן באותותיו:

פסוק יד

לכן יתן ה' הוא (**מעצמו**) **לכם אות**, (הנה האות הזה לא היה בו איזה פלא ושינוי טבע, רק ר"ל אות וסימן כמו וקשרתם לאות על ידך, שע"י שצוה לקרא שם הילד עמנואל זה היה אות וסימן שיזכרו כי ה' עמנו וכן יתר האותות שנתן כמו קריאת הילד מהר שלל חש בז, וכתיבת המגילה (לק' ח') היה רק סימן לבד. והמפרשים שבקשו למצוא באות הזה שינוי טבע טרחו בחנם, כי באמת במה שיגיד הנביא אחרית דבר מראשית ובא הדבר אשר דבר בשם ה' הוא האות האמתי לאמתת נבואתו, רק יען שהנבואה לא תתקיים לפעמים, וזה ימצא בעת ינבא לרעה. שבשוב רשע מרשעתו תתבטל הנבואה כמ"ש ירמיה לחנניה בן עזור (ירמיהו כ"ח:א'), אבל כשיצוה ה' אל הנביא לעשות איזה פעולה עם נבואתו, אז תבא הנבואה בכל אופן, כמו שבארתי זה במק"א באורך. ולכן מה שצוה ה' אל ישעיה שיקרא שם הילד עמנו אל ומהר שלל ולכתוב על הגליון. היה זה אות וסימן שנבואתו תתקיים ולא יחזור בה אף אם ישתנה ענין העם שהתנבא עליהם, וזה האות שכיון פה, וא"צ עמו מופת מחוץ לטבע).

הרה, שכבר היתה הרה **העלמה**, אשת הנביא **וקראת**, צווי, צוה ה' שתקרא כן שם הילד לסימן ואות שה' יהיה עמנו:

פסוק טו
חמאה, בעת שיגיע הנער לזמן שידע למאוס ברע ולבחור בטוב יאכל חמאה ודבש היערים, ור"ל שמצייר עם הילד ציור האומה בכללה, שכמו ששמו עמנו אל מצייר כלל האומה שה' עמהם, כן אכילתו חמאה ודבש מצייר כלל האומה שעמה אל שתאכל חמאה ודבש וכל זה מן האות והסימן שאף שעתה ארץ יהודה חרבה, ה' ברחמיו יותיר לה שארית - ואיך יהיה זה.? מבאר:

פסוק טז
כי בטרם, שהוא לזמן קרוב, **תעזב האדמה אשר אתה קץ בה**, היא אדמת רצין ופקח אשר אתה קץ ומואס אותה תעזב מיושביה.
מפני שני מלכיה, מסבת רעת שני מלכיה ורשעתם, וממילא אחר שתחרב ארצם יהיה שארית לארץ יהודה:

פסוק יז
יביא, אבל גם אתה מפני שאינך בוטח בה' שצוה לך השמר והשקט, ואתה לא בטחת בו וקראת אל מלך אשור לישועה, לכן גם עליך יעבור כוס, וה' יביא אליך את מלך אשור כפעם בפעם להחריב ארצך (כמ"ש במ"ב ט"ז, ודה"ב כ"ח), ומספר והולך מה שיעשה מלך אשור **למיום סור אפרים**, מיום שנחלקה מלכות ב"ד:

פסוק יח
והיה ביום ההוא, כששב מלך אשור ממצרים שם פניו לכבוש את ארץ יהודה, והמשיל את מצרים לזבוב שהוא חלוש מדבורה, כן היו חלושים מאשור:

פסוק יט
ובאו ונחו, הזבובים והדבורים האלה ינוחו בבקעת החרבות ובחורי הצורים בין הקוצים והסנאים מקום שדרך הזבובים לשכון שם, והוא משל על התפשטותם בכל הארץ:

פסוק כ
והיה **ביום ההוא**, כל זה בימי אחז **יגלח ה'**, ה' יגלח אז, **ע"י תער השכירה אשר בעברי נהר**, ומפרש מי היא התער השכירה הזאת **במלך אשור**, היינו ע"י מלך אשור שבא מעבר הנהר והוא נמשל לתער השכירה המשיר כל השער בו יגלח ה' **את הראש** וכו', ר"ל כי שערות הראש היה דרך לגלחם בימים ההם, והיה גנאי שלוח פרע שער ראשו, (שכן הוזהרו הכהנים שלא לגדל פרע והמלך מסתפר בכל יום), ושער הרגלים היה נוול ג"כ, אבל לא כ"כ כי היה נוול בסתר, אבל שער הזקן היו מגדלים אותו לכבוד ותפארת עפ"ז המליץ כי התער הלז והוא מלך אשור יגלח שער הראש, והוא משל אל הרשעים

הגדולים שנוולם גלוי וחטאם מפורסם, וגם שער הרגלים והם החוטאים בסתר שנוולם נסתר, אבל כיון שנתן רשות למשחית אינו מבחין בין טוב לרע, והתער עצמה (לא ע"י ה'), **תספה גם את הזקן**, שהוא משל אל הצדיקים, וע"כ ייחס זה אל התער לא אל ה', ואמר תספה לא תגלח, כי זה אינו גילוח רק השחתה:

פסוק כא

והיה ביום ההוא, מ"מ גם אז יתקיים האות של עמנו אל, ואות שיאכל הילד חמאה ודבש, כי מרוב השממון שתחרב המדינה יחיה כל איש לעצמו עגלת בקר:

פסוק כב

והיה, ובזה תהיה השפע רב כ"כ עד שיאכלו חמאה, כי החלב אינו מתקיים ובהכרח יעשו ממנו חמאה, כי לא יוכלו למכור החלב לסחורה **כי חמאה ודבש יאכל כל הנותר בקרב הארץ**, ומי יקנה, אחר שכולם יהיה להם חמאה ודבש:

פסוק כג

והיה, ואם תשאל, למה יאכלו חמאה ודבש ולא לחם ויין? משיב, כי כל הארץ תהיה לשממה, עד שהמקום שיש שם **אלף גפנים השוים אלף כסף** יהיה שמיר ושית וכ"ש כי שדי תבואה יהיה שממה, ולכן יצטרכו להחיות א"ע מחלב הבהמות **לשמיר ולשית יהיה**, המליצה תצייר, כאילו השמיר והשית הוא יהיה אדוני הארץ, עד שהכרם היקר השוה אלף כסף יהיה שלו וקנינו:

פסוק כד

בחצים, מצייר **כאילו השמיר והשית יבא שמה אל הכרמים היקרים בחצים ובקשת** ויכבוש אותם בחרבו ובקשתו עד שיהיו שלו וקנינו, והוא ציור מליצי, ועתה מבאר המליצה, כי שמיר ושית תהיה כל הארץ:

פסוק כה

וכל, ואם תשאל א"כ איפה ירעו הבהמות אחר שכל הארץ תהיה שמיר ושית? משיב, ההרים הגבוהים אשר א"א לחרוש שם בכלי חרישה מרוב גובהם, רק במעדר וכלי חפירה יעדרון, **אל ההרים האלה לא תבא שמה היראה והממשלה של השמיר והשית**, מצייר כאילו השמיר והשית הכובש את הארץ לא תשיג ידו לכבוש ההרים הגבוהים ולהפיל יראתו עליהם, ושם יהיה למשלח שור ושה שם ירעו וירבצו והכונה כי מקומות היקרים יהיו שממה ומקומות הבלתי חשובים יהיו מיושבים לרבץ בקר וצאן:

פרק ח

פסוק א

ויאמר ה' אלי, (זה נמשך לענין האות שזכר למעלה (קאפיטל הקודם פי"ד) שנתן לו ה', על שיהיה עמם ע"י קריאת שם הילד עמנו אל, עתה צוהו שיעשה ג"כ אות וסימן על מפלת רצין ופקח, ע"י חרט הגליון וקריאת שם הילד השני מהר שלל חש בז וכל המאמר שבסימן הקודם מן פסוק י"ז עד סוף הקאפיטל, הוא מאמר מוסגר, שאגב הודיע לו שיען שלא סמך על דבר ה', ובקש עזר ממלך אשור, לא יבא האות של עמנואל בימיו בשלמותו, כי גם עליו יעבור כוס ע"י מלך אשור שסמך עליו, והאות של עמנואל לא יתקיים עתה אך במקצת כי יתן להם מחיה מעט עד זמן חזקיהו שאז יתקיים שם זה בשלמות כמו שינבא בתחלת סימן ט').

גליון גדול, קלף עב וקשה **בחרט אנוש**, צוהו לצייר צורות של אנשים לוחמים ובוזזים ושוללים, ויהיה מצויר בו ציור המורה **מהר שלל**, שבזמן קרוב יהיה ארם ואפרים לשלל ובזה:

פסוק ב

ואעידה, השם אומר, ואני אעיד לי עדים שיחתמו על הגליון הלז לקיים דבריו בכל תוקף, והם **אוריה וזכריה** (והמליצה בזה כי יען שהציור הזה היה מורה פורעניות על אפרים, ותכלית הפורעניות היה להושיע את יהודה, שע"ז היה מורה שם עמנו אל, והיה מעורב בנבואה טובה ורעה יחד, הזמין ע"ז שני עדים מתנגדים בשליחותם, כי אוריה התנבא פורעניות בימי יהויקים, וזכריה התנבא נחמה, ואמרו חז"ל כשם שנתקיים נבואת אוריה וכו':

פסוק ג

ואקרב אל הנביאה, אשת ישעיה **ותלד בן**, הוא היה בן אחר (רש"י נתקשה איך אפשר שנולדו שניהם בשנה אחת, וי"ל למ"ש למעלה הנה העלמה הרה שהיתה הרה מכבר, יצויר שהיה בחדש התשיעי להריונה או שהעלמה היתה אשת אחז, ומ"ש הילדים אשר נתן לי ה', ר"ל לי לאותות)

קרא שמו, (מה שנתן על מפלת רצין ופקח שני אותות, ועל תשועת יהודה רק אות אחד מבואר במ"ש (למעלה ז' י"ד), כי תוכן האות היה לקיום דבר הנביא ע"י שבא עם נבואתו דבר פעליי, שבזה א"א שיחזור ה' מדבריו אף שישתנה ענין העם אשר נבא עליהם, כי זה היה ענין כל המעשים שצוה ה' אל הנביאים, כמו הליכת ישעיהו ערום ויחף, ושיקנה ירמיהו אזור פשתים וישא מוטות וכדומה, וידוע כי יש הבדל בין מה שיתנבא הנביא

לטובה שבזה לא ישוב ה' מדבריו אף שיחטאו העם, ובין מה שיתנבא לרעה שישוב ה' מדבריו בעת ישובו העם מדרכם הרעה, וכמו שמבואר בירמיה (כ"ח ח' ט'), ולכן על תשועת יהודה שהיא לטובה היה די בסימן אחד, ועל מפלת רצין ופקח שהיה לרעה היה צריך לחזקו בפעולות שונות ונתן שני אותות):

פסוק ד

ישא, מוסב על הילד, **הילד הזה החלש אשר אינו יכול לקרא עוד אבי ואמי**, יתעצם בכח **וישא לפני מלך אשור חיל דמשק ושומרון**, והיא מליצה נפלאה, שמציין בהילד הזה הנבואיי, הפעולה הנבואיית ששמו מורה עליה כאילו הוא הנושא השלל והוא הפועל כל זאת, כמו שציין בילד הקודם שיאכל חמאה ודבש שהיא מליצה על אכילת האומה בכללה:

פסוק ה

ויסף, (מבואר כי נמצא אז קשר ביהודה, אשר רצו לפרוק עול מלכות יהודה ולהתחבר עם פקח, וע"ז בא אל הנביא נבואה מיוחדת, להזהיר את העם מקשר המרד והודיעם כי מלכות אפרים תכלה במהרה, בשנת שש לחזקיה, ושאז יתרומם קרן בית דוד, וזה נמשך עד סימן ט' פסוק זיי"ן):

פסוק ו

את מי השלח, היה דרכם למשוח המלכים אצל מעייני מים, ומלכי דוד נמשחו אצל מי השילוח, מעין קטן נמשך בנחת והיה לאות כי מלכותם תמשך בנחת ובבטחה, מצייר כי מאסו מלכות השקטה הזאת, **ושמחתם הוא את רצין וארם ופקח בן רמליו** שרוצים להתחבר אליו:

פסוק ז

ולכן, כי לא רציתם במעין, **יעלה ה' עליכם את מי הנהר**, מליצה על מלכות אשור שנמשחו אצל נהר פרת להורות על מלכות שוטפת ונמרצת **העצומים**, באיכות **והרבים**, בכמות ומבאר נגד העצומים **את מלך אשור**, ונגד הרבים **את כל כבודו** חיילותיו הרבים **ועלה**, הנהר **על כל אפיקיו**, מוצאי מימיו, ר"ל כי יקרה שהנהר יתמלא עד שיעבור את גדותיו, בעת שיסתמו את אפיקיו שהם הצינורות ששם יגרו מימיו, אבל הנהר הזה הגם שיעלה על כל אפיקיו מ"מ יתרבה כ"כ עד שיתמלא **ויעבור את גדותיו**, והנמשל שהגם שמלך אשור ילחם בעת ההיא בעמים רבים, אשר ישלח גדודיו לשם, מ"מ תהיה מחנהו גדולה כ"כ עד שימלא גם ארץ יהודה, כמ"ש וחלף ביהודה:

פסוק ח

וחלף, תחלה יחלוף ביהודה דרך עראי, מבלי יעשה רושם כלל, ואח"כ יתפשט יותר עד כי **ישטף** את כל אשר יפגע, ואח"כ **ועבר** בקביעות כפעם בפעם, (ונזכר בתוספתא כי בשלש מחנות עבר סנחריב לארץ יהודה, ועיין למעלה א' ו')

עד צואר יגיע, אחר שיקבע הנהר מהלכו שם יתרבו מימיו בעומק עד שיגיע עד צוארו של אדם באופן שכל העובר בו יהיה בסכנה גדולה, ולא לבד שיתפשט באורך ובעומק, כי גם ברחבו **יהיה מוטות ונטיית כנפיו** ופרישת מחנהו, **מלא רוחב ארצך** אתה **עמנואל**, מדבר כן אל הילד, כן צייר את האומה בהילד הזה, וקורות האומה מיחס אל הילד, ר"ל אתה יהודה:

פסוק ט

רעו, אחר ההוצעה הזאת מסב פניו אל הקושרים אומר א"כ **רעו** והתחברו **אל העמים**, וכרתו ברית עמהם למרוד באדוניכם אבל **וחתו**, דעו כי תשברו **והאזינו**, **כל מרחקי ארץ יאזינו** מה שאני אומר **התאזרו**, למרוד אבל **תחתו**, **תתאזרו** שנית וכ"ז לא יועיל כי **תחתו**:

פסוק י

עצו, איך לקיים הקשר אבל העצה הזאת תופר, וגם **תדברו דבר** והסכמה **ולא יקום כי האל עמנו** אשר יפר עצתכם:

פסוק יא

כי, דבר זה אמר ה' לי בעת התגבר עלי הנבואה, ואז יסרני בל אלך עם הקושרים וכה אמר אלי:

פסוק יב

לא תאמרון, שיעור הכתוב, **לכל אשר יאמר העם הזה קשר לא תאמרון קשר** מה שיחליטו העם שהוא קשר של קיימא, אני מצוכם בל תאמרו שהוא קשר, כי אינו קשר ולא יתקיים **ואת מוראו** של הקשר **לא תיראו** כי לא יוכל להרע לכם, ואף גם **בל תעריצו**, בל תחשבו אותו לדבר חזק ועריץ כי חלוש הוא בעצמותו, (כי לפעמים ייראו מחלש אם יוכל להזיק ולא ייראו מגבור בלתי מזיק ומ"מ יחזיקו אותו לגבור, לכן כפל דבריו), רק:

פסוק יג

את ה' רק אותו תקדישו, ע"י שתשמעו מצותיו, **והוא** יהיה סבת **מוראכם** על ידו ייראו מפניכם, ולא שייראו מפניכם יראה דמיונית רק, **והוא מעריצכם** ומחזיקכם באמת:

פסוק יד

והיה למקדש, כשם שתקדישוהו כן יהיה למקדש מעוז מכל צר וצוקה אבל להקושרים יהיה ה' לאבן נגף. והנה היו אז שתי כתות, א. שני בתי ישראל, שהוא אפרים ועשרת השבטים עם פקח, ובית יהודה שגרו חוץ לירושלים אשר כבשם פקח במלחמה הראשונה, והיו גם כן נגד מלכות ב"ד, ב. כת הקושרים בתוך ירושלים אשר חשבו לפרוק עול ולהדבק בפקח, ונגד זה אמר, **כי לשני בתי ישראל** שהם יסדו את הקשר, יהיה הקשר **לאבן נגף**, כי על ידי קשרם סבבו שבא עליהם מלך אשור והגלה אותם, אבל **ליושב ירושלים** שגם שם נמצא קושרים על מלכם, **יהיה הקשר לפח ומוקש**, שהפח אינו מזיק רק למי שבא אל תוכו ונלכד בו, כן אותם שיצאו מירושלים אל פקח השיגם ג"כ חרב מלך אשור, אבל אותם שלא יצאו מן העיר לא תשיגם הרעה (וכפל ואמר **אבן נגף וצור מכשול**, כי סכנת צור מכשול גדול יותר מן סכנת אבן נגף, אף שבצד אחר אבן נגף גרועה יותר שהיא עצמה המזיקה, לא כן הצור שהוא רק גורם שנכשלים בסבתו כן בנמשל העצה של הקשר שיחשבו למרוד יהיה כאבן נגף להיזק קטן כי לא יועילו במרדם. אבל ההיזק שיבא להם בסבת הקשר ובגללו יהיה קשה כצור מכשול שעל ידו יבא מלך אשור ויגלם בגולה. וכן על כונה זו כפל, **לפח ולמוקש**, היזק של המוקש גדול יותר מהיזק הפח, כי המוקש מזיק והורג את החי, אף שבצד אחד פח גרוע ממוקש כי הצידה של הפח בא ע"י כח הציד ופועל כפיו שמושך הפח וצד את הבע"ח, אבל המוקש מזיק וצד מעצמו בלא כח הציד, ובזה הציד רק גורם ומסבב, כן הקשר בעצמו שיצאו מירושלים להתחבר אל פקח היה להם לפח ולהיזק קטן שנצודו בתוכו ע"י פקח שיחזיק אותם לעבדים, אבל ההיזק שיבא להם בסבת הקשר וגרמתו שהגלו ביחד עם עשרת השבטים היה דומה כמוקש גדול, נמצא פח מגביל עם אבן נגף, ומוקש מגביל עם צור מכשול):

פסוק טו

וכשלו בם, בהאבנים זה מגביל עם אבן נגף וצור מכשול **ונוקשו ונלכדו** זה מגביל עם פח ומוקש:

פסוק טז

צור, אחר שהודיע ה' לי הנבואה הזאת מאשר יכשלו שני בתי ישראל בעצת פקח, אמר לי **צייר את התעודה**, העדות וההתראה הזאת, (והוא מה שצוה לו לצור על הגליון בחרט אנוש צורת השוללים להיות לתעודה בישראל), גם **חתום** את **התורה** והלימוד

הזה על ידי **למודי** שהם זכריה ואוריה (שזה מ"ש ואעידה לי עדים שחתמם על הגליון להיות עדים בדבר):

פסוק יז

וחכיתי, יאמר הנביא, מעתה **אחכה** ואמתין לה' הגם **שהוא** עתה **מסתיר פניו מבית יעקב**, ועזבם ביד אויביהם מ"מ **וקויתי לו**, שלא יפול מדבריו ארצה, כי:

פסוק יח

הנה אנכי, המעשים שעשיתי אנכי שהוא ציור התעודה על הגליון מהר שלל חש בז וחתימת התורה בעדים אוריה וזכריה **וגם הילדים אשר נתן לי ה'**, שהם קריאת שמות הילדים עמנו אל ומהר שלל, הם עומדים **לאותות ומופתים**, והאותות האלה הלא הם **מעם ה' צבאות**, ובודאי לא ישיב ה' את דבריו אחור אחר שבאו עליהם אותות ומופתים ועשיית מעשים בפועל:

פסוק יט

כי, שיעור הכתוב **וכי יאמרו אליכם המצפצפים והמהגים דרשו אל האבות**, שלעומת שנתן להם הנביא אותות ומופתים מה' שלא ימרדו, אשר קראם בשם תורה ותעודה, כמ"ש **צור תעודה חתום תורה**, הנה **המצפצפים והמהגים** דברי הבל ורעות רוח, **יאמרו אליכם דרשו אל האובות וידעונים**, שהם יאמרו הפך מדברי הנביא, ויביאו לכם ראיה שיש ממש בדברי האובות והידעונים, ושאין חטא לדרוש בהם, **שהלא כל עם ועם אל אלהיו ידרש**, וכל אומה מאמנת באלהיה ודורשת אליו, ומ"מ (**ידרוש**) **בעד החיים** ועניניהם **אל המתים**, הם האובות וידעונים שהם עצמות המתים אני אומר לכם (דרשו).

פסוק כ

לתורה ולתעודה שנתן לכם הנביא כמ"ש צור תעודה, **אם לא יאמרו** (התורה והתעודה הם יאמרו) **כדבר הזה**, והוא שיודיעו לכם **אשר אין לו** להקשר הזה **שחר** ותועלת ואין ראוי לשחרו ולבקשו (מלת דרשו וידרוש בפסוק שלפני זה נמשך לשתים, דרשו אל האובות, דרשו לתורה ולתעודה. אל אלהיו ידרוש, ידרוש בעד החיים):

פסוק כא

ועבר בה, שב להשלים נבואתו מה שיהיה בארץ אפרים בעת הגלות בשנת שש לחזקיהו מצייר כי כולם יגלו, והאדם אשר יעבר בה בארץ יהיה איש **נקשה**, שהקשה גופו לכל המאורעות הקשות וגם יהיה **רעב** כי תהיה הארץ שממה, **וכי ירעב והתקצף** וקלל את

יומו **בשם מלכו ואלהיו**, ולכל מקום אשר יפנה בין אם **יפנה למעלה** להסתכל שם, או אם:

פסוק כב

אל ארץ יביט, **והנה צרה** בארץ **וחשכה** בשמים למעלה מוסיף לאמר, לא לבד שתהיה צרה חיצונית כי גם יהיה **מעוף צוקה**, עיפות של צוקת הנפש הפנימית, שגדולה מן צרה, ולא לבד שתהיה חשיכה, כי גם יהיה **אפילה** שהיא גדולה מחשיכה, עד שיהיה **מנודח** מן האופל (ועל צד המליצה נראה שמצייר במליצתו הנשגבת את הצוקה והאפילה כעצמים מופשטים, ויחס אליהם העיפות וההתנדחות, אמר במליצתו הצוקה תהיה עיפה, מצייר כי הצרה תשחית כל יושבי הארץ עד שלא ימצא שם איש לקבל הצוקה שבאה אחר הצרה, שהיא צוקת הנפש, כי לא יהיה איש, באופן שימלץ שהצוקה תהיה עיפה ונלאה מפעול פעולתה. וכן האופל הבא אחרי החושך יהיה מנודח מן הארץ ולא יבא שמה, כי החשך בעצמו ישמיד את יושבי הארץ ולא ימצא האופל מקום לחול, ותכלית המליצה שלא ימשכו ימי הרעה כדרך כל רעה, שתחלה תבא צרה ואחריה צוקה, תחלה חשך ואחריו אופל, כי עם ביאת הצרה והחשכה בראשיתה יכריתו את הכל. ומפרש **כי לא מועף לאשר מוצק לה**, נותן טעם למה תעוף הצוקה, יען שלא ייעף המציק שהוא האויב, וישמיד את הכל, וע"כ תיעף הצוקה ולא תמצא מקום לחול):

פסוק כג

כי לא מועף, מלך אשור המציק לא ייעף מבא פעם אחר פעם להשחית הארץ **כעת הראשון**, תחלה בא עליהם בימי פקח (מלכים ב ט"ו:כ"ט), ויקח את עיון וכו' ואת הגלילה כל ארץ נפתלי ויגלם אשורה, וזה היה בשנת רביעית לאחז, ובשנת י"ב לאחז הגלה לראובני ולגדי וחצי שבט מנשה, וגלות זו תהיה ג"כ קלה כגלות הא' יען לא תהיה כללית, אבל **והאחרון הכביד**, גלות האחרונה תהיה כבדה כי הי' כללית, עתה חושב שלש הגליות כסדרן, תחלה הגלה **דרך הים** ארץ נפתלי היושבת בימה של טבריה כמ"ש ים ודרום ירשה. ואח"כ **עבר הירדן** הם ראובן וגד וחצי מנשה שישבו בעבר הירדן, אבל בגלות האחרון כלל **גליל הגוים**, גלילות כל השבטים לגוייהם:

פרק ט

פסוק א

העם, אחר שבאר איך לשבט אפרים שעתה שמש ההצלחה זורח עליהם יהיה אז חשך ואפילה מנודח, אומר לעומת זה לעם ההולכים עתה בחשך שהם שבט יהודה יהיה

אור בשנת ט"ו לחזקיה אחר מפלת אשור והנה לפעמים יהיה איש שרוי בחשך בעת יזרח אור, אם יסתתר א"ע מפני האורה בחדר חשוך, וזה א"צ רק שיצא לחוץ ויראה את האור, נגד זה אמר **העם ההולכים בחשך**, והסתירו פניהם מן האור **יראו אור גדול**, הנמצא סביבותם ולפעמים ישרה איש בחשך מצד שאין אור במציאות כלל כמו בלילה שהאור תחת האופק, וזה צריך שיזרח האור ויגיה אל אופקו, נגד זה אמר גם **ישבי בארץ צלמות** מ"מ **אור נגה** ויזרח **עליהם**, (והנמשל בזה, כי שבט יהודה אור ה' וישועתו זורחת בארצם רק הם הסתירו פנים ממנה ולא ראו האור ואז יכירו הישועה בהתגלותה וגם יושבי בארץ צלמות והם הגולים בחלח וחבור, שרחוק מהם ישועה, ישובו אז לא"י ויחסו בצל חזקיה):

פסוק ב

הרבית, הנביא מסב פניו אל ה' ואומר, הנה **הרבית** והגדלת את הגוי שהוא מחנה סנחריב במה שנתת בידם כל ממלכות הארץ, אבל בזה **אך לו** להעם ההולכים בחשך שהם שבט יהודה **הגדלת השמחה**, שעי"כ גדלה שמחתם בכפל שנושעו מגוי תקיף כזה, ועי"ז יצא שמם בכל הארץ **שמחו לפניך כשמחת בקציר**, ר"ל כי מצד אחד ישמח האדם יותר באסיפת תבואתו בקציר מבאסיפת השלל במלחמה, כי באסיפת השלל בהכרח נהרגו ג"כ מעמו במלחמה, אבל בצד אחר ישמח יותר באסיפת השלל, כי שמחת הנצחון גדולה מכל אבל פה שלא לחמו ולא נהרג מהם איש, שמחתם דומה בצד אחד כשמחת בקציר שאוסף בלי מלחמה ובלא סכנה, ובצד האחר דומה **כאשר יגילו בחלקם שלל**, כי נצחו את אויבם והאויב נפל ע"י מלאך ה':

פסוק ג

כי את על סבלו, נשא משלו, משור שבעליו מטה שכמו אל עבודת האדמה שיש בזה ג' דברים א. העול שסובל על צוארו, ב. בעליו שהולך אצלו ומטה שכמו ע"י העול באכזריותו, ג. השבט שבו מכה אותו בכל עת והמשיל שעבודם אל אשור בג"ד אלה. א. כובד המס הוא העול שסבלו, ב. המושל האכזר הוא המטה שכמם לסבול העול של המס, ג. חיילותיו ומחנהו הוא השבט בו הכה אותם כל עת שלא שמעו למשמעתו. והנה לפעמים יסור מהם העול וכובד המס, אבל עדיין המושל האכזר קיים, ולפעמים שמת גם המושל אבל עדן עמו ומחנהו קיימים שהם השבט, עז"א כי במפלת סנחריב נושעו מכל צד, כי בפעם אחת נשבר **עול סבלו**, שהוא המס והעבודה שעבד בם, וגם **מטה שכמו** הוא מלך אשור שנהרג ע"י בניו, וגם נשבר **שבט הנגש בו**, שהוא מחנהו שנהרגו ע"י המלאך, וכולם **החתת** ושברת **כביום מדין** שהצירו לישראל ונהרגו ג"כ ע"י

נס כולם בלילה אחד (שופטים ו':א'), ולדברי חז"ל היה מפלת מדין ואשור שניהם בליל פסח ובזכות העומר:

פסוק ד

כי כל סאון סאן ברעש, הלביש את דבריו פה משל ודמיון אומר **השאון שואן ברעש**, הציג בציור המליצה את השאון כעצם מופשט, וכאילו הוא שואן והומה על עצמו ברעש, והנמשל כי השאון השואן על עמים רבים, עתה שאן בקול המולה על עצמו והאביד את עצמו ע"י הרעש, **ושמלה**, היא השמלה האדומה שמרימים אותה על נס, לאות שישפכו דם ולא יחמולו, עתה היא **מגואלת** ומלוכלכת **בדמיה** אשר שפכה **והיתה לשרפה מאכלת אש**, המאכלת אש היתה בעצמה לשרפה האויב שהאכיל את כל, שרף את עצמו, המליצה אמריה תאמר, הרעש הרעיש את עצמו, השמלה האדומה היתה לנס על עצמה, והמאכלת אש שרף את עצמו, המות המית את עצמו, האויב לא ידי אדם שלטו בו, אך הוא עצמו סבב על עצמו שמד ואבדון ע"י מלאך ה':

פסוק ה

כי, ר"ל ומאיזה סבה תהיה לנו התשועה הזאת;?

כי ילד ומקרה חדש ומזל חדש **נולד לנו**, ומי סבב הילד והמזל הזה?

בן נתן לנו בן יורש עצר המלוכה הוא חזקיה אשר **תהי המשרה על שכמו**, לא העול של אשור, **ויקרא שמו** שיעור הכתוב, **ה' שהוא פלא יועץ ואל גבור ואבי עד קרא שמו של חזקיה שר שלום**, לאמר שלא תהיה המשרה שלו ע"י מלחמות רק ע"י שלום (ושלש התואירים שתאר פה את ה', הוא להורות שהבטחתו תתקיים ולא תשתנה בשום אופן, כי הבטחת האדם תשתנה מפני שלשה דברים, א שתשתנה מחשבת המבטיח ורצונו ויחליף את עצתו הקדומה, וזאת לא יצוייר אצל ה' כי הוא **יועץ פלא**, ועצתו לא תשתנה, ב מפני חסרון היכולת שלא יוכל למלא הבטחתו, אבל ה' הוא אל גבור בעל היכולת המוחלט, ג כי למחר ימות ועמו תמות ההבטחה אבל ה' הוא אבי עד הוא אבי הנצחיות הקיים לעולם ועפ"י שלשה התנאים הנמצאים אצל ה', שהם החכמה והיכולת והנצחיות אשר הם תנאים לקיום ההבטחה, יקום דבר, שהבטחת ה' לא תשתנה ואחר שהוא קרא שמו שר שלום, דברו לא תשוב ריקם), ולמה קרא שמו שר שלום? אומר כי:

פסוק ו

למרבה, שלא יהיה קץ וגבול לרוב המשרה ולרוב השלום, הפך מהנהוג שעם רוב המשרה א"א שתהיה רוב שלום כי יתגוררו עליה קנאת מקנאים, ודלתות הכתוב מגבילים, **למרבה המשרה על כסא דוד**, **ולמרבה השלום**, **על ממלכתו**, ר"ל על כסא

דוד יהיה רוב משרה שימשול ממשל רב, ועל ממלכתו ומדינתו יהיה רוב שלום שחרב לא תעבור בארצו **להכין אותה**, גם פה הדלתות מגבילים, **להכין אותה במשפט מעתה, ולסעדה בצדקה עד עולם**, כי עקר מה שמיסדים הכסא ומכינים אותה בתחלתה הוא בעבור המשפט, שיעשה המלך משפט בין אדם לחברו שאלמלא מוראה של מלכות איש את רעהו חיים בלעו, וזו ההכנה מעתה ובמה יסעדו את הכסא שיתקיים, זה יהיה בצדקה שהיא צדקת המעשים בין אדם למקום כמ"ש וכתב לו את משנה התורה והיתה עמו וכו' למען יאריך ימים על ממלכתו, וסעד הזה הוא עד עולם, ואף שאין ישראל ראוים לנסים אלה, **הנה קנאת ה' תעשה זאת** בעבור שמו הגדול:

פסוק ז

דבר, (השיב פניו אל עשרת השבטים, לנבא בפרטות על הרעה העתידה עליהם), העמים הקדמונים היו מאמינים בדבר הנקרא **אראקעל**, והוא מאמר מתפשט בפי ההמון אשר חשבו כי הגיע אליהם מאמר זה כדמות גזרה או פקודה מן השמים, **וארקעל** כזה, נולד לרוב אצל ההמון, ומהם הגיע לאזני הגדולים, ומשם נתפשט אל הגוי כולו עפ"ז מצייר כי מאמר זה של לבנים נפלו (פסוק ט'), היה אצלם כאלו הוא דבר אשר שלח ה' אליהם מן השמים, ודבר זה התחיל **ביעקב** שהם ההמון, ומשם **נפל** ונתפשט **בישראל** שהם הגדולים, עד כי

פסוק ח

וידעו אותו כל העם כולו, היתה שומה בפי כלל העם בין **אפרים** שהיא המדינה ובין **יושב שמרון**, בעיר המלוכה ולא לבד שאמרו מאמר זה **בגאוה** להתגאות כי גם **בגדל לבב** שלבבם היה בוטח על מאמר זה **לאמר**, וזה ענין המאמר

פסוק ט

לבנים נפלו, אמרו מה לנו לפחד על מה שנפל רצין ע"י מלך אשור, הלא עתה נבחר עוזרים אחרים שיהיו חזקים יותר מארם, ונדמה כמי שנפל ביתו שהיה בנוי מלבנים שבונה תחתיו בית מגזית שחזק יותר **שקמים גדעו** מוסיפים בדבריהם שעוד יתרון להם בזה על המשל הראשון ממי שבונה גזית תחת לבנים, שזה עכ"פ יצטער על ההפסד של הבית שנפל וריבוי ההוצאות שצריך להוציא על הגזית כי אנו לא נצטער כלל על אבדן רצין, רק נדמה כמו במשל השני מי שיש לו יער של שקמים שהם אילנות גרועים שבעליו יגדע אותם בעצמו כדי לנטוע תחתיהם ארזים, ובזה בודאי ישמח אם גודעו ע"י אחרים, כן אנחנו עוד נשמח על מפלת רצין, שהיה עזר חלש, שתחתיו נכרות ברית עם ארזים

וגבורים (ושני המשלים מגבילים נגד בגאוה ובגודל לבב, משל של לבנים נפלו אמרו בגאוה, ומשל של שקמים גודעו אמרו בגודל לבב, שנדמה להם באמת שהוא לטובתם):

פסוק י

וישגב, הנביא משיב להם, הן אמת כי הלבנים יפלו והשקמים יגודעו, **כי ה' ישגב את צרי רצין עליו**, ובזה יפול ויגדע העזר החלוש שהיה לכם מרצין **ואת איביו יסכסך**, דרך המלחמה שהגבורים עומדים בתוך ולוחמים ומנצחים, והבלתי גבורים כ"כ עומדים מסביב וסוככים כגדר וחומה בל יתנו יד להאויב המנוצח לברוח, ובזה ציין כי צרי רצין שהם המצירים לו בפועל הם יתגברו עליו במלחמה **ועם איביו**, (כי האויב הוא הדורש רעה ואינו מציר בפועל)

יסכסך ויסך בעדו סביב סביב שלא יוכל לברוח, שהאויבים יסוככו שלא יברח והצרים יהרגוהו בחרב, אולם הגם שחצי המאמר המורגל בפיכם, שהוא **לבנים נפלו**, **שקמים גדעו**, יתקיים ויבא, בכל זאת חצי השני של המאמר שהוא **וגזית נבנה וארזים נחליף** לא יתקיים, כי לא תמצאו עוזרים חדשים, כי אחר מפלת רצין, אז:

פסוק יא

ארם מקדם, גם ארם עצמו שהיה עד עתה בעזרכם יבא עליכם מצד המזרחי, **ופלשתים** יבואו עליכם **מאחור**, מצד המערב, ויאכלו אתכם בכל פה, ובכ"ז לא שב חרון אף ה' עמכם ומבאר הטעם כי:

פסוק יב

והעם לא שב עד המכהו, שהם שבים תמיד לבקש עזר מאת העמים המכים אותם, והלא עמים אלה אינם המכים באמת כי הם רק כשבט ביד ה', ומדוע לא שב עד המכה האמיתי? ומי הוא המכהו.? אומר **ואת ה' צבאות** שהוא הוא המכה אותם ע"י העמים מדוע אותו **לא דרשו**, ובעבור זה:

פסוק יג

ויכרת ראש וזנב, הם הראשים שלהם כמו שיפרש בפסוק שאח"ז, אותם יכרית על שלא למדום ללכת בדרך הטוב, גם יכרית **הכפה והאגמון**, ענף החזק והחלוש שהוא משל אל הגבורים והחלשים, כי גם העם אשמים בדבר כמו שיבואר בפסוק ט"ו ט"ז:

פסוק יד

זקן, מתחיל לבאר מי הוא הראש והזנב, ואומר כי **הזקן** בחכמה ובשנים, **והנשוא פנים** מפני מדותיו החשובות **הוא הראש**, **והנביא השקר הוא הזנב**, ור"ל כי הבעל חי כשילך לפניו ילך אחר הראש, אבל כשילך לאחוריו ילך אחר הזנב וכן כשישראל הולכים

לפניהם אל דרכי ה' ילכו אחר הראש, וישימו להם מנהיג זקן ונשוא פנים אבל כשילכו לאחור ולא לפנים ויסורו מדרכי ה', ישימו להם מנהיג נביא מורה שקר וילכו אחר הזנב:

פסוק טו

ויהיו, עתה באר הטעם למה יכרית הכפה והאגמון שהוא העם בעצמו, אומר כי הן אמת כי **מאשרי העם הזה היו מתעים** אותם מני דרך, שלכן גזר הכרתה על הראש והזנב, אבל גם **מאושריו** שהם העם המאושרים והמודרכים מהם, היו ג"כ **מבולעים** מצד עצמם:

פסוק טז

ע"כ, לא לבד שיכרית מאשריהם ומנהיגיהם, כי גם **על בחוריו** וגבוריו **לא ישמח** ה' בגבורתם כי יכלם, וזה נמשל של הכפה **ואת יתמיו לא ירחם**, זה נמשל האגמון (ויען שהמלך ישמר מלהכרית גבוריו מצד שמשמחים אותו בגבורתם, וישמר מלהכרית החלושים כיתומים ואלמנות מצד הרחמים, ע"כ אמר שעל בחוריו לא ישמח ויתומיו לא ירחם).

כי כלו חנף, בנגליהם מזייפים שהם עובדי ה' ולבם בל עמם, כי זה ענין החנופה, ויותר מזה **ומרע** שעושים רע בפועל, ויותר מזה כי **כל פה דבר נבלה**, ואין בושים לפרסם רשעם בגלוי, וע"כ, בכל זאת לא שב חרון אף ה':

פסוק יז

כי בערה, מדמה הרשעה לאש בוער, ואת האומה ליער צומח עצים, וידוע כי היער כשיהיה לשרפה, תתחיל האש בקוצים כסוחים שיבערום עוברי ארח, ומהם יבערו סבכי האילנות והענפים, ובכל זאת לא תשלוט האש בגוף האילנות כי ענפיהם יהיו למאכלת אש, אבל המצבת בעצמו לא ישרף רק ישחרו מן העשן עד שלא יגדלו עוד אולם אם יהיה סער ורוח גדול עד שאחר שתעלה האש והלהבה אל השריגים אשר בראש האילנות יוריד הרוח את האש למטה ע"י העשן הנאטם ונסתם למטה ע"י הרוח, אז תשלוט האש שנית גם בגוף העצים. דמות הזה שטט עתה ברוח החוזה, ומצייר תבערת היער שהיא האומה, **שהרשעה היתה לאש**, **ותאכל שמיר ושית והקוצים**, (משל אל הרשעים הגדולים), ומשם **תצת בסבכי היער**, (משל אל הבינונים) **עד שנמלאו עשן**, ואח"כ:

פסוק יח

בעברת ה', מצייר העברה בדמות רוח גדולה אשר **יסתום** את האש והעשן להורידו **ארץ**, (כי ידוע שהאש שנתכבה ועשנו עולה ומתחבר במקום דולק למעלה ממנו ידלק גם הגשם התחתון המכובה, שנית, כי חלק העשן העליון מתלהב מן האש ותיכף יתלהב כולו ומדליק הגשם המכובה שנית, ומרוב המהירות מתדמה כאילו ירד עמוד

אש מלמעלה למטה), ועי"ז **היה העם**, שהוא כלל האומה (נמשל המצבת) **כמאכלת אש**, שדרך האש הבוערת בעצים שידליק העץ את שכנו הקרוב אליו, וכן תתפשט האש משכן לשכן ומאח לאח, וכן בנמשל, **איש את אחיו לא יחמולו**:

פסוק יט

ויגזר, מצייר רוב הרצח ביניהם שא' אוכל את חברו, כמי שיש לו בולמוס התאוה, ואוכל מה שבצד ימינו ועדיין רעב כבתחלה, ואוכל מה שבצד שמאלו ועדיין לא שבע, עד שמרוב חולי הרעבון יאכל בשר עצמו, שיחתוך את זרועו לאכול את בשרה, שמה שירויח באוצטמכא יחסר לו בזרועו, כן גוף האומה אכל קצתו את קצתו, כמ"ש:

פסוק כ

מנשה את אפרים וכו', עד שהשחיתו זה את זה:

פרק י

פסוק א

הוי, שם הקריאה (שני פסוקים האלה נסמכים על פסוק ג', הוי החוקקים וכו' להטות מדין דלים וכו', אשאלכם, ומה תעשו ליום פקודה?

החקקים, השופטים הניחו נימוסים של און, וההמון מכתבים של עמל כתבו:

פסוק ב

להטות, (המאמרים מגבילים **החקקים חקקי און להטות מדין דלים**, **ומכתבים עמל כתבו להיות אלמנות שללם**), ר"ל הנימוסים האלה של און הניחו למען יוכלו להטות ע"י את הדלים מן דינם, והמכתבים של עמל כתבו שהם שטרות מזוייפים שעשו להם, שעי"כ יהיו אלמנות שללם, עשו להם שטרי חוב על בעל ואבי האלמנה והיתום, שעי"כ לוקחים את כל אשר להם ואת היתומים לוקחים לעבדים:

פסוק ג

ומה, אתם המרשיעים כ"כ **מה תעשו ליום פקודה**, הוא היום המיועד מאת ה' לפקוד על עונכם, ולא זאת לבד אלא **ולשואה ממרחק תבא**, כי היום הזה יש בו שני ריעתות, א. שתהיה בו שואה שהיא צרה פתאומית שלא תדעוה תחלה לבקש הצלה ממנה, ב. שתבא ממקום רחוק, עד שלא תרגישו מהות הצרה וענינה כלל **על מי תנוסו**:

פסוק ד

בלתי כרע, המאמרים מגבילים **על מי תנוסו לעזרה בלתי כרע תחת אסיר ואנה תעזבו כבודכם** (**בלתי כרע**) **תחת הרוגים יפלו**, ר"ל כי ביום הרג רב, יש מבקש הצלת נפשו,

וימסור א"ע ליד האויב למען יניחו בחיים, ויש מבקש הצלת כבודו, ואינו רוצה ליפול ביד אויב כאחד הריקים ובוחר יותר מות מחיים, כן אתם אם תבקשו עזרה והצלת נפשכם, **אל מי תנוסו לעזרה**, אין לכם שום עזר **בלתי אם לכרוע תחת אסירים** וליפול ביד האויב ואם תבקשו הצלת כבודכם, **אנה תעזבו כבודכם**, ע"ז אין שום עצה, (**בלתי אם לכרוע תחת ההרוגים אשר יפולו**, כי בזה תעזבו כבודכם לזכר עולם בשדה המערכה, כגבור שחרף למות נפשו ויעזב כבודו לזכר בין החיים, (מעתה יתחיל לנבאות על אשור המרעיש ממלכות כי גם עליו תעבור כוס, ונפל בחרב לא איש ע"י זכות חזקיהו):

פסוק ה

הוי אשור, (מאמר זה נמשך על פסוק זיי"ן, הוי אשור שבט אפי, והוא לא כן ידמה) הוי שם הקריאה, קורא לאמר **הלא אשור הוא רק שבט אפי**, הוא אין לו ממשלה מעצמו, רק אפי נתן בידו שבט המושל שע"י שחרה אפי על העמים נתתי בידו שבט להחריבם **ומטה**, מוסיף לאמר, שגם השבט והממשלה שלו אינה בלתי מוגבלת, רק **המטה אשר הוא בידו הוא זעמי** וקללתי, לא יוכל להכות רק ע"י קללתי, ועם אשר לא זעמתי ולא קללתי אותו אין לו רשות עליו עתה מבאר דבריו, (נגד **הוי אשור שבט אפי** אומר)

פסוק ו

בגוי חנף אשלחנו, מה שנתתי בידו שבט המושל הוא למען אשלחנו בגוי חנף אלו ישראל, (ונגד **ומטה הוא בידם זעמי** אומר), **ועל עם עברתי אצונו**, שאין לו ממשלה להכות את כל הגוי כצדיק כרשע, כי צויתיו ומניתיו רק על עם עברתי, הוא השבט שקללתי וזעמתי עליהם שהוא שבט אפרים לא על שבט יהודה שהיו צדיקים וגם על השבט שחטאו אין לו רשות להשמידם, רק **לשלל שלל** את ממונם, אבל אל גופותם לא נתתי לו רשות רק **לשומו מרמס כחמר חוצות**, שירמסוהו כחומר הראוי לבנין שרומסים אותו כדי לתקנו לעשות ממנו לבנים או כלי חרס כן ירמסם כדי לתקנם ולהחזירם בתשובה לא לכלותם ולאבדם:

פסוק ז

והוא פה נשוא המאמר, ר"ל אבל **הוא אשור לא כן ידמה**, שהוא רק שבט אפי, והמאמרים מגבילים, נגד מ"ש, **אשור שבט אפי**, **בגוי חנף אשלחנו**, אמר **והוא לא כן ידמה** שאינו מדמה דמיונו כשבט ביד מרימיו, כי הוא מדמה שכחו מעצמו לא מאת ה' ונגד מ"ש **ומטה הוא בידם זעמי**, **על עם עברתי אצונו לשלל שלל**, אומר **ולבבו לא כן יחשב**, הוא לא יחשוב כן במחשבתו שתכלית הליכתו לתקן את העם ולהחזירם בתשובה לא לכלותם **כי להשמיד בלבבו**, **שנגד מה שה' הגביל בשליחותו שלשה**

תנאים א. שלא ילך ע"מ להשמיד רק ע"מ לתקן ולהחזיר החוטאים בתשובה כמ"ש ולשומו מרמס כחומר חוצות. ב. שישלוט רק על ממונם לא על נפשותיהם, כמ"ש לשלול שלל. ג. שלא יריע רק לחוטאים לא להצדיקים כמ"ש ועל עם עברתי אצונו. אבל הוא לא כן יחשוב, כי א. **להשמיד בלבבו**, לא לתקנם בתשובה רק להשמידם מן דתם ואלהיהם ב. **להכרית גוים**, לא לשלול נכסיהם לבד רק להכרית הגוים בעצמם ג. **גוים לא מעט**, שלא יחשוב שנשלח רק על עם עברתי, כי בלבבו להכרית גוים רבים וגדולים לא להכרית מעט, כי בעיניו שוה כצדיק כרשע:

פסוק ח

כי יאמר, (זה מגביל נגד **והוא לא כן ידמה**) , מבאר הטעם מדוע לא ידמה א"ע שהוא רק כשבט ביד ה' וממשלתו אינה מכחו, כי הוא יאמר איך אפשר זה, **הלא** כחי רב כ"כ עד **ששרי יחדו מלכים**, כ"א משרי יש לו צבא רב וממשלה כמלך, וכחי מצד עצמי וריבוי מחנותי:

פסוק ט

הלא, (זה מגביל נגד **ולבבו לא כן יחשב**) מבאר הטעם מדוע אינו מאמין שהמטה שבידו הוא רק זעם ה' וקללתו, וכי לא ניתן לו רשות רק על העם שחטאו ושזעם ה' עליהם, כי הוא מוכיח בראיות להפך, הוא אומר, הלא כמו שכבשתי את עיר **כרכמיש** כן כבשתי את עיר **כלנה**, **וכן כבשתי את ארפד וחמת וכן את דמשק ושמרון**, ואיך אפשר שלא נמצא בתוכם עיר אחת שלא חטאה לפני ה', ומ"מ לא עצר ה' בפני מלהחריבה, וכן גם אם תאמר שכולם חטאו, הלא בהכרח לא השוו כולם באיכות וכמות חטאתיהם ומ"מ השוו כולם באיכות וכמות חורבנם כמ"ש הלא ככרכמיש וכו', ומזה ראי' שלא החטא גרם חורבן האומה רק בחירתי החפשית ורצוני:

פסוק י

כאשר, מוסיף לאמר, ומעתה אני דן ק"ו שאוכל לכבוש את ירושלים, כי **אחר שמצאה ידי לממלכות האליל**, ר"ל שהממלכות האלה אשר כבשתי היו מתמידים בעבודת אליליהם כ"כ עד שהקדישו את ממלכותיהם לאליליהם, ונקראו על שמם ממלכת אליל פלוני, ובודאי היה ראוי שהאליל יריב ריבם ויעזרם.
ופסיליהם, של הממלכות האלה היו יותר **מפסילי ירושלים ושמרון**, וא"כ אם כבשתי הממלכות האלה, שהתמידו וגם הרבו בעבודת האלילים כ"ש שאכבוש את ירושלים:

פסוק יא

הלא, ואם תאמר כי אלהי ישראל כחו גדול מכל אלהי העמים ההם ויוכל להציל את ירושלים מידי **הלא כאשר עשיתי לשמרון ולאלילים**, שגם הם מעם ישראל והאל לא הצילם **כן אעשה לירושלים**, לכן:

פסוק יב

והיה כי יבצע ה', **את כל מעשהו**, עת יגמור ה' כל אשר בדעתו לעשות ע"י מלך אשור להעניש כל המורדים בו, ומתי יגמור מעשהו? מתי יאמר לצרת העמים די?

בהר ציון ובירושלים, עת יבא סנחריב לכבוש את הר ציון שאז יהיה גמר הזעם, אז **אפקד על פרי גדל לבב מלך אשור**, יעניש אותו על המעשים שצמחו ופרו ע"י גודל לבבו, שהוא מה שנזכר עד הנה שהחריב גוים עצומים ע"י גודל לבבו, וה' לא צוהו רק לשלול שלל, (וזה נגד ולבבו לא כן יחשוב), וחוץ מזה יביא פקודה גם **על תפארת רום עיניו**, על שהיה מתפאר ברום עיניו וגאותו ולא רצה להכיר שהוא רק כשבט ביד ה' המרימו, והעיז פניו ליחס הכח אל עצמו, (וזה נגד והוא לא כן ידמה):

פסוק יג

כי אמר, הנה למלחמה צריך שני דברים, א. כח וגבורה ב. עצה ותחבולה בתכסיסי מלחמה, כמ"ש עצה וגבורה למלחמה ומלך אשור התפאר כי הוא מצא שני הענינים האלה ביתר שאת עד שאין צריך לעזר מה'. נגד הגבורה אמר **בכח ידי עשיתי**, לא הייתי צריך לכח זולתי ועזר אלוהי רק כח ידי, ונגד החכמה אמר **בחכמתי** עשיתי **כי נבונתי** מעצמי, ולא הייתי צריך לעצת ה' (עתה מתחיל לבאר שני ענינים אלה, תחלה מבאר אופני החכמה ותחבולותיו).

ואסיר גבולות עמים, לא נהגתי כמו המלכים לפני, שכבשו ארצות ולא הורישו יושבי הארץ מגבולם רק הכניעום למס עובד, וגבולות עם ועם נשארו כמקדם, ועת מצאה ידם מרדו ופרקו עול, אבל אני הסרתי הגבולות, כי הגליתים מארצם והושבתי שם עמים אחרים, ולא זאת לבד כי גם **ועתודותיהם שושתי**, שלקחתי מהם גם הזכות שיוכלו לטעון על ארצם בעתיד, לאמר הארץ הזאת שלנו היתה, כי התחכם להחליף את יושבי הארצות באופן שהתבלבלו הגבולות ונתערבו עד שלא ימצא להם זכות בעתיד, ולא לבד שהגליתי עמים שישבו בארצם מימים לא כביר ולא החזיקו כ"כ בארצם, כי גם **אוריד כביר יושבים**, גם היושבים בארץ מזמן כביר הורדתים והגליתים, ובזה באר החכמה והעצה שלו שישארו העמים תחת ממשלתו למס עובד (עתה יתחיל לבאר הכח והגבורה שלו):

פסוק יד

ותמצא, הנה מלך עריץ אשר יכבוש ממלכות, לא יתחזק עליהם לבוז אוצרותיהם עד אחר מלחמות רבות ובתוך כך נתדלדלה המדינה ויטמינו האוצרות, עד שימצא מדינה דלה וריקנה, אבל אנכי **ידי מצאה והשיגה, לחיל העמים ועשרם כמו שמוצא קן**, שהעוף יושב עליו והאם רובצת על האפרוחים, כן כבשתי אותם פתאום בעת שהיו שלוים ושקטים, יושבים על חילם ועשרם כצפור על קנו, ומ"מ הגם שאם יבא איש אל הקן לקחת את גוזליו הלא תלחם עמו האם בכנפיה ובפיה ולא תניחהו לקחת, אבל אנכי

כאסוף ביצים עזובות (חיל)

כל הארץ אני אספתי, אסיפת חיל כל הארץ היה אצלי בקל כמי שאוסף ביצים עזובות של הפקר שאין האם בקנה, ואין מי שיעמוד נגדו, **כן לא היה נדד כנף**, כדרך העוף שלוחם בכנפיו תחלה נגד הבא לקחת את אפרוחיו, ואף לא היה **פצה פה** לנשוך, כמו שיעשה העוף שנמרטו כנפיו, ואף לא היה **מצפצף** להרים קול עכ"פ ר"ל הגם שבאתי על חיל עם ומדינה שהיו כולם שלוים וגבורים ויושבים בחוזק מ"מ לא היה מוחה בידי ולקחתי את חילם באפס יד ובלא מלחמה, וזה מורה על רוב גבורתו:

פסוק טו

היתפאר, משיב לו לאמר, מה תתפאר בכחך זה **היתפאר הגרזן על החצב בו**, לאמר כי בכח עצמו חצב העץ, וכן אתה הלא ה' הרימך ונתן לך כח, מוסיף **לאמר אם יתגדל המשור**, כי הגרזן יוכל להתפאר עכ"פ במה שעקר החציבה שנעשה ע"י הורדת הגרזן על העץ נעשה מעצמו, והגם שהתחלת הפעולה שהיא ההרמה מיוחס אל האדם, מ"מ הגמר ייוחס אל הגרזן עצמו, וכן תאמר במשל שהגם שה' הרים אותך ונתן לך ממשלה על העמים, מ"מ גמר הפעולה מה שכבשת ארצות וגרשת עמים רבים זה יתיחס אל כחך בעצמך, אבל **האם יתגדל המשור על מניפו**, המשור המנסר בארזים, גם גמר הפעולה נעשה בכח האדם שמוליכו ומביאו בכחו ומנסר בו, וכן גם גמר הפעולה והכיבוש הכל היה רק בכח ה', (וזה נגד מ"ש ומטה הוא בידם זעמו) **כהניף**, ר"ל וק"ו הוא שלא יצוייר שהגרזן והמשור עוד יתפארו לאמר שלא לבד שהם עשו הכל בכחם, עוד הם הרימו יד מרימם, כאילו יתפאר השבט לאמר שהרים את עצמו ואת יד מרימיו, כי כן הסכלת אתה להתפאר שלא לבד שהכל עשית בכחך, עוד אתה מרים את מרימך, שאתה תכריח כח ה' וגבורה העליונה כפי רצונך, וכי תכבוש את ישראל ותתגבר על אל מעוזם **כהרים**, ויותר מזה **אם יתרומם המטה** לאמר **שאינו עץ**, רק יש בו נפש חיונית מתנענעת מעצמה, כי כן הוספת סרה להתרומם שאינך בן אדם כלל כי תאמר אל אנכי ולא איש ואדמה

לעליון (בזה הגדיל סכלותו בארבעה דברים, א שכפר שכל כחו ופעולתו היא פעולת ה', ב שכפר גם בזאת שעכ"פ הממשלה וראשית אונו מה' ניתן לו, (וזה נגד שני הענינים שאמר אשור שבט אפי ומטה הוא בידם זעמי), ג. שחשב כי עוד יתגבר גם על אל אלים, ד. שנתטפש כ"כ עד ששכח שהוא בן אדם ויאמר אדמה לעליון):

פסוק טז

לכן, הנה תפארת הממלכה תלויה בשני דברים, א. בכחה הפנימי היינו גבורת הגבורים ואבירת לב ההמון, ב. בכבודה החיצון, ריבוי העם וכבוד עשרו, והמליץ צייר הממלכה כאיש פרטי, שתפארתו תלוי ג"כ בשני דברים, א. כחו הפנימי שיהיה איש שמן וגבור ובריא, ב. כבודו החיצון, עשרו ורוב בניו והמשיל מפלת מחנה סנחריב כי נהרס תחלה כחם הפנימי, ונאבד גבורתם ואבירת לבבם מפחד ה', והמשיל זה כאיש גבור שמן שחלה חולי הרזון (אבצעהרונג), ועל זה אמר **לכן ישלח ה' במשמניו רזון**, והמשיל כי ביטול כחם הפנימי בא להם מצד עצמם לא מסבה חיצונית כחולי הרזון שבא ע"י חלישות האוצטומכא וכח העיכול, ב. שאח"כ בטל גם כבודם החיצוני ע"י סבה חיצונית כאיש שבאה שריפת אש ואכלה כל כבודו ורכושו, ועז"א **ותחת כבודו יקד יקוד כיקוד אש**, וזה מליצה על אש בשמים שאכלה את מחנהו, וכן נראה מדברי חכמינו ז"ל שתחלה נפל עליהם פחד ה' והרגו זה את זה ואח"כ נשרפו ע"י אש מן השמים, וכן נראה לקמן פסוק כ"ו:

פסוק יז

והיה אור ישראל, הנה ישועת עם ה' מצרותם תלוי בשני דברים, א. בזמן, כי לכל צרה יש זמן מוגבל, ובכלות זמנה תסור בהכרח כמו שתסור הלילה בהאיר השחר, ב. בהטבת מעשים, שאחר שהעונש י"ל סבה והוא החטא, אם יסירו הסבה וייטיבו מעשיהם יסור המסובב בהכרח, ויושעו גם קודם הזמן (כמ"ש זכו אחישנה לא זכו בעתה) ומבואר כי אם יושעו ע"י מעשיהם תהיה התשועה יותר שלמה ומופלגת משאם יושעו ע"י הזמן. עפ"ז אמר כי פה במפלת סנחריב נתקבצו שני הענינים, א. מצד הזמן, שכבר הגיע עת תשועה וסוף הלילה, (כמ"ש בפסוק והיה כי יבצע ה' את מעשהו), ועז"א **והיה אור ישראל**, הוא אור הבוקר שהגיע זמנו להאיר לישראל את הלילה, היה **לאש** אל סנחריב לשרפו, (והמליצה כי האור פועל שני דברים מאיר ושורף, ואמר האור עצמו שיאיר לישראל בכח שבו יאיר, ישרוף מחנה סנחריב בכח שבו ישרף), ב. מצד טהרת המעשים וקדושתם, ועז"א **וקדושו** של ישראל יהיה **ללהבה** שהיא גדולה יותר מאש, כי היא לוהטת גם נראית למרחוק, כן ע"י זכיות ישראל גדלה התבערה במחנה אשור, גם נודע

הנס למרחוק **ובערה**, ע"י האש **ואכלה**, ע"י הלהבה **שיתו ושמירו**, הקוצים שלו וזה משל על מחנהו (ובמה שנקרא ה' אור ישראל וקדוש ישראל עפ"י מעשיהם עי' למעלה א' ד', ה' ט"ז):

פסוק יח

וכבוד יערו וכרמלו, הם שריו ויועציו וגבוריו, כי היער חזק מן הכרמל והוא ציור הגבורים, אבל הכרמל חשוב מן היער והוא משל השרים והיועצים **מנפש ועד בשר**, תפס משל יער הנשרף שלפעמים לא ישרף המצבת, רק יחרו מני אש עד שיעדר כח הצומח, וזה במשל שנשרף הנפש הצומחת לא הגוף, ובנמשל שתתפרד המחנה עד שיעדר ממנה רוח החיים שהיא המלוכה וההנהגה, אבל הגוף שהם האישים הפרטים של המחנה ישארו קיימים, אומר כי מנפש ועד בשר יכלה, שיכלו כולם **והיה כמסס נסס**, גם הנוסס הוא סנחריב הנושא נס לעמים למלחמה, גם הוא יהיה בסוף כמסוס ודבר הנימס:

פסוק יט

ושאר עץ יערו, מעט הנשאר מן המחנה יהיו מתי מספר, והמספר יהיה קטן כ"כ עד שנער קטן יוכל לכתוב את שמותם:

פסוק כ

והיה ביום ההוא, שיראו כח ה' ועזוזו **לא יוסיף עוד שאר ישראל ופליטת בית יעקב**, (עיין ביאור המלות) **להשען על מכהו**, לא יבקשו עוד עזר מאשור או מאומה אחרת, שלא די שלא עזר לו עוד הכה אותו (כמ"ש במ"ב ט"ז), (וימליץ כי המטה משמש שני דברים להכאה ולמשענת, והם בהסמכם על האומה להשען עליה נהפכו למקל חובלים) רק **ונשען על ה'**, כי הוא יהיה להם משענת, אחר שישענו עליו **באמת** לא ברמיה, ואף שעתה בית יעקב שהם בית אפרים ועשרת השבטים עע"ג הם, מ"מ:

פסוק כא

שאר ישוב, הנשארים מהם פליטי חרב ישובו אל ה', ובל תחשוב כי רק מקצת מהנשארים ישובו, לא כן, רק כל **שאר יעקב** כולם ישובו **אל אל גבור** מצד שיראו גבורת ה' ועזוזו:

פסוק כב

כי אם יהיה, סדר הכתוב, **ישראל! עמך כחול הים! כי אם יהיה שאר ישוב בו, צדקה שוטף כליון חרוץ**, ובאורו, אתה **ישראל עמך** אשר עתה הוא רב ועצום **כחול הים**, גם **אם יהיה** אחר גלות מלך אשור רק **שאר ישוב בו**, הגם שהשארית שישארו ושישובו מן

העם הגדול הזה יהיה רק שאר מעט מזער, מ"מ יגדל זכותם כ"כ עד **שהצדקה** וצדקת מעשיהם **ישטוף את הכליון החרוץ** והנגזר והנחתך לבא עליהם וה' ירחם על עמו:

פסוק כג

כי כלה ונחרצה, ר"ל והגם שה' גזר כליון, וגם הגזרה נחרצה ונגמר דינה עד שבהכרח שתבא הגזרה אחר שהוא לאחר גמר דין, מ"מ ה' יתן אדם תחתם ותהיה הכלה בעכו"ם מנאצי ה', וז"ש **הכלה אשר נחרצה ה' עושה**, וגומר אותה **בקרב כל הארץ**, ועם אלהים ינצלו וירוחמו:

פסוק כד

לכן אל תירא עמי, הגם ששאר אומות ייראו מאשור אתה עמי אל תירא, והגם שגם עשרת השבטים ייראו מאשור עכ"פ אתה **עמי ישב ציון אל תירא מאשור**, כי לא יוכל לך, כי רק **בשבט יככה**, שהכאת השבט אינה מסוכנת, ולא יככה במטה שהכאתו מסוכנת **כי מטהו רק ישא עליך**, ויפחידך בו בעת שילך בדרך מצרים, להלחם שם עם תרהקה מלך כוש ועם מצרים אז יפחידך במטהו ע"י רבשקה [לקמן ל"ז], אבל לא יוכל להכותך בו בפועל, כי במהרה יפול וישבר:

פסוק כה

כי עוד מעט מזער, בימים לא כבירים **וכלה זעם**, הזעם שהוא קללתי אשר היא היתה המטה בידו להכות עמים, כמ"ש ומטה הוא בידם זעמי, יכלה, כי לא אזעום עוד, וא"כ לא יהיה בידו מטה להכות, **ואפי** אבל האף שלי לא יכלה עדיין, אך לא יהיה האף על בני תבל, רק **על תבליתם** ותועבתם של בני אשור:

פסוק כו

ועורר, ה' יעורר על אשור שוט כמו שהכה את מדין בצור עורב, שמחנה מדין הרגו זה את זה ע"י פחד ה' שנפל עליהם, ושרים שלהם שברחו נהרגו אח"כ [כמ"ש שופטים ז'], וכן נפל פחד ה' על מחנה אשור והרגו זא"ז, והמלך שברח בניו הכוהו בחרב **ומטהו**, ואח"כ יעורר ה' עליו את מטהו שבו הכה את מצרים על הים, שזה היה כולה ע"י ה' לבד, וכן הרג בם מלאך ה' אח"כ ושרף אותם, (וזה מסכים עמ"ש למעלה פסוק ט"ז) **ונשאו בדרך מצרים**, הוא דיבור מליציי, כאילו בעת ילך מלך אשור בדרך מצרים, בחזירתו מן תרהקה מלך כוש על ירושלים, (כמו שהביא רש"י לקמן ל"ז ל"ו מסדר עולם), ועבר אז דרך ים סוף, נשא מן הים סוף את המטה הזה, שהוא המטה של ה' על הים, והביאו אתו עד לא"י ושם נלקה בו מה' והנמלץ כי מאז שב ממצרים וישם פניו על ירושלים מאז היה מוכן שילקה ע"י מלאך ה' כמו שלקו המצרים:

פסוק כז
והיה, **יסור סבלו**, שלא תצטרך לתת לו מס וגם יסיר עולו שלא תהיה כפוף תחתיו **וחבל עול מפני שמן** תפס המשל, עת צואר השור עב ושמן, והעול צר מלהקיף את הצואר, אז שוברים העול ומשחיתים אותו מפני שמן בל ישחית הצואר, כן זכות חזקיה גדולה מאד, ועולו של אשור קטן מהכיל ולעצור כח נגד זכות הזה, ובהכרח ישבר העול מפניו ולא יקום נגדו:

פסוק כח
בא על עית, מצייר איך מצד אחד בא מלך אשור בכח גדול וכל הארץ נמוגה מפניו, ובצד אחר מצייר איך ירושלים והר ציון צוחקים ומלעיגים על כחו הרב, ויודעים כי שם יעמוד יפול ולא יקום אומר, בראשית בואו כבש עיר עית, ומשם עבר במגרון ואיש לא לחם נגדו, ובמכמש הניח כליו להקל משאו:

פסוק כט
עברו, משם עבר מעבר מכמש ולן בגבע אשר בשן סלע מכמש מהעבר מזה, ואז נודע בואו לכל יושבי הארץ הקרובים והרחוקים, עד שהרמה חרדה, וגם גבעת שאול נסה לברוח:

פסוק ל
בת גלים, מצוה לה שתצהל בקול עד שתקשיב ליש וגם עיר ענתות העניה, להודיע לערים האלה לאמר, כי כבר:

פסוק לא
נדדה מדמנה, וגם יושבי הגבים העיזו ואספו את כל רכושם למקום בטוח מן האויב:

פסוק לב
עוד היום, לעומת הציור הזה שמצייר איך כל הערים סביב ירושלים חרדו והתפלצו מפני האויב, מצייר איך הר ציון מצחק על כל זאת, **והר ציון וירושלים ינפף** ומרמז **בידו** אל הערים הבורחות לאמר למה תברחו, למה תיראו, **הלא עוד היום בנב לעמוד**, עוד היום יוכרח לעמוד בנוב ולא ילך משם והלאה, כי בנוב סמוך לירושלים שם נפל שדוד ואיך תהיה מפלתו.? מספר.

פסוק לג
הנה האדון, אשר כל הצבאות בידו והוא ינוסס נס למעלה מן הטבע להכרית היער הגדול הזה של מחנה סנחריב, **מסעף**, הנה הכורת עצים מן היער לצרכו יכרות תחלה סבכי היער הבלתי חשובים כ"כ והעצים הבלתי גבוהים אבל פה שיכרות להשחית יהיה

הדבר בהפך, תחלה **יסעף פארה**, הענפים הנותנים פאר אל האילן, ולא שיגזוז אותם במספרים להשוותם לנוי כמו שנוהגים, רק במערצה להשחית, אח"כ רמי הקומה הם האילנות שהם רמים על יתר עצי היער יגדע, אח"כ גם הגבוהים ישפלו, תכלול הכריתה כל עץ גבוה, עד שלא ישאר רק סבכים שפלים וקטנים, ואח"כ

פסוק לד

ונקף, יקיף בברזל כל **סבכי היער** וכל ענפיו וגזעיו, עד **שכל הלבנון** בכללו **בברזל אדיר יפלו**, והנמשל על נפילת מחנהו ע"י מלאך ה' שיפלו תחלה שריו וגבוריו ואח"כ כלל מחנהו:

פרק יא

פסוק א

ויצא, (המליצה נקשרת עם הענין שלמעלה היער הגדול של מחנה סנחריב יקצץ), אמנם חוטר אחד יצא מגזע ישי הוא יהיה ליער גדול, כמ"ש (לקמן כ"ז) הבאים ישרש יעקב יציץ ופרח ישראל ולפ"ז מבואר מסדר הכתובים שנבואה זאת היא על חזקיה, אך היעודים המובטחים בה לא נתקיימו אז.? ולכן האמת עד לעצמו, כי היא נבואה עתידה על אחרית הימים, ורש"י רצה לתקן המשך המקראות במה שפי' כי עקר נבואה זאת נאמרה על עשרת השבטים שגלו בימי חזקיה, והם לא שבו אז ונשארו בחלח וחבור עד עת קץ, לכן אחר שהזכיר מפלת סנחריב אומר ואם תשאל ומה יהיה עם האובדים והנדחים האלה.? משיב עוד חזון למועד בעתיד כי יצא חוטר מגזע ישי, עכ"ד. ועם ההשקפה הנכונה מצאנו בדברים האלה שורש חזק, והוא, כי תיכף מעת הגלות הראשונה הכללית שהיתה בימי סנחריב מעת ההיא התחילה זמן הגאולה, רצוני, שמעת ההיא התחילו הנביאים לנבאות כי יבא גואל כללי שיקבץ הנדחים האלה מארבע כנפות הארץ כי הגאולה שהיתה בינתים מגלות בבל לא היתה רק לשבט יהודה לא כללית, ואחר שהגאולה הכללית יש לה שני זמנים, כמ"ש זכו אחישנה לא זכו בעתה, שהיא א. הזמן הקצוב אשר לא יעבור מן הוא והלאה, ב. לפני הזמן ההוא אם יזכו ע"י מעשים טובים (כנ"ל י' י"ז), הנה אפשריות הגאולה עפ"י זכות המעשים והתשובה התחילה תיכף מימי חזקיהו. ועל הכונה הזאת אמרו בפרק חלק שבקש ה' לעשות את חזקיהו משיח ואת סנחריב גוג ומגוג רק שגרם איזה חטא ע"ש, כונתם שאם היו זוכים היה חזקיהו עצמו הגואל הכללי, וכל היעודים העתידים היו מתקיימים בימיו, ואחר שלא זכו אז, הדבר תלוי ועומד על אפשריותו עד בוא זמן המוגבל שאז יגאלו בהכרח. ולכן סמך

נבואה זו של ויצא חוטר מגזע ישי אל מפלת סנחריב, כי אם היו זכאים היתה מתקיימת הנבואה אז, אולם התנאים האלה שדברנו באר החוזה עצמו בכפל לשונו, ויצא חוטר מגזע ישי, ונצר משרשיו יפרה. כי יש הבדל בין גזע ובין שורש, השורש הוא תחת הארץ, והגזע הוא העץ הבולט מן הארץ סמוך לשורשו. ויש הבדל בין חוטר ובין נצר, כי האילן הנקצץ וגזעו עדן קיים, וישוב להצמיח מגזעו אז הגזע עצמו יגבה לאט לאט ויגדל, גידול זה נקרא חוטר כי הבד היוצא מן הגזע הוא עב וחזק, אבל אם גם הגזע נקצץ, רק השורש נשאר בארץ וישוב לצמוח משרשו, אז הגידול הזה לא יתיחס עוד אל העץ הראשון רק כנטיעה חדשה, והיונק הזה העולה מן השורש הוא רך וחלוש ונקרא נצר, וז"ש או כי **יצא חוטר מגזע ישי**, והוא אם יזכו ותהיה הגאולה הכללית תיכף בימי חזקיהו, שאז היה עדן מלכות ב"ד קיימת, והוא במליצה שגזע ישי עדן קיים, ויחוס המשיח אל מלכות ב"ד הוא כיחוס החוטר אל הגזע, שהוא גוף האילן הקודם המתחדש בכח והדר, או כי **ונצר משרשיו יפרה**, שהוא אם לא יזכו להגאל עתה, ויעברו עדן ועדנים עד שגם הגזע יתבטל, שהוא שתופסק מלכות ב"ד מכל וכל, ברם עקר שרשוהי בארעא שבוקו, ולא ישאר רק השורש הטמון בארץ בלתי מתראה, מ"מ בהגיע הזמן אז יפרה נצר מן השרש, שזה מתיחס להפראה חדשה ע"י נצר רך ויונק, שאין לו שום יחוס עם האילן הקודם וסדר הכתוב או **ויצא חוטר** תיכף, או עכ"פ **ונצר משרשיו יפרה**:

פסוק ב

ונחה עליו, השלמות יהיה בג' דברים, א. השלמיות התלוים מצד שי"ל נפש משכלת, שהם כח החכמה והבינה, החכמה היא המקובלת לו מרבותיו, והבינה היא הוצאת דבר מדבר ע"י היקשים, ועז"א **ונחה עליו רוח חכמה ובינה**, ב. השלמיות התלוים מצד שהוא אדם, וזה יהיה בעצה וגבורה, שהעצה כולל שלמות כח המדמה עד שישקיף במשכיות כל דבר השערה נכונה, כמ"ש המורה, והגבורה בא מפאת שלמות כח המתעורר, עז"א **רוח עצה וגבורה**, ג. השלמיות התלוים מצד שי"ל נפש קדושה אצולה ממרום שמעלתה גבוהה מנפש המשכלת, ושלמות הנפש הזאת תלוי במה שיהיה לו **דעת ה'** היינו לידע דעות אמתיות באמתת ה' השגחתו ודרכיו שזה מדרגת הנביאים שהשיגו אמתיות אלו בנבואה. ושיהיה לו רוח של **יראת ה'**, כי הדעת בלא היראה אינה כלום, וכן יראה בלא דעת אינו יודע ממי הוא יירא עפ"ז אומר כי שלש שלמיות אלה יהיה אצל המשיח בשלמות נשגב עד שלא יהיה טבעי רק יתיחס לרוח ה' נשגב מן הטבע:

פסוק ג

והריחו, ע"י יראת ה' ישוב להיות רוחני שיתפשטו מעליו כחותיו הגשמיים, ולא ישמש עם החושים וכחות החומריים כלל, רק יהיה כולו רוח ונפשי, לכן **ולא למראה עיניו ישפוט** והנה המשפט הוא בין אדם לחברו להציל עשוק מיד עשקו, ובזה ישפוט השופט לפי מה שיראה בעיניו, מי החייב ומי הזכאי, ולפעמים יטעה בראות עיניו ויוציא משפט מעוקל, אבל המשיח לא ישפוט למראה עיניו, רק ידע האמת מצד רוחניותו.

ולא למשמע אזניו יוכיח התוכחה הוא על מעללים לא טובים שנודעו לו מאת העם ויוכיחם עליהם, ודרך המוכיח שיוכיחם עפ"י מה ששמע מספרים עליהם, כמ"ש לא טובה השמועה אשר אנכי שומע מעבירים עם ה', וגם בזה לפעמים ישמיעו לאזניו הפך האמת, אבל המשיח יוכיח מצד שידע הדברים ברוח קדשו:

פסוק ד

ושפט, דלתות הכתוב הזה מגבילים לדלתות הכתוב הקודם, **לא למראה עיניו ישפוט**, רק **ושפט בצדק דלים**, הצדק עצמו הוא יהיה אבן ואנך בידו בו יבחן את המשפט, ואחז בידו הצדק לקו בו ישפוט משפט דלים כי לא יטעה ע"י טענות בעלי דינים לעות צדק.

ולא למשמע אזניו יוכיח, רק **והוכיח במישור לענוי ארץ**, היושר עצמו הוא יהיה בידו פלס בו יוכיח במוסרו לענוים שיקבלו מוסר, ולא יטה מן הישר ימין ושמאל **והכה**, מצייר כי אם ימצא ארץ ומדינה שלא תקבל דבריו יכה אותה כולה בשבט פיו וקללתו, ולא יצטרך שבט ורצועה כי פיו יהיה השבט בו יכה ארצות ומדינות, ואת **הרשע** הפרטי שימרה נגדו, לו לא יצטרך לקללו כלל רק ברוח היוצא רק משפתיו החיצונים ימיתנו, פיו כולל כל הפה, ושפה הוא השפה החיצונית, ודרך המדבר בפיו שאחר שיפסק לדבר יצא עוד רוח קל מן השפה, עפ"ז מצייר כי אחר שיכה ארץ בדברי פיו, ברוח הקל שישאר עוד בשפה שלו אחרי הדיבור ימית רשע יחידי, ולא יצטרך לדבר למענו כלל:

פסוק ה

והיה צדק, מצייר כי הצדק והאמונה לא יהיו אצלו קנין חיצוני רק כאזור הדבוק אל מתנים וחלצים שהוא דבר השייך אל גופו, כן יהיו הצדק והאמונה דבוקים בו דבוק עצמי לא יתפרדו ממנו בשום פעם, כמ"ש כי כאשר ידבק האזור אל מתני איש וכו' (ירמיהו י"ג:י"א) ודמה את הצדק לאזור מתניו שהוא החגור שעל בגדיו, כן הצדק שהוא בין אדם לחברו יהיה נראה לכל, והאמונה אשר הוא בין אדם למקום דמה להאזור שתחת בגדיו אשר לא יתראה רק להאיש הלובשו לבדו, כי יהיה הנצפן מן אמונתו בלב יותר מן הנגלה

ממנו לרבים, כי זה תנאי המאמין השלם שיהיה מצפונו יותר על נגלהו כמ"ש החובה"ל שער העבודה:

פסוק ו

וגר, מוסיף לאמר כי אפילו **נמר** שהוא עז שבחיות לא יזיק ואפילו **עם גדי**, שהוא הולד היונק שקל לו להזיקו מ"מ **ירבץ** עמו ביחד ולא יזיקנו, ולא יהיה חידוש כלל שיתפלאו ע"ז, כי **עגל וכפיר ומריא** ילכו **יחדיו** כמו שרגילים עתה שילך השור הגדול ואצלו עגלים קטנים, ילך אז אצל השור העגל עם הכפיר שהוא האריה הקטן, **ונער קטן ינהג בם** כדבר המורגל:

פסוק ז

ופרה, וא"ת מה יאכלו אז החיות הטורפות, אומר שהדוב ירעה אז באחו ולא יצטרך לטרוף טרף, גם ילדיהם יגדלו יחד כאילו היו מין אחד, ולא לבד הדוב שגם עתה יאכל גם מאכלים אחרים רק אפילו **האריה** שעתה כל מזונו רק בשר, יאכל תבן כבקר:

פסוק ח

ושעשע, מוסיף לאמר שאף הנחש שהושת איבה בינו ובין האדם לא יזיק, ולא לבד שלא יזיק בכונה, אבל גם על **מאורת צפעוני**, על אור הארס שבו **יטה הגמול את ידו** והארס לא יזיקנו כי לא יהיה ארס כלל, רק עצם מבריק ואינו שורף:

פסוק ט

לא ירעו, מוסב על החיות הטורפות שהיה דרכם להרע להנאתם, **ולא ישחיתו** מוסב על הפתן והצפעוני שהיו רק משחיתים שלא להנאתם כלל **כי מלאה**, יאמר במליצתו שהכרת ה' תתפשט כל כך עד שגם החיות הטורפות יכירו כי הגיע עת התיקון, הגם שאין כח השכל אצלם, ומדמה זה למים המכסים חפירת הים שאין מקום מעצור בפני המים שלא יכסו אותו, כן גם חומר הבע"ח הבלתי מוכן להשכלה לא יעצור בפני ידיעת ה' אשר תתפשט על כל בשר, והיא מליצה על שינוי טבע הבע"ח בדבר ה':

פסוק י

שרש ישי, המלך המשיח כמ"ש ונצר משרשיו יפרה **אשר עמד לנס עמים**, אשר בתחלת התגלותו ישאו כל העמים נס לקבוץ להלחם נגדו במלחמת גוג ומגוג ואז אליו גוים ידרושו, שיכירו כי הוא הגואל האמתי **והיתה מנחתו כבוד**, שלא תהיה מנוחתו כמנוחת מלך הבלתי חשוב שאין משימים לב להלחם נגדו, כי אדרבה תחלה יתקבצו כולם עליו, והמנוחה שישיג אח"ז תהיה לו לכבוד גדול, כי יד ה' תעוז לו ותניחהו:

פסוק יא
שנית, כנגד גאולת מצרים, כי אחרי שיכירו אמתת הגואל תהיה קיבוץ גליות:

פסוק יב
ונשא נס, סימן שיקבצו את הגליות כמ"ש והביאו את אחיכם מכל הגוים מנחה לה' **ואסף**, העשרת השבטים שהם אינם מפוזרים רק נדחים ממקומם מהלאה לנהרי כוש, ושם יושבים כולם מקובצים יחד, כמו שבא בקבלת חז"ל, אותם יאסוף ויכנס לארצם **ונפצות יהודה** שבט יהודה שהפיצו ה' לארבע רוחות השמים יקבצהו מארבע כנפות הארץ ועיין באור המלות:

פסוק יג
וסרה, בזמן הקודם היה למלכות יהודה שני מנגדים, א. קנאת אפרים שהם לא היו צוררים ליהודה אך מקנאים על דבר המלוכה, ב. צורריהם מן העמים עתה הקנאה לא תהיה עוד, והצוררים יכרתו.
אפרים, תחלה אפרים היה מקנא את יהודה בעת היה כל המלכות ליהודה בחשבו שמגרע ממנו חלק המלוכה המגיע אליו ויהודה היה צר את אפרים על שמרד במלכות דוד, ועתה ידעו כי המלוכה מגיע לבית דוד ולא יקנאו זא"ז, (וחז"ל דרשו על שני המשיחים, ומבואר ג"כ בדברי):

פסוק יד
ועפו, יעופו במהירות אל כתף וצד פלשתים שהוא במערב א"י, וכן **יבזו בני קדם** במזרח, **ואדום ומואב** נגבה, **ובני עמון** צפונה **משלוח ידם**, עד שם תתפשט רשותם **משמעתם**, יסורו אל משמעתם:

פסוק טו
והחרים, ליבשו שיעברו בו הנדחים בארץ מצרים, **על הנהר**, נהר פרת שיעברו בו האובדים בארץ אשור **והכהו לשבעה נחלים**, נגד השבעה מקומות שחשב בפסוק י"א, חוץ ממצרים **והדריך בנעלים**, במקום שינעול שם את הנהר במנעולים ויסגיר בעד משיכת מימיו, בשבעה מקומות הנזכר יעשה שם דרך כבושה לרבים:

פסוק טז
והיתה מסלה, לעבור בו הגליות לא"י דרך ימים ונהרות כימי קדם בים ובירדן:

פרק יב

פסוק א

ואמרת ביום ההוא, בעת הגאולה **אודך ה' כי אנפת בי**, פעל אנף מורה על הראות פנים נזעמים בגלוי, וזה ההבדל בינו ובין חמה שהוא נטירת הכעס והאיבה בסתר, ובזה ישבחו את ה' על שאנף בם וענשם על חטאם, שעי"כ ישוב אפו וסר לגמרי, עד שישוב וינחמם, כמי שהרע לחברו ונתפייס עמו שעוד ינחמהו על הצער שסבל, משא"כ אם לא היה ה' מעניש רק היה שומר חמה עליהם לא היתה להם תקנה:

פסוק ב

הנה אל ישועתי, בא לבאר מ"ש אבטח ולא אפחד, שיבטחו שלא יבואו עוד בגלות, ושתהיה התשועה תשועת עולם, ונתן שני טעמים א. כי הבוטח על אדם יש לו להתירא פן ימות או יחלש המושיע, אבל אני הלא **אל ישועתי**, ב. הנעזר יש לו להתירא שלא יתמיד העזר, לא כן הנושע, כי יש הבדל בין עזרה וישועה, שהעזר הוא רק סיוע והנעזר צריך לעשות העקר, אבל בהתשועה לא יפעול הנושע מאומה, כי את הכל יעשה המושיע ובתשועת ה' אם יהיה זה ע"י מעשה בני אדם וזכותם נקרא עזר, ואז יצוייר שאם אח"כ יריעו מעשיהם יסתיר פניו מהם, אבל אם הוא בחסד ה' מבלי השקף אם הם ראוים או לא נקרא תשועה, ואז יוכלו לבטוח שלא יסיר חסדו מעמם גם אם לא יהיו ראויים, אחר שלא השקיף עתה על זכותם. ועז"א הלא הוא **אל ישועתי**, בחסד גמור, וא"כ לא אפחד (גם המאמרים (מגבילים)[מקבילים] ע"י שהוא אל **אבטח**, בהוה כי לו הכח להושיע, וע"י שהוא **ישועתי** מצד החסד, **לא אפחד** בעתיד, כי החסד לא יופר לעולם, אחר שאינו תלוי במעשה בני אדם) **כי עזי וזמרת יה**, מוסיף טעם אחר שאין לו לפחד לעולם, כי הלא העוז והחוזק שלי הוא בעצמו זמרת ושבח של יה, שע"י שהיה לי למעוז יכירו הכל כחו וגבורתו ואמתת דבר נביאו, וא"כ לא יטוש ה' את עמו שנית, בעבור שמו הגדול **ויהי לי לישועה**, מוסיף טעם שלישי שאין לו לפחד על שיעזבם אחר הגאולה אחר שהיה לי לישועה מעולם, וישועה זו הבטיח לי ע"י נביאיו, ודברו לא ישוב ריקם והם הג' טעמים שבאר העקרים (מאמר ד') שבהכרח יקים ה' דברו, א. מצד החסד אשר לא יכלה, ב. מצד כבוד שמו שלא יתחלל, ג. לאמת הבטחתו כמ"ש א. כי לשמך תן כבוד, ב. על חסדך, ג. על אמתך:

פסוק ג

ושאבתם, מוסיף לאמר כי לא לבד שלא תפחדו בל תחלוף הישועה מכם כי גם תשיגו מדי עת ישועות חדשות כאילו נפתחו מעיני הישועה, הנובעים תמיד ומתוספים כל עוד שיוסיפו לשאוב מהם, עד שהשואב מהם שואב בששון, כי יודע שלא יכלה המקור, ולא יכזבו מימיו (גם יש הבדל בין השואב והדולה, הדולה הוא מבארות עמוקים ויש בו טורח והשואב הוא בלי טורח, ובנמשל כי תשיגו ישועות בלי עמל וטורח):

פסוק ד

ואמרתם ביום ההוא הנהגת ה' את עולמו עפ"י חקי הטבע נקראים בכתבי קדש בשם פעולות או מעשים, אבל הנהגתו הנסיית אשר ישדד את חקי הטבע וינהיג עפ"י חקי מופתים בחיריים נקראים עלילות בכתבי קדש והנה העכו"ם אין מכירים רק ההנהגה הטבעיית, ואמר כי לעתיד **הודו לה'** על הטובות שיעשה עמכם בכל רגע, ועי"ז **קראו בשמו** ופרסמו גדולתו ביחוד ע"י **שתודיעו בעמים עלילותיו**, שהיא הנהגתו ההשגחיית, ומצורף לזה **הזכירו** אותם ג"כ **כי נשגב שמו** שהוא מה שגם הם יודעים מכבר ששמו נשגב גם בעיניהם על ידי שהוא הסבה הראשונה:

פסוק ה

זמרו, אבל עתה זמרו ותנו שבח לה' ביחוד על **כי גאות עשה**, ששם גאות הנזכר אצל ה' מורה על שהתעלה מן ההנהגה הטבעיית אל הנהגה גבוהה ממנה נסיית, ולא כנסים שעשה בימים הקודמים שלא נתפרסמו בכל חלקי הישוב רק לישראל לבד, כי עתה **מודעת** הנהגה **זאת בכל הארץ**, שגם העמים יראו נפלאותיו ומופתיו, ומ"מ הגם שהנהגה הנסיית תתפשט בכל הארץ

פסוק ו

צהלי ורני, ביחוד **את יושבת ציון** יען **כי גדול בקרבך קדוש ישראל**, כי הנסים והמופתים יהיו רק למענך, בעבור שהוא קדוש ישראל ע"פ קדושתך, כי עקר האותות והמופתים יעשה לך ובשבילך:

פרק יג

פסוק א

משא בבל, ידוע כי מפלת בבל היתה ע"י שמרדו שרי בלשאצר באדוניהם, ע"י המראה שראה בלילה ההוא שכתב המלאך על הכותל ופתרו דניאל לרעה, והמורדים האלה הם הודיעו הדבר לחיל פרס ומדי שלחמו אז עם בבל, ושבו על בבל והחריבוה עפ"ז נשא

המשא הזה, כי רואה הוא איך הקדיש ה' גבורי חיל אכזרים להחריב את בבל, שהם חיל מדי ופרס. ויען שהם מארץ רחוקה ואין יודעים איך לבא ואיך לכבוש את העיר, הזמין אנשים מאנשי בבל שהם יקראו לחיל מדי ויראום איך יכבשו את המדינה:

פסוק ב

על הר נשפה, תחלה ידבר אל השרים המורדים בבלשאצר שישאו נס לאנשי מדי לקרוא להם, ומצייר בהדרגה תחלה ישאו נס שיראוהו מרחוק וילכו אחריו, ואחר שיתקרבו אליהם **ירימו קול להם**, כי ישמעו הקול וילכו אחריו, ואחר שיתקרבו יותר **יניפו יד** (להם) הוא הולכה והובאה ביד לסימן בואם הנה אל פתח העיר.

ויבאו, ע"י שיקראו אותם ויראו להם דרך מבא העיר יבואו בפתחי נדיבים של בני בבל, (והוא מאמר הלציי, כמו שהנדיב פתחו פתוח לקבל כל אורח הבא ממרחק, כן יקבלו בני בבל את האורחים האלה אשר במלחמות תנופה ילחמו בם):

פסוק ג

אני צויתי למקדשי, מוסב על כל הנאמר בפסוק הקודם, ר"ל כל זה צויתי למקודשי, שהם בני בלשאצר שהקדיש אותם ה' למרוד באדונם על פי נבואת דניאל ולקרוא לחיל מדי ופרס **גם קראתי גבורי**, הם חיל מדי ופרס המוכנים **לאפי**, למלאת נקמת חרון אפי **עליזי גאותי**, שהם ישמחו במה שתתראה גאותי על ידם, (ור"ל כי באנשי חיל היוצאים לצבא יש שתי מידות, יש היוצאים רק להחריב ארצות ומצד שהם אכזרים ומתאוים לשפך דם ויש היוצאים להגדיל שמם ושם מלכם ע"י גבורתם, והנה הראשונים ישחיתו יותר מן אותם היוצאים רק להתגאות לבד, אבל לעומת זה אחר שעקר כונתם רק אכזריות, לא יתאמצו כ"כ להראות גבורתם להיות לשם עולם, אבל אם בני הצבא נמצא ברוחם שתי המדות, האכזריות וגם אהבת הכבוד והגאוה, הם ירימו דגל להראות גבורתם, גם ישחיתו עד לכלה, עז"א כי מחנה מדי ופרס בשתי אלה ירימו קרן, א שהם מוכנים לאפי ואכזריות, ב שהם עליזי גאותי לבעבור הגאוה והכבוד:

פסוק ד

קול המון, יצייר עתה חזיון המחנה הבאה פתאום על בבל, כאיש היושב בטח בארמונו ושומע תחלה **קול המון בהרים**, ועדיין אינו יודע מה קול ההמון הלז אם רועים, קוצרים, המון חוגג, או צבא מלחמה ואחר שיתקרבו יותר אז השיג כי הוא **קול שאון של ממלכות גוים הנאספים** למלחמה, ואחר שיתקרבו יותר אז עיניו יביטו מי הוא השר צבא ההולך בראשם, וראה כי **ה' צבאות** הוא שר הצבא **המפקד צבא למלחמה**, כי לא הלכו בפקודת מלך ומושל רק ע"י דבר ה' ע"י המלאך:

פסוק ה

באים, עתה התקרבו יותר עד שיכול לשאלם מי ומאין המה ונגד השאלה מאין המה ימצא מענה **באים מארץ מרחק**, ומוסיף מקצה השמים שהוא קצה הישוב, ונגד השאלה מי המה משיב **ה' וכלי זעמו**, ונגד השאלה לאן ולאיזה תכלית הם הולכים, משיב **לחבל כל הארץ** של בני בבל (וכונת המליצה לצייר בואם פתאום בעת שבני בבל היו שלוים ושקטים וחוגגים יום משתה ושמחה על נצחון האויבים, ולא הרגישו בהם כמו שתמצא ציור הזה עצמו, לקמן סי' כ"א):

פסוק ו

הילילו, עתה מתחיל לדבר לנכח בני בבל, אין לכם שום תקוה עוד, רק הילילו ובכו, **כי קרוב**, עת יגיע קול שמועה במדינה כי צר ואויב יבא בשעריהם, יש הבדל בין אם יום הכסא קרוב או רחוק, ובכל אחד יש מעלה וחסרון, כי אם יום הכסא קרוב, יש חסרון כי הפחד הפתאומי מביא מורך בלבבם, ומעלה שעי"כ מתאזרים ביותר עוז להכן לקראת נשק אחר שהזמן קרוב, ואם יום הכסא רחוק אז לא ימס לבבם כ"כ, אבל כן תרפינה ידיהם מהכין צרכי המלחמה כי סומכים א"ע שעוד יש עדן ועדנים, עפ"ז אומר כי בבשורה זאת יש שני חסרונות, א. **כי קרוב יום ה'**, ומצד זה תגדל הפחד הפתאומי, ובכל זאת גם לא יוכלו להתאמץ בהכנת צרכי המלחמה, יען כי **כשוד משדי יבוא** השוד יבוא משדי בעל היכולת אשר אין עצה וגבורה לנגד ה':

פסוק ז

על כן, מגביל עם הקודם, יען **כשוד משדי יבוא**, על כן **כל ידים תרפינה**, ולא יעשו דבר להכין צרכי המלחמה, ויען כי **קרוב יום ה'**, לכן כל לבב אנוש ימס מן הפחד הפתאומי:

פסוק ח

ונבהלו, עתה מצייר מעמד העם בעת ביאת הצרה, תחלה יתבהלו פתאום, אח"ז יאחזו אותם **צירים** הבאים אל האשה בעת שהולד מתחיל לפתוח דלתות בטנה, וגם **חבלים** הנמשכים בעת שיושבת על המשבר, גם **יחילון** וירעדון כיולדה הרועדת בכל איבריה ע"י החבלים, וחוץ ממה שיתבהל כ"א בפ"ע, עוד **איש אל רעהו יתמהו**, תגדל להם התמהון וההשתוממות עת יביט איש על חברו, כמי שהוא בבהלה פתאומית הבאה על הרבים שתגדל פחד כ"א עת יראה את העומדים סביבו איך גם הם מתפחדים ונמוגים **פני**, וגם לא יצטרכו שיודיע איש לחברו פחדו ותמהונו, כי על הפנים לבד יהיה ניכר הפחד שיהיו פניהם דומים כלהבות אש, גם כמו שהלהבים כל שירבו הדברים המתלהבים כן יגדל הלהב, כן יתלהבו בלהב הפחד אחד מרעו, ויצרבו כל פנים מפני חברו:

פסוק ט

הנה, מתחיל לצייר איכות היום בעצמו, ומדמהו בחזיונו כאכזרי הטורף בלי רחמים כיום אפל מחותל בצלמות ולא סדרים **אכזרי ועברה**, ר"ל כי המתעבר ואינו אכזרי בטבעו, או גם אכזר שלא בעת חמתו, עוד יש קצת תקוה, אבל היום הזה יהיה אכזרי בטבעו וגם בעת עברתו, ועברה **וחרון אף**, בארתי (בבאור המלות) ההבדל ביניהם, כי חרון אף הוא רק על מי שחטא כנגדו, ועברה הוא מה שיתעבר בעת חמתו להשחית הכל גם את מי שלא חטא נגדו ועפ"ז אומר כי היום הזה יבא על החוטאים, ובעברתו ישחית גם את מי שלא חטא שהוא כלל המדינה, ומפרש נגד **עברה**, **לשום את הארץ לשמה**, שהיא כלל הארץ והמדינה, ונגד **חרון אף** על החוטאים, אומר **וחטאיה ישמיד ממנה**:

פסוק י

כי כוכבי, מצייר את היום כי חשכו שמשו וכוכבי נשפו מרוב הצרות שנתהוו בו **לא יהלו**, בארתי בבאור המלות ההבדל בין אור, נגה, הלל, כי אור הוא המאיר לאחר, ונגה הוא המקבל אור מגשם אחר כמו הירח המקבל אור השמש, והלל הוא מה שנמצא הארה בעצמו ואינו מאיר לאחרים עז"א הכוכבים לא ימצא בעצמותם שום הלל וזוהר, השמש תחשך, ולא יהיה כמו בלילה עת תחשך השמש, שאז הירח תוציא אור מן השמש ותאיר לארץ, לז"א כי גם **הירח לא יגיה אורו** של השמש, לא יוציאנו להאירו לארץ ע"י אור חוזר, והנמשל על מפלת שר בבל וכוכב הצלחתם בשמים ממעל:

פסוק יא

ופקדתי, לשון מינוי, ימליץ השם ימנה את הרעה למושל על בבל לשלם להם כרעתם **על תבל**, כונתו כמ"ש בפסוק ט', שיעניש את החוטאים וע"י העברה הכללית תדבק הרעה על כלל התבל, גם אשר לא חטאו, באופן שהרעה יהיה לו פקודה על התבל שלא חטאו והעון על הרשע שחטא.

והשבתי, ובזה הזדים ומזידים וחוטאים ישבית גאונם ותקפם, והעריצים החזקים אשר לא הזידו לחטוא, רק שהתגאו ברוחם במלכותם, ובהם הגם שגאונם שהוא תקפם ועשרם אינו שנוא בעיני ה' אחר שלא הזידו ולא חטאו, מ"מ אחר שגאותם שהתגאו ברוחם הוא שנוא בעיני ה' ישפיל גאות לבם והנמשל, שרי בבל ומלכם שהם חטאו והזידו לה' יענישם על זדונם וישבית מלכותם, והמון עם שלא חטאו, מ"מ ישפיל גאותם על שהתגאו ע"י מלכות הזדון של נבוכדנצר. ועי' בבאור המלות:

פסוק יב
אוקיר, מבאר הטעם שיגדל הקצף על בבל כ"כ, כי גם **אנוש** הקטן ששפכו את דמו יהיה יקר אצלי יותר מפז, **ואדם** הגדול במעלה יהיה עוד יקר יותר מכתם אופיר שהוא יקר מפז:

פסוק יג
על כן, אחר שאחשיב חשיבות בני אדם שנשפך דמם ע"י בני בבל, אשר אבדו גוים רבים **שמים ארגיז** וכו', ר"ל שלא תהיה מפלתה רק למטה רק יעקר גם שרשה ומזלה למעלה, ומצייר כאילו ירגיז השמים שהוא המקיף וממילא תרעש הארץ אשר היא המרכז תוך עגולת השמים **בעברת ה' וביום חרון אפו** בארתי למעלה פסוק ט':

פסוק יד
והיה, עתה החל לצייר איכות אבדם והשמדתם בפרטיית, ומתחיל תחלה מן הנכרים אשר נמצאו בבבל מארצות שונות, אשר גרו או סחרו בה, באשר היתה צבי הארצות ומסחר העמים **כצבי**, **וכצאן**, יש הבדל בין הצבי המודח ובין הצאן המפוזרות, כי הצאן צריכים אל הקיבוץ שיהיה העדר ביחד והרועה ישמרם מכל פגע, ואז הם בטוחים הגם שרועים בשדה או ביער, ובעת יתפזרו יאבדו ויהיו לטרף בפי זאבים, אבל הצבי מדרכו ללכת בדד ואין מטבעו שיתקבצו הצביים עדרים עדרים, כמ"ש דמה לך דודי לצבי על הרי בתר, רק שצריך הוא למעון ומקום מיוחד בו ישכון ויתלונן על שן סלע ומצודה ויסתר מן החיות החזקים ממנו, ובעת שידח ממעונתו ומקומו אינו בטוח מטרף לפ"ז הצבי מודח מבקש את מקומו, והצאן המפוזרות מבקשים את העדר שלהם, וצריכים להתקבץ. כמשל הזה אמר כי הנכרים אשר ימצאו בבבל אשר עד עתה היה להם ארץ בבל כארצם, ועם כשדים כעמם, עתה בעת תלכד העיר יהיו נחשבים אם כצבי מודח המבקש את ארצו, ואם כצאן המפוזרות המבקשים את בני עמם, ומפרש נגד כצבי מודח **איש אל ארצו ינוסו**, ונגד כצאן ואין מקבץ, **איש אל עמו יפנו**, ור"ל שיפנה כל איש לבקש את בני עמו למען יתחברו ביחד וינוסו אל ארצם:

פסוק טו
כל הנמצא, הטעם שאיש אל עמו יפנו כי יירא לנוס לארצו בדד, כי כל הנמצא יחידי בדרך ידקר, והטעם שאיש אל ארצו ינוסו, ולא יתחברו עם בני בבל להלחם נגד האויב, כי כל הנספה אל צבא המלחמה יפול בחרב:

פסוק טז
ועלליהם, גם זה מוסב על הגרים בבבל מארצות אחרות, עולליהם אשר לא יוכלו לברוח עמהם ירוטשו אל הקירות לעיניהם באכזריות וישסו בתיהם וישכבו עם נשיהם (ובזה אין כפל ענין במה שכפל דבר זה בפסוק י"ח, כי שם מדבר מבני בבל עצמם):

פסוק יז
הנני, עתה התחיל לספר מה שיעשו לבני בבל עצמם, עליהם לא יבוא האויב כמו על הגרים הנכרים שיבואו לשוסס בתיהם בעד ממון לבד, כי מאתם לא יבקשו כסף וזהב אך נפשות, **עליהם**, על אזרחי בבל **כסף לא יחשבו**, דקדק במליצתו כי הכסף לא היה בחשיבות אצלם למאומה, והזהב הגם שא"א כלל שימצא אדם שיכחיש חשיבות הזהב, מ"מ הם לא יחפצו בו, ר"ל שיניחו כל כסף וזהב וילכו רק להשמיד ולאבד:

פסוק יח
וקשתות, יל"פ שנמשך למעלה **הנני מעיר את מדי**, **והנני מעיר קשתות אשר נערים תרטשנה**, או יבואר שהניחו הנערים בהקשתות במקום החצים, וישליכו אותם מן הקשת אל הקירות כזרוק אבני קלע **על פרי בטן** וכו', הבדלתי בבאור המלות, פרי בטן הם יונקי שדים ובנים הם הגדולים, וההבדל בין רחם וחוס, רחמים לא יצדק רק על בעלי חיים שקצרה נפשו מראות בצרתם, וחוס הוא על איבוד ממון שחס על ממונו לבל יאבדהו וידוע שמטבע אנשי הצבא להתמלא רחמים על הילדים הרכים יותר מעל הבחורים, כי על הגדולים יתאכזרו לנקום מהם, לא על היונקים. אולם באופן אחר יחיו יותר את הגדולים שיוכלו לכבשם לעבדים ושפחות ותחוס עיניהם עליהם, אבל היונקים לא ישיגו מהם תועלת, לעומת זה אמר שעל פרי בטן שדרך לרחם עליהם הם לא ירחמו, ועל בנים הגדולים שדרך לחוס עליהם מפני תועלת הממון לא תחוס עינם אחר שלא יחשובו כסף וזהב:

פסוק יט
צבי ממלכות, שכל המלכיות היו נכנעים תחת בבל והיתה חמדת הממלכות, וידוע כי לפי גדולת גאון הממלכה וגדלה ראוי שעיר המלוכה תבנה לתפארת וכלילת יופי, ובזה בבל היתה תפארת גאון כשדים, שגאונה של כשדים היה מתפאר בבבל עיר הממלכה שהיתה נערכת ביפיה לעומת גאונה של כשדים, עתה תהיה כמהפכת וכו':

פסוק כ
לא תשב, שתתישב בקביעות, ואף גם לא תשכן אפילו דרך עראי, (עיין באור המלות) **ולא יהל**, גם מי שיחשיך לו בנסיעתו בערב ויוכרח ללון שם לא יהל שם, היינו שלא

ידליק שם אור וגם לא יחזיק כל דבר אשר לו הלל והארה פן ירגישו בו החיות והנחשים השוכנים בעיי החרבות ואפילו הרועים הרובצים את צאנם ביום, ג"כ לא ירביצו שם כי יהיה מקום שמם לגמרי:

פסוק כא

ורבצו, מצייר ענינה כמדינה מיושבת שדרך להמצא בני אדם הדרים בבתים ובהמות הרובצים בשדות ועופות השוכנים על האילנות וילדים קטנים מרקדים ברחובות, נגד בהמות הרובצות אומר כי ירבצו ציים, נגד הגרים בבתים אומר כי יהיו אוחים מין קוף תחת אדם, נגד העופות השוכנים (כי לשון שכינה בא על עופות), אומר כי יהיו בנות יענה והמרקדים יהיו שעירים:

פסוק כב

וענה, בהיכלי השרים יש היכל גדול אשר שם יתקבצו כולם יחד להתענג בשמחה ושירים, וחדרים קטנים המיוחדים שיתבודד שם איש איש לבדו, עפ"ז אומר כי האיים שהיא חיה הבאה מאיי הים, ואינה יכולה להתחבר אל יתר החיות הם יצעקו באלמנותיו שהם החדרים הקטנים, והתנים יצעקו בהיכל הגדול **וקרוב**, הפסק מלכות אחת יהיה באחד משני פנים, א. על צד העונש בשנתמלאה סאתה ובא עת פקודתה, ב. מפני שהגיע זמן הצלחת מלכות אחרת ותמו ימי מלכות זו, כי אין מלכות נוגעת בחברתה, עז"א שמלכות בבל תכלה מצד שתי הסבות האלה א. על צד העונש **כי קרוב לבוא עתה** עת פקודתה להעניש אותה על מה שהרעו והצירו לישראל. ב. מצד שהגיע זמן מלכות ישראל ובנין בית הבחירה, שמוכרח שתכלה מלכות בבל תחלה, ועי"כ ימי בבל הקצובים למלכותה היו רק שבעים שנה מיום גלות ישראל, עז"א וימיה הקצובים לה למלכות וממשלה **לא ימשכו**, כי יכלו לסוף שבעים שנה:

פרק יד

פסוק א

כי ירחם, הנה גאולת ישראל תלויה באחד משני דברים, או מצד רחמי ה', או מצד מעשיהם הטובים, כי אם יהיו זכאים בעת הגאולה אז אין צריכים לרחמים וחמלה, רק כמו שבחר ה' בהם מקדם להיות לו ממלכת כהנים וגוי קדוש כן ישוב יבחר בם, אבל אם לא יהיו זכאים, ולא יהיו מובחרים שיבחר ה' בהם מצד הבחירה, (שגדר הבחירה הוא בעת שחלק הנבחר הוא המעולה והנאות אצל הבוחר), אז עכ"פ יפדם מצד הרחמים והחמלה שירחם על ענים ושעבודם ויחוש פן יאבדו בעכו"ם וידוע כי שם יעקב יאמר

על ההמונים והפחותים ובשם ישראל יקראו בעת היותם במדרגה מעולה ונשאה. עז"א הגאולה תהיה או מצד כי **ירחם ה' את יעקב**, על ההמונים שאין ראוים מצד מעשיהם, או מצד כי יבחר עוד בישראל שהם המעולים **והניחם על אדמתם**, יתן להם שם מנוחה מכל אויב ומציק, ובהכרח לבטל מלכות כשדים תחלה **ונלוה הגר עליהם**, מצד שלותם והצלחתם **ונספחו**, יהיו טפלים אל בית יעקב:

פסוק ב

ולקחום, ר"ל תחלה יקבלו גרים שיתגיירו בעת שלא יהיו בשלוה גמורה, אבל אח"כ יקחו עכו"ם אותם ויביאו אותם אל מקומם ולא יתקבלו עוד לגרים רק **יתנחלו** (אחר שכבר יהיו **על אדמת ה'**) , לעבדים ולשפחות **והיו שבים**, ישלמו אל העכו"ם שהרעו להם מדה כנגד מדה, את שוביהם ישבו גם המה, ומי שהוסיף להרע להם ונגש אותם בעבודת פרך, כן גם המה ירדו בם בעבודה קשה (והנה מסדר הכתובים מבואר שנבא זאת על גאולת בבל, ובאמת לא נתקיימו אז היעודים האלה. אמנם תנוח דעתך בזה עם מ"ש בתחלת קאפיטול י"א, שזמן הגאולה העתידה כבר התחילה מימי חזקיה ותלויה ועומדת, על עת יזכו, ואם היו זוכים היו היעודים האלה מתקיימים בצאתם מבבל, ואחר שלא זכו נתאחר הדבר עד יבא חזון למועד ויפח לקץ וכמ"ש חז"ל ברכות ד'):

פסוק ג

והיה ביום הניח, שהוא אחר מפלת בבל (ועי' באור המלות):

פסוק ד

איך, מצייר ששואלים איך ומה היה הדבר שפתאום נשבת הנוגש על המסים, ואיך פתאום נבטלה **מדהבה**, המלכות שנקראת מלכות הזהב, משיב לא נהיה זה במקרה, כי:

פסוק ה

שבר ה', שברו בהשגחה **מטה רשעים**, הם הנוגשים והשוטרים הלוחצים את העם, **ושבט מושלים** הוא המושל בעצמו ומבאר נגד מטה רשעים:

פסוק ו

מכה, שהיה מכה עמים בעברה (שם עברה מורה שכעס על לא דבר) **מכת בלתי סרה**, שהיתה המכה בלא סרה וחטא, שהגם שהעם לא חטאו היה מכה אותם ונגד שבט מושלים אומר שהשבט הזה היה **רודה בגוים באף**, ובקצף, הגם **שהמורדך בלי חשך** א"ע, ר"ל שהגם שהגוי שנרדף מפניו לא חשך את עצמו מן הרודף והיה מוכן אליו לעשות לו כרצונו, מ"מ רדה אותם באף כאילו מרדו בו ופרקו עולו. **ועתה נחה שקטה כל הארץ**:

פסוק ז
נחה, מצייר כי כל הארץ למעלה כבר נחה שקטה, וכבר שכחה כל אשר עבר עליה מהמרגיז הזה, עד שפצחו רנה והשמחה נתפשטה כ"כ עד כי:

פסוק ח
גם ברושים וארזים, שמחו לך על מותך, כי מעתה לא יעלה כורת עליהם, כמו עד עתה שהיה כורת יערות לעשות סוללה ודיק, ור"ל על כדור הארץ למעלה יש שמחה כללית עתה שלוה ושקט, אבל לעומת זה התחדש עתה רוגז במקום אחר, כי:

פסוק ט
שאול מתחת רגזה לך, שהתרגזה השאול בשמעו כי תבא לשם בחשבו כי באת לשם להשמיד גוים ולאבד ממלכות:
לקראת בואך, בעת ישמע מבואך כי אח"כ יראו שאתה פגר מובס **עורר** וכבר יחל השאול לעורר מתרדמתם את הרפאים והענקים וכל העתודים שהם השרים הישנים שם שנת עולם, כאילו יעורר אותם שילכו ויתחברו אל מחנותיך להלחם מלחמתך, וכבר **הקים כל מלכי גוים**, הנמצאים בשאול מכסאותם, כאילו כולם מתחילים לעזוב את כסא מלכותם אשר בשאול, מיראתם מפניך, אבל כ"ז יהיה לקראת בואך טרם תבא, אבל עת שתבא אל בני השאול ויראוך, אז:

פסוק י
כלם יענו, אחר שאנו רואים כי **חלית כמונו**, וגם בך שלט חולי והפסד ההרכבה כעל כל מורכב מבשר ודם, א"כ הלא אלינו נמשלת, אנוש אנוש כמונו, וכמונו גם אתה:

פסוק יא
הורד שאול גאונך, וגם הורד שאול **המית נבליך**, כי יתר המלכים הגם שגאונם ירד קבר, מ"מ עדן זוכרים את מעשיהם לדור אחרון בשירי האומה אשר שוררו עליו אנשים ופורטים את גבורותיו עפ"י הנבל, ואתה גם נבליך דממו לא יזכירו מעשיך עוד, רק תחתיך יוצע רמה:

פסוק יב
איך, ידוע שעמי קדם היו מיחסים הצלחת המלכות אל הכוכבים, ואמרו כי כוכב ההצלחה שלו בשמים מאיר עליו ומגיה אור ועפ"ז מדמה כוכבו **לאור בן השחר**, ר"ל אור המתחיל לזרוח על האופק מצד מזרח, שהכוכב אשר הוא במעמד העליה והזריחה אין דרכו לשקוע רק לעלות, ואיך נפלת לאחור משמים ארץ ובנמשל כי היית בתכלית ההצלחה והעליה, ואיך נפלת נפילה פתאומית.

נגדעת לארץ חולש, מצייר כי הכוכב הזה בנפלו נפל על **גוים** רבים, והתפוצץ לשברים בין הגוים, עד שנתחלק אורו בארץ לחבלים רבים בין גוים שונים, אבל לא נפלת בהאור הגדול שהיה לך מקדם, רק **חולש** וחסר כח, כאילו האור החלש והכהה שנפל עתה נפל על גוים, והם חלקוהו ביניהם בקו, שזה משל על שנתחלק מלכותו ואורו לגוים רבים ומלכיות שונות, אבל לא בגבורה והוד והדר כמקדם, רק בחולש ורפיון, כענין שנאמר בכיוצא בו (דניאל י"א:ג'-ד'), וכעמדו תשבר מלכותו ותחץ לארבע רוחות השמים ולא כמשלו אשר משל:

פסוק יג

ואתה אמרת בלבבך, העמים בימי קדם עובדי האלילים, חלקו את אליליהם לשלש מחלקות, תחתים שנים ושלישים, א. הכוכבים המושלים למעלה וישימו משטרם בכח אלהות, ב. בני אלים השוכנים בארץ על הרים הגבוהים הנועדים להם, ג. אלים אמצעיים השוכנים באויר ואחר שהיו מיחסים אל מלכיהם כח אלהות, היו מיחדים לו כוכב בשמים המושל ממשל רב בין בני עליון כמו שהמלך מושל למטה, ואת המלך הושיבו בין בני אלים התחתונים יושבי הר מועד, ומהבילים עליו כי ביכלתו לעלות על במתי עב אל בני אלים האמצעים ומשם יפרד להיות כוכב בשמים, (כידוע בהמיטאלאגיע הנמצאת בידינו שארית מלמודי ההבלים וההזיות אשר הולידו ימי קדם). וז"ש נגד כוכבו בשמים שהיה מתפאר **שיעלה בשמים להרים כסאו על כל כוכבי אל**, ולמשול עליהם ממשל רב, ונגד המלך עצמו למטה שהתפאר **שישב** בקביעות **בהר מועד** הנמצא **בירכתי צפון**, אשר שם ישבו בני אלים, החיים חיי האושר והאלהות ועם אדם לא ינוגעו, וגם התפאר כי מן ההר ההוא יתנשא אל בני אלים השוכנים בין הארץ והשמים, כי:

פסוק יד

אעלה על במתי עב אל אלים האמצעים, ובזה יהיה לו **דימוי** בצד מה **אל האל העליון** שהוא הכוכב אשר בשמים:

פסוק טו

אך, אמנם לעומת שחשבת, א. לעלות מן השפל עד השמים, ב. להתפשט בממשלתך על כל כוכבי אל שהוא נמשל אל תפיסת מלכות וממשלה על כל העולם, יהיה בשניהם בהפך, כי נגד העליה לשמים **אל שאול תורד**, ונגד התפשטות המשרה לקצוי ארץ, הנה רשותך יהיה מוגבל ומצומצם רק **בירכתי בור**, שם יהיה מקומך לא אף אמה אחת משם והלאה:

פסוק טז

ראיך, גם אותם שרגילים לראותך, עתה **אליך ישגיחו** בהשגחה הרבה **ואליך יתבוננו**, כי יסתפקו בך אם אתה הוא, כי ישאלו לעצמם וכי אפשר כי **זה הוא** האיש אשר **הרגיז כל** כדור **הארץ** ממקומו בתנועה אחת, וע"י התנועה החזקה הזאת **הרעיש ממלכות** הגרים על הארץ והפכם ע"י הרעש, עד כי:

פסוק יז

שם תבל, המיושב שמם **כמדבר**, וגם **עריו** של עצמו **הרס**, בעברתו הרס כמה ערים גם מארץ כשדים אשר לא שמעו לפקודתו, **אסיריו לא פתח** מן האזיקים גם בעת שהיו **ביתה**, בבית הסהר כלואים שם, אשר אין חשש שיברחו מ"מ לא פתח אסירי ידיהם, ואיך נהפך עתה אחר מיתתו מן כל המלכים, כי

פסוק יח

כל מלכי גוים, התכבדו במיתתם בשני ענינים, א. באיכות הקבורה, כי **שכבו בכבוד**, שהשכיבו אותם אל קבריהם בכבוד גדול כחק המלכים, ב. במקום הקבורה כי שכבו **איש בביתו**, בקברות המלכים אשר הכינו להם בחיים בהיכליהם:

פסוק יט

ואתה, נהפכת בשני דברים אלה לבוז ולקלון, א. כי קברך דמה **כנצר נתעב** מקום שישליכו שם פגרי הבהמות, ב. כי גם שם לא הניחו אותך לשכב, כי **מן קברך** זה הדומה **כנצר נתעב** השלכת לחוץ, בבזיון גדול, והלבישוך אז **בלבוש הרוגים** שנהרגו בידי **טועני** ונושאי **חרב**, שציירו על לבושך הרוגים מדוקרים בחרב, להזכיר רוב הרצח שרצחת (וספרו חז"ל כי אחר מותו גררוהו מקברו והסחיבוהו בחוצות בבל בבזיון). מוסיף לאמר, למה הדמיון הזה שדמיתי כי לא דמה כבודך במותך לכבוד המלכים במיתתם, הלא גם **יורדי אל אבני בור**, הפגרים שמשליכים אותם ערומים בלא תכריכין על אבני הבור, כפגר המובס ונרמס, שאין מתטפלים בו להלבישו תכריכין, גם עם יורדי בור האלה

פסוק כ

לא תחד אתם בקבורה, גם אתה אינך ראוי להאחד ולהיות דומה בקבורה, כי אינך ראוי להקבר כלל, רק ליתן בשרך לכלבים **כי ארצך שחת**, ומי יכבדך אחרי מותך אם שחת גם ארצך והרגת גם עמך, ולכן ראוי שלא לבד שישפכו כולם חמתם עליך אחרי מותך, כי גם ראוי **שלא יקרא לעולם זרע מרעים**, שגם זרעו לא יקראו על כסא המשרה לעולם כדברו זאת יתרגש המליץ, מוסיף אמרים, ולמה חרצת רק שלא יקראו למלוכה הלא מהראוי הוא, כי.

פסוק כא
הכינו לבניו מטבח, בל יותר מהם איש, כי זאת להם מצד שני ענינים, א. מגיע להם זה **בעון אבותם** העבר, שהחריבו תבל, ב. לשמור הנזק בעתיד **בל יקומו** ויתגברו בשום פעם **וירשו ארץ**, כי הם יטענו טענת ירושה על כל הארץ מצד אבותיהם שמלכו בכפה, לכן הכינו להם מטבח, למען **ימלא פני תבל ערים** מיושבות, שזה לא יהיה אם הם ירשו ארץ כי אז יחריבוהו משיב ה' אל דברי המליץ לאמר.

פסוק כב
וקמתי, ה' אומר אני בעצמי אקום עליהם, ולא לבד שאכרית בית נבוכדנצר, כי גם **והכרתי לבבל שם ושאר** שאכרית המלוכה מבבל בכללה, ולא לבד המלוכה, כי גם

פסוק כג
ושמתיה למורש קיפוד, שתהיה שממה לעולם:

פסוק כד
נשבע ה', וה' קיים דבר זה בשבועה **לאמר**, וכה אמר לברר דבריו הלא **כאשר דמיתי**, התכלית שירצה ה' במעשהו הוא העצה שלו (כנ"ל ה' י"ט), והאמצעיים שיעשה להקים התכלית ולהביאו אל הפועל הוא המחשבה והנה במפלת אשור, תכלית מפלתו היתה שלא ירע לישראל, וזו היא העצה, והאמצעיים שהכין לזה הוא מפלת אשור בהר ציון, שעי"כ ראו גבורות ה' והשגחתו על עמו ולא יסף שוב עליהם עוד. אומר ה' הלא **כאשר דמיתי** האמצעיים אל עצתי הלא **כן היו**, ומבואר **שגם העצה שיעצתי** שהוא בל ישתעבדו ישראל, לא לבד שהיתה כי גם **תקום לעולם**, כי לא לבד שהצלתים מאשור כי כן אציל אותם מכל נוגשיהם עתה מפרש, (**נגד כאשר דמיתי**)

פסוק כה
לשבר אשור, המחשבה שלי בהאמצעיים היו שני ענינים, א. לשבור את אשור בל ירע לישראל, ב. לשברו **בארצי ועל הרי אבוסנו** בתבוסה מופלגת שיראו כולם שאני עשיתי זאת, ובל יזידו שום אומה ולשון עוד להלחם בהם, זה היו האמצעיים, והתכלית שהוא העצה (**נגד כאשר יעצתי**) היתה, שעי"כ **וסר מעליהם עלו**, ועי"כ יסיר סבלו, (עיין באור המלות), עתה מבואר וברור כי

פסוק כו
זאת העצה היעוצה על כל הארץ, לא על מלך אשור לבד, כי התכלית שלא ישתעבדו ישראל היתה תכלית כוללת, וממילא גם **זאת היד הנטויה על כל הגוים**, שימלאו לבם להשתעבד בם יפלו ג"כ ע"י ה' כמו אשור, כי אם היתה העצה רק על שעבוד אשור היו

האמצעיים לריק, כי היה די אם היה נופל במדינתו ע"י סבה אחרת, לא ע"פ נס גדול כזה, ועתה אחר שהעצה הזאת והאמצעיים האלה הם ענינים כוללים, מבואר ג"כ מ"ש וכאשר יעצתי היא תקום היינו שתקום לעולם:

פסוק כז

כי, אחר אשר ה' צבאות **יעץ ומי יפר** ומי ישנה את התכלית שבחר ה' לעצמו, וכן א"א שלא יוכל תמיד למצוא האמצעיים הנצרכים למלאות התכלית, ולא תגבר ידו על כל העמים, כי הלא **ידו הנטויה מי ישיבנה** ומי יעמוד בפניו:

פסוק כח

בשנת מות המלך אחז, מבואר (בד"ה ב') כי עוזיהו מלך יהודה יצא וילחם בפלשתים ויפרוץ את חומת גת ואשדוד ויבנה ערים באשדוד ובפלשתים (כ"ו וא"ו), ובימי אחז מרדו הפלשתים ופשטו בערי השפלה והנגב ולכדו חלק גדול מיהודה (שם כ"ח י"ח), עד מות אחז שמלך חזקיה והכניעם שנית, וע"ז נבא המשא הזאת:

פסוק כט

אל, אתה פלשת, עד עתה שמחת כולך בחיי אחז, יען כי **נשבר שבט מכך**, כי ירד יהודה פלאים בימי אחז ולא יכלו לך, מעתה אל תשמחי עוד **כי משרש נחש**, שהם מלכי יהודה הקודמים, **יצא צפע** נחש מזיק יותר, **ופרי** הצפע הזה יהיה שרף וארס מעופף המזיק למרחוק, שהוא חזקיה ופרי מעשיו הטובים שיזיקו לך:

פסוק ל

ורעו, מצייר שלות ישראל כבהמות הרועות בנאות דשא שהגדולות רועות והקטנות רובצות על ידם, כן **בכורי דלים ירעו**, **והאביונים** שהם גרועים מדלים **ירבצו לבטח**, אבל את תהיה בהפך, בכוריהם ירעו, ואת **והמתי ברעב שרשך**, שהוא הגבורים והגדולים ימותו ברעב בימי המצור הם אביוניהם ירבצו בטח, ואת. **ושאריתך**, אחרי המצור **יהרוג** האויב הכובש, **בחרב**:

פסוק לא

הלילי, סנחריב כבש את פלשתים שלש שנים קודם שנפל בארץ יהודה (לקמן כ') וזה מה שנבא בפסוק הקודם ושאריתך יהרוג עתה מציין כי בלכת סנחריב על ארץ יהודה לתפשה שעבר אז קרוב לארץ פלשתים התיראו ונמוגו שנית פן יבא שנית עליהם. ושלחו מרגלים לראות ואז השיגו התשובה כי נפל שדוד בהר ציון, ואין להם להתירא. וז"ש **הלילי שער וזעקי בעיר**, לאמר **נמוג פלשת כלך**, מדמה אותם לדונג הנמוג מפני האש, אבל יאמר כי עוד לא בא האש רק **מצפון עשן בא**, לא בא עדיין רק העשן שהאש

היתה עדיין ברחוק רק עשנו הגיע לשם, ר"ל אש האויב קרוב ומשחית בצפון, וכבר החל לעלות כליל העשן לפלשת, וכבר החל הדונג הרך הזה להתמוגג בפני העשן הזה, ובארו הטעם שנמוג לבבם בפני העשן, כי **אין בודד במועדיו**, האנשי חיל אשר הוא מיעד ומזמין לא נמצא שילכו בודד, הוא אינו מזמין יחידים רק מחנות מחנות עוברים מכל צד, ובאין ספק תעבור גם מחנה מועדת ממחנותיו דרך ארצנו ותחריב המדינה שנית:

פסוק לב

ומה יענה, מצייר כי המלאכים ששלח פלשת לתור אחר הדבר, ולידע מקום מהלך האש הזה, ודרך העשן ונתיבותיו, מה התשובה שהביאו להם לנחמם? ענו בבשורה ה' **יסד ציון ובה יחסו עניי עמו**, מן הצר הזה, כי הפילו ה' לפניהם וכונת המליצה הזאת, כי הגם ששמחו הפלשתים על מפלת יהודה, מ"מ שב עתה ישועת ציון להם לבשורה טובה, שע"י נצלו מאויב יותר גדול, הוא סנחריב שהשחיתם לגמרי:

פרק טו

פסוק א

משא מואב, במשא הזה נושא משל ומליצה על מפלת מואב, ועל רפיון ידי גבוריה, כאילו אחר ששדדו ממנה שתי ערים גדולות ער וקיר העומדות בגבול מואב לא הרגישו עדיין, ואחר שכבשו מהם גם נבו ומידבא העומדות באמצע המדינה, אז הרגישו והתרגשו, אבל לא למלחמה רק לבכות, כנשים החלשות אשר לא יעצרו כח להלחם, רק אחר שכבר כבש מהם האויב חלק גדול במדינה והחריב חשבון ואלעלה צבי תפארת מואב, אז התעוררו גבוריו למלחמה, אבל אך לחנם, כי כבר הנחת גבורתם **כי בליל**, בליל אשר **שדד ער**, עיר פרזי ממדינת מואב שעמדה אצל הספר **מואב נדמה**, שתק לא התפעל מזה מאומה גם **בליל אשר שדד קיר**, עיר בצורה ומוקפת חומה אשר בגבול מואב, גם עליה לא שת לבו, רק נדמה, אח"כ

פסוק ב

עלה, מואב **הבית**, על הבתים, **ודיבון**, עיר במואב (עלה) על **הבמות** בגובה, אבל לא למלחמה רק **לבכי על נבו ועל מידבא**, שנכבשו בתוך כך וזאת העיר לבבם לבכות עד שכל **מואב ייליל**, כי הרגישו בצרתם, ותחת שראוי לגבורי חיל לאמץ לבב המדינה, עלו הם לבכות כמתיאש, ולא לבד שבכו בצנעה, אבל גם **בכל ראשיו קרחה**, כמתאבל על שבר שאין לו רפואה כלל וגם **כל זקן גרועה** הגם שהזקן היה נכבד אצלם יותר ולא מרטו שערותיו אם לא נגע היאוש במעמקי לבבם:

פסוק ג

בחוצותיו, ולא תאמר שהיה האבל בחדרי משכיתם, כי גם בחוצותיו ששם אנשים עוברים ושבים **חגרו שק** וגם **על גגותיה**, שהם גלוים יותר על ידי שהם בגובה, ואף גם **ברחבתיה** שהרחוב הוא מקום השוק שרבים מתאספים שם תמיד בתמידות כי הם המיוחדים לרבת עם, גם שם **כלו ייליל** ולא נשמרו כלל להסתיר אבלם והיתה היללה גדולה כ"כ עד שכ"א **יורד** ונשבר מרוב הבכי, ובכל זאת לא נבער בקרבם רשף קנאה כלל לצאת למלחמה:

פסוק ד

ותזעק, רק אחר שגם חשבון ואלעלה התחילו לזעוק שגם אותן החריב האויב והן היו תפארת גאון מואב והדרה, וזעקתם גדלה כ"כ עד אשר **עד יהץ נשמע קולם**, כי נגע החורבן עד יהץ שאז כבר נכבשה עין הארץ רק אז **חלצי מואב יריעו** למלחמה, אבל כבר לא היה תרועת מלחמה ותרועת נקמה וגבורה, רק **נפשו ירעה לו**, תרועת שבר שהריעו על נפשם כאילו לבם נבא להם שבר ואבדון:

פסוק ה

לבי, במעמקי החזיון הזה, הלביש החוזה דבריו משל ומליצה, ימליץ כאילו לבבו הרואה אחרית דבר, הוא עצם חי עומד וקורא בקול לצבא מואב היוצאים למלחמה, ומזהיר אותם, אל תלכו להלחם כי לא תצליחו, רק זאת העצה, כי **בריחיה**, הבורחים של מואב והם **עגלת שלישיה** מעגל וחברת השלישים והגבורים של מואב יברחו **עד צוער** ולא ילחמו, כי עת ילחמו אני מודיעם כי **מעלה הלוחית בבכי יעלה בו**, הגבור אשר יפלט מן המלחמה וינצל, יען **כי דרך חורנים**, שהיה בבקעה לפני המעלה ושם היה שדה המערכה, שם **זעקת שבר יעערו**, כי יפלו לפני אויביהם, ולכן טוב יותר שיברחו לצוער ולא ילחמו כלל, כ"ז זעקת לב הנביא וקריאתו לגבורי מואב:

פסוק ו

כי, הנה עושר של מואב ורכושו, היה ע"י המסחר שהיה ע"י חוף אניות שהיה לו על מי נמרים, שעל הנהר הזה הביאו אניותיהם מרכולת אל תוך המדינה, והוציאו סחורה ממנה לחוץ, והנה המסחר יהיה בשני דברים א. במה שמוכרים היתרת, שהם דברים שתוציא הארץ יותר על הצורך, אל שאר מדינות, ב. במה שמביאים החסר דברים הבלתי נמצאים במדינה, מחוץ אל המדינה. עפ"ז ימליץ **כי מי נמרים**, הנהר הזה היה לשמה חרב ויבש ע"י רוב החום ועצירת הגשמים שהיה אז, עד שיבש חציר, וגם כלה הדשא שמתקיים יותר, ואף ירק שמתקיים יותר מכולם לא היה (עיין באור המלות):

פסוק ז

על כן, ע"י שחרב הנהר וחוף האניות ולא יכלו לסחור בו, לכן **יתרה** (**אשר**) **עשה**, הם דברים שגדלו במדינה יתר על הצריך שהיה דרכם להוליכם על האניות לחוץ **ופקדתם**, דברים שהיו חסרים במדינה שהיו מוליכים אותם על האניות על מי נמרים לתוך המדינה, מעתה, **על נחל הערבים ישאום**, ילך המסחר הזה על נחל מצרים, כי מלך אשור שכבש אותם הוליכם דרך נהר מצרים, שדרך שם הולכים ממדינת מואב אל אשור, (או כיון על נחלי בבל אם מלך בבל היה המחריב), והיא מליצה הלציית, על ששבת המסחר שלהם, וכל רכושם הלך שבי דרך נחל הערבים לארץ אויביהם, כאילו ע"י יבושת הנהר שלהם הוסב המסחר אל נהר אחר:

פסוק ח

כי הקיפה, אחר שצייר השממון שהיה בתוך המדינה, אומר כי גם **את גבול מואב הקיפה הזעקה**, כי גם ביצאם מארצם השיגם חרב אויב, וגם **עד עגלים** שהוא חוץ מגבול מואב, וגם (**עד**) **באר אלים** שרחוק יותר ממואב **הקיפה יללתה**, כי לא נחו מאויביהם גם אחר שברחו הלאה מגבולם (ומצייר את הזעקה כעצם מופשט הצועק סביב סביב לארץ מואב, כי בכל סביבות גבולם קרם שוד ושבר):

פסוק ט

כי, גם **מי דימון** שהיה רחוק יותר ממואב **מלאו דם** מהרוגי מואב **כי אשים על דימון נוספות**, מחנות צוררים אשר יתאספו שם שנית להלחם עם הבורחים **לפליטת**, ר"ל וגם ליתר הפליטה שימלטו מיד אויבים ויחבאו ביערות (אשית עליהם) **אריה** וחיות רעות שיכלו בהם, **ולשארית** (**מואב אשית**) **אדמה**, ולהשארית המעט שישארו נחבאים במדינה, אשית עליהם את האדמה בעצמה שאדמת מואב החרבה תמית את יושביה ברעב ובדבר, (ופסוק זה הוא דברי השם):

פרק טז

פסוק א

שלחו אחר שנשא חזיונו על מפלת מואב, בא ליעצם איך ינצלו, ואמר שאין להם הצלה, רק לשלוח שליח לבני ירושלים ולבקש מאתם שיתנו להם חירות לגור ולהסתתר בארץ יהודה, וישים בפי השליח מה שידבר אל הר בת ציון (פסוק ג' ד'). והנביא מבטיחם כי בני יהודה ירחמו עליהם וימלאו בקשתם, אבל רואה כי מואב בגאותו אינו רוצה

להשפיל עצמו לבקש הצלה מבני יהודה, ולכן אמר כי הם אשמים בעצמם ומרעה אל רעה יצאו. זה תורף המשא בכלל. ועתה אבאר בפרטות.

שלחו כר, הוא שליח רץ במהירות, ומי יהיה הכר? **מושל ארץ**, המושל של מואב בעצמו יהיה שליח **מסלע מדברה** שהוא ראש ממלכת מואב **אל הר בת ציון** ראש מלכות יהודה, לבקש עזר מיהודה שיקבלום בארצם **ויהיה להם שארית ופליטה**:

פסוק ב

והיה, ובני מואב לא ימתינו עד שיבא השליח בחזרה, רק בעת שילך השליח אל ציון, יעברו בנות מואב ועריה, דרך מעברות ארנון שהוא סמוך לתחום א"י לנוס לא"י, כי הזמן קצר מלהמתין עד בוא השליח כי רגל האויב ממהרת לבא, וגם אין להם לפחד פן לא יקבלום בני יהודה, כי בודאי יקבלום כמ"ש (פ"ה):

כעוף נודד קן משלח, ר"ל כי העוף שלוקחים ממנו את קנו ועי"ז מוכרח להיות נודד אז הקן משולח תחלה מהעוף המקנן עליו ואח"כ העוף נודד ממקומו. וכן במשל אם היה האויב כובש את המדינה תחלה ועי"ז העם מוכרחים להיות נעים ונדים, אבל פה שמצוה אותם שיברחו בעצמם ויעזבו את המדינה טרם בוא האויב, מדמה אותם לעוף העוזב קנו ברצונו, שבזה העוף נודד תחלה ואח"כ הקן משולח ונעשה הפקר ממילא:

פסוק ג

הביאי, עתה ישים הנביא בפי הכר הזה הדברים אשר ידבר אל הר בת ציון, יאמר את הר בת ציון הביאי לנו עצה ועשי פלילה **הביאי עצה**, העם הנלחץ מצורריו ויבקש עזר לחסות בצל עם אחר, יהיה זה באחד משלשה פנים א. אם העם הנרדף יש לו עוד כח וגבורה למלחמה לנצח את אויביהם, רק שאינו יודע התחבולות והעצות ותכסיסי המלחמה, יבקש רק עצה איך יתנהגו להתגבר על האויב, ועז"א **הביאי עצה** שנתגבר בעצמנו על האויב, ב. אם העם הנרדף תש כחם מלעמוד נגד הצר הצורר אותם יבקשו מהעם האחר שהם ישלחו להם גדודים וצבא מחנות ויעשו משפט באויביהם, עז"א, אם רואה אתה שאין עצה שאנחנו בעצמנו נתגבר על האויב, א"כ **עשי** (את הר בת ציון), **פלילה** ומשפט צדק לריב ריבנו מצד היושר והמשפט ג. אם האויב חזק כ"כ שגם העם המבוקש מאתם עזר לא יוכלו לעמוד כנגדו, יבקשו מהם עכ"פ שיפתחו להם שערי מדינתם לקבל פליטיהם ולהסתירם מחמת אויב, עז"א ואם אין בכחך שתלחם בעדנו, עכ"פ **שיתי כליל צלך וסתרי נדחים שיתי**, העמיד את שאלת הכר בשלש מדרגות זו אחר זו, א. תחלה בקש שיעשו עמם חסד ליתן להם בארצם מקום אחד נסתר ששם יוכלו להסתר לבל ירגיש בהם האויב לבא לבקשם שם, ודמה זה **כצל הלילה בתוך אמצע**

הצהרים והאורה, ר"ל במדינת השלוה ושקטה שאור השלוה זורח שם ואין חושך ואין צלמות להסתר שם, תכין במקום מיוחד צל עלטה כלילה שיחבאו שם פליטי מואב ב. העלה בקשתו יותר מזה שלא לבד שיתנו להם מקום מיוחד להחבאות שם ביער או במערות, אף גם.

נודד אל תגלי, שגם מי שיהיה נודד בתוך המדינה הנה והנה ולא יחביא עצמו, אל תגלי להסגיר אותו ביד האויב מיראתך פן יחרה אפו בך שקבלת פליטי חרבו, ג. בקש יותר מזה, בל יעלימו הדבר כלל רק יתנו להם חירות לגור בארצם ביד רמה בכל מקום אשר ירצו, ועז"א

פסוק ד

יגורו בך נדחי מואב, (ר"ל מואב נדחי, כי הכרי הזה שהוא מושל ארץ מואב קורא להעם בשם נדחי שהם שלו שהוא המושל שלהם), והיינו שתתני להם רשות לגור בכל אשר יחפצו, ולא לבד שלא תסגירם ביד אויב רק עוד הוי סתר למו מפני שודד, שאתה תריב בעדם אם ירצה איש לנגוע בהם לשדדם **כי אפס המץ**, מצייר את מואב ואת האויב המוצץ ויונק חלבם ורכושם, כבהמה שיש לה חלב הרבה בשדיה, ובהמה אחרת מוצצת את כל חלבה ממנה, ובזה מדמה את אנשי מואב לבהמה החולבת, ואת רכושם וחלב הארץ לשדים המלאים חלב וחמאה, ואת האויב להמוצץ ויונק את השד, ובזה אומר הכרי, אמת כי **אפס המץ** והמוצץ, שכבר מנע האויב א"ע מבא בגבולם, אבל זה הוא מפני שכבר **כלה שד**, שאין עוד השד והדדים לינק מהם, שכבר כלה כל רכושם, ולא זאת אלא גם **תמו רמס**, שגם הבהמות הרומסות תמו מן הארץ שהם הנושאות את השדים, היינו שלא לבד שכלה עשרם ורכושם, אף גם ספו תמו גם אנשי המדינה, והארץ חרבה מאין יושב (עד הנה דברי הכרי שידבר אל הר בת ציון):

פסוק ה

והוכן, אומר הנביא, אם תעשו כן לשלוח כרי לבקש עזר מיהודה אני מבטיחכם, כי **יוכן כסא** להמלך שישב לדרוש ולחקור אחר המשפט אם ראוי שיריב ריבכם, **בחסד**, לא עפ"י הדין רק מחסדו להיטיב, **וישב על הכסא באהל דוד באמת** שלא יהיה החסד לתקות גמול רק לאהבת האמת.

שופט ויותר מזה כי הוא **דרש משפט**, שאינו רק שופט בין שני בעלי דינים הבאים לפניו, רק דורש אחר המשפט לבקש ולתור אחריו, ואחר שיראה מי הצדיק בדינו, אז הוא **מהיר צדק**, מהיר להוציא הצדק לאור ולאשר חמוץ לאמץ ברכים כושלות, והמלך הזה מבית דוד (שהוא חזקיה) בודאי יתן לכם רוח והצלה:

פסוק ו
שמענו, אבל אנחנו **שמענו כי גאון מואב גא מאד**, מציין את הגאון וגדלו של מואב כעצם מופשט שיש בו גאוה, ר"ל שמענו כי מואב הגדול בעצמותו עתה מתגאה ברוחו לבל ישפיל א"ע לפני בני יהודה לבקש מהם עזר **גאותו**, ר"ל שמענו שלשה חסרונות שנמצא למואב א. **גאותו**, מה שיש ברוחו גאוה והתנשאות ב. **וגאונו**, הגאון והגודל שיש לו עתה באמת שהוא אומה חזקה וגדולה ג. **ועברתו**, העברה והשנאה והחמה השמורות בלבו מאז על ישראל, וע"י שלשה אלה **לא כן בדיו ומחשבותיו**, אינו חושב לעשות כפי שיעצנו אותו לבקש חסיה בצל מלכי יהודה, א. כי בוטח בגאונו וגבורתו, ב. שגאות לבו תמנעהו מלהיות נכנע לפני יהודה, ג. השנאה שיש לו עם ישראל:

פסוק ז
לכן ייליל מואב למואב, יען שהיה בידם עצה להמלט ומגאותם לא אבו לשמוע, לכן **רק מואב עצמו ייליל על מפלת מואב** ולא ישתתף אחר בצערם כי דמם בראשם ולא תאמר כי רק מקצתם יילילו על מקצתם רק **כלו ייליל**, כי האבדון יכלול כלל המדינה **לאשישי**, אל החומות הבצורות **של קיר חרשת** לא יוציאו שמה את הגבורים שילחמו שם מן החומה, רק **תהגו** ותוציאו לשם **אך הנכאים** המוכים במלחמה, אותם תביאו אל המשגב לרפאם שם, אבל לא ישגבו שם להלחם:

פסוק ח
שדמות חשבון, מקומות הכרמים והאילנות, וכן **גפן שבמה** שהיה מובחר מאד **אמלל בעלי גוים**, בהמכתש שכותשין בו הריפות גוים רבים, **הלמו שרוקיה**, כתתו וכתשו את הענפים של הגפן המשתרגים זה על זה ונטוים יחד והפרידו את חבורם עד שאחר שנתפשטו בארך **עד יעזר נגעו** נתארכו עד יעזר, והנמשל הוא על חברת הגבורים המתלכדים יחד בקשר אמיץ בקשרי המלחמה נתפזרו מקשרם ע"י שהכו בהם האויבים ונפוצו עד יעזר, ומשם **תעו אל המדבר** איש איש לבדו, וברחו אל המדבריות **שלחותיה**, הם הענפים הבלתי מתארגים ונטוים יחד רק עומדים מפושטים בארץ הם **נטשו** ונפזרו לרוחב הנה והנה **ועברו ימים רחוקים** והנמשל על יתר העם שלא התלכדו יחד בקשר המלחמה, הם נתפזרו תיכף ועברו דרך ימים לנדוד בארצות אחרות:

פסוק ט
על כן אבכה בבכי יעזר, את שאבכה בכי יעזר אבכה אז ג"כ (**בכי של**) **גפן שבמה**, כי בעת שחרבה יעזר שם הגיע ג"כ קצם של גבורי שבמה, אשר עד יעזר נגעו, ואז נפלו שם שדוד ונלכדה ג"כ יעזר בעת ההיא **אריוך**, ובדמעות האלה **ארוה**

אותך ג"כ את חשבון ואלעלה, כי גם את אליהם נמשלת **כי על קיצך**, פירות הקיץ **הידד נפל**, ימליץ כי ההידד שהזכיר בפסוק שאח"ז שנשבת מן היקבים שדרך לצעוק שם קול הידד של שמחה, ההידד הזה נפל ונתפשט משם אל קציר חשבון ואלעלה שחלף מה שהיו צועקים בחשבון הידד על דריכת היין הידד של שמחה קול הידד של מלחמה נתנו האויבים בחשבון ואלעלה:

פסוק י

ונאסף שמחה וגיל, השמחה היא שמחה התמידית ששמחים כל השנה בשתבואת הכרמל הוא בבית שיש להם אוכל לשובע, והגיל מה שגלים לפי שעה בעת הקציר שראו שלא עמלו לריק, ר"ל לא לבד שלא יאספו תבואתם הביתה אף גם לא יקצרו אותם כלל, ולא תגדל התבואה כלל כי זרים יחריבו את הארץ **ובכרמים לא ירנן לא ירעע**, הדרך הוא בעת בצירת הכרם ודריכת היין, תחלה מריעים בשופר או באבוב של קנה שיתאספו הפועלים בכל יום, ואחר שכלו את מעשיהם אז ישירו ויזמרו על שמחתם, אמר לא לבד שלא ירונן כי לא יבצעו מלאכתם אף גם לא ירועע ולא יקבצו הפועלים כלל, כי אין יבול בגפנים:

יין, מוסיף לאמר לא זאת לבד שלא יבצרו הכרם, אף גם יין הנמצא מכבר **ביקבים**, שכבר נתנו הענבים אל היקב, מ"מ **לא ידרך** אותו **הדרך**, יען **הידד השבתי**, שלא יצעקו עוד הידד לאסוף פועלים הרבה הצריכים להדריכה, כי לא ימצאו שם בני אדם:

פסוק יא

על כן מעי למואב, הציג במשל את הכנור שפורטים על מיתריו והקול נכנס לתוך חלל הכנור בפנים ומנגן, וכן ידמה את בני מעיו להמיתרים שעליהם יפרוט, ואת חלל גופו לחלל הכנור שמתוכו ישמע הקול ויחס את המיתרים למואב ואת חלל הכנור לקיר חרש, לפ"מ שאמר למעלה כי אל אשישי קיר חרשת הובאו החולים אשר הוכו ונפצעו במערכה, וא"כ שם נשמע קול היללה והצעקה אשר פרטו והכו במואב על מיתריו, במואב הוכו על המיתרים, ופרטו על פי כנור המילל, והקול נשמע בקיר חרש ששם צועקים הכואבים, ונכאים:

פסוק יב

והיה כי נראה, אחר שנתבזה מואב ונתלכלך בדמו, **וגם נלאה מואב**, ולא היה לו עוד כח **לעמוד על הבמה** שמשם לחם עם האויב, אז **ובא אל מקדשו** בית תפלתו **להתפלל** שם, וחשב אולי בזה ינצל, אבל **לא יוכל** לעמוד נגד האויב גם תפלתו לא תחזקהו:

פסוק יג
זה והטעם שלא תועיל לו שום דבר, כי **זה הדבר אשר דבר ה' אל מואב מאז**, הגזירה נגזרה עליו מימים רבים ע"י נביאים הקדמונים:

פסוק יד
ועתה, החריץ ה' דברו וגבל להם זמן כי **בעוד שלש שנים** מצומצמות **כשני שכיר** שהם שלש שנים, וכשיעור שהשכיר חיילותיו לסנחריב בהלחמו על ישראל **ונקלה כבוד מואב**, הכבוד שי"ל ע"י **ההמון הרב** שלו, **וישאר** ממנו **מעט מזער** מעט מן כל שהוא, וגם המעט הזה **לא כביר** לא יהיה חזק באיכות:

פרק יז

פסוק א
הנה דמשק, אומר ראה ההבדל בין דמשק ובין אפרים, **דמשק** אשר נחרבה **הוסר** לגמרי מלהחשב עוד בין חשבון **הערים**, רק יחשבוה מעתה בין חשבון של **העיים** הנעשים ע"י **מפולת** של הבתים, כי כל הבתים יפלו ויהיה שמם שלא יוכל איש לבא שמה:

פסוק ב
עזבות, אבל **ערי ערער** מאפרים **העזובות** מכבר אינם שממות כ"כ רק **לעדרים תהיינה**, ירעו שם עדרי צאן ולא לבד שירעו שם לפרקים רק **ורבצו** בקביעות **באין מחריד**, כי לא ימצאו שם חיות רעות ומפולת בתים ויען שארם ואפרים התחברו יחד להלחם על יהודה, ועי"ז נפלו שניהם ביד סנחריב כנ"ל (ז) לכן צרף מפלת שניהם יחד:

פסוק ג
ונשבת, ע"י מפלת דמשק **ישבת מבצר מאפרים**, כי דמשק היתה עיר מבצר ומשגב לאפרים, **וממלכה** (יושבת) **מדמשק ומשאר ארם ככבוד**, ארם יהיו דומים **ככבוד בני ישראל**, אשר הושפל קודם להם - (ע"כ נבא המשא של דמשק, מעתה התחיל לנבאות על אפרים):

פסוק ד
ידל כבוד יעקב, כבוד עשרו ואח"כ גם **משמן בשרו ירזה**, ר"ל שימעטו אנשיו ויהיו מתי מספר:

פסוק ה
והיה, מצייר השלש גלויות שגלו ע"י סנחריב כנ"ל (א' ז' ח' כ"ג). והנה בגלות הראשון היה דומה **כאסוף קציר של קמה**, כמי שאוסף קציר שדה העומדת מלאה בקמותיה

מלאה ברכת ה', כן היתה הארץ מלאה יושבים שלוים וקופאים על שמריהם, בפעם השניה **וזרועו שבלים יקצור**, לא היה דומה רק כמי שקוצר שבלים מפוזרות לא קמה מלאה, כן היתה הארץ ריקה אז ע"י הגלות הראשון - ובפעם השלישית והיה **כמלקט שבלים בעמק רפאים**, מקום רזה שלא היו גדלים שם רק שבלים מעטים, והבא לכנסם לא היה יכול לקצרם במגל וחרמש רק ללקטם אחד אחד, כן לא מצא אז רק שרידים מפוזרים אשר לקטם והגלם לגולה:[הערה:ועל דרך המליצה יש לפרש, והיה **כאסוף קציר** (כן יהיה אסוף) **קמה**, הקמה שהיא התבואה המחוברת בקרקע יאספו בנקל את הקציר שהיא התבואה הקצורה כבר **וזרועו**, גם בזרועו לבד בלי מגל וחרמש כלל יקצור את השבלים בלא יגיעה כלל, ומכל מקום **והיה כמלקט שבלים**, יקצור את הכל בלי ישאיר מאומה כמי שבא ללקט שבלים **בעמק רפאים** שם מקום שאין יכולים לקצור שם בחרמש רק מלקטים אחד אחד שבו אין משאיר מאומה, וכונת המליצה, שהגם ששבט אפרים מושרשים בארצם כקמה המושרשת בקרקע, מכל מקום יאספם מלך אשור בנקל כל כך להגלותם, כמי שאוסיף אומה חלושה המוכנים לנדוד בארצם שהוא הנמשל של הקציר, וגם לא יצטרך אליהם חרב ומלחמה כי באפס יד יוליכם לגולה, ומכל מקום יאסוף את כולם ולא ישאיר אחד:ע"כ]:

פסוק ו

ונשאר, גם העוללות אשר דרכם להשאירם בכונה לעניים לא רבים יהיו, רק בראש האמיר המובחר לא יהיה רק שנים שלשה, ובהסעיפים אשר פרים רבים יהיה ארבעה או חמשה, ור"ל גם המעט שישאיר סנחריב לכורמים וליוגבים יהיה מעט מזער:

פסוק ז

ביום ההוא, הנה בין עובדי האלילים היו שתי כתות, כת אחת הכחישו בורא שמים וארץ לגמרי, והיו מיחסים הכל אל האליל, וכת אחרת הודו כי נמצא יוצר כל, רק כפרו בהשגחתו ואמרו עזב ה' את הארץ לממשלת הכוכבים, וחשבו כי האליל יהיה האמצעי בינם לבין ה', ועל ידו יקבלו השפע מאת ה' לעומת זה אמר כי ביום ההוא יסורו שתי הכתות. נגד הכת הראשונה אמר **ביום ההוא ישעה האדם על עשהו** ויכיר כי יש אלוה שעשהו הוא הבורא כל ולא האליל עשהו, ולעומת שעדיין יש לטעות ככת השניה, שאף שה' עשהו, מ"מ אינו משגיח עליו, ובזה אף שישעה בגופו אל עושהו, מ"מ יעשה את האליל אמצעי בינו ובין ה', ויכוין אליו בעבודתו להוריד על ידו השפע, שזה שאף שבגופו ישעה אל עושהו, מ"מ עיניו יכונו אל הפסל לראותו בעת עבודתו ותפלתו אל ה' להשיג רצון על ידו, לז"א כי גם **עיניו אל קדוש ישראל תראינה** יאמין בהשגחת ה'

שהוא לבדו משגיח עליו ולא ע"י אמצעי, (לזה אמר קדוש ישראל ששם זה מורה על השגחתו הפרטית המיוחדת שנתבררה ע"י הדיבוק שי"ל עם ישראל, ע"י קדושתם, עד שקדושתו מתיחסת אליהם בשם מצטרף, כמ"ש למעלה (א, ד, ה' כד):

פסוק ח

ולא ישעה, שתי הדלתות של הכתוב הזה מגבילים עם שתי דלתות של הכתוב הקודם, **ישעה האדם על עשהו ולא ישעה אל המזבחות** (של) **מעשה ידיו**, כי הכת הראשונה שכפרו במציאות ה' וחשבו כי האליל הוא הבורא כל, בנו לו מזבחות ושעו אליו אך לו לבדו **ועיניו אל קדוש ישראל תראינה ואת אשר עשו אצבעתיו לא יראה**, כי הכת השניה שהודו במציאות ה' רק כפרו בהשגחה וחשבו את הפסל רק לאמצעי בינם לבין ה', הם לא בנו לו מזבחות, כי עבודתם העקרית היה לבורא שמים וארץ, כמ"ש כי בכ"מ מוקטר מוגש לשמי (מלאכי ג'), רק העמידו את האליל והאשרות לפני עיניהם לראות אותו בעת עבודתם, ולהיות הוא הסרסר בינם לבין יוצרם, אבל אחר שיודו בהשגחה לא יציגוהו גם לנגד עיניהם לכוון עבודת ה' נגדם:

פסוק ט

כעזובת החרש והאמיר, הוא היער אשר היה בהר אפרים הנזכר בספר יהושע (יז) כי הר יהיה לך כי יער הוא ובראתו וכו', כי תוריש את הכנעני כי רכב ברזל לו, ופרש"י שהיושבים ביער היה להם רכב ברזל ע"ש והכנענים **עזבו וחזקו** בעת ההיא את היער והחורש הזה **מפני בני ישראל** שלא יוכלו לכבשו, ואעפ"כ נכבשה אז העזובה והחוזק הזה, **והיתה שממה**, היינו העזובה והחוזק הזה שהוא המבצר שעשו אז בהיער היתה שממה מיושביה, וכן יהיה ערי מעוזו שבצרו עתה וחזקו אותם מפני האויב שהיה ג"כ רובם בהר אפרים, (ששם היה שכם ורבים ערי מבצר ממלכות אפרים כי שם ישב ירבעם ראש ממלכות אפרים מקדם) יחרבו ג"כ ויהיו שממה, ר"ל מה שהיה להפריזי יושב ההר ההיא לפנים, יהיה עתה לבני אפרים:

פסוק י

אלהי ישעך, שהיה מושיעך מימות עולם, זאת **שכחת** לגמרי, וגם **צור מעוזך**, מה שגם עתה הוא הצור שבו תמצא מעוז, והצור והמבצר הזה הוא לנגד עיניך עד שאי אפשר לך שתשכחהו, מ"מ **לא זכרת**, לא רצית לזכר בו ולהעלותו על לב **על כן תטעי**, ממליץ במליצתו כמי שיש לו נטע נעמן היפה ונחמד מאד ומרכיב בו הרכבת זמורה ממין אחר פחות וגרוע, שמשחית בזה תמונת הנטע ומינו, וגם משחית יפיו והדרו, כן הם יש להם

צור מעוז באלהי מרום, והם עצמם זרע קודש בני אל חי, והרכיבו זמורת זר, עזר שדרשו מעמים ואלהים אחרים, שבזה השחיתו התעיבו את גדרם ועצמותם וקדושתם:

פסוק יא

ביום נטעך, וזולת מה שהסכלת עשו שהרכבת בנטיעתך מין זר וגרוע, עוד השתדלת למהר גידול הרכבת הכלאים שזרעת עד שתראי **לשגשג** ולהשגיא ולגדל שיפרה תכף **באותו היום** אשר **נטעת** אותו **ובבוקר** שאחריו **זרעך תפריחי**, עסקת בו כ"כ עד שצמח ביום הנטיעה ויגדל, ובבקר שאחריו פרח ויוציא ציץ וזרע, אמנם תדעי כי בכל זאת לא תצליחי במעשיך ולא תקצור את הזרע אשר זרעת, כי **נד נדד הקציר** ממך **ביום נחלה**, ביום נחל מים כבירים שוטפים ששטפו כל הקציר, ועם השטף הזה בא ג"כ אליך **כאב אנוש** ומכה רבה והנמשל שבקשו עזר מעמים אחרים והשתדלו למהר ביאת העם העוזרם, אבל בעת שהיו צריכים לעזרו שטף גם אותו מלך ירב, ויגל את ארם קירה:

פסוק יב

הוי, עתה מבאר מהו הנחל שהזכיר בפסוק הקודם? משיב כי הוא **המון עמים רבים הדומה כהמות ימים**, שהוא מחנה סנחריב, והוא הנחל אשר ישטוף את הקציר של הרכבת הכלאים **ושאון**, ר"ל מחנה זו היה לו, א. ריבוי הכמות, שזה כולל בהמון מורגל של עמים רבים, ב. ריבוי האיכות שזה כולל בשאון לאומים, (ועיין בבאור המלות):

פסוק יג

לאמים, עתה הסב פניו אל מחנה אשור כי בסוף יפול עם כל מחנהו אומר **הלאומים האלה ישאון** (**נא**) **ויהמון**, אבל מקולות מים רבים אדירים אדיר במרום ה' **וגער בו**, ה' יגער בו בהשאון הנזכר **ממרחק** משמי קדשו **וינוס**, וישוב בכלימה אל נינוה **ורדף**, מגערת ה', **וכגלגל**, הגלגל של קוצים ירדף מן הרוח יותר מן המוץ, כי המוץ רק הרוח ישאהו, והגלגל חוץ מאשר יניעהו הרוח, יעוף גם הוא על כנפי הגלגל שלו המתגלגל והולך מעצמו ג"כ ובפרט מפני סופה שהיא גדולה מרוח. ובזה מוסיף שחוץ ממה שיברח מלך אשור ממכת ה' בו, ירדף אח"כ גם מעמו ומבני מדינתו ולסוף בניו הכהו בחרב:

פסוק יד

לעת ערב, מדמהו במליצתו לפחד בלהות השדים שיהיה לעת ערב ולא ימשך פחד זה רק בעת החשך באמצע הלילה, אבל **בטרם בקר איננו**, ונתברר כי לא היה מאומה, כן בין לילה אבד כאילו לא היה **זה חלק הראוי לשוסינו** ע"פ מדתם, וגם **לבזזינו** שהם המחנות שבאו עמו רק לשלול שלל ולהרויח יקחו ג"כ מנת חבלם עמו, (עי' באור המלות) (פה דבר במשל המון עמים רבים וכו', ובקאפיטל שאח"ז יבאר הנמשל):

פרק יח

פסוק א

הוי, עתה מפרש המשל, מי הם המון עמים רבים, אומר הוא ארץ החמה אשר מעבר נהרי כוש, שהוא ארץ אשור:

פסוק ב

השלח, הוא שלח שלוחים אל ישראל ונתן אתם כלי גומא שילכו בקלות ובמהירות **לכו**, אלה הדברים אשר שם בפי הצירים שיאמרו לישראל, ושיעור הכתוב אתם **גוי קו קו ומבוסה לכו מלאכים קלים אל גוי ממשך ומורט**, הצירים יאמרו להם, אתם ישראל שאתם גוי שחלקו ארצכם בקו ובססו נחלתכם, אשר בזאו נהרים ארצכם, אין לכם עצה להמלט רק שתלכו מלאכים קלים במהירות אל גוי אשור שהוא גוי ממושך ומורט, היינו שהוא גוי גדול ומדינתו משוכה למרחוק וחרבו מורטה וחדה, והוא **עם נורא מן הוא והלאה**, ר"ל שמתיראים ממנו ממקום אשר שוכן שם והלאה עד קצה הארץ, ותמסרו אל אשור לעשות עמכם כרצונו (כמ"ש לקמן ל"ו ט"ז):

פסוק ג

כל ישבי, גם זה מדברי הצירים של אשור אומרים, לא לבד ישראל מוכרחים להמסר אליו, אבל גם **כל יושבי תבל** בקצות הישוב, ואפילו **שכני ארץ** הבלתי מיושב, לא תמלטו מידו, רק כולכם **תראו בעת ישאו נס על ההרים** לבא אליכם למלחמה, ואח"כ תשמעו גם קול תרועת המלחמה בעצמו:

פסוק ד

משיב לו הנביא, לא כמחשבותיך אשור! מחשבות ה' צבאות, **כי כה אמר ה' אלי** תחלה **אשקטה**, ואניח לך להחריב עמים רבים, אבל בכל זאת **ואביטה במכוני**, שהוא ירושלים ובהמ"ק עליו אביט שלא יעבור רעתך שם **כחם**, אהיה דומה שם **כחום המיבש אחרי המטר** שהוא משבית רעת המטר ושטיפתו, וגורם שיהיה בו ברכה **וכעב טל** המשבית פעולת **חם הקציר** ורעתו, כן אשבית רעתך ואהפכנו לברכה ושיהיה לישראל לשם עולם (ותפס שני דברים מתנגדים, איך היובש משבית הליחות, ואיך הליחות משבית היבושת, שהוא הפך טבעו, כן אעשה פעולות מתנגדות, אחר שאכין אותך ליסר גוים ולהאבידם, תהיה זאת בעצמו סבה להגדלת שם חזקיהו ולתפארת ישראל):

פסוק ה

כי לפני קציר, מוסב על המליצה שזכר בסימן הקודם, שזרעו זמורות זר ונד קציר ביום נחל מים, ולא קצרו קציר הזר הזה, כי שבולת מי מחנה אשור שטפתהו, לעומת זה אמר **טרם שיתבשל הקציר** מן ההרכבה הזרה שהרכיבו ישראל בנטיעתם, מה שהתערבו בעמי הארץ **כתם הפרח**, שכבר פרח, וגם **הציץ ציץ** שהוא אחרי הפרח, והנצה גדלה ועשתה פרי **עד שהפרי היה בוסר** ולא נתבשלה לגמרי אז **וכרת הזלזלים** שהם הזמורות זר שזללו מן הנטע הקדוש, שהם האומות שסמכו ישראל עליהם והתחברו להם כרתם במזמרות **ואת הנטישות**, הענפים של הנטע עצמה שנתפשטו מאד, שהם עשרת השבטים שקלטו ההרכבה והתערבו בגוים, **הסיר** ממקומה, **והתז** אותה אל ארץ אחרת, והגלם לגולה:

פסוק ו

יעזבו יחדו, להיות הפקר לעופות וחיות, בקיץ ובחורף למאכלם, ושתהיה נבלתם מושלכת כל השנה למאכל עוף ובהמה:

פסוק ז

בעת ההיא, ואחרי זאת אחרי שיכרתו הרשעים מישראל, אז **יובל שי לה' צבאות**, ומי יוביל את השי? **עם ממשך ומורט**, שהוא אשור בעצמו, ומאין יובל השי **מעם נורא**, מארץ אשור יובילו שי לה', ומה יהיה השי **גוי קו קו ומבוסה**, שאשור יביא את ישראל מנחה לה' **אל מקום שם ה' צבאות אל הר ציון**, שבימי חזקיהו שבו הרבה מעשרת השבטים לירושלים להסתופף בצל חזקיהו (והנה דעת חז"ל שנבואה זו עתידה, וכן פי' המפרשים, אולם גם לאשר נטיתי מדרכם לפי הפשט, בכל זאת כבר הזכרתי בתחלת סימן י"א, כי הנבואות העתידות התחילו מימי חזקיהו וכמו שהודיע זאת הנביא עצמו בתחילת קאפיטל מ"ח, עיין בפירושי שם):

פרק יט

פסוק א

הנה, מצייר בחזיונו, כי **רואה את ה' רוכב על עב קל**, משל למהירת ההליכה **ובא למצרים**, **האלילים ינועו מפניו**, **ולבב האומה ימס** וטעם הציור הזה, כי המצרים בימים הקדמונים היו עובדים לנהר נילוס ומיחסים לו אלהות בצירוף יתר אליליהם, והיו מהבילים כי האלילים הם המונעים את העננים מבוא בארצם, כי הענן והגשם סימן רע להם, וגם עוד היום אבל כבד הוא למצרים, יען שבתיהם בנוים מעפר וטיט, ובבוא

הגשם תמס יהלוכו, ומצד זה עת קרה להם גשם בימי קדם, היו מיחסים אותו אל לקות אליליהם העוצרים בעד הגשם, ומצד זה צייר ביאת השם ותנועת האלילים ממקומם, לשיבא ה' על העב וישים עבים רכובו:

פסוק ב

וסכסכתי, (מאמר זה נמשך עד פסוק ה' שסיים נאום האדון ה'), מצייר כי שמע קול ה' אומר בעת לכתו לשם אלה הדברים אנכי אלך, **ואסבב את מדינת מצרים ע"י אנשי מצרים בעצמם**, שיצורו מקצת אנשי מצרים על קצתם, כי תהיה חרב איש ברעהו **ונלחמו איש באחיו**, הנה דרך הנהוג בעת ילחמו ממלכה בממלכה, ישלימו כל הערים העומדות תחת פקודת הממלכה ביניהם, ויהיו לאגודה אחת ללחום נגד מתקוממיהם בלב אחד, וכן עת תלחם עיר בעיר, ישלימו בני העיר להיות כאיש אחד נגד העיר העושה עמה מלחמה, וכשילחמו משפחה עם משפחה אחרת, איש ברעו, אז יצטרפו כל האחים והקרובים אשר במשפחה ההיא להיות בקשר אחד אבל פה **תחלה ילחמו איש באחיו**, עד שתהיה פירוד בין האחים בני המשפחה, ואח"כ **איש ברעהו**, אשר אינו ממשפחה אחת, ילחמו משפחה במשפחה, ואח"כ ילחמו **עיר בעיר** אחרת ואח"כ **ממלכה בממלכה אחרת**, ובאופן זה תהיה המלחמה עליהם מבית ומחוץ, מלחמה פנימית של האחים והמשפחות והערים, ומלחמה חיצונית של הממלכות:

פסוק ג

ונבקה, רוח החכמה והגבורה של מצרים שהיו חכמים וגבורים מעולם תתרוקן עתה מהם **ועצתו**, גם העצה הנמצאת אצלם מכבר בעניני המלחמה והנהגת המדינה, **אבלע** ואשחית אותה **ודרשו**, וכשיהיו ריקם מכל עצה וגבורה ידרשו אל הבלים לבלתי הועיל: [הערה:חוזק העם תלוי בשני דברים, א] בהאחדות אשר ביניהם שיהיו כולם כגוף אחד ב] בעצה וגבורה למלחמה, וע"כ צייר סבת ירידתם בשני דברים אלה, א] במלחמה אשר בין איש לריעו, ב] בשאבדו גבורתם ונסרחה חכמתם:ע"כ]:

פסוק ד

וסכרתי, ועי"ז תהיה אחריתם, שאסגיר את מצרים ביד אדונים קשים ואכזרים, שימשלו עליהם הרבה אדונים אכזרים, שזה גרוע יותר מאם ימלוך עליהם מלך אחד אכזר שלא יוכל להפשיט אכזריותו כ"כ על כל האנשים הפרטיים, ואינו משחית רק את הכלל, משא"כ כשהם רבים **ומלך**, ר"ל וגם לא יהיה להם שום תקוה לפרוק עול האדונים מעל צואריהם, יען שמלך עז ותקיף ימשול בהאדונים האלה, והוא יחזיק את ידם בממשלתם **נאם ה'**, עד כאן דברי ה' שאמר בעת לכתו, ומעתה יתחיל הנביא את דבריו בפני עצמו:

פסוק ה

ונשתו, מספר והולך איך ע"י אבדת ממשלתם, וע"י היותם למס עובד תחת שבט אכזריים, אבדו גם מחייתם ופרנסתם, וחושב בזה חמשה דברים, א. הנה טוב ארץ מצרים היה ע"י נהר הנילוס שעלה בכל שנה והשקה את אדמתם, ובזה היה תלוי כל הצלחתם, וע"כ צייר חורבנם ביבושת הנהר ההוא ויען שלדעת הקדמונים כל הנהרות מתמלאים ממי הים, והנילוס כאחד מהם, מצייר כי המים נעתקו ונכרתו מהים וממילא נתייבש נהר הנילוס ג"כ:[הערה:רבים עמדו ע"ז, מה ענין הים למפלת מצרים, וגם אשר כתבתי בפנים אינו עולה לפי דעות רבים, המיחסים סבת עליית הנהר, על ידי ריבוי הגשמים, אשר במדינת אביסיניאן. ועלה בדעתי לבאר הים הנאמר פה על הבריכה הגדולה שעשו שיזובו המים לתוכו בעת עלותו, ומן הבריכה הזאת עשו חפירות והמשיכות נהרות ויאורים להשקות השדות, והבריכה הזאת נקראת (מעריס), אולם יען שמליצה זאת מתאחדת עם מ"ש (איוב י"ד:י"א) אזלו מים מני ים ונהר יחרב ויבש, ואיוב לא היה מגורתו במצרים רק בארץ עוץ. ויתכן לבאר על פי מה שנודע כי קדמוני מצרים היו מאמינים בהבליהם כי האליל המקודש אצלם המיוחס אל הנילוס, יש לו מלחמה עם האליל אשר הים מיוחס אליו, ובשיתמלא הים ויתגבר יחסר הנילוס, כי בנפול זה יקום השני, וע"כ היו בני מצרים הקדמונים נמנעים מלעבור דרך ים באניות מפחד הים וזעפו, ע"ז הליץ עליהם לפי דעתם שהגם שנשתו מים מהים, מכל מקום לא יתמלא הנהר, כי מיד ה' יהיה זה לא מצד כח האלילים בהבליהם:ע"כ]:

פסוק ו

והאזניחו, הנהר והים שנעתקו ונתיבשו יעזבו מעתה את הנהרות הקטנים שהיו מתפשטים מן הנילוס בכל ארץ מצרים בעת עלותו, שהתפשטו ממנו זרועות ותעלות לכלל המדינה **דללו**, וגם היאורים הנמשכים בידי אדם לתוך החפירות שכרו בעומק להקוות שם מים לעמוד זמן רב שיהיה להם לתועלת בעת המצור, שא"א לשאוב מן הנהר, והם עמוקים מאד, נתדללו וגם חרבו לגמרי **קנה**, ולא לבד שחרבו המים, אלא גם הקנה וסוף הגדלים אצל היאורים נתיבשו מרוב היובש שלא נשאר שום ליחות אף להחיות הקנה וסוף שאין גדלים רק במקום מים:

פסוק ז

ערות, (**ענין הבז**') היו מצרים מתפרנסים, מרוב התבואה הגדלה בארצם, עד שהיתה נקראת אוצר הדגן, כי לשם היו באים מארצות רחוקות לשבור בר ולחם, אומר בין הזרעים הגדלים מעצמם ע"י היאור ובסבתו, ואפי' **על פי יאור**, הגדלים על שפת היאור

ששם לא יחסרו המים לעולם **וכל מזרע יאור**, מוסיף שלא לבד הזרעים הגדלים מעצמם, אלא אף הנזרעים ע"י אדם, ששרשם חזק יותר ומתקיים, מ"מ יבש וגם נדף ונדחף ממקומו ע"י הרוח והיה כאין ואיננו:

פסוק ח

ואנו, (**ענין הג'**) היו מתפרנסים ע"י צידת דגים שהיה שם לרוב וגם זה נשבת ביבוש הנהר **הדיגים**, הם האנשים שפרנסתם ע"י צידת דגים יתאוננו כי חסר לחמם **ואבלו**, אח"כ יתאבלו ג"כ גם אותם שהיו צדים הדגים הגדולים ביותר שלא יצודו רק ע"י חכה אחד אחד, כי אח"ז ימותו גם הדגים הגדולים **ופרשו**, וגם אותם שצדים ע"י רשת ומכמורת שפורשים ע"פ המים, ובו רגיל להתאסף דגים רבים, וגם בעת שהדגים מועטים ולא יוכלו לימצא ע"י חכה, לא ימלט שימצאו איזה מהם במכמורות, מ"מ גם הם אומללו, כי ימותו כולם:

פסוק ט

ובשו, (**ענין הד'**) היו המצרים מרויחים ע"י הפשתה שגדל לרוב במצרים, שש ובד וחטובות אטון מצרים כנודע בקורות ימי קדם, עתה גם זה יכרת מהם, ויבושו העובדי עבודת הפשתים, והעובדים הפשתים המשורק והאומנים האורגים הבגדים הלבנים:

פסוק י

והיו, (**ענין הה'**) היו רבים מתפרנסים על ידי עבודת הבנינים שהיו עושים להגיר המים מן הנילוס אל החפירות המיועדות להם, ומקצתם היו עושים בנינים לסתום המים שיעמדו שם לעת הצורך אומר שתותיה הם העושים במלאכה להגיר המים בעת רבוי המים ועלייתו הם יהיו מדוכאים בעוני, וכן העושים סתימות של אגמים שינפשו שם המים וינוחו ולא יגירו לחוץ, יהיו אגמי נפש מחוסר לחם:

פסוק יא

אך אוילים, עתה מסב הנביא דבריו אל שרי פרעה ויועציו, איך לא השכילו עצת עליון הנגזר עליו והבטיחו אותו על הבל, עד שנשחת מלכותו. **שרי צוען**, מדבר, א. נגד השרים המנהיגים הנהגות המלכות, ב. חכמיו ויועציו בדברי עצה בין בדבר חכמת בינה, בין בדבר חכמות אלהות כענין חרטומי מצרים אל החכמים אומר.

איך תאמרו אל פרעה, להתפאר לפניו לאמר **בן חכמים אני**, החכמה מקובלת אצלי מאבותי, ואל השרים אומר איך תאמרו אל פרעה אני **בן מלכי קדם**, ומקובל אני מאבותי ענין הנהגת המלוכה:

פסוק יב

אים, משיב לעומת החכמים אפוא הם ומדוע לא הבינו עצת ה'?

אפוא חכמיך, המאמר מוגבל **איה חכמיך ויגידו נא לך אפוא** (חכמיך) **וידעו מה יעץ ה'**, כי ההבדל בין איה ובין אפוא, במלת איה שואל על העצם אם ישנו פה לפנינו, ובמלת אפוא שואל על העצם אם נמצא כלל במציאות באיזה מקום בעולם, ולזה איה חכמיך האם ישנם אצלך למען יגידו לך מה יעץ ה', ומוסיף לאמר אפוא חכמיך גם אם אינם פה שיגידו לך האם ישנם כלל במציאות באיזה מקום שידעו עכ"פ הם בעצמם מה יעץ ה' ומה גזר על מצרים, כי לא נמצא כלל בהם חכם שידע את זאת, שאל"כ לא היו משיאים אותך בהבליהם:

פסוק יג

נואלו, עתה מסיב פניו אל שרי צוען, שהם היו צריכים להדריך את העם, והם עצמם נואלו ומהם נשאו ונפתו שרי נוף הקטנים מהם לבטוח מן הרע המשקיף עליהם **והתעו**, ר"ל ולכן פנת שבטיה, שהם הראשים שבה, התעו את העם ההמוני ויתעם בתהו לא דרך: [הערה:נודע כי קוטב הנבואה הזאת, חזה על המהומה והמבוכה הגדולה אשר היתה במצרים בעת ההיא אחרי מות (סעטהאס) מלכם, שאז התפרדו לשנים עשר מושלים ושבטים, עד מלוך עליהם (פזאמטוכעס) כנודע מקורות ימי קדם, וזה סבב השחתת הארץ שנלחמו עיר בעיר ממלכה בממלכה (כמ"ש בפסוק ב') והנה צוען, שהוא העיר (טאנעס) הנודעת בספרי קורות העתים למצרים הקדומה, משם יצא תמיד שבט מושלים מלכים ושרים על ארץ מצרים, ובעת ההיא הרימו ראש שרי נוף (מעמפיס) ומרדו בראשיהם שרי צוען, ומשם יצא הרעה והמבוכה לחלק את הארץ לגזרים שנים עשר נשיאים לאומותם. וזה שכתוב על ידי שנואלו שרי צוען, ולא ידעו הנהגת המלוכה, נשאו שרי נוף. לבטוח בל ייראו מאימת שרי צוען ומרדו בם, ובזה והתעו את מצרים, ובמה התעו אותם? אומר פנת שבטיה, במה שהניחו שרי נוף לאבן פנה, להקים פנת השבטים שמזה נצמח ראש ולענה, והשחתת המדינה:ע"כ]:

פסוק יד

ה' מסך, אומר, אבל באמת מה' היתה זאת כי הוא מסך בקרבם, ומזג בם רוח בלבול וטרוף הדעת כמי שמוזג את היין שיהיה נוח לשתות, ומן יין העועים הלז המשכר, שתתה מדינת מצרים ונשתכרה, ועי"ז **והתעו**, השרים האלה את מצרים **כהתעות שכור בקיאו**, כמו שהשכור תועה לשוב ולשתות את קיאו, אשר פלט ממעיו ומבטנו

הורישתהו הטבע, שאינה יכולה לסבלו, והוא בדמיונו כי יין הוא שותהו, כן התעו אותם לעשות מעשים נגד טבעם, מעשים אשר תקיא הארץ אותם ולא תוכל להכילם:

פסוק טו

ולא יהיה, ועי"כ לא ישאר למצרים מעתה איזה מעשה ופעולה שיעשה לו לתועלתו, אחד מראשיו הגדולים, או מן הראשים הפחותים וגם אפילו שיתעורר איזה כפה היינו אחד מגבוריו ועשיריו לאיזה תועלת כללי, או אפילו אגמון שהם ההמון העם החלשים, כולם ירפו ידיהם מעשות כל דבר:

פסוק טז

כנשים, החרדות ומתפחדות מכל דבר **וחרד ופחד**, חרדה היא הבהלה הפתאומית מפגע חדש אשר פגעו, והפחד הוא הפחד הנמשך ימים רבים מעצם שאינו נגד עיניו והנה יקרה לפעמים שהאדם יתבהל פתאום ויחרד גם לדבר קטן פתאומי אשר פגעו, אבל אחר שראהו כבר כי אך דבר קטן הוא לא יפחד עוד אח"כ, וכן יצוייר שיפחד האדם גם מפני דבר שאין בו ממש, וזה בא מסבת שלא השיג את הדבר שהוא מפחד ממנו, ונדמה לו כי הוא עצם נשגב שביכולתו להרע לו, אבל אחר שחרד מפני הדבר ההוא ע"י שפגע בו, א"א שיפחד אח"כ ממנו, כי הלא כבר היה לנגד עיניו וראה שהוא דבר קטן. לעומת זה אומר, כי מצרים יהיו רכי לבב כ"כ עד שגם רק מפני תנופת יד ה', שזה מורה הנפה קטנה ורמיזה קלה שיורה לו בידו, (כי זה המבדיל בין הרמה לתנופה), ור"ל ע"י רמיזה קטנה שידמה להם שהוא להם אות לרעה, יתחרדו פתאום בעת יראו הרמיזה והאות הקטן ההוא, וגם אחר כך יפחדו ממנו בתמידות כדרך הנשים המהבילות והמלאות מורך לב:

פסוק יז

והיתה, גם אדמת יהודה תהיה להם לחרדה, שאיש אשר יזכור פתאום את עצמו בארץ יהודה, יחשוב זאת לאיזה אות, אולי ה' צבאות יועץ עליו איזה דבר, וע"י שהוא נזכר למעלה אצל ה', הוא זוכר למטה את אדמת הקודש וארץ ה', (וידוע שהמצריים היו מעוננים לכל דבר, ועפ"ז צייר גם יראתם את ה' בדרך זה, שכמו שהיה סימן אצל האומות בימי קדם כשהיה זוכר איזה דבר רע או טוב פתאום, היה מנחש מזה איזה דבר שיקרה לו כנודע, כן מצרים אחרי יכירו קדושת ארץ יהודה כי ה' שוכן בקרבה, אם יעלה על זכרונם פתאום ארץ יהודה, יחשבו זאת לסימן שה' זוכר אותו ויועץ עליו איזה דבר, טוב או רע):

פסוק יח

שפת כנען, לשון הקדש, **ונשבעות**, שישבעו לה' לאמר כי אחת מהנה שתסוג אחור ממנו יאמר לה עיר ההרס, יהרסוה ויחרבוה:[הערה:מתי נתקיים זאת נחלקו המבארים, י"מ נבואה זו עתידה, וי"מ על מזבח שבנה חוניו בן ר' שמעון הצדיק באלכסנדריא של מצרים כמ"ש במנחות (ק"ט ע"ב), ובירושלמי יומא (פרק טרף בקלפי), ודעת חכמינו זכרונם לברכה במנחות (ק"י) שהיה זה בימי חזקיהו שהאוכלסין שמצא חזקיהו מבני מצרים עת נפל אשור קבלו עליהם שלא לעבוד עבודה זרה וכן משמע בפסיקתא דרב כהנא (פרשה י"ז) ושם חשב החמש ערים בתוכם אלכסנדריא שהוא נוא אמון, כמ"ש בבראשית רבה (פ"א) ונוף (מנפוח) ט"ס וצ"ל (מענפוס), ותחפנחס, ועיר השמש אילופילוס, היא העליאפאליס, עיר השמש בלשון יון, וכן בירמיה (מ"ג י"ג) בית שמש אשר בארץ מצרים, ובה היה מושב הרבה מכהניהם וחכמיהם כידוע, יאמר כי עיר הזאת תהיה גם כן מן המקבלים עליהם עבודת ה':ע"כ]:

פסוק יט

מזבח, המזבח יהיה בתוך הארץ להקריב עליו קרבנות, והמצבה תהיה אצל הגבול לאות שה' הוא אלהיהם, והוא יריב ריבם מן הבא לגבולם לעשות להם רעה כמו שיבאר:

פסוק כ

והיה לאות ולעד לה', מוסב על המזבח והמצבה, המצבה תהיה לאות לה' יזכרו בו כי ה' הוא הרב ריבם והמושיע להם מצורריהם, והמזבח הוא יהיה לעד להם להתרות בהם בעתיד שיעבדו את ה' להקריב לו זבח ומנחה (ובזה יל"פ מ"ש לה' צבאות בארץ מצרים, הוא מאמר מגביל **לאות לה' צבאות ולעד בארץ מצרים** האות יהיה כנגד ה' שיזכר ע"י המצבה שהוא יושיעם ויצילם, והעד יהיה בארץ מצרים שהמזבח יעיד בם ויתרה להם לעבוד את ה').

כי יצעקו, עתה מבאר דבריו מ"ש **והיה לאות לה' צבאות**, הוא **כי יצעקו אל ה' מפני לחצים**, עת יבואו אויבים למדינתם, וע"י האות הזה שהיא המצבה יזכר ה' וישלח להם מושיע ויריב ריבם והצילם:

פסוק כא

ונודע, עתה מבאר מה יהיה **העד בארץ מצרים**, אומר כי ע"י שיעזור ה' למצרים יודע להם, ואח"כ יתחילו להתבונן בו ולהכיר מעשיו הכללים והפרטים **וידעו מצרים את ה'**, מעצמם ג"כ, מצד השכלתם, ועי"כ **יעבדו את ה' בזבח ומנחה**, על המזבח אשר יהיה

בארץ מצרים, וגם ידרו נדרים על העתיד וישלמו אותם באמונתם ובטחונם ובמלאת ה' כל חפצם, וזה יהיה העד:

פסוק כב

ונגף, אומר מעתה לא יתנהג ה' עם מצרים כאשר יתנהג עם אומה אחרת מאומות השנואים בעיניו, אשר עת ינגוף אותם הוא דרך נקמה להשחית האום הזה ולבלעו לא יהיה כן אצל מצרים רק עת ינגף ה' את מצרים, יהיה זה דרך רפואה, שאם יליזו מדרך הישר יגוף אותם כדי שע"י המגפה יתנו אל לבם כי אילו **ושבו אל ה'** בתשובה ונעתר להם וירפא אותם:

פסוק כג

תהיה מסלה, כי יהיה שלום ביניהם **ועבדו**, כמשמעו, וי"מ ועבדו לה' בזבח ומנחה מצרים עם אשור:

פסוק כד

שלישיה, תהיה משולשת לענין הברכה, שתהיה מבורכת ע"י מצרים ואשור בשלשה ענינים:

פסוק כה

אשר ברכו ה' וכו' **ברוך עמי מצרים**, שיעור הכתוב לאמר מצרים ברוך עמי, ולאמר אשור ברוך מעשה ידי ולאמר ישראל ברוך נחלתי. היינו מצרים יכירו מעלת ישראל מצד שבחרם ה' לו לעם בצאתם ממצרים, והם יברכו את ישראל מצד שהם עם ה'. אשור יכיר מעלת ישראל מצד שראה שם מעשה יד ה' הגדולה ונפלאותיו אשר הכה את כל מחנהו בלילה אחת, והוא יברכם ע"י מעשה יד ה' הנראה עליהם. וישראל עצמם יכירו מעלתם העקרית שהם נחלת ה', מצד נפשם החצובה ממעל, והם ממלכת כהני ה' וגוי קדוש, אשר לא ימירם באום אחר לעולם, ומצד זה יתברכו בעצמם כי הם נחלת ה' לעולם:

פרק כ

פסוק א

בשנת, זה היה ג' שנים לפני מפלת סנחריב **סרגון**, הוא סנחריב:

פסוק ב

ופתחת השק, שהיה לבוש שק מיום גלות עשרת השבטים, וצוה שיסיר שקו ויחלוץ נעליו **ערום ויחף**, לא הלך כן רק יום אחד או שעה קטנה בביתו:

פסוק ג

שלש שנים, ר"ל אחרי שלש שנים יהיה דבר זה אות על מצרים וכוש שילכו ערומים בגולה, (וכבר בארתי במק"א כי כל דברי ה' שנבא ע"י הנביא לרעה על עם אחד, היה אפשרות שלא יהיה הדבר ולא יבא, כי רחום וחנון ה' ובעת שעשו תשובה בטל את הגזירה, והעד נבואת יונה בנינוה, ודברי ירמיה לחנניה בן עזור (שם כ"ח) אבל כל שחזק ה' את דברי הנביא במה שצוה לו לעשות מעשה בפועל אז הדבר מוכרח שיבא, וכ"ש אם היה הפועל ההוא דבר זר מפליא אזני השומעים ועיני הרואים, שכל שהוא זר יותר יהיה הוראתו וקיומו יותר חזק, וע"ז קראו אות ומופת, אות לסימן וזכרון, ומופת מפני זרות הדבר ההוא לעיני הרואים וזה היה הענין שצוה ה' להושע לקחת אשה זונה ודומיהם, וא"צ לדברי הראב"ע וחבריו אשר נטו בזה לדרך אחר שלא כמשפט):

פסוק ד

שבי מצרים, מצרים לא הגלה רק שבה ממנו שבי, ואת כוש הגלה כולו **ערות מצרים**, ידוע שמצרים נקראת אשת הזימה והנביאים גינו אותה תמיד בזה וע"כ פרט את מצרים בגנאי הזה:

פסוק ה

וחתו, המאמר מגביל, **וחתו מכוש מבטם**, **ובשו ממצרים תפארתם**, אותם שהביטו אל כוש להשיג מהם עזר, עתה יחתו כי יראו שאין להם עוד תקוה, ואותם שהיו מתפארים במצרים ולא הביטו אליהם לעזרה רק שהיו מתפארים בכבודם ובבריתם, יבושו עתה לעומת מה שהתפארו תחלה:

פסוק ו

ואמר ישב האי, ארץ יהודה שבטחו על מצרים וכוש, ויראו כי הם לא יכלו לעזור לעצמם, ואיך יצילו את אחרים?:

פרק כא

פסוק א

משא מדבר ים, נבואה זו נבא על בבל, וקראה מדבר ים, לפי שמדי ופרס היו במזרחית צפונית של בבל, וממילא בבל מערבית דרומית לפרס, ואמר, מדבר, שבין בבל למדי ופרס היה מדבר, ודרך מדבר זה שבמערב של בבל באו האויבים, ועל ביאת האויב דרך המדבר נשא המשא, (תוכן המשא הזאת, מצייר ענין מפלת בבל על צד המליצה בדבורים נשגבים, כי ידוע שבבל לחמה עם מדי ופרס וכבשה אותם ועשה בלשאצר

לחם רב ומשתה ביום הכיבוש, ובו בלילה בעת המשתה, קשרו עבדי המלך עליו קשר בדבר ה' והרגוהו, והודיעו לחיל פרס שהיו עדיין בדרך, ושבו וכבשו והחריבו את בבל, עפ"ז מצייר איך צופה אחד עומד בו בלילה על חומת בבל, ובבא מחנה פרס שנית על בבל, נדמה לו כאבק הנישא מפני רוח המדבר, ואח"ז נודע לו מן המרד, וכי הבאים הם האויבים השבים להחריב את בבל ובזה מספר איך הצופה מצטער ומתחלחל על המראה בפלצות ורעדה - אח"ז מצייר שנית איך נביא אחד מבני ישראל המבקשים למלאות דבר ה' במפלת בבל, עומד ג"כ על החומה ומצפה על אחרית בבל, ורואה ג"כ הדבר הזה, וקורא בקול שמחה וששון כי יום בשורה הוא לו. עתה נבאר בפרטות.

כסופות, הצופה אומר, נדמה לי כאילו **סופות חולפים בנגב** המדבר, במקום שהארץ נגובה ומעלים אבק גדול ועפר משקיף יותר ואומר ממדבר בא הסופה והאבק הזה, רואה יותר - הנה זה בא **מארץ נוראה**, מארץ פרס הנוראה לבני בבל שמתפחדים ממנו: (ב) **חזות**, אומר אבל אין זה סופה ואבק, כי חזות קשה הוגד לי, שהוא כי **הבוגד בוגד**, שנעשה בגידה ומרד בין עבדי המלך שבגדו באדוניהם, ומתוך כך והשודד שודד **עלי עילם**, הצופה מספר מה שהוגד לו כי הבוגד אומר עלי עילם על בבל, **ואת מדי צורי** עליה, אל תירא עוד מבלשאצר וגבורתו, כי **כל אנחתה**, כל האנחה ומורא שהיה מפני בני בבל השבתי, ע"י שהרגתי את בלשאצר, זאת דברי הבוגד:

פסוק ד

אח"כ, נתבטל גופו בכלל כי **תעה לבבי**, ונתבטל כח החיים שלו ויותר מזה כי פלצות בעתתני, קונוואליסיאן, והרעדת כל הגידים וביטול כל הגוף ומיתריו ועורקיו, וזה הוא יען כי את **נשף חשקי**, מה ששף ונעתק החשק שלי זאת שם לי לחרדה, כי הרעדה והפחד הפתאומי המגיע בעת השמחה והששון, תכפיל השגעון והתמהון, ע"י העתקת הגוף וחושיו מן הששון אל הפחד הגדול, עד שהוא תועה בין השמחה והבהלה, ועיניו יחזו לו משאות שוא וחזיונות הגיל והשמחה עם מחזות ההרג והמלחמה אשר יוליכהו בתהומות מבהילות ומצולות שאון הנפש:

פסוק ה

ערוך, עפ"ז יצייר המליץ את האיש המספר כאילו אחזהו השגעון וילפת מתמהון לב בין השמחה והחרדה, ושני הדמיונות מרגישים את נפשו, קורא הוא **ערוך השלחן** למשתה, **צפה הצפית** לקראת המלחמה, חוזר וקורא **אכל ושתה**, ומתהפך בחזיונו **קומו השרים משחו מגן** למלחמה, כאיש משוגע ממראה עיניו:

פסוק ו
כי כה אמר, עתה יספר בחזיונו את הצופה השני שהעמיד בדבר ה' הוא אשר קראו מצפה, שהוא עומד ומצפה על מפלת בבל למלאות דבר ה' ביד נביאיו:

פסוק ז
וראה, ציין איך המצפה הלז, אחר עמדו ימים רבים על המשמר, וצפה וקוה על מפלת בבל, בהגיע תור הבשורה שבא עתה שנפלה בבל, לא **ראה** רק **רכב של צמד פרשים**, הוא שני שרים שברחו מבבל בלילה ההוא שהרגו את בלשאצר, וברחו אל חיל פרס ומדי, וזו היתה מפלת בבל, ומציין שהמצפה הלז נתבהל כי ראה שאחרי שעמד ימים רבים על המצפה וחשב שעתה תפול בבל, לא ראה רק צמד רוכבים, שאחד רוכב על החמור ואחד על הגמל, כמנהג הבורחים שלא יכלו לברוח על הסוסים כי נחפזו להמלט ולא מצאו רק חמור וגמל **והקשיב**, שאלה הבורחים השמיעו קול קשב כאילו מאתם תצא בשורת קץ בבל:

פסוק ח
ויקרא, ובחשבו כי נכזבה תוחלתו קרא בכח **כאריה**, הלא זה ימים רבים עמדתי על מצפה שיתקיים דבר ה' במפלת בבל:

פסוק ט
והנה, והלא הנה עתה לא בא רק רכב איש של צמד פרשים ומה יועילו אלה? ההם יחריבו בבל צבי ממלכות.? אולם בתוך צעקתו זאת הכיר, כי כבר נפלה בבל, וכי על ידי הרכב הלז נודע לו שהרגו את המלך, ושמרדו בבל, ובתוך כך ויען ויאמר נפלה נפלה בבל. והוא ציור מכוון איך מפלת בבל היתה פתאום, על ידי שני שרים שהרגו את המלך, ואיש לא הרגיש ולא עלה זאת על לבו, עד בוא הדבר וראה כי דבר אלהים הוא:

פסוק י
מדשתי, הנה בנבואה הזאת לא נבא רק איך תתחיל מפלת בבל, וראשית הקשר שמרדו עבדי המלך באדוניהם, ולא הודיע פה ציור ההרג והאבדון שיעשו חיל פרס ומדי בבבל, כי על זאת כבר נשא משא מיוחד למעלה קאפיטל י"ג וי"ד, וקרא להמשא שנבא למעלה בשם מדושתי ובן גרני, ר"ל המשא של הדישה שידוש ה' את בבל וישחיתנה, אשר שמעתי מאת ה' מכבר הגדתי לכם כבר זה ימים רבים כי נבואה שלמעלה נבא קודם לנבואה זאת:

פסוק יא

משא דומה, על מפלת אדום, לדעתי משא זו מיוסד על דבר החוזה עובדיה אם גנבים באו לך וכו' עד הגבול שלחוך כל אנשי בריתך וכו' ובארתי בבאורי שם, כי אדום יצא מגבול ארצו להלחם עם האויב, ע"י מרמת יועצים שהתנכלו עליו והשיאוהו לכך, ובהיותו חוץ מגבול ארצו נכנסו אויביו לארצו והרגו הטף והנשים ושללו כל ממונו, ולכן מדמה אותם הנביא שם לגנבים ושודדי לילה, הנכנסים בערמה בהחבא בלי ידיעת בעל הבית, והם בזזו יותר מהגנבים שלא יקחו רק המונח בגלוי, ולא יוכלו לחפש אחר המטמוניות, והם חפשו גם אחר מטמוני מסתרים, כי שללו ביום ובלילה, ועז"א שם איך נחפשו עשו נבעו מצפוניו. עפ"ז נשא מליצתו פה, כי השומר שהניחו לשמור את ארצם, מספר, איך שואלים אותו מה נהיה שם בשעיר, והוא משיב מה לכם לבקש את האויב חוץ למדינתכם, שובו אל המדינה כי שם תמצאון אותו.

אלי, (אמר שומר שבפסוק שאח"ז נמשך גם לפסוק זה) **אמר שומר אלי קרא משעיר**, ושואלים אותי, **שמר מה** נהיה **מלילה**, מה נתהוה בליל הנורא בשעיר:

פסוק יב

אמר שמר, משיב להם, אל תחשבו כי בא כגנב בלילה וברח לו באור הבוקר אבל כבר **אתא בקר ועדיין הוא לילה** וחשכה וצרה גדולה, שעוד האויב שולל ובוזז גם ביום **אם תבעיון בעיו**, אם אתם מבקשים את האויב **שבו אתיו**, לארצכם כי שם תמצאון אותו: [הערה:חז"ל פירשוהו על גלות האחרונה של אדום, (כמו שתראה באבות דר' נתן פ"א, ובירושלמי תענית פ"א רבה שמות פר' י"ח וכ"ג, נשא פר' י"א, שלח פר' י"ז), ורש"י נמשך אחריהם בפירושו, ולא רחוק הוא מדרך הפשט, שאחר שהודיע קץ בבל, הודיע גם קץ האחרון. ולפי זה יל"פ על פי שטתם, ישראל קוראים לה' מתי תכלה הלילה, זמן הגלות הארוך הלז, משיב להם הלא כבר אתא בקר וזמן הגאולה ועדיין הוא לילה כי הדבר תלוי בתשובה, או כיון על דברי חכמינו זכרונם לברכה כי יש שני זמנים אל הגאולה, זכו אחישנה, לא זכו בעתה, והם סוברים שמן הנמנע שיגאלו רק בכלות הלילה ובהגיע תור הגאולה, משיב להם יש אפשרות שיאתה בקר גם בעוד שעדיין הוא לילה, תוכלו להגאל גם לפני כלות זמן הגלות, ולפני בוא יום המיועד, אבל אם תבעיון זאת שובו בתשובה:ע"כ]:

פסוק יג

משא בערב, על מפלת בני קדר נבא שנפלו ביד סנחריב **ביער אשר בערב תלינו**, מעתה אתם **ארחות** ושיירות של בני דדן, שהיו נוסעים דרך ארץ קדר, ובני קדר היו מכניסי

אורחים, שכן מנהג בני ערב עד היום, ולנו שם מעתה שחרבה קדר תלינו ביער באין מקום מושב:

פסוק יד

לקראת, אתם יושבי ארץ תימא, אשר דרך ארצכם יעברו פליטי קדר הבורחים מחרב אויב, קדמו אותו במים, (ואמר דרך מליצה כי בתימא היו המים מצויים, ששם היה בקעה ושפלה ונקוו המים לשם, כמ"ש הביטו ארחות תימא (איוב ו׳:י״ט) וא"כ נקל לכם להביא מים להגולים האלה), **בלחמו** הלא בני ארץ קדר היו תמיד מכניסי אורחים, וקדמו את כל נודד בלחם ומזון, ראוי שתקדמו אותם עכ"פ במים שהם בזול:

פסוק טו

כי, בפרט שלא הלכו מארצם ברצונם רק מפני חרב אויב, והחרב היתה **נטושה** על פני כל ארצם עד שלא יכלו לעמוד, וגם לא הועיל להם גבורתם שהיו מלומדי מלחמה בקשת, כי גם האויב בא **בקשת דרוכה**, ובכל זאת לא ברחו תיכף בהחל המלחמה רק ברחו מפני כובד מלחמה שלחמו בכל כחם, רק יד צורריהם גברה ותכבד ידו עליהם:

פסוק טז

כשני שכיר, שהם מצומצמים, **וכלה כל כבוד קדר** במחנהו הרב:

פסוק יז

ושאר, גם מספר הגבורים שישאיר האויב בכוונה להיות מבני מלחמתו גם הם ימעטו, כי כך גזר ה' עליהם מפני שהרעו לישראל:

פרק כב

פסוק א

משא גיא חזיון, נבואה זאת נבא על ירושלים שנפלה ביד נבוכדנצר, וקראה גיא חזיון על שעל גיא הזה חזו כל החוזים חזיונות הרבה, ומשא זו נמשכת עד פסוק ט"ו **מה לך איפוא**, במשא זו מצייר תחלה איך איש אחד עומד וצופה על כל אשר נעשה בירושלים מתחלת המצור עד שנכבשה העיר ורואה דברים זרים המורים כי לא נכבשה בדרך הטבע רק יד ה' היתה בם להומם ולאבדם, תחלה רואה איך בתחלת המצור עלו כולם על הגגות להלחם משם, ומתמה על זאת, כי דרך הגבורים לצאת להלחם בשער לא לעלות על הגגות, שזאת לא יעשו רק הנשים והחלשים, ועז"א למה עלית כולך לגגות.? גם הגבורים:

פסוק ב

תשאות, רואה שנית בעת המצור העיר מלאה מתי רעב, שואל מדוע לא יצאו למלחמה ומתו ברעב, והן יקרה שלא תוכל לעמוד במלחמה, א. עיר שהיא שקטה בטבעה ואנשיה לא נסו בזאת, עז"א הלא את **תשאות מלאה**, שנשמע בך תמיד שאון ורעש כי אנשיך גבורי כח ומרי נפש? ב. יקרה שלא תוכל להלחם עיר שאנשיה מועטים, עז"א הלא את **עיר הומיה** תמיד מרוב עם וקהל גדול? ג. יקרה שלא יצאו למלחמה יושבי ערים הפרזות העמלים תמיד להביא טרף לביתם, ונאנחים תמיד על לחמם ולא יריעו לקראת נשק, עז"א הלא את **קריה** מוקפת חומה דלתים ובריח **ועליזה**, ושמחה תמיד מרוב כל, ואנשים כאלה הלא המלחמה היא משוש דרכם, וא"כ אשאלך, מדוע **חלליך לא חללי חרב** וכו' כי הנופלים בעת המלחמה בשדי המערכה נקראים מתי מלחמה, והנופלים בחרב אויב בעיר אחר הכיבוש נקראים חללי חרב, ואתם לא במלחמה ולא בחרב נפלתם רק ברעב כי לא נלחמתם כלל?:

פסוק ג

כל קציניך, רואה עוד איך בסוף ימי המצור ברחו השרים והקצינים מן העיר ורק דלת העם נשארו לעמוד על נפשם ולהלחם, וזה ג"כ הפך הרגיל, ובזה רואה עוד איך נתהוה הפך הרגיל **הקצינים נדדו יחד**, מן העיר אבל לא הועילו מאומה, כי **מקשת אסרו**, מסבת רובי קשת אוסרו באזיקים והוליכום שבי לפני צר, כמוזכר (מ"א כ"ה, ירמיה נ"ב) **כל נמצאיך**, הם ההמון **הם אסרו יחדיו**, ר"ל שנתקשרו בקשר אחד לעמוד על נפשם ולהלחם, ואח"כ כשגבר יד האויב **מרחוק ברחו**:

פסוק ד

על כן, אחר שנכבשו שלא כדרך הרגיל וגדלה מפלתם כ"כ **אמרר בבכי**, הגם שהרגיל הוא שע"י הבכי תשקוט הנפש מזעפה, אבל אנכי עוד אמרר את עצמי ע"י הבכי, וגם אל תאיצו ותדחקו עצמכם לנחמני, כי מאנה הנחם נפשי:

פסוק ה

כי יום מהומה, קודם הכיבוש המם אותם עד שנמסרו ביד האויב **ומבוסה**, בעת שנכבשה העיר בסס ודרך אותם על חלליהם, **ומבוכה**, אחר סור האויב הלכו נבוכים לארצות שונות לגולה, וכ"ז היה להם מאת ה' צבאות וגזרתו **מקרקר**, מספר איך לא השכילו במלחמתם ולא ידעו הנהגת המלחמה, שהלא בעת בא האויב בעוד שהחומה היתה חזקה ולא נפרצו בה פרצות אז היה להם לקחת את נשק בית היער ולהלחם מעל החומה, והם עשו בהפך, תחלה האויב **קרקר** ועקר את **קיר** החומה, והם לא עמדו נגדו

רק **ושוע אל ההר**, פנו לישועה אל ההר להשגב בהר ציון, והניחו את האויב להשחית החומה:

פסוק ו
ועילם, בתוך כך לכדו האויבים את החומה, ועילם נשא לשם אשפות החצים שהיו רבים כ"כ עד שהוצרכו לשאת אותם ברכב ופרשים הנושאים את האדם, שעל המרכבות והכרכרות נשאו את החצים אל מקום החומה שלכדו **וקיר**, מצייר איך עילם רובה בחצים, ועם קיר אוחז המגן ומסיך בפני הרובה קשת כמו שיהיה כן בשרי הצבא שנעריהם יאחזו המגן והצנה לפניהם, כמ"ש (ש"א י"ו) ונושא הצנה הולך לפניו:

פסוק ז
ויהי, ר"ל עד עתה לא שמת לב להלחם, עד שראית שכבר נתמלאו מבחר עמקיך ברכב, והפרשים כבר שמו פניהם ליכנס אל השער:

פסוק ח
וגם, כבר **גלה את מסך יהודה**, שפרץ כל החומה הסוכך בעדם **ותבט**, ר"ל רק אז רק ביום ההוא התחלת להביט אל הנשק שהניחו המלכים הקדומים בבית יער הלבנון ששם היה בית נשק (צייגהויז) למלכי יהודה, והלא זה היה לך לעשות תיכף טרם נפרצה החומה:

פסוק ט
ואת, ויען שאז שמת על לבך כי רבו בקיעי החומה, וקבצתם את מי הברכה להיות מים מוכנים לעשות חומר לבנין הפרצות:

פסוק י
ואת, ספרתם הבתים שמי שהיה לו בית יתר, ונתצתם אותו לחזק החומה:

פסוק יא
ומקוה, ובין שני החומות שמקיפים העיר קבצתם מי הברכה הישנה להקוות שם המים שלא ימצא האויב מים לשתות או להיות מזומנים למצור.
ולא הבטתם, אומר למה לכם כל היגיעה הזאת והמלאכות האלה היה לכם להביט בהשקפת השכל כי לא האויב עשה כל זאת רק ה' עשה כל זאת, והוא הפיל אתכם לפני אויביכם, ולא לבד שלא שמתם על לב כי כל מעשה האויב ונצחונו אינו טבעי רק מעשי ה', גם **יצרה מרחוק לא ראיתם**, הלא זאת היה לכם לראות עין בעין כי ה' יצר את הגזרה הזאת מרחוק, שהלא כבר נבאו לכם זאת הנביאים מקדם וראיתם כי לא נפל מדבריהם

ארצה, והיה לכם לשוב לה' לבטל גזרתו, ואתם אל תחבולות מלחמה שמתם פניכם, ומה יועילו לכם, אם ה' אמר ותהי:

פסוק יב
ויקרא, הלא ה' קרא נבואה זו ע"י הנביאים טרם בואה כדי שיבכו ויספדו וישובו לפני ה' וינחם על הרעה, והם לא עשו כן, רק

פסוק יג
והנה ששון ושמחה, הרוג בקר למען אכול בשר והם אומרים אכול ושתו כי מחר נמות, וטוב שנתענג היום עכ"פ.

פסוק יד
ה' צבאות, נשבע ה' בשמו הגדול שלא יסלח להם זאת עד ימותון באמת, (גם יל"פ עד תמתון כמו לעד, ר"ל תמותון מיתת עולם גם בעולם הבא):

פסוק טו
כה, מכאן עד סוף הקאפיטל מתחיל נבואה אחרת על שבנא שמרד במלכות חזקיה, וקשר קשר למרוד באדוניו ולצאת אל סנחריב בעת צר על ירושלים:

פסוק טז
מה לך, שבנא היה גר מעיר אחרת לכן שואל אותו היש לך פה נחלת שדה ובית אחוזת אבותיך, או מי לך פה ממשפחת בית אביך אשר תחשוב להקבר פה ר"ל שתחשוב שתהיה פה לאורך ימים **חצבי**, ר"ל לך אני אומר אתה הרשע החוצב מרום קברו וכו' דע כי הנה ה' מטלטלך וכו' **חצבי**, דרכם היה לחצוב מערה גדולה לאחוזת קבר, ובתוך המערה היה מניח הכוך והארון שבו היה מונח הגוף הנקבר, ושבנא חצב קברו בהר גבוה ותלול, לכבוד ותפארת, שם חצב מערה, ובתוך המערה הניח סלע שבו היה חקוק הארון והכוך להיות משכן לו, והיא מליצה על שרצה למשול בירושלים תחת בית דוד:

פסוק יז
הנה ה', ה' יטול וישא אותך לאויר השמים אתה הגבר ויעשה אותך כעיט ועוף הפורח באויר, והוא הנמשל על שיצא מירושלים אל מחנה סנחריב:

פסוק יח
צנוף, ואח"כ יסבב אותך במצנפת סביב סביב עד שידמה גופך לכדור שזורקים ומגלגלים אותו בארץ רחבת ידים כדרך המשחקים בכדור, ר"ל תחלה תפרח ברצון כעוף הפורח, ואח"כ יגלגלו אותך בעל כרחך ככדור **ושם תמות**, ושם יהיה מרכבות כבודך, אתה

העבד הרע שהיית **קלון בית אדוניך**, שהיה קלון וחרפה לבית אדוניך שגדלו רשע כזה תוך ביתם:

פסוק יט
והדפתיך, תחלה אהדוף אותך **ממצבך** החזק שהיית נצב ברום המעלה, שר ונכבד, ואח"כ גם **ממעמדך** הפשוט יהרסך שלא יהיה לך שום עמידה וקיום כלל:

פסוק כ
וקראתי, אתן בלב חזקיה שימנה את אליקים לפקיד במקומך:

פסוק כא
והלבשתיו, היה דרכם להלבש הממונים מהמלך אבנט וכתונת יקרה לתפארת גדולתו, כמו וילבש אותו בגדי שש **לאב**, ירחם עליהם כאב על בניו וידריכם בדרך ישרה:

פסוק כב
מפתח בית דוד, היה ממונה על בית ה' ובית המלך, ודרך השרים הממונים על בית המלך לישא המפתח על שכמם לאות, (קאממערהערנשליססעל) **ופתח**, בלעדו לא ירים איש את ידו:

פסוק כג
ותקעתיו, גדולתו תהיה קבועה בל תמוט כיתד הקבוע במקום חזק:

פסוק כד
ותלו לפי שמדמהו ליתד אומר הכל יתלו כבודם על היתד הזה גם הבנים הקטנים, וכל כליהם יתלו עליו, מליצה שכל צרכם ישיגו על ידו:

פסוק כה
תמוש, תסור גדולתו של שבנא, תחלה תמוש ממקומה, אח"כ תגדע ע"י שיוליכהו אסור באזיקים, ומתדמה אל המליצה שבפסוק י"ט:

פרק כג

פסוק א
משא צר, נשא משאו, איך אחר שנפלה צור ביד נבוכדנצר ברחו פלטים לארץ כתים והודיעו שם השמועה בראשונה, ובעת עברו אניות של עיר תרשיש שהלכו לצור לסחורה דרך ארץ כתים, נגלה להם ע"י בני כתים מפלת צור ושיעור הכתוב **מארץ כתים נגלה למו** (לאניות תרשיש) אלה הדברים, בני כתים אמרו להם, **הילילו אתם אניות תרשיש**, **כי שודד מבית** שלא תמצאו בית אכסניא ללון, ואף גם **מבוא** שלא תמצאו אף

חוף שיבאו האניות שם, כי אחר שכבש נבוכדנצר את צור והרס כל הבתים, עלה הים והציף הכל עד שנחרב גם החוף שהיה שם לאניות:

פסוק ב

דמו, צידון היתה סמוכה אל צור, ובעת שלות צור לא היתה נחשבת לכלום, ואחר מפלתה הוסב כל המסחר אל צידון ונתעשרה מאד, עד שנחרבה אח"כ גם היא ע"י נבוכדנצר, ומצייר כי צידון מתאבלת על צור, כי היה לאנשי צידון אז היזק רב, כי היה להם בצור רכוש ומרכולת, והנביא אומר להם, **דמו** אתם **ישבי אי** למה תבכו על חורבן צור, בפרטות **אתה סחר צידון** למה תבכה, הלא מעתה **עבר ים ימלאוך** בסחורה, כי יסוב המסחור אליך, וחסרונך בצור יתמלא עתה כפלים:

פסוק ג

ובמים רבים זרע שיחור, גם תתמלא עתה בזרע שיחור הוא יאור מצרים ששולחים אותו על מים רבים לאיים רחוקים לסחורה, כי מצרים היתה מגדלת תבואות רבות, והיתה מספקת למדינות רבות **זרע קציר תבואתה**, ר"ל בין הזרע בין קציר יאור, בין תבואתה של היאור, כי היו מוציאין ממצרים תבואה מיוחדת לזרע שיצא דוגמתה, וגם היו מוכרים אותה כמו שהיא עם הקשין והשבולת וזה נקרא קציר יאור, וגם היו מוכרים תבואה שנתמרחה בכרי שזה נקרא תבואה, ובכל אלה המינים העומדים למסחר עובר ים ימלאוך, עד כי **ותהי סחר גוים**, תהיה עתה עיר מסחר לגוים רבים, ולכן אין לכם להצטער על מפלת צור:

פסוק ד

בושי צידון, אבל ישוב המליץ מדבריו, אומר אל תדמי, לחנם התחלת לשמוח על מפלת צור ועל שהוסב מסחרה אליך, בושי על שמחתך זאת, כי זה גרם גם חורבנך וע"י הצלחתך עתה בא האויב גם להחריבך **כי אמר ים**, ר"ל הים, ובפרטות **מעוז הים** המקום החזק של הים שבו נעשה אי ומבצר לישוב בני אדם תוך הים, הוא אמר, הלואי **לא חלתי** הלואי לא היה לי חבלי יולדה כלל, אחר שכולם נאבדו, ואם היה לי חבלי יולדה הלואי **ולא ילדתי** והיו הבנים מתים ברחם, ואם ילדתי הלואי **ולא גדלתי בחורים** והיו מתים בקטנותם, והלואי **ולא רוממתי בתולות**, במעלה וחשיבות, כי ע"י שמתו בגדלותם גדול הצער כפלים, כמ"ש בקללת עלי (ש"א ג') וכל מרבית ביתך ימותו אנשים, והוא משל נמרץ על צידון, כי על המת בזקנותו, או על היונק והנפל אין מתעצבין עליו כ"כ, אבל על בחור שנקטף במבחר שנותיו האבל גדול מאד, וכן אם היתה צידון מארכת בשלותה

כצור לא היה העצב גדול כ"כ, אבל אחר שלא האריכה ימים היה טוב יותר אם לא נולדה והיתה נפל, והיינו אם לא היתה מתחלת להצליח כלל:

פסוק ה

כאשר שמע למצרים, בעת שיגיע השמועה למצרים מן מפלת צידון אז **יחילו** אנשי מצרים על שמועה זאת כאשר חלו על **שמע צר**, בעת באה להם שמועת צור, כמו שהפסידו אנשי מצרים ברכושם במפלת צור שהיתה סחורתם שמה, כן הפסידו עתה בצידון:

פסוק ו

עברו, בזה מסיים מאמרו נגד שאמר תחלה דומו יושבי אי, שלא יתאבלו, ושוב חזר מדבריו שיתאבלו על צור, מסיים לאמר א"כ אחר שלא תרויח בהצלחה זאת שלא תאריך ימים, איעצכם **עברו** תיכף **לברוח לתרשיש**, **והלילו ישבי אי**, הלילי צידון על מפלת צור, ואל תדומי, וכ"ש שאל תשמחי:

פסוק ז

הזאת, עתה ישים פניו על צור, מסב דבריו אל בני תבל, כמתפלא לאמר, השמעתם מעולם כי עיר עליזה תעזוב מקומה לנוע אל ארץ מרחק, ומי יעץ זאת לצור, אין זה כי אם אלהים **הזאת לכם עליזה**, יאמר מה שעזבה צור מקום מולדתה הוא דבר זר מאד משתי פנים, א. בהשקף על המקום שיצאה משם, ב. בהשקף על המקום אשר לשם תנוע בהשקף על המקום שיצאה משם, הן יקרה כזה משני פנים, א. אם הוא מקום רע בלתי משמח יושביו, לעומת זה אמר **הזאת לכם עליזה**, ב. אם שבתם במקום זה לא ארך לו הימים ונקל להם לעזוב אותו לעומת זה אמר **הלא מימי קדם קדמתה**, קדימה שלה היא מימי קדם, שגם מימי קדם כבר היתה עיר קדומה וישנה בהשקף על המקום שהולכים לשם, א. הממיר מקומו בהכרח ידע לאן הולך, לא שילך לאשר יובילוהו רגליו, מבלי מקום מכוון ועז"א איך **יובילוה רגליה**, כי אינה יודעת עדיין לאן תלך, ב. יקרה שילך מבלי לדעת איזה מקום, אל מקום קרוב במדינה עצמה שיודע עכ"פ מהות המדינה, לעומת זה אמר **מרחוק**, ג. יקרה לפעמים שילך גם מרחוק לבקש מקום, אבל לא ישא אתו ביתו וכלי תשמישו לדור שם, רק לתור מקום, לעומת זה אמר **לגור**, שכבר עקרו דירתם מן המקום הראשון וא"כ א"א שתהיה יציאתם צאת מרצונם, וא"כ יתפלא לנו:

פסוק ח

מי יעץ זאת, מי המשגיב בכחו **לגזור עצה כזאת על צור** אשר גדלה מאד, א. במלכות וממשלה שלא לבד שהיא לובשת עטרת מלוכה עוד היא **המעטירה** הנותנת כתר על

ראש מלכים, ב. בעושר אשר **סחריה** הגדולים הם **שרים** ומושלים מרוב עשרם, וגם **כנעניה** הקטנים הם גם כן **נכבדי ארץ** שאף הרוכלים שלה המחזירים בעיירות שהם מבוזים בכ"מ, הם מכובדים מרוב עשרם, ומי יעץ עליהם כזאת:

פסוק ט

ה', משיב אין זאת **כי אם ה' יעץ עליה זאת**, ואם תשאל לאיזה תכלית גזר זאת עליהם משיב מפני שנמצאו בה שני דברים שנואים בעיני ה', א. חמדת הממון והרכוש שרדפו אחריו כ"כ, עד שיחסו גאון ועוז לכל צבי ודבר חמדה ורצה ה' ע"י מפלת צור **לחלל גאון כל צבי** ולהראות שאין בו ממש ב. מפני שרדפו אחר הכבוד והמשרה, וה' רצה **להקל כל נכבדי ארץ**, ולהשפיל גאים:

פסוק י

עברו, מסב פניו אל צור בנכח, אחר שעלה הים עליה והציף אותה, אומר את צור **עברי ארצך** הדומה **כיאור אל בת תרשיש**, ברחי מארצך שעלתה כיאור כולה לתרשיש אחר **שאין מזח** וחגור עוד, שיחגור בעד הים ויעכבהו מלעבור אל היבשה כי הים פרץ גבולו ושטף ועבר:

פסוק יא

ידו נטה, שיעור הכתוב, **הרגיז ממלכות נטה ידו על הים**, נבוכדנצר אחר שהרגיז ממלכות היבשה נטה ידו גם על יושבי הים, (ומי הוא המרגיז יבאר בפסוק י"ג) אבל המרגיז הזה לא מדעת עצמו עשה זה רק **ה' צוהו זאת אל ובעבור כנען**, כי צור וצידון יוצאי ירך כנען היו כדי להשמיד עוזם ותקפם:

פסוק יב

ויאמר, מוסב על הרגיז ממלכות, המרגיז הזה הוא אמר לצידון, **לא תוסיפי עוד לעלוז**, מה ששמחת על מפלת צור והסב המסחר עליך, לא תעלוזי עוד, **את המעשקה בתולת בת צידון**, **לא תוסיפי עוד לעלוז**, (וקרא בת צידון המעושקה, נגד מה שצור לא נעשק רכושה כי נאבד כולו ע"י הים כמ"ש נבוכדנצר מלך בבל העביד את כל חילו עבודה גדולה אל צור ושכר לא היה לו ולחילו (יחזקאל כ"ח), אבל מצידון עשקו את רכושה), **כתים קומי עברי**, ברחי לארץ כתים, ואל תחשבי כי משם תשובי לארצך, לא כי **גם שם לא ינוח לך** כי אח"כ כבש נבוכדנצר גם ארץ כתים:

פסוק יג

הן ארץ כשדים, מוסב אל פסוק י"א, שאמר שם ידו נטה אל הים הרגיז ממלכות, שואל עתה מי הוא המרגיז ממלכות, אשר נטה ידו על הים, משיב **הן הוא ארץ כשדים**,

הם עשו זאת, **זה העם**, כלא היה נחשב בימי קדם, ור"ל **היה** לא, היה כלא וכאין, רק אשור שמלך על הארץ ההיא הרים אותה מאשפה, ולמדם לעבור בציים ואניות, עתה הכשדים ההם, **הקימו בחוניו** הם הקימו מבחן גבורתו של מלך אשור והם הראו למבחן תוקף הציים שיסד להם אשור, **עוררו**, ע"י הציים הם הרחיבו ארמנותיה של צור לשום אותה למפלה:

פסוק יד

הילילו, לכן אחר שצור גם צידון נפלה, אתם אניות תרשיש הלילו, כי נחרבו ערי המסחר:

פסוק טו

והיה, צור תהיה שפלה שבעים שנה **כימי מלכות אחד**, שהיא מלכות בבל שנמשכה שבעים שנה, כי בימי כורש התרוממה מעט, **כשירת הזונה** מדמה במליצתו עיר הסוחרת גוים רבים לזונה, אשר בעבור זנותה תקבל אתנן, כן בעבור סחורתה תקבל אתנן ומחיר מעת הנכרים הבאים שעריה, ומדמה את צור בחורבנה לזונה ששכחוה מעגביה ימים רבים, אשר ישירו עליה בדרך היתול וצחוק, שתקח כנור ותסבב בשוקים וברחובות למען יזכרו בה עוגביה, כן בעת תרצה לשוב לאיתנה תשלח ספרים אל כל העמים סביבותיה, להזכיר אותם שיבואו אליה למסחר, ואנשי לצון ומושלי משל ישירו עליה אז שירת הזונה, ומה הוא השיר שישירו עליה?

פסוק טז

"**קחי**, את זונה נשכחה! קחי כנור וסבי עמו את העיר וצריכה את להיטיב נגן בקול נעים גם להרבות שירים הרבה אולי ע"י תזכרי":

פסוק יז

והיה, בימי כורש הרימה צור את ראשה והיתה סחר גוים ולקחה אתנן שנית מאת כל משפחות האדמה שבאו אליה מסחר:

פסוק יח

והיה סחרה, ר"ל בין המסחר שלה שהם הדברים אשר במדינה מתבואות ומיני מתכות שמוכרים לארצות אחרות, ובין **אתננה** שהוא המעות והכסף והזהב שמקבלים בעד המסחר שניהם יהיו קודש לה', שישלחו משני אלה מנחה אל בית ה', שהיה להם בימי בית שני שלום עם ישראל, אבל **לא יאצר** (מוסב על סחרה), המסחר שלהם לא יובא אל אוצר בית המקדש, להקריב ממנו עולות וזבחים מן הבהמות והסולת והיין שישלחו, **ולא יחסן** (מוסב על ואתננה) הכסף וזהב שישלחו לירושלים לא יעשו ממנו איזה דבר

חזק להיכל ה' רק יחלקוה ליושבים לפני ה', שהכהנים העובדים במקדש יחלקו אותה ביניהם, ומבאר את סחרה יקחו **לאכל לשבעה**, הבשר והסולת שישלחו יהיה מאכל לכהנים, ואת אתננה שהוא המעות יקחו הכהנים **למכסה עתיק** לקנות מהם לעצמם מלבושים חשובים ויקרים:

פרק כד

פסוק א

הנה, נבואות אלה נבא על גלות עשרת השבטים ע"י סנחריב **בוקק הארץ**, יריק תחלה פרי הארץ **ובולקה** ויפקירנה לכל, **ועוה**, אח"כ ישחית ויבלבל פני הארץ עצמה ואח"כ והפיץ יושביה בגולה, הכוונה תחלה ישלול ממונם, ואח"כ ישחית את הארץ עצמה, עד שלא יכיר איש את נחלתו, ואח"כ יוליכם לגולה:

פסוק ב

והיה, בלכתם לגולה לא ימצא אצלם שום מעלה ומשרה כי כולם יהיו שפלים ונבזים בשוה, העם ההמוני יהיה במדרגה אחת עם הכהן, ואפילו **העבד** שהוא קנין כסף אדוניו יהיה במדרגה אחת עם **אדוניו**, כי גם אדוניו יהיה עבד כמוהו, ואף **השפחה** תהיה במדרגה אחת עם **גבירתה**, (הגם שהשפחה נכנעת לגבירתה יותר מן העבד לאדוניו, כמ"ש הנה כעיני עבדים אל יד אדוניהם, ומוסיף לאמר כעיני שפחה אל יד גבירתה (תהילים קכ"ג:ב') כי לא יהיה שום מעלה ומשרה כלל, **כקונה** מוסיף לאמר כי לא לבד שתופסק האדנות והמשרה, אבל גם חיוב הקנינים ומעלת הממון יופסק, **הקונה** יהיה דומה אל **המוכר**, ר"ל יהיה דל וחסר נחלה כמו המוכר, ולא לבד הקונה שהוא בקרקעות שא"א להוליכם עמם לגולה, אף גם **המלוה** יהיה עני ודל כמו **הלוה** כי גם הממון לא ישאר, ויתר מזה כי הנושה את חברו בעקיפין לפרוע לו חוב שלו יהיה שפל וחסר ממון כמו האיש אשר הוא נושה בו, שזה גרוע יותר מן הלוה אחר שאין בידו לפרוע, מ"מ עתה יהיו כולם שוים בעוני, כי יריקו כל נכסיהם:

פסוק ג

הבוק, מבאר הטעם שתסתלק מעלת האדנות והמשרה, כמ"ש והיה כעם ככהן, יען שהארץ תבוק ותתרוקן ותלך בגולה וממילא אין אדון ועבד, ונגד מ"ש כקונה כמוכר שתסתלק חשיבות בעלי הממון והקנינים, אומר הטעם כי **הבוז תבוז** שיבוזו כל ממונם ויהיו כולם דלים ואביונים, כי ה' דבר ולא יפול מדבריו ארצה:

פסוק ד

אבלה נבלה, עתה מצייר חורבן ארץ ישראל מדרגה אחר מדרגה, תחלה נחרב הארץ שהם המקומות הבלתי מיושבים, אבלה מאין עובר ושב ואח"ז נבלה ונשחתה לגמרי כי עלו בה שמיר ושית ע"י שהיתה שממה באין עובד אדמה, אחר כך **אמללה נבלה תבל** נחרבו גם המקומות המיושבים מבני אדם כי גלו יושביהם, אח"ז **אמללו** גם **מרום עם הארץ** נחרבה עיר המלוכה וגלו השרים ובית המלכות, (ונוכל לכוון מליצתו זאת המשולשת על שלש פעמים שהניף סנחריב ידו על בני אפרים תחלה בני עבר הירדן, ואח"ז ארץ זבולון ונפתלי, ואח"כ הגלה את כולם כמ"ש (למעלה ח') כעת הראשון הקל וכו', ובפעם הראשונה לא נגע החורבן הכללי רק לכלל הארץ הבלתי מיושבת שנשבת עבודת האדמה מפחד אויב אח"ז גם לתבל המיושב, ואח"כ גם מרום עם הארץ (בכללו):

פסוק ה

והארץ, מסב חזיונו על חורבן האדמה בחטא ישראל, שהיא האלה הכתובה בפרשת נצבים שאומר שם ורבצה בו כל האלה הכתובה בספר הזה, ואמר אח"כ וראו את מכות הארץ וכו' גפרית ומלח שרפה כל ארצה וכו', ואמרו על אשר עזבו את ברית אלהי אבותם וכו', עפ"ז צייר עתה בעת גלותם שנתקיימה האלה הזאת, ובחטא היושבים נשחתה הארץ, אמר **והארץ חנפה תחת ישביה**, היינו הארץ חטאה ונחשב לה לחונף ופשע במקום יושביה, תחת חטא יושביה נפקד העון על הארץ כאילו היא חטאה, ומבאר זה כי ע"י שיושביה **עברו תורות** וכו' **על כן אלה אכלה ארץ** וכו' **כי עברו תורת**, הדתות הם שלש, טבעית, נימוסית, אלהית, הדת הטבעית היא המרחקת העול ומקרבת היושר באופן שיתקיימו חברת האנשים, וישמרו מן הרציחה והחמס וכדומה, הדת הנימוסית היא מה שתסודר מחכם או מחכמים לפי הזמן והמקום להרחיק המגונה ולקרב הנאה בדברים המפורסמים ודברים שהכל מסכימים עליהם שזה נאה ומגונה מצד השכל, והדת האלהית תסודר מהשי"ת ע"י נביא להישיר האנשים אל ההצלחה האמתית ואושר הנפש, (כמ"ש העקרים חלק א' פ"ז), על זה אמר, א. **כי עברו תורות**, שעברו על התורה האלהית שנתן להם על ידי נביאו נאמן ביתו, ב. יותר מזה כי גם **חלפו חק** שלא שמרו גם דת נימוסי שהשכל מחייבו להרחיק דברים המגונים ג. יותר מזה כי גם **הפרו ברית עולם**, שהפרו גם הדת הטבעיית אשר הוא השומר ברית העולם ובלעדו לא תתקיים חברת מין האנושי כלל, כי רצחו עשקו ואיש את רעהו כדגי הים חיים בלעו:

פסוק ו
על כן, אחר שעברו על התורה, לכן **אלה**, האלה הכתובה בפרשת נצבים היא **אכלה** ושרפה את הארץ, כמ"ש גפרית ומלח שרפה כל ארצה, **ויאשמו יושבי בה** אמנם האשם שב על ראש יושבי בה שהם גרמו שממת הארץ ושרפתה, **על כן** שב העונש מן הארץ אל יושביה ולכן **חרו** ונחרכו ונצרבו **ישבי הארץ** מן השרפה שנשרפה הארץ חרו ונחרכו גם הם כדבר המתיבש ונחרך מן האש שנתמעט כמותו, וכן **נשאר אנוש מזער** אנוש קטן מעט הכמות ר"ל דלת עם הארץ מתי מספר:

פסוק ז
אבל תירוש, ימליץ כי התירוש שהוא בן הגפן ותולדתו מתאבל על כי **אמללה גפן** אביו ומולידו, כבן המתאבל במות אביו, ויען שהתירוש מתאבל לכן **נאנחו כל שמחי לב** כי היין שהיה משמח לב אנשים, הוא עצמו מתאבל וא"א לו לשמח אחרים:

פסוק ח
שבת, וע"י שבטל היין נשבתו הרקודים שהיו רגילים לעשות בתופים ובמחולות, שהתוף היה מיוחד לריקוד ומחול, ועי"ז ממילא **חדל שאון עליזים**, השאון והרעש שהיו עושים העליזים והמרקדים בעת משוש התופים, וגם **שבת משוש כנור** שהכנור לא נעשה לריקוד רק לעורר שמחת הנפש, והיו מנגנים עליו גם שלא בעת המחול, כי סרה כל שמחה:

פסוק ט
בשיר, ולא לבד שנשבתו נגוני מיני כלי זמר, אך אף **בשירה** שמשוררים בפה **לא ישתו יין** מעתה, כי לא ישמחו בעת שתות היין, כי נהפך הוא **השכר ימר לשתיו**, כי יתנו שכר למרי נפש:

פסוק י
נשברה, מצייר איכות הגלות, והמחזה הנראה בעיר, עת העם מוכנים לצאת מארץ מולדתם אל ארץ אויב, **הקריה** שהוא מבצר העיר וקירוי הבתים והחומות נשברה, וכל **בית** כבר סוגר שלא יוכלו לבא בתוכו:

פסוק יא
צוחה, והעם הגולים עומדים בחוצות וצוחים במרירות וכוסות יין בידם, שכמו שהיו רגילים לשורר על יין, כן בעת האבל היו מתאוננים וצוחים על היין, צווחים אלה הדברים, **ערבה כל שמחה**, השמחה היא שמחת הלב, והיא הנמשלת לאורה המאירה את הנפש, ועל ידי אור השמחה, ישיגו משוש, שהמשוש הוא המחולות שיעשו בעת השמחה,

הריקוד והמשתה וכדומה, (כמ"ש בבאור המלות), עתה אור שמחה ערב וחשכה שמשה מן אופק הלבבות, ועי"כ גלה **משוש הארץ**, לא ישמע קול ששון ומשתה בארץ, כי כולם יגלו, ומי הוא שישאר עתה בעיר?:

פסוק יב

נשאר, עתה לא ישאר רק שמה, ור"ל בעיר ששם היו הבתים והדירה יהיה עתה שמה, ובשער העיר ששם היה הקיבוץ תמיד ברוב עם, ושם היו יושבים הזקנים, ומרבית עם, כמ"ש זקנים משער שבתו, ישיחו בי יושבי שער, עתה **משאיה** וגלמוד **יוכת השער**, שלא ימצא שם איש:

פסוק יג

כי כה, אחר שספר החורבן והגלות שהיה למלכות אפרים ע"י סנחריב התחיל לספר הישועה והנס שיהיה לחזקיה, אומר עת **שכה יהיו** ישראל דומים **בקרב הארץ** היינו בארץ ישראל, **ובתוך העמים** הוא בארץ גלותם, **כנקף** הוא מאמר מגביל, **בקרב הארץ** יהיו דומים **כנקף זית**, כלוקט את כל פירותיו אחת אחת, כן יהרגו ויגלו את כולם, **ובתוך העמים** יהיו דומים **כעללות אם כלה בציר** הנשארים מהם אשר ימצאו בתוך העמים בחלח וחבור הם יהיו מעטים כעוללות אחרי הבציר ר"ל בא"י שם יכריתו כולם והנשארים בגולה יהיו אך עוללות מועטים:

פסוק יד

המה, הנשארים האלה, **ישאו קולם וירונו בגאון ה'** אשר צהלו בו בגאון ההוא, בעלותם **מים**, ר"ל גאון ה' שהתראה עליהם בעת שעלו מים סוף שהיה אבדן המצרים ע"פ יד ה' וגאונו, יתראה עליהם עתה באבדן מחנה אשור כמ"ש (למעלה י' ב') ומטהו על הים:

פסוק טו

על כן, מוסב לפסוק שאחריו מכנף הארץ זמירות שמענו, מכנף הארץ יזמרו לאמר על כן באורים כבדו ה', הדליקו אורים לסימן הישועה, כמו שהוא המנהג בהתחדש ישועה גדולה בארץ יאירו כל הלילה באורים גדולים להודיע הבשורה למרחוק (אילומנירען) ולא לבד בארץ יהודה רק גם **באיי הים** (כבדו באורים) **שם ה' אלהי ישראל** אשר הראה נפלאותיו ואותותיו אל ישראל:

פסוק טז

מכנף, הוא מאמר מוסגר, זמירות האלה שמענו מקצה הארץ מישראל הנדחים שם, הם יזמרו, על כן באורים כבדו ה' **צבי** (**זמירות**) **צבי לצדיק**, והוא נמשך לשתים, גם שמענו זמירות צבי ופאר אשר יזמרו לחזקיה הצדיק שבזכותו נהיתה התשועה הזאת **ואמר רזי**

לי מספר איך נתגלו לו עוד סודות הרבה והודיעו לו כי גם תשועה זו לא תהיה תשועת עולמים ואיך יעברו עוד על ראשי עם קודש כמה צרות, ויטבעו במים הזידונים בגלות בבל ומדי ויתר הגליות, ע"י שיוסיפו עוד בחטא כמו שמספר והולך, וז"ש עוד רזים הרבה נתגלו לי ועי"כ **אוי לי** משמוע, רואה אני כי **בגדים בגדו** כי עוד אחרי חזקיהו בגדו בוגדים בה' כבגידות מנשה ויהויקים וחבריו, **ובגד בוגדים בגדו** ר"ל והבגידה שלהם יהיה בגד בוגדים היינו בגידה גדולה המיוחדת לבוגדים גדולים כהעמדת צלם בהיכל, שהיא בגידה שאין למעלה ממנה:

פסוק יז

פחד, וע"י בגידת הבוגדים האלה הארץ מוכנת לכמה פורעניות ומצייר תכיפת הצרות ורבוים, עפ"י משל הציידים, שלצידת החיות חופרים פחת ובור גדול, אשר לשם תפול החיה בלכתה ועפ"י הפחת מצד האחר מניחים פח יקוש, שאחר שתפול החיה אל הפחת ותרצה לצאת תלכד בהעבר השני בהפח, ולמען תפול החיה אל הפחת, רודפים אחריה בכלבים ומפחידים אותה בפחד, שע"י הפחד תברח ותפול בהפחת, ואח"כ תלכד בהפח, וכן מצייר הצרות שעברו על ישראל שהאחת היתה סבה לחברתה:

פסוק יח

כי ארבות, מצייר את השממון שיגיע לארץ פעם אחר פעם ברעש הארץ שתרעש הארץ ממקומה ועמודיה יתפלצון, ויען שרעש הארץ תלוי לפעמים באותות העליונות, אומר, אף שמצד האותות לא יתחייבו הרעשים הנוראים האלה, הנה יפתחו את ארובות השמים להוריד מהם רעות חדשות בגזרת אל עליון, וירעשו מוסדי ארץ:

פסוק יט

רעה, חושב הרעשת הארץ מדרגה אחר מדרגה, תחלה תתרועה הארץ ויעשו בה בקעים מחמת הרעש, אח"כ תתפורר לחלקים דקים, ואח"כ תתמוטט לגמרי ותמוש ממקומה:

פסוק כ

נוע, אחר שספר הרעשת חלק מן הארץ, מספר איך תרעש הארץ בכללה, תחלה תתנועע הנה והנה, כשכור שהולך ממקום למקום ע"י היין שנבער בקרבו, כן תתנועע מעצמה ע"י האידים העצורים בקרבה, כעצמים בבטן מלאה, אח"כ תתנודד כמלונה שמתנודד ע"י סבה חיצונית, שהיא הרוח, כן תתנועע ע"י סיבה חיצונית, והנמשל תחלה יהיה מרד ורעש ומלחמת איש וריעו בתוך המדינה, ואח"כ יתנועע ע"י האויב הבא מחוץ אח"כ תכבד עליה פשעה מלמעלה ותפול לגמרי כדבר שנתנודד מקביעותו, אם יכביד עליו איזה דבר יפול למטה. (ובשילוש מליצתו בפסוק זה ובפסוק הקודם, מבואר שכוון

על שלש פעמים שהרעיש נבוכדנצר את ארץ יהודה עד שכבשה כמבואר בירמיהו, ובפסוק זה יכוון על הרעשת הארץ בימי בית שני ממלכי יון, ואח"כ חורבן הבית ע"י אדום שעז"א נפלה ולא תוסיף קום וכמ"ש נפלה ולא תוסיף קום בתולת ישראל, כי גלות הזה האחרון ימשך עדן ועדנים, ועם מ"ש בפסוק י"ח וירעשו מוסדי ארץ תמצא שזכר וחשב כל הצרות שעברו עליהם עד חורבן בית שני, שאז נפלו לעומק תהום רבה ומאז יפלו בנופלים נפילה אחר נפילה, גם תראה שכוון לחשוב שבעה מיני הרעשים שהזכירו הטבעיים, וכמו שהזכיר זה האדומי בספר מאור עינים בחלק ממנו הנקרא קול אלהים עיין שם:

פסוק כא

והיה, אחר שגלה הרזים והסודות שגילה לו מן הרעות שיעברו על ישראל, מתחיל להודיע מה שיהיה באחרית ימי הזעם, עת יגיע זמן הגאולה הנצחיית, אז **יפקד ה' על צבא המרום**, שהם שרי העכו"ם או הכחות העליונות מן המזלות והכוכבים המורים עליהם קיום והצלחה, ואח"כ **על מלכי האדמה** הם המלכים מן עובדי כוכבים שיבואו לעזור את גוג ומגוג כמ"ש בספר יחזקאל (ועיין בשמות רבה פרשה ט' ומד' חזית פסוק ברח דודי):

פסוק כב

ואספו, אז ברצון ה' יתאספו כל העכו"ם אל ירושלים למלחמה ושם ישפטם במשפטים גדולים כמ"ש בזכריה וע"ז מדמה האסיפה הזאת כמו שאוספים האסירים תחלה אל הבור, ועדיין אין נותנים אותם לתוך הבור עד שישפטו אותם אם הם חייבים או זכאים כן יאסוף אותם אל ירושלים לעמוד אתם למשפט, ואחר שיצאו חייבים אז **יסגרו על מסגר** וינתנו בבית הבור סגורים שם, **ומרב ימים יפקדו** אז יפקד עליהם מה שעשו ברוב ימים מה שחטאו כל הימים ההם לה' ולישראל עמו:

פסוק כג

וחפרה, אז לא יתנו עוד אלהות ופאר לחמה ולבנה, כי יכירו שה' הוא הסבה הראשונה והוא השופע הראשון והאחרון, הוא המשגיח בשמים ממעל ועל הארץ מתחת, יען **כי מלך ה' בהר ציון ובירושלם ונגד זקניו כבוד** ר"ל כי עובדי האליל היו מחזיקים את השמש לכח אלהי מאציל ומשפיע, כי הוא השופע אור על הירח וכוכבי אור, וללבנה היו נותנים ג"כ כבוד בחשבם כי היא המקבלת השפע מן החמה ומשפעת על העולם התחתון והיא המושלת על העולם התחתון, אבל אז תחפור הלבנה, כי ידעו שלא עליה יושפע הכבוד העליון מן היוצר כל, רק הכבוד יושפע על זקניו ונביאיו עליהם יאציל

הכבוד העליון ויהיו הם לנגד ה' כמדרגת הלבנה נגד החמה, כן הכבוד העליון יגביל נגד זקניו, והם יקבלו אורו, ומאתם תרד ההשפעה באור חוזר להאיר ולהשפיע לארץ ולדרים המאמר מגביל **ובושה החמה כי מלך ה' בהר ציון ובירושלם, וחפרה הלבנה כי נגד זקניו כבוד**, אור מלכות ה' יהיה תחת אור החמה, וזקניו המקבלים אור כבודו יהיו תחת הלבנה:

פרק כה

פסוק א

ה' אלהי אתה, הוא השיר שיאמרו הזקנים לעתיד לבא, **ארוממך**, השם יתברך ניכר משני דברים, א. מצד עצמו שמצד זה נקרא בשם הויה, היה הוה ויהיה והוא המהוה והמחדש את כל, ב. מצד הנפלאות שעושה כנגד הטבע שמצד זה יכירו כל באי עולם כי לו העוז לשדד המערכה ולפעול בכל ההויה כחפצו, משא"כ השגתו מצד עצמותו לא יושג לבני בשר, והוא מתרומם מכל השגה ורעיון, ועל זה מורה שם אלהי בכינוי לישראל, שהנפלאות האלה עשה ויעשה מצד שהוא אלהי ישראל, ולתועלת עם קרובו, והוא מאמר מגביל, **ה' ארוממך**, מצד שאתה ה' ארוממך מכל השגה ורעיון מכל ברכה והודאה, **אלהי אתה אודה שמך כי עשית פלא**, ומצד שאתה אלהי וגלית לי אלהותך בעשותך נוראות ונפלאות גדולות מצד זה אוכל להודות שמך יען כי עשית נפלאות למעלה מן טבע ההויה, **עצות מרחוק**, הנפלאות האלה עשית למען עצות שיעצת מזמן רחוק ע"י נביאיך למען אומן אמונה לחזק את האמונה ע"י שתראה כי תוכל להרס הטבע כרצונך:

פסוק ב

כי, מפרש הנפלאות שעשה להם ה', **מעיר שמת לגל** שפתאום בעת שהיה עיר נהפך ונעשה גל כרגע, ויותר מזה כי גם **קריה בצורה** המוקפת חומה (**שמת**) **למפלה** פתאום, גם בהפך **ארמון זרים** (**שמת למפלה**) **מעיר** שמערי ישראל הסירות ארמונות שיסדו שם הזרים ושמת אותם למפלה באופן אשר **לא יבנה לעולם**, ואלה הן הנפלאות, שחלו בם ידך כרגע, (שמת למפלה נמשך גם לסוף המקרא ארמון זרים שמת למפלה מעיר):

פסוק ג

על כן, לעומת שני מיני מעשים שחשב שעשה ה' א. שהשחית ערי עובדי האליל, לנקום מהם נקם, ב. שהסיר ארמנותיהם מערי ישראל כדי להושיע את ישראל אומר לעומת מה שהסירות ארמון זרים מערי ישראל להושיע את ישראל, **על כן יכבדוך עם עז**, ישראל

שיהיו אז עם עז יכבדו אותך, ולעומת מה שהחרבת ערי עכו"ם לנקום מהם, לכן **קרית גוים עריצים ייראוך** כי מי שפועל רק השחתה ונקמה מתיראים ממנו אבל לא יכבדוהו, והפועל ישועות ורחמים יכבדוהו אבל לא יתיראו ממנו, ואתה שעשית נקמה בגוים ותשועה לישראל, תשיג הכבוד גם המורא:

פסוק ד

כי היית, מבאר יותר איך עשה ישועה לישראל, על ידי שהפיל ערי עובדי האליל, **כי היית מעוז לדל** וגם **מעוז לאביון** שגרוע יותר מדל, **בעת צר לו** (שזה יגדיל מעלת העושה חסד אם עוזר בעת המצור) (**היית**) **מחסה מזרם**, העני היושב בלי מחסה, אתה היית לו **בין מחסה מזרם**, **ובין צל מחורב**, (שהם שני יסודות ההפכים החום והלחות המריעים להדל והוא משל שהושעת לו מכל צרותיו), **כי** מפרש מ"ש מחסה מזרם, הוא **כי רוח עריצים** הוא דומה **כזרם** המשחית ומכלה, (**היית**) **קיר** לחוץ בפני הזרם, (היית נמשך גם לסוף המקרא היית קיר):

פסוק ה

כחרב, אומר כמו **שהחורב** בעת **הציון** והיובש **תכניע שאון זרים** מים שע"י החורב יתיבשו המים ויכלה הזרם, וכמו **שהחורב** (יכנע) בצל עב, שע"י צל של עב וענן יכנע החורב, כן **זמיר עריצים יענה** כן יכניע זמיר ושיר של הרשעים המשוררים ושמחים על נצחונם וגבורתם (ור"ל שטבע הקדושה להכניע הרשעה כמו שטבע הליחות להכניע היבשת ובהפך), ע"כ דברי השיר שישוררו אז מעתה יתחיל הנביא את דבריו:

פסוק ו

ועשה ה', חוזר לראש דבריו שהתחיל לנבא בקאפיטל הקודם (בפסוק כ"א) איך יתקבצו העכו"ם אל ירושלים בימי המשיח ושם ישפטו, אומר ה' יעשה שם לכל העכו"ם **משתה שמנים** דמה אותם בבואם שם כקרואים אל המשתה שעשה ה' להם, אמנם למקצתם יהיה **משתה שמנים** משתה של דברים שמנים וטובים, והוא לאותם שיכירו את דת האמת וישובו לאלהי ישראל, ולמקצתם יעשה **משתה שמרים** לאותם שיקשו עורף מלכת באור ה', ומפרש השמנים יהיו שמנים ממחיים מלאים מוח ושמן, וכן השמרים יהיו שמרים מזוקקים מכל משקה רק שמרים עבים הרעים ומזיקים ר"ל לא יהיה אז דבר אמצעי, רק או לחיי עולם או לחרפות ולדראון עולם:

פסוק ז

ובלע, יען שקודם ביאת המשיח יתחלקו האומות לשתי מחנות, א. עמים שיש להם אמונה ואינם עובדי אליל, רק שלא הכירו דת האמת, והאמונה הכוזבת תשים מסוה

על פניהם ותליט פניהם מהביט אל אור האמת, הגם שנקל להם להכיר את האמונה האמתיית אחר שכבר מאמינים בהרבה עקרים מפנות הדת כשכר ועונש והשגחה וכדומה, ואלה קרא עמים שהיא מדרגה גדולה מגוים, ועליהם אמר שאז יבלע ה' ויסיר את המסוה העוטה ומכסה על פניהם, היינו שיסיר מהם את האמונה הכוזבת וממילא יראו אור בהיר בשחקים ויכירו דת האמת מעצמם ב. גוים שאין להם עדיין שום אמונה כלל, והם עדיין עובדי אלילים כגוים הקדמונים, כמו אנשי חינא יאפאן וכדומה, והם קרא גוים שהם מדרגה שפלה, עליהם אומר שיסיר המסכה שהיא הע"ז הנסוכה עליהם להיות להם לאלהים ולזנות אחריהם:

פסוק ח

בלע המות, מפרש מי יבלע את האמונות הכוזבות האלה, **המות**, שימותו אנשי גוג הצובאים אז על הר ציון, הוא **יבלע** את האמונה הכוזבת **לנצח**, שע"י שיראו מפלת גוג והמגפה אשר יגוף ה' אז את צוררי ירושלים ישובו לאמונת ה' ויכירו דת האמת, **ומחה**, שלא יבכו אז על הנופלים במלחמת גוג ומגוג ועל הנגפים מה' כי יכירו שהיה זה לטובתם למען יכירו דת האמת, ן **וחרפת עמו יסיר** מה שעתה כל הארץ מחרפים את עם ה' לאמר מדוע אתם מקוים לישועה הלא אבדה תקותכם ואין ישועתה לכם באלהים סלה, אז יסיר את החרפה הזאת:

פסוק ט

ואמר, מפרש איך יסיר חרפת עמו כי אז יאמר (עמו) אל העכו"ם שחרפוהו תחלה לאמר איה אלהיכם, **יאמר עמו** אז **הנה אלהינו זה** אשר **קוינו לו** בכל זמן הגלות ויושיענו באמת, ולא קוינו לחנם, ומוסיפים לאמר **זה ה' קוינו לו** הלא האלהים אשר קוינו לו הוא ה' אשר ברא כל המציאות הנקרא בשם ה' הנצחי ומהוה את כל, וממילא לא תהיה ישועתו דומה כישועה אשר תעשה ע"י הטבע, או כחות אחרות, אשר לא תגדל תפארתה ולא תתמיד לנצח, וממילא **נגילה ונשמחה בישועתו** כי תהיה תשועה נפלאה באופן נשגב המעורר גיל להשומע נשגבות כאלה וגם תהיה מתמדת לנצח, באופן שנשמח בה לעולם:

פסוק י

כי תנוח, אומר נגד מואב ואדום שהם העתידים להנתן תחת יד ישראל באחרית הימים, כמ"ש אדום ומואב משלוח ידם, וכמ"ש חז"ל בקבלתם ששני המלכים אדום ומואב שסבבו ישראל את גבול ארצם בעלותם ממצרים, וצוה ה' אז בל ילחמו בם עתידים ישראל לכבשם בעתיד אומר הנה על מואב שיבואו להר ציון להלחם בישראל **יניח ה'**

את ידו ונדוש מואב תחת ההר כמי שדש תבן לעשות ממנו דומן, שנרמס ונשחק ונשתנה לדומן ואשפה:

פסוק יא

ופרש, זאת תהיה רק בהנחת היד מלמעלה למטה, אח"ז יפרוש ידיו הנה והנה **כאשר יפרש השחה** ושט על פני המים, והשפיל ע"י מארב ידיו ותחבולותם כל גאות מואב, ר"ל תחלה יכניע הצבא שיבואו להר ציון וזה מצייר בהנחת היד במקום אחד, ואח"ז ילכו ישראל אל ארץ מואב וישפילום ויכניעום למס, וזה מדמה במליצתו שיפרש וישוט בידיו למרחוק, הנה והנה, ויהיה זה אצל השם בקלות גדול כשוחה השט במים שלא יעשה בידיו מאומה רק להציפם למעלה:

פסוק יב

ומבצר, עתה שב אל אדום, אומר אתה **מבצר** שהיא עיר בצר **ובצרה** אשר באדום, גם אתה אל תתגאה כי משגב חומתיך השח ואח"כ השפיל לגמרי, עד שיגיענה לארץ מטה מטה ואח"כ יגיענה עד עפר שיהיו דומים כעפר הארץ שלא יוכר רושם כלל אם היה פה איזה משגב וחומה:

פרק כו

פסוק א

ביום, היא נבואה עתידה, או נתקיימה בימי חזקיה **עיר** מצייר כי השבים מן הגולה בימי חזקיה שהם עשרת השבטים שבו רבים מהם, (או מוסב על לעתיד) יאמרו יש לנו **עיר עז** שהיא ירושלים, אבל חומתיה לא יהיו בצורים ע"י בנין בני אדם רק **הישועה ישית** ה' להיות אליה חומה וחיל, ישועת ה' היא תהיה משגב ומבצר לה:

פסוק ב

פתחו, אומרים אל השוערים שיפתחו השערים ויניחום לבא אל העיר, כי עד הנה היו השערים סגורים לפניהם מפני שני טעמים א. מפני שעשרת השבטים עבדו ע"ז והיו נבדלים עי"כ מאנשי יהודה, עז"א כי עתה **יבא גוי צדיק** עובד ה' ב. מפני שמרדו במלכות ב"ד מימי ירבעם ואילך, לעומת זה אמר **שמר אמנים** כי מעתה לא יחצו לשתי ממלכות עוד:

פסוק ג

יצר, מסב פניו אל השלום, אומר **אתה השלום**, **יצר סמוך תצור שלום**, יצר ומחשבות לב הסמוך ונשען בתקפו ואמונתו, תנצרנו אתה שלום! שיהיה לו שלום באמת, **כי בך** אתה השלום! על ידך יהיה הלב הזה בטוח ולא ייראַ רע:

פסוק ד

בטחו, משיבים להם לא על השלום תבטחו רק בטחו בה', ואז תהיה בטחונכם קיים **עדי עד** בלי הפסק, **כי ביה** ר"ל הדבר שנבטח עליו צריך שימצא אצלו שני תנאים, א. היכולת שיוכל למלאות בקשת הבוטח, ב. ההתמדה שלא יופסק יכולתו או תשתנה רצונו בשום פעם, כי בזולת אלה התנאים לא נוכל לבטוח בו בטחון שלם, ושני אלה התנאים לא ימצאו רק אצל ה', א. **כי ביד ה'** שהוא הנצחי שהויתו מתמדת, ב. שהוא **צור עולמים**, הוא חוזק כל העולמים שכל העולמות נשענים עליו ועל ידו ימצא להם הקיום והחוזק, וממילא יכלתו מושלת על הכל:

פסוק ה

כי, ר"ל שאז בל תיראו כי יתקומם מי נגדכם להרע לכם, כי הלא ראיתם, איך **השח יושבי מרום** התקיפים מצד מקומם, וגם **קריה נשגבה** מצד עצמה, השח אותה מכבר וגם מעתה **ישפילנה** עוד יותר, וההשפלה יהיה **עד ארץ**, ויותר מזה שיגיע אותה שתהיה שוה **עם עפר** הארץ שלא יוכר רושם ממנה כלל, עד כי

פסוק ו

תרמסנה רגל, מצד שנחרבה עד היסוד בה ולא לבד רגלי גבור רק אפילו **רגלי עני**, עד כאן דברי השיר, מכאן ואילך ישפוך החוזה רגשות נפשו ומתפלל על שלות הרשעים ויסורי הצדיקים:

פסוק ז

ארח, טרם החל תלונתו על שלות הרשעים, בא כמתנצל, שלא בא אל השאלה הזאת בדרך תלונה כאילו מסתפק בהנהגת ה', כי יודע זאת שמשפטי ה' אמת צדקו יחדו, רק בא לבקש על זאת ולשאול שיגלה ענשו על הרשעים, וכמו שנהגו כל החוזים בעת דברו על השאלה הזאת שהניחו תחלה ליסוד מוסד, כי ודאי דרכי ה' טובים מאד רק שראוי לעשות כן כדי שלא יהיה זאת מכשול לבני אדם לסור עי"כ מדרכי ה', כמ"ש אסף (תהלות ע"ג) טרם החל השאלה על זאת, **אך טוב לישראל אלהים לברי לבב ואני כמעט נטיו רגלי**, ר"ל ידעתי זאת כי טוב אלהים שהוא מה"ד ולא יסתפקו בצדק הנהגתו ברי לבב, אבל עקר דברי הם מפני כי אני כמעט נטיו רגלי, וכן אמר ירמיה (י"ב) **צדיק אתה ה'**

כי אריב אליך ר"ל זאת ידעתי כי מצדך אין עול בהנהגה, ואם רשעים ישליו בוגדים נשאו ראש, אין ספק אצלי כי יש בזה חכמה ויושר אשר לא יבין אותה האדם, כי מה האדם שישכיל החכמה האלהית ואמתתה, **רק משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה**, הלא ע"י אשר **נטעתם גם שרשו** עי"ז **ילכו גם יעשו פרי** להחטיא את הרבים ולרפות יד ההמון באמרם שוא עבוד אלהים וכו' ועתה אנחנו מאשרים זדים וכו' (מלאכי ג':ט"ו), וכן הקדים החוזה פה, אומר ידעתי זאת כי **ארח לצדיק מישרים** ר"ל הארח הראוי שילך בו הצדיק הם המישרים, הצדיק צריך ללכת במישרים בל ישאל ובל יסתפק ובל יתרעם על ההנהגה העליונה רק להאמין כי הכל בצדק וביושר, ומ"מ אתה **ישר**, אתה ה', **מעגל צדיק תפלס**, עת שהצדיק נוטה מן הארח שהוא הדרך הישר והולך במעגל שהוא הדרך הסבובי, וזה ממליץ עת שהצדיק חוקר ומתפלסף בדרכי ההנהגה ושואל שאלות מדוע דרך רשעים צלחה? (כמו שחקרו ע"ז הנביאים אסף חבקוק ירמיה ודומיהם) לא תחשוב לו זאת לחטא, כי אתה את מעגל הסבובי הזה תפלס ותשקל במאזני צדק וידעת לבבו כי לא בא כמכחיש וכנוטה ונלוז מן הדרך רק כמי שהולך בדרך סבובי למען יגיע על ידו למחוז חפצו, ור"ל אם אדבר ואתפלל עתה על שלות הרשעים ידעת זאת בוחן לבב, כי לא באתי כמתלונן וכמכחיש רק כמאמין ומתפלל. ואחר ההקדמה הזאת מתחיל תפלתו:

פסוק ח

אף, אומר הנה לא אשאל על יסורי הצדיקים כי התשובה על זאת גלויה ומבוארת, כי לא כאשר יראה האדם יראה האלהים ואם אנחנו נדמה לנו שפלוני הוא צדיק יוכל להיות שהוא רשע בהסתר, וכן אמר ירמיה צדיק אתה ה' כי אריב אליך אך משפטים אדבר אותך מדוע דרך רשעים צלחה, ר"ל אם אריב אליך את ריבי מדוע הבאת עלי יסורין ידעתי כי תצדק רק שאלתי הוא מדוע דרך רשעים צלחה, הלא הרשע רשעתו גלויה ומפורסמת ואא"ל שהוא צדיק ומדוע מצליח, וז"ש גם בעת שתתנהג עמנו באורח משפט מ"מ קוינוך, כי **אך לשמך ולזכרך** קוינו אתה ה' שאתה **תאות נפש**! כי ע"י המשפט שאתה עושה שמך מתגדל בעולם:

פסוק ט

נפשי, הוא דיבור הקריאה אתה ה' שאתה נפשי! המחיה והמניע והמנהיג אותי כנפש המחיה ומניע ומנהגת את הגויה, הן **אויתך בלילה** גם בעת החשך והצרה אויתי רק אותך ואשמח בהיסורין כי ע"י מתגדל שמך, **אף רוחי בקרבי**! אתה ה' אשר אתה רוחי אשר בקרבי, אף **אשחרך** ר"ל בעת יעלה השחר ויאיר את הלילה, אתה הוא השחר המאיר וגולל חשך מפני אור, (ויען שבלילה בעת השינה לא נשאר באדם רק הנפש,

ובשחר בהקיצו יבא בו הרוח, קורא אותו במליצתו שהוא נפשו בלילה, ורוחו השב אל קרבו בעת השחר, ר"ל הוא המשגיח עליו להיטיב לו בעת הצרה בעת שנדמה כי רוח העולם שהיא ההשגחה הפרטיית מסתיר פנים, והוא המעורר אותו בעת הישועה עת יופיע רוחו עליו) כי כאשר (יבואו) **משפטיך לארץ**, עי"כ למדו יושבי תבל לעשות צדק, כי יראו שיש אלהים שופטים בארץ:

פסוק י

יחן, אבל עקר שאלתי הוא איך **יחן רשע**? למה הרשע מצליח? ומבאר כי משני טעמים ראוי שיענש הרשע, א. מצד עצמו לתת לו כרשעתו, ובשגם בשאין מענישים אותו מוסיף והולך ברשע, ועז"א איך יוחן רשע הלא עי"ז **לא למד צדק** רק מרשיע והולך, ב. מצד אחרים שעי"ז רבים מתמוטטים מיראת ה', ועז"א הלא **בארץ** שעשו בה **נכחות** עד עתה **יעול** גורם שיעשו עולה ויסורו מן הצדק באופן שמחטיא את הרבים ולמה **בל יראה גאות ה'**? שיש שופט הגומל לרשע כרשעתו?:

פסוק יא

ה', אומר ידעתי כי יש תשובה על זאת שלכן אין ה' מעניש את הרשע תיכף, כדי שיהיה מקום לבחירה, שאם היה ה' מעניש תיכף היו מתיראים לעשות רע והיו מוכרחים במעשיהם כמ"ש אשר אין נעשה פתגם מעשה הרעה מהרה על כן מלא לב בני אדם בהם לעשות רע, שאם היה מעניש תיכף היו מתיראים מן העונש, אבל הנביא משיב ע"ז לאמר **ה'** מה **שרמה ידך כדי לבל יחזיון** ר"ל שמרום משפטיך מנגדם מטעם לבל יחזו וכדי שיהיה מקום לשני צדדי האפשר לעשות רע או טוב, צדיקים ילכו בם ופושעים יכשלו בם, אני אומר כי טוב יותר כי **יחזו ויבושו** ממעשיהם הרעים כי כבר נתמלא סאתם עד שראוים לקבל ענשם, משני פנים, א. **קנאת עם** ראוי שתקנא על מה שעשו לעמך ולהושיעם, ב. **אף אש צריך** האש שהבעירו הם בעצמם ראוי שתאכלם, כי כבר הרבו המוקד עד שהיתה למדורה גדולה:

פסוק יב

ה' אחר שטען שראוי שיעניש את הרשע כי כבר נתמלא סאת רעתו, חוזר לטעון כי ראוי ג"כ אשר מעתה **תשפת שלום לנו**, כי הגם שהעונש שהבאת עלינו היה בצדק על מעשינו הרעים הלא **גם על כל מעשינו הרעים** כבר **פעלת לנו** את העונש הראוי עליהם (ומלת גם מגביל אל הקודם, ר"ל אני מבקש תעניש את הרשע יען כי נתמלא סאת רעתו גם אנחנו נתמלא סאת העונש על מעשינו וראוי ג"כ שמעתה תשפות שלום לנו):

פסוק יג
ה' אלהינו, מבאר והולך את שאלתו השנית שראוי שישפות שלום לישראל, כי הלא **בעלונו אדונים** החזיקו בנו כקנין כספם ורצו להכריחנו שנהיה **זולתך** שנכפור באמונתך ויחודך, ואנחנו לא הקשבנו להם, **רק לבד בך** (**לבד**) **נזכיר שמך**, רק אותך החזקנו לאלהים ולבד את שמך הזכרנו לא שם אלהי נכר, וא"כ הכי מהראוי הוא אשר ע"י שדבקו בך ולא רצו לכפור באלהותך, עי"כ יהיו

פסוק יד
מתים בל יחיו, לעולם, וכי ראוי שע"י שקדשו שמך ימותו מיתת עולם או יהיו **רפאים ולא יקומו**, הכי אפשר כי **לכן** בעבור שדבקו באלהותך **פקדת ותשמידם עד שהאבדת כל זכר למו** שנאבדו הם וכל אשר להם, ר"ל הלא על קדושת שמך מתו, בעבור יחודך כרעו לטבח, וראוי כי תחיים ותראם בישועתך:

פסוק טו
יסדת, (טענה שניה) ראה נא ההבדל בין ישראל לעכו"ם, הן **יספת** גדולה וכבוד לעובד אלילים ויספת להם גדולה שנית, אשאלך הכי עי"ז **נכבדת**? הלא אדרבה מזה נהיה חילול ה' כי עי"כ **רחקת ממך כל קצוי ארץ**, כי כל שיספת להגדיל העכו"ם הוסיפו להכעיסך וכן הוסיפו כל קצוי ארץ לכפור בך ולעבוד אלהי נכר:

פסוק טז
ה', אבל לא כן ישראל, לא לבד שזכרוך בגדולתם **גם בצר פקדוך** ולא תלו הצרה במקרה רק בהשגחה, ולא לבד בעת בא עליהם צרה גדולה, כי גם **צקון** שהיא צוקת הנפש אם באה עליהם איזה צוקה (פערצווייפלונג) **היה זה לחש מוסרך למו** היה זה למו לחש של מוסרך, כאילו לחשת לאזנם את מוסרך (כמ"ש ויגל אזנם למוסר, איוב ל"ו:י') ויותר מזה כי גם בעת אשר.

פסוק יז
כמו הרה, בעת אשר **תקריב ללדת** שאז **תחיל ותזעק בחבליה** הגדולים **כן היינו מפניך** שהבאת לנו חבלים גדולים כאילו קרבה זמן הלידה והישועה, הגם שהישועה לא באה, בכל זאת לא אבדנו תקותנו, כי אז

פסוק יח
הרינו וחלנו כאילו ילדנו רוח, מצייר כי הלידה שילדו אז מחבלים העצומים ההם היה **רוח** רוח של נבואה, רוח של חכמה ודעת, רוח של תקוה, הוא הבן הנולד מן החבלים וההריון הלז, ומבאר מה הוא הרוח, - הרוח הנולד מנבא לנו לאמר "ישועות בל נעשה

ארץ" רק פה בארץ החומרי לא נעשה ישועות, רק בעולם החומרי לא נושענו, **ובל יפלו** (**הישועות על**) **ישבי תבל** הגשמי הלז, ר"ל פה בעולם החומרי הזה ובחיים הגשמיים אין המקום שתחול בו הישועה האמתיית, ויושבי תבל אין ראוים לישועה נשגבה אמתיית, אבל בכל זאת אין להתיאש, כי

פסוק יט

יחיו מתיך, בעולם התחיה בעולם הנצחי אז יחיו המתים וישיגו הישועות המיועדות, ולא שיחיו הנשמות לבד כי גם **נבלתי יקומון** שגם הגוף יקום בתחיה ואם החיים לא נושעו, **הקיצו ורננו אתם שכני עפר** כי הגם שאתם שוכנים בעפר לא אבדה תוחלתכם, **כי טל** הטל שעלה למרום ממעשיך דומה **כטל הבא על האורות**, והם הירקות הגדלים ביום אחד כמו כמהים ופטריות שצומחים במהירות גדול כן יצאו הגופים ע"י טל של תחיה (וממשיל כמו שהטל בא מן האדים שמעלים הארות והצמחים שמזיעים אד מימי אוירי (אויסדונסטען) ומזה בא הטל היורד עליהם ומחיה אותם כן תהיה התחיה ע"י המע"ט) ואת הטל הזה תפיל על ארץ של הרפאים והמתים על מקום הקברים להחיות ישיני עפר כל זה דברי הרוח הנולד, והיא מליצה נפלאה כאילו מעומק צרותיהם יולד אצלם רוח חדש, רוח תקוה ואמונה, והגם שרואים שבעה"ז יבשו עצמותיהם ודומים כעצמות היבשות אשר כל רוח אין בהם. הנה רוח נבואה וייחול יתעורר בלבבם לבטוח על עולם עתידי, ושלא להתיאש בשום אופן, כמו שכתוב (יחזקאל ל"ז) הנני פותח את קברותיכם וכו':

פסוק כ

לך, משיב לו ה' **עמי לך בחדריך**, הגם שעתה לא הגיע עת התשועה התחבי רגע עד יעבור זעם ה' מעליך, כי אז

פסוק כא

ה' יצא ממקומו לפקוד על עון העכו"ם שהרעו לישראל וגלתה הארץ את דמיה ששפכו בה יהיה הדם מגולה להעלות חמה לנקום נקם על העבר, ומעתה והלאה לא תכסה עוד על הרוגיה כי אם ימצא הורג נפש תהי ארץ מתקוממה לו לענשו תיכף:

פרק כז

פסוק א

ביום ההוא, ביום הנקמה, **הקשה והגדולה והחזקה** קשה מציין איכות חומר הברזל, שהוא מקשה לעמוד כנגד כל קשה לכתתו, **גדולה** מציין הכמות שמתפשטת בארך,

חזקה מציין הכח והעבי והכובד, **על לויתן נחש בריח**, הוא מאמר מגביל, **חרבו הקשה יפקוד על לויתן נחש בריח**, הדג הגדול שמבריח כבריח באמצע הים ואינו מניח לעבור דרך גבולו, תהיה החרב קשה ממנו להעבירו **החרב הגדולה יפקוד על לויתן נחש עקלתון**, נחש ודג הארוך כ"כ עד שמקיף כל העולם ומעקל א"ע סביב הכדור, תהיה החרב ארוכה ממנו, **והחזקה** בכובד וחוזק כחה **יפקד על התנין אשר בים**, (הוואלפיש) שא"א להרגו בחרב, תנצחהו בכבדה וחוזק כחה, ור"ל יש אומה שתקיפה מפני חזק ארצה, שיושבים בהרים רמים ומבצרים, וזה נחש בריח, שחוסמת היא את העוברים, יש תקיפה מפני ארך ורחב מדינתה ורבות אנשיה, וזה נחש עקלתון, ויש תקיפה מצד גבורת גבוריה והענקים אשר בקרבה, וזה התנין אשר בים:

פסוק ב

ביום ההוא, אז תהיה דומה **ככרם חמר** כי אז כרם ה' צבאות בית ישראל לא לבד שיעשה ענבים כי גם יתן את יינו לרויה, ואז **ענו לה** ישוררו לה השיר הזה, ור"ל נגד השיר אשר שר דודי לכרמו (למעלה ה') על שעשה באושים, ישוררו לו עתה על שיצליח ביין חמר מלא מסך:

פסוק ג

אני ה' אלה דברי ה' אל הכרם בשירתו. **אני ה' נצרה** את הכרם מכל פגע מבחוץ (וזה הפך מ"ש הסר משוכתו) וגם **אשקנה בכל רגע**, כדי שיגדל (הפך מש"ש ועל העבים אצוה) ולא לבד שאשקוד בל יתקלקל ענף או פרי, רק גם מחשש **פן יפקד** ויחסר **עליה** אחד מן העלים, ג"כ **אצרנה יום ולילה**, (והנמשל אני אצור אותם מאויבים מבחוץ, ואשקנה לרגעים בשפע נבואה והשגחת ה' שתתמיד עליהם, ולא לבד שישמור כהניהם וחכמיהם, רק אף ריקנים והמונים שביניהם ישמור כבבת עין בהשגחה פרטית):

פסוק ד

חמה אין לי, הכרם אומר, אני אין לי חמה ונטירת שנאה על שום גוי ולשון, **רק מי** (**אשר**) **יתנני שמיר שית במלחמה** מי שילחם אתי למען יתן בכרמי שמיר ושית המחריבים הכרם, אז **אפשעה בה** היינו עם החמה, אפסע עם החמה רק פסיעה אחת ואשרוף אותם יחדו, את הלוחם עם השמיר ושית:

פסוק ה

או יחזק, אבל **מי שיחזק במעזי ויעשה שלום לי**, איש הזה **שלום יעשה לי** ולא אעשה לו רעה (מלת מי שבפסוק הקודם נמשך לשתים מי יתנני וכו' או מי (אשר) יחזק במעוזי)

וכונת השיר כי ישראל לא ירעו ולא ילחמו, ובכל זאת מי אשר יערב לבו לגשת אליהם יעשו בו שפטים באף ובחמה:

פסוק ו

הבאים, עתה מפרש מי הוא הכרם חמר אשר דבר ממנו עד הנה? מי נטעו.? ומאין השתרגו בדיו וענפיו.? משיב הם הגפנים **הבאים** מן **ישרש יעקב** דמה את ישראל אחרי הגליות וההרג אשר עברו עליהם לכרם שחרב כולו עד לכלה ולא נשאר ממנו רק השורש, והשורש הזה **יציץ ופרח** והתרבה כ"כ עד שמלאו פני תבל תנובה, ויהי לכרם חמר גדול אשר עליו יושר השיר הזה, (מן פסוק ז' עד פסוק י"ב הוא מאמר מוסגר):

פסוק ז

הכמכת, ראה נא אם הכה ה' את ישראל כמו שהכה את מכהו של ישראל **הכהרג** ר"ל או האם כמו שהרג השם את הרוגיו (של מכהו) האם כן הורג ישראל? הלא את העכו"ם שהכו והרגו בישראל השמיד ה' עד לכלה אבל לא כן עשה לישראל, ועתה מתחיל לבאר ההבדל שבין ישראל לעכו"ם, כי בישראל, הנה.

פסוק ח

בסאסאה בשלחה תריבנה, בעת שסאת ומדת עונותיהם רבתה בחרבה ורצתה לעשות דין בישראל, אז הגה ה' ודבר ברוחו הקשה ביום קדים לאמר

פסוק ט

לכן בזאת יכפר עון יעקב, שכל הסער הגדול והקצף שהראה עליהם, לא להשמיד היה אך לכפר עונם ע"י שישובו מעונותיהם וכאילו רוחו הקשה ביום סופה וסער וביום ההרג דבר לאמר כי בזאת **יכפר עון יעקב** עונם שעשו במזיד, **וזה** ג"כ **כל** פרי המועיל **להסיר גם חטאתו** שאף השוגג יוסר עד שיטהרו מעונותיהם לגמרי, **בשומו כל אבני מזבח** שהעמידו לע"ז שיהיו דומים כאבני גיר המנופצות, וגם יבטלו האשרים והחמנים כי זה היה תכלית העונש לא למען האבידם אך למען יחזירם בתשובה, כי בזה יכופר עונם:

פסוק י

כי עיר בצורה, מוסב לפסוק ז' הכמכת מכהו הכהו, שמבאר שיש הבדל גדול בין מה שהכה לעכו"ם שהכם באכזריות עד בלי השאיר להם שריד, אבל את ישראל הכה ברחמים, ומבאר כי מה שהכה את ישראל היה כדי להחזירם בתשובה והגה ודבר ביום קדים לאמר לכן בזאת יכופר עון יעקב, אבל **עיר בצורה** של עכו"ם עת שהיא **בדד** וגם **הנוה** נאות גנות ופרדסים, **משולח** נעשה פראי והפקר עד כי **שם ירעה עגל** ולא לבד

שירעה שם לפרקים רק גם **שם ירבץ** בקביעות **ויכלה סעיפיה** ע"י שיהיו לו למאכל, ואח"כ

פסוק יא

ביבש קצירה, וענפיה, ע"י שאין משגיח להשקותה **תשברנה** מעצמם **ונשים באות** ומלקטות הקציר להאיר בם אש, (תפס המשל מפרדס המופקר שתחלה בהמות רועות שם, ואח"כ יתיבשו הענפים ונשים האביונות המלקטות עצים להאיר מלקטות אותם, וזה משל על השממון והאבדון), מבואר כי יש הבדל בין ישראל שדמה אותם לכרם שהגם שנחרב נשאר השורש וישרש יעקב יציץ ופרח והיה שנית לכרם חמר, ובין העכו"ם שדמה אותם לנוה שחרב ויבשו בדיו ושרשיו באין תקוה, והטעם שלא עלתה רפואה גם למכתם ע"י תשובה מבאר **כי לא עם בינות הוא**, אין בם תבונה לשוב בתשובה (ע"ד ולבבו יבין ושב) **על כן לא ירחמנו עשהו** ואין להם תקנה (והטעם הכפל ע"י בבאור המלות):

פסוק יב

והיה ביום ההוא, ביום הנזכר למעלה (פסוק א' ב'), (כי מן פסוק ג' עד זיי"ן ספר דברי השיר שישוררו על הכרם, ומן פסוק זיי"ן עד פה, הוא מאמר מוסגר)
יחבט ה', מדמה במליצתו את ישראל אל התבואה, ואת העכו"ם אשר הם גולים ביניהם מדמה אל הקש והמוץ והפסולת, ובעת שירצה ה' לקבץ נדחי ישראל יהיה צריך תחלה להפריד את ישראל מן העכו"ם אשר הם מעורבים בתוכם, כמו שהחטה והדגן מעורבים עם המוץ והקש, ודמה זה כמי שחובט את תבואתו שעי"ז תצא התבואה ואת המוץ והקש ישא הרוח וכן יפריד את ישראל לבדנה והעכו"ם יכלו כמוץ יסוער מגורן, והחבטה הזאת תהיה **משבלת הנהר** ששם מדינות אשור **עד נחל מצרים**, ששם ישראל בארץ שבים כמ"ש בפסוק שאח"ז, ואחרי החבטה הזאת שיכלו העכו"ם עדיין הגרגרי חטה ודגן מפוזרים, ר"ל שעוד יהיו ישראל מפוזרים אחד בעיר ושנים במשפחה, וכדי לקבצם אחד אל אחד אומר **ואתם תלקטו לאחד אחד**, שכל משפחה ומשפחה יתאספו איש אל אחיו, ואח"כ

פסוק יג

יתקע בשופר גדול, ויהיה הקיבוץ הכללי, וקרא אותם שבארץ אשור אובדים כי נשכח מקומם ומציאותם עד קץ, ואותם שבארץ מצרים הם רק נדחים:

פרק כח

פסוק א

הוי, החזיון של קאפיטל זה ושאח"ז סובב על המון התלאות שעברו על שבט יהודה ע"י מלך אשור, ומפלתו לסוף, והכתובים (מן פסוק א' עד ה') המדברים על עשרת השבטים, הם רק הוצעה אל מטרת חפצו שינבא על יהודה מפסוק ה' ואילך כאומר מלכות אפרים כבר שבת ובטל, אבל מלכות יהודה אשר מחשבת ה' עליהם לטובה, גם הם ביין שגו ובשכר תעו, וגם עליהם יעבר כוס, עד יערה עליהם רוח ממרום. ובזה נבא אל הביאור, אומר **הוי**, קורא אני, הלא **עטרת גאות של שכרי אפרים** היא המלכות שלהם, (וקראה עטרת **גאות**, ר"ל שאינה עטרת תפארת באמת רק עטרת גאות הלב והתנשאות רוח המדמה על שקר) **וציץ נבל** היא מליצה על ארצם השמנה מאד המגדלת פירות משובחים על ראש מקומות השמנים, (וקראם ציץ נובל לגנאי על שלא נתקיים בידם) הנה שני אלה, מלכותם, וארצם, הם מכבר **הלומי יין** נשברו ונאבדו על ידי שרדפו אחרי היין והשכרות:

פסוק ב

הנה, (מכאן עד פסוק ה' הוא מאמר מוסגר לספר איך נשבת מהם מלכותם וארצם): **חזק** יש לה' דבר חזק ואמיץ, (אמיץ הוא מציין התמדת החוזק בלי לאות והפסק, והמאמר מגביל **חזק כזרם ברד**, **ואמיץ כזרם מים כבירים**) **חזק כזרם ברד** שהוא שובר ארזים, **ושער קטב** היא רוח סערה קוטבת וכורתת את הכל ממקומו, ואם תתחבר עם הברד הזורם רוח סערה גדולה אז יעקור את הכל **ואמיץ כזרם מים כבירים שטפים**, כי הברד שובר אבל אינו שוטף הדבר ממקומו, אבל אם יבא אחריו זרם מים אז הם שוטפים את כל אשר שבר הברד וישאוהו למקום רחוק, ומשל הברד אל ההרג והשמד שעשו בני אשור בארצם, ומשל הזרם, הוא אל אשר הגלו את הפליטה אל נהר גוזן וערי מדי, **הניח** הזרם ברד ומים כבירים, הניח תחלה את העטרת גאות **לארץ בידו**, ואח"כ

פסוק ג

ברגלים תרמסנה, והנמשל של הניח לארץ ביד, הוא על שהעביר העטרה מן המלך, והנמשל של ברגלים תרמסנה שהעביר המלכות לגמרי ע"י שהגלה אותם מארצם, ושני אלה מגבילים נגד זרם ברד, וזרם מים כבירים, שע"י הזרם ברד שהוא משל אל ההריגה נפלה עטרת המלוכה, וע"י זרם מים כבירים שהוא משל אל הגלות נרמסה העטרה לגמרי, עד שא"א להחזירה ע"י מלך אחר, אחר שכולם הלכו שבי לפני צר ור"ל כי שלשה

פעמים בא סנחריב על אפרים ובשני פעמים הראשונים נשאר להם עדיין פליטה אבל בפעם השלישית היו למרמס עד לכלה:

פסוק ד

והיתה, אחר שספר איך נפלה עטרת גאות, מספר מפלת הציץ נובל שהוא משל אל ארצם, הוא היה דומה **כבכורה בטרם קיץ** ומצייר בזה ג' ענינים א. שהם הגלו תחלה ונתבשלו לפני הזמן כפרי המתבכרת טרם בא הקיץ, ב. שנדמו בזה להבכורה אשר יראה הרואה אותה הגם שאינו בעליה ילקטנה, ג. כי בעודה בכפו בעודה בידו טרם הגיעה אל פיו, וגם יבלענה בפעם אחד בלי לעיסה מתוך החביבות, כן ירשו אותה זרים אשר לא להם המשפט, והחריבו אותם בעודם משורשים בארצם בעודם יושבים לבטח, (עד כאן מאמר המוסגר מעתה שב אל דבריו בפסוק א'), אומר הנה עטרת וציץ נובל של אפרים הם מכבר הלומי יין, אבל לעומת זה לשבט יהודה, הנה.

פסוק ה

ביום ההוא, של מפלת אפרים, **עטרת צבי** לעומת עטרת גאות של אפרים יהיה עטרת חמדה, ולעומת ציץ נובל הצומח וכלה, יהיה **צפירת תפארה**, אור השחר הצומח והולך עד נכון היום, **לשאר עמו** היא מלכות יהודה:

פסוק ו

ולרוח לעומת שהצלחת המדינה תלויה בשני דברים א. בשהמלך הלובש העטרת יעשה משפט בין איש לחברו, שאז ילבש עטרת צבי, הנה ה' יהיה לו **לרוח משפט**, כי ברוח ה' יעשה משפט ב. שיהיו לה גבורי כח עושי מלחמה ישמרו אותה מאויב חיצוני, אומר כי ה' יהיה למשיבי מלחמה אלה **לרוח גבורה** להתגבר נגד האויב המחריב את ארצם, ובזה יהיה להם **לצפירת תפארה** בל יוחרב ארצם וידמה לציץ נובל, אמנם הלא

פסוק ז

גם אלה, שאר עמו וגבוריו שזכר והם שבט יהודה **ביין שגו** ולא לקחו מוסר מאפרים שהיו הלומי יין, (תחלה **ביין שגו** היא שגיאה מועטת ואח"כ **בשכר** שהוא יין המשכר **תעו** הרבה) **וגם כהן ונביא** המורים את העם שגו לשתות שכר, עד כי **נבלעו מן היין** הנביא נשחת כח נבואתו והמדמה שלו ע"י היין ועי"כ **שגו בראה** ויחזו משאת שוא ומדוחים, וכן הכהנים **תעו מן השכר** תעו בהוראה **ופקו פליליה** והטו משפט, (המאמרים מגבילים):

פסוק ח
כי כל שלחנות מלאו קיא וצואה, משכרותם, ואין להם לזה מקום מיוחד מוצנע, רק מטנפים א"ע בכל מקום בגלוי:

פסוק ט
את מי, מסיים את דבריו, אומר אחר שכבר הוכחתי אותם פעם אחר פעם ע"י הנביאים, וגם כבר ראו מה שקרה לאפרים ולא לקחו מוסר, אשאל **את מי יורה** הכהן המורה **דעה ולמי יודיע** הנביא **שמע הנבואה**, וכי **לגמולי מחלב** הוא מורה דעה אשר אינם מבינים את הלימוד בפעם הראשון ולכן צריך להבינם וללמדם אלף פעמים? ושיעור הכתוב **וכי לגמולי מחלב יורה דעה**, עד

פסוק י
כי צו לצו, עד שצריך לצוות מה שכבר צוה ולחזור ולצוות מה שכבר צוה שני פעמים, וגם לא די בזה רק צריך עוד לציין בקו כדרך שמלמדים לתינוקות על ידי קוים וציורים, את הדבר שכבר ציין להם בקו, ואח"כ לציין ולצייר שנית, ולא ללמד ולצייר דברים רבים בפעם אחד **רק זעיר שם זעיר שם**, מעט בענין זה ומעט בענין אחר כמי שהמנהג בלימוד שמלמדים לתינוקות:

פסוק יא
כי דברי הנביא נדמה להם כאילו מדבר בלעגי שפה שאין מבינים את דבריו, (ור"ל המדבר בלשון אחרת אף שבקי בצחות הלשון, וכן מי שנלעג בלשונו אף שמדבר בשפת עמו, קשה להבין דבריו, וכ"ש המדבר בלשון אחרת, וגם אינו יודע צחות הלשון ההוא, וכן נדמה להם דבר הנביא המדבר לשון הקדש צח ומזוקק שבעתים):

פסוק יב
אשר, ר"ל כי הבלתי שומע לתוכחה יהיה או מפני שאינו מבין, או מפני שהמוכיח מבקש ממנו שיקבל עליו דברים הקשים על טבע האדם כמו לסגף גופו, לפזר ממונו, ואחרי שבאר שא"א שלא יבינו דברי הנביא שכופל ומשלש ומסביר להם בלשון עמו הצח, מבאר כי אינו מבקש מהם דבר גדול, רק אמר להם **בזאת תמצאו מנוחת הגוף ומרגעה** לנפש אם רק **תניחו לעיף** הנאנח מיד עושקיו כח, בל תגזלו ותעשקו, ואעפי"כ **ולא אבוא שמוע**?:

פסוק יג
והיתה, אמנם אף שאין רוצים לשמוע דבר ה', מ"מ **יהיה להם דבר ה' ציוי אחר ציוי** ואזהרה אחר אזהרה פעם אחר פעם ויסביר להם דבריו אחת אחת **למען ילכו וכשלו**

אחור כי ההולך בשגגה ואינו יודע שיש מכשול בדרכו הולך לפנים, אבל היודע שיש מכשול והולך במזיד הוא נכשל לאחוריו, כי הוא הנסוג מדרך הידוע הטוב, לאחור, ובזה נשבר בלי תרופה, ר"ל ה' ישלח נביאיו עליהם כדי שעי"כ יגדל עונשם בהיותם מזידים, **וכשלו ונוקשו**, מכשול הוא באבן והמוקש הוא ע"י פח יקוש שטמנו לו אחרים בכונה, ומשל המכשול על שחוטא מצד עצמו, ומשל המוקש על שחוטא ע"י מסיתים ונביאי השקר:

פסוק יד

לכן, אחר כי רצון ה' לנבאות ולהזהיר אתכם גם אם אינכם שומעים **לכן שמעו דבר ה'** אתם **אנשי לצון**, עוסקים בלצנות הגם שאתם מושלים על עם ה' בירושלים עיר הקדש:

פסוק טו

אמרתם, מבאר הלצנות שלהם, **כרתנו**, ממליץ כי המות הוא שליח של השאול והאבדון אשר יצעק הב הב ולא ישבע, והם אמרו כי כרתו ברית עם המות בל ימיתם, וסימן שיתקיים הברית עשו עם השאול שהוא השולח את המות, בל ירצה במיתתם, והנמשל, כי מלך מצרים הוא משל המות, והרכוש הנמצא במדינה הוא משל השאול כי הוא השולח את המות עליהם שע"י שרוצה ברכושם לשלול שלל הוא בא להחריב את ארצם, והם כרתו ברית את מלך מצרים, ואין להם לירא כי ישוב והפר את בריתו ע"י שיתן עינו ברכושם, כי רכושם בעצמו הוא החוזה והאות לקיום הברית, כי כבר שלחו לו כל אוצרותם ורכושם לדורון (כמ"ש לקמן למ"ד) ישאו על כתף עירים חיליהם) ובזה הם בוטחים בעזרת מלך מצרים, שגם שוט שוטף כי יעבור אף שיהיה שוט כללי ומחריב ארצות, ואף שיעבור בארצות מ"מ לא יבוא אלינו **כי שמנו כזב מחסנו**, שקר הוא גדול מכזב כי כזב הוא אמת בשעתו רק שאינו מתקיים, ושקר אין לו מציאות גם בשעתו, ומסתור הוא גדול ממחסה, ואמר על צד ההלצה, הכזב בו יחסו א"ע חסיה מועטת, והשקר שאין בו ממש כלל חושבים כי יהיה להם למסתור ומגדול עוז מפני אויב והנמשל כי בטחו על מצרים וחסו בו והוא רצה לעזרם רק היה להם כמו אכזב ולא יכול להושיע להם בסוף, וגם בטחו על אשור שנתנו לו מנחה ושוחד וחשבו זה למסתר גדול, וזה היה שקר תיכף כי היה לבבו עליהם לרעה:

פסוק טז

לכן, (נבואה זאת נמשכה עד סי' כ"ט פסוק ט', ותוכן ענינה, תחלה מספר כי חזקיה המלך ימרוד במלכות אשור (ט"ז) ובטחונם על מצרים לא יקום (י"ז י"ח) ואשור יעבור בארצם (י"ח י"ט) אבל לסוף יפול (י"ט כ' כ"א) עפ"ז אמר להם דברי תוכחה (כ"ג כ"ט)

ושוב חוזר לספר הצרות שיגיע להם תחלה ע"י מלך אשור (סי' כ"ט א' ד') ומפלתו לבסוף (ה' ט') ובזה נבאר הכתובים) **הנני אשר יסדתי בציון אבן**, מדמה במליצתו כי בית יהודה הורס ונחרב, וה' יתחיל לבנותו מחדש, ויניח תחלה אבן למוסדות שעליו יבנה הבית והוא המלך חזקיה (ומליצתו מוגבלת ג"כ נגד מה שאומר ויעה ברד מחסה כזב, המחסה כזב ימוש ממקומו וכנגדו יבנה בית נאמן לבית יהודה) **אבן בחן**, מצייר באבן הזה שלש בחינות א. מצד חמרו יהיה **אבן בוחן** וחזק אשר נבחן ונתנסה שהוא אבן טוב לא מורכב מעפר וחול וחלקים זרים ב. מצד ערכו וצורתו אחר שישימו אותו לראש פנה יהיה אבן יקר כאבן ספיר ואקדח למען יהיה **פנת יקרת** ג. מצד תכליתו יהיה **מוסד מוסד**, עליו יניחו כל היסודות, יהיה יסוד היסודות, ומחזיק הבנין בכללו, והנמשל כי המלך הזה מצד עצמו יהיה נבחן ומנוסה לצדיק גמור נקי מתאות וזך המחשבות, ב. מצד יחוסו, אחר יהיה לראש פנה שיהיה מזרע בית דוד היקרים, ג. שיהיה יסוד היסודות יבלש עצה וגבורה והוא יחל להושיע את ישראל **המאמין** בדבר זה **לא יחיש** וימהר, כי לא יהיה זה תיכף כי תחלה יעברו צרות רבות:

פסוק יז

ושמתי, אחר שצייר את יסוד הבנין, מתחיל לצייר את הבנין בעצמו, הנה דרך הבנאים, אחר שיניחו האבן פנה, ימדדו בקו המדה אורך הבנין ורחבו, ואחר שבונים בגובה יחזיקו בידם אנך ואבן משקולת לראות אם החומה שוה בגובהה, עפ"ז אומר כי **משפט** שבין אדם לחבירו שיעשו אז, זה יהיה **הקו**, ולפיהם יתארך ויתרחב הבנין שהיא בית יהודה לארכו ולרחבו, **והצדקה** שהיא המע"ט שבין אדם למקום היא תהיה **המשקולת** שעפ"י יעלה הבנין בגובה נכח היושבי בשמים, (וממליץ שע"י המשפט יצלחו בדרך טבעי וע"י הצדקה יצלחו בהשגחה נפלאת מעל שמים למעלה מן הטבע) **ויעה**, אחר שיבנו בנין מבצר יבטלו את המחסה שאין בה ממש, ולא יבטחו על אשור ומצרים **וסתר מים ישטפו**, הברד שובר ומניח במקומו והמים שוטפים ונושאים את הדבר, וממליץ כי הסתר שעליו בטחו יותר יהיה בטולו גם כן יותר עד שלא ישאר ממנו רושם כלל:

פסוק יח

וכפר, וממילא יושבת בריתם עם אשור ומצרים, ויהיו למרמס אל מחנה אשור שיעבור בארץ יהודה:

פסוק יט

מדי עברו, בכל עת שיעבור **יקח אתכם**, כי בעת כבש את העמים היושבים בסוריא בא בכל פעם לארץ יהודה היושבים על טבור הארץ, ואל תחשבו שלא יעבור בתמידות,

כי **בכל בקר יעבר**, ויתעכב אצלכם **ביום ובלילה והיה רק זועה**, אחר שספר תכיפת הצרות שיביא עליהם אומר אבל דעו כי מה שאביא עליכם את מלך אשור לא יהיה תכליתו למען יגל אתכם מעל אדמתכם כמו לעשרת השבטים, כי לא יהיה תכליתו רק **זועה הבין שמועה**, להחריד ולזעזע אתכם למען תבינו שמועה אשר תשמעו מאת ה', למען תטו אזן לדברי הנביאים:

פסוק כ

כי קצר המצע, מציר מפלת אשור סביב לירושלים, כמי שמכניס ארח אל ביתו ומשכיבו במטה שהמצע שתחתיו קצרה בארכה, והמכסה שמכסה בו היא צרה ברחבה אם ירצה לפשוט את גופו לארכו לא יוכל מפני שהמצע שתחתיו קצר ואין לו על מה להניח רגליו, ואם ירצה להכניס את רגליו אל גופו לא יוכל מפני שהמכסה שעליו צרה ואין לו במה שיתכסה מלמעלה, והנמשל יבאר בפסוק שאח"ז:

פסוק כא

כי כהר, ה' יביא על האויב שפטים ממעל ומתחת, מתחתיו תרגז הארץ ברעש, וה' יקום עליו כמו שקם בהר פרצים שנפרץ ההר ע"י רעש הארץ ונבקע ומש ממקומו, וזה הנמשל של **קצר המצע מהשתרע**, שהמצע שתחתם שהיא הארץ לא יוכל להתפשט עליו ולברוח, כי סביבו יהיה מלא פרצות ובקעים מרעש הארץ, ונגד **והמסכה צרה כהתכנס** אומר שאם ירצה להכניס א"ע ולעמוד צפופים במקומו, הנה **כעמק בגבעון ירגז** שימטיר עליו אבני אלגביש ואש מלמעלה כמו שהמטיר על הכנעני בעמק בגבעון (יהושע י') ואין לו מכסה מלמעלה להגן עליו מן הברד, באופן שלא יוכל לא לברוח ולא להשאר במקומו, **לעשות מעשהו** המאמרים מגבילים, **כהר פרצים יקום לעשות מעשהו** אשר יהיה זר ודבר שאינו מורגל אף שרעש הארץ הוא ענין טבעי, **וכעמק בגבעון ירגז לעבד עבדתו אשר נכריה עבדתו**, כי המטרת אש מן השמים הוא דבר יוצא מן הטבע וע"ז קראו עבודה, ולא יקרה כלל במציאות וע"ז קראו נכריה (כמ"ש בבאור המלות)

פסוק כב

ועתה, בתוך הזמן הזה **אל תתלוצצו** אתם אנשי לצון, פן יהיה מוסריכם חזקים יותר בחטאתכם, כי שמעתי שה' עושה כלה והכלה הזאת נחרצה ונגזרה מאת ה':

פסוק כג

האזינו ושמעו קולי, הנביא יפתח במשל פיו, לחוות דעת, איך היסורין הבאים על האומה בכללה או על איש אחד בפרטות, הם הכרחיים בטבע הבריאה, בלעדם לא יגיע האדם אל השלמות אשר בכחו להשיג, וכולם מתחייבים מן החכמה העליונה להיות

אמצעים מובילים את הכלל אל תכליתו הכללי שהוא השלמות האנושי, ואת הפרט האישי אל תכליתו הפרטי איש ואיש לפי מעשיו ואושרו האמתי, והמשל הזה יתחלק לשני חלקים, חלק הראשון (כ"ד כ"ו) ידבר על יסורין הכללים הבאים אל תכלית המין בכללו, וחלק השני (כ"ז כ"ט) ידבר על יסורין הבאים על אישים מיוחדים לצורך תכלית אישיי מיוחד, על הראשון אמר האזינו קולי, ועל השני אמר הקשיבו אמרתי, כי בו ידבר מאמר פרטי אל אישים פרטיים (ועיין בבאור המלות):

פסוק כד

הכל היום, מתחיל לדבר על יסורין הבאים אל האומה בכללה, כי הם מוכרחים מטבע היצירה, כמו שכל מין האדם בהכרח שיעברו עליו חולאים רבים ומכאובים בימי הגידול והצמיחה, כמו עת צמיחת השינים וכדומה, והיה זה בהשגחה למען יכיר האדם כי יש עולם אחר, וכי נברא לתכלית אחרון נעלה מן השלמות הראשון שהוא שלמות עה"ז, כמו שבאר זאת בחבה"ל שער הכניעה, כן היה מן ההכרח להעביר על כלל האומה הישראלית אשר בחר בם לסגולתו, כמה חולאים ויסורין בם הוצרפו ככסף בתוך כור להסיר מהם חלאת התאות וסוגי החומר ושמריו, ולהגביר כחות השכל והנפש, שזה היה תכלית גלות מצרים ויתר הגליות כמו שבארתי בחבורי עה"ת בכ"מ, והנה החוזה נשא על זה משל נאות מאד מטבע החרישה והזריעה, כי ידוע שבפי החכמים והחוקרים נמשלה הנפש לחלקת השדה אשר זרועיה תצמיח, שכמו שהשדה כחנית להוציא פרי תבואה, אם יעבדו עבודתה, כן הנפש כחנית ומוכנת להשכיל ולקנות האושר אם יזרעו בה זרע החכמה והדעת, וכמו שהאדמה אם לא יתעסקו בה בחרישה וזריעה, תשאה שממה, כן הנפש הבלתי נחרשת ונזרעת או אם מלאה קוצים ודרדרים לא תעשה פרי, כמו שכתוב נירו לכם ניר (ירמיהו ד':ג'), על שדה איש עצל עברתי (משלי כ"ג) והנה עבודת האדמה תחלק לשני ענינים חרישה וזריעה. כן יהיה בעבודת חלקת הנפש. והנה החרישה בעבודת האדמה נמצא בה ג' ענינים, שפרט הנביא פה כמ"ש יחרוש יפתח וישדד, א. להסיר הקוצים והדרדרים ויתר דברים המעכבים גידול התבואה, שעז"א **יחרוש**, כמו שאמר נירו לכם ניר ואל תזרעו אל קוצים, ב. לפתוח האדמה שתכיל הזרע, ועז"א **יפתח**, ג. לכתוש ולכתת הרגבים שתעשה שדה, ועז"א **ישדד**, ושלשה הענינים האלה צריך בהחרישה אשר בנפש, כי יען שעיר פרא אדם יולד, הנה טרם תהיה מוכנת להכיל זרע החכמה והמוסר, צריך, א. להסיר הקוצים והדרדרים שהם התאוות והציורים הרעים אשר הובילו אל תוכה המדמה והמתעורר בימי הילדות, וכ"ז שהם צומחים על אדמת הנפש לא יוכלו הזרעים היקרים שהם החכמה והמוסר לצמוח ולעשות פרי, כי

ינקבום התאוות הרעות ויכלו אותם, ב. צריך לפתוח כחות הנפש ההיוליים ע"י מדות טובות וציורי המוסר למען תהיה מוכן לקבל זרע החכמה, ג. לכתוש הרגבים וחלקת סלעים וצורים אשר לא יעובד בם ולא יזרעו, וכ"ז יושג ע"י היסורין שיביא ה' על האומה בכללה לדכאות כחות החומר להסיר התאוות והמדות הרעות ולהכניע כל כחות הנפש לדכאם ולכתשם במכתש בתוך הריפות, והנה עכ"פ כמו שהחורש את האדמה אחר שהחרישה היא רק הכנה להגיע ע"י אל התכלית שהיא הזריעה, הלא לא יחרוש לעולם, כי בהכרח שישיג את התכלית שהיא הזריעה, כן היסורין שיביא ה' על האומה אחר שהם רק אמצעיים אל התכלית הנרצה להכין הנפש אל שתקבל זרע החכמה והיראה, בהכרח כי לא יהיה לעולם, רק ישיג על ידם את התכלית להחזיר את העם בתשובה ואז היסורין יחדלו, וע"ז נשא משלו לאמר הכל היום יחרוש החורש לזרוע, כי בשלמא החורש רק לעדור ולחפור את הקרקע, שהחרישה היא תכליתו האחרון יוכל לחרוש תמיד, אבל החורש לזרוע, שתכליתו היא הזריעה הכל היום יחרוש ויפתח וישדד, שהם שלשה ענינים של החרישה כנ"ל לא כן, רק.

פסוק כה

הלוא אם שוה פניה, אז יתחיל את הזריעה **והפיץ קצח**, עתה מתחיל לצייר את הענין השני שהיא הזריעה, הנה ראינו כי הזריעה תשתנה לפי איכות המין הנזרע, **הקצח ע"י הפצה והכמון ע"י זריקה**, וכן מקום הנחת הזרעים וסדרם ג"כ תשתנה לפי מיני הנזרעים, **החטה ישים באמצע ושעורה סביב לה**, **וכוסמת ישים על הגבול**, כך הגם שהחרישה שהיא הגליות והיסורין יביא ה' על כלל האומה בשוה, מ"מ הזריעה שהוא לימוד התורה והנבואה תשתנה לפי הכנת המקבלים, המוכנים אל החכמה די להם ברמז מעט, והע"ה צריך לשנות ולכפול ולבאר להם צו לצו קו לקו, וכן החכמים ישכילו תוכות החכמות ופנימיותיהם וסודותיהם, והע"ה לא ידעו רק הספורים והמלבושים שבם יתלבשו הדברים השכליים האלהיים:

פסוק כו

ויסרו, עתה באר הנמשל, כמו שהחרישה צורך הזריעה:כן **ויסרו**, מה שייסר ה' את האדם, הוא **למשפט** ולתכלית כדי שע"ז **אלהיו יורנו**, שע"י המוסר ישיב לב לשמוע כלמודים, ויצליח לקבל זרע החכמה היראה המוסר והדעת:

פסוק כז

כי לא בחרוץ, מתחיל לבאר החלק השני מן המשל לבאר ענין היסורין הבאים על האישים הפרטיים, שלפעמים הצדיקים מעונים ומדוכאים, ונשא ע"ז משלו מן התבואה,

שגם אחר שהצליחה הזרע, ותעש פרי תבואה, הלא החטה והדגן וכל מיני תבואה יצאו מעורבים במוץ ופסולת, וצריך דישה וטחינה להסיר המוץ ולנקותו עד שיהיה קמח נקי, כן גם הנפש אשר זרועיה תצמיח, והוכנה לקבל דת ומוסר, לפעמים יתערבו עם למודיו למודים זרים משובשים ורעיונות כוזבות, מצד השכל והמדמה, וצריך להסיר התבן מן הבר, ולברר האמת מן השקר. והנה כמו שבמיני התבואה נמצאים מוץ ופסולת הדבוקים דבוק שכניי, המוסרים ע"י דישה או חביטה, ופסולת הדבקים דבוק עצמיי, הבלתי מוסרים רק ע"י טחינה בריחים ורקידה בנפה. כן השבושים והדעות הזרות, אשר ישתרשו בנפש, מהם הבאים ע"י כח המדמה קלים ההסרה ע"י משפט השכל, ומהם שבושי השכל עצמו ע"י למודים מטעים פילוסופיים והקדמות מוטעים קשים ההסרה, וצריך שצדיק באמונתו יחיה, ולא יסיר ממנה. ומצד זה יבואו יסורין על אישים פרטים אשר כבר קבלו חקי החכמה והדעת איש ואיש לפי ענינו. ובענין זה היסורין שבאו על עם ה' במצרים בימי הילדות טרם קבלו התורה היו כענין החרישה לקבל הזרע שהוא התורה והיסורין הבאים עליהם אח"כ הם כענין הדישה או הטחינה להסיר מהם מחשבות הכוזבות והאמונות הזרות מצד אשר בילדי נכרים ישפיקו, והם יהיו לפי מדרגות הדור ואנשיה הפרטיים, ובזה נבא אל הבאור. אומר **כי לא בחרוץ יודש קצח**, הן הדישה הבאה להסיר המוץ הנדבק דבוק שכניי תוסר בקל, ומינים רבים גם הדישה לא תהיה ע"י חרוץ או אופן עגלה כמו שצריך בדישת דגן וחטה **כי הקצח יחבט במטה** והכמון יוסר ממנו הקליפה עוד בקלות יותר, כן לפעמים יתקנו מעשיהם במוסר קל ותוכחה בדברים וא"צ ליסורין, אם ירצה להסיר רק המוץ החיצוני הבלתי נדבק:

פסוק כח

לחם יודק, אבל אם ירצו לעשות לחם, שאז צריך להסיר הקליפה הדבקה עם הדגן והחטה דבוק עצמיי, לא די בדישה, רק צריך להדיקו במכתשת וטחנו בריחיים או דכו במדוכה, כי גם הדישה בגלגל וחרוץ הצריך להסיר מן הדגן המוץ החיצוני לא יועיל להסיר הקליפה, **כי לא לנצח אדוש ידושנו** הדישה המסירה המוץ של הדגן מלמעלה, לא יהיה לנצח, כי הוא לא יועיל רק על תיקון הראשון להסיר המוץ, לא להדיקו ולטחנו באופן שיוסר הקליפה, כי גם אם **המם גלגל עגלתו ופרשיו** מ"מ **לא ידוקנו** באופן שיודק לקמח ויוסר הקליפה כי לזה צריך מכתשת או ריחים, וכן מי שנדבקו בו השבושים והמחשבות הרעות דבוק עצמיי טבעיי, לא די לו בתוכחה לבד וצריך להביא עליו יסורין שהם בדמיון הדיכה והטחינה עד שיתברר הקמח מן הסובין:

פסוק כט

גם זאת, באור המשל השני, אומר כי גם זאת יצאה מאת ה' אשר **הפליא עצה**, ר"ל כי אנו רואים במעשה ה' ובכלל המציאות רב הכמות ורב האיכות, כי אנו רואים שהמציאות מתפשטת עד בלי גבול, כמ"ש מה רבו מעשיך ה', ובכ"ז אנו מרגישים ג"כ פליאות רבות מחכמתו העליונה בכל נקודה ונקודה, עד שכל חלק וחלק מכלל המציאות הוא בב"ת בערך החכמה הנפלאה הצפונה בקרבו. כמ"ש כולם בחכמה עשית. ר"ל שעם רבוים בכמות הם מלאים חכמה ופליאה. וכן אמר מה גדלו מעשיך ה' ובכל זאת מה עמקו מחשבותיך, עד שאיש בער לא ידע ולא יבין את זאת. וכן אמר פה שהפליא וכסה עצה וחכמה בהמציאות אשר ברא עד שעצתו נפלאת ומכוסית לרוב, לא יביטו בה רק החוזים ברוח ה', ובכ"ז הגדיל תושיה שהוא המציאות בעצמה בחיצוניותיו גדול בכמות ורב מאד עד שבהמציאות הגדולה הזאת אם נעמיק בו, יתגלה לנו העצה שהיא התכלית הידוע לו הנפלא והמכוסה בכל דבר. כמו שתראה איך בתקוני הלחם בכל פרטיו, מכוסה בצעיף המשל תקוני הלחם הנפשי, והסרת ן המוץ והתבן בכח הנפש:

פרק כט

פסוק א

הוי אריאל, (מתחיל לבאר הנמשל של המשל הקודם בפרטות, כי לא לעולם יחרוש החורש לזרוע, ולא לעולם יתמידו הצרות, רק יכריחם לשוב בתשובה, ואז יושעו) **אריאל** **אריאל** אומר ירושלים החשובה אם מצד עצמה, שהוא חוזק ישראל וגבורתם, אם מצד מלכה **קרית חנה** בה **דוד** הצדיק, וא"כ היה לך לעסוק ביראת ה' ועבודתו, ותהי להפך כי **ספו שנה על שנה**, תוסיפו שנים כאילו עקר חייכם רק להוסיף שנים לא לקנות בהם איזה שלמות, ובמשך השנים האלה שני חייכם חגים ינקופו, יקיפו תמיד ימי חג ושמחות של הבל אבל דעו כי אחרי אשר.

פסוק ב

והציקותי לאריאל, עד שיצוק בצוקת נפש (פערצווייפלונג) עד כי **והיתה תאניה** תתאונן על חטאיה ורוע מזלה אז **והיתה לי**, לעבוד אותי **כאריאל**, כראוי לאריאל עיר הקדש (וזה הנמשל של הכל היום יחרוש):

פסוק ג

וחניתי, (משל השני של לחם יודק) אחנה סביבך בחיילותי אח"כ **וצרתי עליך** עד שתבא במצור, אחר כך **והקימתי** ן **עליך מצרת** לתפוש העיר וללכדה, עד כי

פסוק ד

ושפלת, כאילו תדברי מארץ מרוב שפלך, (**ומעפר** עיין בבאור המלות) **והיה**, שמלבד שפלת המקום יהיה קולך דומה כקול האוב, שאינו דבור אדם חי רק מגוף מת שנזרק בו נשמה לפי שעה, וגם לא יהיה דבור אדם כלל רק אמרתך תצפצף כצפצוף העוף, ואז

פסוק ה

והיה כאבק דק, האבק הוא פירוד המורכב לחלקים דקים, ויש בו ב' מעלות נגד המוץ עובר א. שהם חלקי המורכב לא כן המוץ שהוא רק הפסולת, ב. ששוכבים במקומם לא כן מוץ עובר, שהוא המוץ אשר תדפנו רוח, וז"ש כי מחנה סנחריב שהם **המון זריך** שימותו סביב לירושלים וישארו שם פגריהם, יהיו דומים **כאבק והמון עריצים** שהם הגבורים והוא מלך אשור וקצת שריו שנשארו ולא מתו, יהיו דומים **כמוץ עבר** שישאהו הרוח אל ארצו ונפל בחרב בניו בארצו, וכ"ז יהיה **לפתע פתאום** בלילה אחת יען כי

פסוק ו

מעם ה' צבאות תפקד, גזרה זאת על אשור, **ברעם ורעש**, הם שני הענינים שזכר למעלה (כ"ח כ"א) כהר פרצים יקום ה' שהוא הרעש, וכעמק בגבעון ירגז שהוא הרעם, ולא יהיה בחשאי רק **בקול גדול**, וילוה אל זה סופה עם להב אש, שהסופה תבער הלהב כמ"ש למעלה (יו"ד ט"ז) והיה אור ישראל לאש, (גם צייר בזה ג' מחנות שראה אליהו, רוח, רעש, אש (מלכים א י"ט:י"ב) ונגד המחנה הד' של דממה דקה אמר כי פה יהיה בקול גדול):

פסוק ז

והיה כחלום, כמו החולים שבבקר יראה שאין בו ממש, וביחוד **חזון לילה** החלום שאינו אמתי רק בא ע"י חזיונות לילה וכח המדמה, שמלבד שאין ממש בעצמותו לא ישאר ממנו שום רושם והתפעלות כלל, כן יהיה **המון כל הגוים הצובאים על אריאל** (זה נגד וחניתי כדור עליך) **וכל צביה** (נגד וצרתי עליך מוצב) **ומצדתה** (נגד והקמותי עליך מצורות) **והמציקים לה** (נגד והציקותי לאריאל):

פסוק ח

והיה כאשר יחלם, הרעב והצמא ע"י שיתאוו לאכילה ושתיה, ידמה להם בחלום שאוכלים ושותים, ויש הבדל בין הרעב החולם ובין הצמא החולם, כי במעמד הרעבון בעת יתלהב החום הטבעי ע"י מזי רעב, תאבד האיצטומכא תאות האכילה, ולא ירגיש רק העיפות והחלישות שנפשו ריקה, לא תאוה למאכל, כי הקדחת תזין את הגוף כידוע אבל הצמא עת תתלהב בו הקדחת ע"י התפעלות החלום, תגדל אצלו מלבד הרגשת

העיפות גם תאות השתיה, כמ"ש **והוא עיף** כמו הרעב החולם, ונוסף לזה כי גם **נפשו שוקקה** ותאוה לשתיה, כן **יהיה המון כל הגוים הצבאים על הר ציון** ידמו כשני החלומות הנזכר, שהגוים שהתחברו אל מחנה סנחריב לשלול שלל, והם נשארו בחיים, נדמו כרעב החולם, כי שבו לביתם ריקם כאשר באו אבל סנחריב עצמו ומחנה אשור, שמלבד שלא שללו כחפצם עוד נאבדו ונאבד מלכותם, נדמו כצמא החולה, שעוד תגדל הצמאון ורשף הבוער בו ע"י הדמיון אשר התעהו בחלום:

פסוק ט

התמהמהו, אומר אל בני יהודה הבאים בבקר לראות מפלת סנחריב, מצייר כאילו **יתמהמהו** תחלה מלקרוב אל המחנה הנופלת **ויתמהו** כי לא יאמינו למחזה עיניהם, ואחרי **ישתעשעו** ויפנו שנית **ושעו** ופנו פעם אחר פעם כאיש הבלתי מאמין לזרות אשר יראו עיניו, כי ישאלו זה לזה לאמר איך אפשר כי בני אשור **שכרו ולא שתו יין**, ויותר מזה כי נעו כשיכור בקיאו **והם לא שתו שכר**, ומי הממם במהומה ורעש? וישכרו וישנו שנת עולם?:

פסוק י

כי נסך, עפ"ז יתחיל להתוכח עם אנשי דורו אשר לא האמינו עד עתה לדברי החוזים והנביאים, אומר **הנה ה' נסך**, **ויצק עליכם רוח תרדמה**, כאילו נרדמתם בחיק הבלי עולם, וע"י כך **עצם את עיניכם** אשר לא פתחתם אותם להביט אל פועל ה' ומעשהו, אבל איך תחשבו, כי הרוח תרדמה הזה **את הנביאים ואת החזים ראשיכם** ומנהיגכם **כסה**? האם בעבור שאתם ישנים שנת הכסילות והעורון האם בעבור זה תחשבו, כי גם הנביאים והחזים עיניהם טחים מראות:

פסוק יא

ותהי, וע"י שחשבתם כי כמו שעיניכם עצומים, כן גם הנביאים עינם השע, עי"כ נהיה לכם דומה **חזות** של **הכל** ונבואת כל הנביאים **כדברי ספר החתום** ר"ל אתם חושבים שגם הנביא הגם שמכיר ענין שליחותו מ"מ אינו יודע פירוש נבואתו ובאורה, כי ה' חתם על הספר והאגרת אשר נתן ביד הנביא להובילו אל העם, בחותמו מלמעלה, עד שגם מוליך הספר שהוא הנביא אין לו רשות להסיר החותם ולפתוח האגרת, ועפ"ז אתם שואלים, **הלא אם יתנו את האגרת הזה אל יודע הספר** שהוא הנביא בעצמו **לאמר קרא נא זה**, הגם שהוא אם יהיה לו רשות להסיר החותם היה ביכלתו לקרות את האגרת מ"מ הלא **יענה לאמר לא אוכל** לקרות מה שבתוכו מצד **כי חתום הוא** בטבעת המלך, ואין לי רשות לפתחו, ועתה איך:

פסוק יב

ונתן הספר, איך יתנו אותו מעתה אל איש מן ההמון אשר גם אם יסירו החותם ויפתחו האגרת מ"מ לא יוכל לקרות בו מטעם אחר מצד שאינו יודע ספר ולשון למודים הרצון בזה, הם חושבים כי הנבואה נאמרה אל הנביא במשל וחדות סגורה מלמעלה בחותם צר, כמ"ש הלא ממשל משלים הוא, והנביא הגם שהוא חכם ומבין בכל חזון לא יוכל לדעת תוכן דברי הנבואה מצד שהוא חתום בחדות ורמזים, וכ"ש שא"א שיבינה האיש ההמוני שגם אם יגידו לו הדבר בלא חדה לא יבין דברים נשגבים היוצאים מפי עליון, ובזה באו להכחיש שא"א שידע האדם ויבין דברות אלהים חיים, די לא איתי אינש על יבשתא די מלת מלכא יכיל להחויה:

פסוק יג

ויאמר ה' יען כי נגש העם הזה, הנה הם חושבים כי בטענות כאלה הם נגשים אלי ומתקרבים לה', במה שהם מגדילים ומעריצים את דבר ה' שהוא למעלה משכל האדם והשגתו, אבל באמת רק **בפיו ובשפתיו הם מכבדים אותי** בזה, כי בזה הם מרחקים את לבבם ממני, כי עי"ז ידמו שא"א שישכיל האדם גם מצות אלהים ותורתיו, וכאילו כל הנרצה מן המצוה והתורה הוא רק מעשים חיצונים בלא מחשבה וכונה, אחר כי מחשבת עליון שגבו מיצור חומר לדעתם, וכל פקודי ה' הם גויות חומריות אין רוח השכל והמדע בם, ולכן **ותהי יראתם אתי** גם יראתם הוא רק **מצות אנשים** ורק **מלומדה** ומורגלת, ר"ל כי יש יעשה המצות רק מצד שכן הורגל מנעוריו והונהג עליהם, מבלי כונה ומחשבה ובכ"ז יודע שהם מצות ה', אבל הם לא יעשום מפני שצום ה' כלל רק מפני שכן צוום הוריהם ואבותיהם, וגם זאת מבלי דעת איזה טעם להמצוה רק מצד הלימוד וההרגל כי ע"י טענות כאלה יתפקרו להכחיש בכלל שיצוה ה' לאדם מצות וחקים, ושיוכל האדם לעמוד על כונת המצות וטעמיהם הישרים:

פסוק יד

לכן, כמו שהם אומרים שדברי מופלאים ומכוסים ונעלמים, כן **אוסיף להפליא** ולכסות הכל מאתם עד שלא ישיגו את דברי, וגם **החכמה** המקובלת באומה בטעמי המצות והשכלתם ובדרכי ה' הישרים **תאבד** מאתם, וכן **בינת הנבונים** שהיו משיגים את דברי בתבונת לבם מעצמם **תסתתר** (כי באמת היה להם לדעת שדברי ה' אל העם תורותיו מצותיו ונבואתו לא נאמרו לפי כח המשפיע רק כפי הכנת ושכל המקבל, כמו שהמלמד יורה את הנער כפי שכלו **לא כפי רוחב** לב המורה):

פסוק טו

הוי, אחר שהתוכח עם הכת שהיו אומרים שאין האדם מבין דברי ה', מתחיל להתוכח נגד הכת אחרת שהיו אומרים שאין ה' מבין דברי האדם ועניניו, והכחישו את הנבואה לגמרי באמרם כי מן הנמנע שישגיח ה' על מעשי בני אדם וינבאם, ובאו ג"כ ע"ז מצד גדולת השם ורוממתו, אמרו אחר שהראיה לא תצוייר רק ע"י כלי הראות שהם חושים גשמיים, והשם אין לו כלים גשמיים לחוש בהם, א"א שיראה את המוחשים הנתלים בזמן ובמקום, ובאין ספק הרבו הכת הזה להתפלסף על ענין זה, כטענת הפילוסופים היונים בחכמת מה שאחר הטבע, שטענו על ענין זה ארבע טענות, א. שריבוי הידיעה תחייב ריבוי בעצמות היודע, וה' הוא אחד לא יושג בו שינוי וריבוי בשום פנים, וז"ש **הוי המעמיקים מה**' שעמקו בחקירתם מצד שהוא ה' אחד ולא יתרבה, ב. טענו שיתחייב שיולד בו ידיעה חדשה ע"י העצה החדשה שהוליד האדם, שהוא בוחר ויועץ בבחירה חפשיית, ויתחייב שינוי בהעצם הבלתי משתנה, וז"ש **לסתיר עצה**, ג. טענו שיתחייב מזה שישתלם היודע בהידוע ושיתעצם היודע בהידוע ואיך יתעצם האור עם החשך, העליון הבלתי ב"ב עם החמרי האפל, וז"ש **והיה במחשך מעשיהם**, ד. טענו אחר שהידיעה תוקדם לה הראיה החושיית הכליית, שהשכל יפשיט מושגיו מן החושים כידוע בחכמת הנפש, ואחר שה' אין רואה בעינים חומרים א"כ אינו יודע, וז"ש **ויאמרו מי ראנו** וממילא **ומי ידענו**?:

פסוק טז

הפככם, משיב להם על טענותיהם אלה, שכל אלה הטענות הגיעו אל הפילוסופים מצד שהם מדמים שהזמן והמקום והשגת החושים שהם תנאי השכלת שכל האדם, הם תנאי כל משכיל בכלל, ובזה ישפטו מן השגת האדם והשכלתו הבלתי משיג רק בחוש, על השגת כל שכל בכלל, וזה טעות גדול, כי השגת השכל מצד עצמו בלתי נתלה בתנאי החושים כלל, והשכל הבב"ת ישיג הכל כאחד השגה פשוטה בלתי נתלית בזמן ומקום ומשיגיהם כלל, כי הזמן והמקום אינם תנאי הדברים כמו שהם בעצמם, רק כמו שהם מוחשים, כידוע בחכמת בקור השכל, והשכל הבלתי משכיל ע"י חוש, ישיג עצמי הדברים העבר והוה ועתיד בהשגה פשוטה בלתי משתנית ולא מתרבית מצד שהוא יודע א"ע, עד שישיג ה' את כל הנמצא מראש ועד סוף בהשגה אחת מבלי יחייב זה ריבוי ושינוי בעצמותו ומבלי יעצרו המקום והזמן בעדו, כי המקום והזמן הם רק אצל השגתנו הנגבלת לראות דרך הזכוכיות האלה, ועקר ההשגה מצד השכל בעצמו צריך באמת שתוקדם הידיעה להראיה, שידע תחלה הדברים מצד עצמם, וע"י ידיעה זאת יראה אותם

היינו שישיגם גם כפי תנאיהם שישיג אותם הרואה בחוש, אשר גם ידיעה זו מוכרח שנמצאת אצל היוצר עין והנוטע האזן, שבהכרח יודע איך ישמש האדם בכלים האלה, ואיך יראה וישמע ויחוש לפי תנאי השגתו אשר הגביל ה' לו, אמנם ה' ידע זאת לא ע"י שהוא רואה בחוש, רק ע"י שיודע, באופן שהידיעה קודמת אל הראיה, ומה שאצל האדם הראיה קודמת אל הידיעה, הוא באמת הפך הסדר, וזה חסרונו מצד שהוא בעל חומר וז"ש **הפככם** אצלכם באמת הדבר מהופך, והשגה שלכם הפוכה מן ההשגה השכלית האמתיית הנקיה, אבל האם **היוצר כחומר יחשב**, הכי בעבור שהחומר השגתו מהופך, ולא ישיג רק אחר שיראה, הכי יחוייב שימצאו תנאים אלה גם בהיוצר, ואיך תביאו ראיה מהשגתכם להשגת ה' אבל איך תכחישו שה' לא ידע וישיג את האדם טבעו ותכונתיו, כי כמו שבלתי אפשר שיאמר **מעשה לעשהו לא עשני** כן אי אפשר שהיצר יאמר ליוצרו שלא הבין אותו, כי כמו שהעושה משנה מקרי החומר העשוי, והשינוי הזה מעיד על פועל משנה, שזה נקרא עושה כן היוצר משנה עצם החומר אשר יצרו, ועושה צורתו המתדבקת (כי זה ההבדל בין יוצר ובין עושה) ובהכרח יבין וישיג עצם הדבר אשר יצר וענייניו העצמיים, כמ"ש אם יוצר עין הלא יביט. והקדמות אלה מבוארים במו"נ (חלק ב') ובחכמת מה שאחר הטבע:

פסוק יז

הלא, תראו איך דברי הנביאים יתקיימו ולא יפול מדבריהם ארצה, **עוד מעט מזער**, זמן קרוב, **ושב לבנון** הלבנון מלא עצי סרק, והוא משל אל הרשעים ישוב **לכרמל** שהוא שדה תבואה ופירות, ר"ל הרשעים ישאו פרי קדש ומע"ט, **והכרמל** יש לו חסרון שהוא רך וחלוש, **יחשב** בתקפו **כמו היער** שעליו חזקים ואדירים ר"ל והצדיקים יהיו חזקים ותקיפים:

פסוק יח

ושמעו, ואז יסורו שתי הכתות שהתוכח עמהם עד הנה, הכת שהזכיר (פסוק י"א ט"ו) שהיו אומרים שדברי הנביא כספר החתום בלתי מובנים, אז **החרשים ישמעו** ויבינו **דברי ספר** והכת שהזכיר (ט"ו) שאמרו שאין ה' רואה במחשך מעשה האדם, עתה, לא לבד שיכירו שה' יודע ורואה כחשכה כאורה, כי גם **עיני עורים** שהם בני אדם **תראינה אז מאפל וחשך**, וישיגו השגה נבואיית הבלתי נתלית בכלים חושיים:

פסוק יט

ויספו, יש הבדל בין ה' שמורה על שהוא בורא העולם ומנהיגו בטבע ובין קדוש ישראל שמורה על השגחתו הפרטיית ואותותיו ומופתיו, וכן יש הבדל בין שמחה שמורה על

שמחה תמידית ובין גיל שמורה דבר מתחדש וכן יש הבדל בין ענוים שמורה צדיקים ובין אביוני אדם שמורה ההמון עם. עפ"ז אומר הצדיקים והענוים שהם אינם צריכים למופתים ושינוי טבע, שמאמינים גם בה' מצד שהוא בורא העולם ומנהיגו בהנהגה התדירית, הם כמו ששמחו עד עתה בה' כן יוסיפו לשמוח בהנהגתו, **ואביוני אדם** ההמון שהם לא שמחו בה' כי אין מכירים את ה' בהנהגתו המתמדת, **הם יגילו** גילה חדשה **ע"י קדוש ישראל** שהם הנסים והנפלאות שיתחדשו אז:

פסוק כ

כי, עד עתה היו נמצאים שלש סבות שהכשילו את העם, עד שהחרשים לא שמעו דברי ספר, והענוים לא שמחו בה' א. העריצים שהם המושלים החזקים שמנעו את העם מעבודת ה' בהכרח וכפאום לעבוד ע"ז, ועתה **אפס עריץ** ב. הלצים שהיו מסיתים את העם בדברי לצנות מה', עתה **כלה לץ**, ג. **שקדי און** העושים עבירות בפרהסיא, ומהם למדו יתר העם לעשות כמוהם, ועתה **נכרתו שקדי און** עתה מבאר, נגד הלצים אומר.

פסוק כא

מחטיאי אדם בדבר, שהחטיאו ע"י דברים ולצנות וטענות, נגד שוקדי און אמר **ולמוכיח בשער יקשון** שאם הוכיח אותם המוכיח על האון הקישו אותו נגד העריץ אמר **ויטו בתהו צדיק** חפשו עלילות על הצדיקים להרגם ולאבדם:

פסוק כב

לכן, שיעור הכתוב **כה אמר ה' אשר פדה את אברהם אל בית יעקב**, כי אברהם בעת התחיל לפרסם אמונת האל, היה יחידי בין עמים רבים עובדי כוכבים, ונרדף ונשטם מהם, עד שהשליכוהו לאור כשדים, ובכ"ז הצילו ה' ופדאו, וכן יעזור לעם הזה השרידים וכמ"ש (לקמן נ"א) הביטו אל אברהם אביכם כי אחד קראתיו **לא עתה יבוש יעקב** מעצמו **ולא עתה פניו יחורו**, ע"י אחרים (כי זה ההבדל בין בושה והחורת פנים) ומפרש נגד לא עתה פניו יחורו מאחרים, שעד עתה הכלימוהו לאמר שסרה השגחת ה' מאתו, אבל עתה

פסוק כג

כי בראתו ילדיו, יראה ג"כ **כי מעשה ידי** ואותותי ומופתי **בקרבו**, כי מעשה ידי ונפלאותי יתנוססו על ילדיו לכבוד ותפארת ונגד לא עתה יבוש יעקב מעצמו, כי עד עתה התבושש ממעשיו הרעים, אבל עתה יראה כי ילדיו **יקדישו שמי** ע"י מעשיהם הטובים עתה מבאר נגד מ"ש יקדישו שמי, **והקדישו את קדוש יעקב** שע"י קדושת מעשיהם

יוקדש שם ה' (כמ"ש בהערה למעלה ה' ט"ז) ונגד מ"ש מעשה ידי בקרבו, ע"י הנסים שאעשה, ועי"כ ואת אלהי ישראל יעריצו יראו הכל יכלתו וכחו הבב"ת:

פסוק כד

וידעו תעי רוח, הם התועים מדרכי הבינה ע"י שכלם ומופתים מזויפים, שהם שחסר להם בינה להבין דבר מתוך דבר במופתים אמתיים לא מטעים, **הם ידעו אז בינה והרוגנים** נקראים הרוגנים בזדון לא מצד טעות השכל, שאינם חוקרים כלל רק מריבים בזדון על דבר ה' ולהם חסר **לקח** שיקחו ויקבלו דבר החכמה, **הם ילמדו לקח** לקחת דברי החכמה ולהאמין בה:

פרק ל

פסוק א

הוי בנים סוררים, מדרך הישרה פעם אחר פעם א. חטאו **לעשות עצה** שהוא נגד ציוי ה', כמו שיבאר בפסוק שאח"ז ב. חטאו **לנסוך מסכה** לקבל עליהם משרה שהוא ג"כ נגד רוח ה' ורצונו, למען יוסיפו חטא על חטא עתה מבאר דבריו. נגד מ"ש לעשות עצה.

פסוק ב

ההלכים לרדת מצרים, לשאול עזר מפרעה, ובתוך כך ירדו כמה אנשים להשתקע שם, **ופי לא שאלו** כי הוא נגד ציוי התורה, שהזהירה בל נשוב למצרים (רמב"ם ה' מלכים פרק ה'), נגד **לנסוך מסכה** אמר **לעוז מבעוז פרעה** גם בזה נואלו בשתים א. שחשבו למצוא עוז ועזר מפרעה, אשר לא יושיע להם באמת, כמ"ש אח"כ. ב. **ולחסות בצל מצרים** שקבלו עליהם משרת מצרים להסתופף תחת צילו, ולהיות לו עבדים נושאי מנחה:

פסוק ג

והיה, הבושה הוא מה שמתבייש מעצמו, והכלמה הוא מה שנכלם מאחרים, אומר **מעוז פרעה יהיה לכם** בעצמכם **לבשת** כי תראו אחר כך שלא יועיל לכם, **והחסות בצל מצרים** יגרום לכם **כלמה** מאחרים, שהשפלתם עצמכם למס עובד בחנם:

פסוק ד

כי שריו, של מלך מצרים ששלח לעזרתכם **היו** ונשארו **בצוען** ועיר המלוכה, ר"ל שלא זזו ממקומם ולא הלכו לעזרתכם כלל, אבל **מלאכיו** הם השלוחים ששלח לגבות מכם המנחה והמס שהבטחתם לו בעבור העזר **חנם יגיעו** הם יגיעו עד תחפנחס כי לשם נשלחה המנחה, וילכו לקבלה מיד הנושאים:

פסוק ה

כל הבאיש, כל הבושות קבלו על עצמם **בעבור עם** מצרים אשר **לא יועילו למו**, **לא לעזר** ר"ל לא יועילו בענין שיהיה איזה עזר **ואף לא יועילו להועיל** שיגיעו מזה איזה תועלת אחר, **אבל יועילו לבושת וגם לחרפה**, שיסובב על ידם:

פסוק ו

משא, שיעור הכתוב **בהמות נגב** וכו' **משא לביא ליש מהם**, שהם הוליכו את המנחה דרך מדבר החול, הנמצא בין ארץ מצרים ובין סוריא, והמוליכים את המנחה מתו רבים בדרך מחיות רעות שטרפו מהם, ומכל מקום לא חדלו מלהוליך מנחתם, אומר **בהמות נגב** בעת המיית המדבר הנגוב והיבש שהוא בעת המיית מדבר החול, כהמות ים לגליו בארץ צרה וצוקה שהוא המדבר הנורא הזה, בעת ההיא **משא לביא ליש מהם** נשאו הלביא והליש משא מהם מאת מוליכי המנחה והמשאת למלך מצרים שהלביא והליש וכן האפעה והשרף טרפו והשחיתו מהם, ובכ"ז לא שבו מדרכם, רק **ישאו על כתף עירים חיליהם**, מצייר כי עירים שהם צעירי הגמלים נשאו את חיליהם והתמידו לשאת את החיל והעושר שלהם רוב ימים ושנים, העד שהעירים הנושאים נעשו גמלים זקנות, ונשחת גבם מהתמדת הנשיאה עד שנשאו אח"כ **על דבשת הגמלים**, וגם החיל שלהם כבר תם והתחילו לקחת האוצרות שאצרו מימי קדם למשמרת, עד שנשאו לבסוף **אוצרותם**, וכל זאת היה על ובעבור עם לא יועילו:

פסוק ז

ומצרים, ר"ל וגם חוץ מזה שאין ביכלתם לעזרם עתה, הלא **מצרים הבל וריק יעזרו** מעולם, ולא עזרו לאומה שבטחו עליהם בשום פעם והנה הבל הוא דבר שאין בו ממש, וריק הוא דבר שיש עליו קליפה ואין בו תוך. ר"ל מצרים גם אם רוצים לעזור עזרתם הוא הבל ודבר חלוש מאד, אבל גם עזרתם ההבל והחלושה הם רק מבטיחים ואינם עושים, באופן שגם ההבל הזה הוא רק נראה בקליפתו וחיצוניותו, אבל בתוכו הוא ריק גם מן ההבל והעזרה החלושה. והכונה **מצרים** בעצמם הבל בכחם, וחוץ מזה אך **ריק** יעזרו כי אינם רוצים לעזור גם העזרה החלושה אשר בכחם, לכן קראתי לאומה זאת **רהב הם**, (הדברים מגבילים) מצד שהם בעצמם הבל קראתים בשם **רהב**, שמתגאים יותר על מה שיש בכחם ומצד שריק יעזורו קראתים **שבת**, הם עם ההולכים בטל שובתים מכל עבודה ויגיעה:

פסוק ח

עתה בוא כתבה על לוח, הוא שיכתב הדבר על לוח קטן שישאר אתם למשמרת ולזכרון להם בעצמם, וחוץ מזה **על ספר חקה**, שיחקוק אותם מחוקק בעט ברזל שישאר קיים גם לדורות הבאים:ומבאר נגד **כתבה על לוח אתם ותהי ליום אחרון**, שישאר להם בעצמם לזכרון עד יום אחרון שהוא יום המות, ונגד **על ספר חקה**, אומר **לעד עד עולם**, שישאר למשמרת עד עולם לימים הבאים:

פסוק ט

כי עם מרי הוא, ר"ל כי יש מי ששומע תורת ה' וגם מאמין בה', ובכ"ז מחליף ומימר מצותיו מצד תאות לבו, ויש מי שמכחיש בכלל לאמר זה לא צוה ה' וזה גרוע יותר, ויש עוד גרוע מזה שאינו רוצה לשמוע דברי התורה כלל, וז"ש **עם מרי הוא**, ויותר מזה שהם **בנים כחשים** המכחישים וכופרים, ויותר שהם **בנים** אשר לא **אבו שמוע כלל**:

פסוק י

אשר אמרו לראים, הרואים הם הנביאים המוכיחים על דברים שבין אדם לאדם, להם אמרו לא תראו ותביטו על ענינים אלה להוכיח עליהם **ולחזים** המוכיחים על דברים שבין אדם למקום וצופים במראות אלהים אמרו **לא תחזו לנו נכחות**, שהם דברים המקבילים נכח ה', עתה מבאר דבריו (והמאמרים מגבילים) **אל הראים אמרו דברו לנו חלקות**, דברים חלקים וחנופה כהאי דבר חוזאי שא"ל פרע ליה בית השחיטה, **אל החזים אומרים חזו מהתלות**, הם דברי צחוק כמו נביאי השקר שאמרו דברים שאין בהם ממש:

פסוק יא

סורו, (גם מאמרים אלה מגבילים) אל הרואים אמרו **סורו** אתם בעצמכם **מני דרך** לעשוק ולגזול, וגם **הטו** את אחרים **מני ארח**, (גם אתם סורו מדרך הגדול הקבוע שהם השרשים והיסודות, ועי"כ תטו את אחרים גם מארחות הקטנות, למשל אם השופט והמורה מניח יסוד שמותר לגזול ולחמוס הוא סר מדרך הגדול הנימוסי הקבוע, ואם אח"כ ע"י החק הזה יעותו רבים משפט בדברים פרטים הם מטים מארחות הפרטים בין איש לרעו) ואל החוזים אמרו **השביתו מפנינו את קדוש ישראל** הנה כל המצות שבין אדם למקום הם מיוסדים על הקוטב שה' הוא קדוש ישראל ורוצה שנתקדש כמוהו להדמות לדרכיו, כמ"ש והייתם קדושים כי קדוש אני (כנ"ל ה' ט"ז) ולכן השביתו שם זה מפנינו, בל תזכר לנו עוד שם קדוש ישראל, כי אין לו תועלת בקדושתנו וקשר וחבור עמנו בקדושה הזאת:

פסוק יב

לכן כה אמר קדוש ישראל הוא השם אשר מאסתם בו, **יען מאסתם בדבר הזה** בדברי הנביאים **ותבטחו בעשק** בין אדם לחברו **ונלז** מן הדרך שבין אדם למקום, **ותשענו עליו** שלא לבד שבטחתם בלב על עשק ונלוז כי גם תשענו עליו משענת חזקה בפועל:

פסוק יג

לכן יהיה העון הזה דומה לכם כפרץ נפל, החומה הבנויה בלא יסוד חזק עת ירופף יסודה ותתחיל לטבוע בצד האחד עד שתבקע החומה באמצעיתה, אז כל שהבנין יותר חזק כן הוא יותר מוכן אל הנפילה והשבירה כידוע, כי בנין של עץ לא ישבר במהרה כ"כ ולא תגדל מפלתו, וזה קרא **פרץ נופל** הוא שם תואר לבנין הזה פרץ של בנין הנופל אשר הפרץ **הזה נבעה ומתגלה בחומה נשגבה** וחזקה, אשר החומה הזאת תגדל מפלתה בכמה ענינים א. בזמן מפלתה, **כי פתאום לפתע יבא שברה** עד שלא יוכלו להכן שום הכנות להציל בה איזה דבר ב. איכות מפלתה ושברונה, כי.

פסוק יד

שברה, יהיה דומה **כשבר נבל יוצרים**, שעת ישבר אז **כתות לא יחמל**, לא יחמול היוצר מלכתתה עד אשר תשוב לעפרה למען יעשה ממנו כלי חרש אחר, והכתיתה תהיה כ"כ עד **שלא ימצא בין** השברים **הנכתתים** אף חרש אחד שישתמש בו **לחתות אש**, ואף חרש יותר קטן שיוכל **לחשוף** ממנו מעט **מים מגבא** של מים מכונסים, והנמשל כי חומתם הנשגבה אחר שבנאו אותה על יסוד רעוע שהוא עושק ונלוז תפול בהכרח מהר, וגם תשבר ותתפוצץ עד עפר:

פסוק טו

כי כה אמר ה', ה' היה ברצונו ליסד לכם מוסד ואתם לא אביתם **בשובה ונחת** ר"ל כי ההצלה מן האויב תהיה בשני אופנים, או שיושע רק הוא לבדו וינצל, או שעוד יתגבר הוא על האויב וינצחנו ושובה ונחת, מורה מנוחת הגוף שינוח ולא יעשה מאומה. והשקט ובטחה, מורה שקיטת הנפש ובטחון הלב בה' (עיין באור המלות). ה' אמר אם תרצו **כי תושעון** מן האויב ותנצלו ממנו, זה יהיה **ע"י שובה ונחת** ע"י שתנוחו ולא תעשו מאומה רק תסמכו על ה' אז **תושעון** ואם תרצו מדרגה גדולה מזאת והוא שעוד תתגברו על האויב בגבורה, זה יהיה **ע"י השקט ובטחה**, שהוא אם תבטחו בטחון חזק על ה' גם בלבבכם ונפשכם אז **זאת תהיה גבורתכם** לעשות נוראות לכבוש את האויב, **ואתם לא אביתם** לשמוע, רק

פסוק טז

ותאמרו, (המאמרים מגבילים) נגד הישועה וההצלה מן האויב אמרתם זה לא יהיה ע"י ישיבה ומנוחה רק ע"י **כי על סוס ננוס** וע"י ננצל מפניו (ולכן הלכתם למצרים לסוסים ולפרשים) **על כן תנוסון** באמת כמו שאמרתם ונגד הגבורה לכבוש את האויב אמרתם שזה לא יהיה ע"י השקט ובטחון רק ע"י **שעל קל נרכב** לרדוף את האויב, **על כן** יהיה ההפך כי **יקלו רדפיכם**, עד כי

פסוק יז

אלף אחד, מכם ינוסו **מפני גערת** אויב **אחד**, **ומפני גערת** אויבים **חמשה**, **תנוסו** כולכם, **עד שתותרו כתורן על ראש ההר**, ההר הוא גבוה מן הגבעה, ותורן הוא העץ הגבוה שעל הספינה הנראה למרחוק, והנס הוא הוילון שפורשין על התורן, התורן מציין הבדידות, כמו שהתורן הוא עץ בודד בהספינה, והנס מציין הסימן לאסיפת מלחמה, שכן נושאים הנס לסימן קיבוץ למלחמה בכ"מ, עפ"ז אומר אם תנוסו אל ראש הרים הגבוהים וצורי היעלים שם תעמדו לבדכם בדד כתורן, אבל עת תרדו מן ההר אל הגבעה שאצלו כבר תהיו כנס לנס עמים שיתקבצו עליכם למלחמה, עד שתצטרכו להדמות לצבי או לעופר על הרי בתר:

פסוק יח

ולכן, בעבור שלא שמעתם בקולו, **יחכה ה'** וימתין זמן רב **לחננכם**, לא יחונן אתכם במהרה רק אחר זמן רב, ולא לבד שלא יחונן אתכם מצד החן והחנינה, כי גם **לכן ירום לרחמכם**, גם אחר שתמצאנה אתכם רעות רבות וצרות, שאז דרכו לרחם, ואינו יכול לראות בצרות עמו, ובצרתם לו צר, מ"מ ירום לגבהי שמים ויעלים עיניו מכם לבל יצטרך לרחם עליכם (כמי שאינו יכול לראות צרת אוהבו ובכ"ז אינו רוצה להושיעו ומסתיר פניו בל יראהו) והטעם שיחכה וימתין עם החנינה והרחמים **כי אלהי משפט ה'** ובהכרח תקבלו תחלה משפט העונש על עוניכם ומ"מ **אשרי כל חוכי לו** מי שיחכה וימתין עד תשועת ה', יושע לבסוף, כמו שמבאר:

פסוק יט

כי עם בציון ישב, הגם שאתם לא אביתם לשמוע לישב בשובה ונחת ולא לעשות מאומה, מ"מ ימצא עם בציון אשר ישב בשובה ונחת כדבר ה' ולא יסמוך על עזרת מצרים, ולא לבד בציון מקום המלכות, גם **בירושלם** בכל העיר ועם הזה ישב ולא ינוס מן האויב, והוא עם חזקיהו, ותחת שאתכם לא ירחם ה', אל העם הזה אומר **בכו לא תבכה** שלא יצטרכו לבכות עד שיעוררו רחמיו כי גם **יחונן אותם** מצד החנינה **לקול**

זעקך בלבד, **כשמעתו ענך** ר"ל לא ימתין כלל על הזעקה, רק ברגע שתזעק כבר יקדים לענות, כענין והיה טרם יקראו ואני אענה, עד שידמה זעקת העם כאילו הם רק עונים קול ה' שקדם לזעקתם, וידמה לה' כשמעתו כאילו הוא שומע ענך ועניתך, כקול הד העונה דבר ה':

פסוק כ

ונתן, ע"ד שאמר הנביא לחזקיהו (לקמן ל"ז) אכול השנה ספיח ובשנה השלישית זרעו כרמים, וז"ש בתחלה **יתן ה' לכם לחם צר** בצמצום, כי האויבים החריבו כל שדי תבואה, ובכ"ז **ולא יכנף** ויעופף **מוריך** היורה ומלקוש הגשם לא יעופף בכנפיו לברוח מארצך בעת הרעבון כי יהיו גשמים בעתם, ותחזור הברכה, **והיו עיניך רואות את מוריך** ומלמדיך, הנביא שיורה אותך דרך הישרה לא תעלים עוד עיניך ממנו כמ"ש למעלה אשר אמרו לרואים לא תראו רק תביט אליו ללכת בדרכיו:

פסוק כא

ואזניך, מצייר איך המורה דרך שהוא הנביא ילך לפניהם לנחותם בדרך ה', והעם ילכו אחריו ומביטים על דרכו, ואם לפעמים גם המורה דרך יתעה להימין או להשמאיל מן הדרך הישר, אז תשמענה **אזניך דבר מאחריך** בעת **כי תאמינו או תשמאילו** לטעות מן הדרך הישר אשר יאמר לכם **זה הדרך לכו בו** כי ה' ישגיח בפרטות שלא תתעו על ידי טעות הנביא, ויעורר אתכם על דרך הישר בעצמו, אז:

פסוק כב

וטמאתם, תחזיקו אותם כדבר טמא, **ואת אפודת** הגם שהוא רק נוי ע"ז ותכשיטיה שאין חמורים כ"כ **תזרם** יהיו זר אצלכם **כאשה דוה** שמטמאה עפ"י דין תורה ולא זאת לבד כי גם **צא** וצואה **תאמר לו** שיהיו משוקצים בעיניכם כצואה שהטבע משקצתו:

פסוק כג

ונתן, ועי"כ **ונתן מטר זרעך** כמ"ש אם תשמעו אל מצותי ונתתי מטר ארצכם בעתו, פן יפתה לבבכם ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים וכו'.

מטר זרעך יתן לכל יחיד מטר בפ"ע כפי שהוא צריך לשדהו, וגם **אשר תזרע את האדמה**, שיתן לו המטר לפי הזרע ולפי האדמה, כי יש זרעים צריכים יותר מטר מאחרים, וכן יש שדות שצריכים מטר יותר מאחרים **ולחם תבואת האדמה** מצייר לשד השמן שיונקים הצמחים מן האדמה, שהוא הלחם והמזון של התבואה, שהצומח לוקח לחמו מדשן האדמה ולחותה, וה' יתן להצומח את לחמו ומזונו עד שיהיה הצומח דשן ושמן (עיין בבאור המלות) **ירעה מקניך** גם מקניך הרועה במרעה **ירעה ביום ההוא** תיכף ומיד **כר**

נרחב ועל מישור גדול, כי מרעה הבהמות ישגא תיכף, ואמר נרחב, כי עד עתה הסתירו הבהמות במקום צר מפני האויב:

פסוק כד

והאלפים, הם השורים הגדולים שהם **עבדי האדמה** וא"א לראותם במרעה כי נצרכים לעבודה, (ואפילו **העירים** החמורים הקטנים שאין צרכם לעבודה כ"כ כמו האלפים) **הם בליל חמיץ יאכלו** תבואה נקיה אשר זורה ברחת ובמזרה מן המוץ והפסולת וזה יהיה מרוב הברכה:

פסוק כה

והיה, לעומת שתחלה סתמו כל מעיני מים ואספו התעלה והבריכה העירה בל ימצא האויב מים לשתות כנזכר (בדה"ב ב') עתה **על כל הר** ואפילו **גבעה** שאין דרכה להיות שם מעינות, **יהיה שם פלגי מים**, וזה יהיה **ביום הרג רב** שיהרג האויב ולא יראו עוד מפניו, **ומגדלים** העשוים למלחמה יפלו, כי לא יצטרכו להם עוד:

פסוק כו

והיה, ידוע שהצרה נמשלה ללילה ועת ההרוחה נמשל להיום, וההרוחה שבא לאדם בעת הצרה נמשל לאור הלבנה הזורח באמצע הלילה, אבל ההצלחה הזורחת על ראשו בעת הטובה והשלוה נמשלה לאור החמה, עפ"ז ממליץ, כי גם **אור הלבנה** שהיא תחלת הישועה שיבא אחרי הצרות הגדולות והלילה האפלה הזאת, **תאיר באור גדול כאור החמה**, עד שישכחו הצרות תיכף ויהיה דומה כאילו לא היה לילה וצרה כלל, **ואור החמה** היינו בעת ההצלחה אח"כ תהיה האור **גדול שבעתים** היינו הרבה פעמים יותר, **עד** שידמה **כאור שבעת הימים** הידועים, שהם שבעת ימי בראשית, שאז זרח האור על המציאות אשר התחדש כולו בימים האלה, ויופיע על תבל חדש וברואים חדשים, כן אור ההצלחה יזרח עתה על תבל חדש אשר תתחדש להם ביפיה והדרה, כאילו נתחדש להם המציאות כולו מרוב טוב וזה יהיה **ביום חבוש ה' את שבר עמו**, מדמה את העם בעת ההיא כמי שנשברו עצמותיו ועל השבר הוכה במכאובים ופצעים, וצריך תחלה לחבוש השבר, ואח"כ לרפוא מחץ המכה מבחוץ, כן יחבוש השבר הפנימי, ומכה החיצונית ירפא, שהוא השבת הצלחתם הנפשית והגופנית:

פסוק כז

הנה, עתה יספר לצייר ענין אשור ביאתו ומפלתו, בציור מליצי נשגב מאד, מצייר את ה' אשר הביא את האויב הזה שבט אפו על ירושלים, בשני ציורים מתנגדים זל"ז, ציור אחד כאילו כולו מלא אש ועשן ודין ורוגז, כי כן היה נראה בחיצוניותו, שבא לכלות את

ישראל באפו ובחמתו, וציור אחר איך בפנימיותו כולו מלא רחמים וחמלה, ומשתדל לכבות את האש והקצף במי החסד אומר **שם ה' בא ממרחק** (שהוא נמשל על ביאת סנחריב ע"י ה' שהביאו) **אפו בער** באש, מציירו בדרך ההגשמה כאילו נחירי אפו בוערים **וכבד משאת** העשן היוצא מן הנחיריים הבוערים, גם **שפתיו מלאו זעם** וקללה שלא לבד שחרה אפו כי גם הוציא הקללה בשפתיו, **ולשונו**, בפנים תחת השפה בוער **כאש אוכלת**, מרוב הכעס:

פסוק כח

ורוחו, אבל כ"ז היה בחיצוניותו של הגוף, אבל **רוחו** הפנימי הוא דומה **כנחל שוטף** לכבות את האש הבוער, והרוח הזה **עד צואר יחצה** מציירו כגוף שעד הצואר הוא נחל שוטף ומן הצואר ולמעלה הוא אש בוער להבה ועשן, ועד מקום הצואר עצמו **יחצה** ויבדיל בין חציו אש שלמעלה וחציו מים שלמטה, והכונה שהגם שנדמה ה' כאילו היה כועס על ישראל רוחו הפנימי ומחשבתו היה אך טוב וחסד ופלג אלהים מלא גשם נדבות לכבות את האש והחמה, **להנפה גוים** עד שמה שהיה נראה שבא באש וחמה היה רק למראה עינים להטעות את הגוים שהם מחנה סנחריב שידמה להם כי רוצה להניף ולישב אותם **בנוף** ואקלים **שוא**, שהיא ירושלים יפה נוף, שבאמת היה שוא להם והיה רק רסן מתעה על לחייהם אשר הוליך אותם אל תהו לא דרך:

פסוק כט

השיר, מפלת מחנה סנחריב היה בליל פסח, בעת שוררו ישראל הלל במקדש על אכילת הפסח מצייר כי כפי שהתרבתה שמחת ישראל אז בקריאת הלל ותודה על פסחיהם כן רבתה המהומה במחנה אשור, בעת אשר **יהיה לכם השיר כליל התקדש חג אז והשמיע ה' את הוד קולו וכו' כליל**, יש שמחה מצד הזמן כמו שמחת הרגל, ויש שמחה מצד הענינים המסובבים מן הזמן כמו השמחה בעליה לרגל בעבור שיראה יֵרָאֶה את פני האדון ה', אומר השמחה היתה כפולה, א. **כליל התקדש החג**, ב. **ושמחת לבב כהולך בחליל לבוא בהר ה'** בעלייתו לרגל להראות אז **אל צור ישראל**, הנה בעת החל השיר הזה והשמחה הזאת, אז:

פסוק ל

והשמיע ה' את הוד קולו, להבעית את מחנה אשור בקול, וגם **נחת זרועו יראה** עדן לא הכם בזרועו רק הראם את הנחת זרועו להפחידם **בזעף אף** וכו':

פסוק לא

כי, רק **מקול ה'** אשר הפחידו בעת ההיא כבר היה די **שיחת** וישבר אשור אשר **בשבט יכה**, (כמ"ש למעלה י' בשבט יככה) הקול ההוא שהשמיע ה' בעת שהחלו ישראל השיר בעת התקדש חג גם מפניו כבר נחת אשור ונשבר זה היה תחלה. אבל אח"כ:

פסוק לב

והיה, בעת שנהיה כל מעבר מטה מוסדה ר"ל כל מעברות ומקומות של מטה ושבט המוסד והחזק שהוא כל מקומות של שבט יהודה, **אשר יניח ה'** (**גבורתו**) **עליו** על השבט החזק הזה, עת שכל מעברות ומקומות מטה יהודה היו **בתופים ובכנורות**, מרוב שמחת הפסח ששמחו בכל הרחובות והשוקים על שמחת החג, אז כן גם ה' **ובמלחמות תנופה נלחם בם** במחנה אשור, תחת אשר תחלה בעת ששרו בירושלים שיר החג לבד לא לחם עדיין את אשור רק הבעיתו בקול, עתה עת התפשטה שמחת הקרבן בכל רחובות ירושלים, (כי היו קוראים הלל בכל מקומות וחבורות שאכלו הפסח) גם ה' הגדיל מלחמתו על אשור:

פסוק לג

כי, ואם תשאל מה היה סופו של סנחריב המלך בעצמו, משיב **כי ערוך מאתמול תפתה**, כי בניו הכוהו בחרב, וחז"ל קבלו בזה (סנהדרין צ"ה) כי הכין את בניו להקריב אותם לע"ז ולכן קדמו להרגו, והנה המקום שבו הקריבו הבנים לע"ז היה נקרא תופת כמ"ש (ירמיה ז' ל"א) ובנו במות התופת אשר בגיא בן הנום לשרוף את בניהם ואת בנותיהם באש, מספר כי תופת זה שהכין סנחריב לבניו היה בשביל עצמו כי ע"ז נהרג, עז"א כי ערוך מאתמול תפתה, שבו רצה לשרוף בניו לע"ז, אבל **גם היא למלך הוכן**, שלכן בניו הרגוהו, למלך אשר **העמיק והרחיב** את התפתה, והגם **כי מדורתה אש ועצים הרבה** לשרוף את בניו לע"ז **אבל נשמת ה'** ורצונו **בערה בה כנחל גפרית**, עד שנשרף בו עושה המדורה בעצמו כנחל הנמשך ובוער למרחוק:

פרק לא

פסוק א

הוי הירדים (הדלתות מגבילים) **הירדים מצרים לעזרה ולא שעו על קדוש ישראל**, **ויבטחו על רכב כי רב ואת ה' לא דרשו** כי לפעמים הגם שיבטח האדם בה' מ"מ יבקש אמצעיים טבעים ולא יסמך על הנס, וזה אין בו עון לכל אדם, רק אדם שיודע שגם האמצעיים ישיג מה' ומלומד בנסים לו יחשב גם זה לחטא, מצד הזה דבר תחלה אמר **הוי**

היורדים מצרים לבקש עזרה ממצרים, **וישענו על הסוסים** שיתנו להם לצורך המלחמה שהם אמצעיים טבעיים, ולמה **לא שעו על קדוש ישראל**, כי שם קדוש ישראל נקרא בו השם מצד השגחה הפרטית והאותות והמופתים אשר יעשה לצורך ישראל, והיה להם לסמוך הכל על השגחת ה' הפרטיית אמנם יש צד שני, שלא לבד שישען האדם על אמצעיים טבעיים, כי גם יבטח עליהם והיינו שמסיר בטחונו מה' לגמרי וחושב כי הכל תלוי בכח היד ובפעולתיו, וזה חטא גדול, וזה שהוסיף כי גם **ויבטחו** בבטחון גמור **על רכב כי רב** בכמות **ועל פרשים כי עצמו מאד** באיכות **וגם את ה'** ששם ה' מורה על הנהגתו הכללית **לא דרשו** כי כחשו בה' לגמרי, וישימו כל בטחונם על עזרת בשר ועז"א לא דרשו, כי כחשו בו בהחלט:

פסוק ב

וגם הוא חכם, תחת שאתם חושבים לבקש תחבולות נגד גזרת ה' עליכם, הוא חכם יותר להוציא גזרתו אל הפועל, **ויבא** (המאמרים מגבילים), **ויבא רע וקם על בית מרעים**, **ואת דבריו לא הסיר**, (וקם) **על עזרת פועלי און**, ר"ל הרע שגזר עליכם הביאו והוציאו אל הפועל וקם על בית מרעים שהם שבט אפרים הרעים וחטאים ומה שאתם חושבים להסיר דבריו ולבטלם ע"י שקראתם מלכי מצרים לעזור לכם, ה' לא הסיר דבריו בעבור זה וקם גם על עזרת פועלי און שהם המצרים הגם שלא גזר עליהם רע, קם גם עליהם כדי שלא יסיר דברו אשר גזר על אפרים, והמצרים רצו להסיר דבריו ולבטלם:

פסוק ג

ומצרים, אומר א"כ אחר שהלוחם נגדכם הוא האל יתברך, וכלי הנשק אשר בידו הם מלאכי רוח עושי דברו, אם תרצו להסיר דבריו ע"י עזר שתבקשו, צריך שגם העוזר יהיה אל כמוהו, וגם כלי הנשק שלו יהיו מלאכי רוח, לא כן **מצרים שאינם אל**, **וסוסיהם** שבם ילחמו **אינם רוח כי מצרים אדם וסוסיהם בשר**, והלוחם נגדם הוא ה', הלא אך **כשיטה ידו מעט יכשל העוזר ונפל העזור** ממילא **ויכליון כלם יחדו** ועתה איך הסכלתם בבטחונכם על מצרים. לעמת זה אראכם מה גדול כוח העזר הבא ע"י האל להבוטחים בו שהם יושבי ציון וירושלים:

פסוק ד

כי כה אמר ה' אלי, מציין ישועת ה' את ירושלים בשתי פנים, כי בצד האחד למטה בארץ לא נעשה שום הכנה למלחמה, ותחת שסנחריב צר עם כל מחנהו ישבו אנשי ירושלים בטח ולא עשו מאומה, ומצד זה מצייר את ה' שוכן ירושלים **כאריה וככפיר** היושב לבטח **על טרפו**, והגם שיקראו ויקבצו עליו מלא רועים לא יזוז ממקומו ולא

יעשה כל מאומה, ולא יחרידוהו ממקומו לא בעבור שיחת מקולם וצעקתם, ולא בעבור שיענה ויכנע מהמונם וקבוצם הרב, **כן ירד ה' לצבא על הר ציון**, ר"ל ירידתו לארץ למטה שזה מצייר ענינו בעיר ירושלים למטה היה דומה בענין זה, שישב בטח כארי, בלתי מתירא ובלתי זז ממקומו, וכן לא הכין צבא מלחמה ולא עשה מאומה, רק ישבו בטח כארי וכלביא מי יקימנו, אבל לעומת זה נשקיף ענין ה' מה שעשה למעלה במרום קדשו, בזה מדמהו במשל אחר:

פסוק ה

כצפרים עפות, כצפור עת רוצים לגזול קנה שאז יעופו חיש קל להציל קנם, **כן יגן ה' על ירושלם**, בעופו למעלה על במתי עב להציל קן רבצו, והיתה ההצלה בשתים א. **גנון והציל**, שהיה למגין שלא יקרב האויב אל הקן, ב. **פסוח והמליט**, שפסח וקפץ על מחנה האויב והמליט מידו את השלל שכבר היה בידו מכבר, וכונת המליצה שהגם שבארץ לא עשו שום הכנה טבעיית למלחמה וזה היה בבטחון שלא יקרב אל גבולם, הנה בשמים נלחמו בם בני רשף ויצילו את ציון בענין נשגב למעלה מן הטבע, וא"כ אחר שאתם רואים כי לא מצרים וסוסיהם יושיעו לכם, רק ה' הוא האל המושיע, א"כ:

פסוק ו

שובו, אתם **בני ישראל! לאשר העמיקו סרה** להאל אשר העמקתם לסור מאתו, אליו שובו כי אז תושעון, כי הלא כל הרעה באה לכם רק בעבור שסרתם מאתו, ואם תשובו אליו, תדעו:

פסוק ז

כי ביום ההוא ישליך איש את אליליו אשר עשו לכם ידיכם והכינו לכם **לחטא** ועון וחסרון תיכף שישליכו אליליהם, אז

פסוק ח

ונפל אשור בחרב לא איש, רק ע"י ה', **ונם חרב לא אדם תאכלנו**, כי לפעמים יפול האויב על ידי ה', שהוא יסבב מפלתו, אבל אחר שיפול ע"י ה', אז תאכלנו חרב אדם, כמו שהיה ברוב מלחמות ישראל שה' הפיל אויביהם לפניהם והם השמידום בחרב כי הוא נהרג ע"י מלאך ה'. וגם אמר שנפל בחרב לא איש, כי איש כולל גם המלאך, כי נפילתו היה ע"י ה' לבדו, ונאכל בחרב לא אדם רק ע"י המלאך, שאינו אדם, **ונס לו מפני חרב**, ר"ל כי הנופל ע"י ה' אין לו לנוס אח"כ בסור הסכנה, וגם אינו נותן מס אח"כ, אבל אחר שהמגפה אשר יגוף בם היה בעבור חזקיה ועמו, הוכרח לנוס אח"כ מפני חרבו של חזקיהו, וגם **בחוריו היו למס** לישראל:

פסוק ט

וסלעו, הסלע שלו שהוא המבצר היה למס ע"י המגורה, אשר יעבר בו כאילו המשור והמגירה גזרה וחלקה את הסלע לחצאים, ר"ל שאח"כ נכבשו כל מבצריו, **ושריו חתו מנס** תחת שעד עתה הרימו הם נס על כל העמים למלחמה, עתה פחדו עת ראו נס מלחמה, **נאם ה' אשר אור לו בציון**, מציין כאילו היה אור ישראל לאש, שהאור שהאיר לחזקיה היה אש לאכול את מחנה סנחריב עד שהאור והנוגה היה בציון ששם ישב חזקיהו **והתנור** להבעיר **היה בירושלים** העיר שסביב לירושלים נפל סנחריב ונשרף, כאילו האור שהאיר בציון החים את התנור וכבשן האש שהוא ירושלים, אשר מחומו נשרפו מחנה סנחריב שחנו סביבה:

פרק לב

פסוק א

הן, וכ"ז היה בזכות חזקיהו, הוא לא מלך בעבור מלחמות וכיבוש עמים, רק בעבור הצדק, ובעבור שישגיח על השרים, שינהיגו שררתם במשפט, (המשפט הוא לפי הדין וזה ביד השרים, והצדק הוא לפי הזמן והמקום לפנים משורת הדין, וזה ביד המלך לבדו):

פסוק ב

והיה איש, ע"י כן יהיה חזקיה הגם שהוא איש טבעי ונמצא נברא ומורכב מד' יסודות, מ"מ ישלוט על כל הד' יסודות הוא יהיה **כמחבא רוח** כדבר שמתחבאים בו מפני יסוד הרוח הסוער **וסתר זרם** כדבר שיש בו מסתר נגד הזרם שהוא רעת יסוד המים, **כפלגי מים** המועילים **בציון** במקום ציה וחום אשר המים מגינים נגד יסוד האש, כן יגין הוא בפני רעת היסוד ההוא **כצל סלע כבד** המגין **בארץ עיפה** במקום שיסוד העפר רע ומזיק והארץ עיפה והסלע כבד הנמצא שם מגין על רעת יסוד ההוא, כן יגין בפני רעת יסוד העפר:

פסוק ג

ולא תשעינה, לעומת שאמר (למ
עלה ז
,) השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע, ואמר שם שזה ימשך עד שאו ערים מאין יושב, ואז מצבת בם זרע קדש מצבתה, והם יראו וישמעו ויבינו, שהוא בימי חזקיה אמר שעתה תתקיים נבואה זאת, **כי לא תשעינה עיני רואים** נגד עיניו השע, **ואזני שמעים**, נגד אזניו הכבד:

פסוק ד

ולבב נמהרים, נגד השמן לב העם הזה, ולא שיבין לקנתר וללעוג רק **יבין** כדי **לדעת**, ומוסיף לא לבד שיבינו בעצמם, כי גם **לשון עלגים תמהר לדבר צחות** וללמוד לאחרים (גם לעומת שאמר שיעמוד נגד היזק הד' יסודות, אמר כי גם החושים ראיה שמיעה דבור וכחות השכל יתחזקו ע"י):

פסוק ה

לא יקרא, לא תהיה חנופה עוד לאמר לרע טוב ולטוב רע, כי זה מורה פחיתת הדור, והנה הנבל הוא הרע בנגלהו ובמצפונו, לשמים ולבריות, אבל הכילי הוא הנוכל בערמה ורעתו צפון בלב אבל ישמרהו מגלותו, וכן הנדיב גדול מן השוע, אומר כי תחת שעד עתה היו חונפים לקרוא לנבל נדיב, מעתה לא לבד **שלא יקרא לנבל נדיב**, כי גם **לכילי** שאינו רע כ"כ כמו הנבל לא לבד שלא יקרא לו נדיב, אף גם **לא יאמר לו שוע** שהיא מדרגה קטנה מן הנדיב:

פסוק ו

כי נבל, חושב פחיתת הנבל בשני ענינים, א. שהוא רע בנגלהו ובמצפונו, כי בנגלהו **נבלה ידבר** בפרהסיא בלא בושה, ובמצפונו **ולבו יעשה און**, שיגמור מעשה האון גם בלבבו ומצפונו ב. שרעתו מתפשטת על שלשה ענינים שבהם תלוי שלמות האדם, א. באמונות, ב. במעשים שבין אדם למקום, ג. במעשים שבין אדם לחברו, נגד המעשה בין אדם למקום אומר **לעשות חנף**, המצות שעושה הם בחנופה להתגאות בהם או מפני תועלת אחרת לא לשם ה', נגד האמונות אומר **לדבר אל ה' תועה** שאמונתו כוזבת ומוטעת, ונגד המעשים בין אדם לחברו, **להריק נפש רעב** ולגזול את של חברו:

פסוק ז

וכלי, הגם שהכילי אין רע כ"כ כמו הנבל, וטוב ממנו בשני ענינים, א. שרעתו אינה גלויה כ"כ ב. שאינו חוטא רק במצות שבין אדם לחברו, לא באמונות ובמצות שבין אדם למקום, מ"מ אינו ראוי שיקרא נדיב. א. כי **כליו** ונכלותיו ומחשבותיו **רעים** ב. **כי הוא זמות יעץ** שיעץ עצות בסתר **לחבל עניים באמרי שקר**, והוא בצד זה גרוע מן הנבל שכלבו כן פיו, אבל הנוכל הזה שמסתיר רעתו יחבל עניים ע"י שקרים, וגם בעת **ידבר אביון** משפט, אף שמשפטו ברור וידוע טוען טענות שקרים וגוזל ע"י כן חלק חברו, ואיך א"כ יקרא נדיב, הלא

פסוק ח

ונדיב, הוא בהפך, **כי נדיבות יעץ**, עצת לבו ומצפונו הוא מלא נדיבות לותר משלו **והוא על נדיבות יקום**, מבאר במ"ש החוקר כי גדר הנדיב שלא תהיה הנדיבות ענין מקרי בלתי נדרש לעצמו רק בעבור איזה תכלית חוץ מן הנדיבות בעבור אהבת עצמו, לשם ותפארת או בעבור ענין אחר מדומה, עד שהוא עצמו הוא תכלית הנדיבות, והנדיבות רק אמצעי אליו להגיע אל ידו אל הדבר הטוב בעיניו, באופן שהנדיבות קיים ונצב עליו, והוא היסוד אליו, רק שצריך שתהיה הנדיבות ענין עצמי נדרש לעצמו, יבוז בעבורו אהבת עצמו וכל תועליות וערבות המדומים, כולם לא יהיו רק אמצעים אל הנדיבות שהיא התכלית להם והיסוד אשר עליו ישענו באופן שהוא עצמו על נדיבות יקום, לא שהנדיבות יקום עליו:

פסוק ט

נשים שאננות, מליצה זו מתאחדת עם מה שאמר (עמוס ו':א') **הוי השאננים בציון והבוטחים בהרי שמרון**, כי השאנן הוא היושב שקט, אף שאינו בוטח בגבורתו הוא שאנן מצד שאין לו מלחמה עם שום אדם, והבוטח הוא הבוטח על גבורתו הגם שאינו שאנן ויש לו מלחמה, ובני ציון לא היו בוטחים בגבורתם אז, אבל היו שאננים כי סנחריב לא לחם אתם, ובני הר שומרון שהם שבט אפרים לא היו שאננים כי מלך אשור לחם אתם אבל היו בוטחים על גבורתם, וכן קרא פה לבני ציון ויהודה נשים שאננות, ולבני אפרים בנות בוטחות, כי מלכות יהודה התחילה בימי דוד ושלמה, ואחר כך נפרדה מאתה מלכות אפרים בימי רחבעם, ובזה דמתה יהודה כאשה שילדה בת מולכת שהיא אפרים ואפרים כבת צעירה במלכותה מציון:

פסוק י

ימים על שנה, תיכף אחרי כלות השנה באחד בתשרי עוד ימים מועטים אחריו, **תרגזנה בטחות** ירגזו בני אפרים הנקראים בנות בוטחות, כי בעת **שכלה בציר** בסוף הקיץ, הגם שבצרו שדותיהם בסוף השנה והיו עדיין בשלוה, מ"מ **אסף בלא יבא** לא יאספו תבואתם הביתה, כי לפני חג האסיף יבא האויב עליהם:

פסוק יא

חרדו, ואתם **שאננות** שהם שבט יהודה הגם שעליכם לא בא האויב, מ"מ **חרדו גם אתם שאננות על רגזה של בטחות**, כי הרוגז של הבוטחות שהם בני אפרים נוגע גם אליכם, וצריכים גם אתם לחרוד פן גם עליכם יבא האויב, כי הבת הבוטחת שהיא אפרים היא

עתה **פשוטה** האויב פשט מלבושיה החיצונים, ואח"כ **ועורה** פשט מאתה גם הכתונת עד שנשארה ערומה, רק **וחגורה על חלצים** לכסות בשר ערוה:

פסוק יב

על שדים, מצייר כי במעמד הזה שהם ערומים מבגדיהם **ספדים עתה על שדים**, שהלואי היתה כבת קטנה ערומה שיונקת עכ"פ שדי אמה, והוא במשל הלואי היו להם שדותיהם שימצאו שם לחם אם אין להם לבוש, ומפרש מה הם השדים **על שדי חמד**, שחסרים להם, אם תשאל איפה הם שדותיהם? אומר, כי

פסוק יג

על אדמת עמי קוץ ושמיר יעלה, עד שיהיו השדות חרבים:

כי על ר"ל לפעמים תשחת הארץ ע"י שהאויב מתפשט בכפרים ועל השדות, אבל פה יהיה בהפך כי הטעם שיעלה על אדמתם קוץ ושמיר יהיה מפני שכבר קדם הקוץ ושמיר **על כל בתי משוש**, וגם על **קריה עליזה** ברבת עם, שהערים החרבו תחלה כי גלו יושביהם וע"כ יהיו השדות שוממים יען שאין איש בארץ לעבדם ולשמרם:

פסוק יד

כי ארמון, המאמרים מגבילים, נגד מ"ש **שעלה קוץ ושמיר על כל בתי משוש**, אומר הטעם כי **ארמון נטש** מיושביו, ונגד מ"ש **שעלה קוץ ושמיר על קריה עליזה**, אומר הטעם **כי המון עיר עזב עפל**, שיעור הכתוב **בעד מערות היה עפל ובחן משוש פראים עד עולם** הפראים והעדרים שגרו עד הנה במערות, עתה לקחו הפראים לעצמם בעד המערות שדרו בהם, דירות טובות מאלה שמעתה הם גרים בעופל ובחן במבצרים חזקים, והחזיקו בבתים האלה להיות שלהם עד עולם. שתחת שהיו עד הנה במערות ישישו עתה בהמבצרים והעדרים ירעו שם, וזה ימשך,

פסוק טו

עד יערה, וישפך **עלינו רוח** רצון **ממרום** שירצה ה' להושיענו, ואז **והיה** מקום החרב עתה כמדבר מלא תבואות ככרמל, **והכרמל** שהיא ארץ יהודה שלא חרבה יהיה אז מלא אנשים כיער המלא עצים:

פסוק טז

ושכן, **המשפט** בין אדם לחברו **ישכן גם במדבר** שיתהפך אז לשדה תבואות וישמרו משפט שלא יקריבו שדה בשדה, **והצדקה** בין אדם למקום **תשב** בקביעות **בכרמל** שהיא ירושלים ובנותיהם שם יעבדו את ה':

פסוק יז
והיה, עבודה היא כבדה ממעשה, והשקט ובטח הוא מדרגה יותר גדולה מן שלום, (כמ"ש בבאור המלות), והנה הצדקה שהם המצות שבין אדם למקום, נחלקים לשני ענינים, יש מצות שכליות, הבאות לקבוע אמונה או מוסר, והאדם עושה אותם בנפש חפצה מפני שמכיר תועלתם וזה קרא **מעשה הצדקה**, ושכר המעשה הזאת יהיה שלום, ויש מצות חוקיים שאין טעמן נודע כמו הקרבנות וענייניהם, והוא עושה אותם מצד עבודה כעבד השומע מצות אדונו הגם שאינו מכיר טעמם ותועלתם, וזה קרא **עבדת הצדקה**, ושכר מצות אלה יהיה גדול יותר, שהוא **השקט ובטח** שהוא גדול משלום וגם **עד עולם** בלי הפסק:

פסוק יח
וישב עמי בנוה שלום, הנוה שהם דירת הצאן יהיה שלום באין בוזז ושולל וגם **המנוחות** שהם הערים הפרזים יהיו **שאננים** באין קול המיה משבית המנוחה, **והמשכנות** שהם ערי המבצר יהיו **מבטחים** בחזקם, עיין באור המלות:

פסוק יט
וברד ברדת היער, היער והשפלה שניהם היו בחלק יהודה, השפלה שהוא מחלק של יהודה (יהושע ט"ו ל"ג) החריב סנחריב, כי לכיש ולבנה שהחריב סנחריב (לקמן ל"ז ח') היו מערי השפלה (יהושע ט"ו ל"ט מ"ב), וכן היער שהחריבו היה בגבול ההוא (לקמן ל"ז כ"ד מיכה ז' י"ד. יחזקאל כ"א ב'). עפ"ז אומר **ברד** היינו בעת ירד הכל ונחרב, ומפרש **ברדת היער**, בעת ירד ונחרב היער, **ובשפלה** בחלקו של יהודה **תשפל העיר** ששפלו כל הערים אשר בשפלה, וירדו ממדרגתם, בעת ההיא שנחרב הכל:

פסוק כ
אשריכם, דורו של חזקיה הנשארים אשר יזרעו על כל מקום מוצאי מים וזריעתם תצמיח לשלח שמה רגל השור והחמור כמ"ש (למעלה ז') וכל ההרים אשר במעדר יעדרון וכו' והיה למשלח שור ולמרמס שה, שהשפלה תחרב אבל ההר ישאר כי לא יבא האויב שמה:

פרק לג

פסוק א
הוי שודד, מסב פניו אל סנחריב, הה אתה שודד גוים רבים, והלא אתה לא שדוד ומדוע שדדת אחרים, וגם אתה בוגד בעמים שכרתו אתך ברית, והלא לא בגדו בך ומדוע אתה

בוגד בבריתך, אבל דע **כי כהתמך לשוד אז תושד**, כמ"ש (למעלה י') כי יבצע ה' את כל מעשהו בהר ציון אפקוד על פרי גודל לבב מלך אשור **ואז יבגדו בך** כי בניו הכוהו בחרב:

פסוק ב

ה' חננו, מסב פניו אל השם, אתה ה' עשה אתנו חנינה הגם שאין אנו ראוים מצד מעשינו, הלא **לך קוינו** וראוי שנושע בעבור זה, **היה זרועם** ואורם של עשרת השבטים שחשך להם היום והלכו בגולה היה להם אור זרוע **לבקרים** בעת יבא הבקר, שהוא בעת הגאולה, אבל אנו **ישועתנו תהיה בעת צרה**, לנו לא תמתין על עת הבקר רק תושיע לנו בעת צרה בעוד ליל בעת שיצור על ירושלים:

פסוק ג

מקול, **אם מקול המון** של בני אדם שהם מחנה סנחריב **נדדו עמים** רבים ממקומם על ידו, כ"ש כי **מרוממתך** אתה ה' **ינפצו גוים** שהם מחנה של סנחריב:

פסוק ד

(תשובת ה'), **ואסף**, השם משיב אל המתפלל, דעו כי **הגם שיאסוף שללכם** וממונכם **כמו שאוספים את החסיל בעת אשר משק גבים** של מים **שוקק ומשקה בו** בהחסיל, שבעת יהיה גשם והגבים ימלאו מים והחסיל יטבע בם וימות אוספים אותו בקל, וכן אספו מחנה אשור את שללכם, מ"מ לא הפסדתם בזה מאומה, כי

פסוק ה

נשגב ה', **ה' הנשגב מצד ששכן מרום**, **הוא מלא את ציון**, באוצרות אחרות יקרות ונשגבות מן השלל שאבדו, והם **משפט וצדקה**, שעי"ז שבו אל ה' והתחילו לעשות משפט וצדקה, וזה יקר מן השלל וכל כלי חמדה:

פסוק ו

והיה, תחת חוסן השלל שאבדתם הרוחתם חוסן אחר כי **אמונת עתיך** מה שהאמנתם בה' בעתים הרעים הללו ולא נסוג לבכם מאמונתו, זה היה לכם **חסן** והון חזק **של ישועות של חכמת ודעת**, חוסן זה של חכמה ודעת ה' הרוחתם, ואם תשאלו ולאן תניחו החוסן הזה לאצרו שמה? משיב **יראת ה' היא אוצרו**, היראה הוא האוצר ששם תאצרו את החכמה והדעת שהרוחתם לשמרו שם באוצר עד עולם, ר"ל ע"י יראת ה' תתקיים החכמה והדעת בידכם, כמו שיתקיים החוסן אם יונח באוצר

פסוק ז

(**תשובת המתפלל**) **הן אראלם**, גבוריהם של מחנה אשור **צעקו חוצה** חוץ לירושלים שהם רבשקה ואנשיו אשר קראו בקול גדול יהודית לחרף אלהים חי, וגם **מלאכי שלום**,

המלאכים ששלח חזקיהו אל סנחריב לעשות שלום עמו **מר יבכיון** ובפיהם בשורה רעה לאמר הן כבר

פסוק ח

נשמו מסלות, וגם אין עובר בצדי הדרכים כי **שבת עבר ארח** לגמרי, והאויב אשר **הפר ברית** שהיה לו עם חזקיהו **הן מאס ערים** ואינו רוצה כלל שישארו הערים על תלם להיות לו למס עובד, וגם **לא חשב אנוש** להשאיר עכ"פ מדלת עם הארץ לכורמים וליוגבים כי הוא משמיד ומכלה את הכל, עד שכבר

פסוק ט

אבל ואמללה ארץ, יהודה בכלל, **והחפיר לבנון** כי החריב היער ואח"כ החריב גם **השרון** עד שהיה כערבה, ואח"כ **נער גם בשן וכרמל**, חושב כסדר שכבש והחריב: (**תשובת ה'**) אולם עתה שהחריב את הכל:

פסוק י

עתה אקום יאמר ה', להושיע, כמ"ש (למעלה י"ח) אשקטה ואביטה במכוני, **עתה ארומם** על אשור, **ועתה אנשא** בפי כל הבריות ע"י נפלאותי:

פסוק יא

תהרו, אתם מחנה אשור, **הריתם חשש** שהוא ראש השבולת ובזה **ילדתם קש**, שהוא השבולת עצמה, **ורוחכם** הדבור שיצא מפיכם שהוא החירוף והגידוף אשר ביד מלאככה חרפת ה', זה יהיה האש אשר תבער בקש שהיא פעולתכם ותאכל אתכם:

פסוק יב

והיו עמים משרפות שיד, הסיד שומר חומו ימים רבים אבל לא יתלהב מהר, והקוצים היבשים הם יצתו מהר אבל לא ישמרו האש בקרבם, אומר **העמים יהיו דומים כמשרפות שיד** השומרים להב האש ימים רבים, **וגם כקוצים כסוחים אשר יצתו תיכף**, ר"ל שבקל תבער בם אש ה' ותאכל בקרבם ימים רבים:

פסוק יג

שמעו, רחוקים כי שמועה זו תתפשט למרחוק וגם ודעו **קרובים גברתי**, כי השמיעה הנפלאה תתפשט במרחק ביתר פליאות וספורים מבקרוב, אבל פה גם הקרובים ידעו גודל הנס:

פסוק יד

פחדו, הנה **החוטאים** שלא האמינו בה' **פחדו בציון** מפני סנחריב הנלחם על ציון **והחנפים** הצבועים, שבושו מלאמר בפה שהם פוחדים ואין מאמינים בה' מ"מ **אחזה**

אותם רעדת הגוף עד שפחדם היה ניכר לכל ע"י הרעדה, כי אמרו מי **יגור לנו** פה בציון תוך **אש אוכלה** שהוא מחנה האויב, ומי יגור עם האויב הנורא הזה הלא הוא מוקדי עולם שכבר שרף רוב הישוב, ואיך נגור ונבטח בציון משיב ה' להם מה תיראו, הלא מי שהוא.

פסוק טו

הולך צדקות, שהוא חזקיהו **הוא מרומים ישכן** ולא ייירא מפני האויב (**הולך צדקות** במצות שבין אדם למקום, **ודבר מישרים** בדעות ואמונות, **מאס** בדברים שבין אדם לחברו הוא ממאס בריוח שיוכל לסבב מזה מעשקות והפסד לחברו, **ונער כפיו** מצד שהיה מלך עושה משפט תמיד לא לקח מנחה משום אדם כמו שהיה אז דרך המלכים, מפני שהיה ירא פן יהיה אח"כ לאיש הזה דין אצלו ואף שיחזור לו אז המנחה מ"מ תמך בשוחד לפי שעה, וגם לא קבל לשון הרע על שום אדם עד שאם בא מי לאמר לו שמרד אדם נגדו ונתחייב ראשו **אטם אזנו משמע**, וגם **עצם עיניו שלא יראה ברע** כלל בל יבא ע"י לידי חמדה ותאוה):

פסוק טז

הוא, ר"ל המלך חזקיה הזה אין לו להתירא מן האש האוכלה, כי **מרומים ישכן** ולא יוכל האויב לקרב אליו וגם במצדות **סלעים** ולא יוכל האויב לכבשו, ופן תחשוב שע"י שיצור עליו האויב ימים רבים לא ימצא לחם או מים ועי"ז יוכרח להמסר אליו, אומר **כי לחמו נתן ומימיו נאמנים**, ואין לכם להתירא עתה מסנחריב:

פסוק יז

מלך, לעומת מה שאמר שע"י צדקת חזקיהו המלך יש להם לבטוח ושלא להתירא מן מחנה אשור, אומר אבל באמת בעת **שתחזינה עיניך מלך ביפיו**, עת תביט על חזקיהו בעת יפיו, היינו בעת יתראה בהדרו הדרת מלך, **תראינה ארץ מרחקים**, ר"ל (עיניך) אשר תראינה ג"כ (יופי מלך) ארץ מרחקים היינו מלך אשור ביפיו ברוב חיילותיו, אם אחר שראית בעיניך מלך אשור ביפיו, ברוב צבאותיו וגדודיו, אם אח"ז תראה ג"כ מלך חזקיהו ביפיו ותעריך זה מול זה, ידעתי כי אז

פסוק יח

לבך יהגה אימה, ותירא מאד מפני סנחריב, כי אז תאמר בלבך **איה ספר** אם חזקיה רוצה להתערב ללחום נגד סנחריב איה הסופר שלו שיספור רוב מחנותיו וצבאיו כמו שהיה למלך אשור ע"ז סופרים מיוחדים לספור ולמנות רובי מחנותיו, **ואיה השקל** המיוחד לשקול הכסף אל האוצרות כמו שצריך למלך גדול כזה, **ואיה ספר מספר המגדלים** אשר

משם ילחמו עם האויב, ותפחד בלבך כי לא תראה אצל חזקיהו מכל הכבוד הזה מאומה, ואיך יצליח במלחמה, כן יהגה לבך אימה, אבל בכ"ז אני אומר לך, יבטח לבך כי.

פסוק יט

את עם נעז וחזק של סנחריב, **לא תראה עוד** כי יאבדו ויכרתו מפניך, **העם** אשר הם **עמקי שפה** לא תראה עוד, רק

פסוק כ

חזה ציון, רק ציון תחזה איך שתהיה **קרית מועדנו** שילכו כולם אליה לרגל, (תחת שתחלה הושיבו מלכי ישראל שומרים על הדרכים שלא ילכו לרגל) **ועיניך תראנה ירושלם**, הגם שלא תוכל לצייר לך ירושלים כציור קרית מלך רב ונורא שי"ל מחנות רבות וערי מבצר, הנה תצייר אותה בציור אחר יותר יפה, כאילו הוא **נוה** למרבץ צאן והוא **שאנן** ושקט ודבר אין לה עם אדם, ובתוכה תראה אהל של הרועה שהוא חזקיה, שהוא כציור רועה צאן, אשר **אם האהל בל יצען** ויתרגש בפנימותו (היינו אם ילך בדרכי ה' ויהיה לבבו שלם עם אלהיו) אז **בל יסע יתדתיו, ואף חבליו** הקושרים את האהל בל ינתקו:

פסוק כא

כי, מבאר מדוע בל יסע האהל **הזה לנצח, כי אם ה' יהיה שם אדיר לנו** באהל הזה, אם ה' האדיר יהיה לנו שם בנוה ובאהל הנזכר לאדיר ומשגב, אז גם אם יתהפך הנוה השאנן הזה להתהוות **מקום נהרים יארים רחבי ידים** שהוא ההפך מנוה שאנן, שיהיה המקום הזה מקום נהר גדול, עד שהאהל שבו, לא ידמה כאהל רועי העומד בנוה שאנן, רק כספינה המטורפת בים הגדול אשר סביבה, והמלך אשור ידמה במליצה לצי אדיר ההולך בנהר הזה לתפוס את הספינה המטורפת בים הגדול אשר סביבה, וללכדה, מכל מקום אם יהיה שם אדיר ה' לנו אז בל תלך בו אני שיט גם במקום יאורים שדרך אניה לעבור שם וכ"ש שלא תלך בנוה שאנן וגם צי אדיר לא יעברנו, (והנמשל שהגם שירושלים שהיתה שאננה כמ"ש נשים שאננות, עברו בה מי הנהר העצומים והרבים מלך אשור ואת כל כבודו (למעלה ח') והמלך אשור נדמה כצי אדיר ההולך תוך ים מחנותיו, להטביע הספינה הקטנה מלכות יהודה תוך מימי מחנהו הרבים, ה' אדיר לנו, ולא יכול לעבור שמה):

פסוק כב

כי ה', מבאר כי אחר **שה' הוא השופט שלנו** והוא המביא את מי הנהר עלינו בחטאינו, אבל הלא **הוא גם מחקקנו** שהוא המניח הדת והחקים ויכול לשנותם לפי רצונו, **והוא מלכנו** ג"כ ויכול למחול החטא כמלך שבידו להתחסד נגד המשפט, וא"כ הוא יושיענו:

פסוק כג

נטשו, במליצה זאת שדמה את ארץ יהודה איך נתהפכה למקום יאורים, והיא כספינה מטורפת בים, ובכ"ז צי אדיר א"א שתקרב אליה, מפני שה' הוא המושיע את הספינה הזאת, הולך במליצתו ומדמיה לספינה העומדת בלב הים הסוער שצריך שהרב החובל ינהיג אותה, וצריך שיחזק התורן בל יפול, ולפרוש הנס שהם היריעות סביב הספינה בל ישלוט בה הרוח וידחפנה ממקומה, אומר אם כל אלה יעשו לה, אז הספינה בטוחה בחמלת ה', אבל **אם נטשו חבליך** אם יעזבו את רב החובל שהוא מלכם חזקיה, או **אם בל יחזקו כן תרנם**, שלא יחזקו תורן שלהם כן והכן בחוזק, או אם **בל יפרשו נס** לסוכך בפני הרוח, אז בהכרח תמוש הספינה ממקומה **ואז חולק עד שלל**, אז יחלקו האויבים **הרבה** שלל הספינה, **וגם פסחים יכלו לבוזז בז** הספינה, הנמשל כי אם אדיר ה' לנו, והספינה שהיא המלכות והעם יהיו קשורים ודבוקים בה' ובמצותיו, וכן אם יחזיקו ברב החובל ובתורן הספינה והוא שיהיו העם נאמנים למלכם שהוא המנהיג הספינה, וכן אם יפרשו נס לסוכך מפני הרוח מבחוץ והוא שישמרו מלשאול עזר מעמים אחרים, אז צי אדיר של אשור לא יקרב בגבולם, אבל אם לא ישמרו תנאים אלה אז יחלק שלל הרבה שישלול מהם, כמו שהיה בתחלה שבזז רבים מערי יהודה, ולא ברוב כח יכבוש אותם כי אז אף פסחים וחלשים יבוזזו בז, כמו שבוזזים אניה שאין לה בעלים:

פסוק כד

ובל יאמר, ומ"מ גם בעת שיבזז בז בתוכה ע"י שנטשו חובלי הספינה מ"מ **בל יאמר השכן** בתוך הספינה **כי נחלה** ולא יוכל לעמוד לפני אשור הבא עליו, כי בכ"ז לא יבוז רק בארץ יהודה לא את השוכן בהספינה עצמה שהיא ירושלים, שאותה לא יכבוש בשום אופן, כי **העם הישב בה** בתוך ירושלים הם **נשא עון**, להם יכפר ה' עונותיהם ולא ישחית:

פרק לד

פסוק א

קרבו גוים, הגוים הם העמים שאין להם דת, והלאומים חשובים מהם שיש להם דת, ובכ"ז ידבר אל הגוים והלאמים ישמעו מעצמם, כי דבריו כוללים כלם, **תשמע הארץ** הוא החלק הבלתי מיושב ותבל הוא החלק המיושב, ודרך הוא שתחלה תבא הגזרה אל החלק המיושב ומשם תתפשט גם על החלק הבלתי מיושב, אבל הוא אומר שתחלה תשמע הארץ ואחר כך תבל, כמו שתחלה ישמעו הגוים ואח"כ הלאומים כי הגזרה תתפשט על כלל הכדור ויושביה בפעם אחד:

פסוק ב

כי קצף, שהשם קוצף על העובדי אלילים שהחריבו ירושלים ובית קדשו, וידוע שחמה גדולה מקצף, כי חמה היא החמה הפנימית ונטירת שנאה, לז"א **על הגוים** עכו"ם ששלחו להחריב ירושלים י"ל רק קצף, **על צבאם** וגדודיהם שהם היו המחריבים י"ל חמה, ועי"כ **החרימם** הוא הגזרה שגזר עליהם **ונתנם לטבח** כי כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה, ולא לבד שנתנם לטבח כי גם

פסוק ג

וחלליהם ישלכו, בלא קבורה, ולא לבד חלליהם שהם הנופלים בשדה ע"י חרב מלחמה, כי גם **ופגריהם** המתים בעיר **יעלה באשם** באין קובר, הגם ששם לא ימצא אויב שימחה בידם מלקברם, ולא שיהיו המתים מועטים, כי **ההרים ימסו מדמם** מרוב הדם, וגם מצייר שיהיה הדם רב כ"כ עד שיעלה על ראשי ההרים, וכ"ז בהגזמת המליצה:

פסוק ד

ונמקו, מצייר שכל עם ועם יש לו שורש בשמים שממנו מושך שפעו כחו וקיומו, ואלה הם הנקראים שרי העמים ההם, ואם העם נופל למטה ושרשו קיים בשמים דומה כעץ שנקטע ושרשו נשאר, שעוד ישוב ומתחתיו יצמח, לז"א **שגם צבא השמים** ששם כחם השרשי **ימקו** כבשר הנימוק בהעדר החיות, **ונגלו כספר** העמים הקדמונים היה להם השמים כספר, בו היו מביטים בחכמת האצטגנינות אשר היה להם בעת ההיא, כל העתיד לבא עליהם, והיו מיחסים כל מדינה ומדינה לכוכב מיוחד, ובספר הזה לפי האותות והסימנים שהיה להם היו קוראים כל העתיד עתה כי יסור צילם, יגלל הספר הזה והקוראים לא יוכלו לפתחו עוד ולקרות בו, כי לא יפעלו כחות כאלה עוד על הארץ מתחת. ועי"כ **וכל צבאם** הם צבא מטה המתיחסים אל צבא השמים תחת ממשלתם

יבולו כעץ אשר יבולו עליו עת ימק שרשו **כנבל עלה מגפן** העלה שבגפן יבול קודם לכל, אם יפסק מעט כח הליחות בהשורש יבולו העלים שכחם חלש, וכן יפלו העכו"ם תיכף בלי איחור, **וכנבלת מתאנה** התאנה הנובלת גרוע מן העלה הנובל במה שנמאסת תיכף מרוב דובשה ואינה ראויה כלל (כמ"ש במעשרות פ"ג מ"ד), לא כן העלה הנובלת שאינו נמאס וגם ראוי אח"כ למאכל קצת (כמו שכתוב במשנה דשביעית פ"ט מ"ו) לכן אמר שאחר שיפלו יהיה כפגר מובס ונמאס:

פסוק ה

כי רותה, יען מדמה במליצתו חרב ה' לגוף טורף ואוכל דם הרוגים וחלבם, אומר בל תחשבו כי אעשה כ"ז בלא משפט, לא כן, כי אחר שתשבע חרבי בשמים, (כי עם השרים למעלה לא אבא במשפט רק בדרך נקמה), הנה אח"כ אז **על אדום תרד למשפט**, כמ"ש ונשפטתי אתו (יחזקאל ל"ט), והנה אדום קורא העם הידוע שהיו עובדי פסילים וכוכבים, ובצרה היה ראש עיר אמונתם ששם יושב הכהן הראש, ואותם קורא **עם חרמי**, שהיא בצרה שיש לו אתה ריב אמונה, ועם אדום ובצרה יבא למשפט:

פסוק ו

חרב לה', ר"ל על אדום יבא מחמת נקמה שהחריבו בית קדשו, ועל בצרה יבא רק בעבור האמונה שיכירו את האל יתברך, כמ"ש לקמן (ס"ג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה זה הדור בלבושו, ועפ"ז יאמר פה **כי זבח לה' בבצרה וטבח גדול בארץ אדום**, הזבח הוא לאכילה והטבח הוא להנקם, וכן בארץ אדום יהיה טבח להנקם, ובבצרה יהיה זבח סעודה שיש לו בה הנאה לבטל דעות הנפסדות ולערוך שולחן האמונה והחכמה, ועז"א נגד הטבח **שהחרב לה' מלאה דם**, ומפרש אח"כ **מדם פרים ועתודים** משל על הגבורים והשרים, ונגד הזבח אמר **הדשנה מחלב, מחלב כליות אילים**, שאינו לצורך נקמה רק להדשן בתענוגים, ותפש במשלו חלב כליות היועצות לרע, אשר ישיבם לאמונת האמת, ומבאר כי זבח, וטבח, כנ"ל:

פסוק ז

וירדו ראמים עמם, כי שאר עכו"ם ומלכיהם גבוריהם ושלטוניהם יתחברו אל אדום וירדו עם מפלתם, **ורותה ארצם**, ידוע כי הארץ השמנה מחלב לא יבלע בה דם, אבל תחלה תרוה מדם ואח"ז ידושן עפרה שלמעלה מחלב, (והנמשל תחלה יהרוג אדום שזה הדם **חרב לה' מלאה דם**, ואח"כ יכבוש בצרה שהוא משל החלב **הדשנה מחלב**):

פסוק ח
כי יום נקמה, ה' יעשה כ"ז בעבור שני דברים, א. בעבור **כי יום נקם לה'** על כבוד עצמו שכופרים בו ועובדים אלילים, וזה יהיה בבצרה ב. **כי הוא שנת שלומים לריב ריב ציון** שהחריבוהו, וזה יעשה באדום:

פסוק ט
ונהפכו, מצייר חורבנם, הנחלים יתהפכו לזפת, והעפר שלמעלה יהפך לגפרית שהוא מתלהב בקל, וגם ארצם בפנים תהיה זפת בוער:

פסוק י
לילה ויומם לא תכבה, המוקד העשוי לבשל אצלו יכבוהו בלילה, והעשוי להאיר יכבוהו ביום, אבל מוקד זה לא יכבה לא לילה ולא יומם, כי תכלית המוקד יהיה לבעבור **שלעולם יעלה עשנה**, ואל תחשוב כי יקום דור שיבננו, אומר כי **תחרב מדור לדור**, ויותר מזה שלא ימצא לעולם **איש עבר בה** אף דרך עראי, ועל לב מי יעלה לבנותה, אחר שאין עובר שם לנצח:

פסוק יא
וירשוה קאת וקפוד, שהם עופות מדבריים להם יהיה ירושת נחלה, **והינשוף והעורב** שמצויים גם בישוב הם לא ירשוה רק ישכנו בה לפעמים דרך עראי, כי שם לא ישכנו בקביעות רק מדבריים, **ונטה עליה**, מצייר כי הבונים האלה מיסדי המדינה שהם הקאת והקפוד, **הקו** שיטו עליה למדוד ארך ורחב הבנין יהיה התהו, **והאבנים** שבו יבנו הבנין יהיה הבהו, התהו והבהו הם יהיו מדה ואבני גזית לבנין הזה:

פסוק יב
חריה, החורים הם היוצאים מגזע המלוכה שמהם יבחרו מלך (כמ"ש אשריך ארץ שמלכך בן חורים, היינו בן פרתמים מגזע מלכות), אומר **החרים יעמדו שם**, אבל בין העם היושבים שם עתה במדינה, שהם הקאת והקפוד לא ימצא מהם מי שמלוכה יקראו, שיבקשו להקים עליהם מלך, **והשרים יהיו אפס** אחר שלא ימצאו שם על מי ישתררו, כי החורים הוא שם בלתי מצטרף, שנקראו כן על שם חפשיותם וגדולתם העצמי ואף שלא ימצאו פה מכבדים אינם אפס בעצמם, אבל השררה שהיא רק שם מצטרף, אם אין עם אין שר:

פסוק יג
ועלתה, הנה בעת שלום ידורו בארמון, ובעת מלחמה במבצר, אבל עתה בין הארמונות בין המבצרים יהיו מלאים קוצים, **והיתה נוה תנים** הנוה הוא מקום רבץ צאן, אבל

העשבים שיגדלו שם שהם הקוצים יעשוהו לנוה של תנים, **החציר** הגדל שם יהיה **לבנות יענה**, כי הם אוכלים **ו ז** אף שברי זכוכית וגחלת וכן תאכל הדרדרים שם:

פסוק יד

ופגשו ציים, הם חיות הבאים ממרחק עם הציות, יפגשו שם **עם איים** שהם ג"כ ממרחק מאיי הים, כעיר רוכלת העמים שיפגשו שם אנשים מארץ מרחק וימצאו שם בני מדינתם **ושעיר** שדים שוכני המדבר יקראו שם על רעיהם, **אך שם הרגיעה לילית** עוף הבוכה ומקונן כל הלילה, ממליץ כי העוף הזה שנראה שבישוב אין לו מנוחה כי לכן יזעק מרה בכל לילה, אבל שם **ירגיע** מנוחת הנפש וגם **ימצא מנוח** לגופו, ולא יבכה עוד:

פסוק טו

שמה קננה קפוז, הוא העוף הנקרא (פאראדיזפאגעל) היפה מאד בצבע נוצותיו והיו מהבילים עליו מקדם כי אין לו רגלים ולא יקנן על מקום, רק יטיל ביצים ויוציא אפרוחים באויר ע"י הזכר שיקנן עליהם ושלא יתראו לבני אדם, וכדומה הבלים הרבה, (ומאמרים אלה באו להם ממיעוט מציאות העוף ההוא המקנן בראשי עצים גבוהים הרחק מאד מאדם) עפ"ז ימליץ כי העוף הזה אשר מפני התרחקו מבני אדם מהבילים עליו כי שוכן הוא באויר, **הן שם קננה קפוז** על הארץ כי לא יירא מבני אדם הרחוקים משם, **ותמלט** הביצים בארץ, **ובקעה** בעצמה הביצים לא ע"י הזכר, **ודגרה** את האפרוחים לשבת **בצלה**, לא בין הארץ והשמים, והיא מליצה להגדיל ציור השממון, **אך שם**, **הדיה** היא מכמה מינים גדולים וקטנים, ותקנן בארצות החמים על שיני הסלעים הגבוהים במקום שרגל אדם לא תעבור שם אומר **אך שם נקבצו דיות** רק שם לא על שיני הסלעים יעלו אך שם בעמק הארץ, וגם שם יקבצו **אשה את רעותה** עד שימצאו שם כל המינים:

פסוק טז

דרשו מעל ספר ה' תפס המשל, כמו שמורגל שראשי הצבא כותבים להם על ספר שמות אנשי החיל, ובעת שמתקבצים ורוצים לדעת אם לא נפקד מהם איש, קוראים את שמותם מתוך הספר ויודעים מי הנפקד, וכן ה' שר הצבא הזה, של החיות והעופות האלה, אשר כתב שמות אנשי החיל האלה על ספר, **דרשו נא מעל ספר ה'** **וקראו** לאיש ואיש בשמו, ותראו כי אחת מהנה לא נעדרה, ולא תחשוב שהזמינו אחד לחברו שיבא, עז"א **אשה את רעותה לא פקדו** וצוו שיבואו, **כי פי ה' הוא צוה** שיבואו לפה, **ורוחו של פיו** הרוח היוצא מן הפה בעת הדבור, הרוח הזה כבר קבצם, עד שלא הוצרך לדבור מיוחד בעבור הקיבוץ הזה, כי רוח צרר אותם בכנפיהם ויקבצם אל המקום אשר צוה ה':

פסוק יז

והוא, **ה'** **הפיל** לכל אחד חלקו עפ"י גורל עד שכ"א י"ל שם אחיזת נחלה **וגם חלק להם** **בקו** את גבולו כמחלק הארץ לצמיתות בסימניו ומצריו, **עד עולם יירשוה** שיהיה שלהם לעולם, ולא תחשוב כי הגם שיהיה שלהם לא ישכנו שם כאיש שיש לו נחלה במדינה זו. והוא שוכן בארץ אחרת, **כי לדור ודור ישכנו בה**:

פרק לה

פסוק א

ישמח, יש הבדל בין מדבר וציה וערבה, המדבר אינו ראוי לזריעה מצד עצמו, והציה אינו ראוי לזריעה מצד חום השמש הבוער שם מלמעלה, והערבה היה ראוי מצד עצמו, אבל נשחת מסבת קוצים ודרדרים ומינים פראים הפוראים שם, ויש הבדל בין שמחה ששון גיל, הששון הוא הפעולות החיצונות שיעשה להראות השמחה, כמו תוף וכנור ומחול וכדומה, והשמחה והגיל הם נפשיים, לבד שהשמחה היא השמחה התמידיית הרצופה, והגיל הוא על דבר שנתחדש כמו מציאה או בשורה טובה, עפ"ז אומר ארץ העמים שאינה ראויה אל חול הנפלאות והשמחה הנפשיית ישישו מהם ע"י מפלת אדום שמחה חיצונית לבד, וקראה מדבר וציה שאינה ראויה לאור אם מצד עצמה כמדבר, ואם מצד שרשה בשמים ממעל, אינה ראויה גם כן כציה, אבל הערבה שהיא א"י שהיא ראויה אל האור האלהי מצד עצמה ומצד שרשה העליון, רק שגדלו בה קוצים ודרדרים, שהם המעשים הרעים אשר בהם טמאוה, היא תגל גילה חדשה פנימית, כי נגד שהיתה ערבה מלאה קוצים עתה תפרח כחבצלת:

פסוק ב

פרח תפרח, ר"ל הגם שהגיל לא יצוייר רק בפעם הראשון שהתבשר בשורה חדשה, היא תפרח תמיד מחדש בתמידות, ועי"כ יהיה לה גילה תמיד ע"י הנסים שיתחדשו בה תמיד, **אף גילת ורנן** ר"ל כי כל השמחות הם מעורבים באנחה וסופם דאגה בסור השמחה, אבל היא תגל תמיד בלי הפסק, וגם רנן משמחת לבב וזה יהיה בעבור **כי כבוד הלבנון נתן לה**, ר"ל הלבנון הוא מכובד במה שהוא מלא ארזים גבוהים ואדירים, אבל אינו מהודר לנוי, לעומת זה הכרמל והשרון הם מהודרים בצבי וביופי, אבל אינם מכובדים כי פרחיהם יציצו וימלו כציץ השדה, והם יהיה להם בין הכבוד ע"י הגבורה כהלבנון, בין ההדר ע"י העושר ויתר מעלות ככרמל והשרון, וחוץ מזה, **המה יראו כבוד ה'**, שם ה' נקרא בו מצד שהוא בורא העולם ומצד ההנהגה הכללית וזה כבודו, ובזה יראו

כבוד ה', במה שינהוג אותם הנהגה ההשגחיית באמצעית הטבע ושם **אלהינו** הכינוי מורה הקשר שי"ל עם ישראל ע"י הנסים והאותות והמופתים שעושה לצרכם ומצד זה הוא מתפאר ומתהדר, ומצד הנהגה זו יראו הדר אלהינו:

פסוק ג

חזקו, אתם הנביאים חזקו את העם המתיאשים מן הגאולה, והנה היאוש יהיה בשלשה פנים א. שנרפו הידים ואינו עושה שום דבר מצד היאוש, עז"א **חזקו ידים רפות** ב. שהגם שהוא מהיר במלאכת ה' ועבודתו, אבל נכשלו ברכיו מרוב הצרות והעבודה עד שנלאה ממילא שלא מעצלותו, עז"א **ברכים כשלות אמצו** ג. אותם שמתאמצים בעבודת ה' ולא רפו ידים, וגם לא כשלו בצרות רק היה להם שלוה, אבל יען שרואים שעברו עדן ועדנים ולא נתקיימו דברי הנביאים הם ממהרים להכזיב את דברי הנבואה, על זה אמרו.

פסוק ד

אמרו לנמהרי לב, הדוחקים את השעה, שיתחזקו ואל ייראו, כי **הנה אלהיכם נקם יבוא** כי בבואו אז יבא גם בדרך נקמה נגד העכו"ם, ולכן יתאחר בהכרח עד יתמלא סאתם, וזאת שנית כי **גמול אלהים הוא יבא וישעכם** התשועה שלכם לא תהיה רק ע"י הגמול שתקבלו על מעשיכם, הגמול הזה של מעשיכם הוא יושיעכם, וכל עוד שאינכם ראוים, לכן אחרו פעמי התשועה:

פסוק ה

אז, ר"ל כי האושר מושג ע"י שכל דבור מעשה נגד השכל והעיון להשיג האמתיות בדעות ובאמונות אומר **אז תפקחנה**, כי האמתיות יוכרו, או ע"י הבחינה בנבראים ובנפלאות אשר הוא רואה בעיניו, או באמצעות הקבלה שמקבל מן הנביאים או מאבותיו, כמ"ש פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין, לעומת זה אמר כי אז עיני עורים תפקחנה להביט אל פועל ה', **ואזני חרשים תפתחנה** לשמוע אל דברי הנביאים ונגד המעשה אומר.

פסוק ו

אז ידלג כאיל פסח, לעבודת ה' ועשות מצותיו ונגד הדבור אומר **ותרון לשון אלם**, לשיר את שיר ה', **כי נבקעו במדבר** ששם אין המים מצוים, עתה נבקעו שם מעינות, **ובערבה** שאין מצוים שם נחלים (הגם שמים יהיה שם ע"י מעינות) נבקעו שם נחלים ור"ל כי מפני שלשה דברים א"א ללכת במדבר, א. מחסרון המים, ב. מחסרון הדרך הכבושה. ג. מפני חיות רעות, עפ"ז אומר כי אחר שפדויי ה' ישובון דרך המדבר לציון, יסתלקו מן המדבר שלשה חסרונותיו, נגד חסרון המים, כי נבקעו במדבר מים:

פסוק ז

והיה השרב, גם מקום היובש בטבעו יהיה רטוב ולח, **וצמאון** ע"י העדר מעינות ומקורות יהיה למבועי מים, **בנוה תנים רבצה** שתמיד היה שם מקום שמם ויבש יהיה עתה **חציר** כזה הראוי **לקנה וגומא** שאין גדלים אלא במקום מים, עתה יאמר כי יסתלק גם חסרון הדרך, כי

פסוק ח

והיה שם מסלול ודרך, דרך הוא דרך הרבים ואצלו יהיה מסלול כבוש גם ליחידים ההולכים בצידי הדרך, ודרך הזה יקרא לה דרך הקדש אבל בל תטעה כי יהיה כמו עתה שנמצא לישמעאלים ג"כ דרך שהולכים בו ארחות דרך המדבר אל קבר נביאם וקוראים אותו ג"כ דרך הקדש, לכן הוסיף כי **לא יעברנו טמא**, כי ההולכים ישמרו א"ע מכל טומאה, **והוא למו** הדרך הזה יהיה מיוחד למו, אל העורים והפסחים שזכר למעלה, שהם גאולי ה' **הולך דרך** ר"ל כי עד עתה היו צריכים להולך במדבר שני דברים א. שילכו ארחות גדולות מאנשים רבים ולא יחידים. ב. שיקחו עמהם מורה דרך, הבקי בדרך המדבר, אבל אז גם **הולך דרך** גם ההולך בדרך יחידי, או גם **אוילים** חבורה ההולכת שכולם אוילים אין יודעים את הדרך מ"מ **לא יתעו**, כי יהיה דרך ישר מתוקן, ונגד החסרון הג' שהיו שם חיות רעות, אומר

פסוק ט

לא יהיה שם אריה, וגם **פריץ חיות** גם חיה פרוצה **לא יעלנה** לא יוכל לעלות על הדרך, מצייר כאילו הדרך יהיה מוגבה כ"כ שלא תוכל גם החיה היותר פרוצה לעלות עליו מרוב גבהו, ומוסיף כי גם הפריץ חיות **לא תמצא שם** כלל, כי לא תהיה במציאות כלל במדבר ההוא, ואחר שיסתלקו מן המדבר השלשה מעכבים מלכת שמה, אז **והלכו גאולים** באין מחריד:

פסוק י

ופדויי ה', אשר יפדם מכל צרותם **ישבון** מן גלותם וגם **ובאו ציון ברנה**, לא כמו בצאתם מגלות בבל שיצאו וגם באו לציון ביגון ואנחה וסבלו רעות רבות כנזכר בעזרא ונחמיה זאת שנית **ושמחת עולם על ראשם**, שיתראה על ראשם שמחה נצחיית שלא יהיה אחריו תוגה וגלות כלל לא כמו שמחת בית שני שלא היתה שמחת עולם, **ששון ושמחה ישיגו ונסו יגון ואנחה**, הנה בצאתם מבבל לא היה להם ששון ושמחה תיכף רק תחלה הלכו מאתם לאט לאט היגון והאנחה, והם הניחו מקום לששון ולשמחה שבאו אחריהם, באופן שתחלה הלכו מאתם היגון ואנחה ואח"כ השיגו ששון ושמחה,

עד שלא יצדק לאמר שהיגון והאנחה נסו כי הנס הוא רק מפני הרודף ושם לא היה להם רודף, אבל בגאולה השלמה, ישיגו ששון ושמחה תחלה פתאום ועי"כ ינוסו יגון ואנחה כנס מפני הששון והשמחה שרודף אותם והנה הששון הוא בגלוי והשמחה בלב, וכן האנחה בגלוי והיגון בלב, עד שהיגון שבלב ינוס מפני השמחה, האנחה בגלוי תנוס מפני הששון הגלוי:

פרק לו

פסוק א

ויהי ספור זה נזכר גם במלכים ובד"ה, במלכים ב' (קאפיטל י"ח) נזכר שאחר שעלה סנחריב על כל ערי יהודה הבצורות יתפשם, שלח חזקיהו אל סנחריב לאמר חטאתי שוב מעלי את אשר תתן עלי אשא. וישם מלך אשור על מלך יהודה שלש מאות ככר כסף ושלשים ככרי זהב, וחזקיה נתן לו את הכל, ואז שלח את רבשקה, ומתחיל הספור שנזכר פה מן פסוק ב' והלאה, ובד"ה (ב' ל"ב) נזכר כי בעת בא סנחריב על ערי יהודה הבצורות סתם חזקיהו את המעינות ואת הנחל השוטף בתוך הארץ, ויעש שלח ומגנים לרוב ויקבץ את העם ויחזק את לבם בה' וישם עליהם שרי צבאות, ואז שלח סנחריב את רבשקה ככל הנזכר פה, ולהשוות הספורים האלה, מבואר לדעתי, כי עת בא סנחריב והתחיל לכבוש את ערי יהודה הבצורות, פתח חזקיה בשלום ושלח לו מס אשר שם עליו, ככל המסופר בספר מלכים, וכונתו היתה כדי שיהיה לו עת להכין א"ע למלחמה נגדו, ותיכף אחר שנתן המס, התחיל לחזק החומה ולהבא המים העיר ככל המסופר בד"ה, ומתוך כך התעורר סנחריב לבא שנית עליו, ושלח עליו את רבשקה בחיל כבד, הגם שכרת עמו ברית ולקח ממנו מס, כי לדעתו היה חזקיהו המפר ברית, במה שהכין א"ע למלחמה, ובזה נבא אל הבאור:

פסוק ב

ויעמד בתעלת הברכה העליונה, אחר שנזכר בד"ה (שם) שחזקיהו סתם את המעינות ובתוכם היו מי הברכה הזאת, כמ"ש ואשר עשה את הברכה ואת התעלה ויבא המים העירה (מלכים ב כ' כ') וזה היה למלך אשור כסות עינים לבא עליו שנית למלחמה כנ"ל א. לכן עמדו שלוחיו אצל הברכה הזאת שסתם, כי משם יוכיחו את דבריהם, שחזקיהו הפר ברית, ושם ימצאו אותו כגנב במחתרת:

[הערה: במלכים (ב', י"ח י"ד) נזכר פה שחזקיה נתן מס ומנחה, ואז שלח את רבשקה, ויפלא מאד, הזה חק מושל ארץ, שאחר שהעלה עליו מס וקבל ממנו, ישוב לשלוח

עליו מחנה כבד, ולקרותו מורד? וכל המושלים מרגיזי הארץ אשר שמענו, לא עברו חקי הארצות הכוללים? ובד"ה (ב', ל"ב ב') נזכר תחת זה, כי חזקיהו הכין את עצמו אז למלחמה, וזה סותר להנאמר במלכים? למה עמד רבשקה בתעלת הברכה ולמה מספר זאת:]

פסוק ג

על הבית, בית המלך **המזכיר** מי הבא ראשון במשפט או בקשה לפני המלך:

פסוק ד

מה הבטחון, אשר אתה חושב למרוד שנית:

[הערה: (ד'-י"א) מה הבטחון אשר בטח חזקיהו לפי דברי רבשקה והוא לא בטח, אך שלח מס כעבד לאדוניו? ומה רצה באריכות הזה הכפול ומשולש? מ"ש אמרתי אך דבר שפתים נלאו המפרשים למצוא חדתו, ובמלכים כתוב אמרת? איפוא עבר רוח ה' עליו ויאמר לו עלה על הארץ להשחיתה?]

פסוק ה

אמרתי, אני רואה את מחשבת לבבך, אתה חושב בלבבך, הלא **אמרתי אך דבר שפתים** מה ששלחתי אל מלך אשור מס ושוחד ובקשתי שישוב ממני, הלא זה לא היה ממני כריתת ברית ושבועה, כי רק **דבר שפתים אמרתי לו**, ולבי בל עמי בדבר כי לא רציתי בזה אך להרויח זמן כדי שאכין **עצה וגבורה למלחמה**, ר"ל שע"י מעשיך שאתה מכין עתה עצה וגבורה למלחמה, העצה בתחבולות בהבאת המים העירה, והגבורה מה שהכין שלח ומגנים לרוב, מבואר שחשבת בלבך שרק דבר שפתים אמרת, ואינך מחויב להיות לי למס עובד, **עתה על מי בטחת** ר"ל כי טרם ששלח לו מס ויכנע תחת ידו, גם אם היה נלחם אתו וכבשו, לא היה מענישו להגלותו בגלות, רק היה משימו למס עובד כמו שיעשו להנכבשים במלחמה, אבל עתה שכבר נתת לי מס וקבלת את מלכותי עליך, אם תלחם נגדי עתה הנך בגדר מורד, כי הפרת ברית ואלה, ואם אכבוש אותך אענשך כדין עבד מורד באדוניו, (כי בעבור זה רצה להגלותם מארצם כמ"ש בפסוק ט"ז) א"כ אשאלך **עתה** שהסכנה עליך גדולה יותר **כי מרדת בי**, ותענש עונש גדול א"כ **על מי בטחת** שעשית דבר כזה:

פסוק ו

הנה בטחת, הנה אפשריות הבטחון לא יהיה רק בשני פנים, או שבטחת על עזרת בשר, או שבטחת על ה', ועל שניהם מתוכח עמו, אם על אדם בטחת בודאי בטחת על מצרים, כמו שבטחו עליו מלכי ישראל (למעלה ל' ול"א) הלא מצרים דומה **למשענת של קנה**

רצוץ, שיש לו שני חסרונות א. **אשר יסמך איש עליו** שע"י שנדמה להם שהוא משענת סומכים עליו, ואין סומכים על כח רגליהם רק על המשענת והוא קנה חלוש ב. שחוץ ממה שהוא קנה חלוש, הוא גם כן רצוץ ושבור, ועי"ז **ובא בכפו ונקבה**, ומזיק את היד, **כן פרעה לכל הבטחים בו**, יש בו ג"כ שני חסרונות אלה א. שסומכים עליו ונרפים מעשות בעצמם איזה דבר להצלתם. ב. שבא לארצם לקחת מהם מנחה ומס. ואינו מועיל להם רק מזיק:

פסוק ז

וכי תאמר, שאתה בוטח על עזר ה' שיושיעכם ע"י זכותכם וצדקתכם, **הלא הוא** הוא האל אשר חזקיהו הסיר את במותיו ואסר הבמות בל יהיה מוקטר מוגש לשמו בכ"מ רק במזבח אחד בירושלים, (והוא חשב שחזקיהו עשה זה לתועלת עצמו בעבור יצטרכו העם לעלות לירושלים), וזה נגד כבוד ה' שראוי שיגישו לפניו מנחה בכ"מ:

פסוק ח

ועתה, ישיב אל שתי הטענות שטען, להוציא התולדה מן הקדמותיו שהקדים, אם בטחונך על מצרים, והלא מצרים לא יושיעוך רק מה שיתנו לך רכב ופרשים, וצריך שיהיו לך רוכבים על הרכב, אני אומר לך אם תוכל לתת לך רוכבים על אלפים פרשים, יתן לך אשור אלפים סוסים, ולמה לך סוס ורכב אם אין לך רוכבים, אבל אחר שלא תוכל למצוא בצבאיך אף אלפים רוכבים, אשאלך איפוא

פסוק ט

ואיך תשיב את פני פחת אחד עבדי אדני הקטנים אשר הקטן שבהם הוא שר אלפים:

פסוק י

ועל הצד השני שאתה בוטח בה', גומר דבריו, **ועתה** אחר שחזקיה הקל בכבוד ה' והסיר את במותיו לכבוד עצמו, **ה' אמר אלי עלה אל הארץ הזאת והשחיתה**, ר"ל הנה באתי לריב ריבו על שבטל מזבחותיו, וכאילו בפקודת ה' באתי:

פסוק יא

וכי לא ידעו כי כונתו להפחיד העם, וכי לכן יהודית ידבר? (יא) **ויאמר אליקים**, הם חשבו כי תכלית ביאתם הוא שחזקיהו יניח מלאכתו שהתחיל לבצר החומה ולהכין א"ע למלחמה, וישוב להיות למס עובד ובזה יסור אשור מאתו, וא"כ עקר שליחות רבשקה הוא אל המלך עצמו שישלים אתו, ולכן אמר **דבר נא אל עבדיך ארמית** אחר שאנחנו שומעים ומבינים לשון זה, **ולמה תדבר אלינו יהודית באזני כל העם** הלא הם רק דברים הנוגעים אל המלך לבדו:

פסוק יב

הלשון מורה שלא נשלח רק אל העם, והוא על כל פנים גם אל המלך נשלח, ולא יגרע מן העם? ומ"ש לאכל א חוריהם לא נודע קשורו? (יב) **ויאמר רבשקה**, אז גלה להם רבשקה, כי לא נשלחו אל חזקיהו כלל, כי אחר שחזקיה כבר נתן מס ומרד באדוניו, אין לו תקנה, ובהכרח ענוש יענש ויעבירהו ממלכותו, ואת העם יעביר לגולה, כמו שהיה מנהגו עם העמים שמרדו בו אחרי שהיו תחת ממשלתו, שנענשו בגלות ובזה דבר אין לו עם חזקיהו רק עם העם, להם שלח השלוחים שלא ישמעו אל חזקיהו, רק יצאו אליו וימסרו שיעשה עמהם כחפץ לבבו, וז"ש **האל אדניך ואליך שלחני אדני לדבר את הדברים האלה** התחשוב כי לך היה אדוני שולח שלוחים, כאילו אין ידו חזקה להכריחך בחרב עד שבא להכניעך בדברים, לא כן הוא, כי עקר שליחותי הוא **אל האנשים האלה הישבים על החומה**, ר"ל אחר שהעם הזה יושבים על החומה לבא מפני מלך אשור במצור **ולאכל עמכם את צאתם** מפני הרעב, עליהם חס מלך אשור בל ימותו ברעב, ולהם נשלחתי שימרדו בחזקיהו, ויצאו אל מלך אשור:

פסוק יג

ויעמד, לכן קרא בקול גדול ובלשון יהודית שישמעו ושיבינו כל העם, וייחד את דבריו אל העם, לאמר **שמעו אל דברי המלך הגדול**, לא אל חזקיהו הקטן ודל:(יד כב) מדוע אמר פה ישיא, ובפסוק י"ח יסית? מדוע קצר פה בטענותיו, ואחר זה חזר לטענות אחרות:

פסוק יד

כה אמר המלך, הזכיר להם בקצרה עקרי הדברים שאמר תחלה, שהיה ענינם א. בל יבטחו על גבורתם. ב. בל יבטחו על ה'. והנה יש הבדל בין נשא ובין הסית, נשא הוא בדבר שיש להמושא פחד מעשות הדבר והמשיא מדבר על לבו שאין לו לפחד, ומסית הוא בדבר שאין שייך בו פחד רק שמסית אותו בטענות וראיות להראות לו שראוי שיעשה הדבר הזה, ואמר **שחזקיהו לא ישיא אתכם** להסיר המורך מלבכם במה שיאמר לכם שיוכל להלחם עם אשור בכחו, כי הוא לא יוכל להציל אתכם, וכן

פסוק טו

אל יבטח אתכם אל ה', וזה משתי פנים, או שיאמר לכם **הצל יצילנו ה'** מצד זכותנו, או שיאמר לכם **לא תנתן העיר הזאת ביד מלך אשור** שיעשה ה' זאת בעבור עיר קדשו, (וסמך בזה על דבריו הראשונים ולכן קצר בראיותיו), ולכן

פסוק טז

אל תשמעו אל חזקיהו, רק מרדו בו, ואם תאמרו מה נרויח בזה, אני אומר לכם בשם מלך אשור, **עשו אתי ברכה** ברכת שלום, **וצאו אלי** להקביל פני למען אדע כי תעשו מצותי, ובזה תרויחו, א. כי עתה תסור מכם המצור תיכף **ואכלו איש גפנו ושתו איש מי בורו**, ולא תמותו ברעב המצור, והשלוה הזאת תמשך לכם

פסוק יז

עד באי, להגלות אתכם ב. כי הגם שאגלה אתכם בהכרח מצד שמרדתם פעם אחת, מ"מ תרויחו כי **אקח אתכם אל ארץ כארצכם**, ובל תחושו כי הגם שהארץ שאגלה אתכם שמה היא ארץ טובה, מ"מ עד שתחרשו ותזרעו שם ותמצאו לחם תמותו ברעב, כמו שיהיה בהבאים אל ארץ שממה מיושביה, לז"א כי היא **ארץ** שנמצאו שם **דגן ותירוש** עומדים בקמותיהם ולחם מתוקן וכרמים נטועים כי הארץ לא נחרבה, כי לקחתי את אנשיה והגליתי אותם בעת שכרמיהם נטועים ושדותיהם זרועים ואתם תמצאו הכל מוכן משא"כ אם לא תצאו אלי אז תמותו עתה ברעב המצור ואח"כ יהיה גלותכם לארץ ציה ושממה:

פסוק יח

(י"ח-כ"א) שאין ביכולת ה' להושיע, ותחלה טען כי ה' שלחו? היש סכלות גדולה מזו שיסית אותם שיצאו אליו למען יגלם ויתן להם ארץ כארצם ומה ירויחו? ומה הנחמה שיאכלו איש גפו? היה לו לומר ארץ דגן וכרמים, ארץ לחם ותירוש? האריכות מן פסוק י"ח עד כ"א, גלוי? (יח) **פן יסית**, עתה אמר פן יסית אתכם חזקיהו בטעמים וראיות (שזה גדר שם הסתה), ויראה לכם בראיות לאמר **ה' יצילנו**, שנגד מה שאמרתי שלא תבטחו על ה', יראה הוא ראיות להפך על פי דברי הנביאים והאמונה שה' יציל אתכם ע"ז השיב כי גם אם ירצה ה' להציל אתכם לא יוכל, והביא ראיה ממה שלא הצילו אלהי הגוים איש את ארצו, כי.

פסוק יט

איה אלהי חמת וכו', ואם תאמרו שאלהי ישראל חזק יותר, משיב **וכי הצילו את שמרון מידי** הלא שומרון הוא מישראל, ופן תאמרו כי עד עתה לא רצו אלו האלהים להציל את עמם, ולא היה זה מפני העדר היכולת רק מפני חסרון הרצון, ע"ז משיב

פסוק כ
מי בכל אלהי הארצות, אחר שעכ"פ בכל אלו הארצות הרבים לא נמצא אחד שהציל את ארצו יהיה הסבה מה שיהיה, כבר נוכל לדון היקש ההמשל מן הכלל על הפרט כי גם ה' לא יוכל או לא ירצה להציל את ירושלים ג"כ:

פסוק כא
ויחרישו, הגם שהיה ראוי שינקמו ממנו על החירוף והגידוף, אבל היה מצות המלך בל יענוהו: [ואם לא היה מצות המלך בל יענוהו, מה היה להם לענות אם לא צוה מה שיענוהו?]

פסוק כב
קרועי בגדים, על ששמעו ברכת השם:

פרק לז

פסוק א
ויקרע את בגדיו, על חרופיהם, **ויתכס בשק** על הצרה, **ויבא בית ה'** להתפלל:

פסוק ג
מהו הכפל יום צרה ותוכחה? והמליצה כי באו בנים? (ג) **יום צרה**, הנה ישעיהו כבר נבא להם מקודם כי סנחריב יפול בהר ציון (למעלה י') ובאר בדבריו שם, כי מפלתו תהיה, אחר שיוקדם לה שני ענינים א. אם יחרף ויגדף ויתגדל על אל אלים (שם ח' - כ'). (שנית) עד תגיע ציון עד סוף הצרה וחשכת הלילה שאז תהיה הישועה (שם כ"ד עד סוף הקאפיטל) עז"א עתה נתקיימו התנאים שהגבלת בנבואתך. א. כי יום זה **יום צרה** בתכלית כי בא האויב עד לפני ירושלים ב. **ונאצה**, שנאץ את ה' בחרופים וגדופים ג. **ותוכחה**, שבא להתוכח ולהוכיח בראיות שאין ביד ה' להושיע, ואם לא יושיע ה' יאמרו מאין יכולת, ומכל זה ידעתי **כי באו בנים עד משבר** שדומים כיולדה בעת שבתה על המשבר, שהגם שהחבלים גדולים מ"מ זה סימן שהלידה קרובה, וכן ידענו שהישועה קרובה, אבל **וכח אין ללידה** שחסר להיולדת כח ר"ל שחסר לנו המצות והמע"ט שהוא הכח שבה תדחה הטבע את העצמים אשר בבטן המלאה לחוץ, וחסר בין הכח האנושי הגבורה והחיל, בין האלהי ע"י צדקה ומעשים טובים אך ע"י דבר אחד יצוייר לנו שתוקדם הלידה, והוא.

פסוק ד

אולי ישמע ספק, ואיך אמר אשר שמע? ומה פי' והוכיח בדברים? (ד) **אולי ישמע ה'**, ר"ל א. אולי ישמע ה' חרופי רבשקה, והוא לא חרף מדעת עצמו רק בשליחות אדוניו **אשר שלחו לחרף אלהים חי**, ויענש אותו בעבור עון החירוף ב. **והוכיח בדברים**, הלא הוכיח את חרופו זה בדברים וטענות, כמ"ש איה אלהי חמת וארפד, ואם לא יושיע ה' יתפאר כי נצח את יושב שמים ג. **ונשאת תפלה**, וזכות התפלה תועיל להציל **השארית הנמצאה**, שאחר שכבר הגלה כל השבטים, ראוי שירחם ה' על השארית הנמצא עוד:

פסוק ו

אל תירא, הודיע לו בל ירא מפני הדברים אשר שמע, כי בזה **גדפו נערי מלך אשור אותי**, לא את ישראל, ואני אעשה למען שמי, גם הודיע לו כי הדברים האלה לא היו בשליחות מלך אשור, כי בפעם הראשון גדפו הנערים מעצמם, ובכל זה בל ייראו כי יושיעם ה' למענם:

פסוק ז

מהו הרוח, הלא הוכרח לשוב על ידי השמועה ולא מרצונו עשהו? ואיך אמר והפלתיו בחרב בארצו והוא שב עוד הפעם לירושלים?

הנני נותן בו רוח, זה היה נס, שנתן ה' ברוחו, א. שיאמין לקול השמועה ששמע כי תרהקה מלך כוש נלחם עליו, כי שמע זאת דרך שמועה בעלמא ואעפי"כ האמין הדברים, וז"ש **ושמע שמועה** ר"ל אתן בו רוח ומחשבה שישמע השמועה ויאמין לה ב. היה הנס כי **שב אל ארצו**, ולא נשאר פה להלחם על ירושלים, ולשלוח קצת ממחנותיו הרבים על תרהקה, והודיע לו כי הסוף יהיה **שאפילהו בחרב בארצו**, כי עתה לא היה עדיין עת מפלתו, כי לכל יש זמן, והיה צריך עוד שיכבוש כוש ומצרים לקיים הנבואה שנבא עליהם (למעלה כ') ושיביא שללם לא"י שירשנו חזקיה, כמו שנבא (לקמן מ"ה) לדעת המפרשים לכן סבב שישוב עתה לביתו עד כי בעת שהגיע מפלתו חזר לירושלים ושם נפלה מחנהו, ואח"כ בשובו לביתו בניו הכוהו בחרב:

פסוק ט

וישמע וישמע כפול? למה שלח מלאכים אל חזקיהו הלא על ידי זה יכין את עצמו בתוך הימים למלחמה וטוב היה שלא יודיענו כי ישוב עליו שנית, למען יניח מעשות דבר? (ט) **וישמע על תרהקה**, שמע זאת דרך ארעי מפי עוברים ושבים, כי היה השמועה **לאמר יצא להלחם** שעדן לא לחם עמו בפועל רק יצא ממדינתו על דעת להלחם אתו וכל זה הגם שלא היתה שמועה ברורה מ"מ **וישמע** והאמין לשמועה, (כנ"ל), **וישלח מלאכים**

מבואר שאחר שראה שמוכרח לשוב לארצו, ידע שהעם לא ימרדו בחזקיהו, ורצה עכ"פ שחזקיהו ישלים עמו ויתן לו מס ויהיה לו עבד, וע"כ שלח שלוחים זאת הפעם אל חזקיהו לבדו, (כי לולא זאת למה שלח עתה, הלא טוב שיתיאש חזקיהו בתוך כך בחשבו שלא ישוב עליו וירפה מהכין תכסיסי מלחמה):(י' י"ד) מדוע לא טען עתה כטענתו למעלה (ל"ו ז' יו"ד) כי בא בפקודת ה' על אשר התיר חזקיה את במותיו? מדוע שלח ספרים עם השלוחים ולא עשה כן בפעם הראשונה? מדוע בפעם הראשונה דברו אל כל העם ועתה ייחדו דבורם אל חזקיהו לבדו? אם בפעם הראשונה לא ענהו מאומה ולא מלאו רצונו לצאת אליו הגם שדבר אל כל העם, איך עלה על לבו לשלוח ספרים, כאילו עתה שהוא יוצא מאתם ייראו מפניו יותר מבתחלה?

פסוק י

כה תאמרון, הגם ששלח ספרים, ושם היה כתוב הכל בארך, מ"מ מסר ביד השלוחים קיצור הדברים בעל פה, כי בהספרים היו כתובים חרופים וגדופים כנזכר בד"ה **אל ישיאך**, אל חזקיהו עצמו לא יכול לאמר שלא יושיעהו ה' מפני שבטל הבמות, כי חזקיהו יודע האמת שעשה זאת בעבור מצות התורה, לכן אמר אליו רק שאין יכולת ביד ה' להושיע:

פסוק יג

הנע ועוה, הניעם ממקומם לגולה, ועוה את גבול ארצם לבל יוכר בעתיד כמ"ש (למעלה י') ואסיר גבולות עמים ועתידותיהם שושתי, כמש"פ שם:

פסוק יד

ויקח חזקיהו, מבואר בד"ה כי בהספרים שנתן ביד השלוחים היו כתובים חרופים וגדופים על ה', ועתה ראה כי החרופים יצאו מן המלך בעצמו, וידע כי עתה יתקיים בו נבואת ישעיהו (למעלה י') לכן לא רצה להשלים ולהכנע רק לקחם אל בית ה' להתפלל:

פסוק טז

ה' צבאות, אמר הנה בצד אחד אתה מושל על כל הצבאות עליונים ותחתונים, ואתה **אלהי ישראל** שאלהותך נודע על ישראל שהם עובדים אותך, וכן אתה **ישב הכרבים**, כי שם השגחתך ביחוד, עד שראוי לך לריב ריבם מצד קדושת שמך, כי **אתה הוא האלהים לבדך על כל הממלכות**, לא כמ"ש סנחריב איה אלהי חמת וארפד, כי לא נמצא אלהים זולתך אחר **שאתה עשית את השמים ואת הארץ**, ואלהיא די שמיא וארקא לא עבדו יאבדו מארעא ומתחות שמיא, וא"כ

פסוק יז
הטה ה' אזנך ושמע, את חרופי השלוחים הראשונים, **וגם פקח עיניך וראה** הספרים המלאים חירוף וגידוף, **ושמע** דברי השלוחים השניים שפירשו דברי סנחריב אשר שלח לחרף אלהים חי, כי (י"ח כ"א) וכי בעבור שמלכי אשור החריבו כל הארצות, בעבור זה יחויב שיושיעם ה' מידו?

פסוק יח
אמנם ה', אם היה המחרף איש אחר לא היה ראוי לשום לב על זאת אבל הלא זאת אמת **כי החריבו מלכי אשור את כל הארצות** (**ואת ארצם** היינו האפרכיות שלהם) וגם זה אמת, כי

פסוק יט
נתנו את אלהיהם באש, אבל זה היה מצד שאינם אלהים:

פסוק כ
ועתה הושיענו, א. בל יאמרו כי נצחו גם אותך ב. **למען ידעו כל ממלכות הארץ כי אתה ן ה' לבדך**:

פסוק כא
אשר התפללת אלי, יען שעקר תפלתך היה אלי בעבור כבוד שמי:(כ"ב ל') לפי' המפרשים צ"ל בז לך לשון זכר, והמליצה בכלל מוקשה לפי פי' המפרשים:

פסוק כב
בזה לך, אתה סנחריב דע כי בתולת בת ציון בזה ולעגה על חרופיך וגדופיך, **ובת ירושלים הניעה ראשה עליך** כי יודעת שפה יהיה מפלתך:

פסוק כג
את מי, בת ציון היא אומרת לך את מי חרפת? הלא את ה', ויותר כי **הרימותה קול** לחרף בפרסום רב, ויותר מזה כי לא היה כוונתך רק להכעיס העם, רק **ותשא מרום עיניך** כי רצית לחרף ה' בעצמו ולנאצו מבאר את מי חרפת? הלא.

פסוק כד
ביד עבדיך חרפת ה', הלא את ה' חרפת **ותאמר**, הוכחת לאמר כי כבר התחלת להלחם עם ה' ותוכל לו, וצייר כי ה' סביב למשכנו יקיפוהו הרים גדולים ועליהם יער גדול מארזים וברושים וכבר עלה על מרום הרים עד ירכתי לבנון וצדו, וגם התחיל לקוצץ היער ארזיו וברושיו, ולעשות דרך לגדודיו, עד שכבר בא עד מרום קיצו, עד נקודת הרום

ששם יער הכרמל יער המובחר שלו, (כ"ז ציור על היער שכבש כמ"ש וברד ברדת היער (למעלה ל"ג) עד שגלה את מסך בית יהודה והיה נוח לו לכבש ירושלים):

פסוק כה

אני קרתי, גם נגד שחזקיהו סתם כל המעינות בל ימצא האויב מים לשתות, גם קיוו את המים בין שני חומות העיר להיות מי מצור בפני האויב שיעכבוהו המים אשר סביב, כמ"ש (למעלה כ"ב) ומקוה עשיתם בין החומותים, אמר, נגד שהסבו המים מחוץ לירושלים, אני איני צריך למי הברכה, כי **אני קרתי** גליתי מקורות ומעינות **ושתיתי מים** שמצאתי ונגד מה שסמכו על יאורי מצור שעשו בין החומותים, איני צריך לסתום היאורים האלה **כי כף פעמי** חיילותי דים להחריב יאורי מצור האלה כ"ז התפאר סנחריב. משיב לו ה'. מה תתפאר בכחך זה:

פסוק כו

הלוא שמעת למרחוק, אם היית שומע מרחוק ממקום שאתה גר שם את דברי הנביאים שנבאו כ"ז שכן יהיה, הלא אז היית יודע **כי אותה עשיתי** אנכי, ולא בכחך פעלת זאת, ויותר מזה (**הלוא שמעת**) **מימי קדם** אם היית שומע דברי הנביאים שנבאו זאת כבר מימי קדם שכן יהיה בעתיד, הלא אז היית יודע שלא לבד שאותה עשיתי שהוא גמר המעשה, כי **גם יצרתיה** אנכי יצרתי עקר הדבר ועצמותו, כי הגדתי אחרית דבר זה מראש אמנם דע ג"כ כי תכלית המעשה הזה **מה שהבאתי אותך** להחריב את ארץ יהודה ולהפך עריהם לגלים, הוא כי זאת **תהי להשאות גלים** אתה תשאה ותשומם ערים לעשותם גלים, כדי שמן הגלים האלה **נצים ערים בצורות** יניצו ויציצו ערים בצורות שהערים שהפכת לגלים, יצמחו עתה הגלים ויתהוו מהם ערים בצורות, תפס משל הגרעין הנזרע בארץ שהפסד הזרע תצמיח נטע נעמן, כן הפסד הערים הפרזות לגלים יצמיחו קריות בצורות, זה היה תכלית מעשי שעל ידי שהחרבת ערי יהודה ישובו אלי ויבנו שנית בימי חזקיהו ביתר עוז ותפארת:

פסוק כז

וישביהן, וגם מה שיושבי הערים האלה אשר התעתדו לגלים **היו קצרי יד**, ולא יכלו לקום מפניך רק **חתו ובשו** גם זה לא היה להכריתם לגמרי, רק היושבים האלה **היו** דומים כמו **עשב שדה וירק דשא**

לפני קמה, כמו שלפני הקמה טרם תתבשל התבואה יגדל תחלה עשב שדה וירק וחציר גגות ושדמה שהם שאר מיני עשבים, וכולם עוד יבלו טרם שתתבשל התבואה, ומ"מ אחרי נבול מינים האלה יבש חציר נבל ציץ, ואז נראה עמקים יעטפו בר, ושדי תרומות

מלאים קמה ותבואה, כן קצרי יד אלה חתו ויבושו ותחתיהם יצמח צמח צדיק לגאון ותפארת שהוא דורו של חזקיהו:

פסוק כח

ושבתך, ר"ל וא"כ בל תחשוב כי ידך עשו לך חיל, ועלית מרום בכח עצמך, רק בין העת שישבת בבית ובין העת שיצאת ובאת לכבוש ממלכות, **ידעתי**, כ"ז היה בידיעתי והשגחתי, אמנם דע כי אני יודע גם כן **התרגזך אלי**, החרופים והגדופים ובעבורם תענש, כי.

פסוק כט

יען עלה באזני התרגזך אלי ושאננך, שהקשבתי איך חרפת בקול שאון גדול ופרסום רב, לכן **ושמתי חחי באפך** בל תוכל ללכת הלאה עד ירושלים, **ומתגי בשפתיך** בל תוכל לחרף ולגדף עוד, **והשבתיך** כמו שהיה:

פסוק ל

מה היה האות? אם כמפ' איך יהיה מפלת סנחריב אות ועדן לא נפל, ועת יפול אין צריך אות לשיטעו כרמים, כי מי יעכב אז בידם את האויב נפל שדוד?

וזה לך האות, יען שדמה חרבן הערים ואנשיהם, וצמחם שנית ביתר שאת, לצמחי השדה הצצים וצומחים אחרי בלותם, לקח את יבול הארץ לאות על יבול האנשים והפרותם, אומר הנה עתה כל הארץ חרבה עד שבשנה הזאת תוכרח לאכול ספיח מרוב השממון, וכן בשנה השנית לא יהיה באפשר לזרוע מרוב השממון, ומכל מקום הנה בשנה השלישית כבר תזרעו תבואה ותקצרו, וכן תטעו כרמים וגם תאכלו פרים, כי תשוב הארץ לאיתנה, דבר זה שיקרה בצמחי השדה ונטיעות הכרם יהיה לאות וסימן על ישרש יעקב כי יציץ ופרח ומלאו פני תבל תנובה, וזה לאות כי כמו כן

פסוק לא

ויספה פליטת בית יהודה הנשארה שרש למטה, השרשים יתוספו למטה, ויעשו פרי למעלה, ר"ל יתוספו בין הערי מבצר וכח המלכות, ובין העם וההמון:

פסוק לב

כי מירושלם תצא שארית, כי המון עם ירושלים נשארו במקומם ולא נגלו, **ופליטה מהר ציון** ר"ל ע"י הר ציון שהוא חזקיהו היושב במצודת ציון תצא פליטה שהגולים פלטו פליטיהם וישובו לחסות בצל חזקיהו, וקנאת ה' תעשה זאת על שחרף וגדף ויקנא ה' לשמו ולארצו:

פסוק לג
לכן, לא יבא, ואף לא יורה חץ, ואף גם לא יקדים אותה במגן שזה יעשו טרם שמורים חץ שמקדים מגן לבל יורו עליו מתוך העיר, ואף לא ישפוך סוללה שעושים מקום גבוה שמשם יורו אל העיר, וכ"ש שלא יתחילו לירות אחר שאף סוללה לא יהיה להם, רק

פסוק לד
למה כפל ואל העיר הזאת לא יבוא? השמש עשר מעלות, ובד"ה נזכר ששרי בבל שלחו לדעת המופת אשר נעשה בארץ? השיב על שאלת מה אמרו אליך? מה רצה במה שאמר מארץ רחוקה באו, וכי לא ידע כמה מבבל לארץ ישראל?
בדרך אשר בא בה ישוב, וגם אף שאח"כ ישוב שנית על ירושלים מ"מ אל העיר הזאת לא יבא:

פסוק לה
וגנותי, וזה יהיה **למעני** בעבור חילול ה' ובעבור מלכות ב"ד:

פרק לח

פסוק א
בימים ההם, אויבי האדם הם שלשה א. האויב היותר חיצוני, והוא האויב שיבא עליו מבחוץ מזולתו מבני אדם. ב. האויב הקרוב אליו, והם כחות הגוף והרכבתו, אשר יען הורכב והומזג מדברים שונים מתנגדים, עת יופר הברית ביניהם ויתגברו הכוחות המתפעלים על הפועלים, אז האניה חשבה להשבר. ג. האויב היותר פנימי, הם רוע התכונות המדות והתאוות השתולים בנפשו, והפלס בידו להטותם כפי בחירתו, ועת לא ימשול ברוחו, יחליא את נפשו ויטביענה במצולות האבדון, והנה חזקיהו נקבצו באו עליו רגשת שני האויבים החיצונים, כי שלשה ימים לפני בוא סנחריב האויב הנכרי אל שעריו, גם האויב היותר קרוב אליו שהם תחלואי המזג ומדוי ההרכבה סביב שתו עליו להאבידו. וזה ספר כי בימים ההם חלה חזקיהו למות, וכבר תראה איך דוד אבי אביו, התאונן ויתפלל ונתן תודה תמיד על הצלת שני האויבים הקשים האלה, כמו שבארנו כ"פ בספר תהלותיו, וראה ביחוד (קאפיטל וא"ו, ל' מ"א), אמנם עת ינצח האדם האויב היותר פנימי, שהוא עת יטיב מעשיו, ונפשו ושכלו יהיה להם שלום אמת. כי אז גם שני אויביו החיצונים יכנעו מפניו. וע"ז עת בא ישעיה להעירו, כי מת הוא ולא יחיה, כי חסר לו ענין פנימי שהוא סבת חיים האמתיים הנצחיים כמ"ש חז"ל על זה, אז ראה ויבן מה לעשות:

פסוק ב
ויסב, להתפלל בכונה שלמה, והדרש ידוע, כי לכן הסב פניו אל הקיר כדי שלא יטרידוהו בני הבית ויוכל להתפלל מקירות לבו:

פסוק ג
ויאמר, הנה השלמות תנאיה שלשה א. שלמות העיון תולדות השכל, והוא האמת, שלא יאמין בשוא נתעה אך ישיג ויאמין האמת באמונות ובדעות, עז"א זכור את אשר התהלכתי לפניך באמת. ב. שלמות השכל המעשי, והוא שהמעשה הטוב אשר יעשה לא יהיה אמצעי אך תכלית לעצמו, והוא שלא יעשה המעשה הטוב בעבור איזה דבר אחר, תועלת חיצוני גופני או נפשי מתקות שכר בזה או בבא, שאז אין לבבו שלם, רק מתחלק בין הפעולה ובין התכלית של הפעולה, שהוא חוץ מן הפעולה, ומעשה ההוא לא נקרא מעשה בחיריית כמו שהתבאר בפילוסופיא של המדות במה שאחר הטבע, רק שיעשה הפעולה בעבור חק עליון כולל אשר רשמה התבונה המעשיית לעצמה, שיפעל הדבר הטוב בעבור שהוא טוב, ובעבור שרשה מהתבונה העליונה העוללת שהוא השי"ת, ועז"א **ובלב שלם** ג. שלמות הפעולות בעצמם שלא ימנעוהו מעכבים ולא יעצרוהו מונעים מלהוציא שלמות לבבו אל פועל המעשה, ועל זה אמר **והטוב בעיניך עשיתי**:

פסוק ה
שמעתי את תפלתך, ר"ל התקבצו פה שני הדברים שבעבורם יציל ה' וימליט א. בעבור הזכות וזה היה ענין תפלתו שעורר והזכיר זכיותיו. ב. מצד הרחמים וזה פעל בדמעותיו שעורר רחמים, ואחרי כי נרפא הנפש וסר האויב היותר פנימי, הנה יסור גם האויב החיצוני בערכו שהוא המחלה **והנני יוסף על ימיך** וגו' וגם וכ"ש כי יסיר האויב היותר חיצון וקל בערכם שהוא, כי.

פסוק ו
ומכף מלך אשור אצילך, ונוסף לזה כי לא אושיע את העיר בדרך הטבע, רק **וגנותי על העיר** שתהיה ישועתה בדרך נס השגחיי, ובספר מלכים הוסיף כי ההגנה הזאת שהוא התנוסס הנס יהיה **למעני ולמען דוד עבדי**, כי בעבור הדור ההוא היה די בישועה טבעיית, אבל יהיה לקדש השם שהוא **למעני**, ולהצמיח קרן בית דוד שהוא **למען דוד עבדי**:

פסוק ז
וזה לך האות, בספר מלכים נזכר כי ישעיה אמר וזה לך האות הלוך הצל עשר מעלות אם ישוב עשר מעלות, ויאמר חזקיה נקל לצל לנטות עשר מעלות לא כי ישוב הצל

אחורנית עשר מעלות, ויקרא ישעיה אל ה' וישב את הצל במעלות אשר ירדה במעלות אחז אחורנית עשר מעלות, הכונה לדעתי, כי אחרי שהלך השמש ביום ההוא עשר שעות, בהכרח היה הדבור הזה עשר שעות על היום והיום הבינוני י"ב שעות נמצא היה זה שתי שעות קודם הלילה, מבואר כי המופת שרצה ישעיה לעשות תחלה שהצל ילך לפניו עשר מעלות, לא היה אפשר לעשותו עם השמש, כי השמש היה קרוב מהלך שתי שעות אל האופק המערבי, ולא יוכל לילך לשם מהלך עשר שעות, ובהכרח שרצה שיהיה הנס רק בהצל שהצל יתארך עשר מעלות, והשמש תשאר במקומה כי אם תלך גם השמש בדרך ההוא תבא מהלך שמונה שעות תחת האופק, ויהיה שתי שעות אחר חצות לילה, ואין צל ומצל, ולכן השיב חזקיה, אחר שאתה רוצה לעשות המופת בצל לבדו, זה מופת קל, שהצל ינטה עשר מעלות בלא השמש, לא רק כי ישוב הצל אחורנית עשר מעלות, שבצד זה תוכל גם השמש לשוב עמו לצד מזרח עד סמוך לאופק המזרחי, וזה יהיה נס ופלא, וזה סיפר פה בבאור יותר, במ"ש **הנני משיב את צל המעלות אשר ירדה**, שהוא שירדה השמש (כי הצל הוא לשון זכר) [**במעלות אחז** שאחז תקן הכלי הזה] ובשמש מוסב על **הנני משיב בשמש**, שההשבה תהיה ע"י השמש שתשוב, לא ע"י הצל, רק השמש בעצמה תשוב אחורנית עשר מעלות, ועז"א ותשב השמש עשר מעלות לא הצל:[הערה:במלכים נזכר כי ישעיה רצה להשיב את הצל, וחזקיה אמר נקל לצל לנטות עשר מעלות, וזה דבר מתמיה מאד, איך זה נקל? הלא ידוע שנטיית הצל תהיה מנטיית השמש, ומי יטה השמש זולתי מי שאמר יהי מאורות ויהיו? ואם נטיית הצל לפניו היה קל בעיניו, מדוע לא יהיה קל נטייתו לאחוריו? עד שהרלב"ג במלחמותיו כתב בזה שהמופת היה מצד תנועת העננים אשר מנהגם כשיתנענעו תחת השמש להביא את ניצוץ השמש אל זולת מקומו, וישעיה אמר שיחדשו לפי שעה אדים מתנענעים מביאים את השמש במהירות נפלא, ולפי שראה חזקיהו אז מתנועת הרוח אז וקצת האדים שהיו תחת השמש שנקל עתה להשיב הצל אל מקום ההוא בקש שיהיה הענין בהפך זה, כדי שיוכר מופת ה', עכ"ד, והכתוב פה קורא ותשב השמש עשר מעלות, ובד"ה נזכר ששרי בבל שלחו לדעת המופת אשר נעשה בארץ:ע"כ]:

פסוק י

אני אמרתי בדמי ימי, המליצה תצייר את הזמן, הולך ומתנענע תמיד מעת הולד האדם עד מותו, שאז ידמו הימים וישתוקו מתנועתם, והנה הזמן בעצמו הוא אפס, והוא רק תנאי השגת הדברים הנמצאים בפועל בערך השגתנו שאנו משיגים כל הדברים נקשרים

עם חלק מחלקי הזמן, ועת ישיב הדבר המוחש אל האפס אז גם הזמן אפס, כי הזמן הוא רק שיעור המשך מציאות הדבר הנמצא בפעל, לא דבר נמצא באמת בפני עצמו, כמו שהתבאר בחכמת בקור השכל, עפ"ז מצייר כי האדם בעת מותו טרם נבלה ונרקב, שהגוף עדיין קיים ונמצא בפעל, ומקושר עדיין עם הזמן כל עוד שישנו במציאות, עוד ימיו קיימים רק שהם דוממים ושותקים ואינם מתנענעים, כי תנועת הימים ופעולתם לא יצוייר רק עם תנועת הנמצא הנקשר עם הזמן שהוא חיי האדם, ובמותו הגם שהיא ככל הדברים המושגים בחוש מקושר עם הזמן, מ"מ זמנו דוממת בלתי מתנענעת, עז"א כי אמרתי **שאלכה בשערי שאול עם דמי ימי**, שטרם יבלני השאול המבלה הגוף (שזה ימלץ שהוא עדן הולך בשעריו ולא הגיע אל תוך השאול המבלה ומשיב אל האפס) אהיה נמצא בו עם ימי הדוממים והשובתים, אולם אחרי שאבוא אל בטן השאול והיכליו, שהיא אחרי אפיסת הגויה אז **פקדתי יתר שנותי**, אז יעדר הזמן המיועד לי לגמרי וישוב אל האפס, ויחסר מחשבוני השנים האלה שהיו נחשבים בחשבון חיי, אם הייתי חי:

פסוק יא

אמרתי, מצייר שנית את הענין אשר ימצא בו אחרי המות, **כי שם לא יראה יה**, כי השגת השכל המקושר בגויה אשר ישיג כל הדברים ע"י תנאי הזמן והמקום, וע"י שיפשיט מושגים כוללים מן המוחשים אשר אסף בנפשו, אינו תנאי השגת השכל בעצמו, רק תנאי השגת השכל המקושר בגויה, כמו שאין מתנאי העין הבריאה שתראה המחזות ע"י הזכוכית והאספקלריא, הגם שהם תנאי הראות לגבר שתום עינים, כי השכל המופשט מן החומר ישיג הדברים בענין יותר מעולה ועפ"י חקים אחרים משונים מן החקים שעל פיהם ישיג בעודו כלוא בגשם, עד שהנפש עת תפרד מן הגויה, לא תכיר את ה' בענין שהיתה מכרת אותו בארץ החיים, ששם ציירה לעצמה את ה', כי מהוה וממציא בזמן ובמקום, בסדר ובהמשך, סבות ומסובבים, ואז לא תדע מכל זה מאומה, כי תציירהו כפי ציורי השכל הפשוט אשר לא ידע את הזמן והמקום ומקרי המוחשים ותנאי ההגיון אשר הפשיט השכל מן השגות האלה, אך כפי היות הדברים בעצמם חוץ מן המוחש מופשטים מכל המקריים ותנאיהם, השגה אשר לא נוכל לציירה עתה כאשר לא יצייר העוור הגוונים והמראות, וז"ש **לא אראה יה**, ומבאר שכוונתו **שלא אראה יה אשר בארץ החיים**, כי שם אראה ממנו ענינים אחרים נשגבים מאלה, וכן הנפשות השכלים המופשטות, הגם שישיגו זה את זה לא ישיגו עוד השגה חושיית ע"י התדבקות החוש במוחש, אך שכליית ולא יוכלו שם לצייר לעצמם אדם תופס שיעור מהמשך זמן והיקף

מן המקום עד שלא תצייר הנפש שם לעצמה ענין אדם גשמי כלל, וזה שכתוב **שלא אביט עוד אדם הנמצא עם יושבי חדל**:

פסוק יב

דורי, ההיקף שיקיף הזמן משך חיי האדם נקרא דור, מענין היקף, וכל אדם י"ל דור והיקף מיוחד בהזמן, ועת תבלה הגויה יסיר ההיקף הזה, כי הזמן בפ"ע אינו כלום, ובזה יצייר המליץ נשגבות, כאילו ההיקף הזה הזמני, הוא אהל המאהיל ומכסה על האדם וסובב אותו משך מציאותו בעולם המורגש, ועת יאפס הגוף יסור האהל הזה שכסה עליו, ויכסה על נמצאים אחרים, שהוא הדור הבא, וידמה כאהל של הרועים, אשר בכלות המרעה יסירוהו מן המקום שהיה שם אל מקום אחר, והמקום הזה שהיה מכוסה מן האהל ישוב להיות מגולה עתה בלא אהל, ועז"א **דורי נסע ונגלה מני**, כי יתגלה עתה מן מסך הזמן שהיה פרוש עליו, כי לא ימצא עתה בחלק מחלקי הזמן, ובזה מצייר איך כמו שיתרחק האהל מן המקום שהיה בו בתחלה כל עוד שיוסיפו להעתיקו הלאה, כן יתרחק דורו ממנו כל עוד שיוסיפו הדורות להשתלשל ולהתרחק ממנו, וכל עוד שיוסיף אהל הזמן להסתלק מדורות ההוים אל הבאים אחריהם למלא מקומם בזמן הריק עד שנסיעת דורו שהוא זמנו יתמיד בלי הפסק עד סוף כל הדורות, והחוליא שלו הקבועה בשלשלת הזמן יעתק תמיד אל זמן העבר ואל ימים קדומים.

קפדתי כארג חיי, המליצה תצייר הזמן הקבוע לכל אדם לימי חייו, כבגד ארוג ומתוקן, ואת החיים בעצמם כעסק האריגה אשר בה יטוה את הבגד ההוא, כי החיים מחוברים מעתות ורגעים אשר יתחברו אחת אחת כהאורג שמחבר חוט אל חוט ואורגם זה בזה עד ישלם הבגד כולו, כן יתקבצו הרגעים אלו עד ישתלם מהם הלבוש הגדול שהוא העת המיועד אל האדם לחיות בה, ואז יסתלקו הלבוש והמתלבש, והאדם ישוב אל עולמו, וכן דמה איוב מליצת תנועת זמנו לאורג (איוב ז' ו') אומר הנה עד עתה קפדתי וקשרתי את חיי מן החוטים הנטוים שתי וערב שהם הרגעים והעתות, כמו האורג, והבגד עוד לא נשלם כי הטויה הזאת נטוית מחוטים דקים מאד שהם הרגעים, אבל עתה **מדלה תבצעני** ע"י הדלה והחולי אתה רוצה לבצע ולהשלים את הבגד בזמן קצר, עד **כי מיום עד לילה תשלים אותי** להשלים מועד חיי ביום אחד, ולדלג על כל העתות האלה ולקשרם בהבגד ביום אחד ובציורו תפס בכח המליצה כאילו האריגה שיארג האדם בכח לא יספיק לבצע הבגד, ולנגד זה הדלה והחולשה היא תשגיב בכחה להשלים המלאכה, אשר לא חלו בה ידים זריזות:

פסוק יג

שויתי, לעומת זה התחזקתי בלילה נגד הדלה והחולשה הרוצה לבצע המלאכה, ונדמיתי נגד הדלה הזאת כארי להתגבר על הדלה, אבל אז הארי הזה שהעמדתי נגד הדלה, כן כמו שהוא ארי כן כמו ארי **ישבר עצמותי**, מצייר כי נגד החולשה הגדולה שהיה לו אשר דמה כי ימות בלילה, נטפל אל חליו קדחת חזקה, עד שהתגבר מאד מסבת החום הקודח, ויעצם בכח רב נגד החולי, אבל הקדחת הזה עצמו אשר היא אש זרה, נדמית לו כאריה טורף השובר כל עצמותיו, עד שאני חושב שנית כי **מיום עד לילה תשלימני**, שחוזק הקדחת הוא יסבב השלמת הבגד שהיא המיתה:

פסוק יד

כסוס עגור, מצייר איך התרוצצו אז בקרבו שני רעיונות מתנגדות, בצד אחד, כבר חשב שהוא מוכן ללכת אל בית מועד לכל חי, וחשב מחשבת כי הוא דומה כסוס ועגור, שהם ממשפחת העופות הנוסעים, כמ"ש ותור וסיס ועגור שמרו את עת בואנה, וכמו הסוס ועגור המצפצפים בתחלת החורף עת יראו כנפי המות פרושים על כל ילדי הטבע, לנסוע אל ארצות החמות כן אצפצף אנכי ודלתות הכתוב מגבילים **כסוס עגור כן אצפצף דלו עיני למרום**, **אהגה כיונה ה' עשקה לי ערבני** ר"ל כסוס עגור כן אצפצף למקומי כי דלו עיני למרום, עיני נשואים אל מקומי במרום, שנפשי נושאת עיניה עת ראתה בני הטבע אשר סביבה גועים ומתים, לשוב לשמים אל מקומה, כצפורי הנסיעה המעופפים בענין כזה אל ארץ צלצל כנפים. אולם מצד אחר **אהגה כיונה** כמו היונה השומרת את קנה ולא תסור ממנה בשום זמן, וכדמיון זה נדמית נפשי עתה בראותה כי המות בא לעשוק את קנה, תצעוק כיונה לאמר, ה' עשקה לי הנה רוצים לעשוק את קני, ערבני מיד העושקים האלה, והצילני מיד המות:

פסוק טו

מה אדבר מספר כי עת שוטטה נפשו בין שתי הסעיפים האלה, חושבת על מקומה בשמים, ומתפללת על קנה בארץ, השיב אל לבו לאמר, מה אדבר.? למה זה לריק אתפלל, שיערבני ה' מיד המות העושק, והלא **ואמר לי והוא עשה**, וה' כבר אמר לי כי מת אתה ולא תחיה, וגם והוא עשה את אשר אמר, כי החולי מסוכנת עד מות, ומה יועיל תפלתי נגד הגזירה, בציור הזה שמצייר איך התיאש עצמו וחשב כי לא יחיה, שב לאמר אנכי **כבר אדדה כל שנותי על מר נפשי**, במחשבתי כבר דלגתי על כל שנותי, וכבר נדדתי ודלגתי גם על מר נפשי, כבר היה בעיני כאילו דדתי על השנים שנותרו לי

לחיות ודלגתי עליהם כאילו אינם עוד במציאות, וגם דלגתי **על מר נפשי** שנפשי המרה התחילה להרגיע ולשכוח עמלה, ולהכין א"ע אל דרכה דרך כל חי:

פסוק טז

ה' אבל אז, **ה' אמר עליהם**, היינו על שנותי הנזכרות **שיחיו**, אני התיאשתי וה' נתן חלקי בחיים, **ולכל בהן חיי רוחי** היינו ה' אמר **לכל בהן** והוא אל כל הדברים הממלאים את שנותי (שהוא על כל תולדות הימים), אמר ה' **חיי רוחי**, שכולם יהיו מוכנים להחיות רוחי, **ותחלימני ותחייני**, ועתה נדמה כאילו החלמתני והחייתני, ר"ל הכל נדמה לי עתה כחלום, כאילו חלם לי שנמשלתי עם יורדי בור, וה' החיה אותי בתחיה:

פסוק יז

הנה ועתה אני רואה כי **לשלום הומר לי המר**, שהמיר והחליף ה' את המר והמרירות אל שלום, שתחת המר שהיה לי הבטיח לי שלום, כי הבטיח לו עוד ימים ושנים וגם התשועה מיד סנחריב, וזה היה תמורת המר והיסורין שסבל, (מר הא' מענין תמורה, והשני מרירות ולשון נופל על הלשון) **ועתה רואה אני כי חשקת את נפשי מן השחת המבלה**, כאילו בעת ראית את נפשי עומדת בשערי שחת ומוכנת להבלות, אז חשקת בה ואהבת אותה בחשק עצום, עד שמרוב חשקך אותה **השלכת אחרי גוך כל חטאי**, כענין על כל פשעים תכסה אהבה, שע"י החשק מחלת כל חטאתיה (והמליצה שעת ראה ה' שעומד בסכנה רחם עליו ומחל עונותיו):

פסוק יח

כי לא, כי ההודאה להודות לך על טובך לא יצויר רק אם אהיה קיים לא אם אהיה נפסד בשאול, **ולהללך** לספר שבחי מעשיך ג"כ רק החי יוכל להלל מעשיך, וגם **לשבר אל אמתך** שהוא קיום הבטחתך על העתיד, גם זה לא יצוייר רק בחיים לא ביורדי בור, ומבאר דבריו

פסוק יט

נגד מ"ש **כי לא שאול תודך**, כי רק **חי יודך** על שהוא **חי**, ור"ל החי בעבור שהוא חי הוא יודך, ולא הנעדר בשאול יודך בעבור שאינו חי, כי זה אי אפשר משתי פנים א. כי ההודאה היא רק על טובת החיים ובשאינו חי לא יודה על טובה שלא קבלה, ב. כי הנעדר לא יצוייר שיודה וישבח, וזה פרט במ"ש רק חי יודך, ורק בעבור שהוא חי, (ומגביל נגד כי לא שאול תודך, רק בעבור שהוא חי, ולא מות יהללך רק מי שהוא חי), ונגד מ"ש **לא ישברו יורדי בור אל אמתך**, מפרש כי רק **כמני היום אב לבנים**, רק כמוני אשר אהיה

מעתה אב לבנים אשר אוליד, רק איש כמוני **יודיע אל אמתך** יודיע לבניו קיום הבטחתך שהבטחת לדור דור, לא כן אם ירדתי בור לא נתקיימה אמתך לדור אחרון:

פסוק כ

ה' להושיעני, גם בעתיד, **ונגינותי** הנגינות שהייתי מנגן לצרכי לשמוח בהם ננגן מעתה כל ימי חיינו **על** ובעבור בית ה', כי הקדשתי נגינותי ושמחות עתותי לשמים:

פסוק כא

ויאמר ישעיהו, חוזר לשלמעלה, מספר כי הרפואה היתה הפך הטבע, כי הדבלת תאנים ממרק את השחין ומדוהו, ובו נרפא בדרך נס, וע"ז

פסוק כב

מדברי הכתוב פה נראה שחזקיה לא שאל אות, ובמלכים סבר שאחר שאמר ישעיה ישאו דבלת תאנים, אמר חזקיה מה אות כי ירפא ה' לי, ויאמר ישעיה הלוך הצל עשר מעלות, מבואר שמה שאמר מה אות כי אעלה בית ה' שאל אות ומופת, ואיך הפך פה הסדר? וגוף הדבר זר מאד שיעשה ה' נס גדול כזה בעבור דבר קטן כמוהו, ומה היה הצורך אל נס גדול כזה (עי' קאפיטל צ"ט):

פרק לט

פסוק א

בעת ההיא, מבואר בד"ה כי עקר השליחות היתה לדעת את המופת אשר נהיה בארץ, כי השבת השמש עשר מעלות אחורנית, היה נס גדול מפורסם אשר בכל הארץ יצא קוו, ושלחו לתור ולרגל איך ובאיזה סבה ובאיזה זכות נעשה הדבר הגדול הזה, כי באמת התכלית אשר בעבורו עשה ה' את המופת הגדול הזה אשר לא נעשה כמהו מימי יהושע בן נון, לא היה בעבור שחזקיהו יהיה לבו בטוח שירפא ושיעלה בית ה', כי לא יעשה דבר גדול כזה בעבור ענין קטן כמוהו, שגם בלעדי המופת יודע לו ביום השלישי כי נרפא הנגע, אבל היה בזה תכלית גדול ותועלת כללי לכלל האומה, אשר נדחו אז ע"י סנחריב לקצות הארץ, ורצה ה' שיהיה להם עזר מעט, ובל יאבדו הצאן הנדחות האלה בין זאבים רבים, ולכן עשה בעבורם המופת הגדול הזה, אשר קצות הארץ ראוהו וייראו, ושכניהם מסביב חרדו מפניהם, והנדחים האלה חזק לבם בה' ומקצתם שבו לארצם תחת צל חזקיהו באין עומד לנגדם כי נפלה אימתם על כל יושבי הארץ, כמו שנבא ע"ז (למעלה י"ח וכ"ד י"ג י"ז ובכ"מ). וגם אם היו זוכים היה אז הקיבוץ הכללי ע"י חזקיהו כמו שהזכרתי (למעלה י"ב א') כי חטא הנזכר פה היה בעוכרם, ולכן גם מלך

בבל התעורר לדרוש אחר סבת המופת הזה. ולא מאהבת חזקיהו ועמו שלח אליו ספרים ומנחה, כי חזקיהו בעצמו אמר שבאו אליו מארץ רחוקה, מבואר שלא היה להם עד עתה שום קשר עם ישראל, ותהי להפך כי היו בזה כמרגלים את הארץ, כי מלכות בבל היו קרובים ודודים עם מלכות אשור והיה להם לרוב מלכות אחת כידוע, והיה לבם דוה על מפלת אחיהם. ומאז חשבו מחשבות על ישראל (והקימו מזימות לבם תיכף בימי מנשה, שבאו עליו שרי הצבא אשר למלך אשור וייסרוהו בנחושתים ויביאוהו בבלה (ד"ה ב' ל"ג) כי אז היה עיר מלוכת אשור בבבל, כי נינוה ובבל שניהם היו ערי ממלכה למלכות אשור ובבל, שהיו מלכות אחת משותפת). ויעשו בערמה לשלוח ספרים ומנחה ולהודע בתחבולה ענין המופת ועקרו. למען דעת במה כח העם הזה גדול בעזר האל האומר בגללם לשמש דום, וספר כי ע"י שליחות הספרים האלה **שמע מלך בבל כי חזקיהו חלה ויחזק**, כי בבואם אל חזקיהו ושאלו ממנו באיזה זכות היה המופת הגדול הזה, הוא בגאותו לא רצה לאמר שהיה זה בעבור ישראל, ושיהיה האות שיצילם ה' מיד אשור, כמו שהיה זה באמת עקר סבת האות והמופת, רק יחס הכבוד לעצמו, וספר להם כי נעשה המופת בעבורו להיות אות כי יתרפא מחליו, ומבואר בד"ה כי היה זה חטא גדול מחזקיהו, כמש"ש בימים ההם חלה חזקיהו ויתפלל אל ה' ויאמר לו ומופת נתן לו ולא כגמול עליו השיב חזקיה כי גבה לבו ויהי עליו קצף ועל יהודה וירושלים, ושם (ל"א), וכן במליצי בבל המשלחים עליו לדרוש המופת אשר היה בארץ עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו, והיה חטאו בשתים א. הגאוה שהתגאה ברוחו כי עבורו נעשה דבר הגדול הזה, אשר לא היה האמת כן, כי לא יעשה ה' דבר כזה בעבור יחיד, (ומה שלא הודיע ה' לו בבואר שהמופת נעשה בעבור ישראל מבואר שם, מפני כי עזבו האלהים לנסותו לדעת כל בלבבו). ב. ההודעה שהודיע זה לשרי בבל, כי עי"כ סר פחדם אשר פחדו מישראל ומאל מושיעם, אחר שנודע להם שלא נעשה הנס הזה בעבור ישראל, רק בעבור איש אחד שהוא חזקיהו, ובזה הגם שנכנעו מפניו בעודו חי, ערב לבם לבוא על מנשה בנו, בחשבם כי סר צלם במות מלכם, וגם לא חרדו להשיב את הגולה אל מקומם, אשר היו תחת פקודת מלך אשור ובבל, כי נודע להם שלא חפץ ה' בישראל, (ולכן אמרו חז"ל בסנהדרין שבקש ה' לעשות חזקיה משיח רק שחטא על שלא אמר שירה על מפלת סנחריב, ר"ל שהיה אז הקיבוץ הכללי, אם לא היה חזקיהו מקטין נס סנחריב ושר שיר הנס לעצמו לא על הכלל, ובזה סר הפחד ממלכי אשור ובבל כנזכר):

פסוק ב

וישמח עליהם, הודיע כי לא שמח בם בעצמם כי ידע שלא באו כקושרי ברית ואוהבים, אבל שמח עליהם ובסבתם, שמצא מקום להתפאר לפניהם כי גדול הוא בעיני ה' ומתוך גאותו ואהבתו להתפאר התפאר ג"כ בכבוד עשרו ואוצרותיו ויראם את הכל, כאומר לא לבד שאני מאושר בעיני ה', כי אני מצליח ג"כ בהצלחת הזמן בעושר וכבוד וסגולת מלכים וגם בזה חטא בשתים א. חטא נגד חכמת ההנהגה, כי אחר שראה שבאו כמרגלים, לא היה לו להראות לפניהם אוצרותיו ורוב עשרו, שעי"כ ישמרו בלבבם לבא, בעת תשיג ידם, על ארץ יהודה, בעבור רוב האוצרות האלה שימצאו שם בשגם שידעו כי אוצרות האלה אסף ע"י שבי אשור ובזת מחנהו הנופלת, והמלכים בעת ההיא היו מסתירים אוצרותם מפני שכיניהם בל יטילו קנאה כנגדם. ב. חטא נגד ה' כי היה המצוה על מלך ישראל בל ירבה אוצרותיו ובל ירום לבבו מאחיו, ואף כי שלא היה לו להתפאר באוצרות האלה נגד הנכרים אשר באו שעריו:

פסוק ג

שאלת ישעיה אינה מסודרת שמהראוי לשאול תחלה מאין יבואו, ואחר זה מה אמרו? וחזקיהו לא השיב על שאלת מה אמרו אליך? מה רצה במה שאמר מארץ רחוקה באו, וכי לא ידע כמה מבבל לארץ ישראל? (ג)

ויבא, **ויאמר אליו**, אחר שישעיהו בא והוכיחו, על שני הענינים שחטא בהם א. מה שהשיב על חקירתם על סבת המופת, שהיה בעבורו ולא בעבור ישראל. ב. על שהראה לו אוצרותיו, לכן שאלו תחלה **מה אמרו האנשים האלה** והיה הכונה על כלל הדברים שנפלו ביניהם מענין המופת, שיאמר לו שאלתם ומה השיב להם, ואח"ז שאלו **ומאין יבאו אליך**, כי אם יוכל להראות אוצרותיו וגנזיו אל מלאכים שיבאו אליו מארץ רחוקה, שאין לו לפחד שיקנאו בו ושיתגרו בו מלחמות, לא היה ראוי שיראה אותם לפני מלאכים ממדינות הקרובים אליו, שבזה מעורר אותם לשית לב להלחם אתו, ולכן שאל מאין יבואו אם ממקום קרוב או רחוק, והנה חזקיה שהבין תוכן השאלות וכונתם, על השאלה הראשונה בוש מלהשיב כי נתפס כגנב במחתרת, ויכלם מן החוזה המוכיחו על פניו ועל השאלה השניה השיב **מארץ רחוקה באו אלי**, ר"ל אני חשבתי אותם כבאים מארץ רחוקה, ור"ל אלי נחשבו כי מארץ רחוקה באו, כי עד העת ההיא לא באה רגל כשדים לארצי ולא עלה על לבי שיש לי להתירא שיגורו בי מלחמות:

פסוק ד

ויאמר, ע"ז שב שנית לשאול על הענין הפרטי הזה, **מה ראו בביתך**, והוא השיב כדרכו, כי מאשר נחשבו אצלו כמלאכים מארץ רחוקה לא נמנע מלהראות להם את הכל:

פסוק ו

מה היה חטאו שבעבורו נבא עליו העונש הגדול הזה, וכי לא הורשה למלך להראות את בתי אוצרותיה, וכי לא התפאר שלמה בעשרו לפני רבים עמים? בד"ה נזכר שחזקיה גבה לבו ויהי קצף על יהודה וירושלים. מה היה זה גבהות לב, והוא עשה זאת לתומו? ביחוד נזכר שם שה' עזבו ביד מליצי שרי בבל לנסותו לדעת את כל בלבבו, ומה כל הרעש הזה? מה חטאו בניו? אבות אכלו בוסר ושיני בנים תקהינה? האם לא חטאה ירושלים חטאים גדולים ונאצות גדולות אשר בעבורם הלכו שבי לפני צר, לא בעבור חזקיהו הצדיק אשר הראה אוצרותיו? (ה-ו)

ויאמר ישעיהו הנה ימים באים, הגם שעתה נדמה לך שהם מארץ רחוקה ואין להם שום קשר עם ארץ יהודה, תראה כי ע"י שראו עתה אוצרותיך יתעוררו מעתה לבא אל ארץ יהודה כפעם בפעם, עד שאחרית דבר יהיה כי הכל ינשא לבבל אוצרותיך וגם בניך:

פסוק ח

איך אמר טוב דבר ה' יען יהיה שלום בימיו, וכי לא ידאג האב על הקורות אשר יקראו ליוצאי חלציו, ואף כי אם הוא היה הסבה לקורות האלה? (ח)

ויאמר, אז הכיר חזקיהו כי הסכיל עשו, והודה כי דבר ה' טוב מאד, אם מצד החכמה שיסתבבו מסובבים כאלה מן הסבות בהכרח, והוא לא השכיל ע"ז מסכלותו אם מצד הצדק והעונש על נאותו, **ויאמר**, בכ"ז אמר הלא דבר ה' על הטובה לא תשוב ריקם בשום אופן ובזה יש הבדל בין הדבר שינבא הנביא לרעה, שיוכל להשתנות על ידי שישנו העם את מעשיהם מרעה לטוב, לא כן אשר ידבר הנביא בשם ה' לטובה שזה לא ישתנה בשום אופן כמ"ש ירמיהו לחנניה בן עזור. ועפ"ז הנבואה שנבא לו ישעיה פה שיגיע רעה על בניו, כלולים בתוכו שתי נבואות. א. לרעה על בניו וזה יצוייר שישתנה אם ייטיבו מעשיהם, ועז"א טוב דבר ה'. ב. נשמע מדברי ה' מעצמו טובה עליו שלא תגיע הרעה בימיו, וזה לא ישתנה בשום אופן, ועז"א טוב דבר ה' כי עכ"פ זה ודאי יתקיים שיהיה שלום ואמת בימי, לא כן הנבואה על בני, תוכל להשתנות אם ייטיבו מעשיהם:

פרק מ

פסוק א

נחמו נחמו, אתם הנביאים נחמו את עמי, ויען שהגאולה תבוא או קודם הזמן מצד הזכות, או אם יקבלו ענשם, או עכ"פ גם אם לא יזכו, יגאלנו בזמן הקבוע לכן אמר נחמה כפולה:

פסוק ב

כי מלאה צבאה, ר"ל או שיגאלו בעת שיתמלא זמנה הקצוב וזה יהיה אם לא יזכו להגאל קודם לכן או יגאלו קודם הזמן, **ע"י כי נרצה עונה**, אם ירצו עונם ע"י תשובה וזכות, או ע"י **כי לקחה מיד ה' כפלים**, שיכפיל יסוריהם וענשם עד שיעלה מדת העונש והיסורים לעומת **כל חטאתיה** כמשל מי שנגזר עליו שישב במאסר עשר שנים וירדוהו בכל יום עשר מלקות, ושר הסוהר רדהו בכל יום מאה מלקות שאז קבל ענשו לעומת חטאתיו בשנה אחת, ויצא לחפשי, וכן היה במצרים שקושי השעבוד השלים מנין ארבע מאות שנה, ברד"ו שנה, (ודלתות הכתוב מגבילים **דברו על לב ירושלים כי מלאה צבאה, וקראו אליה כי נרצה עונה**, כי מי שנגזר עליו גלות זמן ארוך וסבל ענשו כפי הזמן הנחרץ, א"צ לקראו אח"כ שישוב לביתו, כי בכלות הזמן ישוב מעצמו, אבל צריך לנחמו ולדבר על לבו על שסבל כ"כ ולא עשו לו חסד לוותר לו מאומה, ועז"א דברו על לב ירושלים כי מלאה צבאה אבל אם נעשה לו חסד ומחלו עונו קודם הזמן הנחרץ, אז א"צ לדבר על לבו תנחומים, אבל צריך לקראו כי לא ישוב מעצמו אחר שעוד לא נשלם זמן עניו, ועז"א וקראו אליה כי נרצה עונה וכו'):

פסוק ג

קול קורא מצייר ששומע קול הקורא, כי הנביא יראה הדבר כאילו כבר בא, וצייר לעומתו איך בעת שנשתק הקורא רגע, שמע קול אומר קרא (פסוק וי"ו), כמזרזו לבל ידום רגע, כמו שיבואר שם.

במדבר, המון הנפלאות אשר נעשו לאבותינו בימי צאתם מארץ מצרים במדבר בישימון, ישוטטו עתה לפני הנביא ברוח קדשו, חוזה ברוחו כי הדרך אשר סלל ה' אז, שהוא הדרך הנסיי וההשגחיי, הכינו וגם שמרו לבני בניהם לעבור עליו שנית בעת הישועה האחרונה, כמ"ש כימי צאתך מארץ מצרים אראנו נפלאות, אבל עוד יוסיף ה' לגלות את ידו החזקה ג"כ במסלה חדשה אשר לא דרך בה מעולם, והוא שינוסס נסים ויפליא פלאות אשר לא נבראו מימי קדם והנה יש הבדל בין מדבר ובין ערבה, שכמו שבארץ

מושב נמצאו מקומות של גנות ופרדסים, כן במדבר נמצא מקום ערבה ושוחה והם מקומות שגדלים בהם קוצים ודרדרים ומקום זה נקרא ערבה. ויש הבדל בין **פנו דרך** ובין **ישרו מסלה**, כי פנו דרך הוא דרך הנמצא מכבר ומפנה מתוכו אבני מכשול, אבל ישרו מסלה הוא שמסולל ומגביה מסלה חדשה לא נמצאה מאז ויש הבדל בין **ה'** ובין **אלהינו**, כמו שבארתי בכ"מ כי שם ה' יקרא בו מצד שהוא בורא העולם ומחדשו ושם אלהינו הכינוי נו מורה על הדיבוק שיש לו עם ישראל וההשגחה הפרטית שמיחד עליהם להפליא פלאות ולעשות נוראות, עז"א, הנה **במדבר** ששם הלכו בני ישראל בצאתם מארץ מצרים, ושם נמצא כבר דרך ה' שדרך בה בנסים הקודמים, פנו את הדרך הזה מאבני מכשול, כי עתה יתחדש הדרך הזה והנסים האלה יתגלו שנית, אמנם בערבה שהוא פראי יותר מן המדבר, ושם לא הלכו בני ישראל, ושם צריך מסלה ע"י הרמה, כי א"א לעשות שם דרך פשוט מפני הקוצים, שם יעשו מסלה חדשה אשר לא היתה מעולם, ומסלה זאת תהיה לאלהינו המיוחד אלינו באהבתו הנפלאה לנו, והוא כי יוסיף נסים ואותות ומופתים לא נתגלו מעולם:

פסוק ד

כל גיא, מצייר איך שדרך הנזכר שבו ישובו בני הגולה יהיה דרך ישר לא יעכבם גיא ורכסים, אמנם יאמר כי לא יהיה אז כמנהג העולם שבעת שרוצים לישר הדרך ונמצא הר וגבע וגיא ועמק לפניו, שאז נושאים את אדמת ההר אל הגיא והעמק, עד שישפל ההר והעמק יוגבה, באופן שלפי הטבע מוכרח שתחלה הר וגבע יושפלו ועי"ז הגיא ינשא, אבל אז יהיה זה שלא בדרך הטבע, ותחלה **כל גיא ינשא** מעצמו ואח"כ **הר וגבעה ישפלו והיה העקב**, הנה המנהג ברצותם לישר את העקוב, שהוא הדרך ההולך בעקמימות מפני שנמצא שם רכסים גבעות רבות קטנות שצריך לסבבם, הלא תחלה ישימו הרכסים לבקעה, ואז יהיה העקוב למישור מעצמו, אבל אז יהיה זה שלא בדרך הטבע, **ויהיה** תחלה **העקוב למישור** בטרם יסתלקו הרכסים ואח"כ **יהיו הרכסים לבקעה**:

פסוק ה

ונגלה מבאר כי ההופעה האלהית תתעלה לעתיד בששה מעלות על זמן העבר א. כי עד עתה ההשגה האלהית היתה מעוטפת בכמה לבושים ומסכים ומחיצות ענן וערפל, אבל לעתיד **ונגלה** יהיה הכבוד מגולה ונראה באספקלריא המאירה ב. עד עתה לא השיגו רק כבוד אלהים, שהוא ההנהגה שבו מנהיג ומסדר ומשגיח שהיא מיוחסת לשם אלהים או שדי או צבאות. לא כבוד ה' שהוא שם העצם המורה על כבודו מצד עצמו ומהותו כמ"ש וארא אל האבות באל שדי ושמי ה' לא נודעתי להם, אבל אז יתראה **כבוד ה'**

וידעוהו ג. עד עתה לא ראו, רק השיגו וידעו, לא ראו כבוד ה' בהשגת העין החושיי, אבל עתה עין בעין **יראו** ד. עד עתה גם הרואים והצופים במחזות אלהים, לא ראו בעין בשר רק בעין הנפש בעין הנבואיי, אבל עתה **יראו כל בשר** גם הבשר בעינו יראה המראה הנוראה מכבוד ה' והתגלות אלהותו ה. עד עתה היו הרואים והמשיגים מכבוד ה' מועטים, יחידים השרידים אשר ה' קורא, ובני עליה מועטים, אבל אז יראו **כל בשר כי** מלאה הארץ דעה את ה' ו. עד עתה לא ראו כולם במדרגה אחת, כמ"ש ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו, והעם לא יעלו עמו, שמדרגת משה היתה הגשה ומדרגת הזקנים עליה ומדרגת העם פחותה גם מזה כמ"ש שם, אבל עתה יראו כל בשר יחדו במדרגה אחת בשוה.

כי פי ה' דבר והבטיח זאת:

פסוק ו

קול אמר קרא, צייר כי הקול קורא שהזכיר בפסוק ג' נשתק והפסיק מלקרות, ושמע קול אחר אומר אליו קרא עוד למה דממת?

ואמר מה אקרא, הקול קורא הראשון אמר אל השני למה אקרא עוד שנית הלא כל הבשר חציר? וכוונת מליצתו, כאילו קול קרא במדבר פנו דרך ה', כי הגאולה מוכנת לבא תיכף, אולם מחטא הדור לא באה אז והדור ההוא מתו תמו נכרתו, והקול נדמה ונשתק, כי עקבות המשיח לא נראו, ואז בא אליו קול אחר ומזרזו שיקרא שנית ולא ידום, והוא משיב מדוע אקרא הלא כל הבשר דומה לחציר, וכל הדור מתו ודורות רבות ספו והגאולה לא באה, ועז"א, הלא

פסוק ז

יבש חציר, יען **שרוח ה' נשבה בו**, ונתיבש החציר ונבל הציץ על ידי הרוח הנושב, כי כן האנוש כחציר ימיו כי רוח עברה בו ואיננו, ולמה אקרא? משיב לו הקול האחר, **אכן** לא כדברך, אל תתיאש בכל זאת כי רק **חציר העם**, רק העם דומה כחציר ורק:

פסוק ח

יבש חציר וציץ יבול, אבל דבר אלהים והבטחתו יקום לעולם, כמ"ש אנוש כחציר ימיו כי רוח עברה בו ואיננו, אבל וחסד ה' מעולם ועד עולם על יראיו, ואם דורות רבות יעברו ולא יזכו לישועה, דבר ה' תקום בהכרח ועת הקצוב לא יאחר, (ויש הבדל בין **יבש** ובין **נבל**, כי יבושת העשבים הוא בסוף הקיץ במועדם, ונבילתם הוא פסיקת כח הצומח וחולשתו גם בעודהו באבו ויש הבדל בין חציר ובין ציץ, כי החציר מתיבש בכלות עתו, ולא יבול לפני זמנו, אבל עתו כלה ומתיבש מהר, והציץ הצץ מעצמו נובל ונלאה גם

בעודנו באבו. וכבר בארו החוקרים כי הדבר שנבטח עליו צריך שימצאו בו שני תנאים שהם החוזק וההתמדה, ולעומת זה אמר. א הלא **כל הבשר חציר ויבש חציר** במהרה ולא יארך ימיו וכן אנוש כחציר ימיו מעטים ולא ימשכו, ואין בו תנאי ההתמדה ב גם בעודנו חי הלא **כל חסדו כציץ השדה נבל ציץ** כי אין בו חוזק וקיום, ואיך נבטח מצדו שיגאל והשיב לו אכן חציר העם, רק יבש חציר נבל ציץ. אבל **דבר אלהינו** נמצא בו שני התנאים א **יקום** שנמצא בו הקיום והחוזק ב **לעולם** שנמצא בו ההתמדה לנצח) ולכן על הר גבוה עלי לך, כי אין לך לירא שלא יתקיים דבר ה':

פסוק ט

מבשרת ציון, מצייר כי ציון עצמה תהיה המבשרת, וכן ירושלים, ואמר את ציון המבשרת עלי על הר גבוה, ואת ירושלים המבשרת הרימי בכח קולך, ואל תיראי פן לא יבא הדבר שאת מבשרת כי בודאי יבא, ולא זאת אף גם אמרי לערי יהודה הנה אלהיכם כאילו תראה מקומו באצבע על דבר שכבר באה ונהייתה, (וכבר בארתי בכ"מ כי ציון שם היה מושב המלך והסנהדרין ומקום המקדש, וירושלים שם ישבו ההמון, ציון תבשר כי השיב שכינתו לציון והמלכות והכהונה, ולכן המליץ בו על הר גבוה עלי לך, וירושלים תבשר קיבוץ גלויות, ולכן המליץ בה הרימי בכח קולך שישמעו נידחים ויתקבצו מארבע רוחות השמים):

פסוק י

הנה, מוסיף להוכיח כי המבשרת אין לה להתירא פן לא יקיים ה' את דברו, כי שלא יקים ה' את דברו, לא יצוייר רק בשני פנים, והוא או בחסרון היכולת, או בחסרון הרצון וכ"ז לא יצוייר אצל ה', ומבאר כי העדר היכולת לא יהיה רק בשני פנים. א. בשימצא להמבטיח לאות ופסיקת הכח לשלא יוכל לקיים ההבטחה, אבל הנה ה' **אלהים בחזק יבא** ב. יצויר כי המלך המבטיח אל עם לעזרם לא יוכל לקיים הבטחתו אם לא יסכימו עמו שרי צבאותיו וגדודיו, וזה לא ימצא אצל ה' כי **זרעו משלה לו** ממשלתו אינו תלוי בדעת אחרים וכח חיילותיו רק בזרועו הנטויה וכחו הגדול בעצמו, וכן השתנות הרצון מרוצה ללא רוצה לא יצוייר ג"כ רק באחד משני פנים א. אם המבטיח לעזור ולהציל היה מקוה להשיג שכר בעבור זאת, ועתה אינו צריך אל השכר, או מקוה שכר יותר גדול משכנגדו, או אין יד הנעזר משגת לתת שכרו שאז ישתנה רצונו ולא ישמור הבטחתו, אומר הן זה לא יצוייר אצל ה' כי הוא לא יקוה שכר משום בריה רק **הנה שכרו אתו**, לא מזולתו ב. אם המבטיח לא קוה אל שכר, אבל הבטיח להציל ולעזור בעבור שהפעולה עצמה מצאה חן בעיניו, או טובה לפניו, ויוכל להיות שבהמשך הזמן ישתנה הענין, ולא ירצה

לעשות הפעולה הזאת, משיב כ"ז יצוייר בהכרח אצל בני אדם העוזרים והמבטיחים, אבל ה', **פעלתו לפניו** מכבר, כי בעת שהבטיח כבר פעל ועשה, כי נפשו אותה ויעש, הוא הבטיח ומאז כבר עמד הדבר לפניו, כאילו כבר נעשה באופן שלא יצוייר השתנות אצלו כלל:

פסוק יא

כרעה אשר עדרו ירעה, ר"ל הרועה עדר של עצמו וקנין כספו, שחס עליו ביותר מן הרועה עדר של אחרים בעד שכר, כי אז **בזרעו יקבץ הטלאים** הנולדים שהם רכים ואין יכולים לילך, בזרועו האחת יקבצם וישאם בחיקו **והעלות** שהם אמותיהם המניקות **ינהל** אצלם בידו האחרת מרוב חמלתו עליהם, כן יחמול ה' על עמו להוציאם ולנהלם בעצמו, מצד שהם קנינו ונחלתו, לא מצד השכר כרועה צאן אחרים:

פסוק יב

מי מדד, שב עתה לבאר בפרטות, מ"ש בפסוק יו"ד הנה ה' אלהים בחזק יבא, אומר, איך תוכל לאמר שאין לו יכולת למלאות הבטחתו, הלא הוא מדד את יסוד המים במדתו ושמים שהוא יסוד האש בזרת ואצבע תקן, ואת יסוד העפר מדד וכל בשליש ומדה וערך משקל הכדור בערך משוער בל יתמוטט מן המרכז אשר שם לו תחת המון הכדורים הסובבים אותו, עד ששקל ההרים הגדולים בפלס גדול, ולעומת ההרים שקל הגבעות הקטנות זה כנגד זה במאזנים קטנים שישוה המשקל והערך והיחוס ביניהם, וכן

פסוק יג

מי תכן את רוח ה', הוא יסוד הרוח האוירי, ואחר שהוא הכין וברא הארבע יסודות, מים אש. עפר. רוח. כ"ש שכחו רב על המורכב מהם שהוא המציאות הגשמי בכללו, ומי יעכב נגד יכלתו, (ובזה ברר מ"ש ה' בחזק יבא), ובל תאמר שיחסר לו החכמה והעצה לעשות כהבטחתו, משיב **ומי האיש** (אשר)
עצתו יודיענו, ממי צריך לקחת עצה ולהועץ:

פסוק יד

את מי נועץ, האדם ידיעתו והשגתו נתלית מזולתו, משני פנים א. מן ה' החונן דעת, אשר שם באדם טבע המדע וההשכל, כי כבר הוסכם מן הפילוסופים, כי נמצאו מושכלות ראשונות נטע ה' בטבע האדם, אליהם תכלה כל דרישה וחקירה, כמו המושכל שא"א לקבץ שני הפכים בנושא אחד, הוא נטוע בטבע האדם, והוא יסוד לכל מחקר עיוני, קראוהו בעלי ההגיון חק הסתירה (דער זאטץ דאס וידערשפרוכעס), אשר אפשר לבארו ולא לבררו במופת, כי כל ברור מופתי יכלה בהכרח אל החק הזה וזולתו א"א לעשות

מופת עיוני על שום דבר, וזה הנקרא דעת הטבעי, נטעו ה' בשכל האדם, שלעומת זה אמר בהשם את מי נועץ **וילמדהו דעת**, זאת שנית ניתן בטבע שכל האדם עשות המשפטים וההיקשים, לקבץ בין שני מוחשים ולשפוט על הנושא לחייב או לשלול ממנו איזה נשוא, ליחס הנשוא אל כלל הנושא או אל חלק או איש ממנו, ליחסו אליו בהכרח או בהחלט או באפשריות, כי דרך עשות המשפטים האלה נמצא נטוע בטבע השכל, כמבואר בארך בחכמת בקור השכל שלעומת זה אמר בה' את מי נועץ ודרך תבונות יודיענו. דרכי התבונה ואורחותיה. ב. ידיעת האדם לא תשתלם מעצמה, וצריך לזולתו מבני אדם, אם שיבינהו את המושכל עד שיבין אותו, ועכ"פ גם אם יבינו מעצמו, צריך **שילמדהו בארח משפט** דרכי הלימוד וארחות התבונה לא ילמד האדם מעצמו אך מזולתו, לעומת זה אמר אצל ה'

את מי נועץ ויבינהו, ואף גם שרק **שילמדהו בארח משפט** ולא לבד שאינו צריך לימוד מזולתו, אף גם לא קבל את השכל וטבעו מזולתו, שעל זה אמר **וילמדהו דעת ודרך תבונות יודיענו** וכ"ז מבאר מ"ש **וזרועו מושלה לו** שאין צריך עזר מזולתו, אף עצה וחכמה:

פסוק טו

הן גוים, ר"ל הלא אחר שהוא ברא הארבע יסודות ביכולתו הבב"ת, ולו הכח על הנמצא בכללו, ואף כי על הגוים שהם כמר מדלי לערך המציאות הכללי, ואיך יעכבו בידו לשלא יוכל למלא הבטחתו ויש הבדל בין מר מדלי ובין שחק מאזנים, כי הטפה הנוטפת מן הדלי, הגם שכאפס היא בערך מי הדלי, מ"מ היא חלק מהם, ונחשבת ממינם לא כן השחק מאזנים, שהוא העפרורית הנמצא על המאזנים שהם נפרדים מן המאזנים ואינם ממין המתכת כלל, כן אם תחשוב את הנמצא על כדור הארץ מדומם וצומח וחי ואדם, יהיה גוי אחד בערכם כערך מר מדלי, שהגם שאין נחשב למאומה בערך הדלי, וכן גוי אחד בטל בערך כל הנמצא על הכדור, מ"מ הוא חלק ממנו. אבל אם תחשוב את כל הנמצא על פני הכדור בערך הכדור עצמו, הלא כל צאצאי הארץ בערך הכדור, וכ"ש בערך הכדורים והמון צבאות אין מספר הנמצאים, הם כשחק מאזנים עפר נשחק בלתי שייך אל הכדור כלל ואפס נגדו, ומצד זה הגוים נחשבים בין כמר מדלי, לערך צאצאי הארץ, וכשחק מאזנים במה שהם עם צאצאי הארץ בטלים אל המציאות עצמו וטפלים אליו. והן גוים גדולים נחשבים כמר מדלי וכ"ש **איים קטנים** שהם **כדק יטול**, כאבק דק פורח בלתי נחשב לכלום:

פסוק טז

ולבנון, אחר שבאר מ"ש ה' בחזק יבא וזרועו מושלה לו, שלא יחזור מהבטחתו מפני חסרון היכולת שב לבאר מ"ש הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו שלא ישתנה רצונו ע"י שכר שיתנו לו הגוים להתרצות אליהם, אומר מה השכר יתנו שבעבורו ישתנה רצונו, הבעולות וזבחים יפתוהו, הלא כל הלבנון אינו די לבער על מזבחו וחייתו כולו אינו די לעלות עליו עולה לשירצה בם וישנה רצונו, כמ"ש לא אקח מביתך פר וכו' כי לי כל חיתו יער הירצה ה' באלפי אלים וכו', (וזה מגביל נגד הנה שכרו אתו), ואם תאמר שאל הגוים עצמם יתרצה כי ימצאו חן בעיניו על זה משיב.

פסוק יז

הן כל הגוים כאין נגדו, וכלא נחשבו, והנה יש ערך החלטיי וערך יחוסיי, בערך ההחלטיי, ישקפו על ערך הדבר אם הוא נחשב או בלתי נחשב מצד עצמו, בערך היחוסיי ישקפו על חשיבות הדבר בערך אל זולתו, עפ"ז אומר כל הגוים כאין נגדו אם נשקיף עליהם בערך היחוסיי נגד השם ויותר מזה כי גם בערך ההחלטיי הלא גם מצד עצמם מאפס ותהו נחשבו לו, כי הם עצמם בלתי נחשבים למאומה (וזה מגביל נגד ופעולתו לפניו, שלא ישנה פעולתו בעבור הגוים):

פסוק יח

ואל מי תדמיון אל אתם המסתפקים ביכולת האל למלא הבטחתו ומדברים עליו כעל כח מוגבל בעל חומר, מה יכול ומה בלתי יכול, מה רוצה ואיך רוצה ואם ישנה רצונו, כי תחשבו שיש לו דימוי על אחד הנמצאים ולא יצוייר אצלכם מציאות האל אם לא יהיה בעל חומר וגוף רק שחומרו אצליכם יותר נשא ומעולה מבעלי גופים זולתו, ועפ"ז תעשו לו פסל וכל תמונה, להיות ערוך אליו בה תכוונו נגדו להשתחוות אליו, אומר אתם הפתאים, **אל מי תדמיון אל**, הלא האל לא נמצא לו דימוי כלל, כי אינו בעל תואר ותמונה אך כח נשגב שכל עליון בלתי בעל תכלית אבל גם לפי אולתכם שתחשבוהו בעל תמונה ומקבל הדמות והדמיון, הלא עכ"פ היה לכם לצייר הדמות הזה דמות נשגב, כאחד ממשרתיו העליונים ממלאך וגלגל, אבל אתם ראו נא **מה הדמות** (אשר) **תערכו לו**, הלא אתם תערכו לו את

פסוק יט

הפסל, אשר **נסך חרש** ואיך הסכלתם עשו לערוך אל הנשגב דבר שפל וגרוע כזאת, **נסך חרש**, מתלוצץ עליהם לאמר הלא אלילי זהב ופסילי כסף אשר הם יקרים בעיניכם מצד המתכות שלהם, הנה הם גרועים מצד הפועל כי **נסך** אותו **חרש**, שא"צ חרש חכם

ואומן לנסכו ולהתיכו כי כל חרש יוכל עשוהו, **וכל צרף ירקע אותו בזהב**, וכן הוא גרוע מצד הצורה, כי המתכות הוא דומם שהוא גרוע מצד צורתו מן הצומח, וכן הוא גרוע מצד החומר כי **בזהב** רק **ירקענו** מלמעלה תחתיו יעשהו מברזל או עופרת ובדיל, וא"כ הלא

פסוק כ

המסכן תרומה, תרומת המסכן והדל, שיעשה את הפסל מעץ היא תרומה חשובה מרוממת יותר מן תרומת העשיר א. **כי עץ יבחר**, ובזה יש לו מעלה צוריית כי הצומח צורתו מעולה מן הדומם. ב. **כי עץ לא ירקב יבחר**, כי אחר שצריך לבקש עץ לא ירקב, הלא בהכרח יבחר את העץ מבין יתר העצים, באופן שישתדל בעשייתו יותר, לא כן תרומת פסל הזהב שלוקח מתכות מן הבא בידו ג. מצד הפועל הלא בהכרח **חרש חכם יבקש לו**, צריך לבקש ולתור אחרי חרש חכם ואומן למען **יכין פסל** אשר **לא ימוט**, כי העץ מחולשת חומרו יתראה בו יותר מעלת האומן וחשיבתו, אם יעשהו שיהיה חזק וקיים:

פסוק כא

הלוא תדעו, הידיעה תהיה מצד ארבעה דברים א. מצד **המושכלות** על זה אמר **הלוא תדעו** ב. **המפורסמות**, עז"א **הלא תשמעו**, כי הדבר מפורסם ג. **המקובלות**, עז"א **הלא הגד מראש לכם** ד. **המוחשות והנסיונות**, עז"א **הלוא הבינותם מוסדות הארץ**, מיסודות הארץ ופשוטיה ומורכביה תראו ותבינו כח האל ויכלתו:

פסוק כב

הישב, מפני שהמון בני אדם יש מציירים לעצמם את האל יושב בשמים והארץ הדום רגליו, ויש מציירים אותו כמלך היושב וחונה ביניהם והשמים כאהל פרוש עליו למעלה, אומר אם תציירו אותו בדמיונכם, כי הוא יושב על **חוג הארץ**, ר"ל על השמים שהוא המחוגה של הארץ, שהארץ מרכז המחוגה ועגולת השמים, והשמים הם המחוגה הסובבת את מרכז הארץ, הלא א"כ בהכרח כי **ישביה כחגבים** בעיניו, כמי שמביט ממרחק רב שהמוחש יקטן בעיניו, וכן יוקטנו בעיניו יושבי הארץ ובלתי נחשבים כלום לערך רום מקומו, ואם תציירוהו בדמיונכם כי הוא **נוטה כדק שמים**, שהם מתוחים כיריעה דקה לפרוש לאהל ומסך על הארץ **וימתחם** סביב הארץ **כאהל** הנמתח **לשבת** תחתיו, וכן הוא יושב תחת אהל הרקיע על מרכז הארץ, כמלך היושב בין בני המדינה, הלא לפ"ז תציירו בהכרח כי מלך גדול כזה, בודאי הוא

פסוק כג

הנותן את הרוזנים לאין שהם בטלים במציאותם נגדו, כי הוא בחכמת הבב"ת אינו צריך אל עצת הרוזנים. ויש הבדל בין רוזנים ובין שופטי ארץ, הרוזנים הם שרי העצה, ושופטי ארץ הם הממונים על דבר המשפט. והנה מלך ב"ו מחסרון חכמתו צריך לעצת הרוזנים, ומחסרון יכלתו לשפוט בעצמו כל אישי המדינה צריך אל שופטים, אבל ה' בחכמתו הבב"ת **יתן רוזנים לאין**, וביכלתו הבב"ת לשפוט איש ואיש כדרכיו, **יעשה שפטי ארץ כתהו**, יבטל עצת הרוזנים ויפר כח השופטים:

פסוק כד

אף בל נטעו, דומים לצמח אשר לא נטע ע"י הברכה והרכבה שלוקחים יחור ונוטעים אותו בארץ, **ואף**, גם **בל זרעו** ע"י זרע שיזרע גרעין בארץ הגם שהנזרע חלוש מן הנטע, **ואף** גם **גזעם** אשר עלה מעצמו **בל שרש בארץ**, שאין לו שרש כלל, ומצד זה מציאותו חלושה מאד, ומוכן ליבול ולהתייבש מעצמו, ונוסף על חלישת מציאותם **גם נשף בהם** ברוחו הקשה, ממילא **ויבשו**, ואח"כ **הסערה תשאם כקש** ר"ל שהם חלשים בעצמם, ואף כי אם עליהם שוד משדי יבא:

פסוק כה

ואל מי, אומר הנה כל מה שהתוכחתי עמכם עד הנה במ"ש ומה דמות תערכו לו הפסל נסך חרש, כאילו יצוייר לתת לו דמות, רק שהדמות אשר תערכו לו, לא ידמה אליו, וכן מה שדמיתיו כנשגב יושב בשמים או על המרכז, כ"ז דברתי לפי קוצר שכלכם, אשר לא יצייר כח מופשט מחומר, ולא יצייר נבדל, רק לפי מה שהורגלו חושיו וכח דמיונו, שלפ"ז ידמה גם האין סוף כיושב ושוכן וחונה ומעתיק במקום וממקום, כאילו לו כלי הגוף ומשיגי התנועה, אבל באמת **הקדוש** והנבדל מכל גשם ומכל דמיון, הוא מצד עצמו **יאמר** "**אל מי תדמיוני ואשוה**", הלא אין לי דמות ודמיון כלל, ויש הבדל בין ההדמות וההשואה, כי ידמו גם הדברים הבלתי שוים, כמו שיאמר דומה דודי לצבי, שר"ל בקלות מהירותו וגם זאת רק בדמיון להמשיל ולהסביר. אבל ההשואה היא בדברים השוים בכמה או באיך. יאמר ה', התוכלו לדמות אותי אל דבר ואשוה לו באמת, הלא אומר אני נסו נא.

פסוק כו

ושאו מרום עיניכם, לתת לי דמות ולצייר לי משל מאחד הגופים הנוראים הכדורים הנפלאים המעופפים שמה, **או** מן המלאכים המניעים אותם, אבל שובו נא **וראו מי ברא אלה** ואיך תקחו דמיון מן הנברא אל הבורא, הלא אלה היצורים הנפלאים כולמו,

מוגבלים בכחם א. מצד שהם נבראים שעז"א מי ברא אלה. ב. מצד שאין ביכלתם להוליד ולהפרות מיניהם, כי הוא **מוציא במספר צבאם**, מספרם קצוב נגבל ולא יתוסף מנינם ג. מצד הגבלת פעולתם, כי **לכולם בשם יקרא**, כ"א יש לו שם מיוחד עפ"י פעולתו למשל כוכב שבתאי משבית ומחריב, צדק פועל צדקות, מאדים לשפוך דם, וא"א שישנה פעולתו לפעולה אחרת ד. כי אשר נראה בם הקיום וההתמדה שהם קיימים באיש, אינו מצד כח עצמם, רק מרוב אונים של בוראם המקיימם בחפצו, רק עי"כ **איש לא נעדר**, ולא יתמו אישיהם, לא מצד כח עצמם:

פסוק כז

למה תאמר יעקב, כהתימו לדבר תנחומותיו על לב ירושלים, השיב אל עם ישראל פניו העם הזה בראותם אורך גלותם ושלות הרשעים, פג לבם מהאמין בישועה, ואחרי כי נתעו מן רוע הסדר הנשקף בהנהגה, כי הצדיקים גולים ודלים, ובוגדי בגד שלו גם הצליחו, גם שכלם הלך אחורנית לכפור או בידיעה והשגחה או בשכר ועונש. ושפתי זרה נופת תטופנה בטענות פילוסופיות, לאמר כי הידיעה האלהית אשר היא בהכרח ידיעה פשוטה בלתי משתנית, לא תשאיר אחריה אפשריות הבחירה, שא"כ תשתנה ידיעת ה', לפי בחירת האדם לעשות או לחדול, ויש הבדל בין יעקב ובין ישראל, שם יעקב יכונו בו ההמון, ושם ישראל הגדולים וראשי העדה, ויש הבדל בין דבור ואמירה, אמירה הוא המאמר הפשוט והדבור הוא הדבור הארוך המחובר מכמה משפטים והקישים וטעמים וראיות, והנה **יעקב** שהם ההמון **יאמר נסתרה דרכי מה'** שאין ה' יודע את האדם, ואינו משגיח על מעשיו כלל, וישראל שהם חכמי לב שבהם, הם יבינו זאת כי א"א ליחס אל ה' חסרון הידיעה, שזה חסרון בחק השם, וגדר השלם שלא יתואר לו חסרון, אבל לעמת זה **ישראל ידבר** דבור ארוך פילוסופי, להוכיח במופת שאין האדם חפשי במעשיו, כי אז תשתנה ידיעת ה' לפי אפשריות הבחירה, רק מעשי האדם מוכרחים לפי הידיעה הקדומה האלהית, ומצד זה לא יגיע שכר לצדיק ועונש לרשע אחר ששניהם מוכרחים במעשיהם, ולכן אומרים כי **מאלהי משפטי יעבור** שאת הצדיק ואת הרשע לא ישפוט האלהים (וכבר בארתי כ"פ כי שם הויה נקרא בו מצד שברא העולם, ושם אלהים ביחוד אם בא בכינוי אל האדם, נקרא בו מצד ההשגחה המיוחדת, לכן הכת הא' אומרים נסתרה דרכי מה', מצד שהוא הסבה הראשונה לבד לא המשגיח עד סוף העלולים ומעשיהם, וכת השניה אומרים **מאלהי** המשגיח עלי בידיעה פשוטה מפלשת עד סוף כל הדורות בהכרח משפטי יעבור), משיב להם הנביא אל שני הכתות.

פסוק כח

הלוא ידעת, מצד השכל והמופת, **אם לא שמעת** מצד המפורסמות והמקובל, כי **אלהי עולם ה'**, הוא ברא את העולם, ולא לבד העולם העליון כי גם **בורא קצות הארץ**, ולא שירה אבן פנתה לבד, וכל אשר עליה נעשה מעצמו, רק שברא גם הקצוות, וכוננה על מתכונתה, וא"כ לא תוכל להכחיש שלא ידע את הנעשה עליה, היפלא מהיוצר דבר מלאכת החומר ומעשהו, ולא תאמר כי אחר הבריאה מאז עזב מלדעת את כל הנעשה בארץ, כי **לא ייעף ולא ייגע** [הוא ממלאכה ובתנחומא (פ' תצא) ואתה עיף ויגע עיף בצמא ויגע בדרך וד' כוחו וכו'] ולפ"ז ידיעת ה' את כל הנעשה בעולם השפל מוכרחת, ואם תשאל איך תצדק עם זה הבחירה ושני קצות האפשר, ע"ז משיב, כמ"ש הרמב"ם, שאחר שידיעת האל היא עצמית בו ואיננה דבר מוסף על עצמותו, הנה החקירה על איכות ידיעתו, תשוב אל החקירה על עצמותו, וכמו שעצמותו נעלם תכלית ההעלם, כן ידיעתו, וכמו שאין היקש ודמיון בין מציאותו למציאות זולתו, כן אין להקיש בין ידיעתו לידיעת זולתו, ולכן אם הידיעה הנודעת אצלנו א"א לציירה בשלא יסולק עמה טבע האפשר, אין לדון ממנה על ידיעתו הנעלמת מאתנו תכלית ההעלם, וז"ש **אין חקר לתבונתו** אין חקירה אנושית משגת את תבונתו, ואין לחקור ולדרוש בה כי נעלמת ממדע בעל חומר ואם תשאל, וא"כ מדוע מאלהי משפטי יעבור ומדוע לא יושיע את עמו, משיב כי הוא.

פסוק כט

נתן ליעף כח, ישראל שהם עיפים עתה יתן להם כח, אבל

פסוק ל

ויעפו, הנערים החזקים עתה בכחם ייעפו, וזה תלוי אם יתאמצו בתקוה לקוות אליו עד יבא ויושיע, כי,

פסוק לא

וקוי ה' יחליפו כח, עד שיעלו אבר לעוף פתאום אל במתי שמים כנשרים, ועיין באור המלות:

פרק מא

פסוק א

החרישו, אחר שדבר תנחומין אל ציון, קורא אל העמים, מצייר כי כבר בא הגואל (כי החוזה במראות אלהים, יראה העתיד כאילו כבר בא) ועפ"ז מתוכח עמם להשיבם אל

אמונת האחדות ודת האמת **החרישו**, המתוכח ינוצח לפעמים מפני ארבעה דברים, א. אם הוא אדם קטן, יאמר אתם **איים** הקטנים **החרישו אלי**, לא אתם תתוכחו רק **ולאמים** הגדולים **יחליפו כח**, הם יתוכחו ב. אם ילחצנו אל הוכוח פתאום ואין לו עת לסדר טענותיו, אומר **יחליפו כח** לחשוב ולהתיעץ ג. אם יתוכח עם עריץ או נשוא פנים, אשר אימתו או שאתו תבעתנו מלדבר את כל אשר עם לבבו, עז"א **יגשו** אלי מבלי אימה ואז ידברו לא מרחוק בחרדה ופחד. ד. אם אין שופט מכריע ביניהם, כמ"ש (איוב ט':ל"ג) כי לא איש כמוני אעננו. לו יש בינינו מוכיח. יסיר מעלי שבטו. עז"א יחדו למשפט נקרבה לפני השופט אשר יכריע בינינו עם מי הצדק:

פסוק ב

מי העיר ממזרח, המלך המשיח שיבא מארץ המזרח וישקיף ע"ז מצד ג' דברים א. מצד הסבה יאמר מה יהיה הסבה שתעוררהו לכבוש גוים וארצות? הנה כל מרגיזי ממלכות, הסבה אשר תעורר לבבם להרעיש הארץ, יהיה אהבת השררה והכבוד, או הקנאה והנקמה והנצחון או הבצע והקנינים, אבל לא נשמע שתעוררהו לזה אהבת הצדק והטוב, שבעבור הצדק יכבוש ארצות, ומי העיר את הכובש הזה אשר **הצדק יקראהו** ויגביל אותו **לרגלו** ונוכח דרכו, אשר רגל מהלכו יהיה לקראת הצדק, לא לקראת נחשים ב. בהשקף על כמות הנצוח יהיה ג"כ שלא בדרך הטבע, כי הצדק הוא **יתן לפניו גוים**, **ומלכים ירד** בפרך (והנה דרך העולם שאת המלכים יכבשו במלחמה ואח"כ ירדו בגוים, ואצלו יהיה בהפך את הגוים יכבוש, ואת המלכים ירד). ג. איכות הנצוח יהיה ג"כ שלא בדרך הטבע כי הצדק **יתן** (לפניו גוים) **כעפר** (לפני) **חרבו**, יהיו דומים לפני חרבו כעפר הנידש ברגל, (יתן מלכים) כקש נידף (לפני) קשתו, המלכים יהיו דומים לפני קשתו כקש נידף, כי ינצחם בקל מאד:

פסוק ג

ירדפם, הגם שרדף אחריהם מ"מ **יעבור שלום** לא ידמה בעברו כהולך למלחמה רק כהולך בשלום, הגם שיעבור **ארח אשר ברגליו לא יבא**, ארח מסוכן, אשר מבואר כי לא ברגליו בא שמה רק ברוח הצדק וישועת ה' אשר על כפים ישאונהו:

פסוק ד

מי, אומר אתם לאומים התבוננו נא **מי פעל** ועשה וגמר הדבר הזה, **ומי קרא הדורות מראש**, ר"ל מי הגיד זאת מראש מימי קדם מה שיהיה בדורות האחרונים דורות המשיח, הלא **אני ה' ראשון** המגיד זאת מראשית, וגם **ואת אחרונים** שבימיהם תעשה זאת ותתקיים הנבואה **אני הוא** להוציא הפעולה למעשהו (ור"ל כי הדבר אשר ידבר

הנביא שיהיה בעתיד והוא אינו רחוק מטבע המציאות, נוכל לאמר שהיה כן במקרה או בטבע העולם, ולא יאמת אמתות הנביא ונבואתו, שע"כ היה מוכרח, כי מופתי הנביאים יהיו ע"י דברים רחוקים מטבע המציאות, כמ"ש הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר. כי בעת יורה ומלקוש לא היה זה אות ומופת. ע"כ אמר כי דבר זה מהגדת ביאת המשיח וכל ענייניו, רחוק מטבע הנמשך בכל פרטיו, כי הדברים הטבעיים והרגילים, יוכרחו מסבתם, לעמת זה אמר מי העיר ממזרח. ב) הדברים המתהוים במקרה ועל צד ההזדמן יהיה על המעט, עז"א כי כמות ואיכות הנצוח הזה לא במקרה יהיה, כמ"ש יתן לפניו גוים, יתן כעפר חרבו, ע"ז מחליט לאמר מי פעל ועשה ומי קורא הדורות מראש, הלא הן הנבואה מראש, הן הפעולה באחרית יכוונו עדותם על קיום דבר הנביא כי יד ה' עשתה זאת, בפרט שכבר ראו מעשי ה' בימים קדמונים, **אני ה' ראשון** וא"כ תדעו ותשכילו כי את אחרונים אני הוא, לא טבע ולא מקרה אך יד ה' וכחו הגדול):

פסוק ה

ראו, שב לספר ענין מלחמת המשיח ואיך כל הגוים יעמדו להלחם נגדו כולם פה אחד, מצייר כי גם האיים הרחוקים בקצה הישוב יראו וייראו, ומפני זה קצות הארץ יחרדו וימהרו לבא ויתקרבו איש אל אחיו ויאתיון למלחמה נגד המשיח, וגם יתקבצו כולם פה אחד, כי

פסוק ו

איש את רעהו יעזרו וחוץ מזה **יאמר לאחיו חזק** ג"כ אתה בעצמך ואל תסמך על העזר אך היה לבן חיל:

פסוק ז

חורש, הוא האומן המוציא כלי למעשהו ועושה הכלי זיין **וצורף** הוא המוציא הברזל מן האדמה, והחרש צריך להמתין בהכרח עד שיגמור הצורף מעשהו, והם ימהרו כ"כ להכן כלי הזיין והנשק, עד שהחרש שמלאכתו מאוחרת יסייע את הצורף ויחזק את ידיו להוציא הברזל ולזקקו, למען יהיה לו ברזל לעשות ממנו חרב וחנית וכן המחליק את הכלי בפטיש בגמר המלאכה יסייע את ההולם ומכה על הכלי בפעם בתחלה ולא ימתין עד שיגמור ההולם פעם מעשהו, וגם **יאמר לדבק טוב הוא** שידביק שתי חתיכות של חרבות שבורות בדיבוק עראי ויחזקם במסמרים לדבקם לפי שעה שלא ימוטו ולא יתפרדו ויאמרו עליו כי טוב הוא, מרוב המהירות שימהרו למלחמה יספיק להם גם חרב שבורה מדובקת שחברו השברים במסמרים (בזה צייר, א קבוצת כל העמים בפעם אחד. ב עזרם זה לזה, ג השתדלותם ומהירותם למלחמה):

פסוק ח

ואתה, אומר מ"מ אל תירא כי **אתה ישראל עבדי** ולא אעזבך בידם והנה המלך יאהב לפעמים את עבדו מצד שהוא נאמן בעבודתו והוא צריך אליו, ולפעמים יהיה זה אהבה רצונית בלא טעם רק כי בו בחר לנשאו ולגדלו, ובכל אחד יש מעלה וחסרון, כי הנבחר מפני הצורך מעלתו גדולה מצד שהאדון צריך אליו, אבל לעומת זה אם ימצא עבד אחר שימלא צרכו זה ביתר שאת יחליפהו בהשני, לא כן הנבחר מצד הרצון שלא יחליפנו בשום אופן, וז"ש **ואתה ישראל עבדי**, שלקחתיך מצד עבודתך הנאמנה שאתה עובד אותי אבל מצד זה עוד תירא פן אמצא עבד נאמן יותר ואמירך בעם אחר, לז"א הלא אתה **יעקב אשר בחרתיך**, עת בחרתי בך אז נקראת בשם יעקב (כי יש הבדל בין יעקב שהוא שם ההמון, ובין ישראל שהוא שם הגדולה לאנשי השם) ואז בחרתיך מצד הבחירה לבד, לא מצד עבודתך ומעלתך, ובזה אף שאמצא עבד נאמן יותר לא אעזבך אבל גם בזה עוד יש לך לירא שעכ"פ עת שתריע מעשיך לגמרי שאז ישתנה רצוני עליך מרצון לשנאה, שאז אטוש אותך מעל פני, אמנם עבד הנבחר מצד שהיו אבותיו אוהבי המלך ובעלי בריתו לא ימאסהו בשום אופן, כי זכות אבותיו עומד תמיד, עז"א הלא אתה **זרע אברהם אהבי**:

פסוק ט

אשר, מוסיף לאמר, כי אם יבחר לו המלך איש אחד לעבודתו יצוייר שימצא אח"כ איש אחר יותר נכשר בעיניו ויעזוב את הראשון, אבל אתה הלא **החזקתיך מקצות הארץ**, מכל ישבי קצוי ארץ רק בך החזקתי, ולא מן הפחותים רק **מאצילים** ונכבדיה של הארץ **קראתיך** רק אותך קראתי, **ואמר** רק **לך עבדי אתה** וא"כ הלא אתה המובחר בעיני מכל יושבי תבל לכן יבטח לבך כי **בחרתיך** בחירה עולמית **ולא מאסתיך** לעולם, ולכן

פסוק י

אל תירא, בשום אופן והנה יתירא האדם. א. פן אוהבו העוזרו תמיד מאס בו עתה, לעומת זה אמר **בחרתיך ולא מאסתיך** ב. פן לא ימצא אוהבו אצלו בעת הצרה, לעומת זה אמר אל תירא **כי עמך אני** ג. פן לא יהיה ביכולת אוהבו להושיעו, לעומת זה אמר **אל תשתע** ותפנה במחשבתך אם אני יכול להושיע, **כי אני ה'** בעל היכולת **אני אלהיך** המשגיח עליך בפרטות, ואם כן אמצתיך בודאי ור"ל **אמצתיך** נתתי לך אומץ שתוכל לעמוד בעצמך כנגד האויב, גם **עזרתיך** אנכי ג"כ, גם **תמכתיך בימין צדקי** וכדוגמת האוהב העוזר לאוהבו ביד שמאלו ותומכו ביד ימינו לבל יפול, תומך ביד אחד ולוחם עם אויבו ביד האחר:

פסוק יא
הן יבשו, יש ארבע מיני אויבים א. השונא לחברו ודובר עליו עתק שלא בפניו, וזה **הנחרים בך** הם **יבשו** בעצמם **ויכלמו** מאחרים אשר שמעו דבתם רעה ב. הרב אתו בפניו ומגנה אותו בקלון, וזה **אנשי ריבך** הם **יהיו כאין ויאבדו** מתוכך ג. המתקוממים עליך בריב עד שמכים אותך באגרוף רשע, וזה.

פסוק יב
אנשי מצתך, העושים מצה עמך (כי יש הבדל בין מצה ומריבה, מריבה בפה ומצה היא בהכאה) אותם **תבקשם** אתה, תחת כי בקשוך המה עד עתה להכותך, אבל לא תמצאם ד. הלוחמים על נפשך במלחמה להכותך נפש, וזה **אנשי מלחמתך** הם **יהיו כאין וכאפס**, בשעת מלחמה יהיו כאין ואחר המלחמה יהיו כדבר שאפס ותם ואיננו:

פסוק יג
כי אני ה' אלהיך מחזיק ימינך, ונותן לך כח להלחם והנה משני דברים לא יקומו במלחמה. א. מפני החולשה והרפיון, לעומת זה אמר **אני מחזיק ימינך** ב. מפני היראה ורכות הלבב, לעומת זה אמר אני **האמר לך אל תירא**, **כי אני עזרתיך**, ולכן

פסוק יד
אל תראי תולעת יעקב, המון בית יעקב שהוא גוף האומה הכללית מדמה למת הנרקב שלא נשאר ממנו רק התולעת, **וישראל** שהם החשובים באומה והגבורים שבהם, מצייר כי נשאר מהם רק מתי ישראל מתים ואנשים חלשים, אומר אל תראי בכל זה כי הלא **אני עזרתיך הוא נאם ה'**, וממי תירא, הלא כה יאמר **אליך ה' וגאלך**, ר"ל כי האדם לא יסמך על עוזרו א. בשהוא חלוש כח, אבל הלא זאת יאמר ה' בעל הכח והיכולת ב. לא יסמך בשיחשוב שלא ירצה לעזרו, עז"א הלא אני גואלך הנקרא בשם קדוש ישראל ע"ש קדושתך ומעשיך שאתה ראוי לישועה, ולא לבד שאעזרך אני רק גם אתן בך כח שתושיע ימינך לך. כי.

פסוק טו
הנה שמתיך למורג חרוץ, ממשיל את העכו"ם למוץ ופסולת שידושו ויוסרו ע"י החרוץ **חדש** הנמשל שלא תבא בזכות ישן שכבר אכלוהו אך בזכות חדש, וגם בעל **פיפיות** הרבה כחות ממצות הרבה **תדוש הרים** ההרים הגדולים ממשיל אל החטים הנידקות ואת הגבעות הקטנות ממשיל אל המוץ שלהם והוא משל אל שריהם ועבדיהם שכולם ידוקו ויכלו ע"י החרוץ שהוא ישראל:

פסוק טז
תזרם, כדרך התבואה תחלה נדשת אח"כ זורה **ורוח** הקטן **ישאם** באויר בגובה, **וסערה תפיץ אותם** לכל עבר, ואתה תגיל בה', לך יהיה גילה ע"י ה' וכחו הגדול **ותתהלל** לרבים במה שהוא **קדוש ישראל** שקדושתו מתיחס אליך עפ"י מעשיך (כי ישמח האדם גם בהצלחה הבאה אליו מבחוץ, אבל לא יוכל להתהלל ולהתפאר רק לפי מעשהו וכשרונו אשר מצדו ראוי לזה, וההבדל בין ה' וקדוש ישראל בארתי כ"פ):

פסוק יז
העניים, הנה ישראל בגלותם נתיאשו מן הגאולה מפני שני דברים א. בהביטם חולשתם ורפיונם נגד שוביהם הגבורים ורבים, ולעומת זה אמר אל תירא תולעת יעקב וכו'. ב. מפני העוני והדלות לעומת זה אמר **העניים** וגם **האביונים** (שהאביון חסר יותר מן העני) הגם שהם דלים כ"כ עד שהם **מבקשים מים** הנמצא בזול ומ"מ **ואין**, וכבר **לשונם נשתה בצמא** מרוב זמן הצמאון **אני ה'** יש הבדל בין ה' ובין אלהי ישראל, שם ה' יקרא מצד עצמו ושם אלהי ישראל מצד החבור והדבוק שי"ל עם ישראל עמו אומר ע"י שאני ה' בורא כל **אענם**, וע"י שאני אלהי ישראל, עפ"י מעשיהם הטובים לא אעזבם כלל ולא יצטרכו להתפלל כלל (כי הנענה כבר נעזב בהכרח עד שהוצרך לצעוק ולהתפלל):

פסוק יח
אפתח על שפיים, על מקומות הגבוהים שאין דרך להיות שם נהרות, שהנהרות אין מצויים רק במקום נמוך ובהר לא ימצאו רק מעינות, אני אפתח שם **נהרות ובתוך בקעות** ששם אין מעינות מצוים רק נהרות, אני אפתח שם **מעינות**, וזה הפך מן הטבע והרגיל **אשים מדבר** במדבר אין אגמים מצויים שאין נמצאים רק במקום לח, אני אשימם **לאגם מים**
וארץ ציה ויבשה שמן הנמנע שיתקיימו האגמים שם כי חום השמש תיבשם, אשימה **למוצאי מים** שימצאו שם מעינות ומקורות מים:

פסוק יט
אתן במדבר ארז ושטה, הם טובים לבנין הבתים, **והדס** לריח, **ועץ שמן** למאכל ולהאיר, וכל אלה אין נמצאים במדבר **אשים בערבה** הוא המקום במדבר שקוצים ודרדרים גדלים שם אשים שם **ברוש תדהר ותאשור** אילנות טובים ויקרים, וגם יהיו נמצאים **יחדו**, לא אחד מן המינים האלה לבדנה רק כולם יחד, באופן שלא יוכלו לתלותם במקרה:

פסוק כ

למען, המאמרים מגבילים, **למען יראו וידעו כי יד ה' עשתה זאת, וישימו וישכילו יחדו כי קדוש ישראל בראה** ויש הבדל בין יראו וידעו, שהיא הראיה המוחשת, ובין וישימו וישכילו שהיא ההשכלה השכלית ע"י מופתי התבונה בהשים הדברים על לבו. ויש הבדל בין ה' ובין קדוש ישראל, שם ה' נקרא בו מצד שהוא ברא ההויה הכללית. ושם קדוש ישראל נקרא בו מצד ההשגחה הפרטיית שמשגיח על ישראל ע"י קדושת מעשיהם שבעבורו ינהיג הנהגה נסיית למעלה מן הטבע, ויש הבדל בין עשיה ובין בריאה. בריאה היא בריאת עצם הדבר אשר לא יוכל עליו אך ה' לבדו אשר ברא יש מאין ועשיה הוא תקון הדבר ע"י שישנה מקריו, כמו שיעשה כלי מעצם המתכות, מבלי שיברא את המתכות עצמו, עפ"ז אומר, כי אם **יראו** בראיה המוחשת לבד כבר **ידעו** ידיעה ברורה **כי** לא יד המקרה אך **יד ה' עשתה זאת**, אבל עדן יוכלו לדמות שלא היה זה בריאה יש מאין ע"י קדוש ישראל, ע"י הנהגה הנסיית למעלה מן הטבע, רק עשיה לבד, והוא שה' הכין את הטבע לשיהיה המדבר ראוי לזה כמו שיהיה השתנות בכדור הארץ ברוב העתים שישים מדבר לעיר מושב וארץ חרבה למוצאי מים, אבל אחר שישימו על לב אז ישכילו ע"י מופתים וראיות השכל, והמופתים יהיו מפורסמים עד שכולם ישכילום יחדו כחכם כסכל, כי **קדוש ישראל** העושה נפלאות למעלה מן הטבע בראה בריאה יש מאין שלא בטבע רק יש מאין:

פסוק כא

קרבו, עתה מסיים את הויכוח שהתחיל עמהם כמו שכתב החרישו אלי איים יחד למשפט נקרבה ויש הבדל בין פעל קרב ובין פעל נגש, קרב מורה בדברים שוים הקרבים זה לזה, והגשה הוא בקטן לפני הגדול, או בדבר שיש ניגוד יותר כמו ההגשה לריב. ויש הבדל בין ריבכם שהוא הריב הפשוט שבו אמר קרבו, ובין עצמותיכם שהוא הריב שיתעצם ויתחזק בו הנידון ביותר שלכן אמר בו הגישו. ויש הבדל בין שם ה' ובין מלך יעקב, שם ה' נקרא מצד עצמו שהוא ברא כל, ושם מלך יעקב מצד שבחר ישראל לו לעם והוא מלכם. והנה יש אומות שמכחישים את ה' לגמרי, ותולים כל המציאות במקרה הגמור כמו אפיקורוס וחבריו, לעומתם אומר קרבו ריבכם, כי בריב הזה לא התעצמו בו האומות כ"כ. כי רובם הודו שיש ה' בורא ויוצר הכל, והיה רק ריב קטן מאיזה פילוסופים מכחישים. וזה **יאמר ה'** כי ריב זה הוא על ה' שכחשו בו ויאמרו לא הוא, אבל יש ריב אחר שבתגר זה נכנסו כל האומות והתעצמו בו מאד, והוא שהם מכחישים שאינו מלך יעקב שהגם שהודו בה', אינם מודים כי יעקב בחר לו יה, ולעומת זה **מלך יעקב יאמר**

הגישו עצמותיכם, את הריב הגדול שאתם מתעצמים בו, להכחיש הנפלאות שאני עושה בעבור עמי:

פסוק כב

יגישו, הנה עקר המופת שהניח בסימן הזה, היה מצד שהגיד הנביא מראש את העתיד לבא בזמן המשיח, כמ"ש מי פעל ועשה מי קורא הדורות מראש משיב אל בעלי הריב, האם גם הם יוכלו לעשות כן להגיד העתידות ודברים הנעלמים. והנה חושב בזה ארבע מדרגות זה למטה מזה. א. הגדולה מכולם הוא המגיד העתיד לבא בדבר מקרה שאין לו התלות בשום סבה מן הסבות, ושעדיין לא התחיל מקצת מן הדבר, כמו שיאמר אחר מאה שנים יתגבר מלך פלוני, או יהיה רעש ויחריב מקום פלוני וכדומה, וז"ש יגישו ויגידו לנו את אשר תקרינה בעתיד עפ"י מקרה גמור. ב. קטנה מזאת המגיד עתידות בדבר שכבר התחיל מקצתו, כמו שכבר עמד מלך פלוני ולוחם וכובש והוא אומר מה יהיה בסופו, או שההר התחיל להתמוטט והוא אומר עד כמה תתגעש ותרעש הארץ. וז"ש עכ"פ **הראשנות** שכבר הותחל ענינם **הגידו מה הנה** ועל מה מורים למען **נשימה לבנו** עפ"י דבריכם **ונדעה אחריתן** מה יהיה סוף הדבר ואחריתו ג. קטנה מזאת המגיד עתידות בדברים שדרכם לבא עפ"י המנהג הטבעי, ואינם באים במקרה רק בסבה טבעיית, כמו השנה ההיא תהיה שנת גשמים, או בצורת, קור או חום, רעב או שובע וכדומה. וז"ש או **הבאות השמיעונו** דברים הבאים ורגילים ד. קטנה מזאת אם כבר בא הדבר המקרי, אשר לא נדע סבתו, והוא יודיע מה היה סבת הדבר, שזה דבר קל מאד, עד שחכמי התולדות והטבע יוכלו כ"ז ברוב פעמים, לגלות הסבה עת יראו המסובב, וז"ש או עכ"פ:

פסוק כג

הגידו האתיות לאחור, מן המסובב אל הסבה, (כי המגיד את הסבה אחר הגלות המסובב, כמו מן העשן ידון שהיה פה אש הוא הולך בהשכלה אחורנית) וגם בהגדה הקלה הזאת **נדעה כי אלהים אתם**, כי גם זאת אין בכם לדעת את אשר ידעו חכמי הטבע והחוקרים, ואף כי וק"ו כי הרוח אין בכם להגיד עתידות כמו האל ע"י חוזיו הנאמנים **אף תיטיבו** מוסיף לאמר, עכ"פ אנסכם עוד בדבר יותר קטן, אם יש עכ"פ ביכולת הע"ז **להטיב או להרע** לשום אדם, גם בזה **נדעה כי אלהים אתם**, אבל בתנאי אם **ונשתעה ונראה יחדו** כי כהני הבעל היו מכזבים בשם הבעל שהיא מטיבה או מריעה לעובדיה או בוגדיה, אבל הם יבדו זאת מלבם בתחבולות של מרמה וזיוף לרמאות לב קלי הדעת,

לכן אני מתנה כי **נשתעה** ונפנה פנים אל פנים, עד כי **נראה** שנינו יחדו אם אמת דברתם, או רק שקר כזבתם אבל האמת הוא, כי.

פסוק כד

הן אתם מאין, ר"ל הבוחר בדבר יבחר בו, או מצד מעלתו בעצמו, או מצד הצורך והנאה או שמירת ההיזק שישיג ע"י הדבר הנבחר אבל **אתם** מצד עצמכם ומעלתכם **מאין**, כי אין בכם תבונה להגיד עתידות להשכיל ולדעת, וגם **פעלכם** שאתם מיחסים לע"ז פעולת ההטבה וההרעה, הוא ג"כ רק **מאפע** שהכומרים פועים שקר ורעות רוח, ואחר שאין בכם לא מעלה עצמית ולא תועלת א"כ **תועבה יבחר בכם** מי שבוחר בכם יבחר רק תועבה דבר נתעב ונמאס לא זולת:

פסוק כה

העירותי, הנה אנכי העירותי את גוג שיבא מצפון, וגם **ויאת** ויבא כמו שאמרתי והעירותי מראש ע"י הנביאים וגם העירותי **ממזרח שמש** את מלך המשיח אשר **יקרא בשמי** לקרוא העמים אל אמונת האחדות, ויאת ג"כ ויבא על הסגנים כמו על חומר שרומסים אותו לצורך לבנין, ויש הבדל בין חומר ובין טיט, החומר עושים ממנו כלי חרס ולבנים, לא כן הטיט שלא יעשו ממנו מאומה, לפ"ז אומר כי המשיח גם **הטיט** הבלתי ראוי לכלום ירמוס אותו כמו יוצר העושה כלים, ור"ל גם הריקים והפוחזים שבאה"ע יחזיר למוטב ע"י מלחמותיו, עד שלא ירמוס להשחית אך לתקן:

פסוק כו

מי, עתה אני שואל **מי** בכם אשר **הגיד** זאת **מראש ונדעה** מאז שכן יהיה בעתיד ויש הבדל בין מראש ובין מלפנים, מלפנים מדבר בהוה על זמן העבר ומראש מדבר על זמן העבר בהחלט, ור"ל הנביא מגיד הדבר מראש שכן יהיה בעתיד והכל יודעים את הדבר, והקוסם שאין הגדתו נאמנת וברורה, ידבר ועדיין אין יודעים אז שכן יהיה רק אחר שבא הדבר אז אומרים פלוני דבר זאת מלפנים והיה צדיק בדבריו אלה כי צדקו, אבל מי בכם שנאמר עכ"פ עתה שדבר זאת מלפנים. אף אין מגיד וגם אם היה מגיד **אין משמיע** להודיע הדבר לרבים, כי המגידים שלכם מוחזקים לשקר, וגם אם היה משמיע אין שומע אמריכם כי נודעתם למכזבים:

פסוק כז

ראשון, הבאת הראיה והמופת תהיה בשני פנים, כמבואר בחכמת ההגיון, האחת הראיה השוללית, למשל שמביא ראיה שפלוני אינו חכם יען שלא נשמע ממנו דבר חכמה, שאינו נביא יען שלא הגיד עתידות, השנית ראיה החיובית, פלוני אינו חכם יען

שהגיד דבר סכלות, אינו נביא יען ראינו שאינו יודע להגיד ולהשיב לשואלו דבר, וכח המופת הזה חזק יותר, כי המופת השולליי, נוכל להשיב עליו לא ראינו אינו ראיה, לכן אחר שהשתמש בויכוחו זה במופת השולליי, שהוכיח שאינם אלהים מנבאים עובדיהם ממה שלא הודיעו העתיד ממלכות המשיח, מביא המופת החיוביי, כי הלא **ראשון** ר"ל האות הראשון המיועד **לציון**, **הנה הנם** הסגנים אשר העירותי מצפון, **הנם המה** האות שתשוב המלוכה לציון, וזה האות כי לירושלים מבשר אתן על קיבוץ גליות, (וכבר כתבתי כ"פ כי בציון היה מושב המלכות והמקדש, וירושלים שם היה מקום ההמון, ולכן ציון תרמז החזרת המקדש והמלוכה, וירושלים תרמז קיבוץ גליות בכל הספר הזה), ובכל זאת הגם כי הנם הסגנים הם אות הראשון לציון, בכל זאת

פסוק כח

וארא, בין העמים עובדי הבעל ואין איש, שהגם שכבר הוחל הדבר מ"מ עדן אין איש שידע בו, מה יהיה בסופו, כי יצמח מזה מלכות ב"ד ומבשר לירושלים, לא לבד שאינם יודעים אחרית דבר בעתיד, כי גם **מאלה אין יועץ** שיתן להם עצה איך ינצלו מצרתם, ולא לבד שאין יודעים עצה כי גם אם **אשאלם** וכי **ישיבו דבר** אף דבר אין יודעים להשיב וכ"ש עצה, ומזה מבואר כי

פסוק כט

הן כלם און, שאין בהם ממש בעצמותם, וזה נגד וארא ואין איש וגם אפס מעשיהם שאין אתם להרע ולהיטיב, וזה נגד ומאלה ואין יועץ, (וזה מגביל עם מ"ש (פסוק כ"ד) הן אתם מאין ופעלכם מאפע) ולכן **נסכיהם** ממשלתם או הע"ז שלהם הוא **רוח** מצד עצמה ותוהו מצד שאין בה מעשה להרע או להיטיב:

פרק מב

פסוק א

הן, עתה מתחיל לבאר מי הוא האיש אשר עליו דבר כל המחזה בסימן הקודם, ועליו עם לאומים התוכח, אומר **הן** הוא **עבדי** שהוא המלך המשיח והנה מתנאי הנבואה ביחוד אם תחול עליו הנבואה בשפע רב עד שישפיע לזולתו, ויהיה נביא מורה ומצוה גוים רבים, הם שני ענינים. א. ההכנה הבחיריית, שהנביא יכין א"ע לנבואה ע"י הטהרה והקדושה והלימוד, שזה היה ענין בני הנביאים, ועז"א **הן עבדי** שעובד אותי באמונה, ולא כשאר עבדים אשר לא יבטח עליהם לב אדוניהם שלא יבגדו בו בעת מן העתים, רק אשר **אתמך בו** שלא ישקר באמונתו ב. ההכנה הטבעיית, שיהיה מוכן לזה מלדה

ומבטן ומהריון, כמו שבאר כ"ז במורה (פרק משני), שזה מציאות חן שמצא טרם לדתו עד שנולד שלם בכל השלמיות להיות ראוי שיתפלש עליו האור העליון, כמו שכתוב בטרם אצרך בבטן ידעתיך ובטרם תצא מרחם הקדשתיך, כמ"ש בבאורי שם, וז"ש **בחירי** שבחרתיו לזה מצדי יען כי רצתה נפשי מצד הרצון העליון אשר בחר בו והכינהו לזה טרם נוצר בבטן, ועי"כ **נתתי רוחי עליו** בשפע רב כ"כ עד שלא לבד שישפיע לעצמו, כי גם משפט יוציא לאחרים ולא ליחידים או לאומה רק **משפט לגוים יוציא**, לכלל העולם:

פסוק ב

לא יצעק, ענין נבואתו ושליחותו תהיה משונה מכל שלוחי האל א. עד הנה הנביא היה צריך לצעוק ולהפחיד את העם בעונשים, הוא לא יצעק. ב. הנביא היה נושא עכ"פ משא במשל ומליצה להכניס דבריו בלב השומעים, הוא לא ישא משל ומשא. ג. הנביא היה צריך לעמוד עכ"פ בחוץ ולהשמיע קולו במקום אסיפת העם, הוא לא יוצרך להשמיע בחוץ קולו:

פסוק ג

קנה, הרבה מנביאים שהעמידו דבריהם ע"י שהענישו את הרשעים כאלישע שהרג הילדים ע"י הדובים ואליהו ששחט נביאי הבעל בהר הכרמל, ובזה היה שני מינים, א. רשעים שכחות גופם היה בעוכרם ע"י תאות ומדות רעות, וזה מדמה לקנה רצוץ, שהכח הצומח שבו רצוץ ונשבר ב. אלה ששכלם היה בעוכרם ע"י שנהפך למינות, וזה מדמה לפשתה כהה, שהפתילה מפשתה המוכנת להאיר את הנר, שהוא השכל המוכן להאיר את הבית הוכהה אורו. אמר כי שני מיני הרשעים האלה לא ישמיד רק **לאמת יוציא משפט** משפטו יהיה מכוון אל האמת ולאור המשפט הזה ישובו הכל בתשובה:

פסוק ד

לא יכהה, נותן עוד סימנים להכיר את המשיח האמתי, כי כבר עמדו כמה משיחים מזוייפים כמו שבתי צבי שר"י, וקצתם המירו דתם, כמו הנזכר שנהפך לדת ישמעאל, אמר סימניו, כי לא יכהה בנפשו ואמונתו, ולא ירוץ בגופו, רק **ישים בארץ משפט** והנהגה כוללת עד שגם איים הרחוקים ייחלו לתורתו ואמר שבין המשפט שלו בהנהגה ובין תורתו בעבודת ה' יתפשט בכל הארץ:

פסוק ה

כה אמר האל ה' יען שהוא **ברא השמים** מאין ליש (שזה גדר פעל ברא) וגם **ונוטיהם** שנטה אותם וגמר מעשיהם על תקונם **וגם הוא רוקע הארץ וצאצאיה** והנה פרשתי בספר בראשית שאחר שהשמים והארץ שהם שני חלקי הבריאה שהוציא ה' הם משונים

בענינים הרבה בעינינו. השמים קיימים באיש והארץ בלתי קיימת רק במין וכדומה, ומחכמת האומן העושה שני מיני כלים משני מיני אומניות מתחלפות, לעשות כלי אחד מורכב משני מיני המלאכות המובדלות ולהניח חותמו עליו, למען על ידו יכירו כי שני מיני הפעולות המתחלפות שניהם יוצר אחד בראם, וע"כ יצר את האדם בסוף המעשה, מורכב מתולדות השמים ע"י נפשו ושכלו ומתולדות הארץ ע"י גופו, ובזה הניח חותמו על כלל הבריאה שיכירו שיוצר אחד ברא הכל, וז"ש במה שהוא בורא השמים, וגם רוקע הארץ, הניח החותם ג"כ במה שנותן נשמה לעם עליה, שהוא נשמת חיים החיוני, **ורוח** מיוחד נאצל ונבדל להולכים בה בדרך ה', ואחר שנפש האדם מורכבת מאלו הענינים הנפלאים, שהם קבוצת כל המציאה אשר המציא, ומצד זה בעצמו פרש ענן עליה שהוא הגוף תולדת הארץ מהביט אור בהיר, בהכרח חשב מחשבות בל ידח ממנו נדח, ויקים באחרית הימים מושיע הנפשות להאירם באור החיים, ולכן

פסוק ו

אני ה' קראתיך בצדק, ממשיל כמי שקורא לחברו מרחוק, וזה על ידי הצדק שלך, ואח"כ מחזיק בידו לנהלו אל ביתו, וזה **ואחזק בידך** ואח"כ כשהוא בביתו נוצרהו מכל פגע, וזה **ואצרך**, והנמשל, **קראתיך** נגד מה שהיה מוכן לנבואה מצד טבעו, **ואחזק בידך** נגד מה שעזרו אל הכנתו א"ע לנבואה, (כי שני אלה מוכרחים להשגת הנבואה (כמ"ש במורה ח"ב) ואצרך נגד מה ששמרו שלא יבא מכשול לפניו **ואתנך לברית עם** זה ישראל שעמהם כרתי ברית, תהיה אתה האמצעי שיתקיים הברית הזה.
לאור גוים אלו עובדי כוכבים, שתאיר להם האמונה לבל ילכו באפל ויכירו אחדות ה', ומפרש נגד לאור גוים

פסוק ז

לפקח עינים עורות, כי האור ישנו במציאות באמת רק שעיניהם עורות מראות האור ההוא ואתה תפקח עיניהם ונגד לברית עם אומר **להוציא ממסגר אסיר**, ר"ל כי ישראל בגלותם נחלקו לשתים, א. שבט יהודה ובנימין שנפזרו לארבע רוחות, ואסורים בכמה מקומות בכבלי עוני, עז"א להוציא ממסגר אסיר ב. עשרת השבטים, שגלו לחלח וחבור ונעלם מקומם עד שדומים כיושבי חשך בכלא נסתרים מעין כל, ועל זה אמר מבית כלא יושבי חשך:

פסוק ח

אני ה', ר"ל אני ה' אני בעצמי מצד עצמותי הנני ה' הנעלם מכל רעיון ומכל השגה, המחויב המציאות הבלתי נתלה מזולתו רק מעצמו שכ"ז נכלל במ"ש אני ה' וגם **הוא**

שמי שבזה אני ניכר ג"כ לכל בריותי ע"י פעולתי שאני מהוה וממציא ומשגיח על כולם, ולכן **וכבודי לאחר לא אתן**, ר"ל כי הפילוסופים מצד שהשכילו את ה' שהוא מחויב המציאות והאין סוף בתכלית, חייבה להם התפלספותם, שלא יצוייר לו חפץ ורצון ושינוי ידיעה וכדומה, כמו שהתפלספו ע"ז בחכמת מה שאחר הטבע והכחישו עי"כ חידוש העולם ברצון, והכריעו שהעולם קדמון וכפרו בידיעה ובהשגחה, ושללו את כבוד ה' שהוא מצד החידוש ברצון והשגחתו, שמצד זה יהי כבוד ה' לעולם, עז"א **וכבודי לאחר לא אתן** שנאמר שנברא העולם ומושגח ע"י עלולים רבים נאצלות מהסבה הראשונה לעומת זה היו אומות שהודו החידוש ברצון אבל הגשימוהו לגמרי וייחסו לו תוארים גשמיים, ועי"כ באו לעבודת הפסילים, כמו שהיה דעת עובדי כוכבים כמו שבאר העקדה בארך, עז"א **ותהלתי לפסילים**, ושני אלה מגבילים נגד אני ה' הוא שמי:

פסוק ט

הראשונות, המגיד עתידות לא יאומן רק באחד משני פנים, או שכבר נתנסה בהגדתו שהגיד עתידות ונתקיימו, או שהדבר שהוא מגיד עתה כבר התחיל מקצתו והוא אומר מה יהיה סוף הדבר, עז"א **הראשונות הנה באו**, וכבר נתנסיתי בדברים שדברתי כבר ונתקיימו, וא"כ איני צריך להגיד דבר שכבר התחיל מקצתו רק **וחדשות אני מגיד** אף שלא התחילו הוייתם כלל רק **בטרם תצמחנה אשמיע**:

פסוק י

שירו, מודיע ההבדל בין נפלאות העתידים נגד הנפלאות שעשה בעבר, כי בעבר התגלה כבוד ה' באמצע הישוב במצרים ובא"י ומשם התפשטה הגדתם לכלל העולם, אבל לעתיד יתגלה הנסים בפעם אחד בקצה הארץ, עד שיהיה בהפך שתהלת ה' תבא מקצות הארץ אל האמצע ומן המדבריות והימים אל הישוב, ומצד זה אמר **שירו לה' שיר חדש**, כי שיר כזה לא שוררו עד עתה, ומה הוא השיר שישירו לו מפרש כי **תהלתו** תבא **מקצה הארץ**, שתחיל תהלתו מן **יורדי הים ומלאו** שהם האניות ההולכים בים, ולא לבד מהולכי האניות שהם באים מן הישוב, כי גם מן **איים וישביהם**, הגם שיושבי האיים נפרדים מן הישוב לגמרי:

פסוק יא

ישאו, גם ישאו את השיר הזה ויתחילו בשירתו **מדבר ועריו** הערים הנמצאים במדבר שהם נבדלים מן הישוב, ולא לבד הערים שבמדבר שיש שם קבוצה וקהל, כי גם **חצרים תשב קדר** גם קדר היושבים חצרים בחצרים פרזים שבמדבר שאינם ערים ישוררו שיר

ה', ויותר מזה כי גם **ירנו ישבי סלע** איש איש לבדו על הררי בתר, וגם **מראש הרים** הגבוהים **יצוחו** ליושבי מטה ויספרו להם האות והפלא, ואלה ל

פסוק יב

ישימו לה' כבוד, להכיר חידוש העולם וההשגחה, **ותהלתו באיים יגידו** להכיר אחדות ה' ורוחניותו ושהוא משדד המערכה (וזה נגד מ"ש (פסוק ח') וכבודי לאחר לא אתן ותהלתי לפסילים):

פסוק יג

ה' כגבור יצא, הגבור כחו במתניו ויוצא למלחמה בעצמו, וז"ש כגבור יצא **והאיש מלחמות** אינו גבור רק מלומד בתכסיסי מלחמה ואיש מלחמות הוא אם בחן מלחמות רבות ובקי בהנהגת המלחמה, והוא אינו לוחם בעצמו רק **יעיר קנאה** שיודע תחבולות לזרז אנשי החיל ולהעיר קנאה בלבם, (והנמשל שכמו שהגבור לוחם בעצמו כן יופיע ה' בהנהגה נסיית ושידוד המערכה בכחו בעצמו וכמו שהאיש מלחמה מסדר את אנשי החיל כפי רצונו, כן יסדר את הטבע והמערכה שתסכים ג"כ עם פעולותיו נגד אויביו). **יריע** תפס משל האיש מלחמה שמריע תרועת נצחון לחזק בזה את גדודיו, **גם יצריח** יסבב שאויביו יצרחו זעקת שבר שיבעית אותם בתחבולות שעי"ז ירך לבבם, וע"י תחבולה זאת **על איביו יתגבר**:

פסוק יד

החשיתי, הכי מעולם החשיתי אשר גם עתה אחריש ואתאפק? הלא כמו שלא החשיתי מימות עולם מלשלם נקם למכעיסי כן לא אחריש עתה, רק **עתה כיולדה אפעה** מצייר כי הכעס שהרה בבטנו על אויביו, מלאו את בטנו כעצמים בבטן המלאה, וכמו אשה הרה בהגיע תור הלידה תפעה בקול, ותנשם נשימות אפה במהירות גדול, עד שתנשום הנשימה לחוץ ותשאף הרוח פנימה בפעם אחת, מרוב דפיקת הרוח הפנימי, כן אנכי **אפעה** בקול, וגם **אשם ואשאף יחד** הנשימה והשאיפה תהיה יחד תכופים זה לזה:

פסוק טו

אחריב, כל מה שצייר פעולת ה' כתנועות אשה יולדה היה משל אל רעש הארץ אשר בה ירעיש את אויבי ה' כי הרעש יתהוה ע"י שיתעצרו בבטן הארץ המלאה אדים רבים ע"י חלקי גפרית ווזאלפעטער, אשר עת יתלהבו ותמלא בטן האדמה מהם עד כי תבא האדמה על המשבר ותפתח את רחמה בכח גדול ובמהירות, להוציא העובר הזה אשר במעיה לחוץ, תדמה בציור המליצה כיולדה, כי אז גם היא תנשום נשימת הרוח לחוץ, ותשאף האויר החיצוני לפנים במהירות גדול. וע"ז מפרש מ"ש עתה כיולדה אפעה,

הוא כי עת יצא בן בטן הזה, אז **אחריב הרים וגבעות** שיתגלגל ע"י הרעש אל העמק, וימחו הם וכל העשב והצמח אשר עליהם ועל ידי שיתגלגל ההר אל העמק עי"ז **ושמתי נהרות** אשר נמצאו בהעמק **לאיים** כי יתמלאו ע"י ההר הנופל וגם האגמים שסביבם אוביש, ואז:

פסוק טז

והולכתי, ע"י שאסלק ההרים המעכבים בפני יושר הדרך, כמליצת כל גיא ינשא (למעלה מ"ם), והנה העור יוכל לכוין גם מעצמו אל הדרך שהוא רגיל בו, אבל אני **אוליכם בדרך אשר לא ידעו**, וגם **בנתיבות** קטנות אשר **לא ידעו אדריכם** וכ"ש בדרך הגדול, וגם הוסיף שלא לבד כי אוליך העורים בידי, אבל גם **אדריכם** שיוכלו ללכת מעצמם בלא מוליך ומנהל ויען ששלשה סבות יוכלו לעכב שלא ימצא הדרך הנכון. א. אם הוא עור ועז"א והולכתי עורים. ב. אם הוא חשך עז"א כי **אשים מחשך לאור לפניהם**, (וגם אמר שהמחשך עצמו שהיא הסבה המחשכת יהיה לפניהם ועל ידם סבה לאור כמו שהיה במצרים, שהחשך היה סבה כי היה אור במושבותם) ג. אם הדרך עקש ופתלתול, אמר כי ישים לפניהם **מעקשים למישור**, **אלה הדברים עשיתם**, זה מוסב עמ"ש החשיתי מעולם, שאומר **וכי החשיתי מעולם אשר אחריש גם עתה**? **הלא אלה הדברים עשיתים** מימות עולם, **ולכן לא עזבתים** גם עתה, ועל ידי כן

פסוק יז

נסגו אחור הדלתות מגבילים, **נסגו אחור הבוטחים בפסל**, **יבשו בשת האמרים למסכה אתם אלהינו**, ר"ל כי בין עובדי האלילים היו שני כתות א. שידעו שיש סבה ראשונה ואל אלהים, רק חשבו את הפסל כאמצעי בינם לבין ה', והם נקראים **בטחים בפסל**, שבטחו להשיג מבוקשם על ידו, עתה שיראו שאינו מועיל יסוגו וישובו ממנו לאחור ולא יבטחו בו עוד, כת ב. שכפרו מציאות ה' לגמרי ויחסו אל המסכה אלהות ממש, אומר אלה **האמרים למסכה אתם אלהינו**, מלבד שיסוגו ממנו אחור, עוד **יבשו בשת** על גודל סכלתם לאמר לאליל אלי אתה:

פסוק יח

החרשים, הנה כמו שלא יגונה העץ והאבן על שאינו רואה ושומע, ולא יצדק עליו שם עור וחרש, כי לא יפול שם זה, רק על מי שהיה בטבעו לראות ולשמוע, כן לא יגונו העובדי כוכבים על שלא ראו נפלאות ה', או על שלא שמעו דברי נבואה, כי לא היו יכולים לראות ולשמוע אחר שלא הגיע דבר ה' אליהם, ולא היה זה מטבעם, רק ישראל שהם יכולים לראות מעשי ה' ולשמוע דברו ואינם רואים ושומעים יצדק עליהם שם

עורים וחרשים, עפ"ז אמר הלא אתם שיש לכם חושים פנימים לראות ולשמוע המחזות והדברות האלהיים, ובכ"ז אינכם רואים ושומעים, אתם העורים והחרשים באמת, לא זולתכם והנה ההשגה תהיה בשתי פנים, או ע"י העין הפנימי השכליי, שישיגו מעשי ה' אותותיו ונפלאותיו שזה יכלו כל ישראל להשיג, ובשעצמו עיניהם השכליים מראות נקראים עורים, ועל זה אמר **העורים הביטו לראות**, או על ידי האוזן הפנימי שישמעו דברי ה' בנבואה שזה מדרגת הנביאים השלוחים מאתו להוכיח את העם ובשהם אינם רוצים לנבאות ולשמוע דבר אלהים נקראים חרשים, ועל זה אמר **החרשים שמעו**, ומפרש

פסוק יט

מי עור, הלא לא נמצא עור **רק עבדי** ישראל אשר יש לו ההכנה לראות, **ומי חרש** הלא רק **מלאכי אשר אשלח** שהוא הנביא, שיש לו הכנה לשמוע דבר ה'

מי עור, מבאר הטעם למה רק ישראל נקראו עורים ולא זולתם, שזה מצד שהם יש להם ההכנה לראות המראות השכליות, מצד שני דברים אשר המה תנאי ההשגה, והוא א. ההכנה הטבעיית שצריך שיהיה שלם בשכלו ומדותיו וכחות נפשו מתולדה. ב. ההכנה המעשיית שיכין הוא א"ע להשגה זו ע"י עבודת ה' ומע"ט, וישראל י"ל בין השלמות הטבעיי שעז"א **מי עור כמשלם**, בין השלמות המעשיי שיעבדו את ה' ע"י המצוה והתורה שנתן לפניהם שעז"א **מי עור כעבד ה'** ואחר שהוא משולם ומושלם מתולדה ועבד ה' מצד הבחירה, והוא אינו רואה הגם שיכול לראות מי עור כמוהו.? כי הלא על ידי שתי ההכנות הנזכר לעיל.

פסוק כ

ראות רבות, תוכל לראות דברים רבים אשר מהם תכיר נפלאות ה', ומ"מ **ולא תשמר** לעיין ולפקוח עיניך וגם הנביא שלך רק הוא הוא החרש, יען **כי פקוח אזנים** ה' רוצה לפקוח אזניו ולהשמיעו דברו והוא **לא ישמע**, אינו רוצה לשמוע:

פסוק כא

ה' חפץ, הנה דרך הבאת הראיה והמופת יהיה בשני פנים, או שילכו מן ההקדמה אל התולדה, ומן הסבות אל מסובביהם, או שילכו בהבאת הראיה מן התולדה והמסובב, אל ההקדמה והסבה (כנודע בחכמת ההגיון), והנה הדור ההוא היו שואלים שאלה על דרכי ה', והעמידו המופת והראיה בשאלתם, מן ההקדמה אל התולדה, (וזה נקרא בהגיון שהולך בדרך הבאת הראיה לפנים, כי דרך הראיה מן התולדה אל ההקדמה נקרא שהולך לאחור בדרך עשות הראיה והמופת) ותוכן שאלתם היה זה, אחר שראינו שה'

הרבה לישראל תורה ומצות נוספות על תורת בני נח ושבע מצות שנתן להם, ובהכרח כי לא היה זה לבעבור יכבד עליהם למצוא האושר והנצחיות, רק לבעבור יצדיקם ויזכה אותם במה שהרבה להם האמצעיים והנתיבות אשר יובילו אותם אל האושר היותר גדול, שיהיו מושגחים ודבקים בה' מבואר מזה כי חפץ ה' ורצונו במה שהרבה לישראל תורה ומצות היה למען הצדיקם ולזכותם, וז"ש **ה' חפץ למען צדקו, כי לכן יגדיל תורה ויאדיר**, ואחר שהניחו ההקדמה הזאת המוסכמת מאת השכל והעיון, הם שואלים על המסובב והתולדה שאינו מסכים עם ההקדמה הזאת וסותר אליה, כי ראינו בנסיון, שישראל הם היו בעת ההיא שפלים ובזוזים, עד שנראה כי התורה והמצוה עצמה היתה סבה לשיתגרו בם שכיניהם ושיהיו בזוז ושסוי, וז"ש

פסוק כב

והוא, ישראל הם **עם בזוז ושסוי** עד שמבואר כי האמצעיים שהכין ה' להצדיקם ולהובילם אל האושר היה סבה להשפילם, וחפץ ה' לא נתקיים, כאילו לא מצא ה' האמצעיים הנכונים שיגיע בם אל מחוז חפצו? זה תוכן השאלה, אשר **הפח בחורים כולם ובבתי כלאים** (**אשר**) **החבאו**, הם יפיחו וידברו שאלה זאת כולם בהחורים ובבתי כלאים ואסירים אשר בם החבאו מפני האויב, ויוסיפו לשאול **הלא היה ישראל לבז, ומדוע ואין מציל**? למה לא יצילם ה', ויותר מזה כי **היו למשסה** שהוא גדול מבזה, ומדוע **אין אמר השב**? - עד כאן דברי השאלה - משיב להם ה'

פסוק כג

מי בכם יאזין זאת, אתם הולכים בהבאת הראיה והמופת להקים שאלתכם לפנים, והוא שאתם מקישים מן ההקדמה אל התולדה, אבל מי איש בכם אשר בעת יאזין זאת, ויפלס דברי השאלה הלזו, אז לא ילך בהבאת הראיה לפנים מן הסבה אל המסובב, רק **יקשיב וישמע לאחור** יחקור ע"ז בדרך השני המיועד להבאת המופת, שהוא הדרך לאחור, מן המסובבים אל הסבה, ומן התולדות אל ההקדמה, ואז תשיגו תשובת השאלה הזאת, כי בדרך הזה שהעמדתם את השאלה, היה נראה כאילו מה שהיו ישראל לבז היה במקרה מצד עצמו, ואתם שואלים מדוע לא יציל ה', מדוע שלטה יד המקרה לעשות בישראל הפך חפץ ה' ורצונו שרצה לזכותם, אבל אם תלכו לאחור מן המסובב אל הסבה יהיה צורת ההיקש בדרך זה, הנה אנו רואים שהיו ישראל לבז, ואין דבר שבעולם שיתיחס אל המקרה, ובודאי ה' פעל כל זאת, וז"ש

פסוק כד

מי נתן למשסה יעקב הלא ה', ולא יד המקרה פעלה זאת, וא"כ נשאל מה היתה הסבה לזה, שאא"ל שהיה הסבה לזה, יען שחפץ לכלותם, כי הלא ידענו זאת כי הגדיל תורה והאדירה למען צדקו יען רצה לזכותם, אולם אז תשיג סבת הדבר והוא זו **חטאנו לו**, הסבה היה יען שבזו, היינו בהדבר עצמו שרצה לזכותנו שהוא בריבוי התורה והמצוה בזאת עצמו חטאנו לו, כי לא שמרנו את התורה, וישראל **לא אבו ללכת בדרכיו**, שלבם לא אבה אליו וגם עשו כן בפועל כי **לא שמעו לתורתו** ויעברו עליה בשאט נפש, ולכן האמצעיים בעצמם שהכין ה' לזכותם ולהצדיקם, הם היו סבה להשחתתם, כאשר יכעוס האדון יותר על עבדו שמנהו למשק ביתו והוסיף להטיב עמו והוא מרד בו, מאשר יכעוס על אחד מעבדיו שלא הגדילו ביתר שאת, כי אז תהיה האהבה שאהבו והכבוד שכבדו היא עצמה סבה לשיגדל חמת אדונו עליו במרדו, ולכן

פסוק כה

וישפך עליו חמה אפו, עד שלחם עמו במלחמה עזה, וגם אחרי כן אם היו שבים תיכף היה מוחל להם, אבל הם לא שמו על לבם, כי בעת אשר **תלהטהו** אש החמה מסביב עוד לא ידע כלל ולא הרגיש עדיין כי אש לוהט סביבו, וגם אחרי כן אשר **בערה בו** שהאש התחילה לבער בו בעצמו לא מסביב לו לבד, ואז כבר ידע כי נכוה באש, ובכל זאת **לא שם על לב** לכבות את השריפה ולשוב עד ה', למען יסיר קצפו מעליו, והנמשל שתחלה שהחריב האויב ערים בגבול א"י לא הרגישו כלל ונדמה כאילו יושבים בשלום, עד אחר שבא האויב בשערי ירושלים ואז ידעו אבל בכ"ז לא שמו על לב לשוב:

פרק מג

פסוק א

ועתה, בכל זאת אל תתיאש, **כה אמר ה' בראך יעקב**, יש הבדל בין בורא ובין יוצר, שבורא הוא הוצאת חומר הדבר ויוצר הוא הוצאת הצורה, וכן יש הבדל בין יעקב ובין ישראל, שיעקב בו יקראו ישראל עת שהם במדרגה קטנה, וישראל נקראו בו עת שהם בחשיבות ומתנהגים בדרך נס, ור"ל שמצד תחלת הוייתם שהוא בנמשל אל חומר האומה וראשית הוייתם הם יעקב, ומצד צורתם העצמיית הם ישראל, שרים ומושלים על הטבע ועניניה, ודלתות הכתוב מגבילים, **כה אמר בראך יעקב אל תירא כי גאלתיך**, שמצד ראשית הוייתך שבחרך לעם בגאולת מצרים יחויב שיגאלך שנית כי לי בני ישראל עבדים ולא עבדי נבוכדנצר, ומצד שהוא **יצרך ישראל קראתי בשמך לי אתה**, שע"י צורתך

העצמיית ושם ישראל, קראתיך בשם זה המורה כי לי אתה שאינך נתון תחת הטבע רק תחת ההשגחה המיוחדת, ור"ל מצד שהוא בוראך יעקב יחויב שלא תהיה תחת משרת השרים התחתונים של גלות בבל ופרס, ומצד שהוא יוצרך ישראל יחויב שלא תהיה תחת ממשלת השרים העליונים צבא השמים ומשטריהם:

פסוק ב

כי תעבר, ר"ל כי יש שני מיני הצלה א. הצלה טבעית, שה' מוליכו ומשמרו בענין שלא יקרב אליו המזיק, ומצד זה אמר **כי תעבר במים אתך אני**, שתעבור המים בשלום **וכי תלך במו אש לא תכוה** כי אשמרך שתלך באופן בטוח רחוק מן ההיזק ב. הצלה נסיית, שהגם שהולך במקום המזיק ובא במים ובאש, יתבטל טבע המים והאש, ולא יזיקו לו, וע"ז הוסיף **ובנהרות לא ישטפוך** הגם כי תהיה בהנהר עצמו וזרם מימיו, **ולהבה לא תבער בך**, שיתבטל כח הלהבה עד שלא יבער כלל, והראשון מגביל נגד בוראך יעקב, והשני מגביל נגד יוצרך ישראל:

פסוק ג

כי, נגד ההצלה הראשונה הטבעיית מפרש **כי אני ה' אלהיך**, המשגיח עליך שלא יגע בך רע, ונגד ההצלה המופתיית למעלה מן הטבע אומר כי אני **קדוש ישראל** (שם זה מורה על ההנהגה הנסיית) **מושיעך** בדרך נס **נתתי כפרך מצרים**, כוון בזה מ"ש למעלה (כ' ד') כן ינהג מלך אשור את שבי מצרים ואת גלות כוש ערום ויחף, שבלכת מלך אשור על ישראל חזר מארץ יהודה בדבר ה' להלחם עם כוש (כנ"ל ל"ז) ואז שבה את מצרים והגלה את כוש ועי"כ נצולו ישראל, והנה את מצרים לא הגלה כולו רק שבה ממנו שבי ואת כוש הגלה כולו, כמ"ש שבי מצרים גלות כוש, והנה יש הבדל בין כופר, ובין תחת, כי הכופר הוא בממון, ואין מועיל כופר באיש שחייב מיתה כמ"ש ולא תקחו כופר לנפש רוצח, רק אם נתחייב עונש אחר, ולפ"ז אחר ששבי מצרים היה תחת שבי ישראל וזה מורה על הצד שישראל לא נתחייבו עדיין גלות רק שבי, היה מועיל כופר שאינו ממין המתחייב, אבל תחת הוא ממין המתחייב נפש תחת נפש, וזה היה בגלות כוש שהיה תחת גלות ישראל שנתחייבו גלות לגמרי, ונתן נפשות כוש תמורתם, ובזה הוסיף שלא לבד שנתתי מצרים כפרך בעת שלא נתחייבת עדיין מיתה וגלות, כי גם בעת נתחייבת גלות ומיתה שאין מועיל כופר שאינו ממין המתחייב, אז נתתי כוש וסבא תחתיך:

פסוק ד

מאשר יקרת בעיני נכבדת ואני אהבתיך, הדבר יהיה יקר מצד מיעוט מציאותו כפז ופנינים, ונכבד מצד מעלתו העצמיית, ונאהב מצד שנושא חן, יאמר הנה **יקרת בעיני**

מצד שורש נפשך שהיא ממקום גבוה או צור מחצב אבותיך, **ונכבדת** ע"י מעלתך בתורה ומע"ט, **ואני אהבתיך** מצד הרצון (והם השלשה דברים שאמר למעלה (מ"א ח') ואתה ישראל עבדי אשר בחרתיך זרע אברהם אהבי כמו שפירשתי שם ע"ש) ולכן **ואתן אדם תחתיך** היינו תחת גופך אתן אדם יחידי אבל **תחת נפשך** ונשמתך שהיא אצולה ממרום **אתן לאמים** ועמים רבים, ולכן

פסוק ה

אל תירא כי אתך אני, לקבץ פזוריך, (ואמר שני פעמים אל תירא, כי ישראל יתיראו מצד שני דברים, א בעודם בגלותם בל יכלו ויאבדו בין עכו"ם, לכן אמר אל תירא כי תעבר במים וכו' נתתי כפרך מצרים וכו', שהטבע תכנע להם ויתן עכו"ם כופר נפשם, ב יתיראו כי יחשבו שמן הנמנע שיתקבצו פזוריהם מארבע כנפות הארץ, לכן אמר אל תירא כי ממזרח אביא זרעך וכו' ומזרה ישראל יקבצנו) **ממזרח אביא זרעך**, כבר כתבתי למעלה (י"א) בפסוק ואסף נדחי ישראל ונפצות יהודה יקבץ, כי ישראל שגלו לארצות המזרח שהם עשרת השבטים אינם מפוזרים ואינם צריכים קיבוץ כי יושבים כולם במקום אחד רק הבאה לא"י, ועז"א **ממזרח אביא זרעך**, אבל ישראל שגלו למערב שהם שבט יהודה ובנימין נתפזרו לארבע רוחות וצריכים קיבוץ, עז"א **ממערב אקבצך**:

פסוק ו

אמר לצפון תני, גם היהודים אשר בצפון שהם מסוגרים שם בהרים מקיפים אותם ולא יוכלו לצאת מתוכם, יאמר ה' אל החלק הזה שיתן את הסגורים בתוכו, אבל היושבים בתימן אין סגורים בין הררי עד, רק שהאומות לא יניחו אותם לצאת יאמר אל תכלאו ואל תעכבו בידם מלצאת:

פסוק ז

כל, אומר לא לבד שאצוה לארבע רוחות השמים שיוציאו את הגולים, אבל דעו **כי כל הנקרא בשמי** היינו כל הבריאה העליונים והתחתונים כל המתיחס אל שמי שאני בראתיו, וכל אשר **לכבודי בראתיו** שהוא כל הבריאה אשר בראתיה לכבודי שיתגלה ע"י המציאות כבוד ה', הנה כל המציאות כולו יצרתיו וגם עשיתיו רק למען

פסוק ח

הוציא עם עור, שתכלית כל הבריאה הוא לכבודי, וכבודי לא יתגלה רק ע"י קיבוץ הגליות והתגלות מלכות שמים ואחדותו, ואם כן בהכרח שהכינותי כל המציאות ותקנתיו וגמרתיו רק על אופן זה שכל המציאות כולו יעזור לזה שיצאו עם העור הזה וישובו ביום יזרעאל, כי זה תכלית הבריאה בכללה, וכל המציאות הוכן שיהיו אמצעיים

עוזרים אל התכלית הזה אשר על ידו ישתלם המציאות בכלל להשיג את התכלית המבוקש שהוא שלימות המציאות כולו **עם עור ועינים יש** כמ"ש למעלה מי עור כי אם עבדי, **וחרשים ואזנים למו** כמ"ש וחרש כמלאכי אשלח, עמש"ש:

פסוק ט

כל הגוים, אחר שנבא הנבואה הזאת מקיבוץ גליות, שם פניו אל העכו"ם בזמנו, אשר ספרו נפלאות מן אלילֵיהם, איך נולדו ואיך פעלו נפלאות רבות בשמים ובארץ, וספוריהם היה מלא הבלים רבים אין ספורות למו (כנודע בספרי **המיטהאלאגיע** היונית אשר היא שריד מספורי ההבלים הזרים האלה), אומר אליהם הנה יאספו נא הגוים והלאומים האלה, **מי בהם יגיד זאת** הנה יספרו מאלילֵיהם נפלאות אשר עשו בימי קדם, היש מי בהם שיגיד כזאת, דבר עתיד מפורסם כולל כל בני תבל כנבואה הזאת מקיבוץ גליות, הם מספרים רק דברים שהיו בעבר בדורות ראשונים אשר אין זכר למו בין החיים למה לא יגידו דבר עתיד, כמו שיגיד הנביא בשם ה', **וראשונות ישמיענו** הם רק משמיעים ראשונות מה שהיה לא מה שיהיה? אמנם גם הראשונות האלה אשר ישמיעונו **יתנו עדיהם ויצדקו**, ר"ל כי המספר דבר פלא אשר קרה בזמן העבר, צריך שיאמת דבריו או ע"י עדים שראו את הדבר הזה בעיניהם, או ע"י השכל, שכל השומע את הדבר יבין מעצמו שהדבר אמת וז"ש **או יתנו עדיהם ויצדקו, או שישמעו** השומעים **ויאמרו שאמת** הדבר המסופר, [ור"ל כי ספורי הבליהם הם תולדות ימי החשך, קורי עכביש אשר ארגו כהני האליל לספר מימים קדומים אשר לא ראה אדם ואין עד מעיד שראה את הדבר, והספורים בעצמם סותרים את האמת (כי גדר האמת שיסכים המסופר עם השכל והמציאות) עד שכל השומע יצחק להם]:

פסוק י

אתם, אבל הדברים שיספרו עלי כולם נאמנים וקיימים, בין המסופר עלי מן האותות והנפלאות שעשיתי בזמן העבר שעל זה יש לי עדים כי **אתם עדי נאם ה'** כי היו לפני שש מאות אלף רגלי שראו הנפלאות בעיניהם, ובין מה שיגידו בשמי על זמן העתיד, כי על זה עד **עבדי אשר בחרתי** שהראיתי את העתיד אל עבדי הנביא במראה הנבואה שהשיג את העתיד כאילו הוא בהוה בהשגה נבואיית שאין ספק אחריה **למען תדעו**, ר"ל בהגדה שיגידו משמי יתקיים הדבר ויתאמת, בין מצד הנסיון והמפורסמות שעז"א למען **תדעו**, בין מצד הקבלה והאמונה שעז"א **ותאמינו לי**, בין מצד השכל ומופתי התבונה שעז"א **ותבינו**, **כי אני הוא לפני לא נוצר אל** ר"ל כי עובדי האלילים הקדמונים בהבליהם, היו מיחסים לאלילֵיהם אבות ותולדות, עד שאמרו אליל פלוני הוא בן אליל פלוני, ואליל

פלוני נלחם עם אביו והורידו מאלהותו ויסגירהו בין נבכי תהום רבה וימלוך תחתיו בשמים, עד שבא בנו והורידהו מגדולתו וירעם עליו בקולו נפלאות וימלוך תחתיו, (כנודע בהבלי **המיטהאָלאָגיע**), אבל **אני הוא** האל אשר **לפני לא נוצר אל**, ולא ירשתי את אלהותי מזולתי, וכן **אחרי לא יהיה** אל אחר אשר ימלוך תחתי, וכן היו בעלי הצאבה מהבילים שנמצאים אלהות הרבה וכל אחד י"ל ממשלה מיוחדת, זה על הרעם, וזה על הימים, עד שיחסו לכל כח טבעי אליל מיוחד, עד שהיו צריכים לעבוד לכל האלילים לכל אחד בעת שהיו צריכים להפיק רצון ממנו בדבר אשר תחת ממשלתו, כיודע בקורות ימי קדם, נגד זה אמר

פסוק יא

אנכי אנכי ה', רק אני לבדי נמצא **ואין מושיע מבלעדי**, כי אנכי מושל על הכל:

פסוק יב

אנכי, מביא ראיה נגד מ"ש אני הוא לפני לא נוצר אל ואחרי לא יהיה, כי הלא **אנכי הגדתי הושעתי**, כי הגדתי בזמן העבר והבטחתי להושיע בעתיד והושעתי באמת, וזה לא יצוייר אצל עובדי אלילים, שהאליל המולך אחר הראשון לא יקים דבר הראשון והבטחתו, ונגד מ"ש אנכי אנכי ה' ואין מבלעדי מושיע, מביא ראיה כי הלא **והשמעתי ואין בכם זר**, בעת שהשמעתי את דברי הלא ראיתם כי אין בכם אל זר מבלעדי רק אני לבדי, כמ"ש אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו **ואתם עדי נאם ה'** כי השגתם זאת בעיניכם במעמד הר סיני, וגם **ואני אל עד** שהאלהות בעצמה תעיד על זה, שכבר התבאר במופתים שגדר האלהות שיהיה אחד נצחי בלתי משתנה, ומי שאינו אחד נצחי ובלתי משתנה אינו אל בהכרח:

פסוק יג

גם מיום, מוסיף שלא לבד מעת שנגליתי לכם כי גם מיום ומראשית קדומים אני הוא לבדי, וכן בעתיד **אפעל** אני לבדי **ומי ישיבנה** אחר שאין זולתי בעבר ולא בעתיד כמו שיבאר מן הנסיון:

פסוק יד

כה אמר ה', מביא ראיה מן שתי הגאולות שעברו שהם גאולת בבל וגאולת מצרים על קיום הגאולה העתידה, והנה גאולת בבל היתה בדרך הטבע וגאולת מצרים היתה למעלה מדרך הטבע, ולכן הקדים גאולת בבל, למען יוסיף והולך במליצתו כדרכו, אומר הנה **למענכם שלחתי בבלה** מה ששלחתי בבלה והורדתי בריחיהם ומבצריהם והורדתי

הכשדים לגלות באניות רנתם, **זה היה למענכם** למען אנאלכם משם, ויען שגאולת בבל היתה ראויה או מצד הזכות או מצד ההבטחה, לז"א

פסוק טו

אני ה', ר"ל זה עשיתי, או מצד **שאני ה' קדושכם** ע"י קדושת מעשיכם, או גם אם לא יזכו אעשה זאת יען שאני **בורא ישראל מלככם**, כמלך הפודה עבדיו אף שהם בלתי ראוים:

פסוק טז

כה אמר ה', גם גאלתי אתכם ממצרים בגאולה שהיתה למעלה מן הטבע, כי בגאולה זאת **נתתי בים דרך**, ולא לבד דרך אחד גדול לכל יוצאי מצרים, כי נתתי **במים עזים נתיבה** נתיבות ליחידים, כי התפלג הים לי"ב קרעים לכל שבט נתיב בפני עצמו כידוע בקבלת חז"ל:

פסוק יז

המוציא, ועם הצלת ישראל הטבעתי שם באותו מעמד גם את מצרים:

פסוק יח

(יח-יט)

אל תזכרו, ר"ל הנה **ראשונות** שהוא גאולת מצרים הגם שהיו שם נסים גלוים, בכל זאת יען שהיה בימי קדם אינכם רוצים לזכור עוד הנסים האלה כי ע"י שהם ראשונות נשכחו מלבכם, **וגם קדמוניות** שהוא גאולת בבל שהיתה בזמן קרוב קדום לזמנכם, ולא שכחתם הגאולה הזאת, אבל יען שהיתה גאולה זאת בדרך הטבע והנסים שבה היו נסתרים עד שרק המתבונן יבין שהיה נפלאות אל, **אל תתבננו** אינכם רוצים להבין, ואתם אומרים שהיה בדרך הטבע, אבל עתה בהכרח תהיו מוכרחים בין לזכור ובין להתבונן, **כי הנני עשה חדשה** שהיא הגאולה העתידה בה יהיה שני המעלות א. **כי עתה תצמח** ואחר שתהיה עתה בזמנכם בהכרח תזכרו אותה ב. **הלא תדעוה**, כי הנסים שלה יהיו ג"כ נסים גלוים עד שלא תצטרכו להתבונן בינה רק תדעוהו ע"י השגת החוש כולם יראו כי אצבע אלהים היא **אף אשים** ר"ל אחר שבגאולה הזאת אשים גם במדבר דרך ונהרות בישימון, כמו שנבא (למעלה ל"ה), הלא אז

פסוק כ

תכבדני חית השדה, הלא גם חית השדה תכבדני ע"י הנסים האלה, הגם שהחיות האלה לא היו מחויבים אל ההודאה הזאת מפני שלשה טעמים א. שהם לא יכירו שום תועלת מן הדרך והמים, ועז"א כי **רק תכבדני חית השדה** הם רק יכבדו אותי בעבור זה (כי ההבדל בין כבוד ותהלה, הכבוד הוא מפני הכרת המעלה, והתהלה הוא ע"י התועלת

שישיגו מן המהולל ופעולותיו, וחית השדה לא יהללו כי לא ישיגו תועלת הדרך והמים רק יכבדו), כי חית השדה א"צ לדרך, ותנים ובנות יענה א"צ למים (כי הם גרים בציה וחורב תמיד) ב. כי הלא חית השדה לא נבראו להלל ולכבד את ה'. ג. כי לא נעשו הנסים האלה לצרכם, כי החיות והתנים ובנות יענה תכבדני רק **בעבור שנתתי במדבר מים להשקות עמי בחירי** ולא בעבורם ואם כן אם אלה הבעלי החיים האלמים יכבדוני, כ"ש כי.

פסוק כא

עם זו, שהוא העם אשר עבורם פעלתי כל זאת, העם אשר רק עבור זו **יצרתם לי** שנוצרו להלל יה, כ"ש כי המה **תהלתי יספרו**, ובשגם כי הם לא לבד יכבדוני, רק גם יספרו תהלתי, כי הם ישיגו התועלת הנמשך להם ממעשי ואז ידעתי כי ישראל יכירו וידעו ויהללו ויספרו מעשי ה' ונפלאותיו:

פסוק כב

ולא אתי, אומר הנה לעתיד ידעתי כי תכיר אותי ותהללני, אולם מדוע לא קראת אותי אתה יעקב עד עתה, ויותר מזה כי גם אתה **ישראל** (שהם הגדולים והחשובים באומה) לא לבד שלא קראת אותי, כי גם **יגעת בי**, כאילו היה עבודתי ומצותי עליך לטורח אולם אשאלך במה הוגעתיך, ומה היא התועלת אשר אשיג מן עבודתך, הלא.

פסוק כג

לא הביאת לי שה עלתיך, העולה שהבאת לא לי הבאת, כי אני איני צריך לעולה וקרבן, רק הבאת אותה על האש לבד, כמ"ש את קרבני לחמי לאשי, והנה העולה היתה כולה כליל, והזבחים שהם השלמים הרימו מהם החלב על המזבח, אומר, הנה אתה ידמה לך כי העולה שכולה כליל הבאת לי לצרכי והזבחים שהרמות מהם ראשית החלב בם כבדת אותי דרך כבוד להרים לי ממאכלך המנה המובחרת השוק והעליה, מה שאינו כן, כי **עלתיך לא לי הבאת**, **וזבחיך** שהם השלמים בם **לא כבדתני וא"כ** אין לי תועלת מן הקרבן, וגם לא תוכל לאמר שעכ"פ היה עליך העבודה הזאת למשא, עז"א **לא העבדתיך במנחה** אחר שהוא רק מלא קומץ סולת, **ולא הוגעתיך בלבונה**, תפס המשל כמו שמבקשים ממנו עבודה גדולה, ואח"ז מוסיפים עליו עוד תוספת, אשר תחלה יעבוד ואח"כ ע"י התוספת יתיגע לגמרי, אבל אחר שהמנחה אינה עבודה, גם התוספת שאתה מביא עם המנחה, שהיא הלבונה, אינה יגיעה:

פסוק כד

לא, ראה **כי** לא צויתי עליך שתקנה לי **קנה** אשר אינו נקנה רק בכסף מלא, שהוא יקר המציאות כמ"ש וקנה הטוב מארץ מרחק, וגם **מחלב זבחיך לא הרויתני** כי לא צויתי רק על יותרת הכבד ושתי הכליות והאליה, אבל **אך העבדתני בחטאתיך**, אתה מביא לי הקרבן תמורת חטאתיך לכפר עליהם, מן הקרבן אין לי תועלת, ובחטאתיך העבדת אותי כי נלאיתי נשוא, ואח"כ **הוגעתני** יגיעה יתירה עד שנתיגעתי על ידי עונותיך שהם עונות מזיד:

פסוק כה

אנכי, ר"ל הלא הקרבן בא רק על החטאת שהוא השוגג, ועל הפשעים שהוא המזיד איני מקבל קרבן, ועקר מה שאני עוסק למחות הוא הפשעים הגדולים שלך, וא"כ הפשעים האלה איני מוחה למענך רק למעני, (ר"ל כי בהבאת הקרבן ידומה למראית עין שימחה ה' החטא בעבור האיש החוטא שהביא קרבן ולמענו, עד שלא ה' לבד הוא המוחה החטא כי האדם מסייע בדבר, אבל הפשעים שעליהם הלא לא הבאת קרבן כלל, הלא רק **אנכי אנכי הוא המוחה** אותם, בלא עזר מאתך ולא למענך רק **למעני**, בעבור כי חפץ חסד אני), ומה שידומה כי אתה מסייע בהעברת החטאים השוגגים ע"י הקרבן, דע כי **חטאתיך לא אזכר** כלל, על השוגגים לא שמתי לב כלל, כי העיקר בעיני רוב הפשעים שפשעת במרד, עד שע"י שכחתי את השוגגים ולא זכרתי בם, והמחילה על הפשעים שאני זוכר שהם המרדים רק למעני עשיתי דרך נדבה וחסד חנם

פסוק כו

הזכירני, ר"ל אנכי חטאתיך לא אזכור, אבל אתה אם יש לך איזה זכות וטענה כנגדי לתועלתך **הזכירני ונשפטה** ונתוכחה עליהם אם יש ממש בדבריך **ספר אתה** מוסיף לאמר גם לא אשפוט ולא אתוכח אתך כלל רק ספר אתה כל שתרצה אך **למען תצדק**, אני רוצה שתצדק, ואף אם אדע להוכיח הפך דבריך אחרישׁ, כל שיהיה לך איזה טענה כל שהוא:

פסוק כז

אביך, אבל מה תוכל לספר, ואיזה זכות תוכל להזכיר לאמר שהגליתי אתכם שלא כדין, הלא **אבתיך הראשונים** שהם הדורות שהיו בזמן הבית **חטאו** לנגדי וגם **מליציך** שהם הכהנים והנביאים, **פשעו בי** במזיד (כי להם נחשב הכל מזיד, משא"כ העם שהיו שוגגים וזדונות נחשבו להם כשגגות), ולכן **ואחללו שרי קדש**, הדלתות מגבילות, ע"י **שמליציך פשעו בי חללתי שרי קדש** שהם המליצים שלך הכהנים והנביאים, וע"י **שאבותיך**

הראשונים חטאו עי"כ ואתנה לחרם יעקב נתתי כל העם לחרם ושממה, **וישראל** שהיא קדושת ישראל וקדושיהם וגדוליהם נתתי **לגדופים**, שגדפו על תורתם וקדושתם:

פרק מד

פסוק א

ועתה, ר"ל על עונות הדור ההוא הענשתי אותם בדין וכבר נפרע חובך ועתה בא העת לרחם עליך בין בעודך בגלות, בין לגאלך **שמע יעקב עבדי וישראל בחרתי בו** (ר"ל מצד שאתה עבדי מצד עבודתך, אתה יעקב, כי עבודתך אינה במעלה עליונה כ"כ, רק מצד שבחרתי בך מצד זה הנך ישראל, מושל על הטבע ואעשה עמך נפלאות):

פסוק ב

כה אמר ה' עשך ויצרך, היוצר הוא העושה צורת הדבר והעושה הוא הגומר את הדבר, אמר לא לבד שעשך וגמרך כי גם יצר אותך, וגם אחר שעשאך **יעזרך** מיום שיצאת **מני בטן** ומשגיח עליך תמיד, (מדמהו לולד הנוצר מן הטפה ואח"כ נגמר ואח"כ בצאתו מרחם ה' משגיח עליו תמיד, ובענין זה מדמה לידת האומה הכללית במצרים ששם יצרה, ואשר גדלם והביאם אל השלמות בעת מ"ת ששם עשאם, ואח"כ השגיח על כל צרכיהם בא"י, ע"ד הלא הוא אביך קנך (נגד יוצר) הוא עשך (עושה) ויכוננך (מבטן יעזרך) **ולכן אל תירא עבדי יעקב**:

פסוק ג

כי אצק, ר"ל הנה השפע האלהית לא תחול רק על המזומנים לה ורק על המקום הצריך אל השפע ההוא, כמו שלא יוריד ה' את הגשמים רק בעבור שדי תרומות הצריכים למטר השמים, ומ"מ אחרי שיוריד ה' את השפע בעבור המוכנים והצריכים לה, תרד במקרה גם על הבלתי מוכן לה, כמו שברדת הגשמים בעבור שדי תבואה ירדו במקרה גם על פני חוצות, וז"ש במשל כמו **שאצק מים על צמא**, על ובעבור אדמה צמאה למטר, אשר ימצא בה צמחים הצמאים לשתות מים, ועל ידי זה **נוזלים על יבשה** יזלו המים על כל מקום יבשה, גם על אדמה הבלתי צמאה למטר, ובלתי מוכנת וצריכה לשפע ההוא **כן אצק רוחי על זרעך**, (הזרע הם הבנים הגדולים והצאצאים הם הילדים הקטנים) כן בשפע האלהית שאשפיע עליך מהנבואה ורוח קדשי, **אצק אותה על זרעך** הגדולים המוכנים לנבואה, ועל ידי זה תרד ברכתי גם על צאצאיך הקטנים, שמרוב שפע האלהית שירד על הגדולים ברוח ה' יתברכו גם הקטנים, (ור"ל בזכות גדולי הדור אשר יאציל ה' מרוחו עליהם יתברכו כלל עם הגולה):

פסוק ד

וצמחו בבין חציר, החציר י"ל שני חסרונות, א. שמתיבש מהרה לפני כל עשב ב. שגדל במקום יבש שאין בו מים, וערבים על יבלי מים י"ל שני מעלות, א. שהם חזקים ומוצקים, ב. שגדלים על מים, אומר הגם שיצמחו בבין היינו במקום הנמצא בין חציר, שסביבותם תגדל חציר, מ"מ יהיו הם דומים ביניהם כערבים על יבלי מים שי"ל שני מעלות נגד המקום של החציר והחציר עצמו (והנמשל ע"י שיצוק ה' מים על צמא ורוחו על זרעם, הגם שיצמחו בארץ עכו"ם שהם עצמם דומים כחציר יבש, ומצד מקומם לא למטר השמים ושפע האלהית ישתו מים, יהיו הם דומים ביניהם כערבים חזקים ונטועים על יבלי מים שהוא משל השפע הרוחנית והקדושה):

פסוק ה

זה, השפע האלהית והכרת ה' תתרבה כ"כ עד שירבו המדרגות בהכרת ה', עד כי ימצא, א. **מי שיאמר לה' אני**, עכו"ם שיכירו את ה' והגם שלא יקבלו תורתו יאמרו שהם לה' ולא לאל נכר ב. ימצא **מי שיקרא בשם יעקב**, שהוא המון העם מזרע יעקב שישמרו יחוסם לנצור דת אבותיהם, וגם ימצאו **מי שיכתב ידו לה'** הם צדיקים ההולכים לפני ה' תמיד עד שיכתוב ידו לה', כמו שנותן על עצמו שטר שעבוד להקדיש מעשה ידיו לעושיהם שלא לעשות בידו שום דבר חול רק מה שהוא לה' ולשמירת מצותיו, והאיש הזה **בשם ישראל יכונה**, כי הוא יהיה הנהגתו למעלה מן הטבע, ר"ל בעת שיכתוב ידו לה' אז יקרא לו ה' בשם חדש ויכנהו בשם ישראל, לאות על שהוא שורר על הטבע בהיותו עבד ה':

פסוק ו

כה אמר ה' אני ראשון, (הנביא מתוכח עתה נגד שני מיני כתות שהיו בזמנו בין העמים, הכת האחת שנתנו דופי באלהות, ועמם יתוכח עד פסוק ט', והכת הב' שהכחישו ההשגחה ועבדו אלילים, ועמם יתוכח מן פסוק ט' והלאה) מדבר תחלה נגד הכת שנתנו דופי באלהות, והוא שאמרו שאינו קדמון ושאינו אחד כמבואר למעלה (מ"ג יו"ד י"א) ועז"א נגד האומרים שאינו קדמון **אני ראשון ואני אחרון**, ונגד האומרים שאינו אחד אומר **ומבלעדי אין אלהים**:

פסוק ז

ומי כמוני יקרא, משיב לנגד הפוקרים האלה, אחר שלדעתכם נמצא עוד אלוה כמוני, כי להמכחישים קדמותו נמצא אל כמוהו קודם לו, ולהמכחישים אחדותו נמצא כמוהו עמו בזמן אחד, אומר **מי אשר כמוני יקרא**, מי שיקרא ויאמר שהוא אל כמוני, אומר

אני לו **ויגידה ויערכה לי משומי עם עולם** ר"ל כי מציאות האל ואחדותו מבורר במופת על שני פנים, א. **מן מציאות העולם** (ומופת זה בנוי ע"ז הדרך, אם דבר אחד נמצא, בהכרח יש דבר אחד מחויב המציאות (כי אם לא כן ילכו הסבות ומסובבים לבלתי תכלית וזה א"א), ואחר שהעולם המוחש, או לכל הפחות אנכי בעצמי נמצא בפועל, בהכרח נמצא דבר שהוא מחויב המציאות, המחויב המציאות הזה א"א שיהיה אותו הדבר בעצמו שאני רואה (העולם, או אנכי) שהלא העולם וכן אנכי מציאותם אפשרי, ובהכרח המחויב המציאות נבדל מכל אשר השגתי, הנמצא אשר מציאותו מחויב, והוא שבלתי אפשר לחשוב כלל שיהיה מציאותו אפשרי, הוא העצם השלם בתכלית השלמות, ומוכרח שימצא בו כל התנאים האלה שיהיה אחד קדמון ודומיהם) **המופת השני נלקח מן מציאות הטבע בכללה**, (והוא אחר שאנו רואים כל הטבע מסודרת לתכליתים מוגבלים, מבואר שנמצא מסדר חכם אשר המציא וסדר אותה, אחר שכל חלקי הטבע נערכים באופן זה אשר יתחברו כולם להשלים זה את זה, כאשר יתחברו איברי החי להשלים ולהעמיד את כלל הגויה, בהכרח כי הנמצא הזה אשר ערך הערך הזה הוא אחד, הנמצא אשר בלתי אפשר לחשוב מציאות העולם בלעדו הוא מחויב המציאות, ומחויב המציאות הוא השלם בתכלית השלמות בהכרח, ואחר שא"א לחשוב מציאות העולם בכלל בלעדי ה' הוא המחויב המציאות והשלם בהכרח, ובהכרח הוא קדמון יחיד ודומי') עפ"ז אמר **מי אשר כמוני יקרא** ויאמר שהוא אל כמוני, אשאלנו א. **ויגידה לי משומי עם עולם**, יגיד לי המופת המבורר מן **שומי עם עולם** שהוא מן מציאות העולם והעם אשר בו, שזה מוכרח במופת שלא נמצא אל זולתי, כמו שהתבאר במופת הא' ב. **ויערכה לי משומי עם עולם** שישיב על הערך הנראה משומי עם עולם שנראה איך העוה"ז נערך קצתו אל קצתו וכו', מקושר בקשר אמיץ וערך מסודר כאיברי הגויה להעמדת הגויה הכוללת ועתה מביא מופת שלישי המבואר מן הזמן שבעבר ובהוה ובעתיד המציאות כולו עומד על סדר אחד וערך אחד, מבואר שהוא ראשון ואחרון ואין בלעדו, שאל"כ ישתנה הסדר הזה בא' מן הזמנים בהכרח, וז"ש **ואותיות** דברים הבאים בהוה, וכן **ואשר תבאנה** דברים הבאים בעתיד הם, **יגידו למו** ר"ל לעם עולם הנזכר, הם יגידו לעם עולם ויבררו, כי אני קדמון ואחד:

פסוק ח

אל תפחדו, ר"ל כי לדעת המכחישים איני יכול לשדד הטבע ולעשות נפלאות, אחר שכחי מוגבל, אבל אתם אל תפחדו, וגם אל תרהו משום רעיון כלל, כי הלא **מאז השמעתיך והגדתי**, בעת שהשמעתיך את דברי במעמד הר סיני הלא אז הגדתי לכם

כי אין אל אחר בלעדי, **ואתם** בעצמכם עדי על ההשגחה הפרטיית והנפלאות שעשיתי עמכם עד עתה, ומכל זה ידעתם אתם, כי א. **היש אלוה מבלעדי** הפך דעת המכחישים המשנים שהיו אומרים שיש שני לי ב. **ואין צור בל ידעתי** הפך מה שאמרו שאיני ראשון ואחרון, והגם שלא נמצא בלעדי עתה, כבר היה או יהיה לפני או אחרי צור אשר לא ידעתי אותו:

פסוק ט

יצרי, עתה שב להתוכח עם הכת השניה שהיו כופרים בהשגחת ה', ועי"כ היו עובדים כוכבים ועצבים, והנה היה ביניהם שלש כתות (**הכת הא**') שיחסו אלהות להפסל עצמו והיו חושבים שנמצא בו בעצמו צורה נכבדת וכח נשגב, ועליהם אמר **יוצרי פסל כלם תהו**, היוצרים הם הנופחים בו צורה אלהית לפי דעתם הנה הם הכת הסכלה שבכולם ותהו מעשיהם (**הכת הב**') שהיו חושבים את הפסל כעין טלמסאות להוריד ע"י רוחניות ושפע איזה כוכב מיוחד והיו חושבים שהכוכבים חומדים את הדמות ההוא ומשפיעים עליו, והם לא עבדו הפסל עצמו אך שמהו כאמצעי להשיג על ידו תועלת, ועליהם אמר **וחמודיהם בל יועילו**, כי הכוכבים אינם חומדים את הדמות וא"כ לא ישיגו את התועלת המדומה אצלם **ועדיהם המה** לעומת שאמר ואתם עדי, שישראל הם עדים על גבורת ה' והשגחתו, יאמר כי כן גם עובדי העצבים המה עדים על אליליהם **שבל יראו** להשגיח על עובדיהם ואף גם **בל ידעו** גם הם בעצמם אין להם שום ידיעה, **למען יבשו** עדיהם שהם עובדיהם:

פסוק י

מי יצר, מוסב על **למען יבשו**, כי מי יעשה סכלות כזה ליצור אל לעצמו אחרי שרואה שהוא בלתי מועיל, ר"ל כי עושה דבר מגונה ראוי שיהיה התועלת רב עד שישא את הכלימה שישיג בעבור מעשהו, בעבור התועלת שישיג ממנו, אבל מי יעשה שטות כזה לעשות דבר מגונה כמוהו לנסך פסל לעצמו ומבלי תועלת, (וכפל מי יצר אל ופסל נסך נגד שני הכתות, נגד הכת שאמר עליהם יוצרי פסל כולם תהו, שחושבים שהפסל עצמו יש בו אלהות, אומר **מי יצר אל**, ונגד הכת שאמר עליהם וחמודיהם בל יועילו, שחשבו את הדמות כצינור להגרת השפע על ידו קראו **פסל** ודמות מגביל אל הכוכב):

פסוק יא

הן, עתה ידבר על הכת הג' שנמצא ביניהם, שהיו אומרים שבאמת הפסל עצמו אינו כלום, רק שכונת הפועל את הדמות, שעושהו בשעה ידועה ויכוין ויעשה בעת עשייתו כונות ומעשים ידועים ואח"כ יתחברו אצלו חבורת אנשים ויגבילו על ידו מעשיהם

וכונתם לכח מיוחד מן הצורות העליונות וכוכביהם ויזכרו ויפחדו אז מן הכחות העליונות האלה, זה יפעול בעליונים שיריקו עליהם ברכה, לא מצד הפסל רק מצד כונת האנשים, כמו שנמצא גם בקדושה שהפועל בכונה ימשיך קדושה על פועלו, לעומת זה אמר, מה יועילו לכם המעשים האלה, **הן כל חבריו יבשו** ההתחברות אצלו להגביל כונתם אל העליונים לא יועיל, וגם **וחרשים** שפעלו אותו איך יוכלו לפעול בפעולתם לעורר ע"י כחות עליונים הלא **המה מאדם** ומה יפעלו פעולות אדם ומחשבותיו בכוכבי מעל, והראיה כי אם **יתקבצו כלם** בין החרשים בין החברים אליו, **ויעמדו** לעומת הפסל, אז **יפחדו יבשו יחד**, ר"ל שהגם שיכונו א"ע לפחוד שיפחדו אז לעומת הפסל, מהכוכבים, מ"מ יבושו ג"כ, כי יראו שהבל מעשיהם:

פסוק יב

חרש ברזל, (שווי כל דבר וערכו יתעלה לפי החומר והצורה והפועל והתכלית והאמצעיים שהובילו אל התכלית, ותחלה באר שהפסל הבל מצד צורתו, כמ"ש בל יראו ובל ידעו שהוא העדר הצורה השכליית והמרגשת, אח"כ באר שהוא הבל מצד תכליתו כמ"ש מי יצר אל לבלתי הועיל, אח"כ באר שהוא הבל מצד פועלו כמ"ש וחרשים המה מאדם, עתה מתחיל להלעיג על הפסל מצד חומרו, שבל תאמר שיש איזה מעלה אל הפסל מצד החומר שנעשה ממנו, שהוא יקר ונכבד מחומר האדם **חרש ברזל** יש שהיו עושים הפסל מברזל בעבור שהוא קיים ומתמיד, ויש היו עושים אותו מעץ, כי העץ נעלה מן הברזל מצד צורתו שי"ל נפש הצומחת מתחיל לדבר תחלה על פסל הברזל איך תחשבו שיש בו ממש, הלא **חרש ברזל מעצד** שאם היה בו אלהות הלא תנאי האלהי שיברא הוא את אחרים, לא שאחרים יפעלו בו, והלא ראשית הויית הפסל יפעול המעצד המחתך הברזל ממחצבו, ואם תאמר שהאלהות לא תתחיל בו עד אחר שנחתך והוקצב במעצד והופרש לפסל, ותחלה היה חול, הלא **ופעל בפחם** הלא גם אח"כ יתיכנו ע"י האש, ואיך ישלוט בו האש להתיכו וא"ת שלא תתחיל בו האלהות עד אחר שניתך וקבל צורתו, הלא אח"כ **במקבות יצרהו**, יעשה בו נקבים הרבה ע"י מקבות לצייר צורתו וליפותו, ואל תאמר שכל זה נדמה לנו אך למראה עינים ובאמת הפסל עושה את עצמו, והכח האלהות שבו הוא החותך במקבות ונופח באש פחם, לז"א הלא **ויפעלהו בזרוע כחו** הלא האומן ירגיש כי בכחו יפעול בו ושאינו עושה א"ע, וא"ת כי הכח הזה בעצמו שיש לו להאומן לפעול הוא מקבלו מן הפסל, שהוא נותן בו כח לפעול עד שהאומן מתפעל לא פועל, לז"א **הלא גם רעב ואין כח**, הלא רואה כי כחו טבעי, וצריך ללחם ומים לחזקו:

פסוק יג

חרש עצים, גם החרש עצים תחלה **נטה קו** לשער כמה יחתוך מן הסדן לצורך הפסל, **ויתארהו** סביבו **בשרד** וצבע לבל יפחית מן השיעור הצריך הרי גם הוא אין נחתך מעצמו, וא"ת שאינו קונה הכח האלהית עד שנחתך מן הסדן והוא בפני עצמו, הלא גם אח"כ **יעשהו במקצעות**, וא"ת שאינו קונה הכח הזה עד שקבל צורתו ונעשה פסל, הלא גם אח"כ **במחוגה יתארהו** להשוותו וליפותו, **ועוד הלא יעשהו כתבנית איש** שבין פסל הברזל ובין של העץ איך יהיה אלהי אחר שיעשהו כתבנית יש ונמצא (כי איש כולל כל יש ונמצא וזה ההבדל בינו ובין אדם) ואם יהיה אלהי איך יקבל תבנית איזה נמצא מן הנמצאות, הלא האלהי אין לו גוף ותבנית, ויותר מזה אם יחשוב שהפסל מעולה מן האדם איך יעשהו **כתפארת אדם**, כאילו בזה יתפאר במה שיש לו תבנית אדם, רק שמשונה מן האדם במה שהוא מיוחד **לשבת בית** במה שאינו יכול לצאת החוצה כמו האדם, כי רגליהם לא ימישון, וכי זאת יתן לו המעלה:

פסוק יד

לכרת לו, אחר שההביל את האליל מצד שאינו עושה א"ע והאומן וכלי האומנות פועלים בו, מוסיף לאמר בל תתעקש להשיב שבהעצים עצמם שמהם נעשה האליל יש בהם רוחניות וקדושה, עד שא"צ כלל לאיכות עשייתו כי קדוש הוא מעצמו מתחלתו, עז"א הלא הוא הולך **לכרת לו ארזים** יהיה מה שיהיה ואין ארז מיוחד לעשיית הפסל רק כל ארז שיזדמן, ואיך תאמר שהיה קדושה בהעץ עצמו, ובל תאמר שכלל מין הארז כולו יש בו קדושה, הלא **ויקח גם תרזה ואלון ויאמץ אותו גם בעצי יער** לחזקו בעצים פחותים בחשיבות, ולא זאת לבד כי גם **נטע ארן** שנוטע יער גדול של ארזים, וגדולו אינו נעשה למעלה מדרך הטבע, רק **וגשם יגדל** אותו בדרך הטבע:

פסוק טו

והיה, והלא מן הארז שגדל ביער הזה לא נעשה בו שום קדושה, כי **יהיה לאדם לבער** ויותר מזה כי גם יהנה האדם ממנו הנאת הגוף בעת התבערה **שיקח ויחם מהם**, ועוד הנאה יותר קרובה מזאת, כי **אף יסיק** אותו בתנור **ואפה לחם** על גחליו, **ואף יפעל אל וישתחו** ואיך יהיה בו ענין קדושה ואלהות, (וכפל דבריו נגד שתי הכתות שהזכיר למעלה נגד הכת שחושבים שהפסל הוא עצמו אלהי, אמר אף יפעל אל וישתחו, ונגד החושבים שהוא רק מגביל אל הצורה הרוחניות אומר עשהו פסל ויסגד למו, ועיין באור המלות):

פסוק טז

חציו, מוסיף לאמר שלא לבד שהיער בכללו נעשה לבער, כי גם מן העץ שהקצה לעשות ממנו פסל, הנה **חציו שרף במו אש** מכבר **ועל חציו השני בשר יאכל** עתה, (ר"ל שאינו קונה קדושה לא לפני עשייתו ולא לאחר עשייתו) וגם לא תבא מארה באכילתו שלא ישבע ממנו, כי **יצלה צלי וגם ישבע**, וגם אל תטעה שהבשר נצלה בנס לא ע"י העץ שהעץ אינו נשרף כלל, כי **הלא אף יחם** וירגיש חום, ולא תאמר שזה ג"כ רק דמיון מתעה שנדמה לו כך, כי הלא **יאמר האח חמותי ראיתי אור** ששתי הסגולות שיש להאש ההארה והחום ירגיש אותם בחוש, עד שיאמר האח חמותי וישמח על החום ואת האור יראה בעיניו ממש לא בדמיון:

פסוק יז

ושאריתו, ואיך מן העץ הזה יעשה שאריתו לאל **לאל עשה לפסלו** כפל דבריו נגד שתי הכתות הנזכרות, הא' שחושבים אותו לאלהות, והב' שחושבים אותו רק לממשיך שפע מן הכחות העליונות, וז"ש **או לאל עשה** לאלהות **או לפסלו** להגביל על ידו צורת הכוכב, ומבאר **או יסגד לו** אם עשהו רק לפסלו, **או וישתחו** אם עשהו לאל **ויתפלל אליו ויאמר הצילני כי אלי אתה**, ועיין באור המלות:

פסוק יח

לא ידעו, אומר הנה מה שלא ידעו ולא יבינו להרגיש הבל אמונתם אין זה פלא, **כי לא ידעו** יען **שטח מראות עיניהם**, **ולא יבינו** יען שטח **מהשכיל לבתם**, (ר"ל הידיעה תהיה מצד הבחינה והנסיון, ולא יוכל לבחון מי שהוא עור וחסרו לו החושים להכיר המוחשים וההבנה תהיה ע"י מופתי השכל והעיון והם טח מהשכיל לבותם, ואיך יבינו, אם חסרים להם כחות השכל והתבונה), וא"כ אין פלא מה שלא ידעו ולא יבינו. אבל זה פלא מדוע.

פסוק יט

לא ישיב אל לבו, דבר פשוט כזה הלא להכיר דבר זה לא צריך **לא דעת ולא תבונה**, (ר"ל דעת ע"י הבחינה ונסיון, ולא תבונה ע"י מופתי השכל) כי אם רק ישיב אל לבו יאמר, **הלא חציו שרפתי במו אש**, ואף אפיתי (כנ"ל פסוק ט"ו ט"ז) ואיך יתרו לתועבה אעשה (וכפל דבריו אם עשהו לאלהות **איך יתרו לתועבה אעשה**? ואם עשהו לסגוד ע"י לכחות הרוחניים איך **לבול עץ אסגוד**, הלא הוא עץ הבלה ונפסד ואיך יעשה רושם בין כוכבי שמים הקיימים):

פסוק כ

רעה אפר, ואמר הנה הרועה את האפר, ר"ל מי שאינו יודע כלל כי האדם יש בו נפש אלהית גבוה ונעלה מאד, עד שלא יצויר כלל שהאדם ישתחוה אל הדומם והצומח, כי הוא נעלה מהם ע"י כח נפשו, כי הוא אינו יודע את הנפש כלל, רק הוא רועה אפר, מנהיג את האפר והגוף, (כמו רעה אמונה, רועה רוח), עליו אין תימה כלל כי **לב הותל הטהו** לבו המהתל ומצחק עליו הטהו מני דרך עד שיחשוב א"ע גרוע מן פסל עץ ואבן, להכנע לפניו, **ולא יציל את נפשו** שיזכור איך אעשה כזאת נגד נפשי שהיא אלהית שכליית, ואיך אכניעה לפני דומם וצומח, או שיאמר עכ"פ **הלא שקר בימיני**, הלא השקר הוא גלוי וברור כאילו הוא חקוק על ימיני, כי השקר גלוי וברור כי אחר שהוא רועה אפר ואינו יודע מנפשו כלל, הוא באמת גרוע מן הפסל ואין עליו תימה כלל, אבל.

פסוק כא

זכר אלה יעקב, אבל אתה יעקב הלא אתה ידעת מעלת האדם מצד צורתו, וביחוד **אתה ישראל**, שנפשך גבוה מאד אף ממלאכי השרת כמו שמורה ע"ז שם ישראל כי ישר אל מלאך ויוכל, וכ"ש מהעכו"ם **כי עבדי אתה** לא עבד אלהי נכר, וחוץ מזה שאתה עבדי מצד עבודתך אותי, הנה **יצרתיך עבד לי**, כי נוצרת ע"ז מצד התולדה ע"י שנתתי לך נפש עליונה אלהית, **הנה אתה ישראל לא תנשני**, אתה צריך ליזהר בל תשכח אותי ולעבוד אלהי נכר

פסוק כב

מחיתי, ואעפ"י שעונותיכם מבדילים עתה ביניכם לבין אלהיכם, ולא אוכל להשכין שכינתי בתוככם, עד שהם דומים כעב וכענן המאפילים בפני קרני השמש, כן יסוככו ביני וביניכם מ"מ **אמחה את הפשעים** כאשר ימחה העב והענן ע"י הרוח המפזר אותם כן אמחה את **פשעיך** הגדולים שדומים **כעב** ואת **חטאתיך** השוגגים שדומים **כענן** שאינו מאפיל כמו העב, רק בתנאי אם תשוב אלי בתשובה, **כי אז גאלתיך**, אז אם תשוב הנה כבר גאלתיך, כי הגאולה מוכנת ועקר הדבר תלוי בתשובה, ואז בעת הגאולה לא יעבדו עוד לכוכבים ומזלות, כי אז

פסוק כג

רנו שמים, השמים ירונו לה' יען כי יתראה לכל **כי עשה ה'** שה' עשה את השמים ומנהיג את המערכת, וגם בל יתעו אז כתועים האומרים עזב ה' את הארץ ביד ממשלת הכוכבים, כי **גם יריעו תחתיות ארץ** כי גם שם יתראה כבוד ה' והשגחתו, ולא שישגיח

בארץ רק השגחה כללית, כי **גם הרים יפצחו רנה** ואף היער וכל עץ אשר בו כי תתפשט ההשגחה על כל פרטי אישי הבריאה אף על הצומח, ובמה יכירו השגחתו?
כי גאל ה' את יעקב, **ובישראל** שהם הצדיקים עוד **יתפאר** ע"י שיעשה להם נסים גדולים ואותות ומופתים לתפארת:

פסוק כד

כה אמר ה', מתחיל ענין חדש מדבר מתחלה מן גאולת בבל ויסובב דבריו מגאולה זו על הגאולה העתידה **גאלך** בעתיד, **ויצרך מבטן** בעבר, **אנכי** ה' **עשה כל**, לא כאומרים שהעולם נברא ממנו בהכרח כצל מהשמש, וכמושכל מהמשכיל, כמו שהיה דעת אריסטו, ולא כהאומרים שהעולם בראו ה' ע"י חומר קדום, עז"א אנכי ה' עושה, כי הפועל בהכרח לא יקרא בשם עושה כפ"ש הפילוסוף, ואנכי ה' עושה כל, הכל גם חומר העולם בראתי יש מאין **נטה שמים לבדי** לא כהאומרים שנשתלשלה הבריאה מאתו ע"י עילות ועלולים, כי אני נוטה שמים לבדי בלי מסייע **רקע הארץ מאתי** ר"ל ולא כהאומרים שהנהגת הארץ נמסרה בידי הטבע או מערכת השמים, כי הלוא רקיעת הארץ על המים, הלא זה בא בהכרח מאתי, כי הוא כנגד הטבע הנטוע ביסוד המים שיקיף את יסוד העפר מכל סביביו, ולא שיהיה תחתיו:

פסוק כה

מפר, ר"ל ואחר שאני בראתי ומשגיח על העליונים והתחתונים בהנהגה בחיריית כפי רצוני הפשוט, א"כ אני הוא **המפר אותות בדים** ומזלות, שהגם שימצא אות במהלך המזלות שלא תבנה ירושלים אפיר אותות השמים, גם **קסמים יהולל**, הקוסמים שמשיגים ע"י חכמת הקסם מה יהיה בעתיד ידמו כהוללים ומשוגעים כי לא יהיה כמו שקסמו גם **משיב חכמים אחור** החכמים הם חכמי הטבע, אותם **ישיב אחור ודעתם יסכל**, ור"ל כי חכמי הטבע ישיגו מה שעתיד להיות על פי חקי הטבע, והם ילכו בבחינתם לפנים, והוא שילכו תמיד לחקור מן הסבה אל המסובב, כשראו הסבה ישפטו בדעתם שהמסובב מוכרח לבא, אם יש אש מוכרח שיבא עשן, אם יש נשיאים יבא הגשם, אמנם לפעמים יטעו ולא יהיה הדבר ולא יבא כמו ששפטו, אז ילכו לאחור, והוא שישובו אחור מן המסובב אל הסבה, למשל למה לא היה גשם ע"י הנשיאים? מפני שהיה רוח. אולם לא יצליחו בחקירתם, רק כשיהיה המנהג עפ"י הטבע, אבל אחר שאני אשדד חקי הטבע ואפיר אותם, אז החכמים ששפטו תחלה מן הסבה אל המסובב, וראו שלא בא הדבר כמו שהיה מוכרח לבא עפ"י חקי הטבע, ישובו אחור לבקש הסבה

הטבעיית אשר גרמה זאת, ואז יראו כי ה' סכל דעתם, כי יראו שאין לדבר הזה סבה טבעיית כלל, רק אצבע אלהים הוא:

פסוק כו

מקים, ר"ל מה שישתנה בין הוראת הכוכבים, בין הוראת הקוסמים, בין הוראת הטבעיים, שכולם יהיו מורים שבבל תהיה מצלחת וירושלים מושפלת, ואני אהפך הדבר, זה יהיה מפני כי **אני המקים דבר עבדו**, ור"ל כי הנס יהיה מפני שני פנים א. ע"י גזרת הצדיקים או תפלתם, כמ"ש אליהו חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, ר"ל איני אומר זה בנבואה רק בגזרה, אני דובר וגוזר וכן יקום. ועז"א **מקים דבר עבדו** שהוא הצדיק העובד אותו ב. לקיים הנבואה, אם יבקש הנביא אות ומופת למען ישיג התכלית הנרצה אצלו שיאמינו בנבואתו, ועז"א **ועצת מלאכיו ישלים**, מה שמלאכיו ושלוחיו יעצו דרך עצה להשיג התכלית הנרצה, ומצד שני אלה, שהוא תפלת הצדיקים והגדת הנביאים יעשה הנס הזה, והוא **האמר לירושלם**, **תושב** וגם שאר **ערי יהודה תבנינה** וגם **חרבותיה** של ירושלים שהוא המקדש והעזרות **אקומם** אני בעצמי ובכבודי:

פסוק כז

האמר, וגם לבבל הגם שהיא מצולה ועמוקה והמים מתאספים שם בדרך הטבע אומר לה **חרבי** שלא יהיה בה מים, וגם **נהרותיה אוביש**, הגם שבדרך הטבע א"א שייבשו במדינה הזאת העומדת במצולה (והנמשל הגם שעפ"י הטבע בבל מצלחת ובצורה מ"מ יהפכנה ה', וזה יהיה ע"י כורש, שכבש את בבל, ונתן לישראל רשות לבנות ירושלים):

פסוק כח

האמר, כי הנס יהיה בשני פנים א. שידוד חקי הטבע. ב. שידוד חקי הבחירה והחפשיית, שיהפך ה' לב שרים שיעשו רצונו ונס זה קשה יותר, (הגם שאצל בני אדם לא יוחשב זה לנס כ"כ, כי הבחירה חפשיית יותר מחקי הטבע) ובזה הוסיף שבזה יגדל הנס הזה בכלל, שיכריח בחירת כורש אל רצונו.

האמר לכורש רעי, אני **אומר לכורש את רעי** ורעיוני אגלה לו את אשר במחשבתי והוא **כל חפצי יעשה**, ומה יהיה החפץ הזה כי הוא יאמר **לירושלם תבנה והיכל תוסד** (ותפס בהיכל תוסד, כי הבנין כולו יחס אל ה' עצמו, כמ"ש (כ"ז) וחרבותיה אקומם):

פרק מה

פסוק א

כה אמר ה' למשיחו לכורש, אשר משח ומנה אותו למלאות דבריו **אשר החזקתי בימינו** להוליכו אל המלחמה והכיבוש והמשרה, למען **לרד לפניו גוים** שירדה בם בפרך, וגם לא יפחד שמלכיהם ילחמו נגדו, כי **מתני מלכים אפתח** מן חרבם החגורה על מתניהם, וגם לא יירא מערים הבצורות שיושביהם ימרדו בו, כי **אפתח לפניו דלתים** ר"ל אף הדלתות הפנימיות שדרכם להיות סגורים אפתח לפניו, וממילא **שערים** החיצונים **לא יסגרו** כלל, עד שכל ערים הבצורות יהיו פתוחים לפניו (עתה מתחיל דבורו):

פסוק ב

אני, דע כי הגם שכחך חלוש מעשות הגבורה הזאת, **אני לפניך אלך** לכבוש הדרך לפניך, **והדורים אישר** דרכם היה לשום דרכים עקומים לפני המבצר לבל יוכל האויב לקרב אל השער, והיו צריכים להקיף אותם ואני אישר את ההדורים האלה, **דלתות** ר"ל בכיבוש הטבעי אם מתקרבים אל המבצר שוברים הבריחים ועי"כ נפתחים הדלתות, אבל **אני דלתות נחושה אשבר תחלה ואחר כך ובריחי ברזל אגדע**:

פסוק ג

ונתתי, אחר שתכבוש המבצרים האלה אמסור בידך גם האוצרות הנמצאים שם, וגם המטמונים שהטמינו במסתרים, והנה ההגדלה הזאת אעשה לך מפני שני טעמים א. למען תכיר את שמי הגדול. ב. למען ישועת ישראל עז"א, א. **למען תדע כי אני ה' הקורא בשמך**, (להגדילך שלא כדרך הטבע) ב. יען כי אני **אלהי ישראל** שיחדתי אלהותי והשגחתי עליהם, ולכן אעשה זאת:

פסוק ד

למען עבדי יעקב, ור"ל הגם שהם קטנים מצד עבודתם ונקראים מצד זה בשם יעקב, כי לא היו צדיקים גמורים בעת ההיא, אבל מ"מ הם **ישראל בחירי** שע"י שבחרתים לחלקי הם נקראים ישראל בשם המעלה והגדולה והנה הנסים שיעשה ה' תמיד לצרכו לא ינבא עליהם טרם בואם, אבל הנסים שיעשה בשביל ישראל ינבאו עליהם הנביאים טרם בואם, לז"א ויען שעשיתי זאת למען עבדי יעקב לכן **ואקרא לך בשמך גם אכנך** בשם הכבוד והמעלה גם בעוד אשר **לא ידעתני** שהוא טרם נולדת עדיין מאז נבאו נביאי עליך:

פסוק ה

אני ה' ואין עוד, למען יובנו הכתובים הבאים צריך להקדים הקדמה קצרה, בין עם פרס התפשטה בעת ההיא אמונת השניות, שהיו אומרים שנמצא לעולם שתי התחלות, האחת היא המוציאה את האור וההויה והטוב, והשנית היא מקור החשך וההעדר והרע, והיו אומרים ששתי ההתחלות האלה אשר ממלכת האחד תגבל בקצה ממלכת השני הם במלחמה תמידית זה בזה לפעמים ינצח האחד ולפעמים השני, עד שבאחרית ינצח האור את החשך, ובעלי הדעה הזאת היו אומרים שהחשך והמות והעורון אינו העדר רק קנין, האור והחשך הם שני קנינים מתנגדים לפי דעתם כמו הקור והחום, והיה קשה להם לצייר שיצאו דברים הפכיים מתנגדים משורש אחד, ולכן אמרו כי הטוב כולו יוצא משורש אחד כולו טוב, והרע והחשך ההעדר והמות מהתחלה אחרת כולו רע ואנחנו המאמינים נאמר לסכלים האלה, הרע והטוב האור והחשך החיים והמות אינם קנינים מתנגדים, כי החשך והמות והרע הם רק שלילות האור והחיים והטוב, ואינם דברים נוספים בגוף עצמו, רק העדרי הקנינים ממנו, ואנחנו מיחסים לה' אך פעולת הטוב והמציאות, כי הוא מצד עצמו אך טוב, אמנם אחר שראה בחכמתו הנעלמת לברוא את העולם הזה הגשמי, אשר לא יצוייר בה הויה רק בהעדר, והחומריים לא יפעלו ויתפעלו רק ע"י שהם תמיד ממירים צורותיהם ע"י כח ההעדר המוסד בם, ימצא בעולם גם חשך ורע מות ועורון ודומיהם מהרעות, ואלה לא יתיחסו לפעולות ה' רק מזה הצד שלא ברא את החומר בענין שלא יהיה ההפסד וההעדר כרוך בעקבו, רק גבל פעולתו, עד שעת המציא ההויה מן ההעדר לא השמיד את ההעדר מכל וכל, כי נשאר מעצמו בכח החומר מזה הצד שבעת תכלה כח ההויה אשר היא מוגבלת ישוב ההעדר היסודי ויתגלה כבתחלה, למשל בכלות הכח הטבעיי המיוסד בגוף האדם לקיומו, יסיר מר המות וההעדר הכרוך בו, וה' לא בראו רק שהשאירו כמו שהיה, במה שלא חלק להחומר כח בלתי בעל תכלית, בלתי משתנה, אבל הלא אז לא היה חומר, אז לא היה האדם או יתר הנמצאים החומריים, אדם או נמצאים חומריים, רק נמצאים קיימים באיש בלתי משתנים, וכן עת יצר האור שהוא מגרש את ההעדר שהוא החשך, לא עשאו בכח בלתי מוגבל בלתי משתנה, רק הגבילו בתנאים מיוחדים, שעת לא ימצאו התנאים האלה לא יהיה האור, ויבא ההעדר שהוא החשך לרגליו, ויתיחס מצד זה גם החושך לבריאת ה', מצד שברא האור משתנה מתנענע, והנה שני השמות שאנו מיחסים לה', שהוא שם הויה ואלהים, כבר בארתי בפי' בראשית, כי השם הויה נכוין בו אל ענינו מצד עצמו, כמו שהוא מוכן בכחו להוות ולהמציא את המציאות, והוא מזה הצד אך טוב, כי הרע

וההעדר לא יצא מאת ה' כלל, אבל שם אלהים, בו אנו מכנים אותו מצד הכחות הרבות ושונות אשר התנוצצו בכל חלקי המציאות מן המקור הזה האחד והטוב במוחלט, הנה אחר שהכחות האלה השפיעם במדה וקצב וגבול, ומזה הצד נשאר ההעדר שהיה תחלה אורב להם לירש את המקום שאחרי הגבול הוא, שבעת יכלה גבול הכח ההוא בא ההעדר תחתיו, נוכל לאמר מזה הצד שהשם אלהים יוליד גם מות ורע וחשך ודומיהם, לא מצד שהוא המציא ההעדרים האלה, כי הם נמצאים מעצמם, או אמור כי הם בלתי נמצאים, כי הם רק העדר המציאות, רק מזה הצד שהכחות אשר השפיע אל הנמצאים הם בעלי מדה וגבול, ועי"ז הניח מקום אל ההעדרים לחול אחרי הגבול ההוא, מזה הצד אמרו חכמינו האמתיים כי שם הויה מדת הרחמים ושם אלהים מדת הדין, כי מצד שהוא פועל וממציא הוא רק רחמים וטוב, כי את הרע לא המציא, ואינו במקורו שימציאהו, אך מצד שגבל ומדד את אשר המציא נמצא בו מדת הדין, ומצא הרע וההעדר מקום לחול. והנה אין ספק בעיני, כי כמו שהאריך החוזה עת נבא על בבל וגלותו להתוכח ולהוכיח נגד עובדי האלילים והפסילים אשר עבדו אותם הכשדים בעת ההיא, כן לא נמנע עת נבא על ממלכת כורש מלך פרס וביאת ישראל תחת רשותו מלהתוכח נגד אמונת השניות וטענותיהם, אשר נמשכו אחריה קהל גדול בארץ פרס בעת מלכות כורש, כנודע, ולכן אמר **אני ה' ואין עוד** וגם **זולתי אין אלהים**, בין מזה הצד שאני ממציא הנמצאים ומהוה אותם שע"ז מורה שם ה', ובין מזה הצד שאני נותן גבול ומדה להנמצאים שמזה הצד אני נקרא בשם אלהים, אין זולתי ואני אחד בכל הצדדים האלה בתכלית האחדות, הגם שמצד שם ה' ימשכו הטוב והמציאות, ומצד שם אלהים ופעולתו יסתבב גם רע והעדר, מ"מ הכל שורש אחד והתחלה אחת להם, **ומה שאאזרך** ונתתי לך תוקף הגם **שאתה לא ידעתני** ולא הכרת אמונתי עד עתה היה כונתי למען יתפרסם אמונת האחדות:

פסוק ו

למען ידעו ממזרח שמש וממערבה, ממקום זריחת האור ומקום שקיעתו יכירו כל העולם **כי אפס בלעדי**, וגם כי אני רק שורש הטוב והמציאות הרע לא יצא מאתי, ועל זה אמר **אני ה' ואין עוד** לא נמצא רק התחלה פועלת הטוב והמציאות וההויה, ואין עוד, כי התחלה פועלת רע והפסד והעדר וחשך לא נמצא כלל, ואם תשאל ואיך יהיה זה, ומי המציא הרע והחשך? אומר.

פסוק ז

יוצר אור ובורא חשך, ויש הבדל בין בריאה ליצירה, הבריאה היא הוצאת עצם הדבר, והיצירה היא הוצאת המקרים הדבוקים בו, וידוע בחכמת מה שאחר הטבע שכל עצם

נושא מקרים הוא משתנה בהכרח מצד מקריו, כי המקרים ישתנו וימירו צורותיהם, בכל פעם, הגם שהעצם הנושא אותם נשאר ולא ישתנה, ואם היה בורא האור, לא היה מקום להחשך, רצוני אם היה ענין האור עצם בלתי מקבל מקרים לא היה משתנה ולא יצוייר חשך, אבל ע"י שיצר אור, והוא שעצם האור הוא עצם בעל מקרים, עי"כ ימצא החשך שהוא העדר האור מקום, עת ישנה האור מצבו ע"י התנועה שהוא מקרה קרה אל עצמו, ומצד זה יאמר ג"כ שה' ברא את החשך, הגם שההעדר לא נברא כי אינו קנין (ולכן לא אמר עליו יוצר או עושה חשך כי אינו דבר, רק הוא לא דבר רק בורא, ששם זה הונח על העצם המופשט ערום ממלבושיו שהם המקרים אשר בם יתראה לנו, והחשך מצד שהוא העדר עצמותו הוא החשך בעצמו, ואינו נושא מקרים, וכן עצמות הרע הוא הרע וההעדר, לא דבר אחר, ולא נדע לתאר את ההעדר רק שהוא העדר, ומזה הצד יצדק עליו לאמר שהחשך והרע הם ברואים), אבל נאמר שה' ברא את החשך והרע, ע"י שיצר את האור והשלום שהוא המציאות וההויה, ר"ל ע"י שברא המציאות עצם בעל מקרים שמצד זה הוא משתנה בהכרח, עד שיבואו החשך והרע בעקבות האור והשלום שהיא המציאות, עי"כ ברא חשך ורע, ובכל זאת **אני ה' עשה כל אלה**, בל תשאל למה ברא חשך ורע, ר"ל למה הניח לו מקום בהמציאות, ולא המציא את הנמצאים באופן שישמד ההעדר לגמרי, עז"א כל זה עשה ה' המהוה המציאות, כי לולא זה לא היה אפשר לעשות ולגמר המציאות כפי שרצה חכמתו ורצונו יתברך כנ"ל ובכל זאת הכל עשה מצד הטוב כמ"ש אני ה' עושה כל אלה, מצד שרצה להמציא ולהוות נמצאים. לא מצד הרע, רק לא היה אפשר שיתגלה הטוב הזה באופן אחר, (ועיין במו"נ פע"ג מח"א ופרק יו"ד מח"ג וספר האמונות לרס"ג מאמר א' פ"ד ויתבארו לך הדברים היטב):

פסוק ח

הרעיפו, אחר שברר שהטוב והרע יוצאים משורש אחד כולו טוב, ואך לתכלית הטוב שהוא המציאות, בא לברר ג"כ כי כן הוא ג"כ מצד ההנהגה שבו תפול ג"כ השאלה הזאת, במה שראינו שהוא מטיב ומריע, משיב כי ה' ישפיע תמיד אך טוב וחסד, כי הוא אך עצם הטוב, והרע יבא מצד המקבל שלא הכין א"ע לקבל הטוב ההוא, ונשא משלו מן המטר היורד מלמעלה שאם לא תהיה הארץ מוכנת לקבל טיב המטר אם לא חרשו וזרעו ישוב המטר לה לרוע, לרפשה וללכלכה מבלי צורך, ובכ"ז לא יאמר שה' הרע להארץ ההיא שלא תקבל תועלת המטר, רק היא עצמה אשמה בדבר כי לא הוכנה לקבל הטוב היורד על כל המוכנים לו, וז"ש במליצתו הרעיפו **שמים ממעל ושחקים יזלו צדק**, שחקים הם גבוהים משמים, ומצייר השחקים הגבוהים נוזלים צדק בשפע

רב אל השמים שלמטה, ומשם ירעיף מימי הצדק טפות טפות אל הארץ, (הציור הוא כי תצטמצם השפע מטה מטה לפי ערך המקבלים התחתונים שאינם יכולים לקבל נזילות מי השפע בשפע רב כמו השמים) אבל הארץ לא תקבל תועלת מן השפע ההוא אם לא תפתח את פיה לקבלו, והוא אם הוחרשה ונפתחה ונזרעה זרע, כי רק אם **תפתח ארץ** אז **ויפרו ישע**, וכן הוא בנמשל כי הצדק הוא יורד מלמעלה שהוא שפע הצדק מאת ה', אבל לא תשיגנו הארץ רק אם תכין לקראתו זרע הצדקה שהיא המצות שבין אדם למקום, שאז **תפרה ישע וצדקה תצמיח יחד**, המליצה תציין כי בהחל הצדקה לצמוח כבר תפרה הישע פרי, ע"י המטר העליון שהוא הצדק האלהי, **כי אני ה' בראתיו** והכינותיו באופן זה שיהיה הכל תלוי בהכנת המקבלים:

פסוק ט

הוי רב את יצרו חרש, עתה שב להשיב על השאלה הנופלת על עיקר הדבר הזה, כי עוד נשוב ונשאל, אמת כי לא היה באפשר להמציא העולם הגשמי באופן אחר רק שישאר מקום להתעדר והרע והחשך, כי אם היה בורא אותו בענין שלא ישתנה כלל ולא יופסד לא היה עולם גשמי, והאדם לא היה אדם מורכב מבשר גידים ועצמות רק מלאך או רוחני, אבל עוד תשאל השאלה מדוע ברא את האדם שיהיה אדם, ואת העולם הגשמי שיהיה עולם גשמי, עד שמוכרח שימצא במציאות רע והעדר, ומדוע לא עשאם באמת בענין מעולה ממה שהם, ע"ז משיב שזה דומה כאילו הכלי חרש יריב עם יוצרו, מדוע יצר אותו שיהיה כלי חרש ולא כלי של זהב, וז"ש הוי רב את יוצרו חרש, מי שרב ומתלונן על יוצרו שיצרו להיות חרש את חרשי אדמה ולא יצרו שיהיה זהב וספיר, או שיאמר החומר ליוצרו וישאלנו מדוע ברא אותו בלא ידים למשמש בהם, וז"ש **היאמר חמר ליצרו מה תעשה** אותי על אופן שאהיה כלי **ולמה פעלך אין ידים לו**? למה לא עשיתני בכלי התנועה והמשמוש, והתשובה מבוארת שחומר הכלי חרש הוא חרש לא זהב, וכן הכלי שיעשה ממנו אינו מוכן להיות לו ידים ורגלים כבע"ח, וכן א"א לשאול מדוע לא ברא את האדם מן חומר אחר בלתי מורכב, כי הלא בראו מחומר זה ויהיה דומה כשאלה הראשונה שישאל החרש למה לא עשאו מחומר הזהב, וכן א"א שישאל גם אם בראו מחומר מורכב מדוע לא בראו שלא יהיה נפסד ומת לעולם, כי החומר הזה אינו מוכן לקבל צורת הנצחיות, כי זה ידמה כשאלה השנית שישאל הכלי מדוע לא עשה לו ידים וכלי התנועה:

פסוק י

הוי, ואם תוסיף לשאול ומדוע עשה כלים מן החומר הזה, ואם החומר הזה שנברא ממנו האדם אינו מוכן שיקבל צורה אחרת רק צורת האדם אשר ימות בהכרח ויקבל שאר רעות מצד טבע חומרו, לא היה לו לעשות דבר מן החומר הזה ולא לברא את האדם, משיב שזה דומה **למי שאומר להאב למה תוליד ולהאשה למה תחילין** חבלי יולדה, טוב שלא נברא האדם משיברא, וזה סכלות, כי ה' ברא מכל חומר הצורה היותר טובה אשר היה באפשרי להמציא אל החומר ההוא לפי הכנתו, וחומר האדם הנולד מן הזרע והדם קבל הצורה היותר טובה לפי הכנת החומר ההוא אשר א"א שלא ימות ולא יחלה, ומ"מ המציאות הזה טוב לו מן ההעדר, והוא לו טובה וחסד, (ותבין הדברים האלה היטב אם תקרא את דברי המורה (פרק י"א וי"ב חלק ג') ומ"ש בפרושי לספר איוב, בפתיחה למענה איוב השלישית):

פסוק יא

כה אמר ה', עתה שב אל הענין שהתחיל בו מגאולת בבל ע"י כורש, שהפסיק באמצע לאמר שה' הוא אך פועל טוב למוכנים לה ומאתו לא תצא הרעות, מזה יסבב עתה כי גם הגלות והרעות שעברו על ישראל ישיבם ה' עתה לטוב וחסד, אומר הנה **האותיות שאלוני** ישראל הם שואלים אותי על דברים הבאים עליהם, שואלים על הגלות והיסורים שסבלו בבבל למה הבאתי עליהם הצרות האלה, ואני אומר וכי **על בני ועל פועל ידי תצוני**, בודאי ירחם האב על בניו ויסבב שישוב הכל לטובתם ולתועלתם, כי:

פסוק יב

אנכי עשיתי ארץ, ר"ל זה שנסתפק פן לא יעזור ה' אותנו לא יצוייר רק, או בחסרון הרצון שלא ירצו לעזור לנו, או בחסרון היכולת שלא יוכל לעזור, ושניהם א"א, כי הלא אנכי עשיתי ארץ, תחלה גמרתי את כדור הארץ בכל תקוניו מהדומם והצומח והחי, ואח"כ **אדם עליה בראתי**, שלא בראתי את האדם עד שהיתה הארץ עשויה וגמורה בכל נמצאיה למען ימצא האדם בה כל צרכיו, כי אם היה האדם נברא ביום השלישי למשל, היו חסרים לו המאורות ובע"ח שנבראו לתועלתו, וזה מורה על שרצונו הוא להטיב אל האדם ולהכין לו כל צרכיו כמו שהכינותים לו קודם שנברא, ואם על היכולת לעזור, הלא **אני ידי נטו שמים וכל צבאם צויתי** ואני מושל על כל צבא מעלה, ובכח הרצון והיכולת הגדול הזה באתי עתה להושיע לישראל, כי בכח רצוני הטוב

פסוק יג

אנכי העירתיהו בצדק, העירותי גם רצון כורש לעשות צדק לישראל, ובכח היכולת הבב"ת **כל דרכיו אישר** להכין לפניו כל האמצעיים אל התכלית הנרצה לי, והוא **שהוא יבנה עירי וגלותי ישלח**, וזה יעשה רק על ידי שנתתי זאת בלבו כי יעשה זאת **לא במחיר** הדלתות מגבילות, **הוא יבנה עירי לא במחיר**, **וגלותי ישלח לא בשחד** כי דרך שישלמו מחיר להבונה בנין, והוא יבנה לא במחיר, ודרך לתת שחד להמשלח רצוצים חפשים, והוא ישלחם בלא שחד:

פסוק יד

כה אמר ה', ר"ל ועתה תראה הטובה אשר תצמח מן הגלות והרעות שעברו עליך, כי עתה **יגיע מצרים** ממונם, **וסחר כוש** סחורתם, **וסבאים** אשר הם **אנשי מדה**, והמאמרים מגבילים, **יגיע מצרים וסחר כוש עליך יעברו ולך יהיו**, ר"ל עליך יעבורו לסחורה ויהיו שלך, **וסבאים אנשי מדה אחריך ילכו בזקים יעברו**, הסבאים בעצמם ילכו אחריך לשרתך, ואם יעבורו ממקום למקום בארצך יעבורו בזקים כמו שנוהגים את העבדים וכל אלה **אליך ישתחוו** ויותר מזה כי **אליך יתפללו**, הגם שאין האדם מתפלל אל האדם רק לאלהים יחשיבו אותך כאמצעי בינם לבין האלהים עד שייחדו תפלתם לך כמו שמתפלל אל אל, כי יאמרו הנה אנו רואים כי **אך בך אל** האל אין שכינתו רק בך לא בעם אחר, וגם **אפס אלהים** אחר זולתו, כי אלהי העכו"ם אלילים:

פסוק טו

אכן, רואים אנו עתה, **כי אתה** רק **אל מסתתר** אתה דומה כמי שמסתיר א"ע מחברו בל יראנו ומ"מ הוא רואה את חברו, כן תסתתר בעונות ישראל לפי שעה עד שאין רואים השגחתך עליהם אבל באמת אתה רואה אותם ומשגיח עליהם מבין החרכים כי אתה **אלהי ישראל המושיע** להם גם בעת ההיא:

פסוק טז

בושו וגם נכלמו, הבושה הוא מה שמתבייש בעצמו, והכלמה הוא מה שנכלם מאחרים, ועת יכניע האדם א"ע לאיש שפל ונבזה לבעבור שיושיענו ויושיענו באמת, אז ישיג כלמה מאחרים כי הכניע א"ע לאיש נבזה, אבל לא יבוש בפ"ע כי הוא השיג הישועה אשר קוה ממנו ואם מכניע את עצמו לאדם נכבד בעבור יושיענו ולא מלא שאלתו, אז יתבייש בפ"ע כי לא השיג בקשתו, אבל לא יכלם מאחרים, ואם מכניע א"ע לאיש שפל ונבזה ולא מלא שאלתו, אז יבוש מעצמו וגם יכלם מאחרים, וז"ש בושו וגם נכלמו יחדו הם יבושו מעצמם כי לא השיגו שאלתם וגם יכלמו מאחרים על שהשתחוו לפסל מתועב

כזה, ולא לבד שיכלמו לפי שעה, רק כי **יחדו הלכו בכלמה חרשי צירים** בכלמה הזאת ילכו תמיד:

פסוק יז

ישראל נושע בה', הדלתות מגבילים, **ישראל נושע** (**לא תבושו**) **בה'** (**לא תכלמו**) **תשועת עולמים** (**עד עולמי עד**) אומר ישראל הבוטחים בה' יושעו תשועת עולמים, ומבאר יען שיהיו נושעים מה' וישיגו התשועה שקוו לכן לא יבושו בפ"ע, (הפך חרשי צירים אשר יבושו) ויען שתשועתם תהיה מה' האל הגדול לא יכלמו מאחרים, (הפך חרשי צירים אשר יכלמו), ויען שתשועתם תהיה תשועת עולמים לכן לא יבושו ויכלמו עד עולמי עד, (הפך חרשי צירים אשר הלכו בכלמה לעולם):

פסוק יח

כי כה אמר ה', מביא שלשה ראיות על שיש לבטוח בה' הגם שהוא אל מסתתר כי הוא משגיח על האדם בהכרח (**ראיה א'**) מן בריאת העולם, הנה בעת שברא את השמים והארץ מצאנו שהשמים לא שינה בם דבר, רק כמו שנבראו בראשית הבריאה שבראם יש מאין כן נשארו ולא שינה בם דבר, כמ"ש בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ (והבריאה היא בריאת עצם הדבר יש מאין) ולא נזכר עוד שהוסיף בהם שום תיקון, אבל הארץ אחרי שנבראה עם השמים יש מאין, הוסיף בה לתקנה ולהשלימה בכל ששת ימי המעשה במה שהוציא עליה האור והרקיע שהם העננים והימים והיבשה והצומח והחי, עד שנעשית ראויה לישוב בני אדם, ומבואר שכל התקונים האלה שהוסיף בה מבריאת היבשה והצומח והחי, היה בעבור האדם שנברא אחרון לכולם שיוכל להתקיים עליה, כי לא היה אפשר קיומו אם היתה הארץ נשארה תהו ובהו כמו שהיתה בראשית הבריאה, (וידוע ההבדל בין בריאה יצירה עשיה, בריאה היא ראשית הבריאה יש מאין, ויצירה היא תיקון הצורה המתדבקת, ועשיה הוא גמר צורתו וכונן הוא הגמר האחרון וז"ש הנה ה' **בורא השמים** ר"ל השמים לא נוצרו ונעשו רק נבראו, כי כמו שנבראו יש מאין כן נשארו ולא נוצר בהם צורה ונעשה בהם גמר התיקון, כי לא מצאנו במ"ב רק שברא השמים, אבל **הוא האלהים** (ר"ל הכחות הרבות שהשפיע על המציאות) אשר הוא **יצר הארץ ועשה הוא כוננה**, כי בארץ מלבד הבריאה הראשונה יצר אותה אח"כ בצורתה, ע"י שאמר יקוו המים ותראה היבשה, ואח"כ **עשה** ע"י שברא עליה עשב ודשא, ואח"כ **כוננה** וגמר את הכל מבריאת החי עד האדם, ומזה מבואר כי **לא תהו בראה**, לא רצה שתשאר תהו כמו בתחלת בריאתה שהיתה הארץ תהו, כי אז היה די הבריאה לבד, ולא היה צריך היצירה והעשיה שהם התקונים שהוסיף בה, רק **לשבת יצרה** מה

שיצרה והוסיף לתקן צורתה זה מעיד שעקר כונתו היה לשבת שיהיה עליה ישוב בני אדם, ומבואר איך השגיח על הארץ ביחוד בתקונה לצורך הישוב ולתועלת ב"א שימצאו בה כל חיית ידם, ומזה מבואר כי **אני ה'** **ואין עוד** ואני המשגיח גם בארץ מתחת:

פסוק יט

לא בסתר, (**ראיה הב'**) ממתן תורה, שבזה הראה השגחתו המיוחדת על מין האדם, ודבר זה א"א להכחישה כי **לא בסתר דברתי** כי היה הדבור בפרהסיא לפני שש מאות אלף רגלי, וגם לא היה הדבור הזה **במקום ארץ חשך** אשר יוכלו לומר שלא ראו בעיניהם כי היה בעצם היום, עד שראו המראה הגדולה בעיניהם, ושמעו הדברות באזניהם ושם ראו איך אני משגיח על מין האנושי ביחוד. (**ראיה ג'**) מן המצות בעצמם, התורה והמצוה שנתתי לפני ישראל הם בעצמם מעידים איך אני משגיח על האדם בהשגחה מיוחדת פרטיית, כי המצות אינם דומים כמצות הכומרים עובדי הכוכבים שהמה דברים שאין בהם תועלת וטעם, כי אני **לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני**, לא נתתי להם מצות שאין בהם טעם ותועלת, כי התורה מקפת על שני מיני השלמיות של האדם א. על ההנהגה בין אדם לחברו, **אני ה' דבר צדק** הודעתי להם דרכי הצדק בין אדם לחברו, ב. על האמונות והדעות אני **מגיד מישרים**, עד שנראה מבואר איך שהתורה כוללת ומישרת כל מעשי בני אדם (והנה הראיה ממעשה בראשית תעיד על ההשגחה על האדם להצליחו בחיים הזמניים, שכן הכין לפניו כל אלה בששת ימי הבריאה, והראיה ממתן תורה מעידה על ההשגחה להישירו בחיים הנצחיים):

פסוק כ

הקבצו ובאו אתם **פליטי הגוים** שהם השארית אשר ישארו באחרית הימים מן הגוים שעבדו הפסל והמסכה לכם אני אומר התקבצו תחלה איש איש מארצו ואח"כ **התנגשו יחד** להועץ ולחקור ולדרוש על האמת, ואז הלא תראו כי **לא ידעו הנשאים את עץ פסלם**, כי הנושאים עץ פסלם לא ידעו בעצמם מה ולמי ולמה הם עובדים העבודה הזאת, הפך מן התורה אשר שם ה' לפני בני ישראל שהודיעם טעמי המצות וענינים, כמ"ש לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני, וגם מה שמכונים את תפלתם להעלותו ע"י הפסל אל הכוכבים ולהוריד רוחניות הכוכב על הפסל, יראו כי הם מתפללים אל אל לא יושיע:

פסוק כא

הגידו והגישו, הגידו טענותיכם והגישו אותם לפני, ואם לא תוכלו לעשות זאת עכ"פ **יועצו יחדו** בינם לבין עצמם ויראו בעצמם האמת, **מי השמיע זאת מקדם** מי מאלהיהם אשר המה עובדים להם שהשמיע כזאת, ליתן תורה בפרסום או עכ"פ מי מהם **מראש**

הגידה בינו לבין עצמו תורה ומצות כאלה אף שלא השמיע בפרסום (וזה מגביל נגד מ"ש לא מראש בסתר דברתי, אבל מי השמיע זאת מקדם, לא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני, אבל מי מראש הגידה) הלא **אני ה' ואין אלהים מבלעדי**, ר"ל מה שדברתי התורה בפרהסיא כמ"ש לא מראש בסתר דברתי זה עד כי אין אלהים מבלעדי כמ"ש וידעת היום והשבות אל לבבך וכו' כי במ"ת ראו זה בעצמם, כמ"ש אתה הראת לדעת כי ה' הוא האלהים אין עוד מלבדו. ומה שלא אמרתי לזרע יעקב תהו בקשוני רק המצות כולם באו להשלים את האדם באמונות ודעות ובמעשים כנזכר לעיל, מזה נודע **כי צדיק ומושיע אין זולתי**, רק אני נתתי מצות להצדיק ולהושיע את האדם כמ"ש אני ה' דובר צדק מגיד משרים, לכן

פסוק כב

פנו אלי, אתם **כל אפסי ארץ** למה תפנו אל האלילים, הלא מהם לא תשיגו ישועה, לא תשועת הגוף ולא תשועת הנפש, **אלי פנו** ואז **תושעו** כי **אני אל ואין עוד** ואך אני ביכלתי להושיע, אולם בל תחשבו כי לא תוכלו לפנות אלי כי לא אקבל אתכם ולא נתתי התורה והמצות רק לישראל, לכן אמר

פסוק כג

בי נשבעתי א. שנשבעתי בשמי הגדול ולא אחזור משבועתי. ב. **כי יצא מפי צדקה** גם זולת השבועה הלא גם אם רק יצא מפי, **הלא יצא מפי צדקה** וכל דבר צדקה וחסד אשר הבטחתי אף בלא שבועה איני משנה בשום אופן (כי הדבר שיגיד לרעה ישנה אם ישובו העם בתשובה לא הדבר שיגיד לטובה כמ"ש כ"פ) וא"כ הלא הוא **דבר ולא ישוב** ולא ישתנה בשום אופן והוא שנשבעתי אשר **לי תכרע כל ברך**, שאקבל את כל העמים תחת אמונת האמת, עד שכל ברך תכרע לי ולא לבד לפרקים, רק לי **תשבע כל לשון**, שכולם יקבלו על עצמם בשבועה לעבוד אותי ולא לאל אחר, וא"כ פנו אלי והושעו כל אפסי ארץ:

פסוק כד

אך, אומר הנה ה' נשבע לקבל כל העכו"ם אל אמונתו האמתית, רק יהיה ההבדל בין עם ה' ובינם, בדבר אחד, כי **בה' לי אמר צדקות ועז**, שיעור הכתוב **אך אמר**, בה' (יהיה) לי צדקות ועוז, ר"ל לי לישראל יהיה בה' בין צדקות בין עז, שחוץ ממה שיהיה לי **צדקות** ע"י שנעבוד אותו ונשמור מצותיו יהיה לנו גם **עז**, והוא שלא נבוא בתורת חסד כאשר יבואו העכו"ם, רק נבוא בעז וכח, יהיה ההבדל ביני ובינם ומבאר דבריו כי **עדיו יבוא**

ויבשו כל הנחרים בו העכו"ם אשר נחרו בו עד הנה והכחישו באלהותו, הן גם הוא עדיו יבא לעבדו, אבל יבושו ממה שנחרו בו עד הנה, אבל

פסוק כה

בה' יצדקו ויתהללו כל זרע ישראל, שהם מלבד שיצדקו בה' ע"י מע"ט שיעשו, עוד יתהללו על שלא הכחישו בו מעולם, לא העכו"ם שיבושו:

פרק מו

פסוק א

כרע בל, אומר האיש הכורע לאליל בל, והקורס וכופף עצמו לפני אליל נבו, הלא האנשים האלה, **עצביהם היו לחיה ולבהמה**, הלא נשתנה דמות פני האנשים האלה ונעשה חיה ובהמה, שאחר שמשתחוים לאלילים נבזים כאלה אין להם דמות ועצב אדם כלל, וכבהמה יחשבו, **נשאתיכם**, אומר אליהם, הלא האלילים שאתם נושאים על שכמכם, הלא הם **עמוסות** עוד במשא כבד אשר היא **משא** להע"א **העיפה**, ואתם נושאים האליל עם המשא העמוס עליו, מן תכשיטיו וכליו שנתנו עליו:

פסוק ב

כרעו, הנה עתה שהלכו עובדי האלילים האלה בל ונבו לגולה עם אליליהם, ונשאו את אליליהם על שכמם, הנה הגם **שכרעו קרסו יחדו** והשתחוו אל האלילים שיושיעו אותם, בכל זאת **לא יוכלו מלט משא** לא יכלו להושיע למו לכל הפחות שימלטו אותם מלשאת המשא הכבד הזאת שהוא האליל עם המשא העמוס עליו, כי לא לבד שלא הושיעו למו מאויביהם היו מוכרחים לשאת את עצביהם עמהם, **ונפשם** של האלילים **בשבי הלכה** עם עובדיהם ולא יכלו להציל א"ע עכ"פ משבי:

פסוק ג

שמעו, אבל לעומת זה **שמעו** נא אתם **בית יעקב** שהוא ההמון מן עשרת השבטים, **וכל שארית בית ישראל**, שהוא הפליטה הנשארת משבט יהודה ובנימין, אתם הם **העמסים מני בטן**, אתם אינכם נושאים רק נשואים מן אלהיכם ומדמה נשיאת ה' אותם כאשה הנושאת את פרי בטנה שתחלה נושאת אותו בבטן בתשעה ירחי העיבור, ואח"כ בצאתו מרחם אחרי שנולד, נושאת אותו על ידיה, ועז"א הנשואים מני רחם וכו':

פסוק ד

ועד זקנה, יאמר אבל נשיאת ה' את בניו לה יתר שאת מנשיאת ההורים את ילדיהם, כי הם לא ישאו את בניהם רק עד אשר יגדלו אבל אח"כ ישוב הדבר בהפך, כי אחר שיגדלו

הבנים ויזקנו ההורים, אז ישאו הבנים את אבותיהם להספיק להם כל צרכם, אבל אני **עד זקנה אני הוא** הנושא לא אתם, וגם **עד שיבה** שהוא יותר מזקנה **אני אסבל** אתכם ואתם לא תסבלו אותי, **אני עשיתי** אומר במליצתו הנה האלילים ינשאו מן עובדיהם יען שעובדיהם עשו אותם ולכן הם צריכים לישא אותם כי הם מעשה ידיהם, אבל אנכי הלא **אני עשיתי** אתכם לכן **אני אשא** מעשה ידי ואני אסבול כל צרכיהם ואמלט אותם מכל פגע, וא"כ:

פסוק ה

למי תדמיוני ותשוו, הדמיון הוא רק במקצת הדבר אבל ההשואה הוא בכל עניניו, והמשל הוא עוד פחות מן הדמיון, כי ימשילו דבר לדבר הגם שלא ידמו זה לזה בשום תואר, רק שיהיה ייחוס חיצוני ביניהם, אומר **למי תדמיוני ותשוו**, אם תדמיוני למצוא איכות מה מצורף ביני ובין האליל הכי תשוו הכי ישוה האיכות הזאת באמת בכל פרטיו, ומוסיף לאמר גם אם רק **תמשלוני** לתפוס משל חיצוני מן האליל על אודותי, הכי **ידמה** המשל הזה? ואיך אפשר שידמה, הלא הם

פסוק ו

הזלים זהב מכיס, והם עושים אליליהם, ואיך ימשלו לבורא כל והדלתות מגבילים, **הזלים זהב מכיס ישכרו צורף**, **וכסף בקנה ישקלו ויעשהו אל** כי שכירות האומן והפועל ישלמו מכיס בדנרי זהב שהם מטבעות היוצאים בהוצאה ונתונים בכיס. ועשיית הפסל עצמו יעשו מחתיכות כסף, וישקלו החתיכות לדעת משקלם.

יסגדו אף ישתחוו הסיגוד אינו לשם אלהות רק לשם סגולה, וההשתחואה הוא לשם אלהות ומוסיף יסגדו במה שחושבים את הפסל כטלמסאות להוריד השפע ע"י פעולת הסגידה שיעשו כנגדו, ויותר מזה כי אף ישתחוו כי יחזיקוהו לאלוה (כנ"ל מ"ה י"ז), והיה להם לדעת שהלא הם שכרו הצורף והם נתנו המתכות למלאכה ואיך יחשבוהו לאלהות:

פסוק ז

ישאהו, וגם יראו כי ינשא עליהם **על כתף** והם **יסבלהו** כי משא כבדה ואינו נושא את עצמו וגם **יניחהו תחתיו ויעמד**, ואיך יהיה אלוה הלא מגדר האל שלא יתקומם במקום, ויותר מזה כי **ממקומו לא ימיש** ואין לו שום הרגש ותנועה, וגם לא יוכלו לאמר כי הגם שיש בו חסרונות אלה מ"מ ישיגו ממנו התועלת שימלא בקשתם, כי הלא המה רואים שאם **יצעק אל הפסל לא יענהו**, וגם לא יוכלו לאמר שמ"מ הגם שאינו עונה בדברים, הוא מושיע בסתר בכחו, כי הלא רואה **כי מצרתו לא יושיענו**, וא"כ:

פסוק ח
זכרו זאת, מה שאמרתי בגנאי הפסל, **והתאששו** היו אישים ואנשים, נגד מ"ש תחלה היו עצביהם לחיה ולבהמה, אומר היו אנשים לא בהמות, אתם **הפושעים השיבו על לב** אם רק תשיבו על לבכם בקל תראו אולתכם, אבל לעומת זה

פסוק ט
זכרו ראשונות מעולם, הנסים והגבורות שעשיתי אני מימות עולם שמהם יתברר לכם כי **אנכי אל ואין עוד אלהים** הפך מן האומרים שיש עלות ועלולים רבים משפיעים ומקבלים, וגם תראו כי **אפס כמוני**, הפך דעת המשנים כי אנכי.

פסוק י
מגיד מראשית אחרית, ר"ל כי המעשים שיעשה ה' יהיו בשני פנים, א. עפ"י חקי הטבע אשר גבל, ועפ"י הסבות הראויות אל המסובבים מהם, ועז"א **מגיד מראשית אחרית** שהוא המגביל חקי הטבע ותהלוכותיה, ובראשית הדבר שהוא בעת הוחל הסבה יגיד את אחריתו שהוא אשר יסתבב ממנו לפי חקי הטבע אשר חקק ב. מה שיעשה למעלה מן הטבע מעשים הבלתי נתלים בשום סבה מן הסבות, ועז"א **ומקדם אשר לא נעשו** כי גם יגיד הדבר מקדם, קודם שהוחל סבתו הגם שלא נעשו הסבות כלל, כי יעשה אותות ומופתים הבלתי משתלשלות מן סבותיהם, רק הוא אמר ויהי, ומבאר דבריו במאמרים מגבילים, לעומת מ"ש מגיד מראשית אחרית, **אמר עצתי תקום**, שאז אני אומר שתקום עצתי, היא העצות שיעצתי בהנהגת העולם עפ"י החקים שקבעתי אומר אני שיתקיימו ולעומת מ"ש ומקדם אשר לא נעשו כי אז **כל חפצי אעשה** אעשה כפי שאחפוץ, לא כפי העצה והטבע המוגבלת רק כפי החפץ למעלה מן חקי הטבע:

פסוק יא
קרא מבאר כי אני הקורא את העיט שהוא העוף הטורף והדורס ממזרח שהוא כורש שקראתיו מארץ פרס לטרוף את בבל, וגם **קראתי מארץ מרחק איש עצתי** בצד האחר קראתיו שיהיה איש עצתי, שימלא את עצתי בתשועת ישראל ויתן להם רשות לבנות הבית, (נגד הא' אמר ממזרח של בבל, ונגד הב' אמר מארץ מרחק, כי הוא רחוק מארץ ישראל) **אף דברתי** ור"ל ובקריאה זו נראו שני מיני המעשים שהוזכרו בכתוב הקודם א. עפ"י חקי הטבע שאז לא יצרתי דבר חדש רק **דברתי** מה שעתיד לבא **אף אביאנה**, ב. למעלה מן הטבע שבו **יצרתי** יצירה חדשה **אף אעשנה** וגמרתי את היצירה הלז שהוא הנס, וא"כ

פסוק יב

שמעו אלי, אתם בני בבל שאתם **אבירי לב** ואכזרים, ואתם **רחוקים מצדקה** כי הצדקה אשר היא קרובה כמ"ש קרבתי צדקתי לא אליכם היא קרובה כי אתם רחוקים ממנה, ומה תועיל לכם שהצדקה קרובה אם אתם רחוקים, אך למי יועיל? אומר

פסוק יג

קרבתי צדקתי לא תרחק, הצדקה היא שיכפר ה' עונות ישראל ויחשב להם זכיותיהם היא קרובה, ועי"כ **תשועתי לא תאחר** כי ע"י הצדקה תבא הישועה, (בשגם שהישועה י"ל זמן לפי מלאת לבבל שבעים שנה אפקוד אתכם ולא תאחר את הזמן הקצוב כי זה גדר פעל אחר) אבל לא לכם תהיה הצדקה רק **ונתתי בציון תשועה לישראל** שאני מתפאר במעשיהם הטובים:

פרק מז

פסוק א

רדי, ישראל יושעו בציון ויתנערו מעפר, אבל את בבל **רדי ושבי על עפר** מדמה את בבל במליצתו כבת מלך שנהרגו אבותיה, והיא יורדת מן הכסא ויושבת על עפר לקונן ולהתאבל עליהם, ואחר עבור ימי האבל מבקשת לשבת על כסא אבותיה ולירש עצר, אבל בתוך כך שללו האויבים כל מדינתה ואת העם הוליכו שבי, ואז אומרים לה **שבי לארץ** אל תעמודי מן הארץ רק שבי כבתחלה כי **אין כסא** לא נמצא כסא מלכות כלל כי המדינה חרבה ולא לבד שלא תשבי על כסא מלכות **גם לא תוסיפי שיקראו לך עוד רכה וענוגה**, כי תהיה מוכרחת מעתה לעבוד עבודות קשות למצוא חיית ידך (והציור הזה מצייר היטב את המקרה שקרה לבבל ששרי בלשאצר המיתו את מלכם ונכבשה מדינת בבל, ובת כשדים ישבה לארץ להתאונן על מות אדניהם, אבל גם אחר עבור האבל שחשבו להקים מלך אחר, בתוך כך החריב המדינה לגמרי וכורש שם אותה שממה, והעם שהיא בת כשדים תחת שהיו רכים וענוגים התחילו לעבוד עבודת פרך):

פסוק ב

קחי, מוסיף במשל הזה כי בת מלך הרכה והענוגה הזאת אחר שאין לה מה לאכול צריכה ליקח רחים לטחון קמח לפרנס א"ע ומוסיף לאמר לה **גלי צמתך** מה שבגדיך קשורים בקשורים הרבה התירי נא אותם כי לא יעשה מלאכה בבגדים מקושרים כאלה, מוסיף לאמר גם **חשפי שובל** של הרגלים ללכת יחף בעת הצורך ויותר מזה כי גם **תגלי שוק** בעת הצורך **לעבור נהרות**, ויותר מזה כי אחר כך גם

פסוק ג
תגל ערותך, לגמרי אף שלא בעת שתעבור בנהר, כי יקרעו בגדיה וגם תראה חרפתך לכל החוזה התרגש עת צפה מפלת בבל המרשעת, אומר, עתה **נקם אקח** ממך על כל הרעות שעשית עמדי, **ולא אפגע אדם** ר"ל לא אצטרך לבקש מן אדם שיעשה הנקמה, כי

פסוק ד
גאלנו שמו הוא ה' צבאות השליט על כל הצבאות והוא קדוש ישראל, והוא יריב ריב עמו ולא אדם:

פסוק ה
שבי דומם, אחר שצייר ירידת בת בבל מן העושר אל העוני, מצייר ירידתם ממלוכה, ומדמיה לממלכה שלטנת אשר תמיד לא ישכנו רגליה, ועתה אל תצפי כי עוד תשיג את גדולתך בעת מן העתים, רק **שבי דומם** וגם **באי בחשך** בל יראוך עוד איש בחוצות כי אין לך תקוה עוד, **כי לא תוסיפי שיקראו לך עוד גברת ממלכות** בשום זמן:

פסוק ו
קצפתי, מדמה ענין ישראל ביד בבל, כבן חורים שמרד באביו, ויתנהו אביו תחת יד איש בליעל להענישו, ויתן עוז ומשרה ביד הבליעל הלז למען יכבוש את בנו וירדה בו הנה הבליעל הלז היה לו לשום על לבו שני דברים. א. שראוי לרחם עליו כי בן גדולים הוא ודי לו עונש מה שהוא תחת ידו. ב. שהמשרה אשר בידו לא יארך רק כל עוד שיקצוף האב על בנו, אבל עת יכבד עולו על הבן עד שאביו יראה בעניו וירחם עליו הלא אז יקח את המשרה מידו. על הענין (**הא**') אומר הנה אנכי **קצפתי על עמי**, ועי"כ **חללתי נחלתי** הוצאתי את נחלתי מקדושתה ותפארתה לחול **במה שנתתים בידך**, והיה לך לזכור שהם עמי ונחלתי, היה לך לזכור כי די להם עונש במה שחללתים **ואתנם בידך** ביד שפל כזה, ואתה לא די שלא **שמת להם רחמים** ר"ל שלא שמת להם הרחמים המיוחדים והראוי אליהם ביחוד מצד שהם עמי ונחלתי, כי גם הרחמים הכוללים לא רחמת עליהם כי גם **על זקן הכבדת עלך מאד** נגד הטבע שמרחמים על הזקן להקל עולו:

פסוק ז
ותאמרי, עתה מדבר נגד (**ענין הב**') שהיה ראוי לה לשים על לבה שהמשרה אשר בידה לא ימשוך רק כל עוד יקצוף האב במרום על בנו, ועת ירחם עליו כי יראה בעניו, תכרת ממשלתך, כי לעומת זה **את אמרת לעולם אהיה גברת** מצד כחך, **עד כי לא שמת אלה על לבך** לחשוב שממשלתך היא רק בחטא עם ה', **ולא זכרת** אחריתה של דבר כי לבסוף ידרוש ה' דמם מידך:

פסוק ח

ועתה לכן שמעי נא זאת, אחר שעתה הגיע הזמן יפקוד ה' את עמו **עדינה** וכו' השבתת הממלכה תצוייר שיסובב משני פנים, או ע"י מרד שיתהוה במדינה נגד המושל שלהם, וזה קורא אלמנה כי אז תשאר המדינה אלמנה מן מושלם, וזה יהיה ע"י שבני המדינה הם אנשי דמים וחמה, אנשי רוגז ובליעל, כי אז יפרקו עול. או יתהוה ע"י אויב חיצוני שיהרוג אנשיהם ותושבת הממלכה וזה קורא **שכול**, אמר הנה אתה חשבת כי את בטוחה משני אלה, לא יראת מאלמון שיהרג המושל, כי את **עדינה היושבת לבטח** ואין פרץ בתוך המדינה, ולא יראת מן שכול מבחוץ כי את היא **האמרת בלבבה אני ואפסי עוד** לא עלה על לבך שנמצא עוד ממלכה זולתך אשר תלחם אתך, ועי"כ אמרת **לא אשב אלמנה** אחר שאת יושבת לבטח, **ולא אדע שכול** אחר שאמרת בלבך אני ואפסי (המאמרים מגבילים):

פסוק ט

ותבאנה, אולם עתה **יבואו לך שכול ואלמן ביחד**, כי בחורבן בבל נקבצו שני אלה בפעם אחד, שתחלה מרדו שרי בלשאצר והרגו את בלשאצר, ועי"כ נעשית מדינת בבל אלמנה מבעלה, ובאותה הלילה באו עליה חיל פרס ומדי והרגו את אנשי המדינה והיה בם שכול ואבדון, ובזה אמר כי שתי אלה שכול ואלמון **באו עליך רגע** היינו שלא היה בהדרגה אחת אחת רק בפעם אחת והיו שניהם ביום אחד **כתמם באו עליך**, ר"ל כי לפעמים יהיו שני אלה שכול ואלמון מכה מהלכת בכל העולם, כמו שהיה בימי נבוכדנצר שכבש ממלכות רבות והחריב מדינות, ואז לא היה חידוש אם באו שכול ואלמון על איזה מדינה, אבל עתה לא יהיה כן רק **כתמם** ר"ל בעת תמו השכול ואלמון מכל העולם וכל העולם ישבו בהשקט אז באו עליך, על שלא היה זה בסבת מכה מהלכת בעולם, וגם לא היה זה מפני שאתה נפלת ממדרגתך ואבדת חכמת חכמיך, כי זה היה **ברב כשפיך** בעת שכשפיך התרבו מאד **וחבריך עצמו** בחכמת הטבע והאצטגנינות, ובכל זאת

פסוק י

ותבטחי ברעתך, שבכל החוזים שהיו לך לא היה מי שיתבונן על העתיד לבא עליך והנה עושי רע יצוייר שיעזבו רעתם משני פנים. א. שיראו מפני אחרים הרואים מעשיהם, ועז"א **ותבטחי ברעתך אמרת אין ראני** ב. שיתירא מפני עצמו עת יפקח עיני שכלו ויראה כי מעשיו לא טובים המה. כמו שיהיה באנשים החוטאים מפני תאותם שבעת ישימו לב על דרכיהם ישובו ויעזבו מעשיהם הרעים, אבל אתה היית בהפך כי לא חטאת מפני הסכלות רק בעצת החכמה והדעת ועז"א **חכמתך ודעתך היא שובבתך** כי חטאתך היה

בסבת המינות והכפירה, וגם חוץ מזה **אמרת בלבך אני ואפסי עוד** ולכך לא יראת משום בריה כלל, אבל עתה

פסוק יא

ובא, כי ידוע שבעת מפלת בבל ראה תחלה בלשאצר המחזה הנבהל מפס יד המלאך שכתבה על הכותל מנא מנא תקל ופרסין אשר לא הבינו פי' המראה ובאורה, ועל זה אמר **ובא עליך רעה לא תדעי שחרה** ר"ל שלא תדעי להאיר הרעה הזאת ולראות באורה, אח"כ הרגו עבדי בלשאצר את אדניהם, ועז"א **ותפל עליך הוה** ושבר אשר **לא תוכלי כפרה**, שהיא המרד של שרי בלשאצר, ואח"כ באו השואה והחושך של מחנה מדי ופרס אשר נפלו על העיר, ועז"א **ותבא עליך פתאם שאה** (**אשר**) **לא תדעי**, כי דבר זה נעשה בפתאום ולא הרגישו בו, כמו שצייר זה למעלה (כ"א):

פסוק יב

עמדי נא, ועתה עמדי נא **בחבריך וכשפיך** שהם חכמי התולדות והגורלות, וכן בכל **אשר יגעת מנעוריך** שהם יתר חכמת הכלדיים אשר יגעו בהם מאד בידיעתם **אולי תוכלי הועיל** ר"ל אולי ע"י החכמות האלה תוכלי להועיל לבל יבא האויב בשעריך, ואם לא תוכלי להועיל ע"ז עכ"פ **אולי תערוצי** אולי תמצא עצה ע"י החכמות האלה להתגבר על האויב במלחמה, אולם

פסוק יג

נלאית ברב עצתיך, כי על ההוה אין שום עצה ותחבולה להנצל, **יעמדו נא** שיעור הכתוב **יעמדו נא הברי שמים ויושיעוך מאשר יבאו עליך** לכל הפחות יושיעו נא אותך הוברי שמים אלה, מן הרעות אשר מוכנים לבא עליך בעתיד, אחר שהם הוברי שמים חוזים בכוכבים ומודיעים על ידי חזיונותם לחדשים, רצה לומר כל התחדשות הימים, והלא עוד רעות רבות מוכנים עליך, מדוע לא יושיעוך עכ"פ מן העתיד, אבל.

פסוק יד

הנה היו כקש, רצה לומר הקש הנשרף יש לו שני חסרונות נגד העץ הנשרף א. כי העץ לא ישרף רק מן האש הבוערת קרוב לו, לא מן הלהבה המלהטת מרחוק, אבל הקש נשרף גם מן הלהבה מרחוק, ועז"א הנה היו דומים **כקש אשר אש שרפתם לא** אשר **יצילו את נפשם גם מיד להבה** ב. שהעץ הנשרף ישיגו ממנו אחר כך עכ"פ תועלת שיתחממו מן הגחלים וישבו נגד אורם, אבל הקש הנשרף לא ישאר ממנו לא גחלת ולא אור, ועז"א **אין גחלת לחמם, ולא אור לשבת נגדו** ועתה מבאר הנמשל, נגד מ"ש שנשרפו בקל בהריחם להבה מרחוק, אומר.

פסוק טו

כן היו לך אשר יגעת, שכל יגיעך היה כקש שנשרף תיכף וכלה מהר תיכף בהחל המלחמה, ונגד מ"ש כי לא נשארו גחלת ואור ליהנות ממנו אחר כך, אמר הנמשל כי לפעמים עיר ממלכה הנופלת מגדולתה מכל מקום תשאר עיר מרכולת והסוחרים שהיו רגילים לסחור בה יסחרו אותה גם עתה, ובזה יהיה בנמשל שנשארה מגדולתה עוד גחלת לחמם נגדה, אבל אתה **כן היו לך** כמו במשל הקש שלא נשאר ממנו גחלת, כי **סחריך מנעוריך** עתה **איש לעברו תעו** וכ"א בקש מסחרו במקום אחר עד כי **אין מושיעך**:

פרק מח

פסוק א

שמעו זאת בית יעקב, את הדברים אשר אומר אליכם אתם **הנקראים בשם ישראל** ע"י חשיבותם ורוממותם למעלה מן הטבע, אתם השבט אשר **ממי יהודה יצאו**, שהוא שבט יהודה שביניהם היה המקדש ומלכות בית דוד, לכם אני שואל איך אתם המה האנשים **הנשבעים** וכו' המאמרים מגבילים, **הנשבעים בשם ה' לא באמת ובאלהי ישראל יזכירו לא בצדקה** אחרי שאתם ראוים להיות צדיקים בין מצד מעשיכם בין מצד תולדתכם, ואיך היה להפך, השבועה שתשבעו בשם ה' אינה באמת רק בשקר, ואשר **תזכירו שם אלהי ישראל** לאמר שאתם עבדי ה' אינו בצדקת מעשיכם, כי אין בכם צדקה שהם המעשים שבין אדם למקום:

פסוק ב

כי מעיר הקדש, מלת כי פה משמש על הזמן כמו כי יהיה להם דבר בא אלי, ורצה לומר כי הנסים שיעשה ה' לצורך ישראל יהיו בשני פנים א. בעת שיהיו ראוים אל הנהגה נסיית, שאז יעשה עמהם נס להתנוסס מפני צדקתם, ב. בעת שישראל בלתי ראוים שאז יעשה אותות ומופתים לעיניהם למען יאמינו בו. וההבדל שביניהם הוא זה. כי הנסים שיעשה להם מפני צדקתם לא ינבא עליהם נביא וחוזה לפני בואם, רק יעשם פתאום לפי הצורך, אבל האותות והמופתים שיעשה להם מפני רפיון אמונתם, בהכרח שינבא עליהם הנביא לפני בואם, כדי שיכירו כי יד אלהים הוא ויאמינו בו. וז"ש **בעת אשר מעיר הקדש נקראו** בעת שהיו ישראל קדושים ונתיחסו על עיר הקדש על ידי טוב מעשיהם, ובעת **אשר על אלהי ישראל נסמכו** מצד חוזק אמונתם, בעת ההיא אז הנסים

פסוק ג

הראשנות מאז הגדתי, רצה לומר אז לא הייתי צריך להגיד הנסים שעשיתי עמכם אל הנביא טרם בואם, רק **מאז הגדתי פתאם עשיתי ותבאנה** תיכף כשהגדתי לעשות הנס תיכף עשיתיו ויבא פתאום, והנה בעת יודיע הנסים ע"י הנביא טרם היותם, יש בזה שני דברים א. הגדת ה' אל הנביא לגלות אזנו שכן יהיה בעתיד. ב. השמעת הנביא אל העם לפרסם הדבר טרם יבא, וכ"ז לא הייתי צריך בנסים הראשונים שעשיתי עמכם, כי הראשונות, ר"ל הנסים הראשונים שעשיתי מימי קדם, היה ההגדה (אל הנביא) וההשמעה (אל העם) וביאת הנס בפועל, הכל פתאום, ור"ל **הגדתי ומפי יצאו ואשמיעם** לא השמעתי ע"י נביא רק תיכף שיצאו מפי תיכף אשמיעם ופתאום עשיתי, עד שעת בא הדבר היה ביאתו פתאום, כי בעת בא אז השמעתיו והגדתיו וגליתיו, לא קודם לכן:

פסוק ד

מדעתי, כ"ז היה בנסים הראשונות מאז, לא כן עתה, יען **ידעתי כי קשה אתה**, שאתה בעצמך קשה להאמין, ואם יבוא הנס פתאום לא תשים לב להכיר כי אצבע אלהים היא, וגם אם יראו לך שתראו זאת בעינים הנה **גיד ברזל ערפך** ערפך יש לו גיד מברזל עד שלא תוכל להשיבו לאחוריך לראות את הנס בעינים, וגם אם יראו לך את האות והמופת נגד פניך הנה **מצחך נחושה** ותוכל להעיז פנים ולהכחיש הראות, לכן,

פסוק ה

ואגיד לך מאז, לכן הוכרחתי עתה להגיד לך הנס מאז טרם שיבא, ור"ל אני מוכרח להגידו מאז אל הנביא ואחר זה **בטרם תבוא** הדבר **השמעתיך** על ידי הנביא שאז יפרסם הנביא את הדבר לפני בואו לאמר מחר יהיה האות הזה כי יראתי פן אם יבא הדבר פתאום תאמר **עצבי עשם**, והמאמרים מגבילים, **ואגיד לך מאז פן תאמר עצבי עשם**, **בטרם תבוא השמעתיך פן תאמר פסלי ונסכי צום**, ר"ל מה שהגדתי אל הנביא מאז בעת שגמרתי בלבי לעשות הנס, היה כי יראתי פן תאמר לא אני עשיתי את הדבר רק העצב והאליל עשהו, ומה שהוכרחתי להשמיעו ולפרסמו ע"י הנביא בטרם תבא והיינו קרוב לזמן ביאתו, כי אל"כ הגם שכבר הגדתי הדבר מאז ולא היית יכול לאמר שהפסל עשהו, עדן היית אומר הגם שה' עשהו, מ"מ היו הפסל והנסך המצוים על הדבר שעשה ה' שיבא, והם שלוחי האל להשלים את אשר עשהו, ולכן הייתי מוכרח בטרם בוא הדבר להשמיע שנית על ידי הנביא, למען תדעו שגם אני צויתי שיבא הדבר אשר עשיתי, (וכבר כתבתי למעלה (מ"ה) כי היו ביניהם שתי כתות, הכת הא' שחשבו שהפסל עצמו הוא אלהי, וזה קרא פה עצב, ואמר שתאמר עצבי עשם מצד שהוא אלוה, וכת ב' חשבה

את הפסל רק אמצעי בין ה' בין האדם, ועליהם אמר שתאמר פסלי ונסכי צום, שה' היה העושה, אבל הפסל שהוא אמצעי בין ה' והעולם, צוה על הדבר שיצא לפועל):

פסוק ו

שמעת, אמנם גם בתחבולה זו לא פעלתי מאומה כי **הלא שמעת כל החזיון**, שמעת כי העידו הנביאים על המופתים האלה מכבר, ומ"מ **ואתם הלוא תגידו** הלא מ"מ תגידו זאת, עצבי עשם ופסלי ונסכי צום כי בכל זאת אתם מיחסים נסים האלה להטבע או להפסילים לכן צריך אני לתחבולה אחרת שע"י תאמין לדברי, והוא כי **השמעתיך חדשות מעתה** מעתה אשמיע אותך נסים חדשים שלא היו דוגמתם לעולמים, וגם יהיו **נצרות** דברים שמורים בלבי שלא גליתים אל הנביא **ולא ידעתם** קודם בואם, כמו שיבאר:

פסוק ז

עתה, מפרש דבריו, מה שאמרתי שהשמעתי חדשות מעתה הוא כי **עתה נבראו ולא מאז**, ר"ל כי בכל הנסים שעשה ה' עד הנה לא ברא יש מאין רק יש מיש, והיה הנס המרת צורה בצורה, כמו שנתהפך המטה לנחש, והמים לדם, טבע הנוזלים לעמוד, תנועת השמש לידום וכדומה, ובנסים האלה לא היה להם עודף על הטבע רק מה שנעשה בזמן מבלתי זמן, שמה שיצוייר שיעשה מעצמו בימים רבים ועתים רחוקות כי הטבע תשנה צורת הדברים תמיד, נעשה בדבר ה' מזולת זמן ומבלעדי הסבות הטבעיות הצריכות לזה, והיה לפתע פתאום, ולכן בכל האותות והמופתים היה הנביא מגיד ביאתם ומגביל זמן בואם, כי זה היה עקר האות והמופת שבאו בזו הרגע שהגביל האיש האלהים, ואחר שמבואר אצלינו תמיד ההבדל בין בריאה ליצירה ועשיה, שפעל ברא מורה בריאת עצם הדבר יש מאין, מבואר שהנסים כולם לא נבראו רק נוצרו ונעשו, ר"ל כי הבריאה שהוא עצם הדבר זה נעשה בששת ימי הבריאה שאז ברא ה' יש מאין, ולא עתה בעת הנס כי הנס לא המציא עצם הדבר רק שינה צורתו לצורה אחרת, ויצר או עשה הדבר שנברא מכבר. וזה מבואר כי עת יברא ה' בריאה חדשה בדרך נס עד שגם עצם הדבר ימצא לשעתו יש מאין, זה לא יטעו גם הקוסמים והמכשפים בלטהיהם ליחסו אל איזה כח מכחות הטבע כוכב או מזל ודומיהם, כי גם לפי דעתם לא יפעלו אלה רק להמיר צורה בצורה לא להמציא עצם הדבר יש מאין, ובזה אומר ה', כי דעתו **להשמיעם חדשות מעתה** והוא נסים כאלה אשר **עתה נבראו ולא מאז** שגם הבריאה שלהם שהיא הוצאת עצם הדבר יש מאין יולד עתה, ונסים כאלה הם חדשות כי כל הנסים הקודמים נבראו מאז ועתה רק נוצרו ונעשו, כי לא שינה רק צורת החומר הנמצא בששת ימי הבריאה, ובמה שיעשה נסים כאלה לא יוצרך לגלות הדבר אל הנביא טרם היותו, כי בזה אין עקר המופת מה

שנעשה בזמן מזולת זמן וברגע המוגבל, כי מופת הזה אין ביד הזמן והטבע לעשותו כלל בשום עת וזמן, כי הטבע כל פעולותיה רק המרת הצורות ולא תוציא חומריים חדשים כנודע, ולכן הנסים האלה הם **נצרות ולא ידעתם** ומפרש **ולפני יום ולא שמעתם** בנסים האלה שאברא עתה יש מאין אעלימם ממך ולא אגלם להנביא טרם בואם פן תאמר **הנה ידעתין** כי אז לא יהיה חדושם גדול בעיניך כ"כ, כי א"צ לגלותם תחלה, אחר שהמופתים האלה אינם תלוים בהגבלת הזמן כנזכר:

פסוק ח

גם לא שמעת, שב לאמר אבל מה יועילו כל התחבולות האלה, ידעתי כי **גם אם לא שמעת**, **וגם אם לא ידעת**, בכל זאת ידעתי כי **גם מאז לא פתחה אזנך**, ור"ל ידעתי כי הגם שלא שמעת הנס שאני רוצה לבראות יש מאין מפי הנביא, והגם שלא ידעת אותו ר"ל שלא תוכל להשיג ממנו שום ידיעה בעת יבוא, כי הבריאה יש מאין הוא דבר שלא השגנו בחוש וא"א לדעת אותו כלל, בכל זה גם אם אעשה הנס הגדול הזה ידעתי כי גם אז בעת ההיא לא תפתח אזנך לשמוע לדברי כלל, **כי ידעתי בגוד תבגוד** ר"ל שאם היה חסרון אמונתך עד עתה מפני הסכלות וחסרון ידיעה, אז היה התחבולה הזאת מהנסים שיבראו יש מאין מועיל, אבל אני ידעתי שחסרון אמונתך אינו מצד חסרון ידיעה כי אתה ידעת האמת, אתה ידעת שלא הפסל והטבע עושה זאת, רק אתה בוגד בזדון, עד שראוי **לקרא לך** בשם **פושע מבטן** כאילו טבעך נותן שתהיה פושע ומורד, ואתה מוטבע ע"ז מלידה ומבטן ומהריון:

פסוק ט

למען, אומר הנה דרכי להאריך אף להחוטא פן ישוב בתשובה, אבל אתה אחר שאתה פושע מבטן ולא אקוה שתשוב אלי בתשובה כי כל הנסים אינם מועילים, הלא היה ראוי להענישך תיכף אך מה **שאאריך אפי** לאחר עונשך, אני עושה **לבל יחולל שמי** הנקרא עליך, **ולמען תהלתי אחטם לך** שגם בעת שאענישך לא אכלה בך כל חרון אפי רק מקצתו ולא אכריתך:

פסוק י

הנה, ר"ל הצורף סיגים בכור שיש בו כסף הוא ישליך כל הסיגים למען יזכך הכסף, אבל המצרף סיגים **בכור עוני** והוא כור שאין בו כסף רק עניות וסיגים, הוא לא יברר רק הסיגים הגרועים לגמרי והמתכות החשובות בערכם יניח ולא יצרפנו, ע"ז אומר, עת אצרוף אותך בכור להסיר ממך הסיגים שהם הרשעים, אשקיף אל הכור שאין בו כסף רק הוא כור עוני, הוא מלא סיגים, ובזה לא אברר כל הסיגים שא"כ לא ישאר מאומה,

כי **בכור העוני הזה בחרתיך**, אתה המבחר מן יתר הסיגים הנמצאים בכור שהם עוד גרועים ממך, ר"ל לא אכלה רק הרשעים הגמורים לא הבינונים, כי אז לא ישאר מאומה (ומצאנו כמליצה זאת (ביחזקאל כ"ב) ובארתיו בפי' שם ת"ל):

פסוק יא

למעני למעני אעשה, ר"ל כי הבוחר באיש מפני חשיבותו יעשה הכל למען הנבחר, והבוחר באיש פחות מפני שצריך אליו, יעשה זאת בעבור עצמו ותועלתו ובעבור הנבחר שהוא האמצעי להשיג ע"י תועלתו, אבל הבוחר באיש פחות ואינו צריך אליו, רק שלא יכול לעזבו מפני שהוא קרובו ומתירא שאם יניחהו לבוז יהיה לו בזיון מצד שנקרא שמו עליו, אז יעשה הכל למענו, וז"ש למעני למעני אעשה אני אעשה הכל רק למעני מפני שאני מתירא על כבוד שמי כי **איך יחל שמי**, וכמ"ש מה תעשה לשמך הגדול, **וכבודי לאחר לא אתן** שעי"ז יתיקר שם האלילים:

פסוק יב

שמע אלי יעקב, (אתה פחות המעלה מצד עצמך וחשוב להקרא בשם ישראל ע"י שאתה מקוראי) **דע כי אני הוא**, הנסים שאעשה לך בגאולת בבל אני עשיתי כי **אני ראשון ואני אחרון** כמו שעשיתי נסים בגאולה ראשונה כן בנסים האלה ואל תחשובו כי נעשו הנסים האלה ע"י חקי הטבע, ע"י הוראות המערכת בשמים, או על ידי חיוב התולדות בארץ, כי.

פסוק יג

אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים, ר"ל השמים והארץ בעת שעשיתים עשיתים בפעם אחד כאלו ביד השמאל הנחתי היסוד שהיא הארץ והיד הימין טפחה כבר ברגע ההוא גג הבנין שהם השמים, וא"כ עתה **קרא אני אליהם שיעמדו יחד** לפני לשאול אותם השאלה שיזכור אח"כ:

פסוק יד

הקבצו, ואתם **התקבצו כלכם ושמעו** את השאלה הזאת שאשאל לשמים ולארץ העומדים לפני עתה, והוא, כי אשאלם **מי בהם הגיד את אלה**, מי בשמים או בארץ אשר הגיד את הדברים האלה, ומה הם הדברים?

ה' אהבו יעשה חפצו בבבל וזרעו כשדים הדברים האלה הם, שכורש אשר ה' אהבו הוא יעשה חפץ ה' בבבל להחריבה, **וזרעו** וכחו לעשות זאת יהיו **הכשדים** בעצמם, שהכשדים עצמם יעזרו לו למלאות חפץ ה', כי שרי בלשאצר שמרדו והרגו את אדוניהם

הם הודיעו זאת לכורש והם עזרוהו להשחית את בבל - יאמרו נא השמים והארץ מי בהם הגיד את הדברים האלה? אבל אז תשמעו תשובתם כי לא הם דברו זאת, רק

פסוק טו

אני אני דברתי, מראש שיהיה כן, **אף קראתיו** שילך למלחמה, **אף הבאתיו** על עיר בבל, ושם **הצליח דרכו** להחריבה, (וכונת המליצה הזאת שמפלת בבל והצלחת כורש לא היה דבר מחוייב מצד הטבע או המערכה רק מצד גזירת ה'):

פסוק טז

קרבו, ר"ל לא השמים והארץ הרחוקים מכם דברו זאת, רק **קרבו אלי ותשמעו זאת**, כי אני מדבר נבואה זו בשם ה', ולא לבד שאני מגידה עתה כי **גם מראש לא בסתר דברתי**, מעת התחיל הדבר כבר פרסמתיו מעצמי לכל, הגם שאז עוד לא נצטויתי לפרסמו, וכן **מעת היותה** (**לא בסתר דברתי**)

שם אני, מעת הויית הדבר שהיא אח"כ לא דברתי שם אני בסתר, **וגם שם אני לא דברתי בסתר**, ר"ל אף בבבל לא יראתי מלדבר זאת בגלוי, ושיעור הכתוב, **מראש מעת היותה**, **שם לא דברתי בסתר אני**, כי גליתיו ופרסמתיו, רק שאז דברתי אני מעצמי, **ועתה ה' שלחני** בשליחות לנבואת ע"ז, ושלח עמי את **רוחו**, רוח הנבואה שבו אתנבא בגלוי:

פסוק יז

כה אמר ה', ר"ל ואל תפחדו כי לא יארכו ימי שלותכם כי עוד תגלו פעם שנית כי הדבר תלוי בכם, אם תטיבו מעשיכם תהיה זאת גאולת עולמים, **כי כה אמר ה'** אשר הוא **גאלכם** מצד עצמו, והוא **קדוש ישראל** ע"י מעשיכם הטובים, **אני ה' מלמדך להועיל** ר"ל מצדי לא יבצר כי אני מלמד אתכם באמונות ודעות אמתיות, וגם **מדריכך בדרך תלך** שהם המעשים הטובים, והדבר תלוי בכם, כי

פסוק יח

לוא הקשבת למצותי, אם רק תשמע מצותי אז **שלומך יהי כנהר**, המושך בנחת, כן יהיה שלום ושלות השקט בהצלחת הגוף, **וצדקתך** שהם המע"ט שלך שהוא אושר הנפש, הם יתנשאו למעלה ראש **כגלי הים**, הרוצים תמיד לעבור על גדותיהם, כן תשא שאון גליך בכח גדול להוסיף מצות ועבודת ה', ועי"כ יהיה שכרך, כי

פסוק יט

ויהי כחול זרעך, הגדולים יהיו רבים כחול הים, **וצאצאי מעיך** הקטנים יהיו רבים **כמעותיו** כמעי הים שמפרה דגים קטנים בלא מספר, ושלוה זאת תמשך לעולם כי **לא יכרת שמו מלפני**, ויהיה שלומך נצח:

פסוק כ

צאו, לכן **צאו מבבל בקול רנה**, ולא תדאגו, כי אם תזכו תהיה זאת תשועת עולמים, וגם **הגידו** תוכלו להגיד בשורה זאת, וגם **השמיעו** בפרהסיא, ולא לבד במקום קרוב כי תוכלו להשמיע זאת **עד קצה הארץ** לאמר **גאל ה' את עבדו יעקב**, כי הגאולה מבבל בודאי תבא:

פסוק כא

ולא צמאו למים, הגם כי **בחרבות הוליכם** במקום חרב ויבש כי **מים מצור הזיל למו** עד שהיה להם מים, **ויבקע צור ויזבו מים** המליץ ישוטט עתה ברוחו, בקיעת מי הים והירדן לפני בני ישראל, ששם נצבו כמו נד נוזלים, אומר **את הים בקע ויעמדו מים**, **אבל ויבקע צור**, **ויזבו מים**:

פסוק כב

אין שלום, ר"ל ואל תיראו עוד מפני הכשדים כי **לרשעים האלה**, **אמר ה' אין שלום**, שלל השלום מגבולם לנצח:

פרק מט

פסוק א

שמעו, מעתה יסב פניו ממה שנבא על גאולת בבל ע"י כורש (מן סימן מ"ג י"ד, עד פ"ה) ויתחיל נבואתו על הגאולה העתידה **שמעו איים אלי** כי נבואה זאת נוגעת עד קצה הארץ וגם **הקשיבו לאמים** אשר יהיו **מרחוק** ר"ל אשר יהיו באחרית הימים:

ה' מבטן קראני והזמין אותי לנבאות על הגאולה, **ממעי אמי** ההבדל בין מבטן ובין ממעי אמי, כי העובר קשור תחלה במעי האם, ואח"כ כשיגדל מעט יפרד מן המעים ויצוף אל הבטן למעלה, ומציין כי בעוד היה בבטן אמו טרם יצא לחוץ כבר קראהו ה' וצוה לו שילך בשליחותו לנבאות על ישראל, ולא זאת לבד כי גם בהיותי במעי אמי דבוק במעיה שהוא קודם שנרקם צורת הולד מאז כבר הזכיר שמי, שאהיה אנכי המוכן לשליחות, כאומר בעת נקלטה הטפה הזרעיית במעי האם מאז קרא ה' בשמו, ואחר זאת בעת נפרד ממעי האם והיה בבטן העליון אז קרא אותו בעצמו ושלחו שילך בשליחות, (והכונה כי להשגת הנבואה צריך הכנה טבעיית והכנה הרגליות, שיהיה מוכן ע"ז מצד טבעו ושיכין א"ע לזה מצד הרגלו במצות ומע"ט, אמר כי היה מוכן ע"ז בטבעו מעת קליטת ההריון, והכין א"ע לזה בבחירתו מעת נפרד מן המעיים הגם שלא יצא עדיין מבטן אמו, ודוגמא לזה בירמיה (א' ה') כמו שפרשתי שם):

פסוק ב

וישם פי כחרב חדה, החרב חותכת מקרוב, והחץ מורה גם מרחוק, החרב אוחזים אותה בהיד, והחץ מונחת באשפת החצים, אומר כי **שם פי כחרב חדה** החותכת מקרוב, כן הייתי מיסר ומוכיח במו פי ומליצותי החדות והחותכות את ישראל, ואחז אותי בידו ויען שנגד החרב קרבים למלחמה אמר כי **החביאו בצל ידו** בעת שאחזו בידו אחזו באופן שיהיה נחבא תחת הצל של היד לבל יראוהו (והנמשל כי יען היו דבריו בשם ה' לא הביטו בו שהוא היוסר אותם בחרב לשונו כי בשם ה' נבא) וגם **שם אותי לחץ ברור** ומלוטש, שהייתי מורה נבואתי גם לעמים רחוקים וזמנים עתידים כחץ המורה למרחוק, **והסתירני באשפתו** ששם מקום החצים, עד שלא הרגישו בו שהוא מוכן לירות:

פסוק ג

ויאמר לי עבדי אתה, ויקרא אותי בשם עבדו, בהיותי מוכן לעבודתו בדבר הזה, **ישראל**, הנביא מסב עתה פניו אל ישראל, אומר **אתה ישראל**, דע כי **בך אתפאר**, מה שאני אומר שה' קרא אותי עבדי ההתפארות הזה לא אוכל להתפאר רק בך ועל ידך, כי עבודתי הוא להחזירך בתשובה, ועת אפעול זאת, עת תשוב ישראל, אז אתפאר להקרא עבד ה', כי השלמתי עבודתי - לא כן אם לא תשוב בתשובה שאז לא אוכל להקרא עבד ה', כי עבודתי לא נשלמה:

פסוק ד

ואני אמרתי, ומטעם זה אמרתי בלבי כי **לריק יגעתי**, אחר שראיתי שישראל אינם שבים בתשובה, א"כ לא מלאתי שליחותי, **לתהו והבל כחי כליתי**, היגיעה מציין המעמד בעת העבודה, וכחי כליתי מציין המעמד שאחרי כלות העבודה, למשל מי ששכרו אותו לחפור אחרי מטמון ונקבו שכרו בסתם, והוא חפר ולא מצא את המטמון, הנה יגיעתו היה לריק כי לא מצא את אשר בקש, ובכל זאת לא כלה כחו לתהו כי יקבל שכרו, אבל אם שכרוהו בתנאי שלא ישלמו לו שכרו רק אם ימצא המטמון וחפש ולא מצא, אז יגע לריק, וגם כחו כלה לתהו עפ"ז אומר שחשב שיגע לריק אחר שלא הועיל בתוכחתו להחזירם בתשובה, וגם כלה כחו להבל ותהו, כי לא יקבל עתה שום שכר אחר שלא השלים שליחותו.

אכן משפטי הדלתות מגבילים **ואני אמרתי לריק יגעתי אכן משפטי את ה'**, **אני אמרתי לתהו והבל כחי כליתי אכן פעלתי את אלהי** ר"ל ה' בחסדו השלים לי מה שלא השלמתי אני בעבודת השליחות, כי אני אמרתי לריק יגעתי שיגיעת העבודה עצמה וכל התוכחות שאמרתי היה דבר ריק כי לא פעל מאומה, אבל משפט הנהגתי הלא היא מאת ה', והוא

בכחו סבב הדבר שהתוכחות והנבואות האלה יהיו לתועלת רב כמו שיבאר, וכן מה שחשבתי כי כליתי כחי להבל, שלא אקבל שכר על עבודה זאת, אבל שכר פעולתי הוא את אלהי, והוא סבב שיגיע לי מן העבודה הזאת שכר גדול, כמו שמבאר:

פסוק ה

ועתה, מתחיל לבאר איך סבב ה' את פני הדבר שיהיה תועלת ושכר לפעולתו, אומר, **ה' אמר לי**, **ה' אשר יצר אתי מבטן לעבד לו לשובב יעקב אליו**, ר"ל הגם שהתכלית אשר בעבורו יצר אותי ה' מבטן לעבד לו, היה מיוחד רק לדבר פרטי ועבודה מיוחדת, שהוא לשובב יעקב אליו בתשובה, **וישראל** שהם הגדולים שבהם שא"צ להחזירם בתשובה **לו יאסף** אפעול בתוכחה שיתאספו לו לעבוד אותו באגודה אחת שכם אחד, זה היה עקר עבודתי שיחד ה' לי מעת יצירתי, ובעבודה הזאת אמרתי כי לריק יגעתי כי לא השלמתיה כי ישראל לא שבו אל ה' ולא שמעו לתוכחתי, מ"מ אחר כי **ואכבד בעיני ה'**, אחר שנכבדתי בעיני ה' ע"י שראה רוב ההשתדלות והיגיעה שהיה לי, **ואלהי היה עזי** על ידי מעשי הטובים:

פסוק ו

ויאמר, לכן אמר לי ה' אל תדאג על שלא השגת התכלית שבעבורו נוצרת, ולא נשלמה העבודה שיחדתי לך שהוא להשיב ישראל בתשובה, כי לגדולה מזה אתה מוכן עתה, ויחדתי לך עתה תכלית גדול ועבודה נכבדת מאד, על כי **נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב**, העבודה המיוחדת לך עד עתה להקים שבטי יעקב, הוא דבר נקל וקטן וכאין נחשב נגד העבודה שנתתי בידך עתה, כי עתה **ונתתיך לאור גוים**, עתה לא יהיה תכלית שליחותך ענין פרטי שהוא להשיב הדור ההוא בתשובה רק ענין גדול כללי, כי אתה נמשחת לבשר ענוים הבשורות הגדולות והנחמות העתידות, בעת הישועה הכללית שתהיה באחרית הימים, אשר לאור נבואתך ילכו גוים רבים, והדלתות מגבילים, **נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב כי נתתיך להיות ישועתי עד קצה הארץ**, **ונקל מהיותך לי עבד נצורי ישראל להשיב** (**כי נתתיך**) **לאור גוים**, כי עבודתו המיוחדת בנבואה שנבא על ישראל היו לשני ענינים א. **להקים שבטי יעקב** שהוא להקימם מנפילתם הגופניות שהיו אז גולים ומפוזרים אחרי גלות סנחריב, ורצה ה' כי ישעיהו בתוכחותיו ישיבם אל מכונם ולארצם ולהצלחתם ב. **נצורי ישראל להשיב**, להשיב את ישראל בהצלחה הנפשיית שע"ז נתיחד להם שם ישראל, ושישיבם בתשובה לה' ואחר ששני הענינים האלה לא עלו בידו, אמר לו ה' כי לעומת זה תהיה שליחותו בשני הענינים האלה שליחות כולל לכל העולם, ונגד ההצלחה הנפשיית יהיה **לאור גוים** שיאיר להם

האמונה האמתיית שילכו כולם באור ה', ונגד ההצלחה הגופניית תהיה **ישועת** ה' מתפשטת **עד קצה הארץ** (והמכוון בדבריו אלה תראה כמ"ש למעלה קאפיטל י"ב,) כי מאז נתפזרו עשרת השבטים ע"י סנחריב מעת ההיא התחילה עת הגאולה, והוא שמעת ההיא התחילו הנביאים לנבאות שהנדחים האלה יתקבצו וישובו לבצרון אסירי התקוה, והגלות החיל הזה היה בשנת שש לחזקיהו, ומעת ההיא התחילה נבואת החוזים על הגאולה, ואם היו ישראל שבים אז בתשובה שלמה היתה הגאולה ההיא מגעת תיכף בשנת ט"ו לחזקיהו שאז נפל אשור והיה אז העת שישובו הנדחים האלה, וע"כ הסמיך נבואתו על הגאולה והקיבוץ אל מפלת סנחריב כמו שתראה למעלה (קאפיטל י"א י"ח כ"ז). כי כל הנבואות (שנבא בחלק הראשון נבא קודם מפלת סנחריב, ואז צפה ברוח ה' כי יש תקוה שיתאספו הנדחים תיכף לארצם ויגאלו, וזה תלוי בתנאי אם ישובו בתשובה, ולשליחות זה היה ישעיהו מיוחד כל הזמן ההוא בעוד חזקיהו חי, שכל הזמן ההוא היה תקוה שיהיה חזקיהו משיח אלהי יעקב, כמו שזכרו חכמינו במקומות רבים, אבל דבריו לא עשו פרי, כי הדור ההוא בין יהודה שנשארו, בין השבטים שגלו (כי לשניהם יחד נבואתו כמ"ש וישם פי כחרב חדה אל הקרובים וישימני לחץ ברור אל הרחוקים) לא שבו בתשובה, ומתוך כך לא שבו ג"כ לארצם, והבית נחרב אח"כ בעון הנשארים, ואבד כל חזון. כמו שראה ישעיהו בעצמו זאת גם בימי חזקיהו, ונבא ע"ז למעלה (כ"ד ט"ז) ואז חשב ישעיהו כי יגע לריק וכלה כחו להבל, אבל ה' אמר לו דע כי לא יגעת לריק כי הנבואות האלה כולם שנבאת על שוב הנדחים יתקיימו באחרית הימים, ואז לא תהיה הישועה פרטית כמו שהיתה אם היתה באה בימי חזקיהו, רק תהיה ישועה כללית, שתחת שרצה להקים שבטי יעקב שהם עשרת השבטים שגלו לחלח וחבור, תחת זה תהיה ישועתי עד קצה הארץ, ותחת שרציתי להשיב הדור ההוא בתשובה, כמ"ש ונצורי ישראל להשיב ודבר זה לא עלה בידך, תהיה לאור גוים, ותאיר בהצלחה הנפשיית לכל העולם. כי אם היתה הגאולה בימי חזקיהו לא היתה כללית כ"כ, ולא היתה האמונה האמתיית מתפשטת כ"כ כמו שיהיה באחרית הימים כמ"ש כי אז אהפך אל עמים שפה ברורה. ומבואר כי אחרי מות חזקיהו שאז ראה שהיה יגיעו לריק (או אולי אחרי שנבא עליו הנבואה שלמעלה קאפיטל ל"ט, שהיה זה בחטא חזקיהו כמ"ש שם), מאז התיאש הנביא וראה כי השבטים הנדחים לא ישובו עתה, ומאז משחו ה' לבשר ענוים את הגאולה הגדולה העתידה הכללית, שנבא מן קאפיטל מ"ם עד סוף הספר) ומעתה מתחיל את נבואתו על העתיד, אשר דבריו אלה הם כענין הוצעה להם שאחר שנבא גאולת כורש יספר איך שלחו ה' לבשר נחמות גדולות עתידות.

פסוק ז

כה אמר ה' גאל ישראל קדושו, המוכן לגאלם בקדושת מעשיהם בנסים גדולים **לבזה נפש** שיעור הכתוב, **מלכים יראו וקמו, שרים וישתחוו לבזה נפש למתעב גוי**, לישראל שהם עתה בזוים ומתועבים שרים ישתחוו **לבזה נפש** ר"ל כי ישראל מבוזים המה בין ההודיים עובדי עכו"ם מצד שלשה ענינים א. מצד נפשם, שחושבים שנפשם בזויה ושפלה, ונגד מה שהנפש האלהית נקראת כבוד בכתבי הקדש חושבים שנפשם שפלה וממקור משחת. ב. מצד גופם, שחושבים אותם למתועבים ומשוקצים עד שנזהרים מליגע בהם ועז"א **למתעב גוי**, **גוי** הוא הגויה שחושבים שגויתם מתועב ג. מצד מדרגתם וקנינם, שהם **עבד משלים**, שאינם דומים כעבד שי"ל מושל אחד, רק כעבד של מושלים רבים, שמוכרח לעבוד את כולם עבודת פרך, ועתה נגד **בזה נפש ומתעב גוי**, יהיה מעלתם גדולה בכבוד גדול, עד כי **מלכים יראו וקמו** עד כי מלכי הודו יקומו לפניהם מרוב כבוד, ונגד עבד מושלים יהיה ההפך כי השרים ישתחוו להם, וזה יהיה **למען ה' אשר נאמן** ר"ל זה יהיה מפני שני דברים א. מפני ההבטחה כי ה' נאמן לקיים הבטחתו. ב. מפני קדושת מעשיהם אשר מצד זה יבחר בם עצמם מפני צדקתם, ועז"א קדוש ישראל ויבחרך. ור"ל כי הגאולה תבא, או עוד לפני זמן הקצוב, אם ייטיבו מעשיהם, או אם לא ייטיבו מעשיהם יבא עכ"פ בזמן המיועד כי נאמן ה' לקיים הבטחתו, ועז"א או שיהיה **למען ה' אשר נאמן**, וזה בכלות הזמן, או שיהיה **למען קדש ישראל** ע"י מעשיהם בעת אשר **יבחרך** מפני טוב מעשיך

פסוק ח

כה אמר ה' בעת רצון עניתיך, זה מגביל נגד שני הדברים שאמר בפסוק הקודם, או שתהיה הגאולה קודם זמן הקצוב אם ייטיבו מעשיהם ותהיה עת רצון, ועז"א בעת רצון עניתיך, או לכל הפחות יעזרו בזמן המיועד אשר לא יעבור, ועז"א **וביום ישועה עזרתיך**, והוא ביום המיועד לישועה שהוא בבוא יום המיועד **ואצרך** גם במשך ימי הגלות אצרך בהשגחה מיוחדת בל תכלה בין העכו"ם, עד **שאתנך לברית עם** שיקים ה' א. הברית שכרת עם ישראל. ב. **להקים ארץ** שהיא הארץ הקדושה ג. **להנחיל נחלות שממות** שהוא שישיב להנחיל מקומות נחלות השוממות עתה, והם העזרות והמקדש שהם נחלת ה' לשבתו:

פסוק ט

לאמר, מבואר במ"ש למעלה (מ"ב ז') כי שבט יהודה ובנימין הם נתפזרו וגלו תחת יד עכו"ם אשר אסרו אותם בכבלי ברזל, כמ"ש שם **להוציא ממסגר אסיר**, ועשרת

השבטים שהגלו לחלח וחבור אינם תחת עכו"ם ואין עליהם עול שעבוד, אבל הם נסגרים במקומות מסוגרים שלא ידע איש את מקומם ודומה כאילו יושבים בחשך שלא יראם אדם כמש"ש **מבית כלא ישבי חשך**, ועל שבט יהודה אומר לאמר **לאסירים צאו**, ועל עשרת השבטים אמר, לאמר **לאשר בחשך הגלו**, כי אז יגלו מקומם, ולהם אצ"ל צאו כי אינם אסירים **על דרכים ירעו** מדמה אותם בשובם למנוחתם, כצאן אשר ה' ירעה אותם כמ"ש (למעלה מ"ם) כרועה עדרו ירעה, ולפעמים צריך להנהיג הצאן אחר המדבר להרחיקם מן השוללים, לעומת זה אמר **על דרכים ירעו** כי כל עוברי דרך לא יגעו בם, ולפעמים צריך להנהיגם אחר המדבר מפני שאינו מוצא מרעה, לעומת זה אמר **ובכל שפיים מרעיתם**, שבכל הר גבוה ימצא מרעיתם, ור"ל שישובו מן הגולה בפרהסיא:

פסוק י

לא ירעבו, ההולך בדרך רחוקה יחסר לו לחם או מים או יכהו שרב ושמש, ועז"א **לא ירעבו ולא יצמאו ולא יכם שרב ושמש**, כי **ינהגם ה' ברחמים** עד שלא ינהגם במקום שהשמש שולטת שם, **ועל מבועי מים ינהלם** עד שלא יצמאו:

פסוק יא

ושמתי, וגם לא יצטרכו לבקש דרך כי גם **ההרים יהיו לדרך**, ולא תחשוב שיהיה דרך לא כבושה, **כי מסלתי ירמון**, שיהיה מסלה כבושה, עד שכולם ידעו כי הם מסילותי המיוחדות לי:

פסוק יב

הנה אלה, פה מתחיל ענין חדש רוצה לצייר כי קיבוץ גלויות יוקדם לבנין ציון, וכי בעת תתקבץ הגולה מארבע רוחות עוד תהיה ירושלים שממה, וצייר זה בציור נפלא מאד, מצייר בצד אחד, איך כל הגלויות מתקבצות מארבע פנות העולם, וכל העולם וכל הטבע, שמים וארץ והרים רוננים ושמחים ומספרים החידוש הזה הנפלא, בצד אחר מציין את ציון איך היא יושבת בעת הזאת כאשה אלמנה גלמודה מתכסית בצעיף אלמנותה ומתאבלת כי בעלה עזבה ושכח בה, וכי ציון אינה יודעת מכל השמחה אשר התפשטה בכל העולם מאומה, עד שפתאום תשא עיניה ותראה את הישועה. יאמר, ראה נא, **הנה אלה** גולי המזרח **מרחוק יבאו** (כי עשרת השבטים שגלו למזרח גלו למקום רחוק כנ"ל (מ"ג ה') **ואלה** גולים צפון ומערב, באים **מצפון ומים** ואלה גולי דרום, באים **מארץ סינים**, ראה נא כל הגולה מתקבצת, השמחה התפשטה על כל הטבע, עד כי

פסוק יג
רנו שמים וגם **גילי ארץ** ואף ההרים הפרטים כבר פצחו רנה כי הגיעה הבשורה עד יושבי ההרים לאמר, כי נחם ה' עמו וכי ראה ענים ורחם עליהם הכל רוננים, רק לבד.

פסוק יד
ותאמר ציון, ציון עדן אומרת **עזבני ה'** ציון אינה יודעת מכל זה, ומתאבלת בעת ההיא לאמר, איך עזבני ה', ולא לבד שעזבני מלפני החטא, כי גם נדמה לי כאילו **ה' שכחני** ואינו זוכר בי עוד (כי העזיבה תהיה מפני החטא, ואז עדן זוכר בהנעזב אבל השכחה היא מפני המיאוס ואז לא יזכור בו עוד כלל):

פסוק טו
התשכח, גם זה מדברי ציון, ציון אומרת **וכי תשכח אשה את עולה**, וגם אם יצוייר כי תשכח את עולה הגדול שאין צריך אליה עוד ותשכח את האהבה אם עזבה אותו, אבל היצוייר כי תשכח אשה **מרחם בן בטנה** בן בטנה הוא היונק שדי אמו, אשר הוא מלבד האהבה יעורר גם רחמים כי הוא צריך לאמו, ואם תשכח את האהבה הכי תשכח את הרחמים מלרחם על בן בטנה הקטן, ואתה ה' אם שכחת את אהבתך איך שכחת מלרחם, באשר אני נעזב ובאין סומך בלעדך כן תאמר ציון הבעל אשר הרחיק נדוד יתראה עתה אל האלמנה המתאבלת, אומר אליה - דעי כי גם לו יצוייר **כי אלה תשכחנה**, גם אם שתי הנשים אלה שהזכרת, שהם האשה שי"ל עולל גדול והאשה שי"ל יונק אם גם אלה שתיהן תשכחנה ילדיהם, בכל זאת אנכי לא אשכחך כי לא אוכל לשכחך, כי.

פסוק טז
הן על כפים חקתיך אנכי חקותי את שמך על כפי ידי, אשר מדי אשתמש בידי אזכור את שמך (והנמשל שכל פעולותיו ומעשיו הם אמצעיים מובילים אל התכלית הגדול שהיא התשועה המובטחת), וגם את **חומתיך** (**חקתי**) **נגדי תמיד**, הם חקוקים נגד פני לאות ולטוטפות, ולא לבד עתה רק **תמיד**, ר"ל מה שחקתי אותך על כפים, ואת חומתיך נגד פני זה היה תמיד מעת הגלות עד עתה ומה שעזבתי אותך עגונה אלמנה זה ימים רבים, לא היה זה מחמת שכחה, ולא אני אשם בדבר, רק בניך בעצמם הם סבבו זאת, כי אם.

פסוק יז
מהרו בניך, אם היו בניך ממהרים לשוב בתשובה אז **מהרסיך ומחריביך ממך יצאו** כבר היו יוצאים אויביך אשר הרסו אותך ממך זה מימים רבים, אם היו בניך רוצים, ואם מהרו לשוב מחטאתיהם - אבל העבר אין, עתה.

פסוק יח

שאי נא סביב עיניך, אל תביטי אל צד אחד רק סביב סביב כי בא הקיבוץ פתאום מארבע רוחות השמים, וראי איך **כלם נקבצו באו לך** והם שני דברים מפליאים א. הקבוץ מן הפיזור הגדול, וזה כולם נקבצו. ב. שיבתם לירושלים מן מרחק רב כזה וזה באו לך. אבל אל תדאגי לאמר והלא בית אלמנותי קטן וצר ואיך יכיל הבנים הרבים האלה, גם מזה אל תדאגי, **חי אני נאום ה' כי כלם כעדי תלבשי** ימליץ התמלאות המקום החרב מיושבים כאילו הארץ תתלבש בלבוש שהיא יושביה המכסים אותה, כמ"ש לבשו כרים הצאן, כי המקום השמם הוא ערום וחשוף שת, ועת יתישב יתלבש ויתעטף לכסות מערומיו, אמנם עת שאחר שכבר התלבש ממלבושיו והוא אחר שכבר התישב המקום באו עליו עוד יושבים נכבדים שרים וחכמים, ימליץ שהמקום ילביש עוד עדי על מלבושיו, כי אלה יעדו את מלבושיו הקודמים ואמר שכולם תלבשי כעדי כי כולם יהיו לה לכבוד ולתפארת, וגם **תקשרים ככלה**, כמו שהכלה שומרת קשוריה שהוא העדי שנתן לה החתן על ידה לשם קדושין בל יאבדו ממנה, כי הם אות הקישור בינו ובינה, כן תקשרי אותם עליך בקשר אמיץ לבל יצאו עוד ממך שנית, כי הם אות האירוסין בינך ובין אלהים, אשר על ידם ארס אותך באמונה:

פסוק יט

כי חרבתיך, ואל תחשובי כי ביתך צר ומקומך קטן מהכיל כל היושבים הרבים האלה, כי (**תלבשי בם**) **את חרבתיך** שכל מקומות החרבות והשממות יתלבשו מן היושבים האלה, ויותר מזה כי עתה אשר תצרי מיושב, (**ורחקו מבלעיך** הוא מאמר מוסגר, אומר מה שתצרי יהיה מיושב מן יושבים תתמלאו לא מן מחריבים כמו שהיית מלא מהם עד עתה כי מבלעיך ירחקו עתה ממך, אבל עתה כי **תצרי מיושב**) לא ימצאו הגולים עוד מקום לשבת בתוכך אז

פסוק כ

עוד יאמרו, ר"ל אז בני שכוליך הם הבנים שהיית שכולה מהם עד הנה, שהם בני הגולה, עוד זאת יאמרו באזניך עתה **צר לי המקום גשה לי ואשבה** המקום שלך צר לי ואיני יכול להכנס אל תוכו, ולכן גשה אתה והתקרב אלי, למען אשב בתוכך, ר"ל כי אחר שישראל יהיו רבים מאד ולא תוכל א"י להחזיק את כולם, לכן תרחיב הארץ את גבולה, ותתפשט עד חוצה לארץ, כמ"ש לקמן (נ"ד) הרחיבי מקום אהלך, וזה במשל שהארץ תגש אל היושבים העומדים חוצה לה ואינם יכולים לכנס אל תוכה:

פסוק כא

ואמרת בלבבך, אז תשאלי שלש שאלות, ומדמיה במשל אשה שמתו לה כל בניה והיתה גלמודה אח"כ בלא בעל, וגולה ממקום למקום ולא מצאה מנוח לכף רגלה כי אין איש מאסף אותה הביתה, ואח"כ באו אליה בנים מעבר הים, אשר התיחסו אליה שנולדו ממנה, ואז תשאל שלשה השאלות הנאמרות פה א. **מי ילד לי את אלה ואני שכולה וגלמודה** שתחלה תשאל על מניעות הלידה, שא"א כלל שנולדו הבנים האלה ממנה, אחר שהיתה **שכולה** שמתו כל בניה, וגם היתה **גלמודה** אח"כ בלא בעל, ואיך נולדו הבנים האלה לה ב. **גלה וסורה ואלה מי גדל** תשאל על מניעת הגידול, שגם לו יצוייר שילדתי בנים מי גדלם ואומן אותם הלא אני הייתי גולה וסורה, והוא שהייתי **גלה** ממקומי, וגם במקום שהייתי לא הניחו לי לשבת במנוחה רק הייתי **סורה** ממקום למקום, וא"כ אלה מי גדל ג. **הן אני נשארתי לבדי אלה איפה הם**, תשאל על מניעת ביאתם לפה, גם לו יצוייר שנולדו ממני ונגדלו מעצמם מי הביאם לפה למקומי, הלא אני נשארתי לבדי, רחוק מהם, ואלה מאפוא הם, מאיזה מקום באו ומי הביאם לפה (והנמשל כי ירושלים היתה שכולה שנהרגו בניה והלכו שבי לפני צר, ומאז ישבה גלמודה, וא"כ תתפלא מי ילד לה בנים, כי חשבה שכל בניה נהרגו ונשבו. שנית תשאל גם אם נשארו אז קצת מהם, הלא היו גולים ומדולדלים ומי גדלם אלפים שנה ואיך לא ספו תמו מן בלהות. שלישית תשאל, ואף אם נתקיימו עד עתה מי קבץ פזוריהם ומי הוציאם חפשי ויביאם לציון):

פסוק כב

כה אמר ה', משיב לה שלשה תשובות על שלשה השאלות האלה כסדר מלמטה למעלה מה ששאלת **אלה איפה הם**, והוא מי קבץ את הגולה והביאם לפה דע כי מזרה ישראל יקבצנו. כי **אני אשא אל גוים ידי**, וארמוז להם שיביאו בני הגולה לארצם, **ואל עמים** כבר בארתי כי גוים פחותים מן עמים, ואומר כי הגוים יהיה די להם בנשיאת היד לרמז שיביאו בני הגולה והעמים לא ישמעו תיכף עד שאשא להם נס מלחמת גוג ומגוג אשר שם יפלו בנופלים, ואז והביאו בניך בחוצן הוא הכסא שנושאים בו את השרים, ובנותיך שיראים לשבת בכסא הזה על כתף תנשאנה ויביאו אותם לארצם:

פסוק כג

והיו, על השאלה השנית ששאלת **אלה מי גדל**, אחר שהיית גולה וסורה, ואיך התקיימו משך זמן הרב הזה, משיב אני לך, כי הנה אל הגידול צריך שני דברים א. להניק את הולד עד יגמל. ב. לאמנו ולגדלו מעת נעתק משדים, הנה המלכים יהיו אומניך והשרות

שלהם יהיו מניקותיך, והמליצה שהם יגינו בעדך מכל פגע, עד שתגדלו, ויאמנו ויגדלו אותך כאומן את היונק עד לבסוף, שאז אפים וכו'.
וידעת ועל השאלה השלישית אשר שאלת, **מי ילד לי את אלה** אחר שהיית שכולה וגלמודה, שכל בניך נלקחו לשבי ולעבדים ומי הוציאם חפשיים, משיב אני לך כי עתה **וידעת כי אני הוא ה'**, אשר ביכלתי לעשות זאת, **אשר לא יבשו קוי** מפני שיפלא בעיניהם לאמר

פסוק כד

היקח מגבור מלקוח, אחר שישראל נשבו ונלקחו לעבדים ביד גבורים האפשר ליקח את השבי והמלקוח מידם, וזה הוא השאלה ששאלת אחר שאני שכולה וגלמודה והוא שבניך היו מלקוח ושבי ביד גבורים מי ילד לי את אלה, כי איך אפשר ליקח מגבור מלקוח, עתה לא יבשו קוי משאלה הזאת, יען.

פסוק כה

כי כה אמר ה' גם שבי גבור יקח, והוא הוציא אותם מיד שבי ועבדות והנה יש הבדל בין שבי למלקוח, המלקוח הוא מה שהאויב לוקח לעצמו לעבדים ושפחות, והשבי הוא בארץ שביו ולא נלקח לעבד, והנה המלקוח אי אפשר שימלט כי הוא תחת רשות אדוניו רק אפשר שיוקח מאת אדוניו בחזקה אחר שמחזיק אותו לעבד שלא במשפט, אבל זה רק אם המלקוח הוא ביד חלש, אבל **היקח מגבור מלקוח** אם המלקוח הוא ביד גבור הלא בלתי אפשר לקחתו מידו, ובשבי יהיה בהפך שא"א שילקח בחזקה כי השבי הוא כדין, שהעם המנוצח יהיה בשביה, אחר שאין מחזיקים אותם לעבדים, ואינם מלקוח רק שבי, רק אפשר שימלט אחר שאינו תחת רשות אדוניו, אבל תשאלו **האם שבי צדיק ימלט** אם נשבה השבי בצדק מפני חטאו ומרדו שזה קרא שבי צדיק הלא א"א גם שימלט ור"ל שישראל שמקצתם היו מלקוח עבדים ושפחות ומקצתם היו שבי ביד עכו"ם שאלו שהמלקוח הגם שהוא שלא כדין הלא הוא ביד גבור ומי יקחנו מידו, והשבי אחר שהוא שבי צדיק כי נשבו בדין ואיך ימלטו. וה' משיב להם **גם שבי גבור יוקח** ר"ל לא לבד שהשבי ימלט, כי השבי קל לו להמלט אחר שאין שומרים אותו, כי אחר שהוא שבי גבור לא שבי צדיק, ר"ל אחר שנשבו שלא כדין רק בגבורה ובכח, גם יוקח בחזקה מיד שוביו **וגם מלקוח עריץ ימלט**, שלא לבד שמלקוח גבור יוקח בחזקה, כי גם מלקוח עריץ שהוא יותר מגבור, גם ימלט מעצמו מידו **ואת יריבך** ר"ל אל תירא שיקרה לך כדרך העבד הבורח מאדוניו שאדוניו בא ורב עמו ותובעו לדין, כי את יריבך אנכי אריב בעדך,

שאני אטעון נגדם שאני קניתיך לעבד תחלה כי לי בני ישראל עבדים, ונגד מ"ש גם שבי גבור יוקח אומר כי את בניך אנכי אושיע ואקחם מיד שובם:

פסוק כו

והאכלתי את מוניך את בשרם אותם שהיו מוניך עד הנה באונאת דברים לאמר כי אבדה תקותך הם יאכלו את בשרם של יריבך, ר"ל הם ילחמו עם בעלי ריבך, וידעו כל בשר א. **כי אני ה' מושיעך** למעלה מן הטבע בכח ה' אשר לו היכולת ב. **וגאלך אביר יעקב**, שאעשה זאת למען הקשר שי"ל עם יעקב, ועל ידי צדקתך:

פרק נ

פסוק א

כה אמר ה' איזה ספר כריתות אמכם אשר שלחתיה, המגרש את אשתו מביתו, יהיה או מפני שמאס בה, או מפני שמרדה כנגדו, ויש הבדל ביניהם, אם משלחה מפני שמאס בה משלחה לחלוטין ונותן בידה ספר כריתות ואז אין לה לצפות שישוב אליה עוד, אבל אם שלחה מפני שמרדה כנגדו מגרשה מביתו רק לפי שעה, ואינו נותן בידה ספר כריתות ועת תיטיב מעשיה ישיבה לביתו, ע"ז שואל **אמכם אשר שלחתיה איזה ספר כריתות שלה**, הלא שלחתיה בלא ספר כריתות וזה אות כי לא שלחתיה מפני שמאסתי בה רק מפני שמרדה נגדי ולא נפסק הקשר בינינו, **או מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו**, המוכר את בניו, יהיה או מפני שמאס באשתו ועי"כ מאס גם בבניו ובזה אין תקוה, או מפני שהוצרך למעות לשלם נושיו, ובזה ג"כ אין תקוה כי מאין יפדה אותם אחר שאין לו דמי פדיונם, ואחר שברר ה' כי לא שלח את אם הבנים מפני שמאס בה, לא נשאר לומר רק שמכר את בניה לשלם נושיו, לכן אמר מי מנושי אשר מכרתי אתכם לו, למי התחייבתי ממון?

הן בעונותיכם נמכרתם, ההבדל בין עון ופשע, שהעון הוא מצד השכל שמסיתו לכפור במצות ה', והפושע הוא מורד בה' ופורק עולו ואינו מנצח בטענות כפיריות ומינות המעוה הוא בעל מום בגופו ששכלו נפגע בו ואינו מבין בין טוב לרע, והפושע שכלו שלם ויודע מה טוב ומה רע רק מורד באלהיו, והנה הבן שחטא נגד אביו ע"י מרד אין לו תקוה, אבל אם חטא מצד שהוא משוגע, אביו מרחם עליו ולוקח לו רופא לרפאותו, ועז"א הן בעונותיכם נמכרתם לא מצד המרד, רק ששכלכם נטרף ויש לכם תקוה כי ארפא סכלותיכם, אבל בחטא האשה נגד בעלה יהיה בהפך אם הוא מצד השגעון הוא מום בגופה ואין לה תקנה, ואם הוא מצד המרד י"ל תקנה אם תשוב ממרדה, ועל זה

אומר ובפשעיכם שלחה אמכם. כי אם הייתם נמכרים בפשעכם ושלוח אמכם היה בעונותיכם לא היה תקוה, (והנרצה בזה, כי מצאנו שמעריך יחוס ה' עם עמו כיחוס אב לבנים, ומצאנו שמעריך אותם ה' כיחוס איש ואשתו. יחוס האב על הבן הוא מצד התולדה וכן יהיה יחוס ה' בדרך זה מצד התולדה מצד שהנפש חלק אלוה ממעל, ויחוס האיש אל האשה הוא מצד קשר בחיריי שנעשה ביניהם, וכן ייחוס ה' לישראל בדרך זה נעשה על ידי קבלת התורה שקבלו מצותיו כמו שכתוב וארשתיך לי בצדק ובמשפט. יחוסו אלינו כאב לבנים הוא עם כל אחד ואחד מצד תולדתו ומחצב נפשו. ויחוסו כאיש לאשתו נתהוה עם כלל האומה שנתן לה תורתו, ואומר כי יחוסו אלינו כאיש לאשתו מהחיוב שנתחייב לנו ע"י יחוס זה מכסות ומזון וכדומה נפסק ע"י הפשעים, ומצד זה יש תקנה עדיין, כי אחר שיחוס זה נתהוה ע"י קבלת התורה כ"ז שמאמינים עדיין בשרשי הדת, הגם שמרדו נגדו יש תקנה אם ישובו ממרדם, לא כן אם היה נפסק ע"י עונות שהיו כופרים בתורה בכללה. וגם אומר שיחוסו השני כאב לבנים נפסק ע"י עונות וטעות השכל, ובזה בהכרח ירחם האב על בנו להאיר עיניו ולהשיבו אל האמת, ויש תקנה):

פסוק ב

מדוע, וא"כ מדוע באתי ואין איש, אחר שלא מאסתי באמכם, ואתם חנם נמכרתם ובקל אשיב אתכם אלי, היה ראוי שתיכף שבאתי אליכם תרוצו אחרי לבקש פני ומדוע ואין איש, ולא זאת לבד כי גם **קראתי** אתכם והתחלתי לפייס אתכם ומ"מ **ואין עונה הקצר קצרה ידי מפדות**, אחר שלא נמכרתם בעבור שהייתי צריך לממון רק חנם נמכרתם הלא אוכל לפדות אתכם ואם תאמרו שהקונים שלכם לא ירצו לקחת ממון בעד פדיוניכם ויעכבו אתכם בחזקה **האם אין בי כח להציל** אתכם ביד חזקה, **הן בגערתי** הלא בגערה לבד אחריב את הים ונהרות אשים כמדבר אשר לא יצוייר בו מים כלל, והדגה שבהם תתקלקל תחלה מחסרון המים ואח"כ תמות בצמא:

פסוק ג

אלביש, ומה שיחרב הים ויבש לא יהיה מחמת חום השמש כי זה יהיה בעת **שאלביש השמים קדרות** כי יתקדרו בעבים וענים, וגם **שק אשים כסותם** שיהיו מלאים ערפל וגשם כאילו התכסו בשק (והנמשל שיחריב ארצות העכו"ם אשר כים יהמיון ושריהם אשר כנהרות ישאון והדגה שהם העכו"ם יושבי ארצם יכלו, וזה לא יהיה מצד הוראת המערכת והשמים, כי זה יהיה בעת שהשמים מצדם יריקו גשמי ברכה לעבדי ה'):

פסוק ד

ה' אלהים, חוזר לדבריו מדוע באתי ואין איש קראתי ואין עונה, ואם תאמרו כי לא שמעתם שיקרא ה' אתכם, הלא **ה' נתן לי לשון למודים** וצחות הלשון לעורר אתכם לעבודתו, והנה המליץ ללאומים ונביא לגוים צריך שיושלמו לו שלשה תנאים א. שיהיה לו לשון מדברת גדולות, עד שיוכל להמליץ נשגבות על כל דבר נשא ונעלה, ועז"א שנתן לי לשון למודים **לדעת לעות** ולדבר **את יעף דבר**, את דבר יעף ונשא וגבוה, אוכל לדבר ולהמליץ אותו בקל ב. שימצא בו כח זה תמיד לא בעת מבלתי עת, ועז"א **יעיר בבקר בבקר** ג. שידבר דבריו במראה ולא בחידות, ויוכל לכלכל דבריו לפי שכל השומעים והבנתם, ועז"א **יעיר לי אזן לשמע כלמודים** ששמעתי הנבואה מפיו כפי כח הלמודים והתלמידים וכפי השגתם:

פסוק ה

ה' אלהים, וגם לא תוכל לאמר כי אף שה' נתן לי לשון למודים, אנכי מעלתי בשליחותי ולא קראתי אתכם בדבר ה', כי תיכף **שה' אלהים פתח לי אזן** בפתח כל שהוא תיכף **אנכי לא מריתי** והלכתי בשליחותי, ואל תאמרו כי אף שהלכתי מכל מקום עד שבאתי אל העם יראתי לדבר בפניהם ונסוגותי לאחורי, לא כן, כי **אחור לא נסוגתי** ולא יראתי מפני איש:

פסוק ו

גוי, ולא זאת כי גם אם יודע לי שיכו אותי הכנותי גוי אל המכים, ולא זאת לבד, כי החזרתי את פני להם שימרטו את לחיי (כי על הגיו מכים מלאחריו), ולא זאת לבד, כי גם **פני לא הסתרתי מכלמות ורק** כי גם בעת ירקו בפני לא הסתרתי פני בידי בל יגיע הרוק בפני כי עמדתי כנגדם בדבר ה':

פסוק ז

וה' אלהים, אומר באמת לפי עזות הדור היה בקל שהיו מכים אותי ומורטים לחיי, כי רק **יען שה' אלהים עזר לי** רק זאת היתה הסבה **שלא נכלמתי**, וע"כ אחר שראיתי השגחת ה' עלי בפרטות שלא יגיע לי כלימה מאחרים, **שמתי פני כחלמיש וידעתי בעצמי שלא אבוש** מפני עצמי ג"כ, כי ראיתי שיש לי עזר מה':

פסוק ח

קרוב מצדיקי, יש הבדל בין ריב ומשפט, הריב הוא בדברים שיש בהם טענות ומענות, והמשפט הוא בדבר מבואר מי שיש לו ריב נגד חברו יגשו אל השופט ושפטום, אבל מי שיש לו משפט נגד חברו הולך אליו בעצמו ותובעו את המגיע לו במשפט, עז"א **מי**

שירצה לריב אתי שיש לו טענות ודו"ד נגדי נלך אל השופט, אבל הלא קרוב מצדיקי ואני אצא צדיק בדיני, **ומי בעל משפטי** מי שאומר שי"ל כנגדי משפט מבואר ופסק דין, **יגש אלי** בעצמו ויתבע תביעתו, אבל ידעתי שזה דבר שאי אפשר שאהיה אני הרשע בדיני, כי

פסוק ט

הן ה' יעזר לי מי הוא ירשיעני, ומי יזכה בוכוח וטענות נגד נבואתי, **הן כלם כבגד יבלו** בליית הבגד תהיה ע"י רוב התשמיש בו, ושיאכל הבגד מן העש זה יהיה ע"י שאין משתמשים בו, לכן נגד בעל הריב, שיבא נגדו בריב וטו"מ, אומר כי **יבלה כבגד** הנבלה אם מרבים להשתמש בו, כן אם ישתמשו בטענותיהם וראיותיהם וירבו להפך אותם יבלו כבגד, ונגד בעל המשפט שירצה לבא נגדו בדבר מבואר אומר כי לא יוצרך להתוכח נגדו כלל, כי דבריו דברי אלהים חיים, וכשיניח את דברי בעל המשפט ולא יגע בהם **יאכל ע"י העש**, מפני ששום אדם לא יגע במשפטו הכוזב והבדוי:

פסוק י

מי בכם, יען שהדור ההוא לא היו מאמינים בדברי הנביא ובאו כנגדו בטענות ווכוחים, כמ"ש מי יריב אתי, מי בעל משפטי, ולא נמצא רק אחד בעיר שהאמין בהחלט לאשר דבר בשם ה', אומר **מי הנמצא בכם ירא ה' אשר שמע בקול עבדו, אז הגם שהלך חשכים יבטח בשם ה'**, **אבל אתם קדחי אש, לכו באור אשכם** זה סדר הכתוב. ובאורו, שמדמה את המאמינים להנביא והפוקרים בדבריו, לשני אנשים שישבו במדבר בליל חשך ואפלה, האחד בוטח בה' שיצילהו מכל פגע ואינו מדליק נר ובכל זה אף שיושב באופל ישכב לבטח ולא יפחד כי לבו נכון בה'. והשני שאינו בוטח בה' ירא לשבת בחשך ומדליק אור ונופח באש פחם עד שיכוה וישחרו פניו מן הפחמים, ומ"מ לא הועיל בזה מאומה כי בכל זה שוכב בעוצב ופחד ומתירא מן הלילה והמדבר. כן הדבר הזה, מי הנמצא בכם איש אשר הוא ירא ה', ושומע בקול עבדו ומאמין לדברי הנביא, האיש ההוא הגם שלא הדליק אור לחקור אחר דבר הנביא ולבדוק את דבריו לאור האבוקה רק הלך חשכים כסומא הנשען על פקח ואין נוגה לו כי לא חקר על דברי הנביא כלל מ"מ ירויח בשתים. א. כי **יבטח בשם ה'**, שעי"כ לבו בוטח בה' ותנוח נפשו בבטחונה ב. התכלית בעצמו שעי"כ **וישען באלהיו** באמת שע"י הבטחון שבוטח ימצא משען בה', וה' המושיע חוסיו יהיה למשען לו, אבל

פסוק יא

הן אתם כלכם שאתם רוצים להדליק אור לחפש אחר דברי הנביא ואחר שאין לכם שמנים ופתילות טובים להאיר לכן אתם **קדחים אש** ע"י עצים יבשים וקוצים כסוחים שתפיחו ניצוצות אש בהם **ומאזרים** ומסבבים את האש **בזיקות** וניצוצות עד שההפסד שתקבלו מן הניצוצות והזיקות, רב מן התועלת (ר"ל שאין לכם מופתים אמתיים לבחון בם דברי הנביא רק מופתים מתעים והקדמות כוזבות אשר דומים כזיקים שאינם מאירים רק משחירים פני המפיח בהם):

לכו באור אשכם זה הקטן **ובזיקות אשר בערתם**, לכו וחקרו והתפלספו בשכליכם הקצר מהשיג אור האמת, אבל בכל זאת **מידי היתה זאת לכם למעצבה תשכבון**, ר"ל בכל זאת אני נותן לכם הבטחה מידי כי הגם שהדלקתם אור לא תשכבו בטח, כמו האיש ירא ה', רק תשכבו בעוצב, כי תגששו כעור קיר הספקות, ולא תמצאו מרגוע לנפשכם:

פרק נא

פסוק א

שמעו אלי רדפי צדק, בהנהגה שבין אדם לאדם **מבקשי ה'** בהנהגה שבין אדם למקום **הביטו**, אומר הגם שאתם מועטין בין בתוך בני עמכם שכולם רשעים, ובין בתוך בני העולם שהמה עכו"ם, מ"מ אל תיראו כי מאתכם יבנה בית ישראל, כמו שהיה הענין באברהם שהיה ג"כ יחיד בדורו שפרסם האמונה ונרדף מבני דורו והיה לאב המון גוים, **הביטו אל צור חצבתם** אם נחצב אבן מן הצור הגדול, ורוצים לדעת אם האבן הזה נחצב מן הצור הזה, יבחן בשתי בחינות א. שידמו את החלק אל הכל, אם מראהו צבעו וקשיו דומה להצור הגדול שנחצב ממנו באיכותו, שיראו אם איכיות האבן הקטן ממנו דומה אל הגדול. ב. בכמותו שישובו להניח חלק הנחצב בתוך החלל אשר משם חצבוהו, ואם יראו שהוא שוה ממש אל החלל וממלא אותו נדע שנחצב משם. על הדמות האיכיות אמר הביטו אל צור חוצבתם, כי ההדמות הזה יעשו עם כל הצור. ועל הדמות הכמות אומר **הביטו אל מקבת בור נקרתם**, כי ההדמות הזה יעשו עם הנקב שנקר שם, ומבאר את כונתו, נגד צור חוצבתם אומר

פסוק ב

הביטו אל אברהם אביכם, כמו שהוא היה יחיד ועמד נגד תועים רבים כן תהיו אתם, ונגד מקבת בור נקרתם אומר **הביטו אל שרה תחוללכם** כי שרה היתה ראויה להיות עקרה בטבעה וילדה בנים נגד הטבע, כן אתם הגם שמצד הטבע א"א שתשיבו העכו"ם

אל האמונה, יהיה זה כנגד הטבע, **כי אחד קראתיו** בעוד שקראתיו לפרסם אמונתי היה אחד בעולם מאמין באלהי עולם, גם היה בטבעו להיות אחד אשר לא יתרבה, ומ"מ **ואברכהו וארבהו** אם בהשיב עמים רבים לאמונת האל, שעז"א ואברכהו אם להוליד בנים שעז"א וארבהו:

פסוק ג

כי נחם, וכן תקוו אתם כי ה' ינחם ציון אשר היא גלמודה יחידה עתה, גם ה' **ינחם כל חרבתיה**, כל ארץ ישראל שהם חרבות ציון הנלוים לה, **וישם מדברה** ההבדל בין מדבר ובין ערבה, שהמדבר היא ארץ שממה, והערבה הם מקומות שגדלים בו קוצים וסנאים ודרדרים, הערבה היא בתוך המדבר כערך הגנות ומקומות הנטועים בתוך הישוב, כי צמחים כאלה תוציא המדבר עז"א **שמדברה ישם כעדן**, **וערבתה יהפך כגן אשר בעדן**, (והנמשל מקום החרב מבני אדם יתהפך לישוב טוב ומובחר, ומקום המיושב מרשעים עובדי כוכבים יתהפך למושב צדיקים) ונגד שהיה מדבר שמם **ששון ושמחה ימצא בה**, ונגד שהיה ערבה מיושב מעכו"ם ימצא בה **תודה וקול זמרה** שישבחו את המקום:

פסוק ד

הקשיבו, וא"כ **אתם עמי הקשיבו אלי** ואל תפקרו עוד בדברי הנביא, והנה יקראו בשם **עם** מצד ההנהגה, ובשם **לאום** מצד הדת, אומר **האזינו לאומי אלי כי תורה מאתי תצא**, האזינו לתורתי כי מאתי תצא תורה לכל העולם, **והקשיבו עמי אלי**, ר"ל אל הנימוס וההנהגה שמסרתי בין אדם לחברו **כי משפטי לאור עמים ארגיע**, כי אני אניח משפט והנהגה ונימוס שלאורו ילכו עמים רבים:

פסוק ה

קרוב צדקי, עד עתה שהיו רואים שלות הרשעים ויסורי הצדיקים היו מתרעמים נגד הנהגת ה', מדוע אינו משלם שכר ועונש, אבל קרוב הזמן שיתגלה צדקי בזה, בעת **יצא ישעי וזרעי עמים ישפטו** עת יצא מכח אל הפועל ויתגלה **ישעי** לצדיקים **וזרעי אשר ישפטו** את הרשעים **אלי איים יקוו** יש הבדל בין תקוה ותוחלת, שהתקוה תהיה גם בבלתי הבטחה ובבלתי זמן מוגבל, אבל המיחל ממתין על זמן ודבר מוגבל הובטח אליו או שיודע שיבא, אומר אלי יקוו איים בדרך תקוה לא בדרך יחול כי לא הבטחתי להם להושיע אותם, אבל **אל זרועי** וגבורתי בעונש הרשעים **ייחלון**, כי ע"ז הגבלתי זמן והבטחתי ע"י הנביאים כי יבא יום ה' הגדול והנורא ואל תתיאשו מן התקוה והתוחלת הזה ע"י שיעברו ויסופו דורות רבות ולא יראו בישועה, כי

פסוק ו
שאו לשמים עיניכם, גם לו יצוייר שיבא עת אשר תשאו עיניכם לשמים ותביטו אל הארץ מתחת ותראו כי בפעם אחד התמוטטו עמודי תבל כולו, עד שהשמים נמלחו כעשן והארץ תבלה כבגד עם יושביה אשר ג"כ ימותו בהכרח, גם עת תראו זאת, גם אז אל תאמרו כי אבדה תקוה ונכזבה תוחלת כי גם לו יצוייר שהשמים והארץ ישובו אל רחם התהו, בכל זאת **ישועתי לעולם תהיה**, יען כי **צדקתי לא תחת** שהצדקה שלי שבה אני מביא את הישועה מצד הצדקה והחסד לא תחת ותפחד מן הכליון הגדול הזה כי הצדקה לא תביט על מעשה הנפעלים מקבלי הצדקה וזכותם, כי היא תושיע בחסד חנם, וא"כ גם הישועה המסובבת מאתם לעולם תהיה, ולכן

פסוק ז
שמעו אלי אתם יודעי צדק, במעשים שבין אדם לחברו, **עם תורתי בלבם** באמונות ודעות וחיוב העבודה נגד המקום, **אל תיראו חרפת אנוש**, מה שאנוש הקטן יחרף אתכם על תקותכם והיחול שלכם, ויש הבדל בין חרפה וגידוף, כי הגידוף פורט תמיד מה שמגדף דבר שיש בו קדושה, והמאמרים מגבילים, **אתם יודעי צדק** בדברים שבין אדם לחברו **אל תיראו חרפת אנוש** שמחרף הנהגתכם במדות ובצדק, ואתם **עם תורתי בלבם מגדפתם אל תחתו** שמגדפים את תורתכם הקדושה:

פסוק ח
כי, המחרף אתכם יהיה דומה **כבגד אשר יאכלם עש**, והמגדף תורתכם יהיה דומה **כצמר יאכלם סס**, שמכלהו בטרם שהגיע להיות בגד וממססו לגמרי, כן תוקדם ענשו ויהיה גדול ביתר שאת, אבל **צדקתי** תתקיים לעולם **וישועתי** תבא באחד מן הדורות ותתקיים לדור דורים:

פסוק ט
עורי עורי, מספר ווכוח שבין ישראל להשם, שישראל טוענים אל השם על שמאחר ישועתם והלא בימי קדם עשה עמהם נסים ונפלאות הגם שלא היו ראוים להם, ומדוע לא יעשה כן עתה והשם משיב להם ומברר שהם משונים מדורות הקודמים, ולכן לא זכו לישועה. ישראל אומרים, את **זרוע ה'**, (הוא הכח הפועל נפלאות בלא עזר התחתונים ובלא זכות, כי זה ההבדל בין זרוע ה' ובין יד ה') עורי נא גם עתה, והגם שאין אנו זכאים עתה, **עורי כימי קדם** בעת יצ"מ שאז ג"כ פעלת בלא זכות, עורי כמו **בדורות עולמים**, עת היו ישראל בא"י **הלא את היא המחצבת רהב**, את מצרים **מחוללת תנין**, זה פרעה, **הלא את היא** אשר עשית זאת, **הלא את** בעצמך, כי אנו לא היה לנו זכות ע"ז:

פסוק י
הלוא את היא המחרבת ים, גם קריעת י"ס להציל את ישראל, לא היה ע"י צדקתם רק את עשית זאת בחסד, בכח הזרוע לבד, **השמה מעמקי ים**, בארתי בפי' התורה כי נס קריעת ים סוף היה כפול א. יבשת המים, שעז"א המחרבת ים. ב. מה שהושם הים העמוק דרך ישר לעבור גאולים, שעז"א השמה מעמקי ים דרך:

פסוק יא
ופדויי ה' ישובון, ר"ל הגם שאין אנו זכאים לזה, הגם שלא תהיה פדייתנו על ידי מעשינו, ישובו פדויי ה' בחסדו, ובאו ציון (בארתי למעלה ל"ה י'):

פסוק יב
אנכי, משיב להם ה', אתם אומרים עורי זרוע ה', כאילו אני נשתניתי ממה שהייתי בימי קדם, לא כן, כי **אנכי אנכי הוא**, אני הוא מי שהייתי, אני לא נשתניתי **אנכי אנכי הוא מנחמכם** גם עתה כמו מקדם, רק את נשתנית ממה שהיית, לך אני אומר **מי את**? כי איני מכירך כלל, אינך עוד העם אשר היית בימי קדם, העם אשר פדיתים ממצרים, כי הם לא פחדו מזרוע בשר רק בטחו בישועתי, ואת **ותיראי מאנוש ימות**, כי

פסוק יג
ותשכח ה' עשך, כי אם לא היית שוכח את ה' איך יראת מאנוש ימות הלא עושך הוא **נוטה שמים ויסד ארץ** ובידו להושיע, ולא זאת לבד, כי פחדת בתמידות **מפני חמת המציק כאשר כונן להשחית**, כי החמה הוא הכעס הנסתר בלב ולא יצא עוד מכח אל הפועל, (כי התגלות הכעס נקרא אף, קצף, עברה, ודומ') ור"ל מפני חמת המציק שהיא חמתו שלא גלה אותה עדיין כלל, כבר פחדת ממנה כאשר וכאילו כנן להשחית כאילו כבר גמר ההשחתה, שהגם שהמציק לא התחיל להרע לך כלל היה בעיניך כאילו השחית אותך כבר עד לכלה, והלא היה לך לחשוב **ואיה חמת המציק** הלא חמתו זאת נסתרת בלבו, עדן רחוק הדבר שיוציאנה אל הפועל, ומדוע פחדת? כי גם לו יצוייר אשר.

פסוק יד
מהר צעה להפתח, שימהר להפתח החמה העצורה וסוערה בבטנו **טרם ימות** האויב **לשחת או טרם יחסר לחמו**, כי על הרוב תקדים לו המיתה או העוני טרם יוציא חמתו אל הפועל, אבל גם אם ימהר לפתוח החמה מבטנו טרם ימות או יעני, מ"מ למה פחדת, הלא

פסוק טו
ואנכי ה' אלהיך, אשר הוא **רגע** ומניח סערת **הים גם בעת** אשר **יהמו גליו**, ואם סערת הים ורגשותיו אקים לדממה, איך לא אשבית שאון אנוש רמה וקצפו:

פסוק טז

ואשם, והלא אנכי שמתי דבר הבטחתי בפיך, מה שהבטחתי להושיעך, ועד שתבא הישועה בהכרח בצל ידי כסיתיך בל תכלה למען אקים דברי אשר הבטחתי, ומבאר מה הם הדברים ששמתי בפיך. הוא **לנטע שמים וליסד ארץ ולאמר לציון**, ר"ל שגם אם יצוייר שיהיה דבר זה שהיא גאולת ציון קשה כבריאת שמים וארץ, שמתי דברי בפיך, כי גם זאת אעשה לנטוע שמים חדשים וארץ חדשה ולאמר לציון עמי אתה, והמליצה שא"א שחקות שמים וארץ ודרכי הטבע יעכבו בידי מעשות זאת, כי אז אבטל חקותיהם, ואיסד שמים חדשים, בלבד שאמלא דברי אשר שמתי בפיך לאמר לציון עמי אתה, ולכן אני אומר לך

פסוק יז

התעוררי התעוררי, אתה, תחת שאמרת לי עורי עורי לבשי עז זרוע ה' אני אומר **התעוררי קומי ירושלם** כי בך הדבר תלוי **אשר שתית** ר"ל כי ישראל שתו שני כוסות א. כוס החמה שקצף ה' עליהם ועזבם והסתיר פניו מהם. ב. כוס התרעלה שהוא העונש והיסורין שגזר עליהם ע"י שהיה עליהם בחמה, והנה את כוס החמה לא שתו את כולו, כי לא העיר ה' כל חמתו ולא עזבם לגמרי כי השגיח עליהם מן החלונות, אבל את כוס התרעלה שהוא העונש שנגזר עליהם שתו את כולו, וז"ש **אשר שתית מיד ה' את כוס חמתו**, כי כוס זה שתו מיד ה' בעצמו, אבל לא שתו אותו כולו, אבל הכוס השני, **את קבעת כוס התרעלה שתית**, שתית הכוס כולו וגם השמרים הנקבעים בתחתיות הכלי, וגם **מצית** אותו עד קצהו:

פסוק יח

אין מנהל לה, בציור הזה שמדמה אותה כשכורה משני הכוסות ששתתה, כוס החמה והתרעלה, תפס משל השכור הנופל בשכרותו שהדרך הוא שבנו הגדול מחזיקו שלא יפול, ובנו הקטן מנהלו לביתו, והיא בשכרותה **אין לה מנהל** שינהלה לביתה **מכל בנים ילדה** שהם בניה הקטנים, **ואין מחזיק בידה** להקימה מנפילתה **מכל בנים גדלה** שהם הבנים הגדולים וזה בא יען כי.

פסוק יט

שתים הנה קראתיך, המקרים אשר השיגוך היו כפולים, עד שלא נשאר מי שינוד לך, כי תחלה באו עליך **השד והשבר** בעת שבא עליך השודד מבחוץ לשדוד ממונך, בא עליך ג"כ השבר פנימה, עד שהיתה הצרה מבית ומחוץ, ואח"כ בא עליך **הרעב והחרב**, שאלה שניהם ג"כ באים מבית ומחוץ, כמ"ש (ירמיהו י"ד:י"ח) אם יצאתי השדה והנה

חללי חרב ואם באתי העיר והנה חללי רעב, עד שאין לו מקום לא בבית ולא בשדה, וא"כ **במי אנחמך** כי למי קרה שבר גדול כזה, ועל ידי השבר הגדול הזה

פסוק כ

בניך עלפו, שתחת שבניך הגדולים והקטנים יקימו אותך מן השכרות וינהלו אותך, הם עצמם שתו שני הכוסות האלה עצמם ששתית ונשתכרו כמוך, עד **שעלפו ושכבו בראש כל חוצות כתוא מכמר**, שהגם ששכבו בחוץ נדמו כתוא השוכב במכמר ורשת, כן לא יכלו לזוז ממקומם וממה נשתכרו? אומר כי הם **מלאים חמת ה'** שהוא כוס החמה, וגם **גערת אלהיך** שהוא כוס התרעלה והעונש, משני כוסות האלה נשתכרו גם הם:

פסוק כא

לכן, אחר שאין מושיעך מבניך, **שמעי נא זאת עניה** (על ידי כוס החמה) **ושכרת** מצרות **ולא מיין** רק על ידי כוס התרעלה, ר"ל שנשתכרת מעוני וצרות:

פסוק כב

כה אמר אדניך ה', ומצד זה יושיע לך, **ואלהיך יריב עמו** שמצד זה ישלם גמול למוגיך (מצד שהוא אדוניך ה' אומר לך כי) **הנה לקחתי מידך את כוס התרעלה**, ר"ל הכוס הפורענות שאמר למעלה את קובעת כוס התרעלה שתית מצית, שאת הכוס הזה שתתה כולו עם שמריו, ולא נשאר תוך הכוס מאומה, רק שאת עודך מחזקת בידך את הכוס הריקן שהוא הכלי המחזיק העונש, שהוא הגלות, כי העונש שבתוך הכלי שהם היסורים כבר קבלת עד קצהו אקח את הכלי הזאת הריקנית מידך, כי תצא מן הגולה וגם אל תירא מן הכוס השני שהוא כוס החמה שהוא לא התרוקן עדיין, ועוד נמצא המשקה המרה בתוכו, כי את חמתי לא כליתי בך, ופן אתן לך לשתות יתר הכוס, כי אני מבטיחך כי את **קבעת כוס החמה** הקובעת שנשאר בתחתית הכוס לא תוסיפי לשתותה עוד ומי ישתה הקובעת הזאת הנשארת בכוס?

פסוק כג

ושמתיה ביד מוגיך, הם העכו"ם אשר הוגו וצערו ומגגו אותך (וזה מגביל נגד ואלהיך יריב עמו), ובמה תזכה שאקח קובעת של כוס החמה מידך ואתנהו אל ידם אומר כי זה יען **אשר הם אמרו לנפשך שחי ונעברה ותשימי כארץ גוך** כי העכו"ם בארץ הודו רצו לתת לישראל חיריות בגופם בתנאי שישעבדו את נפשם ונשמתם לעכו"ם, וז"ש שהם אמרו לנפשך ונשמתך שחי ונעבורה עליך, אבל את בחרת יותר בעינוי הגוף מן עינוי הנפש, **ותשימי כארץ גוך** ששמת את גוך דומה כארץ שיעבור עליו כל הרוצה לעבור, ולא לבד במקום שאין אנשים עוברים שמה, כי גם שמת אותו **כחוץ** והיא רחבה

שאחורי הבתים שהוא מוכן **לעברים** שיעברו שמה אנשים תמיד כן שמת גוך מרמס לכל העוברים:

פרק נב

פסוק א

עורי עורי (הכל נגד מ"ש עורי עורי לבשי עז זרוע ה', והוא משיב עורי את, בך הדבר תלוי לבשי עוזך את ציון כנ"ל).

לבשי עזך ציון, במצודת ציון עיר דוד שם היה הבהמ"ק והכהונה והסנהדרין והמלכות, שזה העז הפנימי, וע"ז אמר לבשי עוזך ציון, אבל בירושלים שהיא כלל העיר שם היו רק הבגדים החיצונים בגדי תפארת שהם העושר וריבוי עם, שהיא ההצלחה הגופניית, ועז"א **לבשי בגדי תפארתך ירושלם עיר הקדש**, **כי לא יוסיף יבא בך עוד ערל** בירושלים, **וטמא** אל ציון:

פסוק ב

התנערי תחלה דבר אל עיר ציון ועיר ירושלים, עתה דבר נגד עם ציון ועם ירושלים שהגלו משם, והנה השבי מן השרים והפרתמים אוסרים אותם בזקים ושומרים אותם, והשבי מן ההמון ודלת העם אינם אוסרים אותם, אבל הם הפקר שוכבים על הארץ כבהמות עז"א **התנערי מעפר קומי שבי ירושלם**, **התפתחי מוסרי צוארך שביה בת ציון**, כי שביה בת ציון היו השרים והפרתמים ושבי ירושלים היו ההמון ודלת העם:

פסוק ג

כי כה אמר ה', (מבאר הטעם מה שיצוה שיצאו מעצמם ולא תאמר הלא העבד הנמכר לא יוכל לצאת בלעדי רצון אדוניו ובלא השבת דמי גאולתו, כי אחר כי **חנם נמכרתם**, לא לקחתי מחירכם כן **לא בכסף תגאלו**:

פסוק ד

כי כה אמר ה' מצרים, המצריים לא הגלו את ישראל מארצם ותהי להפך כי **עמי ירד בראשונה** אל ארצם **לגור שם**, ולכן מה שהחזיקו בם אחר כך לא היה העול גדול כ"כ כי הם באו בגבולם, **ואשור באפס עשקו**, אשור שהוא הגלה את ישראל מארצו, לא היה לו הנאה מגלותם כי על ידם נחרב ממלכתו בימי חזקיהו ותהי לאפס, עד שעשקו באפס ובלא תועלת, רק מחיר העשק היה הוא עצמו לאפס ואין:

פסוק ה
ועתה אבל עתה בגלות שהגלה טיטוס את ישראל, הוא גרוע מן מצרים ואשור, כי א. **מה לי פה נאם ה'** הכי באתי אני בגבולם כמו שבאתי לגבול מצרים, הלא הביאוני הלום מארצי ביד חזקה ב. **כי לקח עמי חנם משליו יהיללו**, הלא המושלים בם יתהוללו ויתפארו שלקחו אותם לעבדים חנם, עד שיש להם עבדים ושפחות בלא מחיר, וזה התועלת הגדול שהיה להם מהם, נגד אשור שלא לקחם לעבדים ושפחות, כי באפס עשקו ומלבד כל זאת, הנה **תמיד כל היום שמי מנאץ**, באשר יחללו את שם קדשי, באמור להם עם ה' אלה ומארצו יצאו:

פסוק ו
לכן, (יען ששמי מנואץ) **ידע עמי שמי**, **לכן** (יען שמושליו יהיללו) (**ידע עמי**) **כי אני הוא המדבר** לגאלם, **והנני** למלא דברי:

פסוק ז
מה נאוו, מצייר כי המבשר יעלה על ראשי ההרים כמ"ש על הר גבוה עלי לך מבשרת ציון, תחלה **ישמיע שלום** מן האויב, ואח"כ **מבשר טוב** שהוא בנין המקדש וצמיחת קרן דוד (שיבאר פסוק ח'), ואח"כ **משמיע ישועה** הוא קיבוץ גליות (שיבאר פסוק ט'), ואח"כ **אומר לציון מלך אלהיך** הוא התגלות מלכות שמים בכל הארץ ובכל העמים (שיבואר פסוק י'):

פסוק ח
קול צפיך, (נגד מבשר טוב) מצייר כי המבשר עומד על ההר והצופה עומד כנגדו בעבר השני, ובאותו רגע שיבשר המבשר, ישא הצופה את עיניו ויראה הדבר בעין, וישא קול לעומת המבשר קול שמחה כי ראה הדבר בעיניו, ואז הצופה עם המבשר **יחדו ירננו** (ור"ל הנביאים המבשרים וישראל הצופים) **כי עין בעין יראו**, ר"ל כי עד עתה ג"כ ראו הנביאים שיבת ציון בעין המחזה שהוא עין הפנימי הרואה בנבואה, אבל לא בעין בשר וחוש החיצוני, אבל עתה עין בעין יראו, העין החוזה יראה בעין החושיי ובפועל שוב ה' ציון, (וכבר כתבתי כי ציון תצייר המלוכה והכהונה ובית המקדש וזה יראו בעין, וזה נגד מבשר טוב):

פסוק ט
פצחו, בנשוא הצופים קול רנה עם המבשרים, גם חרבות ירושלים יפצחו קולם **וירננו יחדו** עם המרננים הקודמים שהם הצופים והמבשרים (וכבר כתבתי כי ירושלים תציין

השבת ההמון וקיבוץ גליות **כי נחם ה' עמו** שהוא קיבוץ גליות ועי"כ **נחם ירושלם** שתתיישב מבניה וזה נגד משמיע ישועה):

פסוק י

חשף, (זה נגד אומר לציון מלך אלהיך) **ה' חשף את זרוע קדשו** שהם נסים הגדולים אשר לא תשיגם זכות אדם וצדקתו כלל, ונסים האלה יראה בגלוי לעיני כל הגוים, עד שעל ידי זה **יראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו**, ועי"ז תתגלה מלכות שמים בכל העולם כולו, כי יראו שהתשועה אינה מקרית או טבעית רק היא ישועת אלהינו:

פסוק יא

סורו סורו, מצייר איך מצום אז שיצאו מארץ העובדים לשמש וצבא השמים משני טעמים א. מפני שהעפר עצמו טמא ועז"א **צאו משם** יען כי **טמא אל תגעו** בל תגעו בדבר טמא וזה מפני טהרת הגוף ב. מפני טהרת הרעיון והמחשבה שא"א שיבררו מחשבותיהם אל הקדש בעודם בין עובדי כו"מ, ועז"א **צאו מתוכה הברו** לב ומחשבה, **אתם נשאים כלי ה'**:

פסוק יב

כי לא בחפזון הנחפז נחפז אל הדבר, והנס נס מן הדבר, והנה יציאת מצרים היציאה עצמה היתה בחפזון, כמ"ש כי בחפזון יצאת ממצרים, כי נחפזו אל הטובות הגדולות מהתגלות השכינה בעמוד אש וענן ויתר הישועות שלא השיגו עד בואם אל הר ה' חורבה והליכתם בדרך אח"כ, היה במנוסה, כי אח"כ רדפו מצרים אחריהם, אבל לעתיד לא יהיה כן, ומפרש **כי לא בחפזון תצאו כי הולך לפניכם ה'**, ואל מי תחפזו, הלא לא תצטרכו ללכת אחריו עד הר האלהים כי ילך לפניכם, וכן **לא תלכו** בדרך **במנוסה** מפני האויב שאחריכם, **כי מאספכם יהיה אלהי ישראל**, הוא ילך אחריכם כמאסף ההולך אחר המחנות ומלפני מי תנוסו:

פסוק יג

הנה ישכיל עבדי, ר"ל אז בעת ההיא ישכיל עבדי ישראל ויצליח, בעת ההיא ירום מאד, בעת

פסוק יד

אשר שממו עליך רבים, בעת שרבים ישוממו ויתמהו עליו לאמר כן משחת וכו' בעת ההיא תהיה הצלחתו בתכלית הגדולה, **כן משחת מאיש מראהו**

פסוק טו

כן יזה גוים רבים, כמו שמשחת מאיש מראהו כן יזה גוים רבים, שגבורתו להזות גוים רבים תהיה בתכלית הגבורה כמו שמה שהיה מראהו משחת מאיש היה ג"כ בתכלית השפלות, שלפי גודל שפלותו תחלה כן תהיה התנשאותו אח"כ, **עליו יקפצו מלכים פיהם**, בעת יזה העכו"ם שהדרך הוא שמלכיהם יריבו בעדם, אבל עליו יסגרו פיהם וישתוקו, **כי אשר לא ספר להם ראו**, ר"ל כי הבלתי אפשר יהיה בשני פנים א. בלתי אפשר במציאות בפועל. ב. בלתי אפשר במחשבה. הבלתי אפשרי במחשבה הוא רק קיבוץ החיוב ושלילה בנושא אחד כמו מחוגה מרובע, אבל הבלתי אפשר במציאות הוא אפשר בהגיון, כמו שיעוף אדם לשמים הוא בלתי אפשר במציאות ומ"מ הוא אפשר במחשבה, כי אין מושג העפיפה סותר למושג אדם, יאמר כי הפליאה הזאת מהצלחת ישראל היה עד עתה אצלם בלתי אפשר במציאות כי לא קרה עוד כזאת ועז"א אשר לא ספר להם שקרה בפועל ראו עתה בחושיהם, ויותר מזה כי היה אצלם כדבר בלתי אפשרי במחשבה, כי לא יכלו לצייר דבר כזה במחשבתם ולהבינו עד עתה שעם חלש ונבזה יתנשא כ"כ, ועתה אשר לא שמעו התבוננו:

פרק נג

פסוק א

מי האמין, מוסב למעלה, מפרש מדוע לא סופר להם ולא ציירו להם אפשריות דבר הזה עד עתה, אומר עד עתה חשבו זה לדבר בלתי אפשר משני טעמים א. מצד עצם השמועה עצמה כי הנסים והמופתים שישמעו עתה כולם הם רחוקים מטבע המציאות אשר לא האמינו עד עתה שיעשה ה' מופתים כאלה, ועז"א מי האמין לשמועתנו. ב. מצד העם שבעבורו נעשו המופתים האלה ועליו זרוע ה' נגלתה, כי לא האמינו שיתגלה ה' על עם זה השפל בעיניהם, ועז"א וזרוע ה' על מי נגלתה:

פסוק ב

ויעל, מצייר שפלת האומה בציור האילן, שלפעמים העץ חזק מצד עצמו אם הוא עץ ישן עב וחזק, ולפעמים גם הנטע היונק יהיה חזק, ע"י ששרשו מושרש במקום מים וארץ שמנה, שאז הוא מתקיים ע"י שרשו, אבל הנטע הזה אינו חזק מצד עצמו, כי **עלה כיונק לפניו**, יונק רך וחלוש, ולא מצד שרשו כי עלה **כשרש מארץ ציה** ויבשה, (והנמשל האומה תהיה תקיפה או מצד עצמה אם הוא עם גדול חזק עצום ורב, או מצד שרשה אם כבר מושרשת ומושלת מימים רבים, לעומת זה אבדה מעלת ישראל אם מצד עצמם

שהיו חלשים ומועטים, אם מצד שרשם שהוא רק מארץ ציה מדור המדבר ומימי קדם ומעת ההיא והלאה לא דרך כוכב מיעקב)
לא תאר לו לפעמים גם היונק הרך יהיה חשוב ע"י יופיו וצורתו, וזה ע"י שי"ל **תואר** והוא בנין האילן בגבהו וישרו ושוו בדיו ושריגיו, או ע"י שי"ל הדר והוא מראהו וצבעו הנושא חן, אבל הוא **לא תאר לו ולא הדר** (והנמשל לפעמים תצלח גם אומה קטנה למלכות ע"י שיש ביניהם חכמי לב חכמי חרשים סוחרים עשירים וכדומה אבל גם זה לא נמצא לאומה זו) ולא זאת לבד כי גם **ונראהו ולא מראה** שלא נוכל ליחס לו שום מראה כלל, כי הוא משחת מכל ומגונה מאד וא"כ איך **נחמדהו** להכיר ממשלתו:

פסוק ג

נבזה אחר שצייר איך חסר כל המעלות מוסיף לצייר איך היו לו עוד כל החסרונות, שהוא **נבזה** מצד תכונותיו הנפשיות והמוסריות, **וחדל אישים** מצד טבע גופו אינו מתדמה לאישים אחרים כלל, והנה יש מי שחסרו לו המעלות הטבעיות והנפשיות, ומ"מ הוא בריא אולם כי גם הבע"ח הבלתי מדבר גופו בריא וחזק אבל ישראל הוא, **איש מכאובות וידוע חלי**, ר"ל איש מכאובות ע"י אחרים שהכל מכים ומכאיבים אותו במכות אכזריות, וידוע חולי מעצמו יש בו חולי מתדבקת מושרשת בו מיצירתו, **וכמסתר פנים** ר"ל הנה הטבע נותן שמי שהוא בתכלית העוני והיסורים הכל מרחמים עליו, אבל הוא דומה כדבר מאוס ומגונה, והכל מסתירים פניהם ממנו שלא להסתכל בו, ולא תאמר שההסתרת פנים באה ע"י שמרגישים בצערו כמו שמסתתרים מראות פני הכואב ומצטער, לא כן כי זה בא מצד שהוא **נבזה ולא חשבנהו** להרגיש בצערו כלל:

פסוק ד

אכן חלינו הוא נשא, ר"ל האומות הקדמונים עובדי כוכבים היו מיחסים לישראל שני ענינים א. חולי פנימית והוא שהיו חושבים עליהם שנפשם חולה ובלתי ראויה לקבל שום מדה טובה ושום שלמות לא מעלות אנושיית ולא למוד המדעים ולא תכונת המוסר, ועי"כ לא היו מניחים אותם לשום משרה ומעלה כי היו אומרים שנפשם חולה מלקבל שום למוד ומדה ישרה, אבל עתה יראו כי החולי הזה לא היה נטוע בם עצמם, כי סבת החולי הזאת היה העוני והשפלות, שלכן נאטם לבבם ואבדו כל מדה טובה, עד שהחולי הזאת לא תתיחס לישראל, רק להעכו"ם שסבבו אותה על ידי שהשפילו אותם עד קצה השפלות, וז"ש **אכן חלינו הוא נשא** אנחנו סבבנו לו החולי הזאת ב. מכאוב חיצוני שלפעמים היו העכו"ם מכאיבים ומכים את ישראל ביסורים משונים למען ימירו את דתם לעבוד עבודת השמש והירח, והיו אומרים שישראל עצמם מוכנים למכאובים כאלה ע"י

פשיעתם, ועתה ראינו כי רק **מכאובינו סבלם**, שאנחנו סבבנו להם אלה המכאובים בפשיעתנו, **ואנחנו חשבנהו נגוע מכה אלהים** (זה נגד החולי הפנימית), ומעונה אלהים (נגד המכאוב והמכות), חשבנו שזה מגיע לו מאלהים, אבל באמת

פסוק ה

והוא מחלל, (בחולי פנימית) **ע"י פשעינו**, **ומדוכא** (במכאובים חיצונים) **על ידי עונותינו**, (והכונה כי יש הבדל בין עון ופשע, העון הוא ע"י טעות השכל, והפשע הוא מצד המרד, והנה בעת שהיו ישראל מדוכאים, שהוא העת שהכאיבו אותם העכו"ם במכאובים ויסורים להעבירם מדתם אל דת עכו"ם, היה זה ע"י העון וטעות שכלם, שחשבו שעושים מצוה בזה, וכי יביאו אותם עי"כ אל אושר הנפש, וזה נקרא עון, אבל בעת שהיה ישראל מחולל בחולי פנימית, שהוא בעת שלא הכו אותם במכאובים לכפותם אל עבודת כו"ם, רק בכל זה מנעו מאתם כל טובה עד שנחלו בנפשם כנ"ל (ד') זה היה ע"י פשע ומרד ורוע לב כי זה לא עשו כלל בעבור האמונה) **מוסר שלומנו עליו** ר"ל בעת שהיה שלום אל העכו"ם היו מיסרים את ישראל בחשבם שבזכות זה שהם מצירים לישראל יאריך שלומם עד שישראל נושא מוסר שלומם, יסורים של שלומם ובעת שפגעה אותם רעה וצרה לא היו נותנים אל לבם שזה להם עונש על שמריעים לנקיים האלה, כי בהפך היו אומרים שה' מעניש אותם על שלא הרעו לישראל ביותר ועל שהניחו להם שם ושארית, עד שחושבים כי **בחברתו** של ישראל **נרפא להם**:

פסוק ו

כלנו, ועתה אנו רואים כי כולנו טעינו בזה ויסרנום שלא כדין, **כלנו כצאן תעינו** זה מגביל נגד העת שהיו מיסרים אותם ביסורים לכופם אל עבודת כו"ם כמ"ש והוא מדוכא מעונותינו, בזה היינו דומים כצאן התועים ע"י הרועה המתעה אותם, כי כן הסיתו אותנו אז כהני הבעל והאשרה הם אמרו לנו שיחשב לנו לצדקה מה שניסר את העם **איש לדרכו פנינו**, זה מגביל נגד והוא מחולל מפשעינו, שמה שהרעונו להם בלעדי זאת היה להנאת עצמינו לקחת ממונם וכדומה ובזה פנה כ"א לדרכו למלא תאות לבו, **וה' הפגיע בו את עון כלנו** ר"ל הוא היה המטרה לחצי חטאתינו, החטאים שלנו היה מה שהצרנו והכאבנו את העם הזה בחנם, עד שיומלץ שכל חטאתינו פגענו בו:

פסוק ז

נגש, בעת נגשו אותו עכו"ם וגם **נענה** מאתם בענוים מ"מ **לא פתח פיו**, גם בעת אשר הילד הקטן היה דומה **כשה לטבח יובל** והאם היתה דומה כרחל לפני גוזזיה נאלמה, גם בעת שלקחו העכו"ם כספם ובגדיהם עם ילדיהם הרכים מ"מ ולא יפתח פיו:

פסוק ח

מעצר, ולא תאמר כי זאת עשו להם שוללים או שודדים יחידים שלא במשפט, כי **מעצר וממשפט לקח** מן העוצר והמושל ומן מקום המשפט נלקח אל העינוי והיסורים, שהובילו את הנענה תחלה אל המושל ומקום המשפט של עכו"ם ושם חרצו דינו להענות ולהתיסר, ולא תאמר שהיה זה מפני שמצאו לו עון אשר חטא שבעבורו גזרו עליו כן, לא כן, כי **את דורו מי ישוחח**, סדר הכתוב **את דורו אשר מפשע עמי נגזר מארץ חיים מי ישוחח נגע למו** הגם שע"י פשע העכו"ם והעלילות אשר העלילו עליהם נגזר הנידון מארץ חיים וחרצו עליו משפט מות, מ"מ **מי ישוחח את דורו נגע למו** מי הוא שיוכל לשיח ולספר איזה נגע וחטא אל הדור ההוא שהומתו בחנם, הלא אנחנו יודעים כי לא חטאו מאומה:

פסוק ט

ויתן, ובכ"ז הגם שאנו יודעים שלא חטאו נתנו את קברו עם קבר רשעים, כאילו מת ע"י רשע **ואת** (**קבר**) **עשיר** (**נתנו את רשעים**) **במתיו על לא חמס עשה**, ר"ל גם בעת המיתו את העשיר מישראל כדי לקחת את ממונו מ"מ נתנו את קברו אצל קבר רשעים שידמה שהמיתוהו מתוך חטאו הגם שהוא מת על לא חמס עשה, **ולא מרמה בפיו** שלא רצה לרמאות ולכפור בה' אלהיו:

פסוק י

וה' חפץ דכאו החלי, אומר לכן תחת שאבותיהם בדורות הראשונות תחת יד עכו"ם נהרגו על קדושת שמו רצה ה' וחפץ **דכאו החלי** לחלות ולפייס את דכאו של הדור ההוא, שיטיב בעבור זה לבניהם בדור האחרון, ולכן אני אומר לך, אתה האויב, **גם אם תשים אשם נפשו** גם אם תשים את נפשו כנפש אשמה וחייבת מיתה ותהרוג אותו, מכל מקום ה' חפץ לחלות דכאו ולפייסו ע"י **שיראה זרע** (**אשר**) **יאריך ימים**, הגם שהוא ימות יצליח זרעו ויאריך ימים, ואחר שה' חפץ כן הנה **חפץ ה'** זה **יצלח בידו** של זרעו:

פסוק יא

מעמל נפשו, וחוץ ממה שיתנחם ע"י זרעו הנה **מן העמל של נפשו** והצער שהיה לו **יראה וישבע** ותנוח נפשו, **בדעתו** במה שידע בעצמו כי **יצדיק צדיק עבדי**, (ר"ל עבדי הצדיק באמת) במה שעבדי הצדיק יצדיק **לרבים**, שימצא שביעה ונחת במה שידע כי הצדיק את הרבים שקדש את השם ברבים, וגם ע"י **שעונותם הוא יסבל**, שכפר במיתתו על עונות הדור:

פסוק יב

לכן, תחת שמסר נפשו על קדושת השם בשמחה, ונפשו היתה שבעה במה שהאמינה היה מצדיק הרבים ונושא עון הדור, **אחלק לו ברבים** יקח הוא חלק בעוה"ב כשיעור שיקחו רבים שחלקו בשכר יהיה שקול כנגד שכר צדיקים רבים, וגם **ואת עצומים יחלק שלל** ששכרו יהיה שמור עם הצדיקים העצומים כמו האבות והנביאים, **תחת שהערה** ושפך **נפשו למות** ונמנה את פושעים, ובאמת הוא חטא רבים נשא שעל ידו נשא ה' ומחל חטא רבים, **ולפושעים יפגיע**, שעל ידי הריגתו נתרצה ה' לפושעים שחזרו על ידי זה בתשובה:

פרק נד

פסוק א

רני עקרה, המליצה תדמה את המדינה כאם היולדת, ואת בני המדינה לילדיה, עפ"ז דמה את ציון כאשה עקרה כי אינה יולדת בנים ויושבת שוממה, ואחר כי בכל זאת יבואו לה בנים רבים מרחוק, כמ"ש (למעלה מ"ט) ואמרת בלבבך מי ילד לי את אלה, תרון העקרה הזאת הגם שלא ילדה כי לא הפסידה מאומה כי מ"מ רבים בני שוממה אבל עוד יהיה לה ריוח מזה, כי כמו שהאשה קודם לדתה תחיל תזעק בחבליה, כן המדינה טרם לדתה, והוא טרם תהיה לגוי וממלכה, יעברו עליה מלחמות רבות ומהומות גדולות בהכרח, שהם חבלי יולדה לה, אבל ציון שיבואו אליה גוי גדול ועצום פתאום בלא חבלים וצירים, תדמה כאשה שילדה בנים רבים ולא חלה בחבלי יולדה, וז"ש **פצחי רנה וצהלי** עוד יותר על מה שלא ילדת, במה שאת דומה כאשה **שלא חלה** בחבלי יולדה, ובכ"ז רבים בני שוממה מבני מדינה אחרת שהיתה בעולה שהיה לה בעל וילדה לו בנים:

פסוק ב

הרחיבי, להחזיק רוב הבנים, והנה האהל הוא הגדול שבו ידורו, ואם לפעמים יבואו אורחים מספחים משכנות קטנות נוספים אל האהל, אומר גם **יריעות משכנותיך** שסביב האהל **יטו** המטים, **ואל תחשכי** רגע מלהטותם ולפשטם תמיד כי תמיד יתרבו הבנים הבאים מחדש וצריך להוסיף תמיד דיורים, (משל האהל הוא ירושלים, ומשל המשכנות שאר ערי יהודה) וגם **האריכי מיתריך** הקושרים את האהל למען יהיו מזומנים לפשט את האהל תמיד בעת הצורך לאורך כי האהל לא יעמוד רגע על גבולו וגם חזקי יתדות האהל למען יסמכו אליהם אהלים אחרים, וכל זה משל את התרבות העם והתפשטותם, ומבאר הנמשל:

פסוק ג

כי ימין ושמאול תפרצי, תפרץ את הגבולים מימין ומשמאל, ותמשוך ארצך חוץ לגבולים האלה, עד **כי זרעך גוים יירש**, יען שערי ישראל לא יספיקו יירשו ערי עכו"ם, וגם אלה לא יספיקו להם עד כי ערים נשמות יושיבו:

פסוק ד

אל תיראי, ההבדל בין בושה וכלמה הוא, שבושה הוא המתבייש מעצמו, וכלמה הוא המקבל הכלמה מאחרים, ודלתות הכתוב מגבילים, **אל תיראי כי לא תבושי כי בשת עלומיך תשכחי ואל תכלמי כי לא תחפירי, כי חרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד**, האשה הזאת המליציית שהיא כנסת ישראל, בעת עלומיה בעוד שהיה לה בעל והיא בעוד שישבה על אדמתה, ובעלה ה' צבאות אתה, היה לה בושה מעצמה ע"י רוע מעשיה, כי אז זנתה תחת בעלה ועבדה אלהים אחרים, הגם שלא נכלמה מאחרים, כי גם יתר העמים עבדו אלילים, ע"ז הבטיח הנביא להעקרה הזאת אשר ישובו בניה ובעלה אליה בעתיד, בל תירא פן תבוש ממעשיה הרעים, כי בושת עלומיך תשכחי כי ה' ימחול ויעביר החטאים האלה אחרי זאת בעת שהיתה אלמנה שהוא אחרי עזבה בעלה ע"י חטאיה אז לא היתה לה בושה ממעשיה כי לא עבדה עוד אלילים, אבל היתה לה כלמה וחרפה מאחרים ע"י שהיתה אלמנה וגולה וסורה, מבטיח לה ה' אל תכלמי עוד מהאומות ע"י גלותך כי לא תחפירי לא תצטרכי להחפיר פניך בטמון בגלות שלא יראוך אדם, כי חרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד, החרפה שחרפו אותך, ע"י שהיית אלמנה, לא תזכרי (ואמר פה לא תזכרי כי לא יוכלו לשכחו לגמרי אחר שהיה זה מקרוב רק לא יזכרו אותו בפיהם, אבל בושת עלומים זה ישכח גם מלבם כי זה היה בימי קדם):

פסוק ה

כי בעליך, זה מגביל נגד שני הענינים שהזכיר בפסוק הקודם, נגד חרפת אלמנותיך לא תזכרי עוד, אומר הטעם **כי בעליך** יהיה מי שהוא **עשיך** אשר **שמו ה' צבאות** ובידו להשיבך על כנך, כי כל הצבאות תחת ממשלתו ונגד בושת עלומיך תשכחי, אומר הטעם כי **גאלך יהיה קדוש ישראל** (שם קדוש ישראל נקרא בו ה' בעת שישראל מקדשים אותו במעשיהם) וזה מורה כי תהיה אז קדוש לאלהים, וגם אז **אלהי כל הארץ יקרא**, כי אז כל הארץ וכל העמים יעבדו אותו ויכירו אלהותו ואיך יצוייר שתחטאי אז:

פסוק ו

כי כאשה, שב לדבר על שני אלו הענינים שהזכיר, והוא שישראל בעוד היותם על אדמתם זונים מאחרי אלהיהם נדמו כאשת נעורים שיושבת תחת בעלה ולא עזבה עדיין,

אבל הוא מואס בה ע"י חטאתיה, ובימי גלותה נדמו כאשה שבעלה עזבה וילך לו, ועז"א **כאשה עזובה ועצובת רוח קראך ה'** בהיותך בגלות את דומה כאשה עזובה מבעלה והיא עצובת רוח על שבעלה עזבה, אבל גם תחלה טרם שעזבך בעוד ישב עמך על אדמתך, **אשת נעורים כי תמאס** ע"י רוע מעשיה **אמר** עליך **אלהיך** גם בעת שהיה אלהיך טרם שעזבך היית מאוסה בעיניו ע"י רוע מעשיך, והנה יש הבדל ביניהם בעת שירצו לתקן עותותם ולמלא חסרונם, כי העזובה מבעלה צריך שבעלה ידע צרותיה ומורת רוחה וירחם עליה, והמאוסה שבעלה עדן אתה צריך שיעשה לה חסד למחול עונותיה, ועז"א (נגד אשה עזובה ועצובת רוח)

פסוק ז

ברגע קטן עזבתיך, דע כי העזיבה הזאת תחשב כאילו לא נמשכה רק רגע קטן לעומת גודל התשועה אח"כ כי **ברחמים גדולים אקבצך**, כי נגד העזובה צריך רחמים, עתה אומר (נגד אשת נעורים כי תמאס) ובזה אין מועיל רחמים כי קוצף עליה ע"י עונה וצריך שתחלה יסיר קצפו מעליה על ידי חסד ומחילת העון:

פסוק ח

בשצף קצף הסתרתי פני רגע ממך, מה שהסתרתי פני רגע ממך ע"י הקצף והמיאוס היה רק מעט קצף בערך החסד של מחילת העון, כי **בחסד עולם רחמתיך**, הרחמים נסבבו מחסד עולם שמחלתי עונך לעולם:

פסוק ט

כי מי נח זאת לי, אומר כמו שנשבעתי בימי נח שלא אביא מבול לעולם, כי חסתי על העולם כולו שלא תאבד, כן את חשובה בעיני ככלל העולם, והאפשריות שאקצוף עליך הוא קשה בעיני כאילו הבאתי מבול מים לשחת כל בשר, ואחר שנשבעתי מעבור מי נח עוד, כן נשבעתי שתי שבועות א. **מקצף עליך** על ידי עונך (וזה מגביל נגד אשת נעורים כי תמאס) ב. **ומגער בך** להגלותך (וזה מגביל עם אשה עזובה ועצובת רוח):

פסוק י

כי ההרים ימושו, מוסיף לאמר כי לא לבד שקשה עלי לכלות אותך כמו שקשה עלי לכלות כלל העולם, כי גם אם יצוייר שההרים ימושו ושאמחה כל היקום אשר על פני האדמה, ושאבטל שבועת המבול, מ"מ **חסדי מאתך לא ימוש**, (והנה ההרים הם הגדולים והגבעות הם הקטנות, והמש הוא המש בכונה והמתמוטט הוא ע"י חלישות כח, ואם ימושו ההרים בכונה אז הגבעות הקטנות שאצל ההרים תמוטינה ע"י חלישות כחם בשאין להם סמך מן ההרים ועפ"ז ממשיל חסדי ה' אל ההרים הגדולים וברית

שלומו שכרת עם ישראל אל הגבעות הנסמכים על כח ההרים, כי כן ברית השלום הזה אינו נסמך על זכות ישראל רק על חסדי ה', ואם ימושו חסדי ה' תמוט ברית השלום מעצמו ע"י חולשתו כי הוא חלש מעצמו בלעדי חסדי ה', אבל אחר שחסד ה' לא תמוש מאתם, כי החסד הוא דבר תמידי אחר שאינו תלוי במעשה העם וצדקתם אינו משתנה ג"כ בהשתנות מעשיהם ובהכרח גם ברית שלומי הנסמך על חסדים האלה לא תמוט):

פסוק יא

עניה, אחר שנבא על העקרה שירבו בניה, שזה משל על קיבוץ הגולה, מצייר כי בעת ההיא עדן לא תהיה ציון בנויה על תילה, והעניה הזאת שהיא ציון עדן תסער בחמת רוחה על שהיא עדן לא נוחמה (וכן המליץ למעלה (מ"ט) הנה אלה מרחוק יבואו ותאמר ציון עזבני ה', שממליץ ג"כ כי בעת קבוצת הנדחים עוד תשב ציון חרבה כמו שפרשתי שם) אומר העקרה כבר מלאה רנה כי רבים בני שוממה, אבל **העניה עדן סוערה** כי היא עדן **לא נחמה** (הארץ נתמלאה מבני הגולה וציון עדן לא בנויה), משיב לה ה', **הנה אנכי מרביץ בפוך אבניך**, האבנים שעליהם ירבץ היסוד יהיה אבן נופך והיסוד בעצמו יהיה מן אבן ספיר:

פסוק יב

ושמתי כדכד, הוא אבן שוהם (לקבלת חז"ל) יהיו **שמשתיך** החלונות **ושעריך** יהיו **מאבני אקדח** (והמכוון כי האבן נפך היה אבן יהודה והוא אות המלוכה, והאבן ספיר היה אבן יששכר, והוא אות החכמה והתורה, שני אלה ייסדו את הבנין, כתר מלכות וכתר תורה, אבן שוהם היה אבן יוסף והוא אות ההצלחה והעושר זה יהיה חלון השמש, אות כי השמש תריק להם מגד תבואות שמש עושר והצלחה, אבן אקדח היה אבן לוי, אות העבודה זה יהיה השער, זה השער לה' צדיקים יבואו בו, **וכל גבולך יהיה לאבני חפץ**, (כי אבני יתר השבטים יוקבעו ביתר מקומות הבנין, וכלל ג"כ הכוונה שכל השבטים יתאחדו אז ולא יחצו עוד לשתי ממלכות עוד), והנה המחלוקת והפירוד במדינה יתהווה עפ"י ארבעה סבות, שנים פנימים, ושנים חיצונים, הפנימים הוא א. על ידי העוני, וע"ז הקדים רוב העושר וההצלחה שיהיה להם. ב. יהיה ע"י מחלוקת באמונה וכתות שיתחלקו בהדת, כמו שהיה בבית שני, שעמדו אז הצדוקים וביתוסים, ועל זה אמר.

פסוק יג
וכל בניך יהיו למודי ה', שיקבלו הלימוד והאמונה מה' עד שלא יהיה מחלוקת ביניהם בדברים כאלה, וממילא ורב שלום בניך עוד יעמדו שני אויבים מבחוץ כענין הזה. א. עושקים בעבור הממון. ב. אויבים הבאים על הנפשות, על זה אמר.

פסוק יד
בצדקה תכונני, הבנין שהזכרתי שתבנה ציון מאבני חפץ, גמר הבנין יהיה על ידי הצדקה שהם המע"ט בין אדם למקום, שבזכותה תמלט ג"כ משני מחריבים הבאים מבחוץ, א. עי"כ **רחקי** א"ע **מעשק** כי עי"כ לא תירא מן העושק ממונך ב. עי"כ תרחקי גם **ממחתה** שהוא הבא על נפשך להרגך כי המחתה לא תוכל לקרב אליך:

פסוק טו
הן גור יגור, ר"ל וכי יתגר מי מלחמה ויהיה זה **אפס מאותי**? היגור מי מלחמה ולא אנכי שלחתי? ואחר שבלעדי נגעל מגן גבורים, **מי גר אתך**? מי יערב לבו לגור אתך מלחמה להרגך, או **מי עליך יפול** לשלול ממונך, (הדברים מגבילים נגד רחקי מעושק מי עליך יפול, נגד רחקי ממחתה מי גר אתך):

פסוק טז
הנה אנכי בראתי חרש, את החרש שהוא הפועל החרב הלא אנכי בראתי, וכן האמצעיים שעל ידו יפעול שהוא מה שהוא נופח באש פחם ג"כ אנכי בראתי, כי מה שהאש תתלהב ע"י הנפיחה ותתיך הברזל מעשה ה' היא זאת וכן הוצאת צורת הכלי הוא על ידי ועז"א **ומוציא כלי למעשהו** וכן החומר שממנו יעשה החרב הוא מעשה ידי כי **אנכי בראתי משחית** שהוא חומר הברזל, וכן התכלית הוא מאתי כי בראתיו על תכלית **לחבל**, ואחר שהחומר והפועל והאמצעיים והצורה והתכלית כולם מעשי ידי, מבואר שאם אנכי איני רוצה להשחית, אז

פסוק יז
כל כלי, אשר **יוצר** ויעשה להיות מזומן **עליך לא תצלח**, וכן אם ירצה מי לנצחך במשפט תרשיעי אותו, ר"ל בין מי שירצה להטותך מאמונתך בחרב וביד חזקה, בין מי שירצה להטותך ע"י וכוחים וטענות לא יצלח, **זאת נחלת עבדי ה'** (מאתי) (וזאת נחלת) **צדקתם מאתי**, זאת יהיה להם שכר בעבור שהם עבדי ה', ובעבור הצדק והמע"ט שלהם:

פרק נה

פסוק א

הוי כל צמא, הנביאים ידמו את התורה והמצות ללחם ומזון, כי הם מזון הנפש כמו שהלחם והמים הם מזון הגויה, (כי לא על הלחם לבדו יחיה האדם כמו חלב ודשן תשבע נפשי). וכמו שבמזון הגוף ימצאו דברים שא"א שיחיה האדם רגע בלעדם כמו המים והוא נמצא בזול ובחנם, וכן דברי מאכל כמו הלחם ואותו קונים בכסף, כן בדעות ומעשים ימצאו דברים שא"א שתחיה הנפש חיות נפשי בלעדם, כמו האמונה במציאות ה' בהשגחה ומעשים שמחייב גם הדת הנימוסי כרציחה גניבה ודומיהם, שדומים למים, וכן דברים הדומים ללחם כמו לימוד התורה ומצותיה ומצות התמידיות, כתפלה, שבת, ודומיהם. וכמו שבחיי הגוף נמצאו דברים שאפשר שיחיה בלעדם ולא נבראו רק לעידון ותענוג, כן במזון הנפש נמצאו דברים שהם לעידון הנפש, כמו ידיעות המושכלות ולידע כל דבר על אמתתו בעיון, ומצוות שהם למדות חסידות, והם דומים ליין וחלב שהם רק לתענוג, והנה הנביא חוזר עתה לדבריו שקרא בקאפיטל נו"ן, מדוע באתי ואין איש, ה' אלהים נתן לי לשון למודים, מי בכם ירא ה', שנבא לעומת בני דורו שלא רצו להאמין בדברי הנביא והיו מתוכחים כנגדו, והאמינו בשוא נתעה בדברי נביאי השקר אשר נבאו להם בעד אגורת כסף, ואחר שספר היעודים שהובטחו לו מן השם שב לדבריו לאמר א"כ כל צמא לכו למים, ללמוד דברים שהנפש צריכה אליהם כמים, וגם מי שאין לו כסף, ומוסיף לאמר כי גם (אשר אין לו כסף) לכו שברו ואכולו כי גם דברים הדומים ללחם תמצאו בלא כסף. וגם יין וחלב שהם רק לעונג ועידון תמצאו בלא כסף ובלא שום מחיר, אבל.

פסוק ב

למה תשקלו כסף, לנביאי השקר והם נותנים לכם בעדו דבר שאינו לחם לנפש, ויותר מזה כי אתם תתנו להם גם כל **יגיעכם**, והם נותנים לכם בעבורו דבר **שאינו לשבעה**, ר"ל לא לבד שאינו לחם, כי גם שאינו ראוי לשביעה ואכילה כלל, (כי נביאי השקר מכרו נבואתם והבליהם בכסף מלא, לא כן נביא ה' שלמד והורה בחנם) **שמעו שמוע אלי** עתה באר דבריו מה שאמר הוי כל צמא לכו למים, שהוא שתשמעו אלי, ובזה **ואכלו** (**מאכל**) **טוב** הראוי לשביעה (וזה נגד הלחם) וגם **תתענג בדשן נפשכם** (זה נגד יין וחלב):

פסוק ג
הטו אזנכם, לשמוע דברי ואח"כ שמעו והבינו וקבלו דברי ובזה תחי נפשכם העטופה ברעב ובצמא לשמוע דברי אלהים חיים, **ואכרתה** כי אנכי י"ל להגיד לכם נבואות מן הכריתות ברית שיכרות ה' עמכם לעולם לשמור לכם חסדי דוד הנאמנים, כמ"ש חסדי ה' עולם אשירה וכו', עד עולם אכין זרעך וכו':

פסוק ד
הן עד לאומים, את דוד שהוא זרעו היוצא מחלציו שעמו כרתי את הברית שהוא המשיח הזמנתיו:א. שיהיה עד ומתרה אל לאומים להתרות בם שישובו אל האמונה האמתיית ב. שיהיה נגיד ומצוה לאומים בדברים שבין עם לעם:

פסוק ה
הן, נגד עד לאומים נתתיו אומר **הן גוי לא תדע תקרא** אל האמונה, נגד נגיד ומצוה לאומים אומר **וגוי לא ידעוך אליך ירוצו** לסור אל משמעתך, והדלתות מגבילים, הן גוי לא תדע תקרא **למען ה' אלהיך** אל אמונת ה', וגוי לא ידעוך אליך ירוצו **למען קדוש ישראל** ותקפם **כי** הוא **פארך**, עד שכולם יסורו למשמעתך מעצמם:

פסוק ו
דרשו, ר"ל אבל הישועה בכללה תלויה בתשובה ומע"ט ולכן דרשו ה', **דרשו**, תחלה יש לך לזהר שלא תעזוב את ה' לצאת מביתך כלל, והוא שלא תחטא כלל **דרשו את ה'**, בקשו פניו תמיד כ"ז שהוא נמצא אצליכם, אולם גם אם חטאתם עד שיצא מאתכם ע"י חטאתיכם, תשתדלו **לקראו** שישוב אליכם **בעוד היותו קרוב**, כמי שאוהבו יצא מאתו בחרי אף שקוראו שישוב אליו תיכף ואינו ממתין עד שיתרחק האוהב, כן אם חטאת שוב תיכף בתשובה ולא תמתין עד יום מחר אולם גם אם חטאת, וגם אם הרבית לפשוע עד שנתרחק ה' ממך מרחק רב, מ"מ.

פסוק ז
יעזב רשע דרכו, כי גם הרשע שהרשיע הרבה י"ל תקנה ע"י שיעזוב דרכו, ולא לבד הרשע שהוא חטא מצד התאוה, כי **גם האיש און** שזה מורה מי שחטא מצד המינות והכפירה י"ל ג"כ תקנה ע"י שיעזוב מחשבותיו הכוזבות ויתחיל להאמין בה', **וישב אל ה'**, ר"ל כי יש מי ששב אל ה' מצד שמכיר שהוא ה' בורא העולם וזה השב מאהבה ועז"א **וישוב אל ה' וירחמהו** ויש מי ששב רק מצד יראת עצמו שירא שלא יענישהו, שזה נקרא **ששב אל אלהינו** המשגיח עלינו בפרטות לגמול ולענוש העובדים והממרים,

וזה מדרגה קטנה מאד, מ"מ גם תשובה זו תועיל **כי ירבה לסלוח**, וגם להשבים מפני היראה יסלח עונם:

פסוק ח

כי לא מחשבותי, בא להשיב להם לעומת שני טענות שהיו טוענים על אפשרות התשובה, האחד היו אומרים שהוא דבר בלתי אפשר בחק ה' אחר שה' בלתי משתנה, ואיך נאמר כי ישתנה על החוטא מכעס לרצון, מלא רצון לרצון, ע"י שהחוטא שב מחטאו, טענה ב' טענו שאיך יתקן את אשר עוות ע"י מה שמתחרט, ומי שקלקל עבודת המלך היתקן את העבודה אשר קלקל במה שמתחרט עתה, נגד הראשון משיב להם, **לא מחשבותי מחשבותיכם**, כי אצלי לא יחויב עי"ז שום שינוי כלל, ואין לכם השגה במהות מחשבותי כלל, ועל השני משיב **ולא דרכיכם דרכי**, כי לפי דרכי שסללתי במצות שנתתי אל האדם יוכל לתקן עותתו ע"י חרטה לבד כמו שיבאר, (והנה בתחלה אמר כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ובשניה אמר בהפך ולא דרכיכם דרכי כי הטענה הראשונה הניחו מצד עיונם על מחשבות ה', וגזרו בעיונם שנמנע שישתנה מלא רוצה לרוצה, וא"כ המופת שהביאו היא ממחשבת ה', משיב להם, אתם א"א שתשיגו מאומה ממהות מחשבותי, כמו שא"א שתשיגו מהות עצמותי, ועז"א כי לא מחשבותי מחשבותיכם, מחשבותיכם שאתם מעיינים עלי אינן מחשבותי האמתיית כלל כי אותם לא ידעתם. אבל הטענה השניה הניחו מצד עיונם על דרכי בני אדם, שבני אדם לאדם לא יסלחו לאשר השחיתו להם ע"י שיתחרט המשחית, והם ממשילים דרך ה' לדרך האדם מזה הצד, וא"כ עיקר המופת הוא דרכיכם! משיב אני ולא דרכיכם דרכי, דרכי אינם דרכיכם, רק גבהו מהם הרחק רב):

פסוק ט

כי גבהו, כבר פי' בעקרים שר"ל שלא תאמר שההבדל בין מחשבותי ומחשבותיכם הוא רק הבדל בפחות ויתר, רק כי אין ביניהם ערך ויחוס כלל, כי כמו שאין לאמר שהשמים גבוהים מן הארץ, אחר שהשמים גבוהים, והארץ אינה גבוהה כלל, ולא יצטרפו ביחוס אחד כלל, כמו שלא יהיה יחוס הערך בין המציאות וההעדר, כן באופן זה גבהו דרכי מדרכיכם, שדרכי גבוהים בתכלית המעלה, אבל דרכיכם אינם גבוהים כלל:

פסוק י

כי כאשר, מברר דבריו במשל אחד בו ישיב על שני הטענות הנזכרים, בשיאמר א. התורה והמצוות שנתן ה' אל האדם לעבדה ולשמרה, לא נתנה לו בעבור שה' ישיג תועלת או הפסד מן השומר מצוה או החוטא בה, כי ה' לא חסר דבר ואין לו צורך

אל דבר ישלים אותו זולתו, אבל התורה והמצוה נתנו רק לתועלת האדם להשלים את עצמו על ידם, ועת חטא ועבר על המצוה, לא לה' חטא, לא לו השחית, רק לעצמו, ולכן עת ישוב מרוע דרכו ישיבהו ה' בתשובה, וזה התשובה על הטענה שאמר עליה ולא דרכיכם דרכי, כי דרכיכם משונים מצד זה, שהעבד או הפועל יעבוד לתועלת אדוניו, ועת השחית מעשהו וקלקל עבודתו, קלקל מלאכת אדוניו, ולכן לא תועיל לו החרטה לא כן דרכי, שאני איני מקבל תועלת והפסד ממעשיכם. ב. השפע האלהית יורדת תמיד בלי הפסק האל יתן אך טוב וחסד, והכל תלוי בהכנת המקבל שמי שלא הכין א"ע לקבל הטובה, דומה כמי שלא זרע שדהו שלא יועיל לו המטר, ובזה א"ל שהשם נשתנה מלא רוצה לרוצה, רק שהמקבל נשתנה מלא מוכן למוכן, וזה נגד מ"ש כי לא מחשבותי מחשבותיכם, ונשא ע"ז משל מן הגשם במשל הזה נראה במחזה שתי התשובות הנז'. אומר **כאשר ירד הגשם והשלג מן השמים** הגשם יורד בקיץ והשלג בחורף, שניהם אך יורדים מן השמים לארץ, אבל **ושמה לא ישוב**, ולא יביא מן הארץ אל השמים מאומה כי הוא רק לצורך הארץ לבד, כי **אם הרוה את הארץ והולידה** זה מוסב על השלג שפעולתו לרוות את הארץ **ולהולידה** שתהיה מוכנת להוליד **והצמיחה** מוסב על הגשם שמצמיח מוצא דשא וכן פעולת השלג הוא כי **נתן זרע לזרע** והגשם **יתן לחם לאוכל** אבל שמה לא ישוב ולא יביא בידו לחזרה מאומה, כן שפע ה' יורדת רק למטה, אבל הוא אינו מקבל תועלת מן מעשה התחתונים כנזכר בהקדמה א' זאת שנית ראינו כי הגם שהגשם והשלג יורדים תמיד בלי השתנות, מ"מ יהיה שינוי למטה, כי מי שלא זרע לא יועיל לו המטר, ומי שאינו רוצה לאכול ולא יקצור וידוש לא ימצא לחם, שעז"א **ונתן זרע רק לזרע, ולחם רק לאכל**, למכין א"ע לכך, והבלתי מוכן לא יקבל השפע של השלג והמטר הגם שלא נעשה שינוי בהגשם עצמו רק בהמקבל, כן בכל שפע האלהית יורידה בשוה בלא שום שינוי והשינוי תהיה מצד חסרון הכנת המקבל:

פסוק יא

כן יהיה דברי אשר יצא מפי, ר"ל כי יש הבדל בין השולח שליח ומצוהו שיעשה בעבורו דבר לצרכו, ובין אם משלחהו ומצוהו לעשות דבר לצורך מי שנשתלח אליו, כי אם מצוהו שיעשה לו דבר לצרכו, למשל ששולח מאה זהובים אל האומן שיעשה לו כלי, אז אם יעשה חפץ המשלח והוא שיעשה לו הכלי, לא ישוב השליח ריקם כי יביא בידו הכלי שבקש, אבל אם לא ימלא חפצו ולא יעשה הכלי ישוב ריקם אבל אם מצוהו לעשות דבר לצורך מי שנשתלח אליו, למשל ששולח מאה זהובים מנחת שי לבנו אם יתחכם בחכמת הרפואה, אז אם מלא חפצו והוא שבנו למד חכמת הרפואה ישוב

השליח ריקם כי אין מאומה בידו, אבל אם לא מלא חפצו כי בנו לא למד חכמה, ומוליך המאה זהובים אל האב בחזרה, אז לא שב השליח ריקם, כי המאה זהובים בידו, וז"ש **כן יהיה דברי אשר יצא מפי** שהוא הטוב והשפע שאצוה על יצורי, **לא ישוב אלי ריקם רק בעת אשר אם עשה אשר חפצתי**, שאז ישוב ריקם ולא יביא מאומה בידו, כי אני איני מקבל דבר, אבל אם לא עשה חפצי, והוא שהמקבל לא הכין א"ע לקבל הטוב ע"י אז לא ישוב ריקם, כי אז תשוב הטוב ההוא בחזרה, וז"ש כי זה רק **אם הצליח אשר שלחתיו**, אם הצליח מי ששלחתיו אליו, והוכן אל השפע ההוא כנזכר:

פסוק יב

כי בשמחה תצאו, עתה מסיים את דבריו, שאמר הן גוי לא תדע תקרא, ורק בתנאי אם תשובו בתשובה כמ"ש דרשו ה' בהמצאו, כי אז תראו איך בעת תכינו עצמיכם אל גשמי נדבות היורדים מלמעלה תצמחו ותעשו פרי, אז יציץ ופרח ישראל, כי אז בשמחה תצאו לא כיציאת גלות בבל שהיה בבכי תחת מדי ופרס, **ובשלום תובלון** בדרך, לא כמו חזירתם מגלות בבל שכתבו עליהם שטנה, כי אז כל ילדי הטבע ישלימו עמכם **שההרים והגבעות יפצחו לפניכם רנה**, ההרים יהיו המרננים, **ועצי השדה ימחאו כף** לעומת הנוגנים האלה, משל על רוב השמחה, ואז תראו כי לא יעכב העון הקודם, אשר נדמיתם על ידו כמי שלא זרע ועלה שדהו קמשונים כנ"ל, כי אחר שתחרשו ותזרעו ותכינו עצמכם לעומת הגשם והשלג היורד מן השמים, אז

פסוק יג

תחת הנעצוץ יעלה ברוש, והנמשל תחת הרע תקבלו טוב, **והיה לה' לשם** שיתגלה שמו על ידכם, ולא לפי שעה רק **לאות עולם לא יכרת**:

פרק נו

פסוק א

שמרו משפט, בין אדם לחברו, **ועשו צדקה** בין אדם למקום, **כי קרובה**, הוא עפ"י המשל שדבר בסימן הקודם, שחסד ה' מוכן תמיד ואינו משתנה בשום זמן, רק הדבר תלוי בהכנת המקבלים ולפי מעשיהם, עז"א **כי קרובה ישועתי לבוא וצדקתי להגלות**, (הצדקה הוא מה שה' מצדיק את בריותיו ומזכם בצדקה לא בשורת הדין רק בחסד, וע"י הצדקה ישלח להם הישועה, מצייר הצדקה כבר ישנה במציאות כי היא לא נשתנית, רק אתם אינכם רואים אותה, כי היא מכוסה מעיניכם, וע"י שתעשו משפט וצדקה

תתגלה ותראו אותה, ואז תבא הישועה, כי הישועה עדן איננה, בעוד שהצדקה נעלמת מעין המקבל):

פסוק ב

אשרי, ר"ל הצדקה והישועה עומדים מוכנים לבא, רק הכל תלוי במעשה האדם והכנתו **כי אשרי אנוש יעשה זאת**, שהוא במעשיו יגלה הצדקה ויביא הישועה, (וגם **בן אדם** שהוא עוד קטן מאנוש, הגם שלא יעשה זאת בהחלט רק עכ"פ יחזיק בה ויתמוך בה שלא תתמוטט) והוא ע"י **שישמור שבת מחללו** זה נגד צדקה שבין אדם למקום, **ושומר ידו מעשות כל רע** בין אדם לחבירו:

פסוק ג

ואל יאמר, כי יש קיים באיש ויש קיים במין, והקיום במין תלוי בשלשלת הנולדים לפניו ולאחריו, אבל הקיום האישי א"צ דבר כי הנפש קיימת מצד עצמה גם אב ובן אין לה, עתה נגד מ"ש כי הכל תלוי בהכנת המקבל יהיה המקבל מי שיהיה, אף סריס ובן נכר אומר כי עד עתה הסריס היה דואג על שחסר לו היחוס שאחריו, והבן נכר היה דואג על שחסר לו היחוס מלפניו, כי עתה לא יאמר עוד בן הנכר הנלוה אל ה' כי יבדילהו ה' מעל עמו, יען שיחוסו מלפניו היה מעכו"ם, וכן הסריס לא יאמר הן אני עץ יבש בלתי נושא פרי, וחסר אצלי סוף השלשלת המיני:

פסוק ד

כי כה אמר ה' לסריסים, כי הקיום האישי טוב יותר מקיום המיני, והקיום האישי הנצחיי ישיג ע"י שלשה דברים, אמונה, מצות, לימוד התורה, (האמונה, והעיון, והמעשה) **אשר ישמרו את שבתותי**, זה יסוד האמונה, שעי"ז מעיד שמאמין בחידוש ובהשגחה, **ובחרו באשר חפצתי** הוא המצות והעבודה, **ומחזיקים בבריתי** הוא למוד התורה, אם לא בריתי יומם ולילה וכו', אז:

פסוק ה

ונתתי להם, כי ע"י שהוא ערירי מבנים, יחסרו לו שני דברים, א. משען ועזר בביתו בחייו, ב. שארית אחרי מותו שישאיר מינו, נגד זה לעומת היד והחיזוק בביתו, **אתן לו** (הדלתות מגבילים, בביתי יד ובחומותי שם), **בביתי יד**, ימצא יד עוזר וסומך אותו בביתי, ונגד השארית אחר מותו, אתן לו **בחומתי שם** אשר יהיה **טוב לו מבנים ובנות**, כי הקיום המיני ושאריתו נפסק אחרי דור בניו, אבל שם זה, **שם עולם יהיה אשר לא יכרת**:

פסוק ו
ובני הנכר לשרתו, נגד עבודה ומצות (ואמר תחלה ישרתהו שירות קל ואח"כ יוסיף אומץ **לאהבה את שם ה'** וע"י שיעבוד מאהבה יהיו **לו לעבדים** העובדים תמיד ביום ובלילה כי העובד מיראה הוא רק משרת לפי החיוב והצורך אבל העובד את ה' מאהבה הוא עבד תמידי), **כל שמר שבת מחללו** נגד אמונה, **ומחזיקים בבריתי** נגד תורה:

פסוק ז
והביאותים אל הר קדשי, ושם ילמדו תורה ואמונה, כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים, **ושמחתים בבית תפלתי** הוא נגד עבודה, כי **עולותיהם וזבחיהם יהיו לרצון על מזבחי**, שלא יביאו אותם על חטא רק נדבה, ובזה יראו כי איני מבדילם מישראל רק ביתי יהיה **בית תפלה לכל העמים**:

פסוק ח
עוד אקבץ עליו, על נקבציו שיתקבץ מישראל עוד אקבץ עליו גרים:

פסוק ט
כל חיתו שדי, מתחיל ענין חדש, נגד נביאי השקר ומנהיגי הדור ההוא שלא היו מוכיחים את ישראל, מדמה במליצתו את ישראל לעדר הרחלים, שהרועה אינו משגיח עליו והעדר הפקר לזאבים וחיות רעות, קורא, אתם **כל חיתו שדי אתיו לאכל**, את הצאן האלה, ואף **כל חיתו ביער** הרחוקים מן הישוב באו לאכול, ואל תתיראו מן הרועים שומרי הצאן, כי

פסוק י
צפיו עורים כלם, ואין רואים על הצאן, ויכנה את הצופים האלה בשם כלבים, כי גם הכלב הוא שומר הצאן, ואומר אל החיות הרעות בל יתיראו כי הכלבים ינבחו עליהם עת יבואו לטרוף מן העדר, כי הכלבים צריך שיהיה להם ג' תנאים א. שיראו בבוא הטורף בלילה, אבל הם **עורים כולם** ב. שיוכלו לנבוח על הטורף אבל הם **כלבים אלמים לא יוכלו לנבח** ג. שיהיו נעורים כל הלילה, והם **הזים שכבים אהבים לנום**, וא"כ אין להם להתירא מכלבים האלה:

פסוק יא
והכלבים, אומר הג' מעלות שי"ל להכלב אין להם, לעומת זה יש להם החסרונות שיש לו להכלב, א. שכלבים האלה הם **עזי נפש** ב. **שלא ידעו שבעה**, רעבתנים ככלב, עתה באר הנמשל כי כמו שכלבים עורים אין יכולים לראות כן **המה רעים לא ידעו הבין**, ונגד הוזים שוכבים, אומר **כולם לדרכם פנו**, שחוץ מה שאין יכולים לראות ולהבין אין

רוצים להשגיח על הכלל, רק כ"א פונה לדרכו, ואם עכ"פ לא היו מזיקים את הכלל אבל הם עוד פונים **איש לבצעו** לעשוק ולחמוס:

פסוק יב

אתיו, נגד מ"ש והכלבים עזי נפש לא ידעו שבעה, אומרים איש לחברו **אתיו** אתם אני **אקח יין**, **ונסבאה שכר** עד שנשתכר, **והיה כזה יום מחר** שגם מחר נעשה כן ביתר שאת, כי אין לנו רק לאכל ולשתות אכל ושתה כי מחר נמות כי הלא הצדיק אבד וכו':

פרק נז

פסוק א

הצדיק אבד, הם אומרים נסבאה שכר נשתה יין, כי מה יהיה קיצנו **הלא הצדיק אבד ואין איש שם על לב**, כי מקרה אחד לצדיק ולרשע, וגם **אנשי חסד** גומלי חסד **נאספו** ומתו **באין מבין** מדוע מתו והם היו צדיקים, אבל לית דין ולית דיין (הצדיק הוא במצות שבין אדם למקום, עליו אין משימים לב כלל, ואנשי חסד לחבריהם, על מיתתם ישימו לב, עליהם יספדו ויתאבלו וישימו לב מדוע מתו, אבל אין מבין מדוע מתו כי מקרה אחד לכל ומותר האדם אין) **כי מפני הרעה נאסף הצדיק**, הם אומרים שהצדיק נאסף מפני הרעה שהיה לו בחייו, שישב בצום ותענית והיה חסר כל ולכן נאסף קודם זמנו:

פסוק ב

יבוא, השם משיב להם הצדיק אבד כדי שיבא שלום שם בעולם השלום, ואנשי חסד נאספו כדי שינוחו שם בעולם המנוחה הם לא נאבדו, כי כ"א מהם הולך נכוחו נוכח המקום המיועד לתשלום גמולו, אבל

פסוק ג

ואתם קרבו הנה למשפט, **בני עננה** כי היו נואפים ומזנים לעבודת האלילים, כמ"ש המורה, שכן היה כל עניני ע"ז לזנות ולנאף, והבנים שנולדו מן הניאוף הלז היו מיחסים אותו לאליל פלוני וכוכב פלוני, והיו מעוננים עת לדתם שנולד במזל פלוני, תחת משטר כוכב ידוע, ע"ז קראם בני עוננה מצד העת שיצאו לאויר העולם, וזרע מנאף מצד עת שנזרעו בבטן אמם, שהאב מנאף **ותזנה** האם:

פסוק ד

על מי תתענגו, נגד בני עוננה, אומר על מי תבטחו כי תתענגו לאמר אקחה יין נסבאה שכר, וכי על העינון והניחוש שנחשתם שנולדתם במזל מוצלח תבטחו?

על מי תרחיבו פה נגד זרע מנאף אומר איך תרחיבו פה ללוצץ לאמר אכול ושתה כי מחר נמות ועוד תאריכו לשון להאריך הדבור ולכפלו, והלא היה לכם להתבושש מפגם מולדתכם, כי אתם **ילדי פשע** מצד האם שזנתה, **וזרע שקר** מצד האב שנאף:

פסוק ה

הנחמים, מבאר מ"ש ילדי פשע, היו מתחממים להוליד בנים **מאלים** האלילים העומדים **תחת עץ רענן**, שהיו אומרים שהאלילים שתחת העצים באו עליהם ומהם הולידו, כי היו אומרים שהאלילים חושקים את בנות האדם, ויבואו בני האלהים אל בנות האדם וילדו להם, **שחטי** ר"ל **האלים השחטים את הילדים בנחלים**, כי אח"ז היו אומרים שהאלים צוו להם לשחוט את הילדים שהולידו מהם תחת סעיפי הסלעים לקרבן, כי בזה יתקדשו הילדים ויעלו על במתי עב, כידוע בעבודת הצאבה מקורות ימי קדם והבליהם ובזה נדמה כאילו האלים שוחטים את הילדים, כי היו שוחטים אותם בפקודתם לפי הבליהם:

פסוק ו

בחלקי, **עת יחלוק הנחל חלקך**, ר"ל עת תתן חלקך אל הנחל, שהוא שתתן לו הילדים שילדת כי תשחטם שם בנחל, **הם הם גורלך** תחשוב באולתך שעי"כ עלו האלים בגורלך, שע"י שתשחט הילדים בנחל יכרתו לך האלים ברית, **וגם להם שפכת נסך** גם להילדים ששחטת שפכת נסך, כי האמינו שהילדים שנשחטו להאליל נתקדשו ועלו אל ממלכת האלים, ונסכו להם אח"כ נסכים **ואיך אנחם** על מעשים מתועבים כאלה?

פסוק ז

על הר, שהיו מאמינים שיש בני אלים שוכנים בנחל, ויש השוכנים על הרים הגבוהים, ולכן עלית גם על הר גבוה ונשא לזנות גם שם לאלילים:

פסוק ח

ואחר, מדמה אותה במשל האשה הזונה שיוצאת בלילה ממשכב בעלה אל הזונים העומדים אחורי הגדר, שתניח זכרונה שהם הלבונה והבשמים שעל צוארה אחרי הדלת והמזוזה כדי שלא ירגיש בה בעלה **כי מאתי גלית ותעלי** כי גלית משכבי שהיית שוכבת אצלי ותעלי על ראש ההר אל הזונים **הרחבת משכבך** מדמיה לזונה שמשכבה רחב, רק יען שאינה יכולה לקחת את הזונים לשם כי בעלה עמה במטה לכן תצא מן המשכב הרחב לשכב עם הנואפים במשכב קצר שהכינו הם אצל הגדר, וז"ש הנה הרחבת משכבך אבל יען **ותכרת לך מהם** המשכב תכרת ותבדיל אותך מן הזונים, לכן **אהבת משכבם** של הזונים, אשר היא **יד חזית**, יד ואצל החזית והגדר, (והנמשל שתחת שבעודך עובד האל היה לך כל טוב ושפע רב, עזבת מקור חיים לחצוב לך בארת נשברים):

פסוק ט

ותשרי, מספר איך הלכה מדחי אל דחי, שאחר שיצאת ממשכב בעלה החלה להיות קדשה ומזומנת לזנות, עד שחשבת מחשבות איך לזנות עם המלך, וקשטת עצמך לתכלית זה בשמן המור, כי כן ימלאו ימי מרוקיהן ששה חדשים בשמן המור, ואחר ההכנה הזאת **ותשלחי ציריך** להמליץ בעדך ולהלל אותך בית פרעה, עד **שהשפלת עצמך עד שאול** כי אח"כ היית מופקרת לכל, החלות לזנות עם הגדולים ולא עלה בידך ולכן היית קדשה לכל עובר ושב (וזה נמשל איך זנו מאחרי אלהיהם וכרתו ברית עם מלכי אשור ומצרים, ואח"כ הושפלו גם לפני מלכים קטנים):

פסוק י

ברב דרכך, הגם **שיגעת ברב דרכך** שהלכת לחפש את הזונים ולא מצאת חפצך, מ"מ **לא אמרת נואש** ולא נתיאשת, כי **חית ידך מצאת** בעוד שמצאת והרגשת כי ידך חי, **על כן לא חלית** לא היית חולה בעיני עצמך הגם שרגליך וגופך כבר היו עיפים כ"ז שעוד יד אחת היה חי בקרבך לא שקטת ממעשיך הרעים, (הנמשל, הגם שעי"כ נהרסה ארצם וגלו ונתפזרו ועברו עליהם כמה רעות כל זמן שעוד היו מקצתם עדיין על אדמתם לא הרגישו במכאוב הגויה הכללית שהיא כלל המדינה ולא עזבו מלדרוש עזרת נכר ולעבוד את אלהיהם)

פסוק יא

ואת מי דאגת, אומר אליה כאל אשה זונה פרוצה שלטת, שאינה יראה עוד מבעלה כלל, **ממי דאגת או ממי תיראי** (הדאגה הוא שדואג פן יאבד את אהבת אוהבו והיראה מפני העונש) ומבאר נגד את מי דאגת, את אין לך לדאג פן ע"י נאופיך לא אהיה עוד אישך ואתן לך ספר כריתות. כי הלא **תכזבי**, הלא את בעצמך תכזבי לאמר שאיני בעלך כלל, **ואותי לא זכרת** עוד וגם עת תזכרני בפיך **לא שמת על לבך** ונגד **ותיראי** אומר את מי תיראי, הלא אין לך לירא מפני העונש כי **אני מחשה** ולא מעתה כי **אני מחשה מעולם** ואיני מעניש אותך וכן **לא תיראי** מפני יראת הרוממות כיראת בעל על האשה **כי אותי לא תיראי** ר"ל את עושה הכל בלא דאגה ובלא יראה מפני, ואינך מתחרטת על מעשיך בשום פעם:

פסוק יב

אני אגיד, ר"ל למה תדאג ואיך תירא מפני הלא אני מגיד לך **צדקתך** מלמדך לעשות דברים שתצדק בהם, **ואת מעשיך** הטובים ומ"מ **ולא יועילוך** כי את חפצה בהפקר לא בצדקת המעשים, אבל דע כי הגם שעתה אינך יראה מפני, אבל

פסוק יג

בזעקך עת תזעקי **שיצילך קבוציך**, עת תבא עליך צרה ותזעקי אל הקיבוצים האלה מן הזונים עמך שיצילו אותך אז תראי **כי את כולם ישא רוח** ורק **החוסה בי ינחל ארץ**:

פסוק יד

ואמר, מתחיל ענין חדש שאחר שדבר (נ"ה ו') על התשובה והפסיק באמצע הענין (מן נ"ו ט' עד הנה) מספור רוע הדור ורוע המנהיגים, שב לאמר כי ה' יסלול דרך לקבל החוטאים האלה בתשובה **סלו**, במקום שאין דרך סולו דרך חדש, ובמקום שיש דרך רק שאח"כ נתקלקל **פנו דרך**, ובמקום שהדרך עוד מתוקן רק שנמצאו עליו אבני מכשול **הרימו מכשול מדרך עמי**, (ר"ל אותם שלא ידעו דרך ה' כלל למדו אותם, ואף אותם שידעו ושכחו, ואף אותם שלא שכחו רק שיצרם היה להם למכשול)

פסוק טו

כי כה אמר רם ונשא, הגם **שמרום וקדוש אשכון** מ"מ אשכון **את דכא ושפל רוח**, שהוא הבעל תשובה, ר"ל כי על התשובה ואפשריותה עוררו שלש טענות, א. מצד שה' **רם ונשא**, כי יאמר הלא יעורך החטא לפי ערך מי שחטאו כנגדו, ואחר שה' רם ונשא לבלתי תכלית יחויב שיהיה עונש הממרה נגדו ג"כ לבלי תכלית ואין יכופר עונו בתשובה ב. טענו מצד שהוא **שכן עד** בלתי משתנה בשום שינוי, ואיך ישתנה ע"י תשובת החוטא מלא רוצה לרוצה ג. טענו מצד **שקדוש שמו** שאחר שהוא קדוש איך יתרצה למי שטמא א"ע ויצא מקדושתו, במה יתקן את אשר עוות, משיב להם, כי הגם שמרום וקדוש אשכן, מ"מ אשכן את דכא ושפל רוח, **מרום** נגד רם ונשא, **וקדוש** נגד קדוש שמו, **ואשכון** נגד שוכן עד, ר"ל כי אלה שלשה הטענות לא לבד שלא יחייבו שלא אקבל את הדכא השב לפני, כי בהפך שלש הטענות עצמם יחייבו שאקבל בתשובה כי הטענה מצד שהוא רם ונשא היא תחייב שיקבל ה' את השב המתחרט, כי בערך גדולתו שהוא רם ונשא אין נקי לפניו, וגם שמים לא זכו בעיניו, ואם עונות ישמר יה מי יעמוד, הלא בערך גדולתו אין נמצא שיצא ידי חובתו, ובהכרח יקבל בתשובה. ומצד הטענה הב' שהוא בלתי משתנה ושהוא קדוש, זה עצמו יחייב כי לא מחשבותי מחשבותיכם כמו שבאר זה למעלה (קאפיטול נ"ה) וא"כ אלה הטענות נותנים ומחייבים את התשובה, **ואת דכא ושפל רוח**, ר"ל כי השב יהיה משני סבות, או ע"י יסורים שהביא ה' עליו, וזה נקרא דכא, או ע"י שרוחו שפלה ונתן אל לבו לשוב מעצמו, וזה נקרא שפל רוח נגד שפל רוח אומר **להחיות רוח שפלים**, ונגד דכא אומר **להחיות לב נדכאים**, כי הלב הוא הכלי החיצוני הנדכא, והרוח הוא הפנימי המחשביי השפל בעצמו:

פסוק טז

כי לא, לפעמים יעניש ה' את האדם ורב עמו, ונגד זה אומר **כי לא לעולם אריב** ולפעמים אינו מענישו רק קוצף עליו ומסתיר פניו ממנו ושומר חמה נגד זה אמר **ולא לנצח אקצוף**, והדלתות מגבילים **כי לא לעולם אריב כי רוח מלפני יעטוף** לא יוכל להענישו לעולם מצד חסדו עם הגוף כי הרוח החיוני בא מלפניו, ואיך ידכאהו לעולם, **ולא לנצח אקצוף כי נשמות אני עשיתי** וגם הקצף הנסתר והסתרת פנים א"א שיהיה לנצח כי לא יכול לעשות זאת מצד חסדו עם הנשמה שהיא חלק אלוה, שאני עשיתי אותה, ואיך אקצוף ואשמור העון לנצח:

פסוק יז

בעון בצעו קצפתי, כי הלא מה שקצפתי עליו הוא רק בעון בצעו, ובסור העון ע"י תשובה יסור הקצף **קצפתי ואכהו הסתר ואקצף** זה מגביל נגד שני הענינים שהזכיר בפסוק הקודם, שלפעמים קצפתי ואכהו והענשתיו על חטאו, ולפעמים **הסתר ואקצף** קצפתי עם הסתרת פנים שאיני מענישו רק אסתיר פני ממנו, מ"מ איך שיהיה הלא לא עשיתי זאת רק בעון בצעו, ובעת **וילך שובב בדרך לבו** בעת **ילך** מאתו השובבות וציוריו הרעים אשר נשרשו בדרך לבו, עת יעזוב שובבתו, אז

פסוק יח

דרכיו ראיתי, אני רואה על דרכיו שהוא הולך בהם עתה, **וארפאהו ואנחהו**, ר"ל בעת כי קצפתי ואכהו ביסורים אז **וארפאהו** ובעת שרק הסתר ואקצוף ע"י הסתרת פנים ולא הכיתיו שא"צ רפואה אז **ואנחהו**, ולא אסתיר פני ממנו עוד, ואשלם נחומים לעומת הצער שהיה לו ולאותם שהיו מתאבלים עמו על צרותיו:

פסוק יט

בורא, ה' אשר ברא כל המציאות ע"י ניב שפתים, שהוא ברוח פיו, אמר שלום לרחוק ולקרוב, ר"ל לצדיק ולבעל תשובה, וה' שבסוף הפסוק הוא נושא המאמר, **ה' בורא ניב שפתים אמר שלום לרחוק ולקרוב** ורפאתיו מחולי נפשו ומכאובות גופו, אבל.

פסוק כ

והרשעים הבלתי שבים בתשובה הם דומים **כים נגרש אשר השקט לא יוכל**, כי הרוח הוא מעלה ציורים הרעים אשר השתרשו בנפשם לכל עון ולכל חטאת על לבם, והרוח הזה סוער בקרבם עד שיגרש מימיו רפש וטיט, כי יעכר שכלם ומדותיהם בעכירות התאוות והתכונות הרעות עד שבלתי אפשר שישיגו שלום הנפש, להשקיטה מזעפה, ולכן

פסוק כא
אין שלום אמר אלהי לרשעים, כמו שאין שלום ברוחם כן אין שלום לכל אשר להם:

פרק נח

פסוק א
קרא, צוה אליו א. **שיקרא בגרון** בקול גדול ב. **אל תחשך** מלקרוא שתהיה הקריאה הזאת מתמדת ג. **כשופר**, שהקול הולך וחזק תמיד כן **הרם קולך** (גם השופר אינו רק נשיבת קול התוקע בו כן הנביא ה' דובר בו, גם השופר משמיע קול שבר, מעורר חרדה, מזכיר על התשובה) **והגד לעמי פשעם** הם המרדים שמרדו מצד שהם עמי שהם עבירות שבין אדם למקום **ולבית יעקב חטאתם** הם החטאים שחטאו מצד שהם בית יעקב שהם עבירות שבין אדם לחברו:

פסוק ב
ואותי, זה טעם מה שצוה לו להרים ולהתמיד קריאתו, כי הם אין מכירים חטאם כלל, כי נגד המצות שבין אדם למקום **אותי יום יום ידרשון**, חושבים שיוצאים י"ח במה שדורשים אותי וחוקרים אחר המצות האלה הגם שאין עושים אותם ונגד המצות שבין אדם לחבירו, ששרשם הוא והלכת בדרכיו, שילך בדרכי ה' ומדותיו, להיות רחום וחנון גומל חסד כמהו, הנה הם **דעת דרכי יחפצון** די להם במה שחפצים לדעת הדרכים האלה הגם שאין דורכים בהם, **כגוי אשר צדקה עשה** שהוא המצות שבין אדם למקום, **ומשפט אלהיו לא עזב**, שהוא המצות שבין אדם לחבירו, **כן ישאלוני משפטי צדק**, בין אדם לחבירו, **וקרבת אלהים יחפצון** בין אדם למקום, כאילו עשו צדקה ומשפט, ולא עברו עליהם כלל (ר"ל כי המשפט הוא מה שעושים לפי הדין הכללי, והצדק הוא מה שעושים לפנים משורת הדין, ומי שעושה משפט ואינו בוגד נגד הדין עצמו, יוכל לחקור אח"כ ולשאול על משפט צדק שהוא איך יעשה לפנים משורת הדין, אבל מי שעזב את המשפט עצמו גוזל וגונב וכדומה, איך ישאל על הצדק), והם כגוי אשר **משפט אלהיו לא עזב ישאלוני משפטי צדק** וכן הצדקה הוא קיום המצות שבין אדם למקום, כמו ציצית תפילין וכדומה, וקרבת אלהים היא מדרגה יותר גדולה שרוצה להיות כצדיקים הקרובים אל האלהים תמיד על ידי קדושתם ופרישתם והנה מי שעשה צדקה והוא שקיים כל המצות שבין אדם למקום אשר הוא חייב בהם, יוכל לחפוץ מדרגה זו שהיא קרבת אלהים, אבל מי שלא עשה צדקה שהם המצות המחויבות, איך יבקש פרישות וחסידות וקדושה שהיא קירבת אלהים והם **כגוי אשר צדקה עשה קרבת אלהים יחפצון**:

פסוק ג

למה, והם עוד באים להתוכח מדוע לא יענה ה' תפלתם, הם אומרים **למה צמנו ולא ראית** (הצום הוא האסיפה שיתאספו הצבור לעיין על הכלל והפרט, לתקן כל עוות ולהסיר כל מכשלה ומי שהיה יודע מאיזה עון היה מודיע אז והיו משתדלים לתקנו, והעינוי הוא מה שהיו מענים נפשם ביום ההוא מאכילה ושתיה לתקן העבר, הצום היה תיקון שלא יחטאו בעתיד, והעינוי היה תיקון חטא העבר וע"כ אמר על הצום **ראית** ועל העינוי **תדע**, כי זה הנראה לעינים וזה הנודע ללבב) משיב להם ה' **הן ביום צמכם תמצאו חפץ**, ר"ל הצום והעינוי הנעשה בו צריך להיות באמת ובכל לבב, וצריך שיגעול ביום ההוא כל ענייניו הבשריים מבלי יחפוץ בהם כלל, לא כן אתם, הלא אתם חפצים חפציכם גם ביום הצום, לבכם חפץ ביום ההוא כל התאות שחפץ ביום אתמול, **וכל עצביכם תנגושו** העצב שיש לכם ביום ההוא במה שאתם פורשים מחפצי עולם ותענוגיו, תנגשו אותם בלחץ ונגישה ובהכרח, לא ברצון טוב ונפש חפצה, והצום הוא כמשא כבד עליכם מצפים עת עברו שתוכלו לשוב אל חפציכם:

פסוק ד

הן לריב ומצה תצומו, האסיפה שתתקבצו לשם ה' היא עליכם כנגישה ועול, אבל אם תצומו ותתאספו לריב ולמצה, או בעת שתתאספו להכות באגרוף רשע, הצום והאסיפה הזה תעשו בלב שלם ובנפש חפצה, ושיעור הכתוב **לא תצומו כיום להשמיע במרום קולכם**, **כיום אשר לריב ולמצה תצומו**, הצום שתצומו להשמיע במרום קולכם לתפלה אל ה' האסיפה הזאת לא תדמה כהאסיפה אשר לריב ולמצה תצומו כי האסיפה אשר תצומו ותתחברו לריב ולמצה תהיה בחפץ לב והצום להשמיע במרום קולכם הוא עליכם כנגישה:

פסוק ה

הכזה, מוסיף לאמר וגם אם הייתם מענים בו את נפשכם באמת, וכי זה יהיה צום הנבחר לה' מה שהאדם מענה את נפשו, וכי העינוי נפש זאת יבקש ה', או גם אם יכוף ראשו כאגמון ויציע שק ואפר, הלזה תקרא צום ויום רצון לה', כאילו זה כל עיקר הצום, וזה ירצה ה' העינוי והשק והאפר, הלא המעשים החיצונים האלה באו רק לעורר הלבבות, והם רק קליפות אל התוכיות שהם הכונות שהם רוחות ונפשות אל המעשים האלה, וזולתם הם פגרים מתים:

פסוק ו
הלוא זה צום אבחרהו פתח חרצבות רשע, רשע הנטמן ונסתר בחורים ומקום סתר תפתח את חוריו להוציאו החוצה, ר"ל עקר הצום הוא שבעת האסיפה יגלו הרשע של היחידים הנטמן בחורים, כי ביום הצום מי שידע דבר רשע הנעשה בסתר יגיד, וגם **התר אגדות מוטה** המוטה הוא קטן מרשע, נטיה קצת מדרך הישר והוא אינו בחרצב וכיסוי, רק אם הוא באגודה, אם רבים התאגדו והתקשרו לעשות את המוטה הזה בפרהסיא, הגם שעם היחיד אין אתה צריך לדקדק על דבר קטן, לא כן אחר שהוא חטאת הקהל, תתיר האגודה הזאת ותסתר הקבוץ, ומבאר נגד פתח חרצובות רשע תפס משל **ושלח רצוצים חפשים**, כי בהתגלות להם מי שהוא עשוק ורצוץ ישלחוהו חפשי, ונגד התר אגודות מוטה, אומר **וכל מוטה תנתקו**:

פסוק ז
הלוא, אחר שבאר תנאי הצום הלא זה צום אבחרהו, מבאר תנאי העינוי, דע כי לא בעינוי נפש חפץ ה', לא במה שאתה לא תאכל, רק במה שתתן לרעב לאכול, ומבאר במעלת הצדקה שני ענינים ומדרגות זה למעלה מזה, א. שתתן להעני מחסורו בלחם וכסות ובית דירה, ב. נגד לחם אומר **פרס לרעב לחמך** (אף שיש לך לחם שלם תפרוס חציו לעני, ושתתן לו מן הלחם שלך הנקי) ונגד הדירה אומר ועניים מרודים תביא בית, ונגד הכסות מבשרך אל תתעלם לא יהיה זה דומה אצלך כאילו אתה גוזל את בשרך על בשר חוצה לך רק כאילו נתתו על בשרך, כי כל בני אדם הם בשר אחד:

פסוק ח
אז יבקע כשחר אורך, היא ההצלחה הנפשיית והאושר שלך, יבקע מעט מעט כשחר (וזה מדרגה קטנה נגד מה שיבאר בפסוק יו"ד, שנותן מגרעת בהצלחה זו בג' ענינים א שיבקע מעט מעט כי הישועה הנפשיית תבא לו בהדרגה לא בפעם אחד. ב כמו שהשחר לא יבא רק בסוף הלילה כן לא תגיע ישועתו רק בזמנה בהתם החשך. ג שתהיה טבעיית כשחר שהוא טבעי) **וארכתך מהרה תצמח** היא ארוכת הגוף וישועתו (וגם בזה אמר תצמח שתצמח לאט בהדרגה ובדרך הטבע) **והלך לפניך צדקך** מצייר כאילו צדקו ילך לפניו להכריז מעשיו וצדקותיו **וכבוד ה'** שהוא השכר **יאספנו** וילונו לאחוריו, כמי שהמספר זכיותיו הולך לפניו ונושא השכר והגמול והכבוד לאחריו:

פסוק ט
אז תקרא, שלא בעת צרה **וה' יענה** וימלא משאלותיך אבל אם **תשוע** בעת צרה אז לא לבד שיענה כי גם **יאמר הנני** מוכן להושיעך מכבר גם טרם שקראת **אם תסיר** אומר כל

השכר הזה תשיג רק ע"י סור מרע לבד וע"י שתמנע מלחטא בג' ענינים, שהם מחשבה דבור מעשה, נגד המחשבה אמר אם **תסיר מתוכך מוטה** היינו מתוך לבבך ומצפונך תסיר כל נטיה אשר במצפוניך, נגד המעשה אמר **שתסיר שלח אצבע** שאף אצבע הקל לא תשלח לרע וכ"ש כל היד, ונגד הדבור אמר אם **תסיר דבר און** מלדבר און בפה:

פסוק י

ותפק, כל ההצלחה שהזכיר עד הנה יהיה בעבור מה שיסור מרע, כמ"ש פתח חרצובות רשע וכן הצדקה שחשב שיתן לעני לחם כסות דירה הוא רק מצד שלא יתאכזר, כי המניעה הוא עבירה ונענש ע"ז עתה אומר אבל אם מלבד המניעה מרע, תוסיף עוד לעשות טוב מאהבת הטוב בעצמו ומאהבת ה' עד **שתפק לרעב נפשך**, שחוץ מה שתתן לו מה שאתה מחויב עפ"י התורה תוציא לו גם את נפשך שתתן לו בלב שלם ונפש שמחה בשמחת המצוה בעצמך, ולא תתן לו לחמך לבד כמ"ש הלוא פרוס לרעב לחמך, כי תתן לו גם את נפשך, וגם **נפש נענה תשביע** מלבד שתשביע גופו במאכל תשביע גם נפשו ברוח נדיבה ובדברי נחומים, אז שכרך גדול יותר מאד מהקודם, שנגד מ"ש תחלה אז יבקע כשחר אורך אמר **וזרח בחשך אורך** שיזרח פתאום בפעם אחד, ולא בהגיע תור האור כשחר הבא בסוף הלילה רק גם בחשך יזרח לך אור, ומוסיף שגם **אפלתך יזרח כצהרים**, כי האפל הוא יותר מן החשך, ומ"מ יאיר באור גדול כאור צהרים, עד שזריחת אורך לא יהיה טבעי רק השגחיי נסיי פלאיי, והנמשל שלא לבד שההצלחה הנפשיית תבקע בזמנה שהוא בסוף הלילה האפלה ככלות החיים האפלים הגשמיים עת יאיר שחר הנפשות אחר המות, כי גם בחייך יזרח לך אור גדול וישועה נפשיית ותשיג נעימות נצח גם בעולם הזה, ע"ד עולמך תראה בחייך:

פסוק יא

ונחך, ונגד שאמר אז תקרא וה' יענה, אומר כי עתה לא תצטרך לקריאה כלל כי ה' ינחה אותך תמיד בלי הפסק רגע, **והשביע** האושר הנפשי יהיה גדול מאד כי ישביע נפשך בצחצחות האור הצח ומצוחצח ומדרגה היותר גדולה, ונגד שלמות הראשון שהוא שלמות הגוף אומר **ועצמתיך יחליץ** ויזיין בשיקוי וכח עד כי תהיה כגן רוה אשר הליחות השרשי ממלא את כל הצומח בו, כן עצמותיך מלאו עלומים, וההצלחה הנפשיית תדמה כמוצא מים אשר ממנו ישאבו מים בששון כן תפיץ חכמתך לרבים:

פסוק יב

ובנו, אתה תתקן חרבות אשר מעולם, אמונות ודעות ומעשים נפסדים ורעים, וגם **מוסדי דור ודור תקומם**, שממך ייסדו יסודות קבועים בכל דור בדת ובאמונה ובהנהגה, **וקרא**

לך נגד **ובנו חרבות עולם** אומר **כי תקרא גודר פרץ**, ונגד **מוסדי דור ודור תקומם** אומר כי תקרא **משובב נתיבות לשבת** שיהיה ישוב ע"י נתיבותיך המורים ארחות חיים:

פסוק יג

אם תשיב, בשבת יש שני צווים א. השביתה ממלאכה. ב. העונג, אומר אם תעשה שני אלה לא בעבור הנאת גופך (כי המנוחה והעונג ירצהו הגוף ג"כ), רק בעבור מצות ה' לבד, על השביתה אמר **אם תשיב משבת רגלך**, אם השבה זו שתשיב רגליך ממלאכה יהיה מסבת השבת לא מחפץ לבך והנאתך והנה במצות השבת יש שני ענינים. א. השביתה שהוא מצוה. ב. קדושת היום שקדשו ה' שיפנה בו מכל הבלי העולם, על הא' אומר אם תשיב משבת רגליך מסבת השבת, על הב' אם תשיב **מעשות חפצך** ביום ההוא יען שהוא יום קדשי, שמיוחד לקדושה ועבודת ה' ולא תעשה ביום הזה חפציך רק חפצים קדושים חפצי ה' ונגד העונג אומר, **וקראת לשבת עונג** א. שיהיה העונג מסבת השבת יען שהוא יום שבת. ב. **לקדוש ה' מכבד**, הכבוד יהיה בעבור הקדושה שקדש ה' יום הזה לקדושתו, וע"י שתשמור אותו לשם ה' יהיה הכיבוד גדול **מעשות דרכך** שבענין המלאכה תזהר אף מהכין הדרך על יום מחר, ובענין העונג **ממצוא חפצך**, לא יהיה עונג הגוף רק נפשי, וגם תזהר בו אף מלדבר דבר של חול, רק תעסוק בו בעבודת ה':

פסוק יד

אז תתענג על ה' יהיה העונג שתמצא, בעבור ה' עונג רוחני נפשיי אלהיי, עד שתרכב על במתי ארץ ותתעלה מכל ענינים החומרים, ותאכל נחלת יעקב, שהבטיחו ה' במראה הסולם על שתהיה הארץ נכנעת לרגליו ורגל זרעו, כמו שבארתי שם:

פרק נט

פסוק א

הן, בל תחשוב שה' מונע מהושיע לכם מפני חסרון היכולת כי **לא קצרה יד ה' מהושיע** וכן לא תוכל לומר שמונע מהושיע מפני חסרון הידיעה וההשגחה בצעריכם, **כי לא כבדה אזנו משמוע**, אך מה היא הסבה שאינו מושיע אתכם, אין זאת

פסוק ב

כי אם עונותיכם שהם הבדילו בינכם לבין אלהיכם וחטאתיכם, העון הוא בסבת הכפירה וההכחשה וזה היה קיר מבדיל לגמרי עד שא"א שיתקרב ה' אליכם מפני החומה הזאת המבדלת ביניכם, עד שההבדל הזה מונע הקורבה משני הצדדים, בין מצד האל, בין מצד האדם, אחר שמכחיש את ה' וכופר בתורתו, ועז"א ביניכם לבין אלהיכם,

אבל החטאים הם מה שאדם חוטא מצד התאוה לא מצד הכפירה, וזה אינו מבדיל בין האדם ובין ה', רק שהם מסתירים פני ה' בל ישמע צעקתם, (וזה מגביל, **הן לא קצרה יד ה' כי אם עונותיכם היו מבדילים**, ועל ידם אינו ביכולת להושיע אתכם כי קיר מבדיל ביניכם, **ולא כבדה אזנו כי אם חטאתיכם הסתירו פנים**):

פסוק ג

כי כפיכם, (עונות שבין אדם לחברו) הכף מציין כל היד נגואלה בשפיכות דם, **והאצבע** האצבעות שהם עוסקים במלאכות הדקות ומיוחדות ור"ל פרטי הפעולות ואיכות גמר מעשיהם מורה שנעשו בעון כי עון מציין המזיד והכפירה שעושה מעשהו בשאט נפש. **שפתותיכם**, (נגד בין אדם למקום) **שפתותיכם דברו שקר** אמונות כוזבות ודעות שקריות, ולא לבד שתדברו כן מן השפה ולחוץ, כי גם **לשונכם עולה תהגה**, כי תהגו ותחשבו על הדעות הנפסדות עפ"י חקי ההגיון ותחזקו אותם על ידי מופתים הגיונים מתעים:

פסוק ד

אין, (גם לא נמצא מוכיח ומורה) **אין קרא בצדק** להוכיח בדברים שבין אדם לחברו, **ואין נשפט** ומתוכח **על האמונה** נגד המקום **בטוח** נמצא אצל הכופרים האלה שתי כתות (הכת האחת) הבלתי חוקרים ומתפלספים כלל, ואינם מיסדים דברי כפירתם על ראיות ומופתים פילוסופיים, רק **בטוח על תהו ודבר שוא**, דוברים שוא על בטחון של תהו, עד שאין ממש לא בהדברים עצמם, ולא בהיסוד שעליו יסמכו דבריהם (הכת השנית) החוקרת ומתפלספת מניחים הקדמות מתעות ויולידו מהם תולדות כוזביות, ועליהם אומר **הרה עמל**, שהם ההקדמות וההיקשים המופתים, **וילד שקר** היא התולדה היוצאת להם מעיונם הכוזב, להכחיש מציאות ה' או השגחתו או שכר ועונש וכדומה:

פסוק ה

ביצי, ממשיל התולדה אשר תבקע ותולד ע"י התפלסופם **לביצי צפעוני** וההקדמות וההיקשים והמשפטים שבהם ישתמשו להוציא את התולדה, **לאורגים קורי עכביש**, כי כן יארוג מושג על מושג משפט אל משפט היקש אל היקש, עד יוציא בסוף התולדה אבל החוטים האלה שמהם ארגו את המופת הם חוטי קורי עכביש שתוציא העכביש מגופה, עד שמציאות החוטים האלה מקורם בעצם העכביש בעצמו, כן כל ההנחות וההקדמות שהניחו אין להם יסוד רק בעצם המתפלסף עצמו, אשר בדה שקרים וכזבים וענינים שאין להם מציאות בעצמם, רק בכח דמיונו **האכל**, (הדלתות מגבילים) נגד ביצי צפעוני בקעו, אומר **האכל מביציהם ימות**, ר"ל מי שלוקח התולדות האלה שהוציאו

בחקירותיהם ואוכל מהם שמשתמש בהם לעשות כהוראתם ימות מיתת הנפש, **והזורה** מי שאינו אוכל מן הביצים, רק מניח אותם תחת עוף שיתחממו ויצאו מהם אפרוחים, והוא מי שאינו עושה ובלתי מתנהג על פי התולדות האלה, רק שלוקח אותם להקדמות אל עיונים אחרים אז **תבקע אפעה** המזקת לרבים, כי בזה הצד התולדות האלה עוד יולידו תולדות אשר יתעו את הרבים וימיתו אותם:

פסוק ו

קוריהם, (נגד **קורי עכביש יארוגו**) , ר"ל בל תאמר כי הגם שהתולדה שהוליד מן ההקדמות הם שקר מ"מ ההקדמות ודרכי ההגיון וההיקשים, שעל פיהם ארג וטוה את הבגד וחבר התולדות הם אמתיים, ונוכל לקחת אותם לבנות על פיהם בגד טוב, ולהביא מהם מופתים על האמונה האמתיית, כאשר קרה בהרבה מופתי הפילוסופים שהגם שהולידו מהם תולדות כוזבות מפני שלא השתמשו היטב בההקדמות ודרכי המופת, מכל מקום ההקדמות מועילות לעיון אל ענינים אמתיים, כי **גם קוריהם לא יהיו לבגד**, כי הם מופתי הדמיון לא מופתי השכל וגם בל תאמר שעכ"פ הם בעצמם יש להם כסות עינים, שנוכל לאמר שטעו בשכלם וחקירתם, כי גם הם עצמם **לא יתכסו במעשיהם**, כי הכל רואים שלא היה מקום לטעות כלל, וכי הכל מרמה וזיוף, (עד פה דבר מענין כפירתם נגד המקום, עתה יתחיל לחשוב חטאיהם בין אדם לחברו) **מעשיהם** בל תאמר שעכ"פ מחזיקים בדת הפילוסופים ובטוב מדותיהם בין אדם לאדם, שיסדו להם בזה דתות שכליות ונימוסים מחוכמים, **כי מעשיהם מעשי און** וכח איש את רעהו חיים בלעו **ופעל** גם העסק שהם מתעסקים בו הוא **חמס**:

פסוק ז

רגליהם, ר"ל כבר שב אצלם ההרגל לטבע עד שרגליהם עצמם ירוצו לרע מרוב ההרגל, **וימהרו** וחוץ מזריזות ההליכה אל מקום הרצח ימהרו לשפוך דם שהוא הרצח עצמו, כי לפעמים ימהר אל הרע ובבא לעשותה מתנחם ושוקל תחלה אם לעשות אם לחדול, אבל הם מבלי חקור דבר ממהרים לשפוך דם נקי, ולא תאמר שאין מחשבותיהם מסכימים אל הרצח אומר גם **מחשבתיהם מחשבות און**, עד **שוד ושבר במסלותם** של המחשבות האלה, כאלו המחשב שלהם סלל לעצמו מסלה כבושה אל השוד ושבר אשר עליו יסובב הרעיון וילך הכח המחשבי תמיד:

פסוק ח

דרך, הדרך הוא הדרך הגדול הקבוע לרבים, והרבים שיש להם משפט ונימוס דורכים **דרך השלום**, הנהגה כוללת ונימוס שומר השלום בין הקיבוץ שלא יעשוקו איש את

אחיו, את הדרך הכללי הזה לא ידעו והנה המעגל הוא הדרך הסבוביי, והנה גם חברת הרוצחים והגנבים הגם שאין שומרים את הדרך הגדול הקבוע לרבים, שאין שומרים הנימוסים הכוללים, כי הם הולכים במעגל סבוביי נוטה מן הדרך הכולל הישר, מכל מקום יש להם משפט ביניהם, כי גם עדת הרוצחים והשוללים יהיו ביניהם איזה נימוס והנהגה אשר ישמרו את היושר בין עדתם, ויש להם משפט במעגל הזה שהם הולכים עליו. איך יחלקו השלל, איך תהיה השותפות ביניהם וכדומה, אבל הם **אין משפט גם במעגל שלהם**, שעדת השוללים והגנבים לא ישמרו היושר גם בין עדתם איש לאחיו, ולא זאת לבד כי גם **נתיבותיהם עקשו להם** הנתיב הוא שביל היחיד, כי גם כל יחיד בפ"ע אין לו נתיב לעצמו עד **שכל דרך בה** בנתיב הבודד לעצמו **לא ידע שלום**, שכ"א עוכר שארו ומשחית את ביתו ואת עצמו:

פסוק ט

על כן רחק משפט ממנו, הגמול שישלם ה' לפי המעשה והזכות נקרא משפט, ואשר יתן ה' מצד החסד נקרא צדקה, אומר המשפט הבא לפי הזכות רחוק מאתנו כי אין לנו זכות **והצדקה** הגם שהיא אינה נגבלת לפי מעשי האדם, ואינה עומדת מנגדו להיות נערכה לפי מעשיו ולא שייך בה שהיא רחוק מאתנו כי היא רודפת אחר האדם גם בהיותו בלתי ראוי, אבל **לא תשיגנו צדקה** הגם שהיא רודפת אחרינו לא תוכל להשיג אותנו כי אנו בורחים ממנה ואין אנו רוצים לשבת בצילה כלל **נקוה לאור** הישועה **והנה חשך**, והנה נקוה עכ"פ **לנגהות** שהוא נוגה הירח והכוכבים שזה נמצא גם בעת שהוא לילה וחשך, אבל **באפלות נהלך**, כי נעשה אופל עד שאין אור כלל כי אופל גרע מחשך:

פסוק י

נגששה כעורים קיר, שחוץ ממה שהוא אופל וחשך, גם אנחנו עורים מראות, ר"ל שחסר אור הישועה ושפע אלהית ממעל, וגם אנחנו אין אנו מוכנים לקבל את האור הזה גם לו היה במציאות **וכאין עינים נגששה** העור עורו עיניו, והאין עינים לא היו לו עינים מימיו, העור יכיר לגשש מבואות העיר שראה אותם טרם נתעוור, אבל האין עינים לא יכיר זאת, לכן מוסיף שאנחנו דומים כאילו לא היה לנו עינים מעולם, והנה העור ההולך ביום יראה לו אחר את הדרך אבל אנחנו **כשלנו בצהרים כנשף** ולא היה מי שיראה לנו הדרך עד שאנחנו שוכבים **באשמנים כמתים**, מבלי לזוז ממקומנו:

פסוק יא

נהמה, הדלתות מגבילים, **נהמה כדבים כלנו נקוה למשפט ואין, וכיונים הגה נהגה נקוה לישועה רחקה ממנו**, תחלה נהמה כדוב הבא בחזק ובכח, וכן נקוה למשפט ע"פ

הדין ביד חזקה שנדמה שאנו ראוים מצד מעשינו, אבל המשפט אין, כי אין לנו מעשים אח"כ כיונים המצפצפים בקול ענות חלושה הגה נהגה ונקוה לישועה מצד החסד, והנה הישועה ישנה במציאות כי ה' הוא רב להושיע אבל היא רחוקה ממנו, מפני רוע מעשינו כמו שיבאר:

פסוק יב

כי רבו פשעינו נגדך, הם המרדים שמרדנו נגד ה' במצות שבין אדם למקום, וגם **חטאתינו אשר ענתה בנו** בעצמינו הם החטאים שחטאנו איש נגד רעהו גזל ועשק וכדומה, ולא לבד שחטאנו בעבר כי גם **פשעינו** עדן **אתנו** כי עוד לא שבנו מפשעינו, וגם **עונותינו** (העונות הם הבאים ע"י טעות השכל והכחשה וכפירה) **ידענום**, שעוד ידענו והכרנו בם, כי אנו מחזיקים עוד בידיעתינו עתה בדעות הכוזבות והכפירות כמו מקודם:

פסוק יג

פשע, מבאר נגד מ"ש כי רבו פשעינו נגדך שהוא עבירות שבין אדם למקום הנה **פשע וכחש בה'**, היה בו פשיעה ומרד וגם הכחשה וכפירה בה', שמלבד שמרדו בו, כחשו ג"כ בו, **ונסוג מאחר אלהינו**, ה' מורה מצד שהוא בורא העולם, ואלהינו מורה על זה הצד שהוא משגיח עלינו וגומל ומעניש שלא לבד שכחשו את ה' כי כפרו גם בהשגחה ובשכר ועונש, (הגם שלרוב יירא החוטא לכל הפחות מעונשי ה'):

דבר עשק, עתה מבאר נגד מ"ש **וחטאתינו ענתה בנו**, שהוא עבירות שבין אדם לחברו, אומר שעשקו וגזלו בפרהסיא עד שהתפארו בו והיה להם לתפארת שעז"א **ענתה בנו**, שאנחנו עצמנו מעידים ומגידים החטאים האלה, כי כ"כ אנו מתפארים בחטאים האלה עד שבעת שלא עשק ולא בא לידו גזל ורצח ימציא לעצמו ספור כזה בשקר להתפאר בו שעשק, וז"ש **לדבר עשק וסרה הרו והגו מלב דברי שקר**, כי הגם שהוצרך להרות ולהמציא דבר שקר בדוי מלבו, ימציאנו, בלבד שיוכל לדבר עושק וסרה ולהתפאר בו, עד שיתפאר בעושק שבדה מלבו ולא עשהו כלל, מיוקר וחשיבות מעשים האלה בעיניהם:

פסוק יד

והסג אחור משפט וצדקה מרחוק תעמד, המשפט הוא בין אדם לחבירו, והצדקה היא בין אדם למקום, המשפט טבע האדם נוטה אליו כי השכל יחייב אותו, והמליצה תציירהו כאילו הוא נמצא תמיד אצל בני אדם, ועתה הוסג אחור והלך לו מהם והצדקה אין טבע האדם נוטה אליה, ואינה נמצאת אצל האדם בטבע, וצריך שהאדם יקרא לה שתבא אליו, ועתה מרחוק תעמוד, (כי לא נסוגה אחור, כי לא היתה עדיין אצלם כלל, כי היא אינה באה מעצמה), ומצייר כי המשפט הולך לפני הצדקה, ששמירת המשפט

השכלי קודם בטבע לשמירת הדת האלהית, ואחר שהמשפט נסוג אחור מהם, הגם שכבר היה אצלם, ממילא הצדקה תעמוד ותשאר על מקומה מרחוק, **כי כשלה**, הדלתות מגבילות, **והסג אחור משפט כי כשלה ברחוב אמת, וצדקה מרחוק תעמד כי נכחה לא תוכל לבא** ומשפט יסודותיו בנויים על אדני האמת, שאם אין אמת אין אפשריות למשפט, שאם הבע"ד ישקרו, העדים יכזבו, והשופטים בשקר יכון כסאם, איך יעשה משפט, ואחר שהאמת נכשלה ונפלה ברחוב, (ר"ל הגם שאין דרך האמת להכשל במקום הרחוב ששם ימצאו אנשים מחזיקים בו, כי במקום אסיפת האנשים יתברר האמת תמיד) כי השקר מושל בפרהסיא, לכן הוסג אחור משפט, ונכוחה הוא מה שיגביל האדם דרכו נוכח דרך ה' שזה שורש המצות שבין אדם למקום שיתקדש יען שקדוש הוא ה', ולכן הצדקה תעמוד מרחוק יען כי לא תוכל לבא הנכחה, שהוא תנאי הצדקה, שלא תכון הצדקה שהם מצות שבין אדם למקום אם לא ע"י הנכוחה שהיא שיגביל דרכיו נגד דרכי ה' לעזוב ענייניו הבשריים, ולהנהיגם תחת הנהגה גבוהה אלהית, אולם אחר שכשל ברחוב אמת, איך תבא הנכוחה, הלא האמת נמצא עם האדם בטבע, ואם הוא נכשל איך יגביל דרכיו נגד ה' שזה אין טבעי, וצריך שתבא אליו מבחוץ ע"י לימוד וקבלה:

פסוק טו

ותהי, תחלה היה עוד האמת ביניהם רק שנכשל בלכתו ביניהם, ואח"כ נעדרה האמת מהם בהחלט, שלא ידעו כלל מה הוא אמת, וגם נגד שתחלה רק נכחה לא תוכל לבא, נשכח אח"כ מהם ענין הנכחה ועבודת ה' בהחלט, עד **שהסר מרע היה משתולל** ר"ל אם נמצא לפעמים במקרה שאיש מהם סר מרע ונמנע מלעשות עבירה בין אדם למקום לא היה בכונה רק שהשתולל ושכח ושגג מלעשות הרע, כי לולא השתולל ושגג היה עושהו, **וירא ה' וירע בעיניו כי אין משפט**, העדר המשפט הנימוסי היה רע בעיניו ביותר כי בזה יוצא מגדר האדם בכלל, וקשה יותר מהעדר הצדקה שיוצא רק מגדר האדם בעל הדת, אבל בהעדר המשפט נמשלו כחיתו יער:

פסוק טז

וירא כי אין איש, אחר שחשב שפלת ישראל ורוע מעשיהם, יאמר שבראות ה' שפלת עמו, יעשה למען שמו הגדול ויגאלם בחסדו הגם שהם לא יהיו ראוים לכך והנה התשועה שיעשה ה' בזכות ישראל, יהיה ע"י שני ענינים. א. על ידי הזכות שהכלל זכאים לכך מצד מעשיהם, וזה קרא (לקמן ס"ג ה') **עוזר**, כי הזכות הזה תעזור לו לפעול ולהושיע ב. ע"י תפלת הצדיק ובקשתו, וזה קרא (לקמן שם) **סומך**, כי זה אינו עזר גמור רק סמיכה קצת מצייר כי עתה יראה ה' שאין **איש** שלא נמצא זכאי במעשיו שיהיה לו עוזר על

פעולותיו, וגם **השתומם** ביותר **כי גם אין מפגיע** שלא נמצא אף צדיק אחד שיתפלל בעד הכלל שיהיה לו עכ"פ קצת סמך, ולכן הוכרח לפעול הישועה בכלל בכח עצמו, שלא עפ"י מעשה התחתונים, ולכן נגד העזר מזכות הדור שלא מצא, **ותושע לו זרועו בעצמו**, (וכבר בארנו כי זרוע ה' תגביל המעשים שיעשה ה' בכח עצמו בבלתי עזר מהתחתונים כי הזרוע תניע את היד, ומצייר שראשית התנועות וסבתם היה מעצמו, לא ע"י סבה אחרת, וזה המבדיל בין זרוע ה' ובין יד ה' בכל מקום), ונגד הסמך שלא מצא מתפלת הצדיקים, הנה **צדקתו היא סמכתהו**, הצדקה העליונה שבעבורה יעשה גדולות מצד שהוא אלהים, בלא מעשי בני אדם וצדקתם כלל, זה היה הסמך הצדקה העליונה תעוררהו אל הישועה, והתשועה בעצמה תעשה בכח הזרוע, שהוא הכח הנשגב המניע את הכל מעצמו מבלי הבט אל סבה אחת חוצה לו:

פסוק יז

ויילבש צדקה כשריון, הצדקה הנאמרת אצל ה' בכתבי הקדש, תציין המעשים הנשגבים שיעשה ה' מצד החסד לא מצד הזכות, שכמו שמשפט וצדקה הנאמרים אצל בני אדם, נבדלים במה שהמשפט מורה על מעשים שיעשה מצד שהוא אדם, שהם המעשים שבין אדם לחברו, והצדקה תורה על מעשים שיעשה מצד שהוא בן אלהים, שהם המעשים שבין אדם למקום, כן המשפט הנאמר אצל ה' יורה מה שיעשה אל האדם מצד האדם מצד זכיותיו ומעשיו, מצד הגמול והצדקה תורה על המעשים שיעשה מצד שהוא אלהים, מצד חסדו הגדול, לא מצד הגמול. והישועה הבאה סמוכה אל הצדקה תורה הישועה הכללית השמורה אצל ה' מאז להוציאה בעתיד ולתקן ע"י את העולם כולו. והנה הנביאים יציירו פעולות השי"ת תמיד במלבושיו, כמו שהנכבד לא יתראה ערום רק במלבושיו, כן ה' לא יתראה רק ע"י פעולותיו, ואיכות הלבושים יציירו תמיד לפי איכות הפעולות, והמשפט שיעשה ה' בעכו"ם מצוייר במלחמה כמ"ש ויצא ה' ונלחם בגוים ההם, כי הוא יעשה המלחמה בכחו. עפ"ז מצייר ציור המלחמה הלז שירצה ה' להלחם נגד אויביו, כאילו ילבש הבגדים אשר ילבש הגבור בצאתו לקראת נשק. כי אז ילבש שריון וכובע קשקשים, הם יגינו בעדו שלא תשלט בו חרב וחץ. ובידו יאחז חרב וחנית בו ילחם נגד האויב. השריון והכובע מגינים בעדו שלא יתנצח, והחרב והחנית יאחז בידו למען ינצח. מצייר עתה כי השריון והכובע אשר ילבש להגן בעדו שלא יתנצח, הם הצדקה והישועה. כי אחר שאין לישראל זכות ומע"ט בקל ינצחהו המה"ד המשטין נגדו, מדוע יעמוד לימינם והם חוטאים, רק הצדקה והישועה יגינו בעדו בעת ההיא, כמ"ש **ותושע לו זרעו וצדקתו היא סמכתהו**, ודמה צדקת ה' להשריון שהוא

המגין בעד הגוף, ואת הישועה להכובע שהוא המגין בעד הראש יכוין בזה כי המעשים והפעולות האלה יעשה ע"י הצדקה העליונה וחסדו הגדול, עד שהצדקה תהיה כשריון להגן בעד הגוף הפועל, כי הגוף מציין כלי הפעולה והמעשה, כי על ידי הצדקה יפעול. אמנם ראשית המחשבה הנשגבת לעשות הצדקה הזאת, תהיה הישועה הכלליית אשר עלתה במחשבתו הנעלמת, מראשית קדומים, שע"י מחשבת הישועה יעורר הצדקה, עד שהישועה תהיה הכובע אשר בראשו המגין בפני כלי המחשבה. אחר שצייר את המלבושים אשר ילבש הלוחם הנשגב הלז להגן עליו שלא יתנצח (רצוני, הענינים שבעבורם יושיע את עמי, ויחלוץ אותם מני צר), מתחיל לצייר המלבושים השנים שילבש למען ינצח, (רצוני הענינים שבעבורם מלבד שיושיע את עמו יעשה משפט בעכו"ם) כי **ילבש בגדי נקם תלבשת ויעט כמעיל קנאה** המלבושים האלה יהיו אות כי לא בא רק להושיע לבד שע"ז היה מורה השריון והכובע כי בא גם לנקום נקם, כי דרך הלוחמים לשים אות על בגדיהם, אם באו רק להציל, או גם לנקום נקם, כמ"ש (לקמן ס"ג) מי זה בא מאדום חמוץ בגדים, ויש הבדל בין בגד למעיל, שהמעיל עוטים אותו על כל הבגדים מלמעלה, ויש הבדל בין נקמה ובין קנאה, הנקמה יעשה הנוקם בעבור שהרעו לו בעבר, והמקנא יקנא בעבור ביזוי כבודו וחילול תפארתו, אשר עוד קיים עוד בהוה, הנוקם יספיק לו אם ישלם רעה תחת רעה, גם אם תהיה הנקמה בצנעה, אבל המקנא לכבודו יעשהו בגלוי לעין כל כי עקר תכליתו שיתגלה כבודו המחולל, וע"כ אמר שה' ילבוש בגדי נקם לנקום על מה שהרעו לו צורריו, ואומר כי ילבש הבגדים האלה תלבושת ר"ל שלא ילבשם דרך ארעי, רק לתלבושת קבועה, וגם יעט קנאה כמעיל, כמו שהמעיל עוטים אותו על כל הבגדים, שע"ז אמר בו לשון עטה, כן יעשה הקנאה בפרהסיא לעיני רבים עמים נגד כבודו המושפל ושם קדשו המחולל, ואלה יהיו הבגדים שבם ינצח את האויב:

פסוק יח

כעל גמלות, המאמרים מגבילים, **וילבש בגדי נקם תלבשת כעל ישלם חמה לצריו, ויעט כמעיל קנאה כעל גמולות גמול לאיביו**, כי יש הבדל בין גמול ותשלומין, התשלומין הם לפי המעשה ומציין רק שילום הפעולה כאשר עשה כן ישלם, ואינו מציין איזה התפעלות אהבה או שנאה רצון או כעס, בין המשלם להמקבל התשלום, אבל הגמול מציין התפעליות שיתפעל הגומל בפעולה ההיא מסבת מעשה הנגמל באהבה או בשנאה ברצון או בכעס, שלפי התפעליות הזאת ימדוד אל חיקו טוב או רע ויש הבדל בין צר ואויב, הצר הוא המציר בפועל, והאויב דורש רעה ושומר איבה בלבו, ויש צר שאינו

אויב, אם מציר לחברו שלא מפני איבה רק להנאתו, ויש אויב שאינו צר אם לא הצר לו בפועל רק נטר איבתו בלבו. ואצל ה' החוטאים נגדו ועושים עבירות גדולות להנאתם הם צורריו ומעיקיו, והכופרים בו ומכחישים אלהותו ומשפילים כבוד שמו הם אויביו הגם שלא חטאו בפועל, עפ"ז אומר **כי ה' ילבש בגדי נקם תלבשת כעל ישלם חמה לצריו**, כי לצריו שחטאו נגדו בפועל לא למען הכעיסו רק להנאתם, לא שייך קנאה, אחר שלא בזו את שמו הגדול ולא כפרו בו, וכן לא שייך גמול שהוא מצד האהבה או השנאה כי לא היו אויביו בלב, אבל לעומת זה יצדק אצלם נקם על שהרעו לו בפועל והנקם הזה יהיה דרך תשלומין לפי המעשה והפעולה כאשר עשו כן ישלם להם, ועז"א שילבש בגדי נקם על הרעות שעשו לו, ושיהיה הנקם כעל ישלם לפי ערך המעשה, וזה יהיה חמה לצריו שהרעו לו בפועל אבל **יעט כמעיל קנאה כעל גמלות גמול לאיביו** כי אויביו שהם לא חטאו לו בפועל רק הכחישו אלהותו לא שייך נקם אחר שלא הרעו לו, וכן לא שייך תשלומין לפי המעשה אחר שלא עשו רע במעשה, אבל לעומת זה שייך קנאה על כבוד שמו שחללו ובזו, ויצדק אצלם גמול מצד השנאה והכעס שיש לו עליהם נגד איבתם אף שלא עשו בפועל, ועל זה אמר ויעט כמעיל קנאה על שמו שחללו וכפרו בו, ושתהיה הקנאה כעל גמולות לפי גמול התפעליות האיבה והשנאה ששנאו אותו, והגמול הזה יהיה לאויביו שהכחישו אלהותו, ולא לבד להקרובים שהם היו צריו לרוב כי הם החריבו עירו ובית קדשו, כי גם לאיים הרחוקים שלא הצרו לו בפועל ולא יוכל לשלם להם תשלום, מ"מ להם גמול ישלם, על האיבה ועל שכחשו בו:

פסוק יט

ויראו ממערב את שם ה' וממזרח שמש את כבודו, שם ה' הוא השם הנשמע למרחוק **וכבוד ה'** הוא הנראה מקרוב, מציין כי במזרח ששם גלו עשרת השבטים כמ"ש (למעלה מ"ג ה' ממזרח אביא זרעך וממערב אקבצך, שם יתגלו הנסים והמופתים תחלה, כי הגואל יתגלה במזרח כמ"ש מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו, עד כי במזרח יראו את כבוד ה' ונפלאותיו, ובמערב ששם בני הגולה מנופצים שהם יהודה ובנימין שם רק ישמעו את הנסים מרחוק ויראו את שם ה' הבא ממרחק, **כי יבוא** בעת יבא הצר כנהר שוטף, והוא מחנה גוג ומגוג ורוח ה' נוססה ומתנשאה בנהר הזה להרים שאון גליו, כמ"ש ושובבתיך וששאתיך והעליתיך מירכתי צפון (יחזקאל ל"ט ב'), בעת ההיא

פסוק כ

ובא לציון גואל ולשבי פשע ביעקב, יבא הגואל לציון להחזיר עטרת ציון והמקדש והסנהדרין גם יבא אל השבים מפשע ביעקב אל בני הגולה שישובו אז בתשובה ע"י הצר הדוחק בם, וא"ת ואיך יתקיימו העם עד העת ההיא, והלא עוד חזון למועד? משיב.

פסוק כא

ואני זאת בריתי אותם אמר ה' יש להם ע"ז כריתת ברית ממני, כי **רוחי אשר עליך** שהם דברי הנביאים, **ודברי אשר שמתי בפיך** שהם דברי התורה אשר שם משה לפני בני ישראל לא ימושו מפיך, כי תחלה השתמשו בהנבואה עד חגי זכריה ומלאכי, ועת נסתם חזון אז הזכיר להם מלאכי בחתימת נבואתו שהוא ג"כ חתימת הנבואה בכלל, זכרו תורת משה עבדי עד שהנבואה ואחריה התורה וקבלתה בע"פ כמ"ש אשר שמתי בפיך לא ימושו מפיך וכו' אמר ה' מעתה ועד עולם ובזה תתקיימו, וזאת לכם ברית מלח בל יאבד זרעכם ושמכם:

פרק ס

פסוק א

קומי אורי, הצרה מצויינת בחשך ואפלה, עתה קומי מן החשך הלז ואורי לכל בני העולם האירי לכל, **כי בא אורך** אור הישועה הגופנית והנפשיית בא לך, וזולת האור שלך הטבעי גם **כבוד ה' עליך זרח** הכבוד העליון מהופעת אור האלהי על נביאיו ושרידיו:

פסוק ב

כי הנה החשך הוא העדר האור והערפל הם אדים וקטורים הממלאים את האויר גם בעת שהשמש זורח, והנמשל כי החשך יכסה ארץ, אומות שאין להם דת כלל, משלם דומה כאילו החשך מכסה אותם עד שאין רואים אור כלל. והלאומים שזה מציין עם ישמעאל שיש להם דת, ומאמינים באחדות וגמול וכדומה, וימלץ שהשמש זורח על אפקם, רק הערפל ממלא את האויר, שהוא פינות כוזבות שנמצא באמונתם מהכחשת הבחירה וכדומה.

ועליך זה מגביל נגד **החשך יכסה ארץ** שאין שם שמש כלל, אבל **עליך יזרח ה'**, ונגד **וערפל לאמים**, אשר דתם מחותל בערפלי דעות לא הוטהרו, עד שהשמש הזורחת אינה מתראה להם, מפני הערפל הממלא ארצם, אבל **כבודו עליך יראה** ור"ל שחוץ ממה שיזרח עליך ה' יתגלה עליך בגלוי הנבואיית עין בעין יראו כבוד ה' שהוא הכבוד הנראה אל הנביאים:

פסוק ג

והלכו גוים, שהם ההמון מעכו"ם **ילכו לאורך** שהוא אור התורה, **ומלכיהם** שהם במדרגה יותר גדולה **ילכו לנגה זרחך** שהוא אור ה' כמ"ש וכבודו עליך יראה:

פסוק ד

שאי סביב עיניך, לארבע רוחות העולם **וראי כלם נקבצו** ולא למלחמה רק **באו לך**, שכל העכו"ם יבואו ללמוד תורה ודבר ה' **ובניך יבאו עמם מרחוק**:

פסוק ה

אז תראי ונהרת מצייר שידמו אז כמי שרואה דבר זר אשר לא עלה על לבו, שאינו מאמין בעצמו אם ראה את הדבר באמת, אולי הוא רק דמיון, עד שמביט היטב לראות שעז"א ונהרת, הנהרה היא מה שראה אח"כ ברור הדבר שכן הוא כמו שראה תחלה.
ופחד ורחב לבבך אחר שתראה הדבר בבירור, אז תחלה יפחד לבבך ואח"כ ורחב לבבך, תחלה תפחד אולי הוא לרעתך עד אח"כ שיתברר לך שהוא לטובתך יתרחב לבבך מרוב השמחה, עתה מתחיל לבאר איך תחלה יפחדו ואח"כ יתרחב לבבם, וזה יהיה בארבעה פנים א. תחלה יפחד לבבך, **כי יהפך עליך המון ים** שיתראה כאילו המון הים כולו נהפך עליך, שכל יורדי הים והמונו הפכו פניהם לבא אליך אבל אח"כ **ונהרת ורחב לבבך**, כי תראי שזה לא לרעתך כי זאת היא **חיל גוים** עושר של עכו"ם אשר **יבאו לך**:

פסוק ו

שפעת, (זאת שנית) **אז תראי ופחד לבבך** יען כי **שפעת גמלים תכסך** תראי גמלים רבים באים ואולי באו למלחמה, ועוד תראי **בכרי מדין ועיפה** אנשים הבאים עם הסוסים הרצים של מדין ועיפה וכל אלה משבא יבואו? מקום רחוק ממך, ומה ירצו הכרים האלה? אבל אח"כ **ונהרת ורחב לבבך** כי יודע לך **כי הגמלים האלה נושאי המשאות זהב ולבונה ישאו** למנחה, **ובכרי מדין** הרצים רוכבי הרכש המבשרים, **תהלות ה' יבשרו**:

פסוק ז

כל, (זאת שלישית) **אז תראי ופחד לבבך**, **כי כל צאן קדר יקבצו לך** וגם **אילי נביות** האילים המובחרים ישרתונך, ותפחד מי קבץ אלה ולאיזה צורך? אבל אח"כ **ונהרת ורחב לבבך**, כי יודע לך כי הצאן קדר **יעלו על רצון מזבחי** הובאו לקרבנות וה' יקבלם ברצון וימלא משאלותיהם, ויל"פ שמצייר את המזבח כעצם חי שיש לו רצון, ויעלו על רצונו של המזבח, (כמ"ש (מ"א, ח' מ"א) וגם הנכרי הבא מארץ רחוקה ופרש כפיו אל הבית הזה), והאילי נביות באו יען כי **בית תפארתי אפאר** ע"י קרבנות מובחרים שבמינם כמו האילים המובחרים האלה:

פסוק ח
מי (זאת רביעית) **אז תראי ופחד לבבך**, כי תשאלי לאמר, **מי אלה כעב תעופינה** כי העכו"ם שיביאו את ישראל הם יהיו דומים במשלם כהעב והענן הטוען גשמי ברכות ומריקם על הארץ ושב למקומו, כן יביאו מנחה מכסף וזהב וישובו לביתם, וישראל יהיו דומים **כיונים אשר תעופינה אל ארבתיהם** וקניהם להשאר שם?

פסוק ט
כי, אבל אח"כ **ונהרת ורחב לבבך**, כי יתברר לך א. נגד השאלה מי אלה כעב תעופינה, **כי לי איים יקוו** גם האיים הרחוקים יבאו אלי, **ואניות תרשיש** יתקשרו בתקוה **בראשונה** כמ"ש כי יהפך עליך המון ים, ונגד השאלה של כיונים אל ארובותיהם, משיב **להביא בניך מרחוק** כי את בניך יביאו מרחוק והם ישארו שם, ויביאו אתם כספם וזהבם, כבא בדרך מרחוק לעקור דירתו שמוכר חפציו וצרור הכסף מוליך בידו **לשם**, הדלתות מגבילים, **כי לי איים יקוו** זה יהיה **לשם ה' אלהיך** כי יתנשא שמו לעיני רבים עמים ומה **שיביאו בניך מרחוק** זה יהיה **לשם קדוש ישראל** (שם זה נקרא בו ה' ע"ש קדושת ישראל ומעשיהם) **כי פארך** לשם ולתפארת עד שבעבור זה יביאו אתכם כאשר יביאו את המנחה בכלי טהור בית ה':

פסוק י
ובנו, אחר שספר קיבוץ גליות מספר בנין החומה, עכו"ם הם יבנו חומות ירושלים והמלכים שלהם ישרתו ויעזרו את הבונים בכסף ובזהב **כי בקצפי הכיתיך** ר"ל לא הכיתי אותך בחמה פנימית כי אז אינו מכה תיכף רק ממתין עד שתתמלא סאתו, ואני לא הכיתיך על ידי חמה ולא ע"י מאוס רק ע"י קצף שהוא קצף קטן, ועי"כ **ברצוני רחמתי עליך** לפייסך עוד על העבר, ע"ד אודך ה' כי אנפת בי, עיי"ש:

פסוק יא
ופתחו, אחר שתבנה החומה בל תאמר שתהיה צריך אל חומה ומבצר כי שעריך יהיו פתוחים תמיד כי לא יבא אויב בשעריכם לבא מפניו במצור, ומוסיף כי עוד **יומם ולילה לא יסגרו**, כי לא תוכל לסגרם כלל וכלל כי דרך השערים יביאו אליך תמיד חיל גוים שי ומנחה, וגם יביאו הגוים עכו"ם האלה את **מלכיהם** נהוגים, שימשחו אותם שם בירושלים, כי בציון ימשכו מלכי עכו"ם, ומפרש למה ימשחו אותם בירושלים

פסוק יב
כי הגוי, וגם הממלכה אשר לא יעבדוך יאבדו וגם **הגוים** הרבים אשר לא יעבדוך **חרוב יחרבו**:

פסוק יג
כבוד, אחר שספר בנין החומה מספר בנין המקדש כי לבנין המקדש יביאו כבוד הלבנון והוא הארזים היותר גבוהים אשר יער הלבנון מתכבד בהם, וגם **ברוש תדהר ותאשור יבואו יחדו**, מצייר כאילו העצים החשובים האלה יבואו בעצמם אל המקדש, **לפאר מקום מקדשי** ר"ל מקום המקדש יתפאר בנוי ויופי על ידי בנין בני אדם, אבל **מקום רגלי** והוא קדש הקדשים **אכבד** בעצמי ולא על ידי בני אדם:

פסוק יד
והלכו אליך, העכו"ם אשר עינו אותך בענוים קשים ילכו אליך שחוח לפייסך, ומנאציך שלא עינו אותך בעוניים רק נאצו ובזו אותך שלא היית נחשב בעיניהם (והם לא יצטרכו לפייסך) ישתחוו עתה על כפות רגליך מרוב חשיבותך, ויקראו לך עתה, **עיר ה'** זה יהיה ירושלים ושם **ציון** יקראו **ציון של קדוש ישראל** כי שם יתגלה ה' ביתר שאת בשפיכת רוח קדשו לפי קדושת ישראל ומעשיהם (כי זה המבדיל בין ה' וקדוש ישראל בכ"מ):

פסוק טו
תחת היותך, א. **עזובה** מבניך ב. **שנואה** מכל האומות ג. **ואין עובר** עליך מפני השממון, על שלשה חסרונות אלה יהיו לך עתה שלש מעלות כנגדם א. נגד עזובה, ושמתיך **לגאון עולם** תהי עתה ממלכה גדולה לגאון ותפארת ב. נגד שנואה, תהי עתה **משוש דור ודור** כולם ישמחו על הצלחתך באהבתם אותך ג. ונגד ואין עובר, עתה.

פסוק טז
וינקת חלב גוים, שפע כל העכו"ם תעבור אליך, ובאיזה אופן תינק החלב של העכו"ם אומר **ושד מלכים תינקי** היניקה תהיה על ידי שוד מלכים, ימשיל המלך לשדים אשר אליהם יתאסף חלב של העכו"ם ומשם תינק אתה את החלב, ור"ל שמלכי עכו"ם יתנו לך מס, (ור"ל כי לרוב, ארץ אשר תתעלה בגאון וגובה תהיה למורת רוח אל כל בני תבל, אבל את תהי משוש דור ודור, ולא תאמר שהשמחה תהיה על ידי שתהיה רוכלת העמים ויבואו אליך לסחורה, כי בהפך יהיו לך למס) **וידעת כי אני ה' מושיעך** ר"ל הישועה תהיה ע"י שאני ה' בורא כל המציאות, כי תכלית הישועה תהיה כללית לתקן את העולם כולו, אבל הגאולה תהיה פרטית רק עבורך ועז"א **וגאלך** יען שאני **אביר יעקב**:

פסוק יז
תחת הנחשת, בל תחשוב שהמס הנזכר יתנו לך העכו"ם ע"י אונס והכרח כי עת תבקש מאתם נחשת למס יביאו הם זהב תחתיו, עת תבקשי ברזל למס יביאו הם כסף תחתיו, ובכל זאת יהיו לך גם נחשת וברזל, כי עת תבקשי עצים ואבנים יתנו לך נחשת וברזל,

ושמתי פקדתך שלום הפקודה והתמנות שלך על העכו"ם לא יוחשב זה אצלם כאילו הם נכנעים למס עובד וכאילו אין להם שלום כי הם משועבדים, כי זה יהיה שלומם, כי הפקודה לא תהיה על ידי מלחמה רק ע"י שלום ברצונם הטוב ונפש חפצה, **כי נגשיך אשים צדקה**, הנגישה אותם לתת לך מס יהיה נחשב אצלם צדקה ומצוה, כי הם ממלאים בזה רצון ה' ויעשוהו בחפץ לב כעושים מצוה:

פסוק יח

לא ישמע עוד חמס בארצך, לא יהיה חמס בתוך המדינה מאיש לחברו, וגם לא ישמע **שד ושבר בגבוליך** מאויב חיצוני, שיפול על גבול ארצך מבחוץ ומפרש נגד שוד ושבר בגבוליך אומר, **וקראת ישועה חומתיך** לא תצטרך לחומה ומבצר אצל הגבול להגן בעד שוד ושבר מבחוץ, כי הישועה עצמה היא תהיה חומה בצורה לך כמ"ש ישועה ישית חומות וחיל (כ"ו) ונגד חמס בארצך אומר **ושעריך תהלה** התהלה עצמה היא תהי שער לך, כאילו התהלה שבה יתהללו העם הזה מרוב צדקם היא תספיק שלא יקרה בה חמס בין אדם לחברו, כי כולם יהיו מהוללים לצדיקים ואין פרץ בשעריהם:

פסוק יט

לא יהיה לך, ר"ל השמש מאיר בעצמו ביום, ובלילה שאז השמש תחת האופק תאיר השמש לנוגה הירח, שבלילה תשליך השמש נוגה אורה על הירח ותקבל הארץ אור השמש ע"י נוגה הירח אבל עתה לא יהיה לך השמש לאור יומם, וגם לא יאיר השמש אורו על הירח להיות לנוגה הירח, כי יסתתר השמש בהחלט ולא ימצא במציאות כלל, ונגד מה שעד עתה היה לך השמש לאור יומם יהיה לך עתה **ה' לאור עולם** ונגד שעד עתה האיר השמש בלילה לנוגה הירח, וקבלת בלילה אור השמש באמצעות הירח באור חוזר, יהיה עתה **אלהיך לתפארתך**, ר"ל יחוד אלהותו המיוחדת עליך יהיה בדמות הירח שמקבל אור מן השמש, ר"ל הצדיקים והנביאים יהיו בדמות הירח שואבים אור ה' בלילה (בעת ימנע אורו מכללת העם) ומגיהים ומפלשים אותו על כלל העם:

פסוק כ

לא יבוא עוד שמשך, הוא אור ה' שיהיה לך תחת אור השמש לא יבא עוד עתה כי יתמיד לנצח, וגם **ירח** שלך שהם הנביאים והצדיקים שמקבלין אור ה' ומשפיעים אותו כמו הירח, **לא יאסף** אורם ובאר תחלה הטעם מדוע לא יבוא עוד שמשך, כי בל תחשוב שיבא שמשך ע"י שלא יהיה אור תמידי רק לפי שעה כי **יהיה לך ה' לאור עולם** ב. בל תחשוב שיבוא שמשך ע"י שתצטרך אתה להתרחק מן האור, ע"י שתלך שנית בגולה, כי **ושלמו ימי אבלך**:

פסוק כא

ועמך, עתה באר הטעם מדוע ירחך לא יאסף, שהם הצדיקים, א. בל תאמר שיאסף הירח הזה מפני שלא יהיו צדיקים בקרבך, כי **עמך** יהיו **כלם צדיקים**, ב. בל תאמר שיאסף הירח מפני שלא ישארו בא"י תמיד ויגלו פעם שנית, כי **לעולם יירשו ארץ**, ג. בל תאמר שיאסף הירח מפני שהעם בכלל אשר אמר עליהם ועמך כולם צדיקים הם מועטים מאד, וחלושים ורפוים עדיין, כי **נצר מטעי** הנצר הרך והיונק הזה אשר נטעתי אותו אנכי יהיה **מעשי ידי להתפאר**, אני אעשה בכחי שהנצר הרך הזה ישלח פארות ובדים וסעיפים רבים, ויתרבו פארותיו כ"כ, עד

פסוק כב

שהקטן יהיה לאלף, בריבוי הכמות **והצעיר** בכח יהיה **לגוי עצום** בריבוי האיכות בכח ועצמה, והגם שאני מתמהמה עתה והעם חלשים ומעטים, הנה **אני ה' בעתה אחישנה** בבא העת המיועד אעשה הדבר בזריזות (כי זה גדר פעל חיש) ואמלא את הבטחתי:

פרק סא

פסוק א

רוח ה' עלי, אשר אני אומר קומי אורי, אני אומר ברוח ה' החופף עלי לבשר הישועה העתידה, **יען משח ה' אותי**, ר"ל כי יש שתי כתות א. ענוים הבלתי מתרעמים כלל רק מצפים לישועה ולהם א"צ שליחות מיוחד להוכיחם, רק ה' משח אותי משיחה של גדולה שאני אהיה המבשר ב. **יש נשברי לב** הבלתי חוכים לישועה העתידה, רק לבם נשבר ונדכה על ההוה ומשתוממים על הצרות, להם שלחני בשליחות מיוחד לחבש שבר לבם להוכיח אותם בל יתיאשו כי יש תקוה:

לקרא, אומר כי ה' שלחו לבשר שלשה ענינים (ענין א') הגאולה העתידה, שיגאלו מיד העכו"ם, והנה יש שהם רק שבויים בשבי ויבשר כי יקרא לשבוים דרור, ויש שהם אסורים בזיקים, יבשר כי גם לאסורים יקרא פקח קוח להתיר אסוריהם:

פסוק ב

לקרא, (ענין הב') שיבשר הגמול והעונש המיועד לצדיקים ולרשעים, **לקרא שנת רצון לה'**, שהוא מדת הרחמים אשר ירצה את עמו לשלם שכרם, וגם יום נקם לאלהינו הוא המדת הדין שינקום בעכו"ם, (הישועה תמשך כל השנה והנקם יהיה ביום אחד כי יפלו בנופלים וכן לקמן ס"ג ד') (ענין הג') שיבשר כי ינחמם ה' גם על העבר על הרע

שסבלו והטוב שאבדו, וגם **לנחם כל אבלים** עתה מבאר כי התנחומים על העבר יהיה בשלשה ענינים:

פסוק ג

לשום לאבלי ציון, להשיב להם תחת האבל ג' דברים, כי האבל יתגנה ויתבזה מצד ג' ענינים א. מצד מקומו אשר הוא יושב על האפר ומעולל בעפר קרנו, ואתן להם **פאר תחת אפר** ב. מצד בחירתו מצד הענינים שיתנהג בם לצורך האבילות שלא ירחץ ולא יסוך בשמן, הנה אתן להם **שמן ששון תחת אבל**, תחת שמצד האבל לא סכו בשמן יסוכו עתה בשמן ששון, שמן הטוב שסכים בו לסימן ששון ומשתה ויום טוב ג. מצד הרוח הפנימי שלבו דואג ורוחו כהה אורו ושפל בקרבו, אתן להם **תחת רוח כהה מעטה תהלה** שיתהללו בעצמם מרוב התנשאות הרוח עד שיהללו עצמם בשער בת רבים, **וקרא להם** היו רגילים לנטוע אילנות כמו אלה ואלון שיהיו מיוחדים על רושמים מונחים, כמו אילני החפשית, וכדומה, ויש אילנות שנוטעים להיות רושם ואות אל הצדק שיעשו צדק בין אדם לחברו והיו מתקבצים סביב האלים האלה לאות לפעול צדק, הנה יקראו את ישראל, שהם אילי הצדק אשר נטע ה' להתפאר שישלחו פארות ובדים למרחוק שמישראל יתפאר ויסתעף הצדק לעשות בדים וסעיפים:

פסוק ד

ובנו, האלים האלה יבנו חרבות עולם, כאילו מן העצים והפארות של אילי הצדק יבנו חרבות עולם וגם **שממות ראשונים** (השוממים בהחלט שהיא יותר מחורבה) **יקוממו**, האלים יקוממו אותם, ולא שיתקנו החורבה בתיקון לבד כבית ישן שמתקנים אותו, רק **וחדשו ערי חרב** יחדשו אותם בבנינים חדשים עד שלא יוכר שהיו חרבות מעולם, גם יחדשו השממות שנעשו בכל דור, (הנמשל שיבנו חורבות האמונות ושוממות הדעות, עד שהאמונות הכוזבות, בין אשר השתרשו מימי קדם, בין אשר נתחדשו בהמשך הזמן יתוקנו ע"י אילי צדק האלה ע"י נטיעות ה' אשר ילמדו דרכיו אורחותיו חקיו ותורותיו ומשפטיו:

פסוק ה

ועמדו זרים, הזר יקרא גם הבן עיר אם הוא מעם או משפחה אחרת, והנכרי הוא מארץ רחוקה, **הזרים ירעו הצאן** כי לא יעזבו הצאן על יד בן נכר, **ובני נכר יהיו אכרים וכורמים** עובדי האדמה:

פסוק ו
ואתם רצונו שיהיה ערך ישראל נגד עכו"ם, כערך הכהן מזרע אהרן נגד העם כולו, כמו שהכהן לא עסק בעבודת אדמה ומרעה צאן, רק העם השפיקו צרכיו ע"י כ"ד מתנות כהונה, כן ישראל יהיו עובדי ה' והעכו"ם יספיקו צרכיהם ישמרו צאנם ואדמתם, **כהני ה' תקראו** שם כהן הוא שם היחוס המיוחד לזרע אהרן על שראוים לכהונת עבודת הקדש, ובכ"ז לא נקרא משרת ה' רק כהן העובד ה' לא כהן העוסק בצרכי חול, אומר אתם כהני ה' תקראו, זה יהיה שמכם שם הכבוד, וגם **יאמר לכם שאתם משרתי אלהינו** עובדים עבודתו וכמו שהכהן היה לו ב' מעלות, א. שנטל תרומות ומעשרות כן **חיל גוים תאכלו** ב. שהיו מכבדים אותו לפתוח ראשון ולברך ראשון כן **בכבודם תתימרו** ותתאמרו ותשתבחו כולם יחלקו לכם כבוד:

פסוק ז
תחת בשתכם, (הבושה היא מעצמו והכלמה היא מאחרים), תחת בשתכם שהיה להם בושה בעצמכם על שאבדתם כל חמדה (**תתאמרו**) **משנה** תקבלו כבוד כפול, (**ותחת**) **כלמה** מאחרים שנכלמתם על אורך הגלות, **ירנו חלקם** אלה שהכלימו אותם הם עצמם ירונו שירים ורננות על חלקם של ישראל (כמו שרנו תחלה עליהם שירי חרפה ובוז) יאמרו ברינתם ושיריהם לאמר, **לכן**, תחת הבושה עתה **בארצם משנה יירשו** כי יירשו ארץ שלשת עממים נוסף על השבעה שירשו מקודם, ותחת הכלמה על ארך גלותם עתה **שמחת עולם תהיה להם**, וזה ישקל בפלס נגד אורך הגלות:

פסוק ח
כי אני ה' אהב משפט, ומוכרח שכמו שנמשך הגלות זמן ארוך כן אשמחם בתשועה נצחיית, ואני **שנא גזל אף בקרבן עולה** כמ"ש והבאתם גזול, ומוכרח שאשיב להם גזילת ארצם עם פירות ושבח, ולכן בארצם משנה יירשו **ונתתי פעלתם באמת**, יען שאני אוהב משפט, וגם בריתי יהיה לנצח:

פסוק ט
ונודע, זרעם יהיו נודעים בגוים לשם ותהלה, ולא לבד זרעם הגדולים כי גם **צאצאיהם** הקטנים, ולא לבד בגוים עכו"ם הפחותים כי גם **בתוך העמים** החשובים, יהיו נודעים בשם עד שכל רואיהם יכירום לאמר עליהם שהם הם הזרע אשר ברך ה', כי יהיו מצויינים בהדרת קדש:

פסוק י

שוש אשיש בה' תגל נפשי באלהי, השישה היא הפעולות החיצונות שיעשו להוראת השמחה, והגיל היא גילה הלביית על טובה חדשה שלא קוה עליה עד עתה וכן יש הבדל בין ה' ובין אלהי, כי אלהי מורה ההשגחה הפרטיית המיוחדת, אומר **אני אשיש** בגלוי **בה'** שהוא בורא כל, **ואגיל** עוד גילה חדשה בלבבי מצד שיתגלה לי שהוא **אלהי** המיוחד לי בהשגחתו, ומפרש, **כי הלבישני בגדי ישע מעיל צדקה יעטני**, הבגד ילך בו האדם מלמטה והוא תפור כמדתו, והמעיל עשוי לעטות ולהתעטף בו על בגדיו, ואינו תפור למדת האדם, מציין א. שה' ילביש אותי את ישועתו והיא תהיה לי כבגד מלמטה תפור למדתי, שתהיה הישועה פרטית מיוחדת לי לבד, ב. שמלבד הישועה שיושיעני יכירו כל העמים את צדקתי, ויכירו על ידי דת האמת והאמונה האמתיית ועכו"ם ישליכו את עצביהם, ובזה מעיל צדקה יעטני, זה יהיה כמעיל שאעטה אותו על כל הבגדים ועל הישועה, שיראו כולם צדקתי שיתראה אז לעיני כל, וזה יהיה ג"כ כמעיל בשני פנים, א. מצד שיתראה בגלוי לעיני כל, ב. שאינו תפור למדתי כי תכלית התגלות הצדקה יהיה שיכירו כל עכו"ם אמונת ה'. וזה מגביל נגד שוש אשיש בה' מפרש כי הלבישני בגדי ישע, ונגד תגל נפשי באלהי המיוחד לי עפ"י מעשי וצדקתי זה יהיה ע"י שיעטני מעיל צדקה שהכל יראו שהוא אלהי מיוחד לי ע"י צדקתי, ומבאר **כחתן**, הדלתות מגבילים, **כי הלבישני בגדי ישע כחתן יכהן פאר**, כי הישועה תהיה הבגד שאקבל מאתו מנחת שי ונדבה, ובזה ידמה כחתן אשר יכהן את הכלה בבגדי פאר שיתן לה מתנה מצדו, **ומעיל צדקה יעטני ככלה תעדה כליה**, ע"י המעיל צדקה שזה יהיה שלי מצד מעשי וצדקתי, אדמה אנכי ככלה אשר תעדה כליה של עצמה נוסף על העדי והפאר שלו שכהן אותה החתן, כי כן המעיל הזה יהיה שלי עפ"י מעשי:

פסוק יא

כי כארץ, מבאר שנית, כמו שיש הבדל בהוצאת הצמחים, שהארץ הבלתי זרועה תוציא צמחה הגדל בה מעצמה, **והגנה** הזרוע **זרועיה תצמיח**, תצמיח את הזרע שזרעו בה, כן ה' אלהים **יצמיח צדקה ותהלה כארץ תוציא צמחה** מעצמה **כן יצמיח ה'** צדקה, והוא הישע שלא יהיה ע"י זרע מעשינו רק יגדל מעצמו בחפץ ה' אשר יעשה מצד הצדקה העליונה שגדרה הוא המעשים שיעשה שלא מצד הזכות רק בחסד, **וכגנה זרועיה תצמיח כן יצמיח ה' תהלה נגד כל הגוים**, כמו שזרע הגנה יתהלל בו הזורע כי זרע וקצר לפי יגיעתו, כן מזה הצד שמעיל צדקה יעטני נתהלל לעיני כל הגוים במעשינו הטובים:

פרק סב

פסוק א

למען ציון, שב לדבר נגד שני הענינים שהזכיר בסימן הקודם א. הצדקה שירצה ה' לגלות צדקת ישראל ואמתת תורתם ואמונתם. ב. הישועה שירצה ה' להושיעם. והנה ציון תצייר צדקת ישראל כי בציון היה מושב הסנהדרין והמקדש, וירושלים תציין תשועת ישראל כי שם ישבו ההמון ולשם יתקבצו פזוריהם, כמ"ש (נ"ב) לבשי עוזך ציון, לבשי בגדי תפארתך ירושלים, ציון תלבש עוז הפנימי הצלחות הנפשיות, וירושלים בגדים החיצונים הצלחות הגופניות, והנה לברר צדקת ישראל ואמתת תורתם צריך שיתוכח בדברים וטענות, ועז"א **למען ציון לא אחשה**, לא אשתוק מלהתוכח ולהוכיח אמתתה, ולהוציא תשועת ישראל מגלותם צריך פעולה ומעשה, ועז"א **למען ירושלים לא אשקוט** לא אשב במנוחה מבלי לעשות דבר רק אהיה זריז להושיעם, והדלתות מגבילים, **למען ציון לא אחשה עד יצא כנגה צדקה**, שהיא צדקת תורתם ואמונתם **ולמען ירושלם לא אשקוט עד ישועתה כלפיד יבער** שהיא התשועה, (והנה הנוגה הוא הדבר שאין לו אור מצד עצמו רק מקבל אורו מדבר אחר, כנוגה הירח שמקבל אורו מן השמש, אבל הלפיד אורו מצד עצמו ובזה מצייר שע"י שיבעיר הלפיד שהיא התשועה ע"י שיראו תשועת ישראל איך יאיר להם את הלילה באור התשועה, עי"ז יכירו צדקם, וכאילו לפיד הישועה יפלש אורו על הצדקה, והצדקה תתראה ע"י התשועה, כמו שתתראה הירח ע"י השמש, וע"ז קורהו נוגה ואור חוזר של הלפיד:

פסוק ב

וראו, מגביל עם הפסוק הקודם, ע"י **שיצא כנגה צדקה, יראו גוים צדקך**, וע"י **שישועתה כלפיד יבער, יראו מלכים כבודך**, (ומוסיף שגם הגוים עכו"ם יכירו צדקך ואמתת אמונתך ותורתך, וכ"ש שמלכיהם שהם חכמים יותר יכירו זאת וכן גם מלכיהם יכירו כבודך שיהיה גדול מכבודם, וכ"ש שהגוים יכירו זאת).
וקרא לך שם חדש הם השמות שיזכיר אח"ז, חפצי בה, דרושה, **אשר פי ה' יקבנו** ויפרש את השם הזה ויגלה טעמו כמ"ש חפצי בה כי חפץ ה' בך:

פסוק ג

והיית עטרת תפארת, יש הבדל בין עטרת תפארת ובין צניף מלוכה, כי העטרת ילבש כל אדם הלובשו לכבוד, וצניף מלוכה מיוחד אל המלכות לבדו ויש הבדל בין יד ובין כף, כי כף פרטי יותר מן יד, שיד מורה כל היד, וכף מורה רק פס יד שכופפה, ומורה

על שתופס הדבר בהשגחה מיוחדת, ויש הבדל בין ה' ובין אלהיך, בשם ה' נקרא מצד ההנהגה הכללית, ובכינוי אלהיך נקרא מצד ההשגחה הפרטיית הנסיית. והנה ה' מנהיג את המציאות בשתי הנהגות. א. הנהגה טבעית. ב. הנהגה נסיית השגחיית, אומר הנביא שתי הנהגות האלה ינהיג רק לצרככם ולתועלתכם ולפי מעשיכם, ונגד ההנהגה הטבעית שמנהיג בשם ה' ע"י הטבע תהיה אתה **עטרת תפארת ביד ה'**, ונגד ההנהגה הנסיית שמנהיג ע"י שהוא אלהיך בהשגחתו הפרטיית, וע"י הנהגה זו מראה את מלכותו שהוא מושל בחפצו תהיה אתה **צניף מלוכה בכף אלהיך**, ועז"א בכף כי זה אינו מיוחד אל היד כולו רק אל הכף הפרטי והשגחתו הפרטיית:

פסוק ד

לא יאמר לך עוד עזובה, עתה קוראים לירושלים עזובה על העדר האלהית והשכינה, ולכלל א"י קוראים שממה על שהיא שממה מיושביה, עתה **לא יאמר לך עוד עזובה כי לך יקרא חפצי בה** כי יחפוץ ה' בה וישוב לשכון בתוכך, **ולארצך לא יאמר עוד שממה כי ארצך תבעל** מיושביה, ר"ל שתוחזר השכינה ויתישבו הערים:

פסוק ה

כי יבעל, מפרש שני דברים אלה, נגד מ"ש וארצך תבעל, אומר כי יבעל בחור בתולה יבעלוך בניך, שלא תהיה שיבת ישראל לארצם דומה כשבים אל ארץ שהיתה שממה פעם אחד, עד שידמו במשלם כמי שהיתה לו אשה וגרשה ושב לקחתה, שהוא אינו בחור והיא אינה בתולה, רק ידמו כבחור הבועל בתולה, כי הארץ תדמה בטובה ויפיה כאילו לא היתה חרבה מעולם, והם ידמו בשלותם כאילו לא גלו מעולם ונגד מ"ש כי חפץ ה' בך, אומר שלא תדמה החזרת ה' אליך, כשב אל עם שכעס עליהם פעם א', עד שידמה במשלו כמחזיר גרושתו, שאין אהבה שלמה ואין עושים משוש וריקוד ושמחה בפרהסיא, רק כמשוש חתן על כלה שלא בא עליה מעולם, ולא כעס עליה מימיו, כן ישיש עליך אלהיך כי יכרות להם ברית חדשה ולא תזכרנה הצרות הראשונות:

פסוק ו

על חומתיך, אחר שאמר למען ציון לא אחשה, שהוא בעצמו לא ישתוק מלהושיעם, אומר כי חוץ מזה הפקיד ג"כ שומרים בעבור חומות ירושלים המזומנים לשמור יום המועד, ולא תאמר שהם יחשו עד שיבא יום המועד, כי גם באמצע הזמן **כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו** הזהרתי את השומרים האלה לאמר אתם **המזכירים את שם ה' אל דמי לכם**, אל תשתקו רגע רק תצעקו ותזכירו אותו, וגם

פסוק ז

ואל תתנו דמי לו, בל תניחו אותו שהוא ישתוק, ובל תשתקו עד יכונן ויגמר הבנין, ועד שישים את ירושלים לתהלה ולשם (והשומרים האלה הם הנביאים והצדיקים שבכל דור):

פסוק ח

נשבע, עוד הזכיר ענין שלישי, שה' התקשר את עצמו ע"ז בשבועה, והשבועה הזאת **נשבע בימינו ובזרוע עזו** הימין מורה ההנהגה הנסיית הנעשה באמצעות מעשה הצדיקים וזכות ישראל, והזרוע מורה על הנהגה נסיית שיעשה בכח עצמו שלא ע"י זכות ומעשה וכשרון רק בכח עצמו, ור"ל אם יזכו יעשהו בימינו ואם לא יזכו יעשה בזרוע עוזו, כמ"ש לבשי עוז זרוע ה', ותושע לו זרועו כמש"פ שם, (וע"ז אמרו חז"ל בימינו זו תורה, והוא אם יזכו וישמרו תורתו, ובזרוע עוזו אלו תפילין והוא אם לא יזכו יעשה בכח התפילין ההבטחה שהבטיח על גדולת ישראל הכתובים בפרשיות תפילין כנזכר בגמרא שם)

אם אתן את דגנך עוד עד עתה היו אויביהם הקרובים יושבים בארצם ואוכלים את דגנם, ועז"א שלא יתן דגנם מאכל לאויביהם ובני נכר הרחוקים שלא ישבו בארצם לא אכלו דגנם, אבל הם שתו תירושם שהיין מובילים אותו מרחוק לסחורה, ועז"א שלא ישתו בני נכר תירושך:

פסוק ט

כי מאספיו, הדלתות מגבילים, נגד דגנך אמר **כי מאספיו יאכלוהו** כי התבואה מאספים, ונגד תירושך אמר **ומקבציו ישתוהו**, כי הענבים מקבצים, כמ"ש זרע רב תוציא השדה ומעט תאסוף, כרמים תטע ולא תאגור ואמר ישתוהו בחצרות קדשי כי כרם רבעי נאכל בירושלים, ולא כן הדגן יאכלוהו בביתם, ויברכו עליו בהמ"ז לא כן ענבים שאין טעונים ג' ברכות, וע"כ אמר על הדגן והללו את ה', שהוא בהמ"ז כמ"ש ואכלת ושבעת וברכת, ועל התירוש אמר ישתוהו בחצרות קדשי שישתה בירושלים:

פסוק י

עברו עברו, בחזיונו זה רואה שיבת הגולה בפועל, מצוה שיעברו לפנות הדרך, כמו שכתב קול קורא במדבר פנו דרך ה', ויש דרך ומסלה, הדרך הוא הדרך הקבוע לרבים, ומצד שמסוללים ומרימים אותו ע"י אבנים וחול נקרא מסלה, מצוה שיפנו תחלה הדרך מן האילנות ויתר דברים המפסיקים אותו ואח"כ ירומו המסלה וגם להסיר אבני מכשול

ועז"א סקלו מאבן, ולא שתעשו זאת בחשאי רק הרימו נס על העמים, שהם יביאו הגליות לארצם כמ"ש והביאו בניך בחוצן, כי

פסוק יא

הנה ה' השמיע זאת אל קצה הארץ, שיקבצו את הנדחים מארבע קצות הארץ, ויען שהנביא מצייר תמיד קיבוץ גליות קודם לבנין ציון וירושלים, כמ"ש (מ"ט) אלה מרחוק יבואו, ותאמר ציון עזבני ה' ע"ש, וכן אמר רני עקרה עניה סוערה לא נוחמה כמו שפירשתי שם, לכן מצייר כי הגולים המקובצים אל ציון הם יודיעו ויבשרו לה **לאמר הנה ישעך בא**, שבא גם ישעה וגם היא תבנה אחר שיתאספו הגולים, **הנה שכרו אתו**, ר"ל ה' יעשה זאת א. מצד השכר שישלם לישראל. ב. **ופעלתו לפניו**, שיעשה זאת למען הפעולה בעצמה אשר חפץ לעשותה והבטיח עליה מראשית קדומים:

פסוק יב

וקראו להם, אז יהיו ישראל בחשיבות א. שיקרא להם **עם הקדש** ע"י קדושת מעשיהם וצדקתם ב. **גאולי ה'** ע"י הנסים שינוסס עליהם, ולירושלים יקרא **דרושה** מה' אשר ה' דורש אותה תמיד, **עיר לא נעזבה** אז יכירו כי ה' לא עזבה מעולם, כי לא סרה השגחת ה' מעליה גם בחורבנה, ולא היה חורבנה רק לזמן קצוב ולמועד שמור לכלה פשע ולהתם חטאת:

פרק סג

פסוק א

מי זה בא מאדום, כבר כתב ראב"ע כי אדום הוא מלכות רומי וקוסטאנטינא וכו' ובצרה היא ראש אמונתם, ושם (למעלה ל"ד) כתבתי כי אל אדום יבא ה' להושיע את עמו, ולבקש חשבון על שהרעו לישראל, ואל בצרה יבא בעבור האמונה שיכירו דת האמת, מצייר פה כי תחלה יבוא אל אדום ובצרה בדברים רכים, וימשיל את ה' שהולך בבגדים נקיים וזכים, ואחר שלא ישמעו בטוב אז ילבש נקם להלחם עמם, **מי זה בא מאדום חמוץ בגדים** בבגדים לבנים ונקיים, מי זה הבא **מבצרה זה הדור בלבושו**, ויש הבדל בין בגד ללבוש, הבגדים הם הכוללים, והלבוש הוא המיוחד לדבר פרטי כמו לבוש מלכות, לבוש שק, מאדום ירצה ה' שלא ירעו לישראל והבגדים שילבש הם בגדיו הכוללים שהם מדותיו שבהם נוהג עם בריותיו רחום וחנון ורב חסד, וירצה מאתם רחמים וחמלה ומבצרה ירצה שיכירו אמונת האל ואחדותו שהוא לבושו המיוחד לבוש מלכות, שואל עתה מי זה הבא בבגדים לבנים מאדום, ובלבוש מלכותו המיוחד מבצרה, ומדוע הוא

צעה וסוער ומתרגש **בכל כחו**? משיב לו ה', **אני מדבר בצדקה**, זה מוסב על בצרה, אליהם אני מדבר צדקה שהוא המצות שבין אדם למקום והאמונה האמתיית, **ורב להושיע** מוסב על אדום, אליהם באתי כדי להושיע את ישראל:

פסוק ב

מדוע, אבל תיכף יראה השואל כי נתאדמו מלבושיו הלבנים ונתגאלו מדם ושואל מדוע אדום ללבושך המיוחד ובגדיך הכוללים דומה כדורך בגת? (הציור כי עקר ביאתו בשביל הלבוש המיוחד שהיא הכרת מלכותו ואלהותו וע"י שלא יכירו את זאת ולבושו יתאדם לנקום מהם על זאת עי"כ יתאדמו גם יתר הבגדים), משיב לו ה'.

פסוק ג

פורה דרכתי לבדי, הדורך את הגת תכליתו להוציא את היין, וכן היתה תכלית דריכתם להחזירם בתשובה, אבל ראיתי כי **מעמים אין איש** (**מחזיק**) **אתי**, ולא אבו לשוב אלי ולכן **ואדרכם באפי וארמסם בחמתי**, ההבדל בין אף לחמה כי האף הוא החיצוני למראית עין והחמה הוא הכעס הפנימי השמור בלב, ע"י אפי וענשי החיצון היתה כונתי רק לדרכם כדורך בגת המסיר החרצנים והזגים ומוציא את היין, כן רציתי רק להעביר את הרשעים, אבל ע"י חמתי שבערה בם ע"י שלא רצו לשוב ארמסם דרך השחתה, ועי"כ **ויז נצחם על בגדי** הכוללים וגם כל **מלבושי** המיוחדים **אגאלתי** כנזכר לעיל:

פסוק ד

כי, והטעם שמהרתי לדרכם ולא הארכתי להם אפי, הוא מצד כי הגיע הזמן א. היום נקם המיוחד על עכו"ם. ב. כי שנת גאולי באה לגאול ישראל:

פסוק ה

ואביט ואין עוזר, כי אין הדור זכאים, **ואשתומם ואין סומך** כי אין צדיק מתפלל עליהם, ונגד אין עוזר אומר **ותושע לי זרועי** בכח עצמי, ונגד ואין סומך **וחמתו היא סמכתני** החמה על חטא העכו"ם כנ"ל (נ"ט ט"ז) עי"ש, ועי"כ

פסוק ו

ואבוס עמים, ע"י **אפי** וע"י **חמתי** הפנימי **אשכרם** לגמרי **ואוריד לארץ נצחם** כנ"ל (פסוק ג'):

פסוק ז

חסדי ה' אזכיר, (מתחיל ענין חדש, יספר בו נכבדות איך ישראל יזכרו בצרתם הפלאים שעשה להם בימי קדם, ויחפש רוחם מדוע השיב אחור ימינו ומתוכחים אותו ע"ז, ותשובת ה' אליהם ונחמה על העתיד וימשך הענין עד קאפיטול ס"ו) **חסדי ה' אזכיר**

החסדים שעשה לנו ה' בימי קדם, שהם הנסים והנפלאות שעשה לנו בעת ההיא, וע"י החסדים האלה אזכיר ג"כ **תהלות ה' כעל כל אשר גמלנו ה'**, אהללנו לפי תגמולוהי עלינו, (כי להללו מצד עצמו א"א רק ע"י חסדיו ומעשיו שמזה הצד אנו מכירים תהלותיו) ולא תאמר כי החסדים האלה היו מועטים, כי רב טוב לבית ישראל גמל, ולא היה הגמול ההוא מצד מעשינו רק **כרחמיו וכרב חסדיו** (המרחם יושיע בעבור שאינו יכול לראות צרת המדוכא ועניו, והוא רק מושיע מהצרה, והעושה חסד יעשה מרוחב לבו ונדבתו גם לבלתי מציר ונדכא וחוץ מהתשועה מהצרה יעשה גם טובות אחרות גם המרחם לא יבקש הודאה בעבור טובו, ובעל החסד צריך להודות חסדו). כי הושיע לישראל בין מצד הרחמים על ענים, בין מצד חסדו להיטיב בהטבה יתירה:

פסוק ח

ויאמר, נגד כרחמיו מבאר כי אמר **אך עמי המה** וראוי שארחם על ענים, ונגד כרוב חסדיו, אמר הלא המה **בנים** שהוא מדרגה יותר גדולה, שבעבור כן ראוים לחסדים גדולים לעשות עבורם אותות ומופתים כאשר יעשה האב בעבור בניו כי הם **לא ישקרו**, ויעבדוני ויודוני בעבור הטוב ההוא, ולכן **ויהי להם למושיע** תמיד, עתה מבאר איך היה להם למושיע, כי זה היה בשני אופנים, א.

פסוק ט

בכל צרתם, בעת שהיו בצרה בגלות, **לו צר** היה דומה להם כאב שצרת בנו צר לו כאילו היה צרה לו לעצמו, ועי"כ **מלאך פניו הושיעם**, הושיעם תמיד ע"י שליח של פניו והשגחתו כי היה השגחתו דבוק עמהם תמיד ב. בעת שהגיע זמן גאולתם מן הצרה והגלות, אז **באהבתו ובחמלתו הוא בעצמו גאלם**, אז לא גאלם עוד ע"י מלאך פניו שליח של השגחתו שזה ימליץ על נסים נסתרים, שההשגחה מעוטפת במסך טבעיי, רק הוא בעצמו **גאלם** בנסים גלויים ומפורסמים, בלתי נתונים תחת חקי הטבע כלל והגאולה הזאת היתה באהבתו ובחמלתו, האהבה תהיה מצד המעלות העצמיות אשר ימצא האוהב בהנאהב, והחמלה תהיה מצד דכאות כח הנחמל וחולשתו, כי מצד שני דברים אלה גאל את ישראל, מצד מעלותם ומצד חולשתם, וישמע אלהים את נאקתם, ויזכור אלהים את בריתו וירא אלהים את בני ישראל. ועי"כ **וינטלם** הגביהם מן הצרה (ע"י חמלתו) **וינשאם** למעלה ראש בכבוד וחשיבות (ע"י אהבתו), וזה נמשך **כל ימי עולם**, שתמיד היה להם למושיע בשני אופנים אלה:

פסוק י

והמה מרו, אבל המה לא שמרו להודות לה' חסדו רק מרו בו והחליפו מצותיו והנה תחלה **עצבו את רוח קדשו**, שבמה שגרמו ע"י מרים שיעניש אותם היה רוח קדשו מתעצב ע"ז, מצייר זה כאב המתעצב עת יכה את בנו אהובו, אבל אח"כ **ויהפך להם לאויב** עד ששש על רעתם, (כמ"ש והיה כאשר ששש ה' עליכם להטיב אתכם וגו' כן ישיש להאביד אתכם), ואח"כ **הוא** בעצמו **נלחם בם**, ולא לבד שעזבם ביד אויב וששש על רעתם כי נלחם בם בפועל והרע להם בידים עד שהיה ענשם לא טבעי רק השגחיי, (כמ"ש בפי' הפסוק כי צורם מכרם וה' הסגירם עיי"ש):

פסוק יא

ויזכר, ואז **יזכר עמו את ימי עולם** (**את ימי**) **משה**, שבעת יתחילו לזכור בלבבם נסים שעשה להם בימי עולם בכל דור ודור עד שבאים לדור הראשון לזכור ימי משה, ומתחילים לשאול **איה המעלם מים** כי בעת ההיא הפלם ה' בשני דברים א. בנסים ונפלאות שעשה עמהם. ב. בנבואה ורוח הקדש והשראת השכינה בקרבם (כמ"ש השמע עם קול אלהים חיים, או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסות וכו'. ושני אלה נאבדו מהם, כמ"ש אותותינו לא ראינו אין עוד נביא). וישאלו עתה א. **איה המעלם מים את רעה צאנו**, שמשה היה דומה אז כרועה צאנו של ה', כמו שישמור האדון את הרועה בעבור הצאן ואת הצאן בעבור שהם קנינו כן נהג ה' אז בשמירתם ב. **איה השם בקרבו**, (בקרב העם הנז"ל) **את רוח קדשו** שהיא הנבואה ורוח הקדש:

פסוק יב

מוליך, מספר כי הנסים שנעשו ע"י משה היו מעולים מצד ארבע מעלות א. שהיו הנסים תמידים בכל עת שרצה הרועה הנאמן, ועז"א **מוליך**, שהוליך הזרוע הנסיית אצלו תמיד להשתמש בו בכל עת שירצה ב. שלא היו הנסים ע"י מלאך ואמצעי, רק **שהוליכם לימין משה**, שזרוע הנסיית עמדה אצל ימינו מבלי אמצעי ביניהם ג. שלא היו הנסים ע"י מעשה ישראל וזכותם רק ע"י כח ה' ורצונו שעז"א **זרוע** (כי כבר בארתי כ"פ שזרוע ה' מציין הכח הפועל אותות ומופתים בלא עזר ממעשה התחתונים וזה ההבדל בינו ובין יד ה') ד. שלא היו הנסים קשורים עם הטבע רק נסים גדולים ומפורסמים, שעז"א **תפארתו** להתפאר במו לעיני כל.

בוקע מים מפניהם מה שבקע המים מפניהם, לא היה רק בשביל להצילם כי היה יכול להצילם בלעדי נס כזה בדרך טבעי, כי תכליתו היה כדי **לעשות לו שם עולם** כמ"ש שמעו עמים ירגזון:

פסוק יג
מוליכם בנס קריעת ים סוף היה בו עוד כמה נסים כמ"ש עשרה נסים על הים, ובארתי בפי' התורה כי היה עוד נס מה שיבשו התהומות ונסתלקו מהם כל אבני מכשול ונעשו כגריד, וזה היה רק להרבות בנסים ולהקל ההליכה, כי כבר היו יכולים לעבור ע"י שנסתלקו המים, וז"ש מוליכם בתהומות כסוס ההולך במדבר שאין שום מעכב לפניו וזה עשה בל יכשלו:

פסוק יד
כבהמה, עוד היה נס שהוגבה עמק הים למעלה ונעשה דרך ישר בל יצטרכו לרדת למצולה, ועז"א **כבהמה בבקעה תרד** בבקעה ישרה ושוה **כן רוח ה' תניחנו**, שתיכף שירדו לתוך הים הוגבה התהום וצף למעלה ונעשה בקעה, **כן נהגת עמך** כדי לעשות לך שם תפארת בנסים רבים תכופים אשר לא יוכל עשוהו רק אתה בורא כל לבדך:

פסוק טו
הבט משמים, אחר כל הנסים והנפלאות שעשית עמנו בימי קדם, הבט משמים איך עתה היה ההפך, ואמר **הבט משמים וראה מזבול קדשך**, כי השמים על ידם ינהיג ה' הנהגתו התמידית הטבעיית שהם מיוחסים לשמים, והזבול מציין מקום שכינת עוזו והשגחתו ששם ינהיג הנהגתו המופלאת הנסיית, ויש הבדל בין ראיה והבטה, שהראיה הוא ראות העין החושיי, וההבטה היא שימת הלב על הדבר, יאמר הנה ההשגחה הטבעיית הגם שגם עתה תנהיג אותנו בנסים נסתרים ובראות העין ידמה שבהנהגה זו לא נשתנה העת הזאת מימי קדם, מ"מ אם תביט משמים ותשים לב היטב תראה כי גם הנהגה זאת נשתנה עתה ממה שהיתה מקדם, **וראה מזבול קדשך** בהנהגה הנסיית שהיתה בזבול קדשך א"צ הבטה כלל כי זאת תראה תכף כי איה קנאתך וגבורתך, שאינם אותם שהיו בימי קדם **איה קנאתך** הנסים שעשה ה' בימי קדם היו לשתי תכליות א. מפני קדושת שמו להראות גבורתו או בעבור שקנא לשמו המחולל ונגד זה אמר **איה קנאתך וגבורתיך** ב. למען ישראל בעבור שרחם על עמו, ונגד זה אמר **המון מעיך ורחמיך אלי** אשר רחמת אלי מקדם ואיך עתה **התאפקו**, ומדוע לא תרחם:

פסוק טז
כי אתה, מתחיל לטעון נגד שני אלה א. נגד מה שהתלונן איך המון מעיך ורחמיך התאפקו עתה. אומר **הלא אתה אבינו** הלא אין לנו אב אחר זולתך כי **אברהם לא ידענו**, ואיך לא ירחם האב על בנו, (**אברהם לא ידענו וישראל לא יכירנו**, הידיעה היא בשכל וההכרה היא ע"י שראה בחוש, אומר אברהם לא ידע אותנו כלל כי מחלציו יצאו גם

ישמעאל ועשו ולא ידע כי אנחנו נהיה עם ה' ביחוד, וישראל הגם שהוא כבר ידע אותנו כי ידע שבניו יהיו שבטי ה', מ"מ לא הכיר אותנו בעיניו) ב. ונגד מה שהתלונן איה קנאתך וגבורתיך, טוען הלא **אתה ה' אבינו גאלנו מעולם שמך**, הלא שמך אשר בו נודעת מעולם, הוא שאתה אבינו גואלנו, הלא רק בשם זה יודעים אותך שאתה אבי ישראל וגואלם ומה תעשה לשמך הגדול הזה איה קנאתך על שמך זה המחולל עתה באמור הגוים מבלתי יכולת.?

פסוק יז

למה תתענו ה', טוען עוד הלא צריך אתה לעשות זאת למענינו כי, א. ע"י שתראה לנו המון מעיך ורחמיך אנו לומדים דרכיך שאתה רחום וחנון וע"י שהמון מעיך ורחמיך אלי התאפקו **הלא תתענו מדרכיך אלה** שאין אנו רואים הרחמים והחנינה שלך, ב. הלא ע"י שתראה קנאתך וגבורתיך להעניש החוטאים ע"י נלמד יראת ה' שעי"כ מתיראים מענשיו אבל ע"י שאינך מראה קנאתך וגבורתך הלא על ידי זה **תקשיח לבנו מיראתך** וא"כ שוב למען עבדיך שבטי נחלתך (שהם עובדים אותך והם העם שבחרת לנחלה לך):

פסוק יח

למצער, ר"ל **שוב למען עבדיך אל מצער אשר ירשו עם קדשך**, אל החלק המצער והקטן אשר ירשו עם קדשך, שוב אל החלק המצער הלז, ר"ל אין אנו מבקשים רק שתשוב לעיר הקדש והמקדש רק הדבר המצער הזה אנו מבקשים, בל יהיה שממה, עקר מה שאנו מצטערים ומפילים תחנה לפניך הוא רק על **שצרינו בוססו מקדשך** כי לא על נחלת שדה וכרם אנו כואבים וצועקים, רק על הקדש והמקדש ועל חילול שמך הגדול, כי

פסוק יט

היינו מעולם לא משלת בם, ר"ל והלואי היינו דומים כאומה אחרת אשר מעולם לא משלת בם, כי אז הלא **לא היה נקרא שמך עליהם**, ולא היה בזה חילול השם, אבל אחר שעלינו משלת הלא עלינו נקרא שמך, ואיך יתחלל עתה החוזה כדברו זאת התרגש ברגש נורא מאד, משיב פניו אל ה' ואמר, אהה ה' אלהים, התרחקת מאד מאתנו השמים קיר ברזל בינינו ובינך, **לו קרעת שמים ירדת**, עד כי **הרים יזולו וימוגו מפניך** המליץ נאלם דומיה מרוב הרגשותיו, ויתעלף וידום, עד כי שב רוחו אליו ויסער בעים רוחו בקאפיטל הבא:

פרק סד

פסוק א

כקדח, רוח האלהי מתנוססת על דבריו הקודמים אשר אמר, **לוא קרעת שמים ירדת מפניך הרים נזלו**, ומחזה נוראה משוטטת עתה נגד עיניו, איך אש אכלה אש אדיר מהררי טרף ירדו משמים, ההרים יזולו הצורים ימוגו העמקים יתבקעו, כהמס דונג מפני אש, ומחזה ציור ההרים הגדולים המריקים אש, ועל ראשם מכוסה בשלג, הוא התמונה אשר רואה עתה, איך ההר מוריק אש וגפרית ואבני אלגביש, והשלג והקרח אשר עליו יקדוח ויתחמם, וימס למים, המים האלה מבעבעים מן האש הנורא הזה וירתיחו ויתלהבו נוראות, אומר **בעת אשר ההרים נזולו** בעת **יקדח האש המסים** עת האש יחמם הדברים הנמסים שהם השלג והקרח שעל ראש ההר, אז **מים תבעה אש**, אז תבעבע האש, ותרתיח כסיר את המים, כל זאת תעשה כדי **להודיע שמך לצריך**, **למען מפניך גוים ירגזו**:

פסוק ב

בעשותך, מדוע לא תעשה כן עתה, הלא כבר עשית זאת בימי קדם, הלא **בעשותך נוראות בעת אשר לא נקוה** הלא בעת ההיא בימי קדם עדיין לא היינו מקוים על נוראות כאלה, ומ"מ אף שעשית נוראות אשר לא קוינו עליהם מ"מ **ירדת אז ומפניך הרים נזלו**:

פסוק ג

ומעולם, מוסב על הקודם, הלא **בעשותך נוראות לא נקוה**, **נוראות אשר מעולם לא שמעו ואף לא האזינו** נוראות כאלה ואף **עין לא ראתה** אתה **אלהים זולתך** הלא אז בעת ההיא שעדן לא קוינו אל נוראות כאלה ועדן לא שמע אזן וזולתך אלהים לא ראה עוד עין נוראות כאלה ומ"מ עשית אז נוראות כאלה, וירדת אז ומפניך הרים נזולו, וא"כ הלא כ"ש וק"ו כי **יעשה למחכה לו** אף כי שצריך לעשות נוראות כאלה להדור הזה שחכה לו וקוה אל נוראות כאלה, וכבר שמע וראה אותם:

פסוק ד

פגעת, אומר הלא בדרך הזה שהלכת אז, שקרעת שמים וירדת בימי קדם לעשות נוראות, הלא **פגעת בדרך הזה את מי שהוא שש ועשה צדק**, כי בלכתך בדרך כזה בדרך הנסיי, היו פוגעים בך צדיקים שעשו צדקה בשמחה, שע"י שראו נסיך ששו לעשות צדק, והם **בדרכיך יזכרוך**, שהזכירו אותך תמיד בדרכים הללו, שבכל תפלותיהם הזכירו אותך במה שאתה עושה גדולות ונפלאות, וגם **בעת אשר אתה קצפת** בעת אשר **ונחטא**

(**יזכרוך**) **בהם** בדרכים הללו **לעולם** ועי"כ **ונושע**, שבדרכים האלה הנסיים היו מזכירים אותך גם בתפלתם להעביר קצף ולכפר עון, ותפלה זו היתה מועלת, כמו שהתפלל משה רבע"ה ושמעו מצרים כי העלית בכחך את העם הזה מקרבו ואמרו וכו' וענך עומד עליהם ובעמוד ענן אתה הולך לפניהם וכו' ויאמר ה' סלחתי כדברך וכן בכל תפלותיו, (יזכרוך נמשך לשתים יזכרוך בהם עולם):

פסוק ה

ונהי אבל עתה שאינך הולך בדרכים האלה הנסיים, ואינך יורד משמים ארץ לעשות נוראות, לא תפגע ג"כ את שש ועושה צדק, כי **היינו כטמא כלנו** עד שהתרחקנו מן הקדש כטמא המוזהר מן הקדש והמקדש, (גם היינו כטמא כולנו שאחד מטמא את חברו, ואין מי להזות עלינו מי חטאת אחר שכולנו טמאים כן אין מי שיחזיר אותנו בתשובה) **וכבגד עדים כל צדקתינו** גם המצות שאנו עושים דומים כבגד שנעשה רק לעדי ותכשיט, שאנו עושים רק להתפאר בהם לא להתלבש שיהיה קנין חזק בנפשנו, **ונבל כעלה כלנו** העץ והפרי לא יבול רק העלה שהיא רק טפלה וחלושה כן אין בנו פרי צדקה ומע"ט, ועי"כ **עוננו כרוח ישאנו** כאשר ישא הרוח את העלה הנובלת (ר"ל כי מי שיש בידו תורה ומע"ט דומה לאילן ששרשיו מרובים שכל הרוחות שבעולם אין מזיזין אותו ממקומו, כי אם הוא חזק באמונתו לא ישאהו רוח התאוה לחטא והוא חזק נגד הרוח הלביי המעלה ציורים רעים על הלב כי השכל כקיר חזק בפני הרוח הזה לא יעבור בו, אבל אחר שאנו כעלה נובלת אין בנו פנימית אמונה ומצות, עונינו ישאונו, ע"י הרוח הנושב וסוער בחגוי הנפש ונושא אבק ועפר לכסות שמשה):

פסוק ו

ואין קורא בשמך, אין עוד נביא וחוזה שיקרא את העם בשמך להחזירם בתשובה, או שימצא לכל הפחות **מי שיתעורר בעצמו להחזיק בך** ע"י עזר אלהי שהופיע על יחידים כמו שהיה באבות הראשונים, **כי הסתרת פניך ממנו** לגמרי ועי"כ **ותמוגנו ביד** עוננו אנו נמוגים והולכים:

פסוק ז

ועתה, פה סוף התלונה שהתחיל במ"ש ויזכור ימי עולם, אם אנו חוטאים ע"י שסלקת שכינתך מקרבנו, הלא **אתה אבינו** וראוי לאב לרחם על בניו, והלא **אנחנו החמר** אנו דומים כחומר ביד היוצר המוכן לקבל כל צורה ע"י היוצר כמ"ש הכיוצר הזה לא אוכל לעשות לכם בית ישראל רגע אדבר וכו' ושב הגוי וכו' ונחמתי וכו', ואנו מוכנים לקבל

מוסר ותוכחה אם תחזיר אלהותך עלינו וא"כ אתה הגורם, וגם **הלא מעשה ידך כלנו** ולא ירצה הפועל בהשחתת מעשה ידיו, וא"כ אנו מבקשים

פסוק ח

אל תקצף ה' עד מאד, שלא יהיה הקצף גדול באיכותו, וגם **אל לעד תזכר עון** שלא יתמיד הקצף, כי **הן הבט נא עמך כלנו**, אנחנו עמך מצפים אליך, מאמינים בך, ומה שנסגונו אחור ממך לא אנו אשמים בדבר, כי הסבה לזה הוא יען כי

פסוק ט

ערי קדשך היו מדבר, ועקר הקדושה היה בא"י שהיא מוכנת להשגחת ה' וטהרת הנפש **ציון**, אשר בה ישבו הסנהדרין ומשם תצא תורה מדבר היתה, **ירושלים** ששם היו הנביאים היתה שממה וגם נביאיה לא מצאו חזון מה':

פסוק י

וגם בית קדשנו ותפארתנו, הבית המקדש **אשר הללוך בו אבותינו** ושם למדו יראת ה' ואהבתו כמ"ש למען תלמד ליראה את ה' אלהיך היה לשרפת אש, ועל ידי הסבות האלה **כל מחמדנו היה לחרבה**, עי"כ רפו ידינו משמירת התורה והמצות שכולם היו תלוים בקדש ומקדש ומקומות המקודשות, אבל אם תחזיר לנו כל אלה אז אנחנו עמך כמקדם ומוכנים לקבל השפע האלהית, וא"כ

פסוק יא

העל אלה תתאפק ה', הלא עי"כ אנו רחוקים מישועת הנפש ומדוע תחשה? הדברים האלה הרגישו את רוח החוזה האלהי זה שנית, משיב פניו אל ה' אומר אליו, אבל הה', **תחשה ותעננו עד מאד** במה שאתה תחשה ושותק, במה שאינך משיב על דברי אלה, בזה בעצמו תעננו ותשיבנו מענה גדולה ותשובה מספקת עד מאד שתיקתך היא עצמה תשיב אמריה לה, והפסיק מליצתו, מיתרי כינור המליצה נדהמו עתה. הסער הגדול שב לדממה ברוח המליץ, עד כי בקאפיטל הבא, תבא בו הרוח ומענה אלהים על זאת:

פרק סה

פסוק א

נדרשתי, כגבור יקיץ מתרדמה, מתעצם הצופה ברוח קדשו, אומר **תחשה ותעננו עד מאד**, אתה משיב לנו לאמר, מה התלונן עלי, תאמר כי התאפקתי העלמתי עין, הלא אני **נדרשתי** אבל זה היה **ללוא שאלו**, הלא נדרשתי להם ע"י נביאיי אבל הם לא שאלו את פי הנביא אשר על ידו הדרש אדרש להם, ויותר מזה הלא אני גם **נמצאתי** למלאת

בקשתם, אבל זה היה **ללא בקשני**, אל עם אשר לא בקשוני, ויותר מזה כי גם **אמרתי הנני הנני**, כאילו אני עומד מוכן לכל אשר יצוו עד שלא יצטרכו לבקש אותי ולדרוש אחרי, אבל זה היה **אל גוי לא קרא בשמי** אשר לא רצו להקרא עוד בשמי, להקרא עם אלהי ישראל ויותר מזה כי גם.

פסוק ב

פרשתי ידי, והלכתי אליהם, בקשתי אותם, דרשתי אותם, ולא פעם אחד, רק **כל היום**, כל הימים תמיד, אבל זה היה **אל עם סורר** ומורד **ההולכים הדרך לא טוב אחר מחשבתיהם**, הדרך הרע שהולכים בו לא הלכו בו ע"י טעות ושגיאה רק אחר מחשבותיהם לפי מחשבותיהם, שאחר שחשבו ועיינו איזה דרך יבחרו, בחרו להם דרך הרע מצד המינות והכפירה:

פסוק ג

העם, ולא לבד שחוטאים כי גם עושים להכעיסני **על פני**, פני השגחתי הרואה כל תועבותיהם, כי הם **זבחים בגנות** לע"ז **ומקטרים על הלבנים**, יען שמסתירים א"ע מבני אדם ויראים לעשות מזבחות לע"ז בפרהסיא, כי בפני בני אדם הם מתקדשים כאילו הם יראי ה', הם מקטרים על הלבנים בל ירגישו בהם, ובזה הם מכעיסים אותי על פני, כאילו אין עושים החטאים רק לפני, שאדע רק אני בהם אני ולא אחר:

פסוק ד

הישבים בקברים, ויותר מזה כי **בנצורים יליני** המקומות המטונפות שמשליכים לשם פגרי הבהמות שם יליני להסתתר מבני אדם ושם הם **אכלים בשר החזיר** במקום אשר אין רואה, **ומרק** וכליהם בלועים מרוטב של פגולים, אוכלים מאכלות טמאים במקום טמא נסתר מבני אדם, רק על פני רק אני רואה שם:

פסוק ה

האמרים, ועל כל הטומאות האלה אשר הם מטמאים א"ע בסתר הם מראים א"ע קדושים וטהורים לפני ב"א עד שאומרים אל יתר העם בל יקרבו אליהם ובל יגעו בהם מקדושתם, וז"ש **קרב אליך** אל גבולך **ואל תגש בי** אל גבולי **כי קדשתיך** כי תתקדש אם תיגע בי מחזיקים א"ע לקדושים כ"כ עד שכל הנוגע בהם יקדש, כענין כל הנוגע במזבח יקדש, וחושבים שכל ב"א טמאים לנגדם, ואסור להם שיגעו בהם כנוגע בקדש **אלה** הצבועים הם עשן באפי ע"י האש היוקדת כל היום מן חטאתם:

פסוק ו
הנה כתובה לפני, ולא ככותב לזכרון לעתים רחוקות כי תכלית הכתיבה היא כדי **שלא אחשה כי אם שלמתי**, שע"י הכתיבה אתעורר ממנו תמיד עד שלא אוכל לחשות עד אחר ששלמתי את עונשם, ולא שאשלם את עונשם אל חיק בניהם, רק **ושלמתי אל חיקם**, התשלומין יהיה להם עצמם:

פסוק ז
עונתיכם, אבל להם אשלם גם עון אבותיהם, ושיעור הכתוב ושלמתי אל חיקם עונותיכם ועונות אבותיכם אשלם לכם יחד, כי עון אבותיכם היה בגלוי בלא גניבת דעת, **כי הם קטרו על ההרים ועל הגבעות חרפוני**, לא על הגנות, לא בקברים ובנצורים כמו שאתם עושים, (ומצייר כי על ההר עמדו להקטיר לע"ז ועל הגבעה שתחת ההר עמדו לחרף ולגדף) ולכן תשאו אתם עון אבותיכם, אבל **ומדתי פעלתם ראשונה אל חיקם**, תחלה אמוד להם פעולתם, ואח"ז אשלם להם גם עון אבותיהם, כי פעולתם גדולה יותר ע"י שהיה בצביעות ובחונף:

פסוק ח
כה אמר ה', (זה סיום הנבואה כולה, שעקרה על לעתיד, שסיפר איך חטאו נגד ה' בגלותם ולכן ארכה גלותם כי לא מצא להם זכות לגאלם, וה' יעניש פושעי ישראל, אבל הצדיקים ישארו והם יושעו, כמ"ש וצרפתים כצרוף את הכסף פי שנים יגועו וכו') **כאשר ימצא התירוש באשכול**, גפן שנשחת כולה ועשה באושים, אם נמצא תירוש באשכול אחד, שנשאר אשכול אחד מן הגפן שלא נשחת, אז **יאמר** בעל הגפן **אל תשחיתהו אחר שנמצא בו ברכה** שהוא האשכול האחד העושה ענבים, כן אעשה למען עבדי הצדיקים לבלתי השחית הכל, רק

פסוק ט
והוצאתי מיעקב, שהם עשרת השבטים מהם אוציא זרע טוב, **ומשבט יהודה** (אוציא) יורש הרי כי ציון היתה בחלק יהודה ובנימין שהם היו למלכות אחד **וירשוה בחירי** השבטים יקחו חלקם בארץ **ועבדי** הכהנים והלוים עובדי ה' שהם לא לקחו חלק בארץ, **ישכנו שמה** ויקבעו שם דירתם:

פסוק י
והיה השרון, כמ"ש עוד יהיה וכו' נוה רועים מרביצים צאן (ירמיה ל"ג י"ב) **ועמק עכור** נקרא כן על שם חרבותיו יהיה לרבץ בקר אבל זה יהיה רק **לעמי אשר דרשוני** שהם הצדיקים, אבל

פסוק יא
אתם, הרשעים שעזבו את ה' **השכחים את הר קדשי** שכפרו בביאת הגואל, רק **הערכים לגד שלחן**, מתאספים גדודים לאכול ולשתות **והממלאים למני ממסך** מתקבצים מלא חבורות, ומני מנין אנשים למסוך שכר בכנופיא, הרודפים אחר תענוגים ואת פועל ה' לא יביטו:

פסוק יב
ומניתי, כמו שאתם מונים מנין למסוך שכר, כן אמנה אתכם במנין לחרב, ולא שיהיה המנין להרוג מקצתכם רק **כלכם לטבח תכרעו** המנין יהיה כדי שלא יחסר אחד מכם אשר לא יפול בחרב, **יען קראתי** אתכם שתבואו אלי לשמוע דברי ולא עניתם, וגם אח"כ באתי אליכם **ודברתי** דברי אליכם **ולא שמעתם** כי אטמתם אזנכם מלשמוע דבר, **ותעשו הרע בעיני** במל"ת, **ובאשר לא חפצתי בחרתם**, המצות אשר בחרתם לכם לעשות אותם, הם מצות אשר לא חפצתי בהם רק אשר בדיתם מלבכם:

פסוק יג
לכן, נגד העורכים לגד שלחן **הנה עבדי יאכלו** וכו' נגד הממלאים למני ממסך **הנה עבדי ישתו**, נגד שעזבתם את ה' **הנה עבדי ישמחו** בה' ואתם תבושו מאלים אשר בחרתם:

פסוק יד
הנה, נגד השוכחים את הר קדשי **הנה עבדי ירנו** על בנין ציון, ולא שירונו על צרתכם רק **מטוב לב**, ואתם **תצעקו מכאב לב** הוא מכאוב חיצוני **ומשבר רוח תיללו** הוא שבר רוח הפנימי אשר תראו כי אבדה תקותכם:

פסוק טו
והנחתם, לא תמותו תיכף, רק תחלה תניחו שמכם לאלה ולשבועה שע"י רוב היסורים שיהיו לכם ישבעו בכם שכן יקרה לפלוני, ואח"כ **והמיתך ה'** ימות כ"א במיתה משונה אחרת, ואח"כ **לעבדיו יקרא שם אחר**, מי שהיה לו שמו כשם הרשע ישנה את שמו, ור"ל שמה שתהיו לאלה ולשבועה יהיה רק בתחלה, כי אח"כ ימיתם וישנה שם עבדיו עד שישכח שמם בהחלט למען לא יהיה זכר למו, ולא זכר להצרות בכלל, כי אח"כ

פסוק טז
המתברך בארץ, לא יתברך בשום הצלחה שבעולם רק **באלהי אמן** כי הוא יהיה מקור הברכות כולם **והנשבע בארץ** לא ישבע עוד בשם הרשעים האלה כמו שהיה תחלה שהיה שמם לאלה ולשבועה בתוך עמם רק ישבע באלהי אמן, **כי נשכחו הצרות הראשונות** ולא יהיו עוד במציאות להשבע בהם כי לא יהיה זכר לצרה כלל, **וכי נסתרו**

מעיני ר"ל עד עתה היו הצרות עומדים נגד עיני לתת שכר לצדיקים שסבלו צרות בחנם, אבל אז יסתרו גם מעיני, כי כבר קבל כ"א שכר ועונש ולא יהיה זכרון לרע עבר כלל:

פסוק יז

כי הנני בורא שמים חדשים, השמים והארץ הנמצאים עתה נבראו על תכונה וטבע, שמן הנמנע שיהיה טוב תמידי בלא רע, כי החומר ההיולי כולו פושט צורה ולובש צורה תמיד וא"א להויה בלא העדר, וכן המזגים שיתהוו ע"י תנועת השמים מן הנמנע שלא ימצא ג"כ רע ע"י ככל הדברים המשתנים וממירים צורותיהם, אבל אז יהיה חומרם משונה בטבעו ממה שהיה עד הנה, עד שלא ימצא רע והעדר כלל, עד **שלא תזכרנה הראשונות וגם לא תעלינה על לב**, כי לא יוכלו לצייר לעצמם העדר ומות ורע כלל, כי לא יהיה זה בטבע המציאות, וכ"ז על התרבות הטוב וההצלחה:

פסוק יח

כי אם שישו, יש הבדל בין שישה וגילה, השישה היא עשות מעשים בפועל להתגלות השמחה כמו משוש תופים משוש כנור לבישת בגדי יום טוב וכדומה, והגילה היא בלב, אמנם הגיל נבדל משמחה במה שגיל מורה השמחה הפתאומית על בשורה חדשה שנתבשרה לו, והנה שיהיה הגילה תמידית הוא דבר בלתי אפשר, כי מלבד שגם שמחה תמידית הוא בלתי אפשר מצד טבע האדם עצמו שהשמח בתמידות על הטוב תמידי ישוב הטוב ההוא כדבר רגיל עד שלא ישמח בו עוד, כ"ש שלא יצוייר גילה תמידית, כי הגיל היא רק ברגע התחדשות הבשורה, אמנם אז והיה השישה והגילה **עדי עד** מתמידים בלי הפסק, והנה בזמן הזה לא יצוייר שיגיל האדם רק על דבר נעדר לו תחלה, או על דבר שחסר לאדם אחר, כי לא יגיל האדם על שיש לו עינים ופה, אבל אז שלא יהיה העדר כלל רק מציאות, ואעפי"כ יהיה גילה תמידית, אומר שתהיה הגילה הזאת **אשר אני בורא**, לא על העדר הבריאה רק על הבריאה הכללית, וזה עצמו יהיה בריאה חדשה שיגילו וישישו באופן זה אשר לא יצוייר עתה בטבע האדם, ועז"א **כי הנני בורא את ירושלים גילה**, ירושלים עצמה תהיה גילה תמידית ע"י השכינה והאור האלהי שיתראה בה, והסימנים החיצונים שיעשו להתגלות הגיל הזה, יהיה העם בעצמו, כאילו ע"י העם והצלחתם ורבוים יתגלה הגיל כמי שמראה שמחתו ע"י לבישת בגדי יום טוב וזה **ועמה משוש**:

פסוק יט

וגלתי, אני אגיל גילה חדשה ע"י ירושלים כי בה אראה אותותי ומופתי תמיד מחדש, **וששתי בעמי**, ע"י עמי אראה אותות השמחה לעיני רבים עמים כנ"ל **ולא ישמע עוד**

קול בכי וקול זעקה, הבכי הוא מה שבוכים על צרה שכבר באה ונהייתה, והצעקה הוא שצועקים לתשועה על שבר הממשמש ובא, הבכיה היא לרוב על מת ודומהו, והזעקה על דבר שיש הצלה ממנו וכמו שיבאר:

פסוק כ

לא יהיה, מפרש מ"ש שלא ישמע קול בכי על מת, כי בזמן הזה יצוייר שיבכו על מת קודם זמנו אבל אז **לא ימצא עוד עול ימים וזקן אשר לא ימלא את ימיו**, כי בזמן הזה ימצא זקן אשר לא ימלא את ימיו, והוא מי שמת ע"י אפיסת ליחות השרשי וכח הטבעי, שזה נקרא זקן, ויהיה בזה"ז זקן קודם זמנו מי שחלשו כחותיו בהיותו בן חמשים, והוא לא מלא את ימיו כי בטבע האדם שאם ימות מסבת הזקנה יאריך ימים עד תשע מאות שנה כמו שהיה בדורות הראשונים, ונמצא זה שמת שלא מסבה אחרת רק מסבת הזקנה שהוא אפיסת כח השרשי וליחותיו, לא מלא את ימיו בערך הזקנה, כי איש כזה שלא פגעהו מקרה אחרת שימות ע"י חולי וסבה אחרת כי מת מתוך זקנה, היה יכול לחיות עד תשע מאות שנה וכן נמצא בזמן הזה עול ימים אשר לא מלא את ימיו, והוא אם מת בעודו נער שזה ימצא מפני שתי סבות, אם מפני חולי וכדומה, או מפני חטא, שגם זה לא מלא את ימיו לפי ערכו, כי מת קודם זמנו, וגם אם חטא נענש קודם זמנו, אבל לעתיד לא ימצא לא עול ימים אשר לא ימלא את ימיו ולא זקן אשר לא ימלא את ימיו, כי גם **הנער שימות** בנערותו יהיה לכל הפחות **בן מאה שנה** וזה יען **שהחוטא רק בן מאה שנה יקלל** שלא יהיה בן עונשים קודם שיהיה בן מאה שנה וקודם לזמן הזה לא יענישוהו בדיני שמים:

פסוק כא

ובנו, אחר שלא ימותו לפני זמנם, הבונים בתים ישבו בם הם בעצמם, והנוטעים כרמים הם עצמם יאכלו פרים:

פסוק כב

לא יבנו ואחר ישב, היורש או זרים, וגם **לא יטעו** נטיעה **ואחר יאכל**, הגם שהנטיעה מתקיימת יותר מן הבנין, **כי כימי העץ ימי עמי** יאריכו ימים כימי העץ, ולכן **מעשה ידיהם יבלו בחירי**, שאם יטע נטיעה לא ימות הנוטע ועוד העץ קיים עד שאחר יאכל פריו, כי ימיו יאריכו כימי העץ שנטע:

פסוק כג

לא, מצד זה **לא יגעו לריק** ע"י שיטעו ואחר יאכל שזה יגיעה לריק, וכן **לא ילדו לבהלה** ע"י שימותו בניהם, ומפרש נגד לא יגעו לריק כי **זרע ברוכי ה'**, עד שלכן יאריכו ימים

ומעשה ידיהם יבלו, ונגד לא ילדו לבהלה אומר כי **צאצאיהם יהיו אתם** חיים וקיימים, (עד עתה פירש מ"ש לא ישמע קול בכי שהוא על המת קודם זמנו או על מיתת הבנים עתה מתחיל לבאר מ"ש שלא ישמע קול צעקה לישועה) הטעם שלא יצעקו, כי.

פסוק כד

והיה טרם יקראו ואני אענה, ולא יצטרכו לזעוק כלל, ולא זאת כי גם **עוד** (**טרם**) **הם מדברים** את צרכיהם בינם לבין עצמם, **ואני אשמע** ואמלא חפץ לבבם, עד שלא אמתין על הקריאה כלל, זאת שנית כי לא ישמע קול צעקה יען שלא יהיה מזיק בעולם כלל כי אף החיות הטורפות לא יזיקו וכ"ש בני אדם, וז"ש

פסוק כה

זאב וטלה ירעו כאחד, ולא יזיקנו, וגם יתהפך טבע הדורסים עד שהארי תבן יאכל ולא יאכל בשר כלל, וגם הנחש ישאר עפר לחמו כמו שהיה ולא יזיק ומפרש נגד זאב וארי שהם הרעו לצרכם עתה לא ירעו. נגד הנחש שהזיקה רק להשחית, אומר, ולא ישחיתו בכל הר קדשי:

פרק סו

פסוק א

כה אמר ה', באמצע דבריו על ירושלים אשר תבנה ותכונן לעתיד, משיב פניו לעומת בני דורו, אשר חשבו כי המקדש מכפר על עונותיהם, וכי הורשה להם לעשות כל התועבות בלבד שירצוהו בקרבן, ושמן הנמנע כלל שיוחרב המקדש אשר בו יקריבו לפניו חלב ודם משיב להם, דעו. כי המקדש כולו ואף כי הקרבנות שמקריבים בו לה' הם נגד שכל האדם, מצד שלשה טעמים א. כי מתנאי רוחניותו שלא יתקומם במקום ולא יוגבל בגבול. ואף כי שנאמר ששוכן בבית בנו לו בני האדם, ועז"א הנה **השמים כסאי והארץ הדום רגלי**, דמהו כמלך היושב על כסא שופט ומנהיג ומצוה, כך מניע השמים ומשפיע משם ברכתו עד סוף ההשתלשלות שהוא הארץ ששם תכלית מסובביו, וא"כ **איזה בית אשר תבנו לי** כענין שאמר שלמה הנה השמים ושמי השמים לא יכלכלוך אף כי הבית אשר בניתי ב. שישכן ה' בבית מורה שהוא מתנענע וחסר לו מנוחה וזה לא יצוייר בחק האלהית, ועז"א **ואיזה מקום מנוחתי**:

פסוק ב

ואת, ג. שיבנו לו בית לשבתו מורה שחסר לו דבר עד שיבקש מיציר כפיו ימלאו חסרונו ואיך יצוייר זה אצל ה' הלא **ואת כל אלה ידי עשתה** ועי"כ **ויהיו כל אלה**, בין ראשית

המעשה אנכי עשיתים, בין שיתקיימו סוגיהם ומיניהם הוא רק על ידי, שעל ידי הם היו ומתקיימים, **נאם ה'** ר"ל כל זאת אמר ה' **ואל זה אביט אל עני ונכה רוח** מי שהוא עני בחיצוניותו ונכה רוח בפנימיותו שרוחו נשברה ובכ"ז הוא **חרד על דברי** לשמוע בקולי, זה היה תכלית המקדש והקרבנות שנחת רוח הוא לפני שאמרתי ונעשה רצוני, לא הקרבן עצמו הוא המבוקש רק מלאות רצוני וההכנעה שמראה האדם לפני במה ששומע אל דברי:

פסוק ג

שוחט, אמנם אתם שאתם מביאים קרבנות ועודכם ברשעכם ואינכם שבים לפני, דעו כי בין מי שהוא **שוחט השור** לקרבן, או מי שהוא **מכה איש** לרצוח נפש, בין מי שהוא **זובח השה** לקרבן ובין מי שהוא **ערף כלב** וכן בין מי שהוא **מעלה מנחה** לקרבן או כנגדו מי שהוא **מעלה דם חזיר** לע"ז, או מי שהוא מזכיר את ה' ע"י לבונה שמביא, או מי שמברך און את הע"ז דעו כי שני אלה הקצוות שוים בעיני, כי **גם אלה** הראשונים שהם שוחט השור, זובח השה, מעלה מנחה, מזכיר לבונה, הם **בחרו בדרכיהם**, הדרכים שהם חושבים לעבוד אותי בהם, אינם עושים מצד מצותי רק מצד בחירתם, כי אנכי איני רוצה בקרבנות כאלה בלא תשובה והכנעה לפני, וכן הצד השני שהם מכה איש עורף כלב וכו' **בשקוציהם נפשם חפצה** (וכבר באר החוקר שלא יתכן לאמר שהאדם בוחר ברע רק שחפץ בו, כי הבחירה הוא בעזרת השכל, ולכן אמר בחרו בדרכיהם הטובים ובשקוציהם נפשם חפצה לא בחירה)

פסוק ד

גם, כמו שהם בחרו לעצמם מצות אשר לא בחרתי אנכי, כאילו הם באים רק להתלוצץ וכן **גם אני אבחר בתעלוליהם** להתלוצץ עליהם ונגד בשקוציהם נפשם חפצה **מגורתם אביא להם**, מדה כנגד מדה, יען קראתי ולא שמעו וגם דברתי וכו' ויעשו הרע בעיני במצוות ל"ת ובאשר לא חפצתי בחרו במ"ע שבדו לעצמם:

פסוק ה

שמעו דבר ה' הצדיקים **החרדים אל דבר ה'**, באמת, לא בהבאת קרבנות להתפאר במו כמו הצבועים, הנה אלה הצבועים שמתדמים שהם **אחיכם** במצות והם באמת **שנאיכם ומנדים אתכם**, כי בלבם ישימו ארבם על יראי ה' האמתיים, אלה אומרים לכם לאמר רק **למען שמי יכבד ה'** ע"י הקרבנות שמביא לכבוד ולשם בפרסום ע"ז יכבד ה', משיב להם הנביא **ונראה** ר"ל האמת יתראה בעת **שמחתכם**, שאז **הם יבשו**, ויראו כי לא ירצה ה' בחונף רק בעבודת הלב באמת:

פסוק ו
קול, מצייר כי שומע **קול שאון מן העיר** שהוא מהמון העיר אשר בירושלים, שנית מצייר ששומע **קול שאון מן ההיכל** והמקדש, שלישית מצייר **ששומע קול ה'** שמשלם **גמול לאויביו** זה דרך כלל, עתה יתחיל לבאר שלשה הקולות האלה בפרטות:

פסוק ז
בטרם, (מפרש מ"ש קול שאון מעיר) **בטרם**, נבא כי זמן רב לפני ביאת הגואל יתקבצו אנשים מועטים מבני הגולה ויקבעו דירתם בירושלים, ואחר שנים רבות שישבו שמה יבואו להם החבלי יולדה שהיא מלחמות גוג ומגוג ואז יתחיל הקיבוץ הגדול הכללי, אומר **בטרם תחיל ילדה** כבר יהיה לעיר ירושלים לידה קטנה בטרם תחיל, ולא לבד בטרם תחיל כי גם **בטרם יבא חבל לה**, שלא תהיה עוד העת כלל שיבא חבל לה שהם חבלי יולדה שהוא שנים רבות לפני זמן הגאולה, **כבר המליטה זכר**, כי עדן לא ילדה רבתי עם רק מתי מספר שיקבעו דירה שמה, לכן מצייר שילדה רק זכר אחד, ר"ל אנשים מתי מספר:

פסוק ח
מי שמע כזאת, מצייר כי אח"ז בבוא זמן הגאולה שאז תשב היולדת על המשבר ויגיעו לה חבלים וצירים שהוא מלחמת גוג, אז יהיה לידתה באופן מופלא, ומתמיה מאד משני פנים א. מצד החבלי יולדה שהתפשטו בפעם אחד על כל הארץ, כאילו כל נשי הארץ אחזתם חבלי יולדה ביום אחד, **מי שמע כאלה היוחל ארץ ביום אחד** (והנמשל שהחבלים של גוג התפשטו על כל הארץ מקצהו) ב. מצד הלידה בעצמה שבפעם אחד נולד הגוי כולו, ועז"א **מי ראה כאלה היוחל ארץ ביום אחד** (והנמשל שפתאום התקבצו הגליות מארבע רוחות) ומפרש **כי חלה גם ילדה ציון את בניה**, והפליאה בשתים א. כי חלה ביום אחד ב. כי ילדה בפעם אחד, משיב להם.

פסוק ט
האני אשביר, נגד מה שיתפלאו אם יולד גוי פעם אחת משיב אחר שאני הושבתים על המשבר, ע"י החבלים שהבאתי עליהם שזה ההכנה אל הלידה, ואיך **לא אוליד** ובהכרח תהיה הלידה כללית, ונגד הפליאה היוחל ארץ ביום אחד משיב אחר **שאני הוא המוליד איך ועצרתי** מקצתם, ובהכרח אחר שאני אפתח רחם עקרות להולידם יהיה הדבר כללי ולכן יבואו החבלים לכלל העם כי אנכי לא אעשה מקצת הדבר רק כולו.

פסוק י

שמחו, (נגד קול מהיכל) קול יוצא מהיכל שישמחו את ירושלים ויגילו בה כל אוהביה, ויש הבדל בין שמחה גיל משוש, ששמחה וגיל מורים השמחה שבלב, לבד ששמחה מורה על שמחה תמידית וגיל מורה על השמחה הפתאומית אשר תפתח לב האדם עת יגיע לו בשורה טובה פתאום, ובזה **אהבי ירושלים ישמחו בה** שמחה תמידית על הצלחתה, **גם יגילו בה** מפקודה לפקודה גילה חדשה על הנסים שיתחדשו בה בכל עת אולם ששון מורה על המעשים החיצונים שיעשו השמחים לאות על שמחתם כמו לבישת בגדי ששון, משוש תופים משוש כנור וכדומה, עפ"ז אומר **כי כל המתאבלים עליה** שהם עשו אותות חיצונים להוראת האבל כמו לבישת שק ואפר ודומיהם, כן יעשו עתה אותות חיצונים להוראת הששון, כמו שאמר (למעלה ס"א) שמן ששון תחת אבל, וזה מדה כנגד מדה:

פסוק יא

למען תינקו, מדמה אותם לילדים על חיק אמותם, תחלה **יינקו וישבעו מן שוד התנחומים**, ואח"כ **ימצו** עוד במציצה, לא לשבעה **רק להתענג** מן זיז, שהוא עיגול של דבש, **של הכבוד**, כאילו אצל שוד התנחומין בולט עוד זיז קטן של הכבוד שיהיה אחר הגאולה כמו שמפרש, שזה לא יינקו רק שאחר שיינקו מהשד יתנו להם זיז ודבר בולט של דבש ומתיקה למוץ כדי להתענג ביתר שאת:

פסוק יב

כי כה אמר ה' הנני נוטה השלום והגאולה והמנוחה מן האויב יהיה דומה כנהר המתרבה מעצמו והולך בנחת, וזה הנמשל של שוד התנחומין שיתנחמו מכל צרתם הקודמת וישבעו בה מרעבונם ואח"כ **הנני נוטה כנחל שוטף כבוד גוים**, כנחל השוטף כל אשר ימצא בדרכו כן ישטף כבוד עכו"ם ועשרם להביאם לירושלים, וזה הנמשל של זיז הכבוד שימוצו רק להתענג **וינקתם** ר"ל מן השוד ומן הזיז שאצלה **על צד תנשאו** אחר שדמה אותם במליצתו לתינוק היונק, מדמה שישאו אותם על צד כיונק שנושאים אותו ממקום למקום שאינו יכול ללכת בעצמו כן יביאו אתכם מן הגלות וזה מגביל עם שוד תנחומיה, ועם כנהר שלום וגם **על ברכים תשעשעו** כילד שעשועים שמרוב האהבה משתעשעים עמו במה שמניחים אותו על ברכים, וזה מגביל עם זיז כבודה, ועם כנחל שוטף כבוד גוים:

פסוק יג
כאיש, כאיש המתאבל על אמו שהתרחקה ממנו וחשב שמתה, ואמו החיה עדיין שבה אליו והיא עצמה מנחמת אותו **כן אנכי אנחמכם** כי עלי התאבלתם, **ובירושלים** שגם עליה התאבלתם שם **תנחמו**, עד שהדברים שהתאבלתם עליהם הם עצמם ינחמו אתכם:

פסוק יד
וראיתם, עד עתה הייתם מאמינים בתקוה העתידה אבל לא ראיתם אותה בעיניכם עתה **וראיתם אותה בעיניכם**
ולכן ושש לבבכם, עד עתה ע"י הבטחון החזק היה רק שמחה צפונה בלבכם כמ"ש כי בו ישמח לבנו כי בשם קדשו בטחנו, אבל עתה ישיש בששון גלוי (כי זה ההבדל בין ששון ושמחה) והשמחה תתפשט מן הלב אל האיברים החיצונים עד **שעצמותיכם** היבשות עתה **כדשא תפרחנה** מרב טוב **ונודעה יד ה'** עד עתה שלא שלם גמול לצדיקים ולא ענש לרשעים היו רבים מכחישים השכר והעונש, אבל עתה יודע **יד ה' את עבדיו** בשילום שכר הצדיקים **וזעם את אויביו** בעונש הרשעים:

פסוק טו
כי הנה, (נגד קול ה' משלם גמול לאויביו) מצייר שה' יבא לשלם להרשעים באש, ויען שהאש תבער ויתלהב ויתפשט מהרה ע"י הסופה וסערה ומדליקה ברגע את כל סביבותיו, מצייר כי לא יהיה עוד כמו עתה שמאחר את העונש עד אחר המות, רק **מרכבתיו** מה שימהר להעניש ולרוץ במרכבתו יהיה **כסופה** המלהיבה את האש, **להשיב בחמה אפו** החמה הוא הכעס הפנימי, והאף הוא העונש, אומר כי ינשב ויפיח על אפו ועונשו בסערת החמה הפנימית שהחמה תהיה כרוח המנשב על האף ואש העונש וגערתו שהוא העונש ישוב ויפיח עליו בלהבי אש שיתפשטו בכל מחנה גוג:

פסוק טז
כי באש, מבואר ביחזקאל כי במלחמת גוג תהיה תחלה חרב איש באחיו ואח"כ ימטיר עליהם אש ואבני אלגביש, האש יהיה משפט ה' עונש שמיימי, עז"א כי באש ה' נשפט, והחרב יהיה מהומת איש באחיו, ועז"א ובחרבו את כל בשר, ועי"ז ורבו חללי ה':

פסוק יז
המתקדשים הנראים כמתקדשים ומתטהרים ומתבודדים בגנות אחר אחת צורת עכו"ם העומדת בתוך אצלם, שהוא לדעתם אמצעות ממצעת באלהות:

פסוק יח
ואנכי, מעשי בעלי זאת האמונה ומחשבותיהם ואמונתם הנפסדת באה למען ע"י זה יתקבצו כל העכו"ם והלשונות ואז יראו את כבודי ויכירו אחדות ה' כי נשגב שמו לבדו:

פסוק יט
ושמתי בהם אות, במלחמת גוג כמ"ש בזכריה וזאת תהיה המגפה, **ושלחתי מהם פליטים** אל יתר הגוים וגם אל האיים הרחוקים אשר עוד עובדים ע"ז ולא שמעו את שמעי ואין יודעים מאלהי ישראל כלל וגם לא ראו את כבודי שלא היו במלחמת גוג והם יגידו את כבודי בעכו"ם, ועי"ז

פסוק כ
והביאו את כל אחיכם מנחה בצבים, בכבוד גדול וגם במהירות רב שז"א **בסוסים ובכרכרות כאשר יביאו את המנחה**, ר"ל שגם ישראל אשר באיים הרחוקים שנטמעו בין עכו"ם ולא ישובו בעצמם לירושלים יביאו אותם בטהרה כאשר יביאו את המנחה, וכן יביאו אותם עד ירושלים כאשר יביאו את המנחה עד בית ה':

פסוק כא
וגם מהם אקח לכהנים, אף אלה שעבדו ע"ז והם מיחוסי כהונה ולויה לא יאבדו זכותם ויהיו כהנים ולוים אחר שהיה זה באונס:

פסוק כב
כי כאשר השמים החדשים שהזכיר בסימן הקודם הנני בורא שמים חדשים, שהנמצאות כולם לא יקבלו עוד שינוי והפסד, והם **עמדים לפני** שיהיו מתוקנים שיעמדו אישיהם ולא יופסדו, **כן יעמד זרעכם ושמכם**, זרעכם לא יכלה ע"י הריגות וחרב, ושמכם לא יכלה ע"י שינוי דת לעבודת עכו"ם, כי תשארו קיימים בין באושר הגוף בין באושר הנפש:

פסוק כג
והיה מידי חדש בחדשו, שבכל חדש ובכל שבת יבואו אנשים חדשים מן עכו"ם אשר ישתחוו לפני לקבל האמונה האמתיית ולהשליך את עצביהם:

פסוק כד
ויצאו, אל עמק יהושפט, שם יראו פגרי מחנה גוג, איך תולעתם לא תמות הגם שאשם לא תכבה, ויתקיימו התולעים לאות ומופת לזכר רשעתם:והיה מדי חדש בחדשו ומדי שבת בשבתו יבוא כל בשר להשתחות לפני אמר יהוה